

Vitrabilia

PERIODIC AL CENTRULUI CULTURAL INTERNAȚIONAL "GEORGE APOSTU" - BACĂU • ANUL XXVII, NR.51, OCTOMBRIE 2019

"Rugă" (detaliu), Ecaterina Aizer

„Vom fi iarăși ce-am fost și mai mult decât atât”

Petru Rareș (domn al Moldovei, 1527-1538 și 1541-1546)

THEATRUL NAȚIONAL SOCIETATEA DRAMATICĂ

Marți la 13 Noembrie 1884

1° REPRESENTATIUNE A PIESEI

O SCRISOARE PIERDUTĂ

Comedie în patru acte de I. L. Caragiale

DISTRIBUTIUNEA

Ștefan Tipătescu prefectul, județul D. C. Nottara
 Labaria Trabancășe Președintele
 Comitetului permanent Comitetului
 electoral Comitetul
 agricol și al altor Comite-
 tete și Comitee D. I. Petrescu
 Găbită Pristanda politicul ora-
 șului D. St. Iordan
 Un cetățean turmentat D. M. Mateescu
 Unul Agamemnon Daodanașe
 Șchiabu luptător de la 48 D. I. Pătru
 Tache Farturide avocat, mișc-
 ăru al acestor comitee și
 Comitee D. A. Carajole

Iordache Brănzovinescu ase-
 rurca D. A. Leonteanu
 Nae Catavenco, avocat, direc-
 tor-proprietar al ziarului
 "Răcnetul Carpaților", pre-
 zident fondator al Societății
 enciclopedico-cooperative
 Aurora Economică Rom D. I. Niculescu
 Ionescu institutor colaborator
 la acea gazetă și ză-
 r în acea societate D. C. Dumitrescu
 Păpăscu, asemenca D. V. Alexandrescu
 Doamna Zoe Trabancășe D. na A. M. Manolescu
 Un fecior D. I. Jianu
 Alegători, Căpăteș Public

Scena se petrece în capitala unui oraș de munte în zilele noastre

PRETURILE LOCURILOR

Orșă rang 1. 30 fr. Loje rang II 20 fr. Loje rang III 10 fr. Scaun 5 fr. Galerii 2 fr. Galeria I
 începutul la 8 ore seara precise

În curând

F A U S T

Mare dramă fantastică de d. na A. DENNERY

SUMAR

octombrie 2019

Vitrălia • nr. 51

Vitrălia

Revistă editată de
Centrul de Cultură "George Apostu"

Director:
Gheorghe Geo Popa

18, Crângului, 600063, Bacău
Telefon: 0234 545515
Fax: 0234 571083
E-mail: cc.apostu@gmail.com

Persoanele sau instituțiile care vor să
sprijine financiar revista pot depune
sumele în contul
RO33TREZ06120G370100XXXX
Trezoreria Municipiului Bacău

Pentru ilustrarea revistei
s-au folosit imagini din expoziția
"Rapsodii autumnale" - Ecaterina Ajder
(Republica Moldova), octombrie 2019,
și din rezidența de sculptură
"Albastru" - 2019,
Centrul de Cultură "George Apostu".

Responsabilitatea pentru conținutul
fiecărui text publicat aparține,
în exclusivitate, autorului.

Gheorghe Geo Popa – Teatrul nostru cel de toate zilele	2
Alexandru Surdu – Provocările Istoriei	3
Cătălin Turluc – Petre P. Carp - atitudinea față de politica externă a României în preajma primei conflagrații mondiale	7
Alexandru Zub – P. P. Panaitescu: Deschideri în spațiul istoriografiei	11
Ionel Savitescu – Transilvania, mon amour	15
Alin Popa – România mea, a ta și „a mai multor neamuri”. Drumul României Mari de la proiect la realitate (1821-1918) (VI)	18
Ionel Savitescu – Istoria Basarabiei	25
Ionel Savitescu – Regele și Dudaia	28
Simona-Grazia Dima – Fertile tradiții de familie	30
Gheorghe Cliveti – Alexandru Zub - 85	33
Marius Manta – Ierarhul Academician Melchisedec Ștefănescu, predefinind România modernă	38
Gellu Dorian – Poezii	44
Evelyne Maria Croitoru – Poezii	45
Emil Nicolae – Poezii	46
Nichita Danilov – Poezii	48
Leo Butnaru – Avangarda versus postmodernism	50
Ion Holban – Artistul creează în conflict cu familia, cu orașul, cu societatea	53
Emil Nicolae – Sandu Darie - un avangardist român uitat, la Havana	57
George Bondor – Benjamin Fondane și filosofia crizei	60
Nicoleta Popa Blăniș – Benjamin Fondane 75. Un personaj european și un critic teatral pe nedrept uitat	62
Mihai Botez – Tristan Tzara sau despre iconoclastie ca formulă de creație poetică	64
Daniel Corbu – George Bacovia, bacovianismul și spectacolul simbolismului românesc	66
Antonio Patraș – Ion D. Sîrbu, romanul politic și literatura condiției umane	67
Nicolae Cârjan – Petru Comarnescu, un frenetic generos	73
Theodor Codreanu - Permafrostiada	78
Iacob Florea – Harul de a fi și ochiul și privirea	82
Lucian Vasiliu – Poezie	88
Ion Tudor Iovian – Poezie	90
Marin Aiftincă – Două axe ideatice în universul politic eminescian	92
Ștefan Munteanu – Mihai Ciurdariu despre filosofia lui Eminescu (I)	96
Livia Liliana Sibîșteanu – Mihai Eminescu - militant național	101
Gellu Dorian – Poetul în spațiul identitar al României	105
Irina Petraș – Eminescu, Creangă, Veronica Micle	108
Constantin Trandafir – Ion Creangă. Scena lumii, scena literaturii	113
Nichita Danilov – Creangă și Topîrceanu	116
Mircea Coloșenco – Fondul Național „George Enescu”	118
Ozana Kalmuski Zarea – Lumina lui Enescu	121
Ion Tudor Iovian – Constantin Călin - și „clipa ce i s-a dat” cheltuită pentru „triumful unui marginal de geniu”: G. Bacovia	122
Petru Bejan – Victor Ieronim Stoichiță - interpret al imaginii	125
Petru Bejan – Inimi în Albastru	130
Violeta Savu – Albastru la a treia ediție. Despre zbor, îmbrățișare și taină	131
Violeta Savu – Nicolae Fleissig: „Am făcut emigrația cu George Apostu”	132
Dan Petrușcă – Zilele Centrului de Cultură „George Apostu”, ediția a XXIV- a (9-10 mai 2019)	135
Pavel Șușară – Lumea lui Mac	137
Val Mănescu – Retrospectiv despre „MORE 2030”	139
Ion Fercu – A-fi-întru-viață-moarte	141
Adrian Alui Gheorghe – Si eu am fost în China nouă	146
Ioan Dănilă, Vasile Spiridon, Venera-Mihaela Cojocariu, Dan Petrușcă, Constantin Călin, Cristina Cîmpeanu, Mihaela Hriban – Yin Yuguo sau cum se poate iubi România	150
Theodor-George Calcan – Bijuterii de familie	153
Flavia Adam – Poezii	154
Ioan Bogdan Ștefănescu - Poezii	156
Nicolae Mihai – Poezii	158
Mircea M. Ionescu – Sublima Limbă Română, Personajul principal în Gala Teatrelor Naționale de la Chișinău!	164
Dan Petrușcă – Poezii	166
Dan Petrușcă – Prietenii nu ne părăsesc niciodată	167
Nora Iuga – Hipodrom (fragment)	169
Traian Diaconescu – Publius Ovidius Naso: Halieutică	171
Mihaela Perciun – Igor Haricev - „Fantomele Kremlinului”	176
Tiberiu Ionescu – Nikita Hrușciov și România	183
Alexandru Boboc – Immanuel Kant: Istoria generală a naturii și teoria cerului. Prefată	191
Robert Șerban – Constantin Vică: „Căutarea providenței se face acum pe Facebook”	196
Daniel Pocovnicu – Intelligence nu înseamnă inteligentă?	198
Gheorghe Iorga - Paul Valery. Senina și obsedanta rigoare (II)	204

Teatrul nostru cel de toate zilele...

Gheorghe Geo Popa

*„Arta trebuie să cânte amorul, avânturile generoase,
durerile și suferințele, speranțele și idealurile
unui neam întreg de martiri și de eroi; cântând
mai presus de toate, Patria și Poporul”.*

I. L. Caragiale

Monumentul la care un popor lucrează încă din zorii apariției lui pe pământ și la care nu încetează a lucra este limba acelui popor.

Cel dintâi Monument care vorbește despre nașterea și devenirea poporului român, la care acesta nu încetează a lucra, este Limba Română.

Acest Monument conține încifrate întreaga noastră experiență istorică, tristețile și bucuriile noastre, cât și felul nostru unic, irepetabil, de a înțelege lumea și de a ne ridica privirea spre cer.

Limba este partea bună, aceea care nu minte, aceea care fixează în memoria omenirii existența și viața, așa cum sunt și cât sunt, cu toate componentele și ipostazele generice, miturile tutelare și aspirațiile ideatice, credința și valorile morale, punând pecetea adevărului pe identitatea și istoria națională „de unde trebuie să căpătăm întotdeauna învățătură de adevăr și însuflare de virtute”.

Teatrul a fost, este și va fi „cea mai înaltă tribună socială” (N. Iorga), dar și far care luminează, energie care se identifică cu pilonul de rezistență al unui Popor, al unei Națiuni, al Culturii Naționale în diferitele ei forme de reprezentare.

Teatrul a constituit un exemplu clar de angajare întru propășirea idealurilor de adevăr, bine și frumos în cele mai dificile împrejurări din istoria noastră, esența tradiției acestuia fiind concepută de pe pozițiile cele mai progresiste.

Teatrul fiind, așa cum ne îndeamnă să credem subtilul gânditor român Petre Țuțea, „magie, fantezie, cutie cu surprize, liturghie, școală”, „locul unde se aude colorat și se vede sonor”, dă pret timpului, Timpul care „este imaginea mobilă a veșniciei” (Augustin).

Așa se petrece înveșnicirea prin Teatru, într-o permanentă îmbinare între nou și tradiție, proces care face teatrul să trăiască, să se dezvolte, să pătrundă în conștiința oamenilor și să le îmbogățească spiritul.

Acestea toate și, poate, încă multe altele se petrec la Chișinău, pentru că aici există un animator cultural de excepție și un patriot cu nume de întemeietor, Petru, cel care știe că dacă te implici poți produce o schimbare.

Petru Hadârcă, actorul, regizorul, directorul Teatrului Național „Mihai Eminescu” din Chișinău, a imaginat și a reușit să pună în operă cel mai important concept cultural-teatral din spațiul Limbii Române, Reuniunea Teatrelor Naționale Românești.

Minunea de la Chișinău, cum am numit eu fenomenul acesta, în pas cu vremurile fiind, ne responsabilizează în fața timpului acesta atât de complicat, ne pune în situația de a gândi serios că avem posibilitatea de a concepe și construi acel Teatru extraordinar care să fie ceea ce a fost și chiar mai mult, fără egal ambasador al spiritualității românești.

Acestea fiind spuse se vede că prezența trupei de actori de la Secția Româna a Teatrului Național „Sterija” din Vârșet, Serbia, la a V-a ediție a reuniunii, nu este deloc întâmplătoare.

Cum nu este deloc întâmplător faptul că tot prin osârdia noastră și a câtorva confrăți, Ion Hadârcă, Varujan Vosganian, Mircea M. Ionescu, a apărut în calendarul cultural al Limbii Române „13 noiembrie – Ziua Dramaturgiei Românești”, întru împlinirea a ceea ce I. L. Caragiale numea „învățătură de adevăr și însuflare de virtute”.

Astfel, pe fundamentul solid al Limbii Române, ultima „cetate” necucerită a națiunii, a luat naștere proiectul Triptic teatral românesc „Cahul-Vârșet-Bacău”, o dovadă a faptului că granițele nu există în sferile înalte ale spiritului.

Dacă „Limba este locul de adăpost al ființei” (M. Heidegger) atunci adăpostul acesta trebuie ținut curat, precum casa unui bun gospodar, reîmprospătat în fiecare clipă a existenței, ținut departe de stricătorii de limbă, fie ei politicieni, jurnaliști și ce-or mai fi, pentru ca, în felul acesta, „curgerea nealterată a limbii române” să ne fie ideal.

România după 1 Decembrie 1918 până în 1920

Marea Adunare de la Alba Iulia s-a desfășurat în timp ce Transilvania era ocupată de armata austro-ungară, iar trupele feldmareșalului Mackensen se retrăgeau, trecând prin Sebeș și ocolind Alba Iulia, conform înțelegerii cu organizatorii Adunării care au promis că nu vor dezarma soldații germani din grupurile răzlețe. Condițiile Unirii de la Alba Iulia erau, deci, de dublă ocupație străină. Spunem aceasta pentru cei care mai susțin că Unirea s-ar fi făcut sub presiunea și ocupația armatei române.

Din fericire, după o sută de ani, sărbătoarea Centenarului Marii Uniri s-a făcut fără ocuparea Transilvaniei de către cele două armate străine, cum mai sperau adversarii de atunci, ca și cei de acum, ai României. Numai că România nu mai este aceea, sperată pe atunci de români, și nici măcar aceea dobândită ulterior cu acordul Marilor Puteri.

Au rămas în afara României, chiar de la început, teritoriile întinse din Țara Ungurească, despre care uită adesea să amintească până și istoricii români. Este vorba despre Crișana de Vest, cu cele trei Crișuri, până la Tisa, rămasă la unguri, ca și de Banatul, tot până la Tisa, rămas la sârbi, și cele două treimi din Maramureșul de dincolo de Tisa. Aceasta, făcându-ne că uităm de ținuturile din Transnistria până în nordul Mării Negre și de cele din sudul Dunării: din Serbia, Bulgaria, Macedonia, Albania și Grecia, până în Peloponez. Căci România era statul înconjurat din toate părțile de români, până departe, și nu cuprindea nici un sfert din romanitatea orientală de pe vremea aceea, în ciuda multelor exterminări și asimilări forțate ale românilor de către toate fostele populații nomade care s-au stabilit în Peninsula Balcanică. Ceea ce aminteste de soarta autohtonilor din cele două Americi sau din Australia, care au sfârșit prin a fi închiși în rezervații.

Datorită succeselor armatei române din 1917 și proclamărilor Unirii, semnate de Basarabia (27 martie 1918), de Bucovina (15 noiembrie 1918), de Transilvania, Banat și Țara Ungurească (1 decembrie 1918) cu România, au fost uitate pentru moment toate necazurile

romanității orientale, căci, față de Moldova și Muntenia, noua Românie putea fi numită, într-adevăr, Mare. În decembrie 1918 însă, Unirea nu era încă desăvârșită.

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia s-a hotărât înființarea Marelui Sfat Național Român, alcătuit din 250 de membri. Întrunirea Marelui Sfat Național s-a petrecut la 19 decembrie 1918 în sala Tribunalului din Alba Iulia. Atunci a fost ales ca Președinte Gheorghe Pop de Băsești, iar ca vicepreședinți: episcopul ortodox Miron Cristea, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Teodor Mihali și Andrei Bârseanu. Cu această ocazie, a fost ales și un fel de „guvern provizoriu” care se va numi Consiliul Dirigent al provinciilor românești din fostul Imperiu Austro-Ungar care hotărâseră Unirea cu România. Sediul Consiliului Dirigent a fost stabilit la Sibiu, avându-l ca președinte pe Iuliu Maniu.

Guvernul maghiar n-a recunoscut hotărârile Adunării de la Alba Iulia, nici Unirea cu România, nici Marele Sfat Național Român și nici Consiliul Dirigent, căci, după 3 noiembrie 1918, guvernul maghiar declară independența Ungariei față de Austria și începe reorganizarea țării și, în special, a armatei, considerându-se

Alexandru Surdu

îndreptățită la autodeterminare ca și restul naționalităților din fostul imperiu, dar fără să acorde, la rândul ei, independența naționalităților din cuprinsul vechiului său teritoriu, din care făcea parte și Transilvania. După armistițiul de la Belgrad între Puterile aliate și Ungaria, proaspăt independentă, la 13 noiembrie 1918, fără să cunoască situația reală, generalul Franchet d'Esperey, care conducea armata franceză, a fost de acord cu stabilirea unei limite între Ungaria și Transilvania, fără să țină cont de convențiile Antantei cu România pe care n-o mai considera aliată. În felul acesta, Ungaria obținea legal un teritoriu din

Ecaterina Ajder

Transilvania, până la râul Mureș, pe care a și început să-l ocupe, cu intenția vădită de a recupera toată Transilvania.

A început atunci, de la sfârșitul lunii noiembrie 1918 și până în aprilie 1919, un adevărat masacru al populației românești. A fost un fel de preludiv al ocupării, tot prin convenții internaționale, a Transilvaniei de Nord, în 1940. După relatările istoricului Constantin Kiriteșcu¹, în județul Arad, au fost uciși 300 de români²; la Giurcuța, lângă Huedin, 44 de români arși pe un fel de rug improvizat³; la Făget, peste 100; la Șiria, 60 iar în județul Caraș-Severin, 180⁴; la Sighișel, 50 și multe cazuri izolate de martiri români omorâți în chinuri groaznice. La Beiuș, de exemplu, Ioan Ciordaș, membru al Comitetului Executiv al Partidului Național Român și desemnat de Consiliul Dirigent ca Prefect al Județului Bihor și avocatul dr. Nicolae Bolcaș „au fost maltratați, apoi duși la marginea gropii săpate pentru ei într-o vâlcea. Aici supliciul a reînceput. Li s-au tăiat nasurile, li s-au sfărâmat brațele cu paturile puștilor, li s-au înfipt baionetele în gură și în ceafă, li s-au scos ochii și la urmă au fost aruncați în groapă de vii, unul peste celălalt, și acoperiți cu pământ”⁵.

Curios cum toate aceste crime, și multe altele, nu sunt menționate de către istoricii noștri, la fel de curios ca și atitudinea aliaților și, în special, a armatei franceze, mereu favorabile Ungariei, în ciuda demersurilor făcute de către delegația României la Paris. A fost stabilită, totuși, o nouă graniță între Ungaria și Transilvania (Satu Mare, Oradea, Arad), orașele respective rămânând tot sub ocupație maghiară, și, în mod curios, propunându-se și o „zonă neutră” între maghiari și români. Deși favorabilă Ungariei, guvernul maghiar a respins hotărârea Conferinței de Pace de la 19 martie 1919 și a

demisionat (22 martie 1919) în favoarea guvernului revoluționar de tip comunist-bolșevic, privit cu aceeași îngăduință de către țările Antantei. Numai că revoluționarii comuniști, având și sprijinul armatei maghiare, în loc să-și retragă trupele pe noua linie stabilită, au pornit atacul pentru recuperarea integrală a Transilvaniei. Este vorba despre luptele din Munții Apuseni (16-18 aprilie 1919).

Declanșarea unui adevărat război după semnarea armistițiilor dintre toate forțele beligerante a fost evenimentul crucial pentru Armata Română, care i-a oferit prilejul de a elibera restul Transilvaniei și de a fixa granița promisă de Antantă pe Tisa.

Au fost lupte grele, dar victorioase, ale românilor. Este demnă de remarcat participarea cu această ocazie a două divizii de ardeleni români, dintre care „soldații regimentului Beiuș depuseseră jurământul de credință pe steagul românesc de la Tebea, în fața mormântului lui Avram Iancu”⁶.

Rezultatul bătăliei din Munții Apuseni a fost eliberarea orașelor Satu Mare, Oradea, Beiuș, după care au continuat luptele (19 aprilie - 1 mai 1919) până la alungarea armatelor maghiare peste râul Tisa. La 2 mai, guvernul revoluționarilor maghiari de la Budapesta face propunerea de încheiere a păcii cu România, promițând că „recunoaște fără nicio rezervă toate pretențiile teritoriale naționale ale românilor”⁷.

Ar fi fost, desigur, frumos ca totul să se termine așa, cel puțin pe Frontul de Vest al României, cu toate că românii din Banat erau încă sub ocupația trupelor sârbești și franceze. Dar n-a fost să fie așa, căci zeitatea cea rea a războiului mai cerea încă sânge de român, și lacrimi, și jale. Iar bunii și străbunii noștri le-au dat cu prisosință.

Note:

¹ Constantin Kiriteșcu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, București, Editura Casa Scoalelor, 1923.

² *Ibidem*, vol. 3, p. 396.

³ *Ibidem*, p. 374.

⁴ *Ibidem*, p. 397-398.

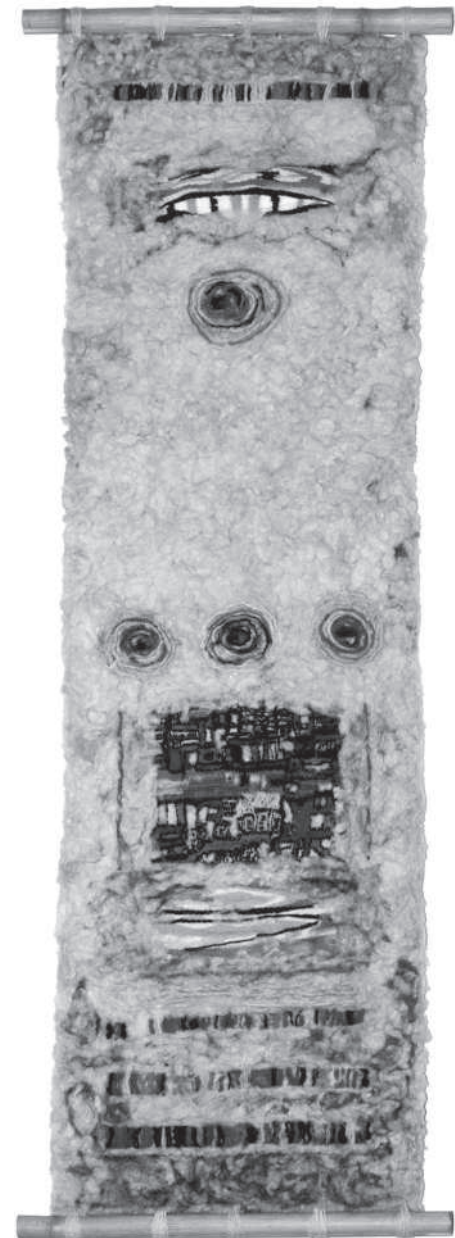
⁵ *Ibidem*, p. 398-399.

⁶ *Ibidem*, p. 414.

⁷ *Ibidem*, p. 426.

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

Trianon. O pace plină de învățăminte

Ecaterina Ajder

care au și luptat românii pierzând peste 800.000 de ostași (fals - puțin peste 350.000).

Armata română, ascultătoare, s-a retras din Ungaria până pe granița promisă, adică pe râul Tisa (22 noiembrie 1919). În continuare, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat, au venit somații și pentru retragerea de pe râul Tisa.

Ce-i drept, regimurile bolșevice, mai ales prin propagandă, nu-și arătasera încă adevărata față, deși conducătorii marilor puteri ar fi trebuit să fie mai bine informați. Și puteau să fie, căci despre Republica Sovietică a Bavariei auziseră, ca și despre miile de răniți și morți, ca și despre cele 700 de persoane executate la 3 mai 1919 la München. Dar auziseră, probabil, și despre crimele bolșevicilor din Rusia, mult mai ample, și despre trupele „albilor”, conduse de Anton Denikin, lăsate fără muniție și alimente pentru a fi exterminate de bolșevici. Dar aceasta înseamnă că și atitudinea față de Ungaria Sovietică, despre care se știa că ocupase Slovacia și o transformase în Republica Sovietică Slovacă, era determinată de anumite interese. Altfel nu se explică de ce era tolerată în defavoarea României care, în planurile comuniste, trebuia să facă legătura între Ungaria, Ucraina și Rusia Sovietică. De altfel, începuseră deja înaintările spre România ale trupelor ucrainiene și rusești. Motiv pentru care și românii vor trimite trupe din Ungaria spre Basarabia. Situația era complexă în sud-estul

Europei, iar reprezentanții Statelor Unite și ai Marii Britanii nu prea înțelegeau nimic și nici nu erau interesați în mod special de aceste zone, cu excepția, firește, a petrolului românesc, despre care știau toți că merită să negociezi. Se va vedea ulterior ce venituri vor obține marile puteri din „avântul economic” al României Mari. Până atunci însă România trebuia speriată serios de către artizanii păcii de la Paris. În orice caz, granița cu Ungaria trebuia mutată mai la răsărit, ca pedeapsă a excesului de zel pe care l-au dovedit militarii români în apărarea propriei țări și a democrației împotriva comunismului.

Au fost zadarnice străduințele delegațiilor românești pentru stabilirea unei granițe naturale, pe râul Tisa, între Ungaria și România, respectând și cerințele barierelor etnice. La Trianon, România a pierdut jumătate din Crișana în favoarea Ungariei, practic, a fost nevoită să-i cedeze acest teritoriu, care se găsea sub ocupația armatei române.

În partea de nord a Maramureșului, în mod bizar, s-a ținut cont de limita graniței pe Tisa, lăsând în afara României două treimi din Maramureșul Istoric locuit de români. Ce-i drept, în favoarea Cehiei, care s-a și mirat de această donație, dar a primit-o cu bucurie. Situația s-a repetat, de data aceasta cu ocuparea prealabilă de către sârbi, cu acordul trupelor franceze, a unei părți considerabile a Banatului până la Dunăre. În amintirea, poate, a contribuției sârbești la declanșarea Marelui Război!

După capitularea Ungariei Sovietice în războiul contra României (16 aprilie 1919 - 4 august 1919), puterile Antantei au intrat într-o adevărată fibrilație în fața perspectivei de încheiere a unei păci separate a României cu Ungaria, din care prima ar fi avut de câștigat enorm prin recuperarea pagubelor pricinuite României, începând cu anul 1916, de către trupele Austro-Ungariei. Așa se explică acel „ultimatum”, pe care l-au adresat României, de a-și retrage trupele din Ungaria. Printr-o pace româno-ungară s-ar fi stabilit și viitoarea graniță, și anume așa cum a fost promisă României în 1916, pentru

Ecaterina Ajder

Istoricii români nu insistă asupra acestor pierderi, și n-au insistat prea mult nici politicienii români din vremea aceea. Se consideră că bucuria era prea mare pentru recunoașterea Unirii cu România a Transilvaniei, a Bucovinei și a Basarabiei. S-a produs, practic, o dublare a populației din România, de la 7 la 14 milioane de locuitori. Dar situațiile nu trebuie privite numai statistic, în număr de locuitori și kilometri pătrați. Mircea Vulcănescu vorbea despre „comunitatea destinului” ca factor fundamental în menținerea identității naționale. Românii din Nordul Marmației, din Vestul Crișanei și din Banatul Sârbesc și-au pierdut comunitatea destinului românesc și au fost sortii pieirii, chiar dacă țările în care i-a mânat destinul n-ar fi fost și n-ar fi rămas până în zilele noastre atât de pornite împotriva minorităților naționale.

Dacă sufletul este întruchiparea trupului și desăvârșirea lui (*entelecheia*, cum îi zicea Aristotel), iar Sufletul Românesc îi cuprinde pe toți românii, atunci, chiar dacă ar rămâne unul singur rătăcit pe undeva, ar trebui să-i simțim lipsa. Să nu uităm de pilda păstorului care își lasă turma pentru a găsi oaia cea rătăcită. Căci, în mod evident, lăsată singură și neocrotită, ea va pieri sfâșiată de fiarele pădurii.

Pacea de la Trianon a fost și mai este considerată, tot statistic vorbind, de către mulți maghiari fie nedreaptă, fie dezastruoasă pentru Ungaria. Și nu este vorba numai de vestul Crișanei și de Transilvania, pe care ungurii le-au pierdut în favoarea României, ci de fiecare țară vecină, care, în conformitate cu principiul autodeținerii etnice, și datorită pierderii războiului de către Austro-Ungaria, au

beneficiat de teritorii, pe care, în decursul timpului, le-au ocupat maghiarii după stabilirea lor în Pannonia. Au avut, ce-i drept, o politică de maghiarizare eficientă, cu toate că, cel puțin până la Primul Război Mondial, nu reușiseră să maghiarizeze total populația romano-panoniană pe care au găsit-o acolo în secolul al X-lea, dar au maghiarizat multă populație slavă extinzându-și dominația asupra țărilor vecine din toate punctele cardinale. Așa s-a întâmplat și cu daco-romanii din Transilvania.

Extinderea teritoriului ocupat și stăpânit vremelnic de către maghiari s-a făcut cu expansiunea populației maghiarizate în toate zările, dar fără să constituie, cu mici excepții, zone mari cu predominantă ungurească.

În 1919 s-au plâns că, în afara granițelor, stabilite de către marile puteri la Trianon pentru Ungaria, au rămas câteva milioane de maghiari. Este adevărat, dar aceștia erau, și așa au rămas, împrăștiați în diferite țări, nefiind nicăieri majoritari și fiind pretutindeni venetici din timpuri cunoscute istoric. La care se mai adaugă și alianța cu Austria, și atrocitățile comise în timpul războiului, și înfrângerile suferite.

Nu trebuie să uităm nici atitudinea rău voitoare față de minoritățile naționale pe care le-au asuprit oricând au avut ocazia. Atitudinea ostilă față de România, în mod special, se datorează numărului relativ mare de maghiari, dar oricum minoritari, din România, și

faptului că, în trecut, au ocupat și au stăpânit vremelnic o parte din Transilvania. Aceasta, fără să țină seama de faptul că în România populația maghiară proliferază și se bucură de drepturi chiar mai multe decât în țările lor, pe când populația romano-panoniană a dispărut aproape total din Ungaria și nu are niciun drept. La fel s-a petrecut și cu celelalte naționalități minoritare din Ungaria. Au dispărut cu totul. Facem aici abstracție de atrocitățile pe care le-au comis ungurii, ori de câte ori au avut ocazia, mai ales asupra populației românești.

Oricum, pentru români, „Trianon” este un cuvânt care ne evocă cele mai frumoase clipe trăite de nația română, de ultimii supraviețuitori ai romanității orientale, care, ce-i drept, este pe cale de dispariție. Și nu numai de acum, ci, așa cum o tot spunem, chiar din timpul marilor noastre victorii, de când am început să-i lăsăm în afara Țării pe unii sau pe alții dintre frații noștri, cu toate că știam foarte bine că îi vom pierde pentru totdeauna.

Ecaterina Ajder

Petre P. Carp - atitudinea față de politica externă a României în preajma primei conflagrații mondiale

Cătălin Turliuc

După dobândirea independenței, istoria românilor s-a desfășurat, pe o certă linie de continuitate, tot mai mult, sub semnul naționalului și în subsidiar al progresului social pe fondul general al procesului modernizării. Pierderile teritoriale din veacul al XVIII-lea au slăbit forța materială și politică a națiunii, iar pierderea, prin deznaționalizare, a câtorva milioane de români aflați sub stăpânirea imperiilor vecine au atins forța sa spirituală¹.

La izbucnirea primului război mondial, România avea un tratat secret de alianță cu Tripla Alianță, încheiat la 18/30 octombrie 1883, la care a aderat și Italia, în 1888. Acest act nu a însemnat renunțarea la sprijinirea luptei românilor din Transilvania și a celor din celelalte provincii românești, ca și sprijinirea directă a românilor trăitori la sudul Dunării. Alianța menționată (secretă, de altfel) a fost consecința directă a crizei din relațiile româno-ruse, ca urmare a violării de către partea rusă a Convenției din 4-16 aprilie 1877 prin anexarea sudului Basarabiei (prin actul menționat, Rusia garanta integritatea teritorială a României) și a arogării dreptului de tranzit al armatei țariste spre Bulgaria, fără consultarea și acordul guvernului român². Tensiunea dintre București și Petersburg a fost agravată și de atitudinea agresivă a țarului Alexandru al II-lea, care a transmis agentului român de la Petersburg că, în cazul unei opoziții din partea guvernului de la București, va ordona ocuparea României și dezarmarea armatei române³. Că nu e vorba numai de un război al vorbelor o dovedesc elaborarea planului de ocupare a capitalei țării de către armata rusă și redactarea în limbile rusă, română și franceză a unui „Decret cu privire la starea de asediu în orașul București” și a unei „Proclamații către capitala României” prin care bucureștenii erau înștiințați că au trecut sub autoritatea militară rusă⁴. Criza româno-rusă, izbucnită în sâmbra războiului din 1877-1878, a fost aplanată ca urmare a evenimentelor desfășurate pe plan internațional, evenimente care au dus, în cele din urmă, la convocarea Congresului de la Berlin din vara anului 1878. Înțelegem din această trecere rapidă, de la starea de alianță la diferend, că securitatea

României nu putea fi asigurată în cadrul geostrategic și geopolitic, determinat de vecinătatea cu Rusia decât printr-o alianță cu Germania⁵. Deoarece cancelarul Otto von Bismarck dorea ca Austro-Ungaria să fie asociată la această înțelegere diplomatică, s-a ajuns la tratatul secret, semnat în 1883, prin care România se alia cu cele două mari puteri în condiții specifice și bine precizate. În mod evident, securitatea națională a constituit factorul decisiv în această opțiune de politică externă.

Încheierea acestei alianțe nu a fost o concesie pe care România s-a străduit să o smulgă Austro-Ungariei. Ambele părți au venit una în întâmpinarea celeilalte. România a fost solicitată și a fixat condițiile participării. Sub acest raport, nu s-a făcut nicio concesie de natură să lezeze suveranitatea și demnitatea națională⁶.

Activitatea lui Petre P. Carp este strâns legată de politica externă din 1883, când a pregătit, în calitate de ministru al țării noastre la Viena, apropierea României de puterile care stăpâneau centrul Europei și cursul mijlociu al Dunării, rezolvarea chestiunii marelui fluviu internaționalizat încă din 1859 și încheierea tratatului de alianță.

Petre P. Carp a primit postul de la Viena numai în urma unui deplin acord cu prietenii săi Titu Maiorescu și Theodor Rosetti⁷. Spre sfârșitul vieții sale, P.P. Carp a arătat, într-o intervenție în Camera Deputaților, în ce condiții a pregătit el tratatul de alianță din 1883, care-i părea și regelui Carol I, un act consubstanțial făgașului normal al dezvoltării statului român. În ședința Camerei din 18 decembrie 1915, Carp a afirmat că: „Ni s-a zis că tratatul nostru este rezultatul friicii. Atunci, ia să vedem puțin geneza lui și să vedem cum și în ce condițiuni el a fost făcut și dacă este într-adevăr rezultatul unui studiu adânc și serios al intereselor reale ale acestei țări”⁸. El a declarat cu același prilej că, după numirea sa la Viena, studiind situația noastră cu privire la chestiunea Dunării, și la perspectivele economice ale României în bazinul dunărean, a transmis un raport amănunțit lui I.C. Brătianu. Venind apoi la București, el a examinat cu acesta toate posibilitățile

Cătălin Turliuc

unei colaborări cu Austro-Ungaria, ținând seama de soarta românilor din Ardeal, care nu putea fi îmbunătățită decât prin „întărirea regatului”, adică prin reluarea Basarabiei, răpită de ruși⁹. Seniorul de la Tîbănești afirma că „...înainte de a ne gândi la întregirea neamului, lucru ce deocamdată este imposibil, trebuie să revendicăm ceea ce avem dreptul să revendicăm, trebuie să revendicăm ce e al nostru și înainte de a întregi România, trebuie să întregim Moldova”¹⁰.

Regele Carol I a fost pus la curent cu tratativele duse de P.P. Carp, cu prilejul unei călătorii făcute la Berlin, când acesta l-a însoțit pe rege. În capitala Germaniei a venit și I.C. Brătianu, iar Petre P. Carp a fost însărcinat să discute cu Austro-Ungaria un tratat. Lupu Kostache mărturisește că atunci când Petre P. Carp s-a întors în țară, după încheierea tratatului, Brătianu i-a zis: „ai făurit România; numai acum putem zice că ea are viitorul asigurat”¹¹.

Acest tratat a fost reînnoit de către Titu Maiorescu, în februarie 1913, pe o durată de șapte ani.

Petre P. Carp susține din nou importanța acestui tratat în ședința Camerei din 18 decembrie 1915 și binefacerile rezultate de pe urma acestuia:

„Tratatul de alianță a realizat o parte din program”, „a dat României o liniște de 35 de ani” și „a făcut să sporească valoarea noastră ca aliat”¹² oferind totodată posibilitatea de a recupera Basarabia în urma conflictului ruso-german. Este semnificativă în acest sens și părerea cancelarului german Otto von Bismarck despre viitorul României, părere împărtășită lui P.P. Carp în una dintre întrevederile avute cu el în 1883: „Viitorul României stă în munca ei, spre a trage folos din avuțiile imense pe care le posedă. Interesul vă este de a deveni un stat puternic la Marea Neagră, a avea un port important la Odessa și vot preponderent la Constantinopol. Nu uitați însemnătatea Mării Negre, căci de acolo începe cheia Daradanalelor. Independența o aveți; cu Occidentul sunteți în legătură directă și Orientul vă este deschis”¹³.

Cuvintele lui Otto von Bismarck rezumau interesele politico-economice ale României din acea epocă la Gurile Dunării. Rolul României în lupta contra panslavismului, precum și așezarea sa geografică, au fost realități de care Petre P. Carp a ținut seamă în convorbirile avute cu cancelarul german și cu diplomații germani și austrieci. Pe aceste realități s-a sprijinit tratatul încheiat în 1883.

Anii 1912-1913, premergători izbucnirii primului război mondial, au fost anii în care criza politică a căpătat aspecte din ce în ce mai contondente și relevante pentru pozițiile adoptate de diferitele state. Spre Balcani s-a îndreptat în acea vreme atenția tuturor statelor, căci aici națiunile au început să se elibereze de sub dominația Imperiului otoman. Acum pot să se observe în politica externă a României din ce în ce mai multe elemente care vădesc tendința unei desprinderi de Tripla Alianță.

Încă de la izbucnirea războiului, poziția României este cât se poate de favorabilă aliaților balcanici. Situația a început să se complice imediat după intervenția marilor puteri, care nu voiau să scape controlul asupra Balcanilor. La începutul conflictului, atât Austro-Ungaria, cât și Germania erau cu totul de partea Imperiului Otoman, deoarece o totală eliberare a elementului slav din Balcani de sub dominația turcească însemna intrarea acestui element sub sfera de influență a Imperiului Tarist, ceea ce nu convenea Germaniei¹⁴. După succesele militare ale statelor balcanice și încheierea protocolului de la Petersburg, atitudinea marilor puteri se schimbă. Intervine acum o altă chestiune legată de interesele unei mari puteri și anume aceea pe care Austro-Ungaria o nutrește în scopul de a crea o „Bulgare Mare” în detrimentul Serbiei. Elementul slav, cu precădere sârbesc, din Bosnia și Herțegovina, teritoriul anexate de Austro-Ungaria,

Ecaterina Ajder

simpatiza firesc cu Serbia și pentru a împiedica o viitoare unire a acestor elemente, duala monarhie căuta să susțină Bulgaria care ar fi devenit astfel întinsă și puternică¹⁵ mai ales în detrimentul Serbiei.

În momentul în care cabinetul vienez începe să amenințe Bucureștiul, făcând presiuni ca nu cumva România să ia în considerare propunerile de alianță ce-i fuseseră făcute de Grecia și Serbia, iritarea guvernului și opiniei publice românești a devenit evidentă. Această stare de fapt a generat accentuarea contradicțiilor dintre Austro-Ungaria și România devenite, astfel, mai evidente. Mobilizarea și participarea țării noastre la al doilea război balcanic însemna, de fapt, un prim pas concret ce prevestea deja slăbirea alianței din 1883. Faptul este cu atât mai evident, cu cât, în zilele în care guvernul anunța Sofia despre participarea României la război alături de Serbia și Grecia în întreaga țară aveau loc manifestații împotriva Imperiului Austro-Ungar. Nicolae Iorga arăta sensul profund al războiului cu Bulgaria: „Dacă Bulgaria vrea să zdrobească Serbia pentru a multămi Viena, căreia existența însăși a Serbiei, gata de luptă pentru Bosnia și Herțegovina, îi e un spin în ochi, pentru noi se poate spune pe drept cuvânt că peste Dunăre se discută chestiunea Ardealului, că se începe războiul împotriva voinții austriece”¹⁶.

Războiul cu Bulgaria a avut așadar o semnificație mult mai largă: era un prim pas concret de desfacere de alianța cu Austro-Ungaria, un prim pas ce deschidea drumul spre ample acțiuni având drept scop final eliberarea Transilvaniei¹⁷.

În ceea ce privește conflictul balcanic, Petre P. Carp a dorit intrarea în război împotriva vecinilor de la sud chiar de la început, el cerând largi rectificări de graniță, mai precis întreg Cadrilaterul. Pentru omul politic român o Bulgaria învingătoare și ieșită întărită din acest război ar fi însemnat o veșnică amenințare la adresa țării noastre. Veleitățile bulgare erau – în opinia sa – anexarea Dobrogei până la Gurile Dunării unde s-ar fi putut face, cu ajutorul Rusiei, joncțiunea slavă între Imperiul țarist și Bulgaria. România ar fi rămas fără acces la mare, iar Rusia și-ar fi împlinit visul¹⁸. De această dată, politica susținută de Petre P. Carp contrazicea pe cea a membrilor Triplei Alianțe. Pentru el fantoma unei Bulgarii puternice îi era tot atât de nesuferită ca și fantoma colosului de la răsărit.

Împreună cu Nicolae Filipescu începe o campanie pentru declararea războiului împotriva Bulgariei. La 24 aprilie 1913, după încheierea Protocolului de la Petersburg, convoacă Congresul General al Partidului Conservator cerând refuzarea mediației marilor puteri și denunțarea colaborării cu Take Ionescu. Acest lucru deranjează guvernul pentru că protocolul, necomunicat oficial, nu putea fi discutat în întruniri publice, ci numai după comunicarea oficială în Parlament¹⁹.

În acest moment, apar noi disensiuni între conservatori, iar Petre P. Carp demisionează de la șefia partidului, la 14 mai 1913. El va fi nemulțumit și de ce se realizase înainte, dar și după cel de-al doilea război balcanic.

În anii premergători primului război mondial, se intensifică lupta românilor din Imperiul austro-ungar împotriva asupririi naționale, pentru drepturi egale cu celelalte naționalități. Conducătorii politici ai românilor au ales calea tratatelor cu guvernul de la Budapesta. Cererile lor au fost respinse sau amânate la nesfârșit.

România se afla într-o situație mai mult decât delicată creată prin politica monarhiei dualiste față de românii trăitori între granițele sale, situație care nu-i permitea, nici din punct de vedere moral, nici politic, să îndeplinească obligațiile contractate prin tratatul de alianță²⁰. În cursul războaielor balcanice, România a jucat un rol important, fiind sprijinită de Germania și Rusia, iar medierea făcută de ea (Pacea de la București sub bagheta lui Titu Maiorescu) i-a crescut prestigiul pe plan internațional. Austro-Ungaria a suferit o mare înfrângere diplomatică, fiind în căutarea unui pretext pentru a-și lua revanșa, pretext care a apărut – din păcate – nu foarte târziu.

Pe plan intern, Ungaria după crearea în 1868 a imperiului dualist, a avut mână liberă în declanșarea celei mai violente acțiuni de maghiarizare împotriva tuturor naționalităților, inclusiv a românilor.

Eforturile lui Carol I, prin intermediul Berlinului, de a determina Budapesta să înlănzească măsurile luate împotriva românilor, n-au dus la niciun rezultat.

Guvernul român avea așadar motive temeinice pentru schimbarea atitudinii față de Austro-Ungaria. Dar atât Viena, cât și Budapesta continuau cu perseverență înlăptuirea scopurilor lor politice, bizuindu-se când pe mijloace diplomatice, când pe politica de intimidare și amenințări împotriva statului român.

Începutul anului 1914 aduce mari griji Puterilor Centrale în legătură cu poziția României față de o eventuală conflagrație. În ultimii ani, opinia publică își manifesta tot mai mult francofilia și își îndrepta criticile asupra celor care asupreau elementul românesc de peste munți.

Asupra cauzelor înlăptării României de Tripla Alianță, cât și a politicii acesteia față de țara noastră, în cercurile politice germane și cele austro-ungare au apărut în acea vreme puncte de vedere relativ diferite²¹. Formal, ambele puteri încercau să acrediteze falsa idee că motivul principal al înlăptării relațiilor cu România s-ar fi datorat inabilității ministrului de externe austriac, Berchtold²². Cauza era de fapt, alta. Deputatul E.V. Zenker din Parlamentul austriac considera că înlăptarea României de viitoarele Puteri Centrale ținea de orientarea politică generală a Imperiului austro-ungar față de țara noastră²³.

Germania a adoptat o poziție aparent binevoitoare, înlăptată că, pe această cale, va menține România în cadrul formal al alianței. Ea urmărea creșterea influenței politice și economice în Balcani, și implicit în România, ca și slăbirea celei austro-ungare. De aici a derivat și atitudinea (formală de fapt) mai concesivă față de țara noastră²⁴. Eforturile celor două imperii de a menține această alianță n-au încetat să se manifeste nici chiar în timpul vizitei țarului Rusiei la Constanța, când împăratul german s-a înlăptit în Bohemia

cu prințul moștenitor al Austro-Ungariei, cu care a discutat și relațiile cu România²⁵.

În același timp, cunoscând foarte bine situația în care se afla România și răcirea relațiilor cu Tripla Alianță, rușii au încercat o ameliorare a raporturilor cu țara noastră. Începe chiar o campanie de atragere a României de partea Triplei Înțelegeri, dusă de diplomația de la Petersburg. Motivul precipitării evoluției pozitive a relațiilor româno-ruse l-a constituit faptul că Rusia era singura putere capabilă să sprijine poziția guvernului român de menținere a *statu-quo*-ului în sud-estul Europei. Regele Carol I acceptă vizita țarului la Constanța, deși era conștient că un asemenea eveniment va duce la o încordare și mai mare a relațiilor dintre România și Tripla Alianță²⁶.

Asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand și a soției sale, la Sarajevo, în capitala Bosniei, a corespuns unui moment istoric în care contradicțiile dintre marile puteri nu mai puteau fi rezolvate aparent decât pe calea războiului. Pentru diplomația germană, conflictul dintre Austro-Ungaria și Serbia în jurul atentatului de la Sarajevo a constituit un moment favorabil în vederea provocării războiului de reîmpărțire a lumii, pregătit treptat atât de Puterile Centrale, cât și de cele ale Antantei.

Regele Carol I, devotat alianței - mai ales cu Germania - susținea răspicat că orice s-ar înlăptă se va opune unui război al României pentru eliberarea Transilvaniei, dar, în același timp, nu se va alătura unei acțiuni a monarhiei habsburgice împotriva Serbiei, chiar dacă acest război ar atrage după sine intervenția Rusiei²⁷. Pentru a se feri de orice complicații la interpretarea tratatului ce-l lega de Tripla Alianță, Regele avea interesul rezolvării pașnice a conflictului Austro-Ungariei cu Serbia. El știa că, în cazul precipitării evenimentelor, nu va putea impune poporului român intrarea țării în război alături de Puterile Centrale

și în primul rând alături de Austro-Ungaria, cea care oprima un număr considerabil de români²⁸. Carol I urmărea totodată evitarea războiului dintre duala monarhie și Serbia deoarece, aceasta ar fi însemnat dispariția *statu quo*-ului balcanic pe care el era hotărât să îl mențină²⁹.

Odată cu izbucnirea conflictului diplomatic sârbo-austriac, guvernul italian și-a manifestat îngrijorarea față de intențiile agresive ale Austro-Ungariei. Modificarea *statu quo*-ului în Balcani, în favoarea monarhiei habsburgice nu putea fi tolerată de guvernul de la Roma, cu atât mai mult, cu cât era contrară și prevederilor tratatului Triplei Alianțe. Deoarece guvernul italian avea o poziție asemănătoare cu cea a guvernului de la București față de Puterile Centrale, în sensul că ambele state căutau să evite o situație în care li s-ar fi cerut aplicarea tratatelor de alianță cu acestea din urmă, ministrul de externe italian a stabilit o legătură permanentă cu diplomații români încă din luna iulie 1914³⁰.

În ajunul declanșării primei mari conflagrații mondiale, ambele tabere au făcut presiuni asupra României, pentru a o atrage de partea lor. La Viena, dar mai ales la Berlin, se conta încă pe participarea țării noastre de partea viitoarelor Puteri Centrale. Împăratul Franz Joseph îi telegrafia, la 28 iulie 1914, regelui Carol I, invocând vechea prietenie și relațiile pline de înlăptere, iar *Kaiserul* Wilhelm al II-lea făcea apel la un Hohenzollern, care trebuia să-și înlăptască, fără înlăptiere, legăturile de alianță, în timp ce contele Istvan Tisza considera că numai teama de un atac bulgar ar mai ține România alături de Puterile Centrale³¹.

Pe de altă parte, Rusia făcea propuneri insistente României spre a intra în Tripla Înțelegerere, în schimbul unor concesii. Astfel ministrul de externe țarist, Sazonov, îi transmitea lui I.I.C. Brătianu, în iulie 1914, că în cazul unui conflict austro-sârb, Rusia va interveni pentru a nu fi zdrobită Serbia³². De asemenea, îi dă de înlăptere ministrului român că se vor face concesii însemnate României dacă va participa alături de Rusia în acest conflict.

Oricât de insistente erau promisiunile, nu exista posibilitatea de a determina România să acționeze alături de Antantă în acel moment, pentru că înlăptă adoptarea atitudinii de neutralitate a înlăptinat unele dificultăți. România nu era pregătită de altfel pentru război. Teamă de un atac bulgar nu era decât un pretext oferit de guvernul român fie Puterilor Centrale, fie Antantei, pentru lipsa de solitudine la propunerile repetate și insistențele acestora de a intra în acțiune³³. Politica de neutralitate era necesară datorită nu numai unei slabe pregătiri militare, ci mai din toate punctele

Ecaterina Ajder

de vedere. România, aflată la confluența de interese dintre principalele puteri, nu-și putea schimba brusc politica externă, fără a-și prejudicia propriile interese și chiar existența ca stat³⁴. Politica de prudență se impunea cu necesitate față de conflictele deschise, în astfel de momente de mare tensiune, ceea ce s-a și întâmplat la Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, când s-a decis neutralitatea³⁵.

În ziua deschiderii Consiliului de Coroană, regele Carol I afirma ministrului german că se pronunță categoric pentru mobilizare în vederea intrării în război alături de Puterile Centrale și că începuse deja acțiuni în acest sens. Primul ministru declara că vrea să sprijine acțiunea germană, dar opinia publică nu era de aceeași părere și că era nevoie de un răgaz pentru pregătirea și mobilizarea acesteia. I.I.C. Brătianu, din necesitate, regele Carol I, din convingere, căutau, primul să înlăture suspiciunile Puterilor Centrale, al doilea să dea asigurări ferme de loialitate³⁶. S-a reușit a determina Austro-Ungaria și Germania să nu recurgă la presiuni în momentele de decizie importante pentru atitudinea României, întrucât oamenii politici și conducătorii de state s-au situat pe poziții rezervate în așteptarea rezultatului.

Decisiv, ca pretext, pentru declararea neutralității României, a fost actul declarării neutralității Italiei, care l-a premers pe cel al țării noastre. Știrea declarării neutralității Italiei a fost publicată și consemnată pe larg în ziarul „Universul”, în ediții speciale apărute înaintea întâlnirii Consiliului de Coroană. Astfel, într-un prim comunicat, se aducea la cunoștința opiniei publice că ambasadorul german la Roma l-a informat pe ministrul de externe italian despre declararea stării de război între Germania și Rusia, la care ministrul italian a

declarat că țara sa va rămâne neutră conform prevederilor din tratatul de alianță³⁷.

În cadrul celei de-a doua ediții speciale, a aceluiași ziar, se preciza faptul că Italia a comunicat României actul declarării neutralității sale, întrucât aliata sa, Austro-Ungaria, nu a fost atacată de o putere străină. Ziarul aprecia că această știre a produs o puternică impresie asupra României și că va determina poziția viitoare a acesteia³⁸.

Unul din importantele acte ale politicii de reorientare, începută în anii anteriori³⁹, s-a întâmplat la Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914. Adoptarea neutralității a întâmpinat unele dificultăți, deși majoritatea participanților s-a pronunțat în favoarea ei. Petre P. Carp a fost unul dintre cei care, folosind o gamă largă de argumente, a încercat să încline balanța în favoarea cauzei Puterilor Centrale. În mod evident, încercarea sa a rămas fără rezultatul scontat de bătrânul politician conservator.

La Consiliul de Coroană din 14 august 1916, când s-a discutat ieșirea din neutralitate și încadrarea României în tabăra Antantei, potrivit Convenției încheiate la 4/17 august, Petre P. Carp a adoptat o poziție similară celei de la precedentul Consiliu de Coroană. Argumentele filo-antantiștilor și părerea majorității opiniei publice românești nu l-au convins pe seniorul de la Țibănești. Situarea României de partea Puterilor Centrale însemna pentru Petre P. Carp recucerirea Basarabiei, un vis al tinereții sale, insuflat poate de strămoșii săi siliți să-și părăsească moșiile de dincolo de Prut după 1812. După hotărârea Consiliului de Coroană din august 1916, Petre P. Carp se va retrage la moșia sa, unde va primi și vestea că fiul său Petre, tânăr ofițer al armatei române, a căzut la datorie la Maghiarus lăsând fără reazem soția și un copil și provocând o mare durere părinților săi.

Ecaterina Ajder

Note:

¹ Gheorghe Platon, *Intrarea României în primul război mondial. Premisele opțiunii*, extras din „Memoriile Secțiilor științifice”, tom XII, 1987, București, 1990, p. 52.

² Florin Constantiniu, *Vae Victis: o reevaluare a poziției lui P.P. Carp și C. Stere (1914-1916)*, în „Revista istorică”, tom IV, nr. 9-10, p. 928.

³ *Ibidem*.

⁴ *Mărturiile finlandeze privind războiul din 1877-1878*, în „Analele Institutului de Studii Istorice și Social Politice”, tom XIV, 1968, nr. 4, pp. 52-56

⁵ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 928.

⁶ I.G. Duca, în Gheorghe Platon, *România în preajma aderării la Tripla Alianță*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași”, tom XVIII, 1972, fasc. 2, p. 171.

⁷ George Juvara, *Politica externă a lui P. P. Carp*, București, 1943, p. 6.

⁸ P.P. Carp, *Discursuri parlamentare*, Ediție îngrijită de Marcel Duță, București, 2000, p. 615.

⁹ George Juvara, *op. cit.*, p. 6.

¹⁰ P.P. Carp, *op. cit.*, p. 616.

¹¹ Lupu Kostache în Constantin Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, București, 1936, vol. I, p. 298.

¹² P.P. Carp, *op. cit.*, p. 617.

¹³ Lupu Kostache în Constantin Gane, *op. cit.*, vol. I, p. 296.

¹⁴ Constantin Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 478.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Nicolae Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, Vălenii de Munte, 1932, p. 153.

¹⁷ Eliza Campus, *Din politica externă a României*, București, 1980, p. 21.

¹⁸ Constantin Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 477.

¹⁹ *Ibidem*, p. 481.

²⁰ Pamfil Șeicaru, *România în marele război*, București, 1994, p. 36.

²¹ Ema Nastovici, *1914: România rămâne neutră*, în „Magazin istoric”, VII, nr. 1, 1973, p. 90.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, 1979, p. 398.

²⁷ *Ibidem*, p. 406.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 408.

³¹ Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România (1856-1947)*, București, 1996, p. 169.

³² Anastasie Iordache, *Reorientarea politică a României și neutralitatea armată*, București, 1998, p. 92.

³³ *Ibidem*, p. 97.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 99.

³⁷ „Universul”, XXXII, ediție specială din 21 iulie 1914, p. 1, Apud A. Iordache, *op. cit.* p. 99.

³⁸ *Ibidem*, a doua ediție specială din 21 iulie 1914, p. 1.

³⁹ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 100.

P. P. Panaitescu: Deschideri în spațiul istoriografiei

Alexandru Zub

Alexandru Zub

E un truism, desigur, a spune că orice istoric de seamă este un spirit novator și că inovația în istoriografie, ca și în alte domenii ale spiritului, implică un raport de tensiune și conflict cu tradiția, rupturi de orizont, contestații etc. Însă înnoirile se pot înfăptui și „pe tăcute”, construind cu un material nou și mai ales cu o viziune, cu o metodă nouă. Exemple destule se pot invoca și pentru contestația spectaculoasă, brutală, și pentru „polemica de catifea”. Ilustrativ pentru întâia categorie poate fi Constantin C. Giurescu, a cărui „despărțire” de N. Iorga, spre exemplu, a fost nu numai spectaculoasă, dar și minuțios pregătită, după cum rezultă din scrisorile către Bazil Munteanu și alți tineri istorici, pe care și-i ralia atent¹. Din a doua categorie face parte neîndoindnic P.P. Panaitescu, a cărui personalitate s-a impus de la început în forme distincte, fără opoziții zgomotoase și sfidări inutile, însă și fără a ezita să asume, la nevoie, apărarea unui punct de vedere. Calități personale, dascăli de elită și o muncă tenace l-au ajutat să obțină repede confirmări ale vocației sale de istoric. Un vânt prielnic i-a suflat la timp în pânze, plasându-l pe acea *cale maior* a istoriografiei când

alții din generația lui își continuau încă ucenicia.

Născut la 13 martie 1900, în Iași, unde a făcut parțial și studiile secundare, P.P. Panaitescu publica deja, la 1917, în *Revista istorică*, știri despre un proces din secolul al XVII-lea², iar peste un an intra la Universitate, în Capitală, pentru ca la urmă să fie trimis pentru specializare în studii slave la Cracovia (1923-1924) și primit apoi la Fontenay-aux-Roses de același N. Iorga (1924-1926). Un an mai târziu, era conferențiar, iar din 1932, profesor de istoria slavilor la Universitatea din București, căreia avea să-i devină pentru scurt timp, sub dictatura legionară, și rector. Un *curriculum* aparte, trebuie să recunoaștem.

La data debutului didactic, P.P. Panaitescu dispunea deja de un palmares impunător³, fiind sprijinit de marii săi dascăli, între care N. Iorga trebuie socotit cel dintâi și modelul urmat, până la un punct, în cercetare. Ca și acesta, a pornit la drum fără prejudecata specializării excesive. Cu orizontul teoretic și de metodă conturat în timpul studiilor, el se lasă oarecum în voia hazardului arhivalic, identificând și punând în valoare noi fonduri,

evenimente, circumstanțe nestiute etc. A scos la lumină, masiv, documente, a comentat manuscrise uitate, a reconstituit crâmpoșe de biografii, opere, epoci de cultură, cu o pasiune pe care numai N. Iorga o vădise mai înainte. Și-a sporit astfel enorm zestrea internațională și a pus la îndemâna breslei întregi un mai solid suport documentar pentru reflecție.

Au rezultat din aceste sondaje, adesea îndelungi și obositoare, temele asupra cărora avea să revină mereu: călători, diplomați, cărturari, evenimente dintr-o epocă sau alta, idei și stări de spirit, așa cum învățase tot de la Iorga, de la Pârvan și de la alți profesori în anii formației sale. N-a ezitat în fața niciuneia, știind bine că un istoric trebuie să aibă mereu sub ochi ansamblul, chiar dacă nu-l poate aborda decât în segmente. Regăsim în prodigiosul său *curriculum*, încă nepus la punct, mai toate subiectele care, de la cronicarii secolului al XVII-lea până la D. Onciul și alți dascăli ai săi, au preocupat comunitatea istoriografică. Domni pribegi⁴, un pseudobeizade⁵, niște „efemeride” aulice⁶, tiparnițe și cărturari, destine princiare, căi de comerț, legături cu vecinii sau cu țări mai îndepărtate, circulația unor manuscrise, biografii de cronicari și istorici, chestiuni de demografie istorică și viață socială, nimic n-a rămas parcă în afara interesului său. O curiozitate insatiabilă, despre care mărturisesc cei de aproape și mai cu seamă studiile sale, l-a făcut să extindă mereu raza preocupărilor, să revină, să insiste, să aprofundeze, în cicluri tematice a căror sistematizare nu stă, acum, în intenția noastră.

Se remarcă însă ușor că avem de-a face cu un progres, în care totul se reia pe cont propriu, pornind de la arhive, de la confruntarea cu „materia primă” a oricărui istoric, pentru a ajunge la interpretări noi, la monografii și sinteze. Termenul de *contribuții* apare frecvent în bibliografia sa, iar multe studii sunt însoțite de anexe documentare. Istoricul

era – mai trebuie să o spunem? – și un editor la fel de prodigios, căruia îi datorăm multe volume, de la *Croniclele slavo-române din secolele XV-XVI* scoase de I. Bogdan și republicate de el, până la vasta colecție *Documente privind Istoria României*, la care a muncit din greu, fără să apară totuși, sub „dictatura rolleristă”, în comitetul de redacție. A editat chiar și texte istoriografice, precum cele „patru studii” ale lui Bălcescu⁷, prea puțin cunoscute până la el. S-ar zice că voia să repună în discuție, dincolo de exemplul oferit de Iorga, temele asumate de „pozitivistii” I. Bogdan și D. Onciul, pentru a le trata cu un nou suflu, care venea de la căutările mai recente ale istoriografiei de oriunde.

Publicând *Histoire traditionnelle et la Synthèse historique* (1921), Henri Berr voia să propună o nouă etapă în domeniu, care să stea sub semnul sintezei⁸. Finalitatea științifică a istoriografiei trebuia să devină clară și explicită, adăugând vechii „istorii istorizante” (în care includea pe A.D. Xenopol și L. Halphen) un plus de generalizare⁹. Această nevoie se simțea și în istoriografia română, cu toate că nimeni nu se mai ocupa sistematic, după Xenopol, de latura teoretică. Cel mult, cadrul empiric era impregnat din când în când cu generalități fortuite, iar aceste *generalități* puteau deveni ocazional, ca la N. Iorga, un fel de a exprima atitudini personale într-o chestiune sau alta¹⁰. În ansamblu, oroarea de speculație fără teme documentar definea și conduita noii generații. *Exempla trahunt!*

I. Bogdan se stinsese în 1918, D. Onciul în 1923, V. Pârvan îi va urma în 1927, anul când P.P. Panaitescu și-a început, la rândul său, cariera de dascăl. O nouă generație se afirma spectaculos în cercetarea istorică, acum stimulată de *școlile române* din Roma și Fontenay-aux-Roses, alături de Academia Română și alte instituții solidare în efortul restituitiv. Făcând un bilanț în chiar *Revista istorică*, C.C. Giurescu insista pentru o „cercetare coordonată”, pe baza unui plan menit să cuprindă pe cât posibil toate energiile științifice și mai ales pe tinerii formați la școlile Apusului. Instrumentele de lucru (repertorii, ediții de documente etc.) și restituțiile monografice trebuiau să pregătească, prin travaliu de echipă, viitoarea „sinteză completă a dezvoltării noastre istorice”¹¹.

Este concepția pe care o împărtășea în mod firesc și P.P. Panaitescu, deși n-a expus-o undeva sistematic¹², o direcție ce dăduse deja, prin marile sinteze colective, rezultate spectaculoase în Occident. În esență, era ceea ce I. Bogdan preconizase încă

la 1905¹³, iar N. Iorga a susținut mereu¹⁴, fără să se poată angaja însă efectiv în munca de echipă.

Nici noua generație n-a fost în măsură să îplinească acest deziderat. O anume insistență în formularea lui e însă caracteristică, iar în ce-l privește pe P.P. Panaitescu, el a făcut pe cont propriu, se poate spune, munca unei întregi echipe. Experiența polonă și cea franceză i-au servit, fără îndoială, dar el trebuia să răspundă la exigențe de alt ordin. De aceea

S-a dedicat mai ales explorării arhivelor, recuperării informaționale, editării de documente și texte narative, fără a neglija studiile de restituție monografică. O sinteză colectivă de tipul *Evolution de l'humanité*, care apărea din 1920 la Paris, nu se putea concepe încă la noi. Abia peste două decenii, Gh. I. Brătianu, altă figură eminentă a generației, avea să inițieze o istorie generală a evului mediu, cu participări multiple, însă împrejurările

I-au fost potrivnice. În linii mari, s-a menținut aceeași conduită individualistă, deși se recunoștea nevoia unei munci de echipă, cu atât mai necesară cu cât se definea mai bine decalajul dintre istoriografia noastră și performanțele europene în domeniu. Pilda lui Xenopol, care dăduse de unul singur o sinteză pragmatică și una teoretică, n-a trezit emulație pe această linie, iar pilda lui Iorga a dus și la opoziții vehemente¹⁵.

Îndemnul acestuia din urmă de a se folosi istoria pentru a înnobila societatea contemporană, instilându-i ceva din „fiorul realităților” de altă dată, din „intimitatea sufletească” a trecutului¹⁶, au găsit totuși ecou la unii, între care Panaitescu se cuvine amintit în primul rând. I-a ascultat, probabil, prelegerea introductivă *Noi direcții în istorie* (1920)¹⁷, unde ideea de a ne cultiva sensibilitatea prin „contact cu

Ecaterina Ajder

izvorul”, cu vestigiile rămase din alte vremi, era subliniată insistent. O regăsim în propriile lui reflecții epistolare, unde spiritul său se recunoaște afin cu marii maestri, la care trimite de altfel și în puținele *Pagini de jurnal* ce ni s-au păstrat¹⁸. Se recunoaște în acele destăinuiri de ocazie un suflet sensibil, căruia zidurile străvechi din Cracovia i se confesau într-un limbaj inefabil. Un poet, cu siguranță, dublat de un subtil gânditor se ascundea în mărturisiri ca aceasta: „Sunt în plină activitate, lucrez toată ziua, vizitez biserici, muzee, învăț polonă. Simt plăcerea de a trăi, de a-mi stăpâni viața, a-i da cursul pe care îl vreau. La urma urmei, sunt două feluri de a trăi: acesta și acela de a te lăsa dus de curentul vieții. Dacă viața ar fi ca un râu cu maluri frumoase, ai putea sta în barcă cu fața mângâiată de soare, în voia apelor leneșe. Din nefericire, e mai mult o mare pe care geme furtuna și trebuie să ții cârma în mână.

Iartă-mi toate aceste filosofări și pune-le pe socoteala otravei subtile de romantism ce se desprinde din zidurile părăsite ale Cracoviei. De ai ști câte povestesc ele! Numai că eu nu pot să-ți transmit glasul lor, fie că nu am darul să redau astfel de lucruri, fie că sunt lucruri care amintesc unele flori prea delicate ce se tem de lumină, senzații cărora le place umbra și se tem să nu fie ofilite de lumina cuvântului”¹⁹.

Sunt rânduri pline de „poezia lucrurilor”, trimise celei care avea să-i devină soție, rânduri ce denotă nu numai un suflet sensibil, dar și o fină percepție a limbajului în care se rostesc ruinele, monumentele, marile vestigii ale trecutului. Se poate spune, împreună cu Iorga, Pârvan și alți istorici de seamă, că fără acest dar poetic nu se poate obține o bună restituire a trecutului. Fiindcă trecutul nu înseamnă doar evenimente patetice, confruntări

militare, negot, meșteșuguri, demografie, ci destule alte lucruri, unele greu, dacă nu imposibil, de exprimat. S-a și vorbit de istorie ca de o „știință inefabilă”²⁰. Puțini, în epocă, și-au dat seama de acest lucru. Abia peste un deceniu și mai bine se vor căuta, prin Lucien Febvre, argumente pentru o istorie a sensibilității²¹, dar se vede că preocupări ca aceasta existau deja. Le găsim oarecum în pasajul citat, ca și în prelegerea lui Pârvan despre „gândul liric” în lumea mediteraneană²².

Marile deschideri ale școlii *Analelor* din deceniul următor se recunosc și în căutările unor istorici români²³, la Iorga în primul rând, care nu ezita să recunoască subiectivismul istoriei și să considere că „talentul poetic” rămâne esențial pentru orice tentativă de valorizare a trecutului²⁴. Să ne mirăm că un discipol al său și totodată al lui Pârvan, nu mai puțin deschis spre noile teme ale istoriei, căuta să înțeleagă mesajul marilor oboșiți de timp, „otrava (lor) subtilă”? Interesantă e și observația că există lucruri ce „se tem de lumina cuvântului”. Tăcerea intră în țesătura cea mai delicată a istoriei, după cum se vede la Panaitescu și după cum spusese deja, închinându-i un veritabil poem, Vasile Pârvan²⁵. Tânărul discipol nu era cu nimic mai prejos când, după o plimbare cu *Magistrul* la Șosea (18 martie 1922), pune în relație lumina cu ritmurile vieții: „Visam niște străzi înguste și bolovănite, într-un orașel vechi, ziduri mute care încep să-și piardă caracterul de operă artificială, confundându-se cu cele naturale, foarte multe buruieni înflorite în colțuri și printre pietre: *tăcerea încălzindu-se la soare*”²⁶. Poezie curată, ca aceea pe care Iorga o socotea necesară pentru a intui și exprima realități inefabile²⁷.

În ce raport se află însă opera lui P.P. Panaitescu față de asemenea

propensiuni estetizante? O cercetare a acestui aspect ar fi demnă de interes, însă nu o putem întreprinde aici. Aparent, o distanță considerabilă îi separă opera pragmatică de aceste reflecții intime, pe care nu le-a destinat nicidecum tiparului. Naratiunea istoricului e clară, precisă, dar fără efuziuni lirice și fără o preocupare mai insistentă de „stil”. Nu încapă îndoială că simpatia lui se îndrepta spre un discurs istoric mai subtil, care să pună în lumină cele mai variate situații. Într-o pagină de jurnal, la 15 aprilie 1921, el scria despre colegii săi de breaslă: „Toți, afară de Iorga și Pârvan, sunt pentru istoria erudită, istoria socială și structura claselor sociale. Mă simt superior lor, mai ales în fața lui C.C.G. (Iurescu), care pozează fățis în rival al meu (Doyle spunea că modestia ca și îngâmfarea sunt două defecte care ne împiedică egal de a afla adevărul asupra sufletului). Mă simt superior pentru că am puterea de a vedea sufletul, acolo unde ei văd numai materie. Care e viața ce se manifestă sub aceste forme trecătoare, care e sensul lucrurilor, care e chiar psihologia claselor sociale și atmosfera vremurilor? Vorbesc de ele, dar nu știu ce sunt. În istoria română nimeni n-a încercat-o afară de Iorga, care însă rar a reușit. Și aceasta, o spun aci, *o voi face eu*. Un singur lucru m-ar putea împiedica: lipsa de liniște sufletească. Eu n-o am încă, o caut”²⁸.

A căutat-o, fără îndoială, însă nu pare a fi avut parte de ea îndestul. S-a lăsat prins în apele politicii, ape învolburate, din care n-a știut să iasă la timp, nici să se ferească de vârtejuri periculoase. După al Doilea Război Mondial, a fost silit să se adapteze la noile condiții, sub regimul dictaturii comuniste, ceea ce a lăsat firește urme și în operă. Nu mai era loc, în studiul trecutului, pentru „o istorie psihologică,

o istorie a stărilor de spirit”, așa cum o visase cândva, căutând a depăși erudiția înspre un discurs îngemănat cu „arta literară”²⁹.

În fond, programul său a rămas afin cu cel schițat de I. Bogdan, ca fază „sociologică”, numind-o însă „culturală”³⁰. Așa a început, cu studii despre Bălcescu și Milescu, așa se va încheia, cu ediții de cronici și monografii de instituții și cărțurari, munca acestui benedictin al istoriografiei noastre. Ultima lui carte, de care s-a putut îngriji până la capăt, privește – simetrie de destin? – *Începuturile și biruința scrisului în limba română* (1965). Marea sinteză *Introducere la istoria culturii românești* n-a putut apărea decât postum, dar ce admirabilă încununare a unei opere! Căci regăsim în ea, rostite cu prudența impusă de epocă și de propria evoluție, mai toate ideile din tinerețe despre începuturile noastre etnoculturale. Se gândea să o continue printr-o altă sinteză, care să prezinte cultura medievală însăși³¹, așa cum o definea Panaitescu, *lato sensu*, nu ca un simplu „ornament al istoriei”, ci ca produs al ei, inseparabil de ansamblul vieții sociale, constituind „întreaga creație colectivă a societății”³².

Destinul nu i-a dat răgaz să-și îplinească opera. Dar nu se poate trece peste legătura intimă dintre această viziune asupra fenomenului istorico-cultural și ceea ce tânărul savant scria la început de carieră, socotind cultura ca un „complex al tuturor manifestărilor omenești creatoare”³³. Unii se miră de felul cum s-a acomodat Panaitescu la exigențele ideologice ale regimului comunist. Ar trebui să notăm pentru aceștia că, dincolo de tatonările din primii ani, cu destule efuziuni lirice, el a manifestat un interes clar pentru „concepția economică a istoriei”, echivalând-o cu „materialismul istoric”, în care vedea, ca și Andrei Oțetea, o șansă pentru înțelegerea globală a fenomenelor, o extensie legitimă de orizont³⁴.

Studiul *instituțiilor* a fost pentru el, tocmai de aceea, o preocupare permanentă, miezul însuși al operei sale. Publicând în 1947 o suită de *Interpretări românești*, unde aduna o serie de studii, astăzi clasice pentru istoriografia noastră, Panaitescu insistă pentru această directivă, menită a înlesni o integrare firească a istoriei naționale în durată lumii. „Instituțiile istorice, observa el, trec de granițele țărilor și popoarelor; cele românești sunt o parte a instituțiilor europene, istoria noastră n-a fost nici o minune, nici o monstruoșitate, adică dezvoltarea unei societăți izolate, cu forme particulare și unice, așa cum a prezentat-o prea des o erudiție strâmtă”³⁵. Istoria românilor merită, în

Ecaterina Ajder

această viziune, o cercetare mai atentă, cu o „metodă critică”, „neslujind cu voie țeluri politice, sociale sau naționale”. În același timp, istoria preconizată de Panaitescu nu poate fi pur și simplu o secreție documentară, ci una în care intervine cu necesitate „gândul istoric”, adică interogația materiei, raportarea continuă la „liniile mari ale evoluției”³⁶.

Cu aceste elemente la îndemână, nu mai suntem surprinși de apelul tot mai insistent la „materialismul istoric” și la marxism în scrierile sale mai recente, apel pe care Andrei Oțetea a dorit să-l sublinieze cu prilejul morții savantului, produsă la 14 noiembrie 1967³⁷. Avem de-a face, în tot cazul, cu o consecvență ce inspiră respect, în pofida „distorsiunilor” suferite totuși de „discursul” său în ultima fază. Rămâne ca diversele aspecte ale operei, cu motivațiile de rigoare, să fie studiate mai atent, spre beneficiul sigur al istoriografiei.

Semnalând aici numai câteva „deschideri” propuse ori ilustrate de P.P. Panaitescu timp de o jumătate de secol (1917-1967), am voit numai să fac un îndemn la extensie tematică și la aprofundare. Este ceea ce se degajă altminteri din opera în discuție, o mare operă, al cărei studiu se află abia în fază incipientă. *Noblesse oblige!* Dacă breasla noastră mai ține la această noblete, ea ar trebui să pună în valoare legatul lui Petre P. Panaitescu, alături de alte moșteniri prețioase ale istoriografiei noastre. Opera îl arată, în genere, convins de rezultatele la care ajunsese, dar calea până la ele era presărată cu îndoieli, incertitudini, căutări obstinate. „Ni se pare uneori că toată această cercetare a trecutului e ca o liturghie într-o biserică părăsită”, se confia la un moment dat³⁸ pătruns de solemnitatea gestului său, care trebuia să fie în același timp cognitiv și pios. Gestul istoriografic, o știa de la Pârvan, comportă măreția și presupune devotament față de memoria celor dispăruți, memorie din care se nutrește propria noastră voință de a dăinui.

Deschiderile propuse de Panaitescu, „provocările” sale în acest domeniu țin de rostul intim al unei profesii prin excelență deschisă și mereu provocatoare.

Note:

¹ Bazil Munteanu, *Correspondente*, Paris, 1979, *passim*. Vezi Ștefan S. Gorovei, „Școala nouă” de istorie. *Mărturie documentare* (I), în *AllAI*, XVII, 1985, 1, p. 335-340.

² *Revista istorică*, III, 1917, p. 17-20.

³ O bibliografie selectivă s-a publicat în *Romanoslavica*, XI (1965) și reprodusă în P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 629-633.

⁴ P.P. Panaitescu, *Pribeșia lui Constantin Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor*, București, 1939.

⁵ Idem, *Marco pseudo-beizade, un pretendent la tron în vremea lui Constantin Brâncoveanu*, București, 1936.

⁶ Idem, *Un manuscript al „efemeridelor” lui Constantin Caragea banul*, București, 1924.

⁷ N. Bălcescu, *Patru studii istorice*, București, 1928.

⁸ În același sens, cf. Henri Berr insistase deja în *La Synthèse en Histoire*, Paris, 1911.

⁹ Idem, *L'Histoire traditionnelle et la Synthèse historique*, Paris, 1921, p. VI.

¹⁰ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944.

¹¹ C.C. Giurescu, *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*, Vălenii de Munte, 1926, p. 49.

¹² Vezi Ștefan S. Gorovei, *Petre P. Panaitescu – coordonate ale unei evoluții*, în *AllAI*, t. XIX, 1982, p. 489-523.

¹³ I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, București, 1905.

¹⁴ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor*, în *Prinos lui D.A. Sturdza*, București, 1903, p. 1-126.

¹⁵ Cf. Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 259-270.

¹⁶ N. Iorga, *Generalități...*, p. 142.

¹⁷ *Ibidem*, p. 137-142.

¹⁸ P.P. Panaitescu, *Pagini de jurnal*, Cluj, 1974.

¹⁹ P.P. Panaitescu în *lumina scrisorilor din tinerețe*, Cluj, 1970, p. VII.

²⁰ G. Călinescu, *Principii de estetică*, București, 1968, p. 156-187.

²¹ *Apud* Alexandru Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1986, p. 5-19.

²² Alexandru Zub, V. Pârvan, *biobibliografie*, București, 1975, p. 133.

²³ Cf. P. Teodor, *Noi orientări în istoriografia română în deceniul trei al secolului XX*, în *SUBB*, his., XXVI/2, 1981, p. 46-62.

²⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 341-348.

²⁵ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. VII. Vezi V. Pârvan, *Memoriale*, București, 1923, p. 197-225: *Tăcere*.

²⁶ P.P. Panaitescu, *op. cit.*

²⁷ N. Iorga, *op. cit.*, *passim*.

²⁸ P.P. Panaitescu, *Pagini de jurnal*, p. 18-19.

²⁹ *Ibidem*, p. 43.

³⁰ P.P. Panaitescu, *Ion Bogdan și studiile de istorie slavă la români*, Vălenii de Munte, 1928, p. 17.

³¹ Idem, *Istoria culturii medievale românești*.

³² Idem, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 11.

³³ Idem, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 3: *Istorie și cultură* (1928).

³⁴ *Ibidem*, p. 6.

³⁵ Idem, *Interpretări românești. Studii de istorie socială și economică*, București, 1947, p. 5.

³⁶ *Ibidem*, p. 7.

³⁷ Andrei Oțetea, *P.P. Panaitescu (cuvânt rostit la adunarea de doliu din 16 noiembrie 1967)*, în *Studii*, XXI, 1968, 1, p. 213. Aceeași remarcă la Șt. Ștefănescu, în *Enciclopedia istoriografiei române*, București, 1978, p. 250.

³⁸ Silvia Panaitescu, *P.P. Panaitescu, așa cum l-am cunoscut*, în *P.P. Panaitescu în lumina scrisorilor din tinerețe*, 1970, p. 6.

Ecaterina Ajder

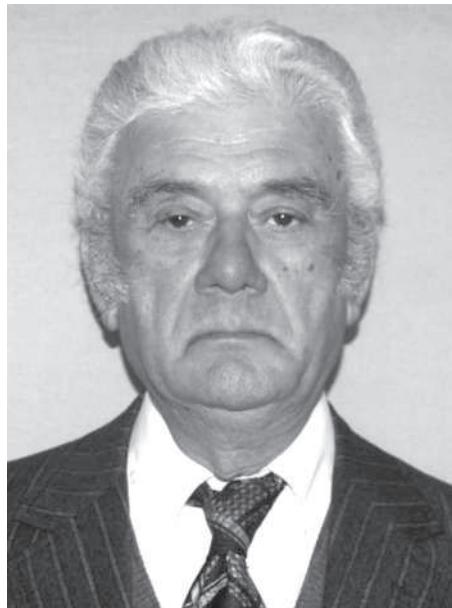
Transilvania, mon amour

Ionel Savitescu

Prozaic spus, Transilvania este o provincie istorică, regiune a României, parte integrantă a României și efigie a identității românești

(Ioan-Aurel Pop)

Despre Transilvania s-a scris enorm: istorii ale Transilvaniei, studii, articole, s-au cercetat arhivele pentru a se demonstra vechimea populației românești pe aceste meleaguri, în sfârșit, Mihai Viteazul, la 1600, realizează o primă încercare de consolidare a unui stat românesc unitar format din cele trei provincii: Muntenia, Transilvania, Moldova. Evident, nu putem uita descrierea pe care o face Nicolae Bălcescu **Țării Ardealului în Români supt Mihai Voievod Viteazul** la începutul cărții a IV-a, **Unitatea națională** (aprilie 1599-iulie 1600), unde descrie frumusețea naturală a Transilvaniei, bogățiile faunei și ale florei, zăcămintele, dintre toate aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor. În fine, nu trebuie omise **Imnele** dedicate **Transilvaniei** de către poetul Ioan Alexandru. În acest context, ce a precedat aniversarea Centenarului Marii Uniri de la 1918, istoricul Ioan-Aurel Pop își publică, în 2016, un nou volum dedicat Transilvaniei* (în trecut, amintim că Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan sunt și autorii volumului **Istoria Transilvaniei**, 2016), ce înmănușiază studii, articole, evocări, cu un Cuvânt înainte de Mircea Muthu, iar, pe coperta a patra a cărții, dna Irina Petraș notează câteva gânduri despre carte și istoricul Ioan-Aurel Pop. În timpul stăpânirii romane (106-271), în Dacia s-a format o populație daco-romană vorbitoare a unei latine populare (vulgare), care cu timpul a dat naștere poporului român (secolele VIII-IX) a cărui zonă de formare a constituit-o un spațiu vast, cercetat, printre alții, de către Alexandru Philippide în **Originea românilor**. Peste poporul român în formare trec multe valuri de popoare migratoare, slavii și cumanii, deși asimilați, au lăsat urme în lexicul românesc și în toponimie. Într-un anume sens, românii

Ionel Savitescu

asezați în calea răutăților au fost un popor de frontieră, care s-a creștinat treptat, fără a avea o dată precisă ca alte popoare vecine. Ce este adevărat e faptul că pe meleagurile românești a trăit Apostolul Andrei (ocrotitorul României) și călugării Sfântul Ioan Cassian și Dionisie Exiguul, care a pus bazele calendarului erei creștine și a fost consilierul mai multor papi, și Ioan Maxențiu. A se vedea în acest sens, Alexandru Husar **Avem o misiune**, 2004. Mult timp în bisericile românești, în cancelariile domnești era utilizată limba slavă, concomitent folosindu-se alfabetul chirilic până la reforma lui Ion Heliade Rădulescu. Tot în secolul al XIX-lea influența franceză în principate este prioritară, datorită, în parte, și ofițerilor ruși din armatele de ocupație, 1828-1834, apoi datorită fiilor de boieri școliți în Franța. Franceza devine, astfel, *lingua franca* a Europei occidentale, iar Rivarol (1753-1801) câștigă premiul Academiei din Berlin, explicând într-un celebru eseu de ce franceza a devenit o limbă universală: **Discurs asupra universalității limbii franceze** (1783). Starea noastră de veghe devine astfel o necesitate continuă asupra Transilvaniei pentru a nu o pierde: *Vă propun, totuși, prin această carte, să ne gândim împreună la Transilvania, cu mintea și cu spiritul, sporind și preamărind «a lumii taină»*,

acum când se apropie centenarul celui mai important gest al națiunii române din întreaga sa istorie (p.16). Așadar, Transilvania a fascinat încă din antichitate până în vremurile moderne fiind astfel disputată de români (vechea Dacie), în Evul Mediu voievodat al Regatul Ungar, principat autonom, provincie habsburgică, în fine, din 1918, parte integrantă a României. Dacă în antichitate Dacia a fost supusă de Traian, care-i capturează Tezaurul lui Decebal, redresând astfel finanțele secătuite ale imperiului, ridicând un nou for și monumentul de la Adamclisi (**Tropaeum Traiani**), iar pe Columna comemorativă au fost sculptate scene de luptă, în Evul Mediu în Panonia pătrund ungurii (896), care sunt atrași de bogățiile Transilvaniei. Despre felul cum au pătruns ungurii în Europa se poate consulta și volumul lui Mircea Eliade **De la Zalmoxe la Genghis-Han**. Unirea de la 1 Decembrie 1918 pecetluiește formarea României Mari, an în care Bucovina și Basarabia au revenit la patria mamă. Dacă, în decursul anilor, România a avut mai multe imnuri naționale (**Deșteaptă-te, române!** este al șaselea), iar ziua națională a fost serbată și la alte date (numai **10 mai** a fost statornică), sau au fost propuse alte date semnificative pentru ziua națională, domnul profesor Ioan-Aurel Pop demonstrează convingător, cu argumente irefutabile, de ce actualul imn și actuala zi națională trebuie acceptate: *Unirea de la 1918 este cel mai înalt act de voință națională înfăptuit vreodată de români. El ne-a pus la adăpost identitatea, ne-a organizat viața națională și ne-a conferit rațiuni pentru existența noastră în viitor* (p.96). Ideea de unire românească este ilustrată de profesorul Ioan-Aurel Pop pe baza unui document din secolul al XVI-lea (1547) emis de o comisie regală habsburgico-ungară în care se observă că locuitorii Maramureșului sunt români și se aseamănă cu moldovenii la limbă, la religie și la obiceiuri, existând primejdia să se unească cu aceștia. Aportul transilvănenilor la fondarea **Școlii Române de la Roma** este covârșitor, dar surprinde că printre membrii **Școlii Române de la Roma** n-a figurat și

istoricul David Prodan (1902-1992), *probabil cel mai mare istoric român transilvănean din secolul al XX-lea*, p.112, unul dintre cei mai longevivi istorici români și autorul unui volum de **Memorii**, postum (1993). Relațiile româno-maghiare în trecut au fost când tensionante, când conciliante. Totul a pornit de la nerecunoașterea faptului că la sosirea primilor maghiari în Transilvania ar fi găsit o populație de români și slavi, deși cronicarul anonim al **Faptelor unguirilor** o mărturisește. În schimb, conviețuirea cu populația germană (sașii aduși de regii maghiari și șvabii veniți la chemarea împărătesei Maria Tereza) a fost cordială, iar împăratul Iosif al II-lea, ajungând la Bistrița-Năsăud, ar fi rostit la adresa poporului român: **Te salut, sârman nepot al lui Romulus!** (p.157). Cele două eseuri consacrate lui Eminescu sunt elocvente în a preciza poziția dui profesor Ioan-Aurel Pop față de poetul național. În primul eseu, **Poezia lui Eminescu și Evul Mediu românesc**, se trece în revistă pasiunea lui Eminescu pentru Antichitate și Evul Mediu românesc, în care au existat voievozi cu dragoste de țară - Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș -, care au înfruntat cu bărbăție dușmanii, iar despre secolul al XV-lea spune Eminescu în **Fragmentarium**, 1981, p.562: *Precum în suta a șaptesprezecea sub Matei Basarab românii erau relativ unul din popoarele cele mai culte din Europa, incomparabil mai culte decât germanii sau unguirii, tot astfel în suta a XV români au fost tot unul din cele întâi popoare, militare și războinice din Europa. Două state puteau să-i întrecă: Spania și Turcia*. Evident, spațiul nu ne îngăduie să-l cităm și pe Mircea Eliade care întărește convingerile lui Eminescu. La fel de elocvent este profesorul Ioan-Aurel Pop și în eseu al doilea consacrat poetului național: **Eminescu și străinii. O reconsiderare**, în care se precizează, de la bun început, că Eminescu, nefiind înțeles de contemporani și de posteritate, a avut parte de detractori, imputându-i-se naționalismul, xenofobia, rasismul și antisemitismul, care în veacul al XIX-lea, spune profesorul Ioan-Aurel Pop, printr-o demonstrație de mare maestru, aveau alt înțeles decât în secolul XX: **Eminescu a fost ponegriț, la modul josnic adesea, deopotrivă de critici și de adulatori, voit sau întâmplător, atunci când aceștia au vorbit și vorbesc despre opera sa fără a o cunoaște, fără a-i pătrunde sensurile, fără a avea habar despre modul cum se face analiza unei creații și, mai ales, fără a**

Ecaterina Ajder

plasa viața și opera lui Eminescu în contextul timpului și al spațiului (pp.196-197). Pentru a respinge acuzațiile de xenofobie la adresa lui Eminescu, profesorul Ioan-Aurel Pop se rezumă numai la **Doina**, citită, cum bine se știe, la **Junimea**, în seara de 5 iunie 1883, când Eminescu sosise la Iași cu ocazia dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare, în prezența regelui Carol I, ocazie pentru Petre Grădișteanu de a remarca că din coroana regală lipsesc multe diamante: Basarabia, Bucovina, Transilvania. Din păcate, la ceremonie poetul nu participase, se retrăsese la Bolta Rece. Seria de portrete de mari istorici începe cu Hadrian Daicoviciu (1932-1984), Hașu, cum îi spuneau apropiații – fiul lui Constantin Daicoviciu, printre pușinii care mai rosteau discursuri în latinește -, care, la 5-6 ani, declina în latină mai bine decât studenții tatălui său. După studii strălucite la Kazan și Cluj, Hadrian Daicoviciu urcase toate treptele ierarhiei universitare, obținând titlul de doctor în istorie (1971) cu teza: **Dacia de la Burebista la cucerirea romană: Hadrian Daicoviciu era ceea ce se cheamă un savant-orator. Cu voce groasă de bariton, vorbea despre trecutul îndepărtat ca și cum viața de demult s-ar fi derulat aievea înaintea noastră. Nu-și citea niciodată cursul, ci oficia de la catedră aidoma unui zeu care conducea lumea sau ca un preot slujind de la altar, după un ritual sacru, numai de el știu... Ținea deopotrivă cursuri și seminarii (zicea că de la seminarii se învață meseria de istoric), vorbea cu pasiune, chiar cu patimă câteodată, încât istoria părea esența întregii vieți pentru el... De la Hadrian Daicoviciu am învățat nu numai istorie veche, latină, arheologie, artă, cultură, ci și limbă română corectă, clară,**

curgătoare... Ne-a mai spus că istoric nu este acela care cunoaște trecutul din cărți, ci acela capabil să investigheze, să scormonească, să pătrundă sensuri nepătrunse de alții, prin mijlocirea izvoarelor (pp. 210-211). În concluzie, Hadrian Daicoviciu a desfășurat o bogată activitate colaterală de arheolog, autor de studii și articole, consultant științific la filme istorice, emisiuni de radio și televiziune, participant la congrese științifice în țară și străinătate, încât *Fără contribuțiile sale nu s-ar putea înțelege corect astăzi formarea poporului român și a limbii române* (p.213). În sfârșit, când Hadrian Daicoviciu i-a propus studentului Ioan-Aurel Pop să studieze istoria veche, aflând că se dedicase Evului Mediu cu profesorul Pompiliu Teodor, Hadrian Daicoviciu i-a spus: **Ești pe mâini bune, tinerule! Pompiliu Teodor este o somitate în domeniul său. Mult succes!** Remarcat încă de la examenul de admitere de către profesorul Pompiliu Teodor, Ioan-Aurel Pop îl evocă pe mentorul său prin *vorbe și fapte antologice* cu care își caracteriza studenții. Preocupat de formarea unor noi cercetători, profesorul Pompiliu Teodor îi chema pe studenții conștiincioși la cabinet, le recomanda ce anume să citească, cum să comenteze o carte, cum să o recepteze și să o compare cu altele, în concluzie ce înseamnă Universitatea: *Pompiliu Teodor a modernizat, ca nimeni altul din generația sa, câmpul cercetării istorice, introducând modalități noi de abordare a trecutului, discipline noi, accente venite din câmpul inovațiilor occidentale etc.* (p. 219). Adept al cuviinței, profesorul Pompiliu Teodor îi învăța pe studenți cum să vorbească, cum să se adreseze etc., iar lui Ioan-Aurel Pop i-a propus să lucreze împreună, înlesnindu-i

cunoștința cu alți medievaliști valoroși și oameni de cultură: *profesorul Pompiliu Teodor a fost pentru mine un părinte spiritual și un univers de viață. Prin el am cunoscut ce este istoria ca realitate și ca disciplină, ce înseamnă respectul pentru trecut și cum se manifestă dragostea de țară și de neam, în contextul general-uman, al iubirii de oameni și de popoare... Îi datorez, astfel, Profesorului formarea mea ca medievalist și ca om, respectul pentru meseria de istoric și pentru instituția numită Universitate* (pp. 224-226). Ultimul portret este consacrat profesorului Ștefan Pascu (1914-1998), de la a cărui naștere (14 octombrie 1914) s-au împlinit 100 de ani: *Sunt mulți și puțini în același timp, dar imaginea dascălului nostru, departe de a se estompa, câștigă în conținut și capătă contururi noi, odată cu trecerea irecuperabilă a timpului* (p. 227). Ștefan Pascu terminase Facultatea de Istorie cu distincția Magna cum laude, devenise membru al Școlii Române de la Roma, dovedind o mare putere de muncă, cunoașterea izvoarelor și a limbilor moderne, iar în 1944 publicase prima sinteză: **Istoria Transilvaniei**. Mai târziu, Ștefan Pascu a fost îndepărtat din Universitate. Reprimit, ulterior, Ștefan Pascu a format cu știința sa de carte multe generații de studenți, profesorul Ioan-Aurel Pop fiindu-i printre ultimii asistenți, înainte ca profesorul Ștefan Pascu să se pensioneze: *și am avut astfel privilegiul de a vedea și învăța multe. De învățat, am învățat multă carte, dar am primit și lecții de viață, de dascălie și de omenie, de la felul de a vorbi cu oamenii până la respectul datorat studentului, de la vorba molcomă și mângâietoare până la răbdarea de a asculta răspunsul celuilalt* (p.234). Prin comportarea sa față de semeni, profesorul Ștefan Pascu ducea mai departe lecția de viață primită de la dascălii săi Silviu Dragomir și Ioan Lupăș. Cu toate acestea, au fost

și cazuri, e drept, puține, de foști studenți pe care i-a ajutat și care l-au jignit și umilit după 1989. În calitate de rector al universității clujene, Ștefan Pascu a reînnoit legăturile cu Universitățile străine și societățile savante din Europa Occidentală. A sprijinit disciplinele prohibite, a creat secții noi, iar profesorilor maghiari cărora nu le ieșeau normele li s-au dat cursuri și seminarii în românește: *Să-i fie opera nemuritoare și amintirea mereu vie!*

Ultimele studii ale volumului sunt consacrate educației prin limbă și istorie (infirmand părerea unora, conform căreia limba română ar fi bună numai pentru *înjurături*, iar *România are o cultură de second hand*), remarcând puținătatea orelor de istorie în gimnaziu și în liceu, precum și alcătuirea unor manuale de neînțeles și lipsite de logică. În aceeași situație aflându-se și limba și literatura română. În **Povestea unui manual unic de educație europeană**, se scoate în evidență, printre altele, că elevii și studenții sunt dezobișnuiți să memoreze cunoștințe, să-și exerseze memoria, servindu-se de calculator: *Orice încercare de a ne demonstra inteligența în absența memoriei rămâne caducă* (p.263). Acest lucru a fost observat, bunăoară, încă din Antichitate. A se vedea în acest scop

Quintilian **Arta oratorică**, III, 1974, Cartea a XI-a, capitolul II, p.261-276, **Despre memorie**. În fine, ultimele două capitole dezbat problema trecutului românesc, privit din perspective diferite, în funcție de cercetător: trecut de aur, maculat sau protocronist (având ca înaintaș pe Nicolae Densușianu, **Dacia preistorică**, apărută postum), românii constatând, din păcate, că li s-a confiscat atât trecutul, cât și prezentul și viitorul. În fața acestui dezastru, singura soluție este refacerea școlii, a educației, elevii și studenții să fie determinați să învețe, să-și cultive memoria și să nu se bazeze pe internet. În pofida așezării geografice a românilor, vocația lor europeană este evidentă prin limbă, cultură, afinități cu popoarele romanice din Europa. Ce s-ar mai putea spune? Doar că, în cazul unei retrageri pe o insulă pustie, aș lua în bagajele mele și cartea domnului academician Ioan-Aurel Pop.

*Ioan-Aurel Pop *Transilvania, starea noastră de veghe*, cuvânt înainte de Mircea Muthu, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, 298 p.

Ecaterina Ajder

România mea, a ta și „a mai multor neamuri” (VI)

Drumul României Mari de la proiect la realitate (1821-1918)

Alin Popa

După cum afirmam în capitolul precedent, pentru România, bătăliile de la Mărășești și Oituz (din vara anului 1917) au fost ultimele mari operațiuni militare întreprinse de țara noastră în cadrul Primului Război Mondial. La o scară mai mare, ele pot fi privite drept ultimele mari bătălii de pe tot frontul răsăritean, după septembrie 1917 confruntările desfășurându-se după un alt format, cu o intensitate mult diminuată și, chiar, după o altă logică: în timp ce Imperiul German forța încheierea păcii în Răsărit pentru a-și concentra capacitățile militare pe frontul occidental (în special după intrarea SUA în război), Rusia cocheta tot mai mult cu ideea semnării păcii pentru a-și mobiliza resursele pe un *front* nou, greu de anticipat până în octombrie 1917 – frontul intern.

În acest proces dinamic de reasezare a fronturilor și de diluare a vechilor alianțe, România nu mai putea spera decât la conservarea statalității la nivelul Moldovei de vest; o speranță strâns legată de acceptarea statutului de țară învinsă. Numărul mic de divizii apte să continue războiul, haosul și indecizia generalizate la nivelul societății și al clasei politice, planurile de evacuare ale armatei și ale casei regale (în Basarabia sau la Odessa), resursele economice limitate, absența unor legături funcționale cu țările Antantei – România fiind efectiv izolată, abandonată între vecinii inamici și tectonica catastrofică a nașterii totalitarismului de stânga –, toate acestea și multe altele argumentează lipsa unei alternative realiste la acceptarea înfrângerii.

Într-un mod cât se poate de paradoxal, acest moment de prăbușire istorică avea să germineze un adevărat miracol național numit România Mare. O nouă realitate politico-statală europeană, clădită trainic peste sacrificiul suprem al sutelor de mii de Eroii ai războiului, născută dintr-o excepțională voință politică revărsată cu generozitate peste crestele Carpaților, „de la Nistru pân’ la Tisa”. Un moment unic, de veritabilă unitate națională, ce a vibrat în toată structura societății românești, de la locuitorii celor mai paupere cătune și până la vârful piramidei politice, liberală și conservatoare, deopotrivă.

Fără nicio urmă de îndoială, „Unirea națiunea a făcut-o”. Suntem într-un total dezacord cu istoricii care conferă Marii

Uniri o paternitate politică exclusiv „regăteană”, de regulă, liberală. Astfel de perspective maculează grosolan nu doar adevărul istoric, ci însăși esența plebiscitară a Marii Uniri, ce trebuie căutată în deciziile forurilor politice românești de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, adevăratele „capitale” ale României Mari. Ionel Brătianu, bunăoară, creditat și astăzi drept „artizan al Marii Uniri”, nu a avut nicio calitate oficială în statul român în zilele adoptării marilor hotărâri unioniste. Nu în ultimul rând, același politician, revenit la începutul anului 1919 la conducerea guvernului, a retras delegația României de la lucrările Conferinței de Pace de la Paris, poticnindu-se de „Tratatul minorităților” în demersul nostru diplomatic de recunoaștere internațională a României Mari. Un gest aflat în pragul iresponsabilității diplomatice, interpretat de majoritatea istoricilor drept o dovadă a politicii de „demnitate națională”, ce a căpătat puternice valențe pozitive grație următoarelor elemente conjuncturale: perspectiva propagării comunismului în estul și centrul Europei și, în acest context, decizia curajoasă, dar extrem de riscantă, de a forța cursul Tisei și de a ocupa Budapesta în vara anului 1919.

Succesul acestei campanii militare i-a salvat cariera liderului liberal, propulsând în perioada interbelică imaginea „politicianului învingător”; singurul, de altfel. Nu mai puțin adevărat este faptul că, în forma rezultată la Conferința de Pace de la Paris, România Mare datorează enorm lui Ionel Brătianu, ocuparea Budapestei și anihilarea Sovietului maghiar condus de Béla Kun (Cohen) fiind cele mai bune garanții ale materializării hotărârii unioniste adoptate la Alba Iulia. Totuși, în mod profund nedrept, „învingătorii” și-au asumat toate meritele înfăptuirii României Mari, ștergând din istorie sau minimalizând orice contribuție a membrilor Partidului Conservator, foști „rivali” politici, transformați la începutul perioadei interbelice în „trădători de neam” și „colaboraționiști”, mulți dintre ei marginalizați, anchetati, judecați sau chiar întemnițați pentru „vina” de a fi semnat sau de a fi susținut Pacea cu Puterile Centrale (mai 1918). Nu a mai contat faptul că acești „trădători” și-au asumat conducerea politică a țării în cel mai greu moment din istoria noastră modernă (la scurt timp după ce Ionel Brătianu a

Alin Popa

abandonat guvernarea) și nici faptul că tot ei au pus prima cărămidă la temelia României Mari printr-un alt mare succes – unirea cu Basarabia.

Evident, niciodată în istorie „biruitorii” nu au ridicat statui „învingșilor”. O lege nescrisă cu privire la modul în care Prezentul se raportează la Trecut, la felul în care orice (alt) Început se definește prin negarea oricărui (alt) Sfârșit, ne învață că „Istoria îi răsplătește mereu numai pe învingători”. De cele mai multe ori, acest truism este o consecință a faptului că Istoria este scrisă (doar) de aceștia. Vă invit, așadar, ca la finalul lecturării acestui studiu, să aflăm împreună cât de injustă este Istoria uneori și câte statui ar trebui să fie amplasate în România în amintirea „artizanilor Unirii cu Basarabia”.

Basarabia – o rană (încă) deschisă a istoriei noastre. Cauze și context

Dincolo de data de 1 Decembrie 1918, conotată de majoritatea locuitorilor României cu deciziile adoptate în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și, pe cale legală, cu Ziua Națională a țării noastre, în bagajul minimal de cunoștințe istorice al românilor există și unele informații/date referitoare la trecutul Basarabiei. Între acestea, anul 1812 ocupă un loc special, el formatând (încă) modul antinomic în care românul obișnuit

se raportează la colosul politico-militar de la Răsărit – Rusia/CSI. Astfel, în mentalul colectiv românesc, anul 1812 are conotații exclusiv negative, fiind asociat de cea mai mare parte a românilor cu momentul „răpirii” nedrepte a Basarabiei din „trupul” vechii Moldove de către Rusia.

Nu trebuie să fii (neapărat) român pentru a înțelege faptul că raptul teritorial din anul 1812 nu poate fi „legitim” decât din perspectiva *dreptului fortei*, orice alt argument fiind, practic, exclus. Această paradigmă de funcționare a statului rus, oțelită de realitățile dure ce au generat mentalitatea „cetății asediate”, a constituit axa politicii sale externe (cel puțin) de la Ivan al IV-lea cel Groaznic și până în anul colapsului URSS (1991). De altfel, în istoria lumii, toate puterile hegemonice au aplicat cu succes această politică de forță; tot continentul african, China (până la venirea lui Mao), genocidele amerindiene din America de Sud și din America de Nord sunt doar câteva exemple care susțin puternic alegația de mai sus.

Cât privește teritoriul cedat în 1812 Rusiei la finalul negocierilor de pace purtate cu Imperiul Otoman, considerăm că unele clarificări sunt necesare pentru a contura o imagine cât mai realistă și pentru a risipi orice confuzie. Faptul că statalitatea Moldovei medievale a fost (inițial) o consecință a politicii maghiare de contracarare a hegemoniei tătare în Europa Răsăriteană constituie astăzi un loc comun al istoriografiei românești; termeni precum *marcă militară*, Baia sau Dragoș sunt suficienți pentru a convinge pe oricine de acest lucru. Ulterior, odată cu cel de-al doilea descălecat al lui Bogdan și cu apariția liniei dinastice a Mușatinilor, Moldova, ca stat vasal Poloniei, va promova o vigoasă politică antimaghiară și își va extinde teritorialitatea pe singura direcție posibilă – din nord și nord-vest (Bucovina) către sud și sud-est, „până la Marea cea Mare”. Astfel, dacă la înscăunarea lui Bogdan I, statul moldovenesc își exercita autoritatea asupra unui teritoriu cuprins (în mare) între Nistru (la nord și est), Carpații Orientali (la vest) și linia ce lega localitățile Bacău,

Bârlad, Gotesti, Sărata și Codăești (la sud, acesta fiind hotarul cu Tara Românească), sub domnia lui Roman I, care se intitula, mai mult decât sugestiv, „Domn de la munte până la mare”, Moldova își extinde teritoriul spre nord (Pocuția)¹, spre est, peste Nistru (până la Dubăsari) și spre sud și sud-est, până la Marea Neagră.

Întinderea și puterea maximă a Moldovei a fost atinsă în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504), cel care va aduce în componența statului moldovenesc ținutul Putnei, zona de dincolo de Trotuș, cetățile Chilia și Cetatea Albă și, pentru scurt timp, Pocuția². Totodată, domnia lui Ștefan cel Mare a reprezentat și începutul declinului pentru Moldova, fapt ilustrat de pierderea celor mai importante centre și noduri comerciale din zona de nord-vest a Mării Negre – cetățile-port Chilia și Cetatea Albă³ (dar și insula Șerpilor), cucerite de Imperiul Otoman în anul 1484.

Ursită a avea un destin tragic, la intersecția zonelor de influență a trei mari imperii (Otoman, Habsburgic/Austro-Ungar și țarist), Moldova a suferit de-a lungul secolelor numeroase decupări teritoriale, după cum urmează:

- în 1484 – Chilia și Cetatea Albă (transformate în raiale),
- între 1534 și 1538 – ținuturile Țintului și Lungăi (actualul Bugeac), precum și ținutul Tighina (azi, Bender), toate transformate în raiale⁴,
- 1713 – ținutul nordic al Hotinului (devenită raiaua Hotin),
- 1775 – Bucovina, cedată de otomani Imperiului Habsburgic.

Mai bine de patru secole, voievodatele și principatele române nu au avut ieșire la Marea Neagră, dominația otomană exercitându-se atât asupra Dobrogei (provincie otomană între 1417-1878) cât și asupra sudului și sud-estului Moldovei (în mare, din 1484 până în anul 1812). Așadar, la începutul secolului al XIX-lea, în spațiul pruto-nistean existau trei entități politice distincte: la nord – raiaua Hotin, o regiune multietnică și multiculturală, condusă de un pașă și administrată direct de otomani; la sud –

alte două raiale, Benderul (cu centrul la Căusenii) și Ismailul. Stepele din Bugeac (la sud, în fapt, Basarabia istorică, după numele dinastiei munteneste a Basarabilor, care a stăpânit această zonă o scurtă perioadă de timp) erau populate de triburi de tătari nomazi, aceștia fiind nevoiți să părăsească zona la cererea Rusiei, în intervalul 1792-1812, procesul fiind inițiat imediat după victoria împărătesei Ecaterina cea Mare împotriva Înaltei Porți (1792, tratatul de Pace de la Iași).

Cea mai mare parte a amatorilor de istorie consideră că anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus s-a produs exclusiv în contextul războiului ruso-otoman dintre anii 1806-1812. Ei bine, tabloul general a fost mult mai larg, întreaga Europă traversând atunci o etapă de convulsii sociale și de conflicte militare la o scară fără precedent în istorie. Gloria și mitul lui Napoleon I s-au clădit inclusiv pe seama victoriilor obținute împotriva coalițiilor din care a făcut parte Rusia lui Alexandru I. Austerlitz (decembrie 1805), Jena (octombrie 1806), Blocada Continentală (noiembrie 1806), înființarea Ducatului Varșoviei, Eylau și Friedland (1807) sunt nu doar nume și termeni istorici cu puternice rezonanțe în istoria modernă a Europei, ci și dovezi clare ale faptului că, în primul deceniu al secolului al XIX-lea, soarta bătrânului continent era la dispoziția celor doi mari conducători: Napoleon I și Alexandru I. În cadrul întâlnirilor și tratatelor de la Tilsit (iulie 1807) și Erfurt (septembrie-octombrie 1808), cei doi și-au împărțit efectul estului Europei, din nord și până la Gurile Dunării, Napoleon I lăsând Valahia și Moldova în zona de influență a Rusiei⁵.

Având astfel de asigurări diplomatice, armatele împăratului Alexandru Pavlovici au ocupat cele două Principate (1806-1807), acestea fiind conduse de generalul Mihail Kutuzov în calitate de guvernator general al Principatelor Române. Până în anul 1811, Moldova și Valahia au fost anexate formal Rusiei și administrate de emisarii acesteia; printre altele, consulii și agenții diplomatici străini au părăsit orașele Iași și București iar rușii „au reinstaurat fosta arhiepiscopie de Akkerman, în fruntea ei fiind numit episcopul Gavriil Bănulescu-Bodoni, un etnic român din Transilvania care studiasse la Kiev”⁶.

În contextul pregătirilor militare ale Franței pentru invadarea Rusiei, Alexandru I a chemat Imperiul Otoman la masa negocierilor de pace. Primele discuții au avut loc la Giurgiu (1811), după înfrângerea turcilor la Ruse și Slobozia. Propunerile rușilor au vizat atunci alipirea „pe veci” a tuturor teritoriilor românești la Imperiul Rus, Dunărea urmând să devină granița naturală între cele două imperii⁷. La sugestia mediatorilor britanici și francezi – care aveau ca mandat împiedicarea expansiunii țariste spre Balcani și Strâmători – otomanii au

Ecaterina Așter

tergiversat, încercând să câștige timp până la declanșarea invaziei napoleoniene.

În ultima fază a negocierilor, purtate între prințul fanariot Dumitru Moruzi⁸ (din partea otomanilor) și prințul francez emigrat Alexandre-Louis Andrault de Langeron (din partea Rusiei), Rusia a solicitat „numai” cedarea teritoriului dintre Prut și Nistru. Tratatul de Pace ruso-otoman va fi semnat la 16/28 mai 1812 la București, în hanul agentului rus Manuc Bei. Prin articolele 4 și 5, în pofida faptului că nu avea niciun drept legal și nicio jurisdicție asupra Basarabiei, Imperiul Otoman a cedat Rusiei un teritoriu de peste 45.000 km, cu o populație de aproximativ 500.000 de locuitori, cu 5 cetăți, 17 orașe și 695 de sate, după cum ne indică datele recensământului organizat de ruși în anul 1817. Conducătorii ruși, ca și cei otomani, au motivat legalitatea „tranzacției” apelând la următorul argument: absența unui conducător legitim și lipsa unui *divan* (consiliu) al său, Moldova neavând, efectiv, nicio formă de reprezentativitate statală la acel moment. La 23 iulie 1812, Administrația imperială de la Sankt Petersburg, reprezentată de amiralul P.V. Ciceagov (comandant-șef al armatei ruse de la Dunăre), a emis primul act legislativ referitor la provincia românească anexată: *Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia*; prin acest regulament, teritoriul nou-anexat a fost „botezat” în mod oficial *provincia Basarabia* (în absența unei denumiri geografice), prin extinderea toponimului Basarabia la nivelul întregului teritoriu pruto-nistean (până în anul 1812, toponimul desemna doar partea de sud a spațiului dintre Prut și Nistru)⁹.

Pornind de la acest rapt teritorial cu totul ilegal, istoriografia românească a creat de-a lungul timpului un puternic curent antirus, alimentat în prezent și de amintirile nefaste ale defunctului regim comunist. Totuși, în spiritul „obiectivității” care ar trebui să caracterizeze munca de cercetare istorică, adepții muzei Clio ar trebui să sublinieze și creșterile sau recuperările teritoriale pe care Țările Române/România le-au cunoscut în urma mediilor diplomatice rusești. Un prim exemplu este oferit de prevederile Tratatului de Pace de la Adrianopol (1829), semnat la finalul unui alt război ruso-otoman (1828-1829). Dincolo de recunoașterea libertății economice pentru Principatele Române, Înalta Poartă a fost obligată atunci să retrocedeze Țării Românești fostele raiale turcești – Turnu, Giurgiu și Brăila.

Pe de altă parte, de ultimul mare război ruso-otoman (1877-1878) se leagă atât obținerea independenței noastre de stat, cât și alipirea Dobrogei la Principatul României, numeroasele beneficii economice și strategico-militare aduse de această regiune fiind resimțite de țara noastră până în prezent. După cum este

cunoscut, la finalul acestui război, Imperiul Otoman a fost nevoit să cedeze Rusiei sangeacul Tulcea (Dobrogea de azi) în schimbul ștergerii unei mari părți din despăgubirile de război (1,1 milioane de ruble din totalul de 1,4 milioane)¹⁰. Prin Pacea de la San Stefano (februarie 1878), dincolo de recunoașterea independenței României, Rusia a propus guvernului liberal un schimb de teritorii: preluarea administrării Dobrogei (pe care unii istorici străini o cataloghează drept o anexare) în schimbul cedării sudului Basarabiei (județele Cahul, Ismail și Bolgrad) – teritoriu intrat în componența Principatului Moldovei, alături de Delta Dunării și insula Șerpilor, în condițiile înfrângerii Rusiei de către coaliția statelor occidentale în cadrul Războiului Crimeei (Conferința de Pace de la Paris, 1856). Această solicitare contravenea flagrant garanțiilor de integritate teritorială acordate României de către Rusia prin Acordul de tranzitare a teritoriului național semnat de cele două țări pe 4 aprilie 1877.

Pus în situația de a alege între două teritorii față de care Rusia nu avea alt drept decât cel al armelor, guvernul României a încercat fără succes să facă demersuri pe lângă Marile Puteri și a protestat pe lângă guvernul imperial rus. Tensiunile diplomatice au atins un prag critic, Rusia fiind pe punctul de a ocupa militar Bucureștiul¹¹, în vreme ce principele Carol pregătea rezistența armată în zona Olteniei. În acest context, Marile Puteri au intervenit, invitând țările beligerante la negocieri diplomatice în cadrul Conferinței de Pace de la Berlin (iunie-iulie 1878). Sfătuit de tatăl său și de unii înalți reprezentanți ai Germaniei, Carol a acceptat în cele din urmă schimbul (la fel ca și ministrul de externe Mihail Kogălniceanu), atras de avantajele oferite de deschiderea României la Marea Neagră. Astfel, prin tratatul semnat pe 1/13 iulie 1878, independența României a fost recunoscută oficial la nivel internațional, acest fapt fiind condiționat, printre altele, de acceptarea schimbului de teritorii și de acordarea drepturilor politice și civile locuitorilor necreștini (modificarea articolului 7 din Constituție).

Cu precizarea că până la momentul declanșării revoluției bolșevice din Rusia (octombrie 1917) nu au mai intervenit alte modificări în privința statutului juridic al Basarabiei, ne întrebăm, retoric, ce traseu evolutiv ar fi avut statul român după 1878, în condițiile unei vecinătăți cu Rusia în zona Dobrogei?

În intervalul 1812-1918, structura demografică a Basarabiei a cunoscut o evoluție caracterizată printr-o violență politică de deznaționalizare a populației românești. Conform tuturor statisticilor realizate de specialiștii ruși¹², românii basarabeni au format mereu majoritatea locuitorilor acestei provincii. Istoricii, analiștii militari, agenții de rusificare din

Basarabia precum și călătorii ruși din secolul al XIX-lea recunosc în scrierile lor¹³ preponderența elementului românesc din Moldova răsăriteană.

În cursul anilor 1864-1868, Comitetul Statistic al Basarabiei – instituție oficială în Rusia – a publicat, sub îngrijirea lui A. N. Egunov, trei volume de documente privitoare la Basarabia. Lucrarea, ce avea drept scop evidențierea progresului înregistrat de politica de rusificare în regiune, prezintă teritoriul ca fiind dominat de români. Între altele, în cuprinsul volumului al III-lea (publicat în anul 1868) se face următoarea constatare: „Nu există în Basarabia proprietate care să nu posede documente eliberate de Divanul Moldovei”¹⁴. Aceeași notă a preponderenței românești o regăsim atât în studiul monografic consacrat provinciei Basarabia, realizat de P. Krusevan (agent al politicii de rusificare în Basarabia, acesta afirmă că românii formează trei pătrimi din populația acestei provincii¹⁵) cât și în studiul geografic realizat de A. I. Nabokih, într-o lucrare ce a apărut la Chișinău în 1910, în care demonstrează științific faptul că până și solul Basarabiei se deosebește de solul fostelor gubernii vecine: „(...) prin prezența colinelor, devine evident că Basarabia este o regiune cu caracteristici proprii, care o deosebesc de câmpiile rusești”¹⁶.

Acestea sunt doar câteva fragmente din numeroasele studii dedicate Basarabiei de către o parte a intelectualității Rusiei. Am insistat intenționat asupra opiniei cercetătorilor ruși pentru a eluda orice urmă de subiectivism în legătură cu concluziile acestei cercetări. Dincolo de „imperfecțiunile” inerente ale studiilor demografice realizate de ruși în spațiul pruto-nistean – omisiuni, exagerări, erori –, ele afirmă un singur adevăr: în intervalul 1812-1918, Basarabia a fost un teritoriu românesc locuit de o majoritate etnică românească. Un adevăr aflat, de altfel, la îndemâna oricărui cercetător de bună credință.

Politica Rusiei de deznaționalizare a populației românești și de reconfigurare a demografiei Basarabiei a găsit în metoda colonizării cu alogeni o formulă de o „eficacitate” devastatoare. Imediat după raptul teritorial din anul 1812, primele centre care au resimțit efectele politicii de rusificare au fost târgurile și orașele basarabene. Aici se vor stabili garnizoanele militare, administrația și funcționarii Rusiei, negustorii și meșteșugarii evrei, zarzavagii bulgari ș.a. Noii reprezentanți ai „clasei de mijloc” din centrele comerciale și urbane basarabene vor elimina treptat vechea „elită” administrativă și comercială, formată în special din greci, armeni, turci și români. În anul 1817 autoritățile țariste au efectuat primul recensământ oficial al populației din Basarabia, acesta având următoarele rezultate¹⁷:

Naționalitate	Familii	Nr. locuitori	Procente
Români	83.848	419.240	85,5 %
Ruteni	6.000	30.000	6,1 %
Evrei	3.826	19.130	3,89%
Germani	1.800	8.000	1,63%
Lipoveni	1.200	6.000	1,22%
Alții - greci, armeni, bulgari etc. (sub 1%)	1.652	8.260	1,68%
Total	98.326	490.630	100

Șansele, ca rezultatele recensământului din 1817 să nu fie în conformitate cu realitățile demografice basarabene, sunt foarte mari, datele acestui recensământ punând serios sub semnul întrebării profesionalismul cu care au lucrat oficialitățile țariste. Spre exemplu, în privința numărului de ruteni, datele oficiale par mai curând desprinse dintr-un simplu calcul matematic decât din studii demografice obiective (6.000 familii X 5 membri = 30.000). Prezumtiv, aceeași matematică simplă pare să fie aplicată și în cazul numărului de lipoveni: 1.200 familii X 5 membri = 6.000 locuitori. Dar, chiar și în aceste condiții, rezultatele recensământului demonstrează preponderența românească a locuitorilor din Basarabia anului 1817: 86% români, 7,4% slavi. Același procentaj al populației românești îl regăsim și în lucrarea din anul 1852 a profesorului de statistică P.F. Keppen (membru al Academiei Ruse); acesta afirmă că în anul 1834, dintr-un total de 469.783 de locuitori, 406.182 (86%) erau români.

Cifrele îndoielnice ale celui de-al doilea recensământ oficial, realizat de autoritățile rusești în anul 1897¹ (47,6% români, aproximativ 34% populație slavă – ucraineni, ruteni, velicoruși, bulgari, polonezi, bieloruși), completate cu datele, ceva mai realiste, oferite de recensământul realizat de oficialitățile române în anul 1930 (56,23% români, 29% populație slavă), constituie dovezi palpabile ale succesului politicii Rusiei de reconfigurare a demografiei basarabene. Practic, în intervalul 1830-1900, deci în numai 70 de ani, asistăm la o dramatică scădere a ponderii populației românești, de la 86% la aproximativ 48%!

O analiză atentă a evoluției demografiei din regiunea pruto-nistreană, pe regiuni (nord, centru și sud), deschide perspectiva formulării unor concluzii, cel puțin interesante, cu privire la scopul ascuns al colonizării masive cu alogeni. Pentru că datele recensămintelor realizate de „specialiștii” ruși implică temeinice cunoștințe din teoria „calculului probabilităților” (pe care nu le deținem), vom utiliza informațiile oferite de recensământul românesc din decembrie 1930. În nordul provinciei (județele Hotin și Soroca), structura demografică a anului 1930 este reflectată de datele conținute de tabelul de mai jos (primele patru naționalități):

Județul	Români	Ruși	Ucraineni	Evrei
Hotin	34,9 %	13,6%	41,6%	9,1%
Soroca	73,5%	8,1%	8,2%	9,2%

Tabloul prezentat ilustrează fără niciun dubiu faptul că, la capătul unui secol de rusificare (1812-1918), populația românească a rămas majoritară în zona supusă investigației noastre. Acest specific, cu majorități mult mai consistente, se regăsește și în zona centrală a Basarabiei, regiunea păstrând acest format demografic din perioada medievală și până în zilele noastre. Pentru perioada 1812-1918 acest lucru este demonstrat de toate studiile și recensămintele realizate chiar de ruși. Situația pentru anul 1930 era următoarea: Bălți - 70,2% români; Orhei - 87,3% români; Lăpușna - 77,7% români; Tighina - 53,3% români.

În schimb, în sudul Basarabiei (cunoscut și sub denumirea de Bugeac), politica de deznaționalizare a avut urmări dramatice pentru populația românească, statisticile demografice ale anului 1930 fiind extrem de relevante în acest sens:

Județul	Români	Ruși	Ucraineni	Bulgari	Găgăuzi	Germani
Cahul	51,2%	7,4%	0,3%	14,5%	17,9%	-
Ismail	31,9	29,7	4,7	19,2	6,9	-
Cetatea Albă	18,4	17,2	20,5	20,8	-	16,2

Așadar, în intervalul 1812-1918, colonizarea sudului Basarabiei cu alogeni, a modificat radical harta demografică a acestei regiuni, astfel încât procentajul populației românești a scăzut de la 70% la aproximativ 33%! Putem concludiona, pe baza unei analize comparative între cele trei regiuni ale Basarabiei, că, în urma colonizării, zona cea mai afectată a fost Bugeacul (sudul Basarabiei). Concentrarea eforturilor de slavizare în sudul provinciei, nu este deloc întâmplătoare. Pe de o parte, procesul a fost înlesnit de retragerea din sudul Basarabiei a majorității turcilor și tătarilor (în special după 1806). Pe de altă parte, interesul Rusiei pentru această zonă poate fi explicat atât din perspectiva profilului strategic al zonei (gurile Dunării) cât și din perspectiva proiectelor panslaviste gândite de împărații de la Sankt Petersburg, care ar fi trebuit să lege Rusia de Bulgaria prin coridorul dobrogean. După cum este cunoscut, punctul terminus al acestor proiecte erau strâmtoarele Bosfor și Dardanele, implicit Constantinopolul.

Studiul comparativ urban-rural este extrem de util pentru înțelegerea aprofundată a demografiei din Moldova răsăriteană, dar și a contextului socio-politic al Unirii Basarabiei cu România. O imagine coerentă a demografiei urbane poate fi surprinsă prin intermediul analizei evoluției comunității evreilor basarabeni, dezvoltarea și consolidarea acestei comunități de-a lungul secolului al XIX-lea fiind tot un efect al politicii de colonizare cu alogeni.

Țările Române au făcut parte din traseul unei alte mari peregrinări mozaice, cauzate, de data aceasta, de alungarea lor din Spania în secolul al XV-lea; de aici ei au plecat spre bogatele orașe ale Germaniei și Poloniei (în special în Ucraina poloneză, unde existau deja comunități evreiești), iar de acolo vor coborâ spre Moldova, în calitate de negustori și meșteșugari pricepuți. În proporții nesemnificative, prezența evreilor în Basarabia este atestată arheologic încă din secolul al XVI-lea, după cum ne dovedește prezența pietrelor tombale din vechiul cimitir al satului Căușani. Oricum, având în vedere faptul că documentele medievale moldovenești nu consemnează prezența lor, putem considera că, de-a lungul secolelor XVI-XVIII, numărul evreilor a fost extrem de scăzut.

Ponderea lor în societatea moldovenească intră pe un culoar crescător începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, evreii constituind o veritabilă „ariergardă” a armatelor rusești ce atacau cu

regularitate teritoriul Moldovei. De regulă, „atașamentul” lor față de trupele rusești avea o motivație cât se poate de prozaică, marea lor majoritate fiind simpli vânzători de rachiu. Conform datelor recensământului din anul 1817, în Basarabia trăiau la începutul secolului al XIX-lea 19.130 evrei - 4,2% din totalul populației. După numărul total de locuitori, ei constituiau al treilea grup etnic din Basarabia, imediat după români (86%) și ruteni (6,5%). Prezența unui număr atât de mare de evrei în teritoriul situat la est de Prut poate fi explicată prin politica acordării de privilegii noilor veniți. De pildă, conform statutului guvernului provizoriu al Basarabiei (2 august 1812), orice refugiat sosit în această provincie devenea cetățean rus după depunerea jurământului de fidelitate față de țară. În plus, aceștia beneficiau de numeroase scutiri: „Art. 22. Toți cetățenii acestei provincii, precum și cei ce se vor stabili aici de acum încolo, sunt scutiți vreme de trei ani de orice impozit personal și agricol datorat statului; Art. 23. (...) sunt scutiți de serviciul militar”¹. Astfel de „stimulente” au fost acordate în special pentru locuitorii care activau în domeniul economic, cel mai bun exemplu fiind oferit de decretul imperial din 29 septembrie 1830, prin care s-a acordat tuturor negustorilor basarabeni o scutire de plată a impozitelor pe o perioadă de cinci ani, începând cu acea dată². Profitând de aceste avantaje legale, evreii vor reuși, treptat, să controleze importante segmente din economia locală – comerț, micile tranzacții, meșteșugurile – dar și din sfera profesiilor liberale.

Cum era și firesc, aceste privilegii au atras în Basarabia elementele cele mai diverse, în special cele indezirabile – iobagi fugiți de la stăpânii lor, evadați din închisori, dezertori precum și numeroși evrei persecutați din Rusia, Ucraina sau Polonia. Marea majoritate a acestora din urmă erau săraci și soseau aici cu speranța unui nou început, a unei vieți mai bune. Totuși, indiferent de starea lor materială, trebuie să amintim aici cauza esențială a acestei pribegii multimilenare a evreilor: lipsa unui stat național evreiesc.

Din dorința de a modifica structura etnică a Basarabiei, guvernul rus a mers și mai departe, acordând evreilor terenuri pentru a-și întemeia colonii agricole, contribuind la organizarea acestora. Până în anul 1862, în Basarabia s-au creat 16 astfel de colonii, populate de grupuri compacte de evrei; aceștia se ocupau, fără prea mare succes, cu agricultura, în paralel continuând să practice și vechile lor ocupații tradiționale, comerțul și meșteșugurile.

Toate aceste privilegii au determinat o creștere spectaculoasă a numărului evreilor din Moldova răsăriteană, comunitatea acestora ajungând în anul 1858 la 78.751 de suflete³. Dinamica demografică a acestei etnii a cunoscut în numai 40 de ani (1817-1858) o spectaculoasă creștere, de la 19.130 la 78.751 locuitori – adică o creștere de aproximativ patru ori a numărului inițial. Urmând același trend ascendent, în intervalul 1871-1897 (deci în numai 26 de ani), numărul evreilor basarabeni a crescut de aproximativ trei ori, de la 93.500 la 228.000⁴!

Imigrația populației evreiești în Basarabia a afectat într-o mică măsură aspectul preponderent românesc al satelor din Basarabia. Astfel, dacă în anul 1812, din totalul populației rurale (490.500), 86% dintre locuitori erau români (420.000), până în anul 1918 ponderea acestora a fost redusă la 72% din total⁵. Tabelul alăturat ne oferă o imagine mult mai clară asupra structurii etnice a mediului rural din Basarabia în anul 1918:

Număr sate	Origine etnică
884	români
316	ucraineni
159	„Mixte”-româno-ucrainene
49	țigani
42	bulgari
27	ruși
25	germani și găgăuzi
20	bulgari
16	colonii evreiești
TOTAL	
1.538	

Cele 16 colonii evreiești din mediul rural aveau, tot la nivelul anului 1918, următoarea repartizare pe județe: Bălți – 7, Soroca – 7, Hotin – 1, Orhei – 1. Evident, restul județelor nu aveau niciun sat cu populație evreiască: Tighina, Cahul, Ismail, Cetatea Albă, Lăpușna-Chișinău.

De-a lungul secolului al XIX-lea, colonizarea Basarabiei cu grupuri etnice neromânești a afectat în principal mediul urban. Chișinăul, principalul oraș și capitala Basarabiei, devenise, în opinia profesorului I. Simionescu, „complet înstrăinat”, un oraș în care „limba străină și-a înfipt atât de adânc rădăcinile, chiar în casele moldovenilor, încât azi e greu să fie pe deplin înlocuită”¹.

La fel ca în cazul orașelor moldovenesti aflate la vest de Prut, fenomenul urbanizării din Basarabia este strâns legat de prezența și dezvoltarea comunității evreiești, nucleele cu potențial urbanistic fiind, în multe cazuri, chiar creația acestora. Pe

cale de consecință, locuitorii mozaici ai deținut ponderi însemnate în demografia urbană basarabeană, evreii formând clasa negustorilor și manufacturierilor, în ciuda faptului că, la sosirea lor în această regiune, cei mai mulți dintre ei erau foarte săraci. Treptat, birocrații ruși și micii burghezi evrei vor forma elita urbană.

Dacă mediul rural basarabean era dominat, la începutul perioadei interbelice, de segmentele etnice ale românilor și ucrainenilor (formând aproximativ ¾ din total), zonele urbane erau dominate de vorbitori ai limbii idiș și ai limbii ruse, cel mai edificator exemplu fiind oferit chiar de orașul Chișinău: 45,9% evrei și 27% ruși². În târgurile și orașele Basarabiei, unde majoritatea populației era configurată în jurul segmentului mozaicilor, limba rusă era socotită singura limbă „cultă”. Chiar și în 1930 grupurile etnice minoritare alcătuiau majoritatea populației urbane, fapt ilustrat de datele din tabelul de mai jos³:

	Români	Ruși	Ucraineneni	Evrei	Total
Total	1.610.757	351.912	314.211	204.858	2.864.402
	56,2%	12,3%	11%	7,2%	
Urban	116.736	99.500	19.181	98.709	370.971
	31,5	26,8	5,2	26,6	

Aspectul neromânesc al orașelor Basarabiei a fost remarcat și de marele patriot român Stefan Ciobanu, următorul pasaj din introducerea la lucrarea „Orașele” fiind convingător, în acest sens: „Dacă cineva ar vrea să-și facă o impresie despre Basarabia după orașele sale, ar comite cea mai cumplită eroare. Orașele Basarabiei, în general vorbind, nu sunt emanația naturală a satelor care le înconjoară, expresia logică a vieții sătenilor, având doar forme sociale și economice deosebite, dar același suflet, aceeași limbă și aceleași tradiții și obiceiuri. Marea majoritate a orașelor, creație artificială a regimului rusesc, sunt în dezacord cu viața din satele înconjurătoare”¹.

Mediul rural și suburban reprezenta latura românească a Basarabiei. Andrei Popovici descria astfel contrastul: „ (...) limba rusă auzită pe străzile orașelor dă călătorilor străini impresia că Basarabia a fost complet rusificată. În Chișinău aspectul rusesc era și mai pronunțat decât în alte orașe basarabene. Străinii nu trebuiau însă să meargă mai departe de marginile orașelor pentru a-și da seama că printre micii negustori care fac comerț cu sătenii se vorbește numai românește. Iar dacă ar fi mers în satele din jurul acestor orașe, cu greu ar fi auzit vorbindu-se o altă limbă decât cea românească”².

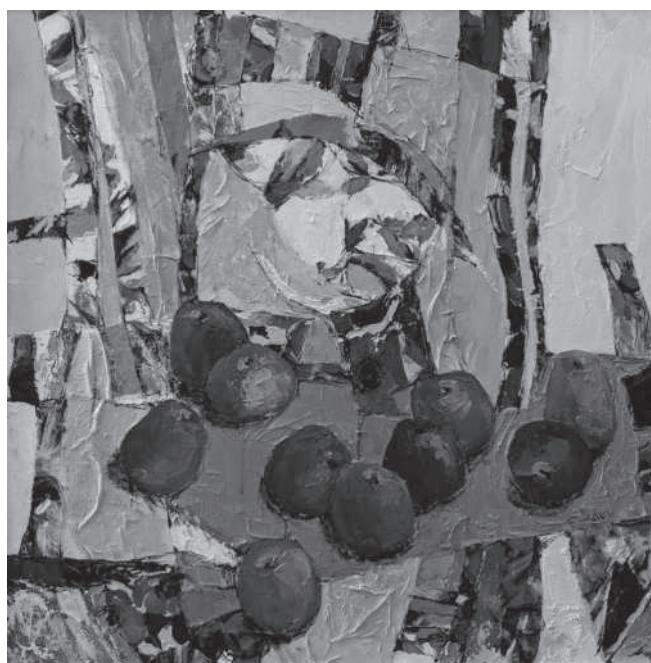
Cel mai dramatic efect al politicii de rusificare în Basarabia a fost menținerea românilor de aici într-un stadiu medieval al conștiinței lor naționale. Lipsiți de dreptul de a vorbi și de a scrie românește, lipsiți de dreptul de a-l „asculta” pe Dumnezeu în limba lor maternă, lipsiți de contactul cu Vechiul Regat, văduviți de fenomenul modernității și străini de noua civilizație citadină și industrială, o mare parte a românilor basarabeni își vor conserva o structură identitară „moldovenească”. Drama acestei anomalii identitare este cu atât mai mare, cu cât, chiar și azi, mulți dintre ei își spun tot „moldoveni”.

După cum este cunoscut, rusificarea Basarabiei nu a început imediat după anexarea din 1812. Regimul relativ liberal al lui Alexandru I a acordat inițial Basarabiei privilegii și un mare grad de autonomie în cadrul Imperiului rus. Din 1812, timp de un deceniu, Basarabia a beneficiat de cel mai înalt grad de autonomie acordat unei provincii a Imperiului. Atât limba română cât și limba rusă erau folosite în administrație și justiție, în tribunale se acorda preferință limbii române, iar dreptul cutumiar moldovenesc era utilizat în judecarea cauzelor civile³. După 1822, pe măsură ce statul rus devenea mai centralizat, fragila autonomie a Basarabiei a început să fie

uzurpată, nu în ultimul rând prin deznaționalizarea elitelor sale. Clasa conducătoare românească va fi treptat înlocuită sau rusificată. Spre 1867, în Basarabia nu mai exista nici o școală românească. Statisticile realizate în 1905-1907 de zemstva locală arată că românii basarabeni aveau un grad de alfabetizare de numai 6,1% - cel mai redus nivel de alfabetizare, în afara țiganilor. Din rațiuni de politică externă, statul rus a tolerat în Basarabia doar școlile confesionale germane. În rest, sistemul bazat pe menținerea în ignoranță a maselor de „eterogeni” a avut rezultate dezastruoase pentru aceștia. Conform datelor culese de zemstva gubernială, în intervalul 1907-1918, procentajul locuitorilor Basarabiei ce știau să citească era, după criteriul apartenenței etnice, următorul⁴:

Etnie	Bărbați	Femei
Germani	65,6	62,9
Polonezi	55,6	52,9
Evrei	49,6	24,1
Ruși albi	42,3	11,5
Ruși (Velicoruși)	39,9	21,1
Bulgari	31,4	6,4
Găgăuzi	21,1	2,4
Ucraineni	15,3	3,1
Moldoveni	10,5	1,7
Țigani	0,9	0,3

Pentru a avea o imagine și mai clară asupra procentului uriaș de analfabetism din rândul populației românești, trebuie să precizăm faptul că, în realizarea acestor studii, specialiștii ruși au echivalat știutorii de carte cu persoanele care știau să semneze. Limba română a fost interzisă și în cadrul Bisericii ortodoxe, mai ales în perioada Arhiepiscopului Pavel (1871-1882), cel care a dus o brutală campanie de rusificare soldată cu închiderea bisericilor în care slujba se ținea în limba română, cu demiterea preoților care nu știau rusește și cu închiderea tipografiei comunității românești. Alfabetul chirilic, utilizat de românii din Principate până la dubla alegere a lui Al. I. Cuza, a continuat să fie folosit în Basarabia până în momentul Unirii cu Vechiul Regat. Acestea erau, pe scurt, realitățile sociale, demografice și economice cu care Basarabia avea să întâmpine, în martie/aprilie 1918, miracolul unirii cu „Muma sa, România”.

Ecaterina Ajder

Note:

¹ Pocuția va fi cedată Poloniei în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, Țara Românească cedând Moldovei ținutul de la Dunăre până la mare (Basarabia), cu excepția Chilieii; ținutul Putnei și zona de dincolo de Trotuș vor fi aduse în componența statului moldoveanesc de Ștefan cel Mare.

² George Marcu (coord.), *Enciclopedia bătrânilor din istoria românilor*, București, Editura Meronia, 2001, p. 73.

³ Despre importanța celor două cetăți în cadrul economiei Moldovei și, ulterior, în cadrul Imperiului Otoman detalii în Halil Inalcik, *Imperiul Otoman. Epoca clasică (1300-1600)*, Ediție îngrijită de Mihai Maxim, București, Editura Enciclopedică, 1996 și în Bogdan Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, București, Editura Polirom, 2012.

⁴ Raia – unitate administrativ-teritorială otomană, condusă de autorități militare turcești; denumirea provine din termenul *rayah*, un nume generic pentru subiectele non-musulmane ale Imperiului Otoman. O raia era formată dintr-o cetate și hinterlandul adiacent, acestea formând împreună o kaza – diviziune administrativă superioară în lumea otomană. În Țara Românească, turcii au înființat raiale în jurul localităților Turnu, Giurgiu și Brăila, iar în Moldova la Chilia, Cetatea Albă, Tighina și Hotin.

⁵ Ulterior, odată cu invadarea Rusiei de către Napoleon I (campania anului 1812), Alexandru I a înțeles că planurile Franței vizau impunerea hegemoniei unice în toată Europa, cu excluderea Rusiei de la masa puterii.

⁶ Charles Upson Clark, *Basarabia* apud *Basarabia română*, Ediție îngrijită de Florin Rotaru, București, Editura Semne, 1996, p. 96.

⁷ Detalii în Mircea Mușat, *Considerații privind urmările dominației și ingerințelor străine asupra evoluției istorice a poporului român*, în „Anale de Istorie”, nr. 2/1976, București, pp. 197-200.

⁸ Dumitru Moruzi – 1768-1812, fiu al domnitorului fanariot al Moldovei, Constantin Moruzi, și Mare Dragoman al Imperiului Otoman din anul 1808 (dregător care se ocupa de relațiile diplomatice cu statele europene).

⁹ Începând cu anul 1874, denumirea oficială a fost „gubernia Bessarabia”. Detalii

în Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)*, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2014, p. 82.

¹⁰ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, Editura ExPonto, 1998, p. 99.

¹¹ Generalul Drenteln a fost numit „comandant al trupelor rusești de ocupație”.

¹² Recensământul oficial organizat de autoritățile rusești în 1817: 482.630 locuitori, dintre care 86% români, 14% minoritari; în anul 1861 (sursa: A. Zașciuc) – din totalul de 906.500 locuitori, 66,4% sunt români; în anul 1871 (sursa: N. Oberucev) – dintr-un total de 1.023.900 locuitori, 67,4% sunt etnici români; recensământul oficial din anul 1897 ne indică următoarele date: din totalul de 1.931.400 locuitori, românii erau majoritari, având o pondere de 47,58%.

¹³ O scurtă prezentare a acestor lucrări în Ștefan Ciobanu, *Basarabia, populația, istoria, cultura*, Ediție îngrijită de Cornel Scafeș, Chișinău, Editura Știința, 1992, pp. 18-24.

¹⁴ A.N. Egunov, *Comitetul Statistic al Basarabiei*, tom 3, Chișinău, 1868, p. 108.

¹⁵ *Ibidem*, p. 22; P. A. Krusevan, *Bessarabia*, Moscova, 1903, p. 175.

¹⁶ *Ibidem*, p. 17.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 24-25, cf. I. N. Halippa, *Rospis zemlevladienia i soslovnavo stroia Bessarabii po dannim perepisi 1817*, în *Trudī Besarabskoi gubernskoi ucenoi arhivnoi komisii*, 1817, tom III, Chișinău, 1902, p. 1-230.

¹⁸ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura „Victor Frunză”, București, 1992, p. 493; Ștefan Ciobanu, *Basarabia, populația, istoria, cultura*, Ediție îngrijită de Cornel Scafeș, Editura Știința, Chișinău, 1992, p. 42.

¹⁹ Ștefan Ciobanu, *Basarabia, populația, istoria, cultura*, Ediție îngrijită de Cornel Scafeș, Editura Știința, Chișinău, 1992, p. 29. În cazul locuitorilor germani, A. Zașciuc afirmă că aceștia au fost scutiți de toate impozitele către stat pe o perioadă de 50 de ani.

²⁰ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 30.

²¹ A. Zașciuc, *Materiali dlia gheografii i statistichi Rossii. Bessarabscaia oblast*, vol. I, Moscova, 1862, p. 170 apud Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura „Victor Frunză”, București, 1992, p. 492.

²² *Idem*. Pentru anul 1897 am folosit datele oficiale ale recensământului din 1897.

²³ Nicolae Enciu, *Basarabia – 1918-1940*, Editura Civitas, Chișinău, 1998, p. 24.

²⁴ I. Simionescu, *Orașe din România*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, București, 1929, p. 101-102.

²⁵ *Idem*.

²⁶ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*, vol. II, Institutul Central de Statistică, p. 1392.

²⁷ Ștefan Ciobanu, *Orașele*, în „Basarabia: Monografie”, Chișinău, Imprimeriile Statului, 1925, p. 76.

²⁸ Andrei Popovici, *The Political Statuts of Bessarabia*, School of Foreign Service, Georgetown University, Washington D.C., 1931, p. 101 apud Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare-1918-1930*, coordonator Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 1998, p. 43.

²⁹ Ion Pelivan, *Bessarabia under the Russian Rule*, Imprimeriile J. Charpentier, Paris, 1920, p. 7.

³⁰ Ștefan Ciobanu, *Basarabia, populația, istoria, cultura*, Ediție îngrijită de Cornel Scafeș, Editura Știința, Chișinău, 1992, p. 74.

Ecaterina Ajder

Istoria Basarabiei

Ionel Savitescu

„...am adunat tot ce am putut găsi cu privire la istoria Basarabiei în vasta noastră literatură istorică... M-am străduit, în mod cinstit, să rezum rezultatele, cercetările speciale și să aduc lumină într-o serie întregă de chestiuni controversate”

(Ion Nistor)

De la bun început, trebuie să precizez că republicarea **Istoriei Basarabiei** a istoricului bucovinean Ion Nistor* constituie un adevărat act de cultură. Ion Nistor (1876-1962) este un istoric bucovinean, autor de studii și lucrări consacrate istoriei românilor, cu doctorat și docență obținute la Universitatea din Viena, profesor la Universitățile din Viena, Cernăuți și București, director al Bibliotecii Academiei, academician, om politic, ministru, întemeietor și conducător de reviste, în fine, deținut politic (1950-1955). Ion Nistor reintră în circuitul culturii românești cu o operă capitală consacrată Basarabiei. Refugiat în Basarabia, în anii Marelui Război, Ion Nistor găsește util să conferențieze în fața intelectualității basarabene despre trecutul acestei provincii, conferințele sale stârnind interesul și dorința de a citi *în tihnă* cele audiate. Astfel, i-a născut hotărârea lui Ion Nistor ca aceste conferințe să fie încheiate într-o carte: *Hotărârea luată atunci se îndeplinește prin cartea aceasta, o scriere sinceră, modestă și fără altă pretenție decât aceea de a servi la edificarea sufletească a românilor basarabeni, cari, în timpurile acelea grele, mi-au oferit cea mai largă și prietenoasă ospitalitate* (p. 4). Voluminoasa lucrare este împărțită în două părți: **De la origine până la 1812**, ce conține 13 capitole, și **De la răpire la dezrobire**, 8 capitole. În Addenda este publicat studiul **Basarabia sub gospodăria românească**. Dintr-o Notă asupra ediției aflăm că **Istoria Basarabiei** apărută în 1923 s-a bucurat de un succes binemeritat, apărând încă trei ediții în același an și una în 1924.

Istoria Basarabiei a mai văzut lumina tiparului în 1991, la editura Humanitas, îngrijită de istoricul Stelian Neagoe, iar actuala ediție reproduce textul ediției princeps din 1923. Evident, studiind cuprinsul lucrării constatăm planul ambițios al istoricului Ion Nistor de a prezenta istoria Basarabiei de la origine până la revoluția rusească și unirea Basarabiei cu România (1918). Trece astfel în revistă formarea poporului român, rezultat al cuceririi Daciei de către Traian în urma a două războaie crâncene, apoi după o stăpânire de 165 de ani, Dacia este părăsită de Aurelian, care retrage armata și administrația imperiului în sudul Dunării. Pentru populația rămasă în Dacia a urmat o perioadă de câteva secole când a înfruntat revărsarea popoarelor migratoare, unele dispărând, altele stabilindu-se în apropierea noastră (maghiarii, bulgarii, slavii), conviețuirea cu acestea fiind adesea dificilă. O ultimă invazie asupra Europei a constituit-o aceea a tătarilor (mongolilor), culminând în 1241, retragerea lor în Siberia fiind determinată de alegerea unui nou han. O parte dintre aceștia a rămas în Rusia pe care au supus-o aproape două secole, alții s-au stabilit în Crimeea, de unde făceau incursiuni de pradă și jaf în Moldova. Ungurii și bulgarii, în drumul lor spre Europa, s-au oprit la Marea Caspică unde au rămas o parte dintre ei, restul ajungând pe actualele meleaguri. A se vedea în acest sens Gibbon. În pofida dificultăților, descălecatul Țărilor Românești se înfăptuiește, iar la gurile Dunării apar două cetăți Chilia (**Lycostomo, Gura Lupului**) și Cetatea Albă (**Tyras, Asprocastron, Maurocastron, Moncastron**), care vor fi

disputate de domnii moldoveni și munteni, precum și de noii pretendenți: tătarii și turcii. Tradiția descălecatului în Moldova amintește de Dragoș, care-și avea reședința la Baia, iar urmașii acestuia sunt învinși de un alt voievod maramureșan, Bogdan, care se proclamă domn al Moldovei (1359). Moldova își va găsi stabilitatea politică, economică și administrativă sub Alexandru cel Bun (1400-1432), dar la sfârșitul secolului al XIV-lea turcii își fac simțită prezența la Dunăre: în 1389 la Câmpia Mierlei înving pe sârbi (însă, sultanul Murad este ucis de sârbul Milos Obilici), se luptă cu Mircea cel Bătrân la Rovine și înving pe cruciați la Nicopole (1396). În fine, în 1453, Mahomed II cucerește Constantinopolul, puterea turcească amenințând Europa, incursiunile turcești asupra Vienei (1529 și 1683) punând în mare dificultate creștinătatea. După Alexandru cel Bun, Moldova a cunoscut o perioadă de instabilitate și numai domnia lui Ștefan cel Mare a contribuit la redresarea ei. Pentru apărarea hotarului răsăritean, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare au întărit cetățile din Basarabia, au ridicat altele și le-a înzestrat cu garnizoane puternice. Ștefan cel Mare i-a înfruntat pe turci, s-a luptat cu muntenii pentru Chilia, a invadat Pocuția, a prestat un jurământ de vasalitate față de Cazimir, în sfârșit, îl învinge pe regele polon Ioan Albert în Codrii Cosminului. A se vedea, în acest sens, poemul **Dumbrava Roșie** a lui Vasile Alecsandri și **Legenda a VIII-a din O samă de cuvinte** a lui Ion Neculce. În primii ani de domnie, Ștefan cel Mare îl învinge pe Matei Corvin, în 1467, când invadase Moldova, regele ungar abia

Ecaterina Ajder

scăpând cu fuga. Silit de împrejurări, Ștefan cel Mare acceptă să plătească lui Mahomed II haraciul restant, până la moartea acestuia, în 1483 (în realitate, Mahomed II, al cărui portret fusese realizat de italianul Gentile Bellini, a murit în 1481). După Ștefan cel Mare, Moldova cunoaște puține momente de stabilitate sub Bogdan cel Chior și Petru Rareș. Apar aventurierii, gen Iacob Vasilic Despotul în timpul lui Alexandru Lăpușeanu. Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), după o încercare nereușită de recucerire a Pocuției, refuză mărirea haraciului către Înalta Poartă, este trădat de Golea și silit să se predea turcilor la Roșcani, lângă Cahul, sfârșind sfârtecat de cămile, după ce turcii jurară pe **Coran** că îi vor cruța viața. În ceea ce privește chestiunea Pocuției, se pare că a rămas nerezolvată: această provincie fusese zălogită pentru suma de 3000 de ruble *frânțești* lui Petru Mușat de către Vladislav Jagello, în 1388, împrumut care se pare că nu fusese restituit. A se vedea în acest scop și Constantin C. Giurescu, Dinu Giurescu **Istoria românilor 2**, 1976. Deși Chișinăul exista încă din 1436, fiind întemeiat de Vlaicu, unchiul lui Ștefan cel Mare, frate cu mama domnului, Oltea, la 1642 Chișinăul era încă un sat (p.116), târg devine în timpul lui Dabija Vodă, iar Dimitrie Cantemir îl numește *târgușor (urbecula) de puțină însemnătate* (p.116). Familia Movileștilor se trage, conform tradiției, din acel Aprod Purice (v. Ion Neculce, **O samă de cuvinte**, Legenda a V-a), a dat țării Moldovei domnitori, iar Petru Movilă a ajuns mitropolit la Kiev. Sfârșitul de secol XVI este însemnat și pentru domnia efemeră a lui Mihai Viteazul care realizase o primă unire a Țărilor Române. Benefică pentru Moldova a fost și domnia lui Vasile Lupu. Din

păcate, Vasile Lupu este nevoit să-și căsătorească fiica, Ruxandra, cu fiul lui Bogdan Hmelnițki, Timuș, care moare curând, iar Ruxandra se retrage la Neamț unde moare în urma unei invazii. A se vedea și romanul lui Sadoveanu **Nunta Domniței Ruxandra**. Turcii cuceresc Camenița (1672) și oscilează în tentativa de a transforma Moldova în pašalâc, iar în 1683 turcii sunt oprți la porțile Vienei de către Ioan Sobieski, care năzuia să ocupe Moldova. La începutul secolului al XVIII-lea, Petru cel Mare se afirmă, învinge pe Carol al XII-lea la Poltava (1709), iar în retragerea lor suedezii trec prin București ridicând Turnul Colței. Urmează domnia scurtă a lui Dimitrie Cantemir, alianța cu Petru cel Mare, care vine la Iași și participă la un banchet unde rușii și-au dat în petic furând (p.151), iar la Stănilești sunt învinși de turci. Cantemir pleacă în Rusia însoțit de boieri și oameni din popor. Ion Neculce, scrie Ion Nistor, *după doi ani de pribegie, el se putu întoarce în țară* (p.152). Adevărul e că Ion Neculce a stat doi ani în Rusia și 7 ani în Polonia, după care a primit firmanul de intrare în țară. În 1711, în Moldova, și în 1716, în Muntenia, sunt introduse domniile fanariote, Nicolae Mavrocordat începându-le în ambele principate. Mavrocordatii s-au remarcat, în genere, ca buni administratori, căutând să îmbunătățească soarta supușilor, micșorând numărul de zile de clacă. Urmașii lui Petru cel Mare au căutat să-i respecte testamentul politic prin cucerirea Constantinopolului, provocând în acest sens nenumărate războaie cu turcii. Ecaterina cea Mare dorea alungarea turcilor din Europa, iar țările române să fie unite într-un regat al Daciei. La pagina 176 credem că la retipărirea lucrării s-a comis o eroare: *Îndată după declanșarea războiului,*

Ecaterina Ajder

oștile turcești trecură Nistrul, cuceriră Hotinul și pătrunseră fără multă greutate până la Iași. O altă coloană lovi Tighina și alungă pe turci din cetate. Deși se făceau pregătiri ca Moldova să fie alipită la Rusia, în 1772, Polonia este împărțită între Rusia, Austria, Prusia. În 1782, Crimeea este alipită la Rusia (în realitate, în 1783), iar în 1774 (de fapt, în 1775), partea nordică a Moldovei, Bucovina, este alipită Imperiului Habsburgic, iar domnitorul Grigore III Ghica plătește cu viața. Partea a doua începe cu descrierea războiului ruso-turc (1806-1812), motiv de ocupare a Principatelor de către armata rusească. Stăpânirea rusească este dezastruoasă: *Cine nu mergea cu rușii era privit ca «vânzător de patrie» și executat* (p.186). Țăranilor, care le fusese luată toată agoniseala, Kutuzov le spune că le-au rămas *ochii ca să plângă*. Negocierile de pace ruso-turce rămân nerezolvate, iar la reluarea ostilităților, turcii sunt nevoiți să accepte pretențiile rușilor, ca Prutul să fie granița dintre cele două împărății. Inițial, rușii cerură toată Moldova, marele vizir Ahmed le spune: *este rușinos ca rușii, cari stăpânesc un sfert al globului, să se certe pentru o palmă de pământ – fâșia dintre Siret și Prut – care nici nu le este folositoare* (p.187). La 16 mai 1812, la București, turcii acceptară condițiile rusești, Basarabia este luată de ruși. Ulterior, s-a constatat că dacă turcii tergivesau încheierea păcii, probabil, că Basarabia era salvată. Napoleon se pregătea să atace Rusia, iar armata rusă este nevoită să se retragă. Vinovat de pierderea Basarabiei este găsit dragomanul Dumitrache Moruzi care este executat. Pierderea

Ecaterina Ajder

Basarabiei produsese mâhnire, iar mitropolitul Veniamin se exprimase: *Pentru Bucovina, Ghica Vodă și-a pierdut viața, și noi pentru Basarabia nu facem nici măcar un protest* (p.192). Teritoriul cedat Rusiei avea o suprafață de 45630 km² și o populație de aproape jumătate de milion de locuitori (p. 194). Capitala Basarabiei ocupată de ruși este Chișinăul, provincia fiind administrată de Scarlat Sturdza, ajutat de Matei Krupenski. Basarabia este scutită de dări și serviciul militar, iar limba română s-a menținut în administrație până în 1854, când este înlocuită cu limba rusă, Basarabia devenind o gubernie a imperiului. Alte ostilități ruso-turce (1828-1834 și 1853) determinară Rusia să ocupe Moldova. Războiul Crimeii încheiat cu înfrângerea Rusiei care este nevoită să restituie Moldovei cele trei județe: Cahul, Bolgrad, Ismail. Însă, în urma războiului din 1877, cu toate că domnitorul Carol I i-a ajutat pe ruși, județele respective ne sunt luate, dându-ni-se în compensație Dobrogea. Populația Basarabiei era formată în majoritate din români, dar existau și ruteni, lipoveni, armeni, greci, bulgari, găgăuzi, evrei, țigani. Apoi s-au făcut colonizări de germani, elvețieni, francezi, ruși, cazaci. Tendințele de rusificare a populației bășinase sunt respinse. În sfârșit, la 8 februarie 1861, se dă un ucaz de împrumut a țăranilor basarabeni, iar după Marele Război intră în vigoare Legea agrară (1919). Se înființează *Sfatul Țării*. Viața bisericească în Basarabia ia avânt prin inițiativele mitropolitului Gavriil Bănulescu și a urmașilor săi, Dimitrie Sulima, Irinarh Popov și Antonie Șocotov. Tendințele de rusificare a bisericii în Basarabia încep cu Pavel Lebedev, urmat de Seghie, Isachie și Neofit. Au mai păstorit episcopii Iacob, Vladimir, Serafim. Apare secta lui Inochentie - inochentistii. Existau mănăstiri de călugări și maici. Dacă la început scolile funcționau pe lângă mănăstiri și biserici, ulterior apar școli publice în orase. Se tipăresc cărți și diverse publicații, iar după 1867 tendințele de rusificare cresc. În 1832, la Chișinău se inaugurează Biblioteca obștească prin subscripție publică. Concomitent, vechile tradiții literare românești sunt continuate prin activitățile lui Alexandru Hajdău, Ion

Sârbu, George Gore, Alexandru Nacu, Constantin Stamatii. Prin urcarea pe tron, în 1894, a țarului Nicolae II instabilitatea Romanovilor se accentuează, Rusia pierde războiul cu Japonia, suferă două revoluții, în sfârșit, prin ieșirea din Marele Război, bolșevicii ajung la putere, iar familia imperială este asasinată, în 1917, din ordinul verbal al lui Lenin. În 1912, Rusia aniversase un secol de la răpirea Basarabiei. Manifestațiile în favoarea unirii Basarabiei cu România iau amploare. Basarabia este proclamată, de Sfatul Țării, Republică democratică federativă moldovenească, iar Ion Inculeț este desemnat președintele ei. După pătrunderea bolșevicilor în Chișinău (ianuarie 1918), intervine armata română care-i alungă peste Nistru. La 24 ianuarie 1918, se votează independența Republicii Moldovenești, iar la 27 martie 1918 Sfatul Țării vota unirea Basarabiei cu Regatul României cu 86 de voturi pentru, 3 voturi contra și 36 de abțineri. Președintele Sfatului Țării este Ion Inculeț, iar secretarul Sfatului Țării este I. Buzdugan. De față se afla premierul României, Alexandru Marghiloman, care a spus printre altele: **...În aceste clipe neuitate să ne închinăm în fața geniului rasei noastre care, după o despărțire de un veac întreg, găsește singur calea firească care să-l ducă la mântuire, calea firească arătată de istorie... Trăiască România, una și nedespărțită!** Ratificarea

actului unirii necondiționate a Basarabiei cu România Mare s-a petrecut în sesiunea din 27 noiembrie (10 decembrie) 1918 a Sfatului Țării. Deputatul Vasile Stroescu, cu ochii spre cer, rosti cuvintele: **Să dea Dumnezeu ca această unire să fie într-un ceas bun, cu noroc și pentru totdeauna.** Din păcate, această unire a Bucovinei de Nord și a Basarabiei cu România a durat până la ultimatumul sovietic din 28 iunie 1940. Intrând în război alături de Germania, România ocupă, între 1941-1944, Basarabia și Bucovina, pierdute la încheierea păcii. În sfârșit, Addenda cuprinde studiul lui Ion Nistor *Basarabia sub gospodăria românească*. Evident, o restituire necesară și utilă care se adaugă altor studii despre Basarabia menționate la sfârșitul cărții. Ilustrațiile completează, așadar, o lucrare de mare actualitate apărută în preajma Centenarului Marii Uniri. Suplimentar se mai poate citi tomul lui Andrei Popescu **Elita Basarabiei la 1917-1918. Zece personalități care au făcut unirea** (Minerva, 2018).

*Ion Nistor, *Istoria Basarabiei. Scriere de popularizare*. Introducere de Virgil Pâslariuc, Editura Humanitas, 2017.

Ecaterina Ajder

Regele și Duduia

Ionel Savitescu

Imaginea mea despre cei doi era, de fapt, rodul «fructoasei» cooperări dintre propaganda liberală anticarlistă, antisemitismul interbelic și instoriografia legionară, asimilate și îmbogățite de cei patruzeci de ani de măsluire a istoriei monarhiei operată de comunism.

(Tatiana Niculescu)

Scriitoare și autoare de monografii istorice consacrate unor personalități românești (**Regina Maria, Mihai I, Corneliu Zelea Codreanu, Arsenie Boca**), Tatiana Niculescu revine în atenția noastră prin noua exegeză dedicată regelui Carol al II-lea și a Elenei Lupescu*. Se deduce, astfel, că Tatiana Niculescu este preocupată îndeobște de perioada interbelică a României moderne, epocă întrutotul agitată, când sistemele politice totalitare (fascismul, comunismul, nazismul și legionarismul) erau în plină afirmare, iar antisemitismul era la ordinea zilei în Germania. Ce este remarcabil e faptul că, după al Doilea Război Balcanic și Marele Război, România și-a recăpătat vechile teritorii, dar numai până în 1940, când, în urma ultimatumului sovietic, a Diktatului de la Viena și a tratatelor cu Bulgaria, le pierdem succesiv. Deceniul '30-'40 din secolul al XX-lea se mai poate caracteriza prin instabilitate politică, iar după 1933, odată cu venirea lui Hitler la putere, Europa era amenințată de perspectiva unui nou război. În ceea ce privește situația din România, monarhia era nemulțumită de instabilitatea erotică a principelui Carol, care, în 1918, fugise la Odesa cu Zizi Lambrino pentru a se căsători, mariaj nerecunoscut de Casa regală ce oferă lui Carol o călătorie în jurul lumii pentru a o uita pe Zizi. A urmat căsătoria cu Elena (Sitta), principesă a Greciei, și, după nașterea lui Mihai (25 octombrie 1921), totul părea a fi bine, dar Carol o întâlnește pe Elena Lupescu (născută în 1899, de fapt, în 1895 sau 1896), prin 1923, apoi, profitând de participarea la funeraliile reginei Alexandra a Marii Britanii (văduva lui Eduard VII), în 1925, Carol rămâne la Paris cu Elena Lupescu și renunță la tron spre consternarea familiei și a oamenilor politici români. În încercările de a-l readuce

în țară soldate cu eșec, anul 1927 este fatalmente nefast pentru România: în iulie se stinge regele Ferdinand, iar în noiembrie moare Ionel Brăteanu. Tot în 1927 moare mama Elenei Lupescu, Elisa Falk. Principele Carol, deși se afla în exil, urmărea cu atenție situația din România, unde, în 1927, Mihai I domnește sub regentă (principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea, Gheorghe Buzdugan), iar după moartea lui Gheorghe Buzdugan, în 1929, Constantin Sărăteanu, deși, la pagina 103, Tatiana Niculescu scrie că Mihai Popovici l-a înlocuit pe Gheorghe Buzdugan. În aceste condiții de instabilitate, Carol este ispitit de a reveni în țară, întâi ca membru al regentei, apoi ca rege, lucru realizat în iunie 1930. Acum se pune întrebarea cine era Elena Lupescu pentru care principele Carol își părăsise familia, renunțase la tron și preferase viața de exil? Așadar, Elena Lupescu era fiica unui farmacist evreu, Leon Grünberg (Wolf), creștinat Nicolae Lupescu, cu farmacii în diverse orașe și al Elisei Falk, evreică trecută la catolicism, deși a existat ipoteza că Elena ar fi fost fiica nelegitimă a lui Carol I (p. 20). Surprinde faptul că prima întâlnire s-a petrecut când Carol avea 15 ani, iar Elena Lupescu 9 ani, la un ceai oferit de regina Elisabeta: „*De multă vreme am vrut să te cunosc*” a spus dânsul (adică Carol, n.m.). „*Ai un păr atât de frumos!*” p. 19.

Elena Lupescu beneficia de o bună educație în pensioane, cânta la pian, vorbea fluent franceza, în fine, în anii Marelui Război este remarcată de căpitanul Ion Tâmpescu într-un magazin de îmbrăcăminte din Iași, care-i face cadou o haină de nură, este însoțită acasă și cerută de soție. Ceremonia efectuată pe 17 februarie/2 martie 1918, nași fiind generalul Eremia Grigorescu și Elena Negropontes. Mariajul Elenei Lupescu cu căpitanul Ion Tâmpescu (Tâmpescu, poreclit de colegi), total nereușit. Elena naște două fiice care mor, iar căpitanul Tâmpescu nefiind bogat nu-i putea asigura tinerei sale soții o existență cum își dorea aceasta. În 1923, la Sinaia, Elena Tâmpescu este prezentată principelui Carol. Asupra acestor reîntâlniri există mai multe versiuni. Cert e faptul că relația Elenei Lupescu cu principele Carol data din această perioadă. Rămânerea în străinătate a lui Carol s-a datorat unor conflicte cu Ionel Brătianu, iar Mihail Manoilescu o considera vinovată și pe regina Maria. În 1926 (august și octombrie), Ferdinand și Maria îl întâlnesc pe Carol la Paris, rugându-l să se întoarcă în țară și să renunțe la Lupeasca și să se împace cu Sitta. Întâmplarea face ca în anii exilului lui Carol, la Grenoble să se afle la studii doi tineri români: Codreanu și Moța, care reveniți în țară au înființat,

Ecaterina Ajder

la Iași, *Legiunea Arhanghelului Mihail: Menirea ei educativ-politică pare croită după tipar carlist: să lupte împotriva corupției politicienilor aflați la putere și să promoveze valorile naționale* (p. 87). În 1928 (an în care se pronunță divorțul dintre Sitta și Carol, 22 iunie), aflat în Marea Britanie, Carol plănuia să revină în România și să ajute la refacerea și afirmarea României, însă guvernul britanic îl somează să părăsească țara. Întorcerea în România se va petrece în 1930 (la 8 iunie devine rege). Duduia rămăsese în străinătate, între cei doi având loc o bogată și înflăcărată corespondență. Printre altele, Carol îi scrie Elenei Lupescu: *Sunt din ce în ce mai alarmat de necinstea oamenilor de aici: e incredibil cât pot fura!...* (p. 120), racilă, din păcate, menținută până în zilele noastre. Nerăbdătoare, Duduia sosește pe neașteptate în țară (8 august 1930), luându-l prin surprindere pe Carol, care, totuși, o primește cu brațele deschise. Tot în 1930, Codreanu înființase Garda de Fier, iar în 1933 ajunge premier I.G. Duca, *cel care se împotrivi public*

Ecaterina Ajder

revenirii lui în țară și pe care regele îl socotea un politician oportunista, vicelan și periculos (p. 152). Pe 10 decembrie 1933, Duca desființează Garda de Fier, iar pe 29 decembrie 1933 este asasinat pe peronul gării din Sinaia de Nicadori. Alex Mihai Stoenescu, în **Istoria loviturilor de stat în România între 1821-1999**, vol. 3, **Cele trei dictaturi**, pp. 118-119, scrie că Duca fusese un om cinstit și era contra revenirii în țară a lui Carol pe care-l învinuia de corupție și afaceri oneroase. Asupra lui Duca, în momentul morții, s-au găsit 80 de lei, iar după alte informații când a fost depus în sala de așteptare a gării (nu la Peleş cum scrie Tatiana Niculescu la pagina 153) s-a constatat că ciorapii și cămașa îi erau cârpite! În 1934 sunt arestați militari și civili care complotaseră contra lui Carol al II-lea. Tot Alex Mihai Stoenescu ne informează (*op. cit.*, p. 13) că Elena Lupescu era agent sovietic. În 1934, de Paște, Siguranța deoacă un posibil atentat asupra familiei regale inițiat de câțiva ofițeri și civili. Pe 8 iunie 1937, de ziua Restaurației, Carol face un bilanț al guvernării sale: era mulțumit, țara era în real progres, însă relațiile cu membrii familiei regale sunt deteriorate. Tot în 1937 (februarie) are loc o mare manifestație legionară ocazionată de aducerea în țară a trupurilor lui Vasile Marin și Ion Moța, căzuți în Spania. Regina Maria s-a întâlnit o singură dată cu Elena Lupescu și, după ce a privit-o cu dispreț, i-a spus lui Carol: *Această femeie e nenorocirea vieții tale...* (p. 173). Treptat, situația în Europa se înrăutățește. Pretențiile expansioniste ale lui Hitler sunt greu de estompat, încât i se fac concesii, pentru a se evita războiul, deși toată lumea era conștientă de acest deznodământ. În 1937, Carol vizitează Anglia, Franța, Belgia, vizită repetată în 1938 (an în care regina Maria se stinge) la care se adaugă o escală la Berghof și o discuție cu Hitler. De fapt, ca de obicei, timp de două ore și jumătate, numai Hitler a vorbit, expunându-i regelui cum vede el viitorul Europei, fără comunism, Germania fiind țara dominantă în Europa, iar Codreanu să fie scos din închisoare. În drum spre țară, Carol al II-lea ordonă asasinarea lui Codreanu a Nicadorilor și a Decemvirilor. Pedepsirea legionarilor determină presa germană să pornească o campanie contra României, Lupeasca (o du Barry româncă) este comparată cu Estera, evreica biblică, care i-a salvat pe evreii din Imperiul Persan de persecuția lui Haman. Regretabil e faptul că regele Carol al II-lea a revenit din turneul european fără nici o garanție de ajutor în caz de agresiune nazistă sau sovietică. La 1 septembrie 1939 începe al Doilea Război Mondial. Armand Călinescu este asasinat, iar treptat Carol al II-lea controlează cu greu situația internă a țării. La pagina 210, Tatiana Niculescu ne

informează că Mircea Eliade a rugat-o pe Elena Lupescu să intervină pe lângă regele Carol al II-lea pentru a fi trimis în străinătate ca secretar cultural. Regele îl trimite în Anglia. Din păcate, în **Memorii**, Eliade afirmă că Rosetti l-a rugat pe Constantin C. Giurescu să-l ajute pe Mircea Eliade, care după o convorbire protocolară este trimis la Londra. A urmat abdicarea regelui și plecarea în străinătate, stabilindu-se în final la Estoril (Portugalia), unde și moare în aprilie 1953, încheindu-se, astfel, una dintre iubirile celebre ale secolului al XX-lea, asemănătoare cu a lui Eduard al VIII-lea al Marii Britanii, care a renunțat la tron pentru Wallis Simpson. În schimb, Carol al II-lea nu a renunțat, ci și-a impus de fiecare dată voința și a abdicat forțat de evenimentele politice. Tatiana Niculescu acordă credit memoriilor Elenei Lupescu, din care este reprodus sfârșitul lui Carol al II-lea. Însă, Gheorghe I. Bodea, în **Regele Carol al II-lea – destinul unui pribeag** – ed. Dacia 2000, p. 348 (*Prevestirile sfârșitului*), relatează, pe baza altor mărturii, că regele Carol al II-lea a fost asasinat de *cuplul infernal Lupeasca – Urdăreanu...* Elena Lupescu s-a stins în iunie 1977, dar își văzuse visul cu ochii: în iulie 1947 la Rio de Janeiro, Carol și Duduia se căsătoresc civil, apoi la Paris se căsătoresc religios. În 2003, rămășițele lor pământești sunt repatriate și reînhumate la Mănăstirea Curtea de Argeș (Carol) și în cimitirul din spatele mănăstirii (Elena Lupescu). Evident, o lucrare meritorie, bine scrisă, deși incompletă din punct de vedere al bibliografiei, bunăoară, lucrările lui Ioan Scurtu, Alex Mihai Stoenescu și Gheorghe I. Bodea nu sunt amintite, deși conțin multe informații inedite despre viața celor doi. Câteva inadvertențe: la pagina 9, Florin Cântec, nu Cântic. La pagina 25, Tripla Alianță s-a constituit, în 1879, între Germania și Austro-Ungaria, la care a aderat Italia, în 1882, și România, 1883. La pagina 55, se precizează că regina Alexandra a murit *la zece ani după el*, adică după Eduard al VII-lea (1841-1910), în realitate, Alexandra (1844-1925) s-a stins la 15 ani după soțul ei. La pagina 86, Mihail Manoilescu *dintr-o veche familie boierească ieșeană*. În realitate, Manoilescu se născuse la Tecuci, în 1891, iar după moartea tatălui familia s-a mutat la Iași. La pagina 198, în 1938, când au loc manifestațiile extremiste ale legionarilor, *nu rectorul Universității din Cluj* i-a căzut victimă, ci rectorul Universității din Iași, Traian Bratu. În aceeași perioadă Petre Andrei (1891-1940) s-a sinucis de teama legionarilor.

*Tatiana Niculescu: *Regele și Duduia. Carol II și Elena Lupescu dincolo de bârfe și clișee*, Ed. Humanitas, 2019, 235 p.

Fertile tradiții de familie

Simona-Grazia Dima

Marea Unire din anul 1918 a inaugurat o nouă eră pentru națiunea noastră, determinând o neasemuită efervescentă în toate domeniile. Școala sociologică gustiană este unul din exemplele grăitoare¹. Din rândul reprezentanților acestei școli face parte și sociologul Henri H. Stahl, fiul lui Henri Stahl, descendent al unei familii de origine franco-germană, stabilită în România. Membrii acesteia pot fi priviți, prin activitatea și realizările lor importante în cadrul culturii noastre, drept autentici cetățeni și patrioți români. Îndrăznim să afirmăm că, în absența valorilor sădite în sufletul său de ilustru-i părinte, Henri H. Stahl nu ar fi devenit reductabilul sociolog de mai târziu. Deși textul ce urmează se ocupă de proza lui Henri Stahl, nu ne-am putut stăpâni să nu remarcăm o analogie între tată și fiu, intuind influențe și filiații fertile peste timp, similitudini ale viziunii lor sociale, de fini observatori, dar și de adepți ai unui meliorism activ, luptător.

Revelatorie va fi rememorarea câtorva repere din istoria acestei familii cu totul deosebite, care și-a edificat pe pământ românesc o carieră solidă, admirabilă sau, poate mai corect spus, o constelație vocațională. Familia cărturărească Stahl l-a avut ca întemeietor pe prusacul Joseph Stahl, prodigios poliglot, plecat din Bavaria natală în Grecia, iar de acolo la Istanbul, unde a fost luat prizonier de turci și apoi eliberat de prințul Barbu Știrbei. Uimit de talentele sale filologice, acesta l-a adus, prin anii 1850, la București, unde nou-sositul s-a căsătorit cu profesoara Irma Niard, franțuzoaică din Normandia, stabilită și ea în Vechiul Regat al României. Aici li s-a născut fiul, Henri Stahl (1877–1944), spirit curios și versatil: stenograf inovator, angajat la Camera Deputaților din Parlament, fondator al Societății Române de Stenografie, fotograf, expert grafolog, profesor la Școala Militară și la Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie, scriitor. Ambii săi copii, scriitoarea Henriette Yvonne Stahl și marele sociolog Henri H. Stahl, membru al faimoasei Școli de sociologie de la București, condusă de Dimitrie Gusti (și tată al altui sociolog de vază, Paul H. Stahl), au devenit personalități de seamă ale culturii române, stimulați de multilateralul lor tată să o cunoască în profunzimea ei: cutreierau împreună vechi cartiere, vorbeau cu oamenii

simpli, descifrau, fotografiau și notau textele pisanilor din biserici ori inscripțiile aproape șterse de vreme din cimitire, după care scriau inspirate compuneri despre cele văzute. Considerat de Nicolae Iorga, colaborator și prieten de o viață, drept un patriot ardent, Henri Stahl își vedește mai mult decât loialitatea – iubirea – față de țara de adopție a familiei sale, prin cărți precum *Bucureștii ce se duc*, dar și prin schițele cu subiecte din Primul Război Mondial, inspirate din experiența sa de combatant, publicate în periodice și volume, în primul sfert al veacului trecut.

Și alte detalii privitoare la destinul de luptător român al lui Henri Stahl sunt revelatorii: în calitate de locotenent în rezervă răspunsese prompt la apelul mobilizării generale din 1916, fiind avansat căpitan după doar două luni de comportament eroic, manifestat din plin la Porumbacu, lângă Sibiu. Acolo, armata română a repurtat prima ei victorie. Din nefericire, cu acea ocazie Henri Stahl a fost rănit grav. După vindecare necazurile sale au continuat: refuzând să execute un ofițer, a cărui nevinovăție a fost dovedită, de altfel, după nemeritul său deces, a primit alte misiuni, între care aceea de a îngriji bolnavi de tifos exantematic, luând și el boala. În 1916 a fost decorat cu ordinul Coroana României cu spade, în grad de cavaler. A trăit pe viu războiul, printr-un angajament asumat cu toată ființa. O binevenită reeditare a șaisprezece dintre aceste schițe este volumul *Porumbacu* (ediție îngrijită,

introducere și note de Irina Stahl, Editura Vremea, 2018).

Prozator de o reală sensibilitate, cu notații pătrunzătoare și alerte, Henri Stahl oferă în schițele sale (aproprite, de multe ori, de condiția unor reușite reportaje) o panoramă a primilor ani de război, cu tot cortegiul de emoții și atitudini tipice pentru acea perioadă de tranziție înspre un alt tipar istoric, bine intuit de scriitorul cu har sociologic. Haosul din Gara de Nord, cu prilejul mobilizării, curajul soldaților în marș și în confruntarea directă cu inamicul, luptele din Ardeal, descrise pregnant, eschivarea unor ofițeri superiori în circumstanțe dificile, panica indusă populației bucureștene de zborul zepelinelor germane pe cer, teama de trădare și spionaj, indiferența unor subofițeri de la Comenduire față de răniții de pe front, avansarea în grad, uneori aleatorii, compun o mixtură complexă, de dramatic, nobil și hilar uneori, de picaresc și tragic alteori, grăitoare pentru atmosfera din societatea de atunci.

Fiecare povestire reprezintă, în același timp, și o meditație nuanțată asupra psihologiei ostașilor și, prin extensie, a poporului nostru. Spiritul de observație al lui Henri Stahl este pătruns de o rară delicatete, de o nețărmurită dorință de a înțelege sufletul eroilor săi și de a se transpune în situațiile de viață traversate de aceștia. Din paginile schițelor sale cu tematică de război răzbate net simpatia sa față de țaranul român, cinstit și posesor al unui înalt spirit de sacrificiu, în contrast cu mentalitatea unor profitori de la oraș, neobișnuiți cu efortul și dăruirea. În povestirea intitulată *Spion* este surprinsă plastic atmosfera orașului București imediat după mobilizare. Dacă, înainte, locuitorii Capitalei erau ahtiați după „teatre, cinematografe și reviste decoltate”, dar și după concerte și alte manifestări culturale ori de divertisment, deodată, la orele târzii ale zilei de 15 august 1916, „se stinse orbitoarea lumină care învăluia, noaptea, ca într-un uriaș nor fosforescent, Capitala”. Treptat, ea a fost înlocuită de funestele siluete ale zepelinelor ce brăzdau cerul. Avântat notează autorul că „atunci, pentru prima oară, bucureștenii toți văzură felinarele cernite, simțiră taina lor”, iar mulțimea, deși „nepregătită sufletește pentru ceasul cel mare (...), pricepu că sunetul

Simona-Grazia Dima

clopotelor tuturor bisericilor Regatului românesc ducea solia tragică a unor vremuri noi și că în clipa aceea își dădeau viața, forțând Carpații, câștigați în parte prin dibăcia diplomatiei, fiii cei mai vrednici ai acestui pământ... Și întinericul ce s-a întins pentru întâia dată în acea noapte asupra Bucureștilor n-a fost un semn de teamă contra zeppelinurilor, ci un semn de reculegere, de pregătire sufletească, de înțelegere instinctivă că a sosit ceasul unic al datoriei”. Într-adevăr, primul zepelin a fost lansat deja (din Bulgaria, de la Ruse) în a doua noapte, „spre a îngrozi capitala”, iar prăpădul făcut de „monstruoasa navă a geniului distrugător” a schimbat, notează autorul, optica bucureștenilor. Românul, considerat de el, între națiile latine, cel mai refractar „disciplinei polițiste”, ajunge acum extrem de grijuliu și „bun executor al ordinilor afișate”, până-ntr-atât încât disciplina, controlul se extindeau și la vecini sau concitadini. Dramatica atmosferă de dinaintea plecării pe front este destinsă prin inserarea, cvasi-anecdotică, a unei pilde de conștiințiozitate: anunțul făcut de o domnișoară susținută de un grup de locuitori din Dealul Spirei, cum că, în vecini, cineva trebuie să fie spion, de vreme ce a spart camuflajul obligatoriu, aprinzând o lumină albastră șerpuitoare, suspectă, proba unei „telegrafii fără fir” realizate cu ajutorul unei lămpi generatoare de „semnale electrice”, puse în slujba dușmanului, desigur. Deplasați la fața locului, un grup de militari în frunte cu sublocotenentul lor, descoperiră casa cu intermitențe luminoase, provocate însă de... un ofițer aflat în ajunul plecării la luptă, care încerca să se radă cu briciul și, stresat de vecinii panicați de insignifianta lumină a lămpii sale acoperite cu hârtie albastră, se tăia se pe față.

Consemnările dețin o însemnată încărcătură emoțională, ca și un vizibil potențial cinematografic, pe lângă cel documentar, în aceste exerciții de memorie ale ofițerului de serviciu (narratorul, de data aceasta), „rupt de oboșală” în fapt de seară și gata de somn, „făcând mică lampa cu abajur de hârtie albastră”. El revede, astfel, într-un freamăt suprarealist, scenele încă vii ale zilei sfârșite: „Apăru iar, în oglinda memoriei, furnicarul de oameni din toate clasele sociale, în toate costumele, umplând strada, afluind continuu prin gangul îngust în largă curte pătrată a cazarmii, sub impulsul aceluiasi mare fior care zguduise o țară întreagă; (...) revedea colțuri de cazarmă unde, pe companii, se proceda la înscrierea și echiparea la iuteală a oamenilor, și metamorfoza comică a civilului în ostas, începutul de înfrățire sub puterea

Ecaterina Ajder

uniformei, a tăranului tăcut cu orășeanul flecar, înfrățire de atâta rod în viitor; și revedea nevestele, copiii, bătrânii care întovărășiseră cu merinde și haine până în curtea cazarmii pe rezerviști, întorcându-se, cu capu-n jos, singuri, spre mahalaua sau satul lor; revedea lungul jalnic șir de oameni dezbrăcați, trecând prin fața medicului, unde ultima speranță a lașilor pierrea, și revedea colțul din fund al cazarmii unde se adunau caii de rechiziție, bieți cai slabi de oameni nevoiași, uluiți de toate cele pățite în aceste zile de chin pentru dânsii, așteptând resemnați, cu numărul de rechiziție legat ca o medalie de gât, care-i transforma și pe ei, săracii flămânzi patruzezi, în ostași. (...) Și altă scenă i se reînfațea: revedea pornirea spre rampa militară a chesoanelor, ambulanței cu medicul și preotul, căruțele regimentare supraîncărcate, cu caii nepotriviți, mânați cu stângăcie periculoasă de «învârțiți» strecurați, cine știe cum, «conducători» la căruțe!”².

Aceeași sensibilitate se vedește în scurte, irepetabile instantanee a căror amintire este redată în scintilații de un remarcabil estetism: pe drumul făcut pe jos de la Azuga spre Brașov, ofițerul nu se poate opri să nu remarce frumusețea acestui „feeric colț de pământ dezrobit”, unde, însă, el și tovarășii săi de luptă descoperiră „primele morminte ale fraților căzuți aici. (...) Câțiva pași mai departe, dădurăm de prima clădire a pământului ardelenesc: o școală de călugărițe catolice, părăsită, cu pereții și ulucile ciuruite de gloanțe, cu geamurile toate sparte. Ne oprirăm. În curte, prin săli, toate erau răscolite, sertarele mobilelor deschise, pe jos cărpe însângerate, cartuse arse, cărți zvârlite, hârtii rupte, cioburi de vase, și doar pe un părete o icoană a Sfintei Fecioare privea îndurerată. Dintr-un ungher ridicai un album de botanică cu

filele aurite, o minunăție de finetă de reproducere în culori a tuturor plantelor. O clipă mă gândii să iau cartea, să o scap; dar atât de grea începuse să apese ranița, atâta drum era de străbătut, atâta nesiguranță a fiecărei clipe, încât pusei pe un raft, sus, cartea, spunând tare, ca și cum aș fi cerut scuze: «Războiul!»... și îmi luai locul în coloana din nou gata de marș“ (*Un marș*).

Memorabile sunt observațiile cu caracter etnopsihologic, prin care autorul pune, la nevoie, diagnostice necomplete, precum în alte două instanțe din aceeași istorisire: întâi, după ce ostașii celor trei batalioane rămase în Capitală ale Regimentului 6 „Mihai Viteazul” au ajuns în Băicoi, unde trenul a făcut o pauză, ei nu s-au sfiit să-și însușească pepenii roșii descoperiți de unul dintre coechipieri în vagoanele străine garate pe o linie. Narratorul subliniază faptul că autorii infrațiunii erau „pușlamalele de București”, care cedau astfel „pornirii inconștiente a copilului de mahala, pentru care noțiunea de furt nu există pentru florile și fructele aproapei”. Tabloul final al reinstaurării ordinii e coșmaresc: „Si doar intervenția ofițerilor, secundată de răcnetele și la urmă de pumnii plutonierilor furioși, opri asaltul, făcu pe soldați să zvârle pepenii, să urce din nou în vagoane, umiliți, și trenul porni, defilând în fața fructelor spintecate, strivite, pe carnea roșie a căroră sămburii negri păreau un roi de muște pe o rană sângerândă”.

A doua scenă ce revelează purtarea insolentă și inconștientă a, iarăși, soldaților proveniți din orășeni, are loc atunci când, după 40 de kilometri de marș înspre Brașov, un automobil aduce plutonului ordinul de a cantona într-o comună apropiată. Entuziasmul general dezlănțuit pe loc constituie o

reacție lesne de înțeles. Dar, la inspectia nocturnă a plutonului său, ofițerul narator este martor la o scenă ce sugerează o conduită bazată pe atitudini indezirabile: „găsiți instalați la masă orășeni cu picioarele răscrăcărâte, tunica deschisă, cu slănină, brânză, vin, rația de rezervă pe masă, și poruncind obraznic, cu înjurături, unui biet moșneag ungur care îi servea și care, cu un gest deznădăjduit, tot arăta casa pustie, în care el singur, moșul, rămăsese”. În mod firesc, concluziile povestirii relevă, peste timp, o anumită realitate incomodă, inserată în imaginea de ansamblu a marșului respectiv și, implicit, a întregii campanii militare: „adâncă depresie la cele dintâi greutăți, nebănuita energie reînviătoare a țărănimii disprețuite, incorigibilul ciocoism de jos și până sus, al stratului putred al neamului acesta”.

Extrem de atent la comportamentul social, dornic de progres în plan psihologic se arată autorul pe tot parcursul acestor schițe și povestiri.

De pildă, în istorisirea intitulată *De la tranșee*, el observă resemnarea soldaților-țărani, scepticismul lor și luptă pentru reducerea distanței dintre ofițer și subordonați. Este conștient de un fapt: „contactul lui prea direct cu oamenii siliți la o muncă neplăcută poate ușor îndepărta simpatia pentru șef, dacă este prea sever, ori distruge spiritul de disciplină dacă, în dorința de a cunoaște sufletește pe oamenii săi, îngăduie familiarități”. Prilejul ideal, consideră, se ivește atunci când există misiuni practice de îndeplinit: „și totuși, numai la «lucrări» te poți apropia de sufletul închis al țaranului”. Interiorizați în exces, neîncredători, dar, totodată, cinstiți și harnici – așa îi descrie naratorul pe țărani români. O întreagă strategie desfășoară pentru a le fi cât mai aproape: „simțea plăcerea vânătorului ca, pe nevăzute, să te strecoară până la dâșii, să afli prin surprindere din durerile lor, din glumele lor și să încerci apoi o apropiere între sufletele lor și al tău, făcându-le bine”. Nu altfel avea să procedeze fiul său, Henri H. Stahl, în cercetările desfășurate pe teren, ca membru al echipei monografice a lui Dimitrie Gusti, experiențe immortalizate de el ulterior în memorialistică ori în romanul nepublicat *Drumuri printr-o țară de demult*, în curs de apariție.

Revenind la povestirea intitulată *De la tranșee*, autorul face în finalul ei și o reușită comparație între condiția sa de ofițer doritor să cunoască firea soldaților săi, dar, implicit, mai ales pe aceea a țaranului român, și cea a călătorului printr-o pădure de brazi: deși aceștia își strâng, de regulă, rândurile, „cu uriașele lor trupuri țepoase”, în fața intrușilor, „se

dau binișor în lături” înaintea celor iubitori, spre a-i lăsa să treacă; „n-am decât să mă apropiu cu gând bun de dâșii ca pădurea să mă lase să pătrund în toate tainele ei”. Gând ce-l face să încheie într-o notă de duioșie nedisimulată: „și atunci, privind cu drag la dâșii, gândii: la fel este sufletul țaranului român”.

Impresionantă este schița *Porumbacu*, unde asaltul biruitor asupra inamicului hotărăște binemeritata victorie, dar, totodată, determină rănirea gravă a ofițerului protagonist. Situația sa ulterioară prilejuiește alte remarci pătrunzătoare în povestirea *leși afară!... Am fost un dobitoc...* Aici, protagonistul, un soldat rănit, este insultat, în gara din Ploiești, de un sergent din categoria „învârtiților” rămași departe de front. Îmbarcat iarăși în tren spre Tecuci, într-o călătorie de zece zile și zece nopți, apoi devenit, la Bacău, locotenent însărcinat cu evidența ostășimii, în cadrul „Biroului primirii și umplerii golurilor”, se reîntâlnește cu sergentul lipsit de compasiune, acum în ipostază de rănit. Acesta își face mea culpa, autocaracterizându-se: „am fost un dobitoc!”.

Același incomod balans al aleatorului și al inechității, prezent inclusiv la vârful armatei, este devoalat în schița *Avansare*, unde doi blazați ofițeri de la centru sunt avansați fără vreun merit, ci doar fiindcă au avut inspirația să felicite de ziua lui un general.

Putem, așadar, afirma că Henri Stahl scrie, cu adâncă umanitate demistificatoare, „la firul ierbii”, demontând, pe filieră stendhaliană, clișeele triumfaliste, despre ororiile războiului, despre efortul oamenilor de a se adapta dezordinii și de a o depăși prin credința în victorie.

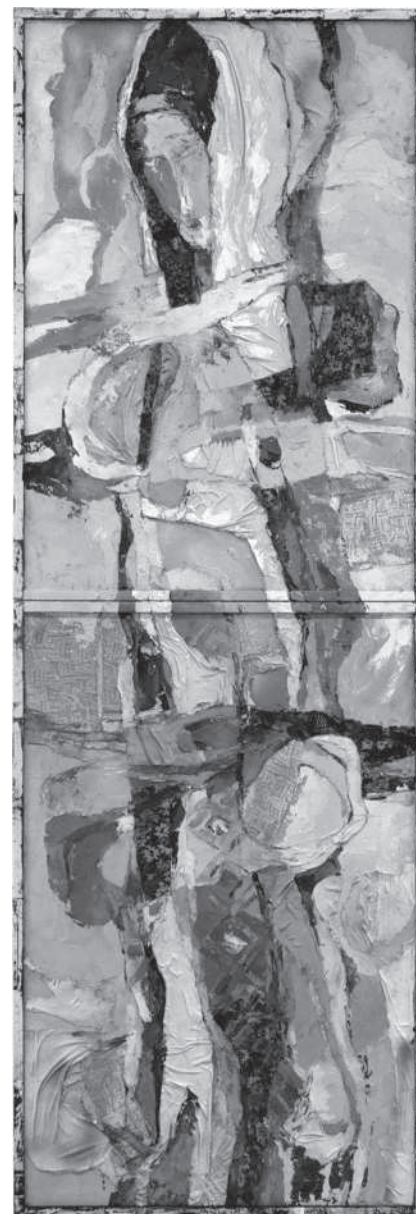
Deși fiica sa, scriitoarea H.Y. Stahl, îl considera (în convorbirile sale cu Mihaela Cristea) lipsit de talent, o contrazic finețea observației sociale și lingvistice, arta de a caracteriza succint personaje și situații, judicioasa folosire a limbii, inclusiv spre a sugera moduri de gândire tipice unor straturi sociale dintre cele mai diverse. În recenzia sa din 1920 la proza lui Henri Stahl, Nicolae Iorga îl dădea ca exemplu pe autor, notând: „...cazul prietenului meu cu nume german, care a căutat, *fiindcă-l chema așa*, glonte care i-a străbătut piciorul”, opinie repetată cu multă căldură de istoric și în dedicațiile scrise pe volumele dăruite prietenului, reproduse în volumul de față. Să reținem figura exemplară a omului de cultură germano-francez prin ascendență, dar născut la București și pătruns pe deplin de frumusețea civilizației românești, contribuitor, prin efortul său,

ca și prin pilda oferită copiilor săi, la făurirea și evoluția proteică a României Mari.

Note:

¹ A se vedea Constantin Schifirnet, *Sociologia și știința națiunii în doctrina lui Dimitrie Gusti*, în „Revista română de sociologie”, nr. 1–2/2018, unde se afirmă limpede: „Primul Război Mondial și schimbările postbelice l-au determinat pe Gusti să întreprindă studiul teoretic și empiric al națiunii”.

² *Ibidem*.

Ecaterina Ajder

Gheorghe Cliveti

La trecerea-i, cu seninătate, de șaptesprezece lustri de viață, omului și cărturarului Alexandru Zub i se binecuvin frumoase cuvinte, de caldă și sinceră omagiere¹. Numele său „s-a așezat” temeinic pe o *operă* rotunjită, cu sârg și rară vocație de studios, de la articole la monografia și sinteze, toate interconectate tematic și nu survenite aleatoriu, după posibilități sau cerințe ocazionale, spre „a lungi” o listă de publicații cotabile „punctualicește”. Nu întâmplător, de câteva bune decenii, Alexandru Zub și-a tot apropiat, mai ales la momente aniversative, după o specială cutumă academică, elogiile din partea contemporanilor². I-au fost elogiate opera de iluminat cărturar, prestația la catedra universitară, survenită dureros de târziu, din motive străine lumii libere, fervoarea cu care s-a dedicat „adevărului înainte de toate”³. S-a și ajuns la a fi invocată aproape ritualic strânsa conexiune între viața sa de om și împlinirile sale intelectuale. Vocația pentru studiul istoriei a celui din nou celebrat⁴, la o vârstă pe care fizionomia sa și vioiciunea gândirii sunt încă departe de a i-o trăda, a fost pusă sub semnul unei predestinări întărite până și de locul nașterii sale⁵, în nord-estul țării actuale, unde, copil fiind, a văzut și a suferit cele mai injuste schimbări de granițe din întreaga noastră istorie și de unde a luat calea învățaturii ca pe o datorie sacră de îndeplinit. I-a fost dat tânărului Alexandru Zub să fie nu numai un eminent studios, ci și un ardent militant în numele respectului adevărului despre trecutul național. Pentru impulsul de a vedea sub auspiciile unui atare adevăr comemorarea lui Ștefan cel Mare din 1957, a plătit cu cel mai mare preț, privarea de libertate. În viața personală, anii de reclusiune i-au rămas ca o amintire dureroasă. A înțeles să depășească greul impas biografic prin a se dedica exemplar, aproape ibsenian, solitar și de aceea cu deplină reușită, studiului istoriei, mai ales la dimensiunea culturală a acestuia. S-a afirmat ca nume de prim-plan al literelor românești. A căpătat chipul de om iluminat de știința cărții cum l-au văzut nu puțini dintre semenii săi. Dan Hăulică și-l amintea „pe cel care era una din gloriile Facultății de la Iași, de Istorie și Filologie, pe Alexandru Zub, care, pornit la drum, ca Eminescu altădată, ca să celebreze la Putna mari amintiri ale ființei istorice românești, a avut de pățimit, din această pricină, ani grei de temniță”⁶. Nicolae Steinhardt i-a remarcat „calitățile morale

Gheorghe Cliveti

și intelectuale, ca și cariera universitară [...], forța nativă neobișnuită (poate că nu știți că aparține unei familii de țărani săraci, cu șase copii!), chiar și «fasonul» lui de lord englez”⁷. Mai din apropierea operei, Eugen Simion a omagiat „un eminent teoretician al istoriei și un analist de marcă al fenomenului cultural în care intră, bineînțeles, și ideologia literară și istoriografia propriu-zisă”⁸.

Recent, Ioan-Aurel Pop l-a „portretizat” ca „simbol al istoriei

istoriografiei românești”, cu aleasă vocație și înalt merit de „istoric al ideilor și al culturii”, de „investigator al marilor curente literare și culturale”, de „biograf al istoricilor de marcă”, de „intelectual de anvergură europeană preocupat constant de starea scrisului istoric și de raportarea istoricilor la pulsul Cetății”⁹.

Cu certitudine, viața și opera lui Alexandru Zub ar putea da conținut unei ample *biobibliografii*, comparabilă cu cele pe care el însuși le-a realizat în privința marilor săi înaintași: M. Kogălniceanu¹⁰, A. D. Xenopol¹¹, V. Pârvan¹². Opera, impresionantă, suscită exegeza ale cărei coordonate, corespunzătoare temelor mari „atacate” de autor, au și fost tratate de doi dintre intimii săi congeneri, Pompiliu Teodor¹³ și Leonid Boicu¹⁴. Cât despre datele sale biografice, acestea „au curs în două mari ape”, despărțite de anul 1989. Absolvent al școlii Pedagogice din Șendriceni, în 1953, licențiat în Istorie la Universitatea „Al. I. Cuza”, în 1957, a vădit reale înclinații pentru cercetarea de specialitate și Catedră. A fost, în anii 1957-1958, cercetător la Institutul de Istorie și Filologie, Filiala Academiei Române din Iași. După anii grei, 1958-1964, de detenție la Jilava, Gherla și Balta Brăilei, centre de sinistru rezonanță ale „gulagului” românesc, a activat, până în anul 1968, ca bibliograf la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”. În „lumea rafturilor de cărți” și-a însușit la cea mai înaltă cotă rigorile lecturii și ale studiului sistematic, angajate atât pentru

Ecaterina Ajder

obiective imediate, cât și pe termen lung, fapt vădit între timp și de arta cu care și-a aranjat cabinetul de lucru, martor fidel al etapelor și împlinirilor operei savante. Orientarea spre studii înalte, angajarea programului de doctorat sub coordonarea profesorului Dimitrie Berlescu, mentorul școlii ieșene de istorie modernă, l-au recomandat pentru revenirea, în anul 1968, pe postul de cercetător la Institutul devenit de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, unitate academică de care s-a atașat atât de mult, încât prestigiul acesteia a ajuns să se identifice sensibil cu cel al numelui său de istoric. Timp de aproape un deceniu, până în anul 1976, a produs instrumente de lucru, *biobibliografii*, și a elaborat *monografii*, de cea mai înaltă ținută științifică. Anul 1974, cu monografiile monumentale *Mihail Kogălniceanu istoric* și *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*, s-a înscris ca *an Zub*, de referință pentru întreaga istoriografie română. Succesul încă tânărului istoric, pe atunci, a fost uriaș, motiv pentru care nu i s-au putut bloca, din cauza „problemelor de dosar personal”, contactele academice externe, accesul la o bursă Humboldt, în anii 1977-1978. Frecventarea unor renumite centre istoriografice din Occident, participarea la Congrese internaționale de științe Istorice (București, în 1980, Stuttgart, în 1985) l-au marcat profund, realizând progresele extraordinare făcute de cercetările de specialitate sub raport conceptual și metodologic. Anii '80 ai secolului trecut au înregistrat, pentru activitatea sa, pași decisivi spre sinteza de istorie a istoriografiei române. Nu mai puțin, au înregistrat căutări pentru lărgirea orizontului cultural al studiului de specialitate, în condițiile când „ideologi de partid și de stat comunist” făceau mare caz despre necesitatea „frontului istoriografic românesc”, cu menirea „manualului unic de istorie națională”. În acele condiții, înainte de „schimbarea de regim” din 1989, o comunicare cu titlul *Timp și eschatologie în istorie*, susținută de Alexandru Zub la Institutul „A. D. Xenopol”, a produs literalmente senzație asupra auditorilor, ca probă de magnificență intelectuală.

Evenimentele din decembrie 1989 și implicațiile lor imediate l-au aflat într-o postură excepțională. Era cărturarul prin excelență, istoricul cu operă exemplară atât prin deschiderile tematice, cât și prin valoarea sau acuratețea discursului. Se vedea solicitat ca reper moral autoritar pentru noul curs al realităților din țara noastră, cu revenirea la viață a valorilor democrației și ale statului de drept. Mai de fiecare dată a răspuns cu promptitudine și deplin convingător, invocând „lecțiile istoriei”, pentru lămurirea imperativelor timpurilor noi, detașat de spirit vindicativ din cauza nedreptăților ce

le-a suferit sub regimul comunist. A înțeles să-și etaleze o vocație pe care mult timp a fost nevoit să și-o înfrâneze, aceea de editorialist, publicând într-un ritm alert articole în cotidiene locale și naționale, pe teme ținând de transformări social-politice, de drepturi istorice asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. În fiecare articol, în fiecare conferință publică, în numeroase interviuri difuzate pe canale media, istoricul se vedea din nou, precum în anii tinereții, încercat de spirit militant. și-a făcut un fervent *credo* din valorile societății civile, simțindu-se solidar cu cei care au suportat rigorile regimului totalitar. Recunoașteri de merite, sub auspicii deosebite, nu l-au putut ocoli. S-a regăsit între membrii fondatori ai Asociației Foștilor Deținuți Politici din România. A primit, în anul 2000, Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Republica Ungară i-a acordat medalia Eroul Libertății, cu ocazia semicentenarului Revoluției din 1956. l-au fost decernate, la 11 decembrie 2008, Crucea Casei Regale a României; la 23 octombrie 2009, titlul de *Professor emeritus* al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; la 1 octombrie 2014, premiul *Opera omnia* al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Iași; la 21 octombrie 2014, *Crucea moldavă*, din partea Mitropoliei Moldovei și Bucovinei etc.

Împliniri deosebite, cu frumoase recunoașteri de merite, au privit activitatea sa profesională. La chiar începutul anului 1990, și-a asumat responsabilitățile de director al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”. Evenul s-a completat cu titularizarea sa pe post de profesor la Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza”, unde, până în anul 2001, avea să țină cursurile *Curenți și idei în istoriografia actuală și Tradiție și modernitate în societatea românească*, după al căror grad de receptare s-au validat adeseori înclinațiile studenților pentru lectură sau cercetare istorică. Atuurile de *spiritus rector* pentru

reconsiderările tematice, conceptuale și metodologice ale istoriografiei noastre l-au îndrituit, o dată în plus, la a se vedea membru corespondent al Academiei Române, din anul 2004 membru titular al celui mai înalt for științific și cultural al țării, deținând după 2005 și demnitatea de președinte al Secției de științe Istorice și Arheologie. Unor asemenea titluri li s-au alăturat cele de membru corespondent al Südosteuropa-Gesellschaft din München, de director de studii la École des Hautes Études din Paris, de *doctor honoris causa* al unor universități, de membru în diverse asociații profesionale (Comisia de Istoriografie, sub egida Comitetului Internațional de științe Istorice, Asociația Istoricilor Europeni, Societatea Internațională pentru Studiul Timpului, Board of Eminent Scholars in History, Académie Internationale de Droit Linguistique), precum și distincția de Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres. Toate acestea i-au confirmat locul în clubul de elită al intelectualității contemporane. și-a intensificat contactele cu centrele de dezbateri culturale din țară și străinătate, prin participări active la Congresele Internaționale de științe Istorice din anii 1990 și 2000, prin inițieri și coordonări de diverse comitete ori colegii de redacție ale unor prestigioase publicații. Inițierea și prezidarea Fundației Academice „A. D. Xenopol”, cu revista *Xenopoliana*, au putut căpăta, din perspectiva respectivelor contacte, semnificații deosebite. Așa cum au putut căpăta și din perspectiva situației sale la pupitrul reorchestrării școlii ieșene de istorie, și nu numai a acesteia.

Opera, întinsă și densă tematic, s-a încărcat constant de valențe deopotrivă științifice și literare. Fiecare carte, fiecare articol și-au aflat locul parcă dinainte stabilit într-un grandios ansamblu bibliografic. În realizarea acestuia, autorul a căutat și a reușit să fie atât arhitect, cât și constructor, regizor, altfel spus, al propriei sale deveniri profesionale. Din

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

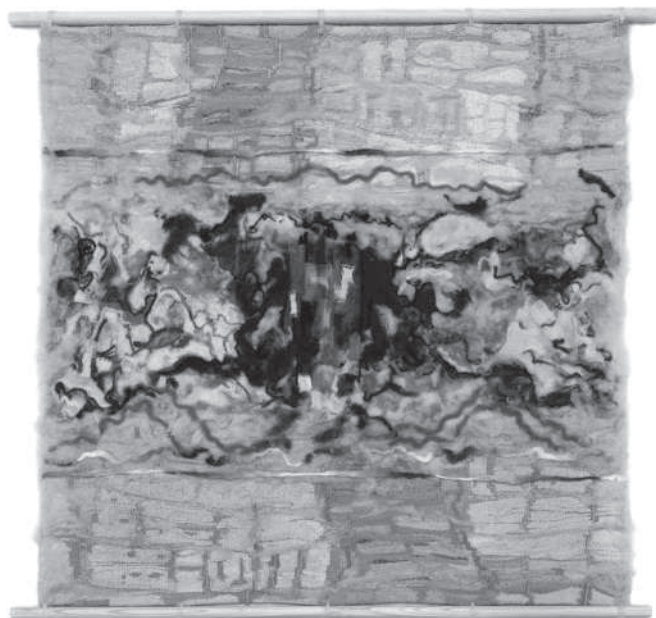
textul primelor cărți răzbate aspirația autorului spre a le cuprinde sub o tot mai largă cupolă de edificiu istoriografic, pentru ca textul cărților „de mai târziu” să respire plener convingerea sa despre o atare cuprindere. Autorul s-a insinuat mereu și subtil într-un cicerone pentru lectura propriului său text. De unde și înlesnirea constatării că textul a rezultat dintr-o intensă lectură sau explorare de sine a autorului, ca deschidere spre „lectura lumii”. Or, gradul de înlesnire a unei atare constatări se știe că reflectă, direct proporțional, cota de originalitate a textului (*i.e.*, a operei). Siguranța cunoștințelor, susținută de un travaliu de documentare neobișnuit de acerb și de bine organizat, a făcut ca o primă „serie” de cărți să vadă „lumina tiparului” într-un ritm impresionant, poate unic, raportat la unitatea de timp, de numai câțiva ani (1971-1976). *Biobibliografiile* unor nume mari ale istoriografiei române s-au constituit în culminații ale unui anumit gen de publicații științifice. Cele trei strălucite „exerciții documentologice”¹⁵ continuă să fie deosebit de utile cercetătorilor de specialitate, mai ales că toate, împreună, oferă temeiuri solide pentru orice încercare de istorie a istoriografiei române. Dintre *monografiile*, cea mai mare, la propriu și la figurat, *Mihail Kogălniceanu istoric*, a reprezentat, cum semnala Pompiliu Teodor, prima întreprindere de gen istoriografic „în care concepția și metoda la care a apelat autorul erau acordate la canoanele unei discipline cultivată, chiar în planul culturii istorice europene, cu

destulă timiditate și care deopotrivă în istoriografia română se afla la începuturile ei”¹⁶. Printr-o asemenea carte a fost probată exemplaritatea demersului doctoral, rolul de piatră unghiulară ce revine acestuia în construcția unei opere de istoric autentic. Studiul monografic consacrat *istoricului* Kogălniceanu a urmat *biobibliografiei* și s-a completat, ca într-un „triptic”¹⁷, cu un studiu scontat a releva, în dreptul aceluiași Kogălniceanu, rolul de *fondator al României moderne*¹⁸, tot și toate spre a fi subliniate rosturile adânci ale istoriografiei la înțelegerea unei anumite epoci, animată de actele „făuritorilor de istorie”, dar și de comentariul înalt calificat asupra acestora. A fost fixat astfel axul central pentru încercarea sintezei istoriografice, ale cărei valențe intelectuale și-au aflat expresia clară în cărțile *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului și Junimea. Implicații istoriografice*. Pentru sinteză, reconstituirile factuale, acerbos operate, aveau să conteze, desigur, ca nivel primar de analiză, prin comparație cu înălțimea explorării ideilor, luminoasa personalitate a lui V. Pârvan și opera acestuia permițând interogații de natură axiologică asupra menirii istoriografiei, a misiunii istoricului de vocație.

Sinteza istoriografică a fost realizată nu neapărat sub titluri generale. Spre titluri precum *De la istoria critică la criticism, Istorie și istorici în România interbelică* au condus aproape de la sine lor teme speciale de studiu. Sinteza apare, la întinderea întregii opere zubiene, înțeleasă ca efort sau încercare de punere în lumină a ceea ce a putut fi esențial pentru „înălțuirea detaliilor”. Analiza a fost întreprinsă constant în perspectiva sintezei. Pentru Alexandru Zub, sinteza a semnat o asiduă și seniorială căutare de *Historia integra*. În fiecare carte a sa a urmat adagiul conform căruia pentru oricare moment de sinteză este nevoie de un mereu nemărginit timp de analiză. Aproape că nu poate fi întâlnită o pagină, dintre atât de multe câte a scris, sub titluri de cărți sau de articole, unde să nu se poată constata prioritatea acordată *recuperării* adevărului „despre cele trecute”, nu prin reconstituiri factuale reductibile axiologic la sine lor ca într-o captivitate a mediocrității, ci prin dense *interogații*, până la a fi scrutată *finalitatea* însăși a *istoriei* suscitante, peste toate, de *integrarea* înțelesurilor lumii, cu inexorabile presupuneri *identitare*. În tendința-i constantă de „a se lucra pe sine”, modelând astfel lumea, istoria s-a definit dintotdeauna ca *sinteză*, mai mult, aprecia V. Pârvan, decât arta, știința, filosofia și religia. *Istoriografia*, numită și istoria istoriei, a etalat ea însăși, la nivelul de sus al recuperării și interpretării faptelor trecutului, vocația sintezei. Este ceea ce Alexandru Zub a căutat să demonstreze

din perspectiva istoriografiei române. și-a luat drept punct de sprijin adevărul că, pentru a nu fi sufocată de constrângerile decurgând din triumful *Ethos. Logos. Pathos*, substanța scrisului istoric a ilustrat „continua extensiune a Logosului, a veracității în dauna Ethosului abuziv și a Pathosului deformant”¹⁹. Străbătute de un atare adevăr, cărțile *A scrie și a face istorie - istoriografia română postpașoptistă*, *Biruit-au gândul - note despre istorismul românesc* au lămurit reperele pentru sinteza de istorie a istoriografiei române moderne. Angajarea istoricilor de *scrierea și facerea istoriei* a orientat *istorismul românesc*, justificându-i-se, sub înseși „comandamentele epocii”, înclinațiile militante. Timp de aproape două decenii, de la revoluția pașoptistă la implicațiile Junimii, militantismul național nu s-a exprimat prevalent alături de rigorile recursului critic la datele trecutului, el având să și subziste în procesul de elaborare a sintezei de istoria românilor. Prin monumentală *Istorie a Românilor din Dacia Traiană* de A. D. Xenopol, prin scrierile acestuia de filosofia și teoria istoriei, a fost atinsă de istoriografia română „vârsta sintezei”²⁰. „Momentul Xenopol” s-a relevat, la înălțimea semnificațiilor sale, în orizontul unor mari dezbateri din mediul istoriografic românesc, suscitade și de progresele „școlii critice”, care, prin „triada” I. Bogdan, D. Onciul și N. Iorga, aveau să se racordeze la direcția inaugurată de G. Monod cu a sa *Revue Historique*. *De la istoria critică la criticism* a însemnat traseul cel mai ascendent cunoscut de istoriografia română, până când N. Iorga avea să-și atragă el însuși „replii” pe tema metodei și a bazelor documentare din partea și mai pretins exigentei „triade” C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu și G. Brătianu. Cartea, redând, conform titlului ei, un asemenea traseu, și cea relativă la *Istorie și istorici în România interbelică* au culminat sinteza zubiană, văzută, e drept, de L. Boicu, „într-o suită inelară: cronicari, pașoptiști, «Junimea», școala critică, noua școală, iar între ele numeroase studii și articole liante”²¹.

Întreaga operă se plasează în orizontul *sintezei* istoriografice, cu registru tematic congruent și intensă „țesătură” de idei sau noțiuni. Nu toate părțile subsumabile sintezei au presupus nivelul cel mai înalt de studiu, unul evident pentru partea acoperind „secolul de aur” al istoriografiei române moderne, de la M. Kogălniceanu²² la N. Iorga²³. În privința cronicarilor, a lui Miron Costin și a lui Dimitrie Cantemir²⁴, a Școlii Ardelene și a perioadei preromantice, ca și în cea a perioadei de după 1940, au fost operate incursiuni analitice, însă nu și suficient de dense, de strâns legate tematic, încât să răspundă cerințelor unui amplu demers unitar. Studii, articole și eseuri recente

Ecaterina Ajder

privind experiențele istoriografice sub regimuri dictatoriale, mai ales sub cel comunist, deschiderile tematice de după 1989, apropiere constant întrunirea amintitelor cerințe. Ar putea fi astfel încununat cel mai susținut efort de analiză și de sinteză asupra istoriografiei române, demarat, nu prin pură întâmplare, cam pe când disciplina a fost recunoscută ca program distinct de cercetare și ridicată la rang de curs universitar, onorat la Cluj-Napoca de Pompiliu Teodor, la Iași de Vasile Cristian, la București, întâi, din perspectiva literaturii comparate, de Alexandru Duțu, apoi, cu înclinații cumva speculative, de Lucian Boia. Relaxarea efortului de sinteză istoriografică după 1989 s-a datorat și descinderilor lui Alexandru Zub în *agora*. A servit de veritabil oracol pentru problemele reconstrucției societății democratice, până când și-a estompat elanul de militant civic, sub impresia adjudecării direcțiilor de opinie de „profesioniști” exponențiind un soi de mercenariat mediatic. S-a văzut solicitat de mereu noi responsabilități profesionale. Cursurile universitare și rolul de director de Institut de cercetare i-au impus frecvente reconsiderări de perspectivă asupra devenirii efortului de sinteză, cu presupunerea *empiriei și meditației*. Discursul i s-a încărcat și mai mult de valențe literare, de performanțe stilistice, constituindu-se într-o observație severă față de mai noile tendințe ale istoriei literaturii, poate prea consumată de redarea procesului criticii de gen, până la a îndepărta istoriografia din vizorul ce i-l fixaseră Eugen Lovinescu și George Călinescu. Prin relevarea interferențelor istoriografico-literare, Alexandru Zub a ilustrat în spațiul intelectual românesc rolul avut pe un plan mai general de Benedetto Croce. Prin felul de a gândi sinteza istoriografică, efortul cărturarului român s-a înscris în perspectiva deschisă de Henri Berr și consacrată de faimoasa *Ecole d'Annales*. De pe culmile operei, autorului i-a intrat mai adânc în fire să mediteze asupra condiției istoricului,

aceea de istorie devenită om. Cartea *De la istoria critică la criticism* o începuse cu un pasaj de text ce ar putea servi de *motto* exegezei asupra întregii sale opere: „Clio se contemplă tot mai stăruitor în oglindă. Situându-se în prelungirea istoriei «reale», ca emanație, parte componentă și conștiință de sine a acesteia, istoriografia simte o nevoie sporită de a-și obiectiva devenirea în timp. Ea își construiește propria istorie, nu din slăbiciune narcisiacă, ci fiindcă această istorie ține de rostul ei intim”²⁵.

Exercițiul meditativ pe tema strânsei presupunerii, evidențiate și de Pierre Chaunu din perspectiva „gândirii colective”, între istoria „reală” și istoria istoriei sau istoriografie s-a amplificat mult, la Alexandru Zub, de mai bine de două decenii. „Seria” de cărți *Cunoaștere de sine și integrare, Istorie și finalitate, În orizontul istoriei, Discurs istoric și tranziție, Clio sub semnul interogației - idei, sugestii, figuri* ar putea îndreptăți constatarea că după o primă etapă, situată sub semnul elaborării de instrumente de lucru și studii monografice, după o a doua mare etapă definită de efortul de sinteză istoriografică, opera zubiană străbate mai nou etapa meditației autorului asupra înțelesurilor de fond sau subtile ale istoriei, precum și asupra menirii istoricului, a interferării subiectivității istoricului cu devenirea obiectului istoriei. Nelipsită de teme, o atare constatare suportă însă anevoios amendamentul că nu prea pot fi stabilite etape cu demarcații temporale precise în realizarea operei. În cea din urmă etapă, spre exemplu, a exercitiului prevalent meditativ, nu au lipsit demersuri analitice, coordonări de volume „tematice”. Reflecții asupra tripticei *ipostazieri istorie - istoriografie - istoric* au însoțit și luminat întregul curs al operei. Ele doar s-au amplificat, cu inerent iz nostalgic, pe măsura acumulării de autor a experiențelor de viață, predispunându-l la „a se oglindi”, ca istoric inspirat de Clio, în albia propriei deveniri intelectuale. În

discursul de recepție la Academia Română a optat, nu întâmplător, pentru reflecții de *ego-istorie*: „Subiectivitatea nu e o carență, un handicap, ci o însușire ce se cuvine luată ca un dat ontologic [...]. Istoricii de vocație nu au ezitat să se prezinte pe ei înșiși, adesea, ca «teme» de studiu, în vechime, ca și în timpurile mai noi [...]. Discursul despre sine al istoricului rămâne o temă mereu deschisă, al cărei statut epistemic necesită încă analize și nuanțe [...]. Conștient de situație, istoricul caută să-și obțină autonomia, dreptul de a emite un discurs personal, în acord cu viziunea sa despre lume și cu datele extrase din examenul materiei. Ego-istoria îl ajută să obiectiveze propria situație”²⁶.

Asemenea reflecții, extrase dintr-un discurs magistral, recomandă lectura de sine a istoricilor ca punct epicentric pentru „lectura lumii”. Este ceea ce în cazul autorului lor, cu privire la viața și împlinirile sale intelectuale, se justifică din plin, la moment de înaltă și fericită omagiere. În raza omagierii stăruie, cu întreață binemeritare, omul și cărturarul Alexandru Zub sau, spiritualizând, un exemplar apostolat al lucrării cuvântului în lume.

Ecaterina Ajder

Note:

¹ Ioan-Aurel Pop, *Alexandru Zub - schiță de portret*, în Alexandru Zub, *Scieri istorice*, vol. I, *Sinteza istoriografică*, ediție îngrijită de Gheorghe Cliveti, București, Editura Academiei Române, 2019, p. XI-XV; v. și Gheorghe Cliveti, *Alexandru Zub - omul și opera*, studiu introductiv pentru Alexandru Zub, *op. cit.*, vol. I, p. XVII-XXV (v. și Alexandru Zub, *op. cit.*, vol. II, *Istorici și teme istoriografice*, aceeași ediție, ambele volume apărând în seria *Cărți de căpătâi*, XVII și XVIII, la Editura Academiei Române).

² *Frumoasă înălțare de cuvinte – academicianului Alexandru Zub*, volum editat de Gheorghe Cliveti, Iași, Editura PIM, 2014.

³ Leonid Boicu, *Alexandru Zub – 60!*, în volumul *Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coordonatori: Gabriel Bădărău, Leonid Boicu și Lucian Nastasă, Iași, 1994, p. 1-6; Corneliu Ștefanache, *Un posibil portret (subiectiv, poate și sentimental, alcătuit din câteva amintiri)*, în vol. cit., p. 7-9; Pavel Chihai, *O conștiință contemporană: Al. Zub*, în vol. cit., p. 11-12; Pompiliu Teodor, *Personalitatea istoricului*, în vol. cit., p. 13-21; Mihai-Dinu Gheorghiu, *Un „personaj”: Al. Zub*, în vol. cit., p. 23-24; Dan Berindei, *Alexandru Zub la 60 de ani*, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie*, s. IV, t. XIX, 1994, p. 157; Paul Michelson, *The Triumph of the Idea*, în vol. *Reflections on the Impact of the French Revolution*, by Alexandru Zub, Iași/Oxford/Portland, 2000, p. 7-15; Gh. Platon, *Alexandru Zub, un istoric de aleasă ținută*, în vol. *Istorie și societate în spațiul est-carpatic (secolele XIII-XX). Omagiu profesorului Alexandru Zub*, coordonatori: Dumitru Ivănescu și Marius Chelcu, Iași Editura Junimea, 2005, p. 11-12; Dumitru Ivănescu, *Un om, o operă, o instituție*, în vol. cit., p. 13-17; Ovidiu Pecican, *Un spirit civic viu, neliniștit și responsabil*, în vol. cit., p. 19-20; Victor Spinei, *Laudatio Magistrului Alexandru Zub*, în *Arheologia Moldovei*, XXVII, 2004, p. 371-374; idem, *Ars historiae: Alexandru Zub la 75 de ani*, în *Revista istorică*, s.n., XX, 2009, 5-6, p. 576-579; Alexandru-Florin Platon, *In honorem Alexandru Zub*, în vol. cit., p. 21-23; idem, *Profesorul Alexandru Zub, membru al Academiei Române*, în vol. *Clio în oglindiri de sine. Academicianului*

Alexandru Zub - Omagiu, ed. Gh. Cliveti, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 107-110; Liviu Antonesei, *Pe urmele cărturarului, pe urmele cărturarilor*, în vol. *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, de Alexandru Zub, București, Institutul Cultural Român, 2005, p. V-XVII; Gheorghe Cliveti, *La magnificence intellectuelle*, în vol. *Historia sub specie aeternitatis. In honorem magistri Alexandru Zub*, ediderunt Victor Spinei et Gheorghe Cliveti, București/Brăila, Editura Academiei Române/Editura Istros, 2009, p. 67-76 (în română, cu titlul *Alexandru Zub la a 75-a aniversare*, în vol. *Frumoasă înălțare de cuvinte...*, p. 209-218, text asimilat și studiului introductiv la cele două volume de *Scieri istorice* ale lui Alexandru Zub); Eugen Simion, *Alexandru Zub*, în vol. *Clio în oglindiri de sine*, p. 75-78; Valeriu D. Cotea, *Urmas al lui Iorga și Pârvan*, în vol. cit., p. 79; Ana Blandiana, *Istoric și subiect al istoriei*, în vol. cit., p. 81 și urm.; Romulus Rusan, *Veșnic tânăr, într-o istorie tridimensională*, în vol. cit., p. 83 și urm.; Dumitru Vitcu, *Lecția de viață a unui eminent contemporan*, în vol. cit., p. 91-102; Ștefan Lemny, *Lecția istoricului*, în vol. cit., p. 103-106; Carol Iancu, *Alexandru Zub, un istorien humaniste*, în vol. cit., p. 85-90; Mihai Dorin, *Ordine și sens. Câteva reflecții cu privire la discursul istoric zubian*, în vol. cit., p. 129-140; Lucian Vasiliu, *Cărturarul, rezistentul...*, în vol. cit., p. 111 și urm.; Cassian Maria Spiridon, *Alexandru Zub și istoriografia convorbiristă*, în vol. cit., p. 113-122; Sorin Antohi, *Alexandru Zub: fuziunea vieții cu opera*, în vol. cit., p. 123-127; Gică Manole, *Alexandru Zub – instituție culturală națională*, în vol. cit., p. 141-143; Florin Cîntic, *Interior screen, în Frumoasă înălțare de cuvinte*, p. 304-307; Nicolae Crețu, *Acad. Alexandru Zub - 80: „solitudinea” activă a istoricului*, în *Ziarul de Iași*, 14 octombrie 2014, p. 7A; Damian Hurezeanu, *Sărbătoarea nesărbătoritului*, în *Cultura*, 18 decembrie 2014 etc.

⁴ *Istoria ca lectură a lumii; Istorie și societate în spațiul est-carpatic; Historia sub specie aeternitatis; Clio în oglindiri de sine*, volume omagiale la împlinirea vârstei de, respectiv, 60 de ani, de 70 de ani, de 75 de ani și de 80 de ani.

⁵ În *Cuvântul de răspuns* la Discursul de recepție al lui Alexandru Zub la Academia

Ecaterina Ajder

Română, Camil Mureșanu i-a remarcat „însemnele” locului nașterii: „Ați văzut lumina zilei lângă apele încă firave ale Siretului, în locuri de întretăiere ale unor amintiri istorice. Mai în sus, pe râu, Bălineștii, cu vechea ctitorie a lui Tăutul, logofătul. Înspre partea cealaltă, Ipoteștii lui Eminescu, iar dincoace de pragul Bucovinei, silueta zveltă a Dragomirnei, preludând înspre apus panteonului artistic și istoric al cucerniciei eroice românități medievale din Țara de Sus” (Academician Camil Mureșanu, *Cuvânt de răspuns la Academician Alexandru Zub, Discurs istoric și ego-istoric*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 25 și urm.).
⁶ Dan Hăulică, *Inteligența – har și îndatorire*, în *Caiete de la Putna*, I, 2008, 1, *Tradiție spirituală românească și deschidere spre universal, Putna, 18-20 august 2007*, p. 27.

⁷ N. Steinhardt în *interviuri și corespondență*, ediție îngrijită de Florian Roatiș, Baia Mare, Helvetica, 2001, p. 51 și urm.

⁸ Eugen Simion, *Alexandru Zub*, în *Ziua*, 31 ianuarie 2009.

⁹ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, în loc. cit., p. XI.

¹⁰ Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu. 1817-1891. Biobibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română, Editura Militară, 1971.

¹¹ Idem, *A. D. Xenopol. 1847-1920. Biobibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română, Editura Militară, 1973.

¹² Idem, *Vasile Pârvan. 1882-1927. Biobibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română, Editura Militară, 1975.

¹³ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, în loc. cit.

¹⁴ Leonid Boicu, *op. cit.*, în loc. cit.

¹⁵ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, în loc. cit., p. 15.

¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Alexandru Zub, *M. Kogălniceanu, un fondateur de la Roumanie moderne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

¹⁹ Leonid Boicu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 2.

²⁰ Alexandru Zub, *L'Historiographie roumaine à l'âge de la synthèse: A. D. Xenopol*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

²¹ Leonid Boicu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 2.

²² Alexandru Zub, *M. Kogălniceanu. Studii și note istoriografice*, București/Brăila, Editura Academiei Române/Editura Istros, 2017.

²³ Idem, *N. Iorga. Studii și note istoriografice*, Brăila, Editura Istros, 2012.

²⁴ Idem, *Cantemiriana. Eseuri, note de lectură*, Brăila, Editura Istros, 2014.

²⁵ Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX*, București, Editura Academiei, 1985, p. 7.

²⁶ Idem, *Discurs istoric și ego-istorie*, p. 13, 24.

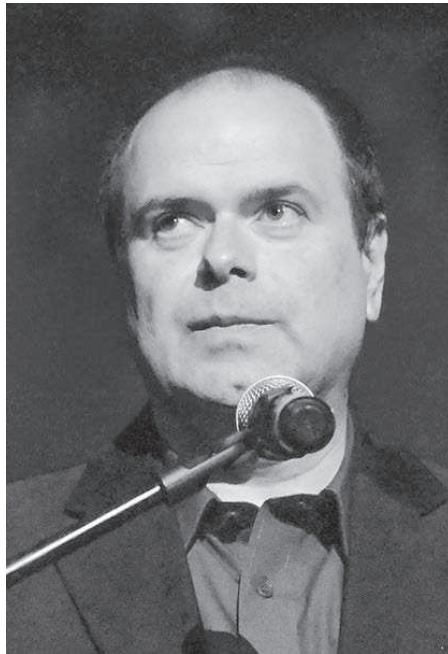
Ierarhul Academician Melchisedec Ștefănescu, predefinind România modernă

Marius Manta

O societate dezbinată are de multe ori reflexul acesta al fixării programatice în reușitele trecutului. Fără doar și poate, România de azi își numără în varii momente neputintele, prinsă fiind parcă într-un soi de pasivitate în raport cu pragmatismul, atât cât mai e, arătat de celelalte țări europene. Europa însăși se caută, încearcă să își redefinească prioritățile, încearcă rezolvarea unor ecuații demografice deși pare-se că, în grila unei lecturi pesimiste, toate aceste zvâcniri vor abdica în fața unor crude realități. Simplist, România se chinuie să ajungă din urmă fantoma unei Europe ce își oglindește chipul mai degrabă în manualele de istorie. Foruri care altădată contau în plan axiologic, precum Biserica ori Academia, astăzi nu mai întruhidează decât cel mult variante consultative. Omul contemporan se zbate într-o suficiență devenită organică și nu mai are intuiția, pre-sentimentul „cerului cu stele”. Revenit în matricea unui absurd pe care Kafka îl propunea metaforic cu atâtea decade înainte, omul-imediatului s-a trezit însingurat, fără țintă, mai nimerit spus, fără rost. În granițele acestui joc lugubru post-post-modern sau post-adevăr, tehnologiile cloud vând la tot pasul „haine” de unică folosință, tocmai pentru că *momentul* trebuie consumat (dacă se poate fără discernământ!), aici și acum.

Însă nu despre această societate lipsită de viziune mi-am dorit a lăsa înapoi puținele cuvinte, ci dimpotrivă, deși voi fi taxat drept conservator, ba chiar retrograd, îmi doresc a vă propune drept model o figură cu totul aparte, peste care s-a așternut, din nefericire, uitarea, dar care, prin deciziile sale privind politica internă, dar și externă a României, prin considerațiile sale teologice, de o claritate evidentă chiar și pentru un auditoriu nespecializat, a contribuit pe deplin la formarea unei României în stare să se așeze în proiectul unei Europe moderne cu adevărat, la început de secol douăzeci.

Punctul de plecare l-a constituit o carte bine tocmită, articulată după toate rigorile înalte, dedicată de către Arhimandritul Pimen Costea memoriei Ierarhului Academician Melchisedec Ștefănescu, întru care a descoperit veleități elocvente specifice predicatorului, catehetului și pedagogului de excepție. Inițial teză de doctorat, lucrarea a fost susținută cu probitate științifică în anul

Marius Manta

2012, la Școala Doctorală a Facultății de Teologie „Iustinian Patriarhul” a Universității din București, bucurându-se în chip deosebit de apreciere. Ulterior, descătușată de toate rigorile didactice, dar păstrând un tip de ordine prin care se autodefineste, teza de doctorat îmbracă forma unei lucrări științifice, la graniță cu o formulă eseistică. De-a lungul anilor, textul a fost revizuit și completat prin multe date inedite. Mai înainte, viața episcopului Melchisedec fusese în general cunoscută grație unor studii de mai mică amploare, prin consemnările făcute în manualele și cursurile de Istoria Bisericii Române, mai ales prin intermediul unei alte teze de doctorat, aparținând părintelui Alexandru Ioniță. Tomul de față ridică ștacheta, întrucât Arhimandritul Dr. Pimen Costea surprinde în toate aspectele ei o activitate plină, desfășurată în acord cu interesele României Mari, dar propunând pentru prima dată coerent o latură definitorie a marelui ierarh, mă refer la aceea de predicator. Poate tocmai de aceea aflăm din cuvântul introductiv că elaborarea unei asemenea teze „reprezintă un act de recunoștință (și restituire) față de râvna lui omiletică, catehetică și pedagogică, râvnă care completează în mod fericit panoplia ostelilor sale exemplare”. În mod cert, se poate afirma că subiectul e unul generos, datorat în bună măsură complexității activității acestui mare ierarh pe care l-a avut deopotrivă Biserica dar și

Națiunea română, cele două fiind percepute ca într-o împreună-viețuire, amintind de polifonia unei lucrări simfonice. Dincolo de munca aproape sisifică pe care o presupune o asemenea lucrare, se înfiripă credința că subiectul în discuție acaparează mai multe dimensiuni. Revenind, autorul face parte din categoria cercetătorilor onesti care nu e interesat de simpla alăturare a unor informații preluate de ici-colo; în spatele eforturilor sale, se întrevăd zecile de ore petrecute în biblioteci, în special în arhiva Bibliotecii Academiei Române, de unde a preluat un mănunchi de predici multă vreme necunoscute. Arhimandritul Pimen Costea se angajează în transliterarea acestora, oferind pentru prima dată o latură inedită a activității misionare și duhovnicești a ierarhului. Această dimensiune este obligatorie și grație faptului că Melchisedec Ștefănescu obișnuia să își scrie personal predicile, după o documentare riguroasă. În urma efortului de a surprinde pe de-a-ntregul această latură, Arhimandritul Pimen Costea ne dovedește implicit că ierarhul în discuție s-a dovedit mai prolific decât multe alte voci ale bisericii din timpul său.

Cartea propune trei supra-capitole, urmărind coerent câteva repere biografice, opera omiletică dar și opera misionar catehetică și pedagogică.

Melchisedec Ștefănescu considera că, mai ales în cazul preoților, ar trebui să coexiste cunoștințe de specialitate care să le întâlnească pe cele generale. Prin urmare, un preot care să facă cinste locului ar trebui să fie o prezență vie în comunitate, în stare de a conduce o discuție, de o probitate morală desăvârșită. În mod fericit, îndrăznesc a spune că autorul lucrării are un plus de asemenea cunoștințe, întrucât se simte ușurința cu care operează cu termeni din domenii diferite. Până la urmă, a surprinde cât mai obiectiv o personalitate atât de complexă, reclamă implicit posibilități de „investigare” inter-disciplinare și da, Arhimandritul Pimen Costea are ușurința de a glisa dinspre filosofie și istorie către psihologie, literatură, antropologie ș.a.m.d., adunându-le pe toate într-un discurs de o coerență deosebită, cu finalitate evident teologică. Propriu-zis, volumul înfățișează câteva din datele definitorii pentru o personalitate în formare – ni se înfățișează locul nașterii, familia lărgită din care se desprinde mai

ales chipul mamei, ocupată cu creșterea a unsprezece copii: „Cu toate că nu știa să citească, seara, după ce termina treburile gospodăriei, mama le ținea copiilor adevărate lecții de cateheză, povestindu-le despre rai și iad, despre viața de veci și despre soarta celor buni și-a celor răi, despre cum trebuie să asculte sfintele slujbe la biserică, acordând o atenție specială Sfintei Evanghelii și Cazaniei”. Viața dreaptă a acesteia a făcut ca toți copiii să împlinescă un destin demn, plin de ținută și caracter. Apoi, autorul acompaniază din treaptă în treaptă o evoluție nu neapărat spectaculoasă, întrucât fiecare pas-înainte este justificabil printr-o muncă susținută și printr-un devotament total față de coordonatele cele mai profunde ale existenței umane. Cert este că printre multe altele, consemnăm realitatea că la numai douăzeci și unu de ani Melchisedec Ștefănescu a îmbrăcat haina monahală, doar peste un an aflându-l în postura de ierodiacon la Biserica „Schimbarea la față” a Mănăstirii Socola. Pentru mulțimea cunoștințelor sale și ușurința cu care înțelegea varii procese, este propus pentru a merge la studii în cadrul Academiei Teologice din Kiev. Plecarea sa va fi însă amânată, iar Melchisedec Ștefănescu va fi practic surghiunit pe nedrept la Mănăstirea Neamț – firește, pentru toate împrejurările a se lectura întregul volum de peste șapte sute de pagini. Dar și aici, la Mănăstirea Neamț, cărturarul găsește voința de a lua doar partea plină a evenimentelor și învață limba rusă, cercetează totodată și biblioteca extrem de vastă a acestei lavre cu o tradiție mai mult decât bogată, ea însăși punct de referință începând cu perioada veche a limbii și culturii române. Ulterior, va ajunge la Kiev, unde obține diploma de magister și urcă pe treapta de ieromonah în Lavra Pecerska. Reperetele activității sale sunt extrem de bogate, aproape cu neputință de a fi inventariate toate în cuprinsul prezentului material. Totuși, nu pot trece mai departe fără a mai aminti că

după o perioadă în care a fost învățător și profesor la Socola, Melchisedec Ștefănescu devine în 1852 protosinghel, în 1856 arhimandrit și director al seminarului de la Huși. La 30 decembrie 1862 arhimandritul a fost ridicat la treapta arhieriei în Catedrala Mitropolitană la Iași, primind și titlul de Tripoleos – vechi scaun eparhial, aflat sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol. Devine episcop al proaspăt înființatei Episcopii a Dunării de Jos, pentru ca în 1879 să devină Episcop al Romanului. Am lăsat la urmă câteva demnități care îmbină ambele coordonate, una politico-statală, alta a Bisericii Ortodoxe. Astfel, în 1857, este propus pentru reprezentarea clerului Eparhiei Hușilor în Divanul ad-hoc al Moldovei, întrucât ierarhul avea o poziție favorabilă față de Unirea Principatelor. Urmează numirea sa în Consiliul Superior de Instrucție și, poate cea mai dramatică numire a sa – membru în comisia instituită de guvern pentru secularizarea averilor mănăstirești (acceptase deoarece, în prealabil, primise asigurări că se va crea un Fond religios) – în Testamentul său acest moment va apărea drept „odiosul act de spoliere”. Mai departe, autorul cărții inventariază proiectele pe care le-a propus în Sfântul Sinod, marchează contribuția deosebită avută la proclamarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Sunt și aspecte de sorginte culturală care merită trecute încă o dată prin filtrul evenimentelor de atunci și implicit prin cadrul politic în care se aflau ările Române. De exemplu, episcopul Melchisedec era în favoarea alfabetului chirilic, încercând să potolească spiritele încinse care susțineau prezența grafiei latine și în cărțile de cult. Înțelegem poate acum mai bine de ce Arhim. Iuliu Scriban avea să afirme că „a fost creierul Bisericii noastre ce știa să dumirească pe cei nelămuriți, piatra din capul unghiului care știa să te lămurească după temeuriile de baștină ale Bisericii..., stâlp de care s-a lovit cugetarea sucită a vremii, un vâslas neîntrecut”.

Așa cum am arătat, capitolul al doilea se ocupă de analiza operei omiletice. Știința discursului se dovedește a fi una deosebită, contextualizată de fiecare dată în funcție de mentalități diferite, propunând o deplasare dinspre o formă staționară, învechită, închisă în formule abstracte, către o abordare deductivă, astfel invitând auditorul la un dialog interior. Bogăția tematică, ineditul tâlcuirilor sunt acompaniate de o sobrietate elegantă și simplitate firească. Pornind de la exordium, trecând prin naratio și argumentatio, stilul ierarhului este unul cât se poate de complex, persuadând prin repetiții, alternanța registrelor, tenacitate etc. Toate acestea erau prinse într-un grai românesc cu aură teologică, rezultatul fiind nimic altceva decât un expozeu oratoric de înaltă ținută teologică. Predicile sunt clasificate în funcție de perioadele anului bisericesc – Penticostar, Octoih, Triod. Arhimandritul Dr. Pimen Costea analizează și temele predilecte, alături de surse, predicile fiind comentate cu multă pricepere după o grilă ce nu se modifică: se realizează un rezumat, se înfățișează planul predicii, ulterior ni se livrează o scurtă analiză a conținutului, pentru ca la final să se acorde atenție deosebită strategiilor de redactare dar și unei pertinente analize stilistice. Poate mai ales aici, Părintele Arhimandrit Pimen Costea dovedește cunoștințe cât se poate de vaste, punând la lucru instrumente credibile – e logician, filosof, psiholog, profesor de limbă și literatură, firește teolog.

Cel de-al treilea capitol, desigur extrem de important în dorința de a contura cât mai fidel întreaga activitate a cărturarului, actualizează opera misionar – catehetică și pedagogică. Lucrări cu caracter dogmatic înfățișează unicul Adevăr revelat, prilejuind o polemică directă și netrucată cu catolicismul, protestantismul, lipovenismul, popismul etc. Apoi, cu titlu de obligativitate ne sunt înfățișate considerațiile prilejuite de problema Calendarului, domeniu care presupune cunoștințe extinse de astronomie. De neratat tratatul despre icoane și rolul acestora de a restabili un dialog direct cu realitățile divine. Cartea se încheie cu o parte de anexe, extrem de generoase ca întindere – aici se află lista completă a lucrărilor ierarhului, textele integrale ale predicilor, cuvântărilor etc., dar și o bibliografie cu caracter de exhaustivitate.

Din câte știu, sper să nu greșesc, I.P.S. Ioachim a început să pună bazele îndelungatului proces de canonizare a Ierarhului Melchisedec Ștefănescu, această carte pe care am prezentat-o venind ca un corolar viabil în raport cu un proiect ce trebuie susținut de toți factorii decidenți, aducându-l pe contemporan în imediata prezență a unui model de moralitate, iubire de țară și virtute.

Ecaterina Ajder

Zilele Centrului "George Apostu"

9-10 mai 2019

Zilele Centrului "George Apostu"

9-10 mai 2019

octombrie 2019
Librăria • nr. 51

Zilele Centrului "George Apostu"

9-10 mai 2019

Zilele Centrului "George Apostu"

9-10 mai 2019

octombrie 2019
Libralia • nr. 51

Ecaterina Ajder

Gellu Dorian

Cenușa

- iulie 1887, Botoșanii în flăcări

Nu se cunoaște locul în care a fost văzut ultima dată,
orașul era în flăcări, iar patul lui
era scos pe aripi de păsări afară în cer,
de acolo privea prin două lentile de apă
cel căruia nu i se putea reproșa nimic
deși lui i se atribuiau toate întâmplările,

noaptea luna trecea prin patul lui de sub cer,
așa sfântă și clară,

orașul ardea și nimeni nu aduna cenușa
din care să-l reînvie,
țipete lungi ca tulumbele din care
se scurgea ultima picătură de apă,
priviri leneșe prin dosare pline de hârtii
prin care numele nu putea fi citit până la capăt,
doar două inițiale, monogramă la manșetele unei cămăși
cu mânicile legate la spate,

patul plutea prin oraș ca o lebedă mută pe ape adânci,
o femeie în atele îl dirija ca pe o dronă
până acolo unde viața putea trece mai departe,
mai departe, mai încet, tot mai încet,
firavă ca un cântec într-un ospiciu nemângâiet,
îndulcit cu dor de moarte,

nimeni nu știa locul în care
însăși poezia ținea pe umerii ei
trupul infirm al unui suflet gata să se urce la cer,
dar locul era chiar acel trup
izgonit din oraș odată cu fumul așezat
pe cer ca o funingine pe pereții unei case părăsite,

azi văd locul și nu e,
casele din jur sunt cărbunii mocnind încă
sub greutatea numelui rămas ca un sigiliu
pe un plic neexpediat niciodată –

o nuntă de țigani acoperă totul în jur,
și azi,
și mâine la fel,
până când din nou se aprinde cenușa
adunată într-un vas de lut anonim,
iar locul se face încă o dată nevăzut.

Conturul tău

Furtună în noaptea noastră.

Ciocârlii, păsări ale dimineții,
mă învață respirația soarelui,
focul fără cenușa uitării.

În spumoase fosniri
se sparge tăcerea.
Strop de apă în pumnul tău,
sete - cercetaș în lutul iertării.

Apoi, făgăduința privirilor
Întoarce floarea-soarelui
și eu prind contur, precum în basme.

Conturul tău.

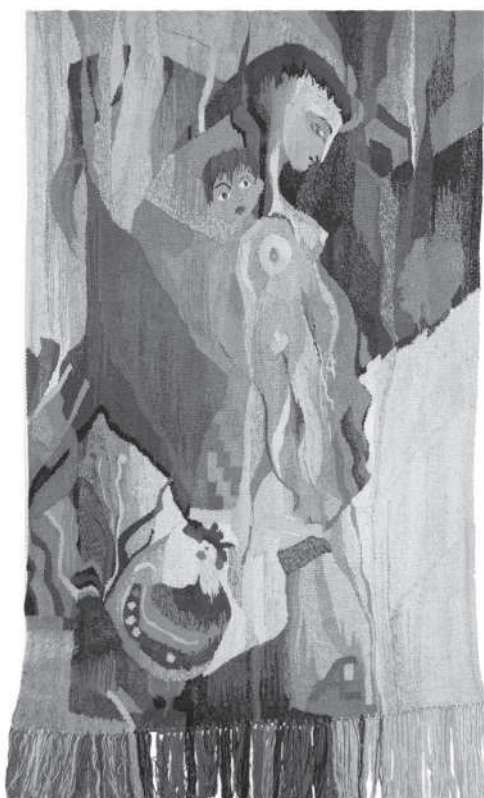

Împotriva deșertului

Iubite,
păstrează devremele-n noi.

Cu vâsla memoriei,
în voia valului,
să lăsăm
să ne locuiască
sărutul.

De pază
împotriva deșertului.

Ecaterina Ajder

Vântul albastru

Auzindu-se numai pe sine,
inima mea s-a crezut piatră.

A modelat izvoare de lacrimi
și a gonit prin scrumul pecetilor,
până la capătul lumii.
Apoi s-a rostogolit
în cea mai frumoasă trecere,
a vântului albastru.

Încoronarea

Ai auzit vreodată
de zilele primejdioase
în care deltele sângelui
răzuiesc cerul?

Atunci,
vântul poartă
soarele în lumina
devoratoare,
ochiul de abur
al norului se-nchide
iar timpul
se oprește în sângele
care pulsează-n tâmplă.

Atunci încoronarea
e-aproape.

Zăpezi arzând

Adesea, ziua, visarea
mi-e stânsă-n cătușă de trup
trosnind mânăioasă
crengi moarte, umbre violacee.

Amurgul îl pipăie.
Asemenea unor vulturi în zbor,
îmi cresc câmpuri argintii de cuvinte.
Rodesc clipele dintre
o suflare și cealaltă.

Când noaptea presară-ntuneric,
atunci visele-mi țâșnesc flacăra,
cerc înflorind lumina stelelor,
arzând zăpezile gândului.

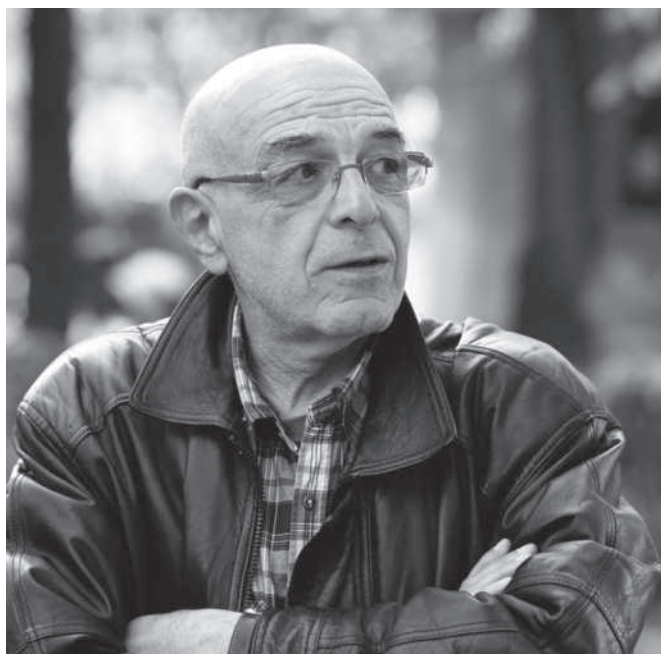
Sprrijinirea pe vorbe

Alunecăm în plan secund.
Așezăm orice surâs în vitrină.
Să nu-l uităm.
Mimăm o clipă jocul nepotnicirii.

Monoton repetăm
sprrijinirea pe vorbe,
coatele-s sprrijinite pe disperare.

Apune o lume.

Emil Nicolae

Jogging la Auschwitz

Ca și cum n-ai călca
atârni de respirație
cum atâră cireașa de ram

Întunericul luminează cerul
mai tare ca soarele
inima e metronomul tristeții
mângâiate de amintirea iubitei
și la fiecare pas te simți
mai ușor cu o bucată de viață

verde proaspăt/ „verde crud”
respirația nu se simte
respirația e în plămâni alergătorului

ce frumos crește iarba
deasupra morților

Pietre moi

Întoarce-te spre răsărit
acum ai peisajul sub talpă
și dorința de a-l călca apăsată
el se-ntinde ca mucigaiul
și mustește de apa veacurilor
verdele e spiritul său care
te face să-ți pierzi echilibrul
galbenul e inima lui care
îți pune piedică
din loc în loc e ținut
cu flori de mac sau
cusut cu tufe de gențiană

trebuie să te obișnuiești
cu peisajul acesta
să-l stăpânești/ să-l fixezi
bine pe spinarea andezitului
și mai ales să nu-l contempli –
contemplarea e sfârșitul peisajului
ea îl usucă și-l desprinde
de pe stâncă lăsându-l
în bătaia vântului

Ecaterina Ajder

În oglindă

Dacă-i adevărat – cum spune poetul
că „Dumnezeu este dragoste”
înseamnă că e la fel de adevărat
că Dumnezeu este ură – cum spune
vecinul de la parter
când se întoarce beat de la pescuit
de unde rezultă că totul depinde
de sinceritatea trăirii unui sentiment

„Je suis une plante” îți șopteste
la ureche prietena artistului
adică mai adaugă o literă-n cuvânt
sau pune o tușă în tablou
sau introduce o notă în portativ
sau mângâie asperitățile pietrei

căci tuturor le plac plantele agățătoare
pentru că știu să ascundă imperfecțiunile

Ecaterina Ajder

Știință

Felinarul mic luminează noaptea
din lăuntru felinarului mare

cu înverșunare cauți restul chibritului
care a aprins fitilul felinarului

și pe restul chibritului cauți
urma de fosfor care să-ți dezvăluie
marca fabricii de chibrituri

dar nu te interesează deloc
cine a făcut noaptea

Invers

Trupul are forma sufletului
(sau invers)
au spus cândva înțelepții

astăzi te culci peste sufletul tău
și
mâine te trezești peste sufletul ei
(sau invers)

încurcate sunt căile Domnului

Ecaterina Ajder

Lumină

Din umbrele pe care
 le calc ziua în picioare
 se ridică noaptea
 o cruce de lumină....

Balada cerșetorului orb din capătul străzii

Și-atunci când am auzit cântând
 flășnetarul pitit pe după colț,
 mi-am ridicat privirea spre cer
 și am auzit rostogolindu-se din înălțimi
 glasul idolului turnat din bronz, care mi-a spus:
 „Du-ți mâinile la ochi și vei vedea
 curgând din ele ochi plini de portmonee...”
 Și mi-am dus mâinile la ochi,
 am scormonit cu degetele tremurânde,
 ca și cum aș fi săpat o groapă în nisip,
 am netezit pereții nevăzuți cu dosul palmelor,
 și dinlăuntru lor am văzut ridicându-se la suprafață
 ochi plini de portmonee.
 Apoi am auzit iar glasul ieșit
 ca o flacăra din gura idolului cioplit din bronz:
 „Acum vâra-ți mâinile în buzunare
 și în adâncul sufletului și vei vedea ce n-ai văzut
 și vei auzi ce nu ai auzit.”
 Ascultând glasul, mi-am înfipt mâinile
 adânc în buzunare și în adâncul sufletului,
 și am găsit ochi plini de portmonee.
 Mi-am dus apoi mâinile cu degetele larg desfăcute
 la buze și din ele s-au prelins ochi plini de portmonee.
 Mi-am dus mâinile la subsuori,
 la umeri, mi-am pipăit cu ele
 urechile și tălpile, și fața
 și de peste tot s-au prelins
 ochi albaștri, orbi, plini de portmonee.
 Apoi am întrebat glasul
 venit din înălțimi ce să fac cu ele...
 Și glasul mi-a spus ropăind pe
 trotuar ca o ploaie caldă de vară:
 „Prietene, în lumea asta, dar și în cealaltă,
 totul se vinde și totul se cumpără.
 Folosește-le pentru a-ți putea răscumpăra
 viețile tale trecute, dar și cele viitoare.
 Tot ce n-ai trăit atunci
 vei putea trăi acum,
 și tot ce îți va fi dat să trăiești în viitor
 vei putea trăi chiar azi.
 Vei vedea ce n-ai văzut
 și vei auzi ce nu ai auzit.
 Vei simți ce n-ai simțit,
 vei urî și vei iubi ce n-ai urât și n-ai iubit
 și nu vei putea iubi vreodată:
 căci iată: clipa din trecut,
 clipa din prezent și clipa viitoare
 și-au împreunat mâinile,
 iar căușul lor eu l-am umplut ochi cu portmonee...”

Frumoasa Arabella

Ca să cucerească inimile
 celor patru logodnici ai săi,
 desfășurându-și evantaiul și cărțile de joc,
 frumoasa Arabella
 și-a scos acompaniindu-se singură
 când la acordeon, când la chitară,
 trei perechi de coaste din cele doisprezece,
 astfel încât trupul ei arămiu
 semăna de la mijloc în jos
 cu o inimă sau cu o clepsidră așezată în prag.
 Logodnicii au venit,
 au cântat, au mâncat, au băut,
 au băut, au dansat, au cântat,
 s-au desfătat, mângâindu-i trupul
 ca pe-o chitară cu strune vibrând la fiecare gând,
 apoi au plecat, unii pe drumul ce duce la Răsărit,
 alții pe drumul ce merge spre Apus,
 și nu s-au mai întors,
 iar frumoasa Arabella,
 tot așteptându-i cu cărțile de joc întinse pe trotuar
 și trupul de clepsidră nemișcat în prag,
 privind apusul și așteptând răsăritul
 și-a rotunjit mijlocul
 oftând în fiecare dimineată,
 și în fiecare seară,
 astfel încât, acum,
 din pricina așteptării,
 trupul ei arămiu,
 scaldat de razele argintii ale lunii
 nu mai seamănă cu clepsidra nemișcată din prag,
 ci cu însăși America de Sud
 potopită de flăcări și de cântec de chitară.

Perspectivă

Altădată consultam ceasul solar
și zodiile ce se perindau noaptea pe cerul înstelat
ca să ne orientăm în timp și spațiu,
iar azi aruncăm o privire
pe ecranul smarthponelor care ne indică
cu exactitate toate coordonate referitoare la mediu
la viața noastră socială, dar și la cea lăuntrică,
astfel că nu trebuie să facem niciun efort
ca să aflăm locul și ora unde ne aflăm,
curând însă va veni timpul când
nu vom putea mișca un deget
fără să consultăm îngerul nostru protector,
smartphone-ul nostru cel de toate zilele și de toate nopțile
din ce în ce mai inteligent, mai estetic,
din ce în ce mai redus ca dimensiuni
făcut după chipul și asemănarea
chipului nostru interior.
El ne va da cele mai mici detalii
despre starea vremii,
dar și despre starea noastră lăuntrică,
ne va povățui să alegem meniul și ne va pregăti micul dejun
masa de prânz și, bineînțeles, cina frugală;
ne va sfătui ce să cumpărăm
și ce lucruri să aruncăm la pubelă,
la ce oră să ne sculăm, la ce oră să mergem la sală de fitness
și, bineînțeles, la ce oră să ne punem capul pe pernă.
Ne va sfătui cum să ne îmbrăcăm
în funcție de-o împrejurare sau alta,
cum să răspundem la întrebări și ce gesturi să facem atunci
când conversăm cu colegii noștri de la slujbă.
El ne va sugera ce întrebări să punem altora,
și nouă înșine; ne va sugera când și cum
să ne ținem sentimentele în frâu
și când să ne dăm arama pe față.
El ne va spune ce vise să visăm
dintr-o galerie întreagă pusă în fața noastră pe tapet;
va trebui doar să apăsăm pe-o tastă,
sau doar să ne punem această dorință în gând/
El ne va spune ce amintiri să derulăm
în memorie și ce amintiri să punem la index.
Nu toate amintirile și nu toate visele
sunt benefice pentru afacerile,
pentru cariera și, de ce nu?, pentru viitorul nostru.
Unele dintre ele, ne pot trage îndărăt.
Tot el, la momentul oportun,
ne va alege după criterii foarte bine stabilite,
iubirea ideală și ne-o va aduce,
folosind tot felul de strategii
în casă chiar de la celălalt capăt al lumii.
Și tot el, alegând din nou momentul cel mai propice,
ne va comunica anul, ziua, ora, minutul și clipa
în care sufletul nostru se va despărți de trup;
el ne va povățui cui și cum să facem ultimele confesiuni,
el ne va dicta testamentul,
el ne va cufunda trupul într-un somn adânc
și ne va călăuzi asemenea pe ultimul drum,
având grijă ca pașii sufletului nostru să se deprindă
cu bezna adâncă a lumii de apoi.
El va fi sclavul și îngerul nostru păzitor,
el, smartphone-ul nostru invizibil,
sclavul fără de care nu vom putea exista.

Peisaj de toamnă

Oare de ce atunci când vine toamna
copiilor ce buchisesc abecedarul
(uneori chiar și profesorilor
în semn de empatie)
le pică unul după altul
din față dinții
odată cu castanele
care se decojesc și cad
în parcuri cu un ușor pocnet pe alei?

Ecaterina Ajder

Umbră

Umbră atârând în cârlige
deasupra tejghelei, la abator.
tai mici bucățele din ea
și-mi înfășor în ele trupul,
apoi ies în oras,
momind câinii cu bucăți de carne

halcă bună din ea,
și o învelesc în ziare...

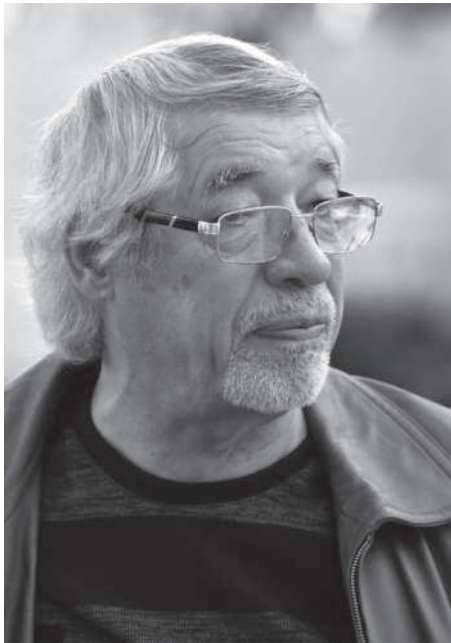
și mâinile mi se umplu de sânge.

Vamă

Păsările care și-au făcut cuib
Sub grinzile ce sprijină
Acoperișul vămii
Sunt atât de sensibile la mirosul
(sau poate zărnăitul)
Semintelor de in și de cânepă,
Încât, dacă nu ești atent
Te trezești că întreg stolul
Ți-a poposit în geamantane...

Avangarda versus postmodernism

Leo Butnaru

Leo Butnaru

Bazându-mă pe ce cunosc mai bine, pe avangardele rusă și cea română, dacă e să ne amintim de acea „palmă dată gustului public”, din 1912, a futurismului boreal, să zic, astăzi ea ar fi ca și cvasi-autonomizată de contextul său general de proclamație pe-alocuri extrem de radicală. Timpul, ca decantare ideatică și de atitudine, dar mai ales opera, activitatea ulterioară a semnatarilor ei parcă ar fi „dezis-o” de excese, cum ar fi (fost), spre exemplu, îndemnul de a-i arunca „de pe Nava contemporaneității” pe marii înaintași (Pușkin, Dostoievski, Tolstoi etc.). Polonezii și ucrainenii își doborau și ei de pe socluri personalitățile scrisului lor artistic de odinioară. Implicit, același lucru îl presupunea și radicalismul avangardiștilor români: Ion Vinea - „Jos Arta./ căci s-a prostituat!” (*Contemporanul*, Nr. 45, 1924) sau jubilația lui Sașa Pană - „uraa uraaa uraaaa / arde maculatura bibliotecilor” („unu”, Nr. 1, 1928) sau, tot el, magistral (adică: foarte actual!): „cetitor, deparazitează-ți creierul!”

Apoi, în linii mari, „Proclamația Președinților Globului Pământesc” (1917) a lui Velimir Hlebnikov poate fi pusă (sau adusă) în raport cu ideea unuia din manifestele dada (7 de toate), cel vizat aici apărând la Zürich, în martie 1918, și în care era exprimat regretul că încă nu se cunoaște o „bază psihică comună întregii umanități”, pentru a se pune în aplicare deplină programul... destructiv-reînnoitor dada. Apoi, printre teoretizările dadaistilor (care – să ne amintim – se declarau contra oricăror teorii!) se întâlnește și o reflecție demnă de atenție, pe care o invocă Serghei Șarșun (pictor și poet rus, care s-a manifestat la Paris; de altfel, a fost în legătură și corespondență cu Tristan Tzara) în „Compilații dada”, citându-l pe spaniolul Guillermo de Torre și care mi se pare potrivită pentru caracterizarea, într-o anumită măsură, a tranziției, în literatura rusă, de la simbolism la akmeism: la simbolisti, subiectele poemelor, luate din materialismul obiectiv, erau trecute prin recepția subiectivă a poetului, adică subiectul constituia pretextul efuziunii lirice. Pe când în cazul novatorilor, adică a avangardiștilor, paradigma își inversează polurile – dispoziția (starea) subiectivă, nedorind să se reverse nemijlocit, se reflectă în diverse materiale concrete, animându-le, transformându-le, implicându-se în ele, oferindu-le semnificații/sensuri noi, reformându-le ca orientare/dezorientare, drept rezultat recreându-le sub aspect estetic. „Astfel se produce electroliza care descompune elementele obiective”, rezultând „subiectivismul altoit cu elemente din realitatea vie”. Apare o nouă perspectivă, modificată categoric și eliberată de obiectivismul exterior. Iar această perspectivă oferă motive de a constata că, dincolo de experimentul radical, de căutarea cu orice preț a elementului novator, în constantele sale deja „clasicizate” (clasicizarea... anticlasicismului!) avangarda rămâne arta propriu-zisă, ce confirmă că, de cele mai multe ori, adevărata poezie e „dincolo” de principiile declarate în diverse manifeste și creată în afara lor chiar de semnatarii respectivelor proclamații.

Astăzi, în procesul milenar al dezvoltării/modificării artelor este firesc ca interesul pentru avangardă, mai ales în spațiul estic postcomunist, să genereze acțiuni de restabilire a punților

dintre fulminanta literatură a începutului de secol trecut și cea din contemporaneitatea noastră, punți arse de primitivismul agresiv al ideologiei comuniste și de perniciosul realism socialist, inchiuzitorial, ca „metodă de creație”, pentru care cultura însemna, întâi de toate, un sistem de interdicții. Aceste punți au fost construite și în ilegalitatea *lit-subsolului* (anti)sovietic sau întreținute imaginar-esteticeste de așa-numita *a treia literatură*, care se orienta spre fenomene artistice izvodite la intersecțiile artei cu metafizica (probabil, aici s-ar înscrie și cazul românesc cu *meditarea transcendentală*, Pleșu, Dumitrescu, Sora, Sorescu, alții), precum au fost și *trebuiau să mai fie* suprarealismul, expresionismul, suprematismul, imagismul, simbolismul, futurismul, concretismul, curente între care existau vase comunicante, – atunci, în așa-numita *epocă Represans* (noțiune derivată din „comasarea” a doi termeni francezi: *répression* și *renaissance*). Apoi, astăzi, mulți autori din arealul postmodernismului creează, de fapt, în concordanță cu dezideratele avangardismului ca protest mobilizator, înnoitor, declanșator de idei originale, de stiluri... protestatar-recreatoare. Ei mizează pe dinamica inventivității, ca propulsare a entuziasmului creator, nicidecum, obligatoriu, – optimist; intuiesc, descoperă și propun alte modele de univers artistic, modifică legile după care să se ghideze spiritul creator și cel critic, de o contemporaneitate intrinsecă sieși și nu mimată sau deformată din cauza unor fenomene anacronice, ieșite din atenția istoriei artelor. În spiritul operei lor, cei mai talentați autori tind spre pluralitatea planurilor estetice, spre un cât mai cuprinzător unghi de vedere, spre o amplă deschidere artistică, drept manifestare a democratismului în creația ce poate merge de la antic, tradițional, clasic, până la limbajul transrațional (*zaum*) sau la paradoxul zen. (Iar de meditația transcendentală să reamintim...)

Drept rezultat, s-a ajuns la modificări de ordin canonic, de viziune paradigmatică, soldate cu geneza unui nou tip de conștiință artistică – cea a post-avangardismului, care devine partea structurală, componentă a psihodinamicii creatoare-receptoare-emitoare a psihologiei noastre, a oamenilor, dar mai ales a psihologiei artiștilor

Ecaterina Ajder

acestei contemporaneități „imEDIATE”, de la care – încolo mai are deschise durate (perspective), până să apară, inerent, alte modificări de paradigmă, de canon, ce vor fi diferite de cele ce ne sunt caracteristice nouă. Adică, sub aspectul corelării operelor celor mai valoroși avangardiști cu cele mai adânci timpuri ale lumii, cu *mitocreația*, cu alchimia limbajului, cu filosofia, cu știința în general, trebuie menționat că aceste opere conțin elemente *active* și *decantate* (deja!) ce reprezintă valori perene. Ca fenomenologie artistică, prin motricitatea sa... non-stop (!), prin faptul că, sub anumite aspecte, mai poate oferi exemple artelor (și... arterelor!) prezentului nostru, avangarda e înțeleasă și acceptată drept starea de spirit și de creație a transgresărilor de limite, mereu declanșatoare de sugestii întru inovație și originalitate.

S-a opinat nefondat, că avangardiștii nu ar fi cunoscut tradiția, mitologia, folclorul etc. Cel puțin în avangardismul rusesc, cu eminenți reprezentanți, lucrurile stăteau altfel. Să zicem, genialul Velimir Hlebnikov (de altfel, numit de Maiakovski: „Un Lobacevski al limbajului”) se credea, implicit, emulul lui Aristotel, iar pe Pitagora, la rândul său, declarându-l „discipolul meu” (dinspre viitor spre trecut sau, viceversa, ca în extraordinarul vers al lui Nichita Stănescu: *Draga mea antichitate dintr-un secol viitor*).

Avangardiștii simțeau mai acum și mai... eficace procesul de tehnicizare a lumii, de creștere amețitoare a vitezei automobilului care, în goana sa, e mai frumos decât Victoria din Samotrace (Marinetti). Unul din protagoniștii futurismului și imagismului, Vadim Șerșenevici, își începe articolul programatic „Futurismul rus” (1914) astfel: „Futurismul a intrat în poezia rusă ca fenomenologie stihinică, generată de accelerarea ritmului vieții noastre ur-

bane, la rândul său bazată pe noile invenții tehnice. (Este adevărat, sună ușor comic fraza: «Accelerarea vieții în Rusia», – dar, evident, aceasta e o certitudine, chiar una de care nu se poate să nu se țină cont.)”. Există o mobilizare artistică, de creație în acea epocă a renașterii moderne (așa aș vrea să-i zic), care le sugerează poezilor noi imersiuni ideatice, inițiindu-i în descoperirea altor teritorii metaforice, le pune la îndemână altfel de unelte și detalii, convingându-i că tocmai ele sunt „bune” pentru arta zilei de azi (de atunci; e drept, și de azi). Să zicem, Nikolai Erdman scria: „Sezi colo lângă pasarelă și-ascultă un înțelept șurub”; „Văd cum tânăru-și atârnă pendulul picioarelor/ Sub cadranul burții de femeie.”; „încovoiatul brontozaur al podului de fier” – Boris Zemenkov. Până și memoria e asemănată unei... căi ferate: „Mă prăbușesc de pe grota calului înspumat/ Spre-a pleca pe calea ferată a memoriei” (același B. Zemenkov). Iar Boris Poplavski pare a fi mai modern și postmodern decât majoritatea postmoderniștilor de pe ambele maluri ale Prutului: „Trecu ploaia caldarâmul lucește/ Încălțat cu bocanci Hristos călătorește în tramvai”.

Să reamintim și să reaccentuăm: avangardiștii au intuit fantasticul proces, numit azi globalizare, iar McLuhan ar fi putut cita din creația lor în studiul său despre „satul global” (sintagmă lansată în 1960). Astfel, „Proclamația președinților globului pământesc” (1917) a lui Hlebnikov, „ajustată” la ideile abordate aici, nu ar fi decât „Proclamația... primarilor satului global”, peste care *pilotează* avangardistul ruso-ucrainean Mihail Semenko, supranumit și „poetul cuvintelor mondiale”: „Vă salut, tineri aviatori,/ Și căldura mâinilor v-o strâng./ S-a dizolvat ecuatorul artificial,/ La pragul meu deja crește bambus./ Eu

luminez inimile cu licăriri de benzină,/ Vuiet de elice și chipiuri de piele./ Orice îngrădituri doborâți-le sonor -/ Internaționalizați stepele” (1918). Iar pentru a *internaționaliza stepele*, poetul avangardist Vasile Kamenski, la începutul anului 1911, cumpără monoplanul „Blériot XI”, devenind unul din primii aviatori din țara sa (1910-1911), care a și introdus în limba rusă noțiunea de „samoliot” (*singurzurător*), adică - avion. (În context, merită să-i reproducem poemul „Provocarea aviatorului”: „*Cacofonia sufletelor/ Frrrrrrrrr/ A motoarelor simfonie/ Țsta sunt Eu - chiar Eu -/ Futuristul - oșteanul cântecului/ Și pilotul-aviator/ Vasili Kamenski care/ Cu o elice elastică/ Urcă spre nori/ Fleșcăitei morți-cocote/ Aruncându-i drept plată pentru vizită/ Cusutul din milă/ Pardesiu de tangou și/ Ciorapii/ Cu pantaloni*”). Cred că prin impetuoasele sale năzuințe și avânturi transfrontaliere avangarda a fost un diluant al imperialismului politic și un liant al comunității universale întru creație.

Însă viteza, mișcarea - amețitoarea! - uneori presupunea și... dezorientarea. Cel puțin, neînțelegerea, la un moment dar, a unor porniri de importanță mondială. De exemplu, în timpurile când fascismul italian se consolida, iar cel german abia se zămislea, până și în Rusia bolșevică acest fenomen socio-național(ist) era nu doar... tolerat, ci chiar perceput drept forță progresistă, care să dea noi impulsuri și motricitate accelerată vieții sociale europene, în general. Iar ucraineanul Mikola Hvilioviy se referă de mai multe ori elogios la respectiva fenomenologie-ideologie nemaicunoscută, ba – și mai ciudat! – o pune în legătură de interacțiune posibilă cu (obsesia sa!) *renașterea asiatică* (tot ca... internaționalizare a stepelor, nu?!): „În fine, cităm din Spengler pentru a ne afirma semeț și cu o conștiință curată solidaritatea cu acest cugetător fascist în astfel de principii ale sale despre artă, care au fost și vor fi să rămână axiomatice pentru toate timpurile, popoarele și pentru fiecare societate de clasă”; „Renașterea asiatică se caracterizează nu doar prin revirimentul educației clasice, dar și prin renașterea unui om puternic și integrat, apariția noilor conchistadori, cărora le duce dorul și societatea europeană. Însă acest lucru nu a putut să-l înțeleagă burghezia. Când Copernic a introdus dubiul în concepția despre lume, dominantă la timpul său, Newton a reformulat ordinea universală. Iar astăzi fascismul vine să consolideze respectiva ordine. Și chiar dacă această operațiune este întârziată, ea nu poate fi percepută decât drept incursiune contemporană reușită: temperamentul

fascismului nu poate să nu trezească simpatie.” În viziunea aceluiași Mikola Hvilioviy, „Kuomintang-ul reprezintă un factor mult mai important sub aspect revoluționar, decât oarecare Internațională de la Amsterdam”.

Iar noi ne putem invoca și exemple autohtone, care ar contribui la explicarea unei astfel de poziții tolerante, ba chiar de empatie față de fascism. Iată ce scria Mihail Sebastian (cu prieteni printre avangardiști) în 27 septembrie 1929: „Ceea ce admir în istoria tânără a Italiei este tocmai procesul brusc de încadrare pe care l-a trăit. Revoluția fascistă a trecut linii și hotare, a diferențiat și a stabilit raportări de viață distincte pentru oameni distincți. Evident, o asemenea ordonare colectivă și salutară nu e fără riscuri și injustiții. Dar când însăși resursele de viață ale unui popor sunt în joc, aceste riscuri și aceste nedreptăți sunt neglijabile”. Iar într-un alt articol din ziarul „Cuvântul” (24 decembrie 1931) condeierul român-iudeu se arată de-a dreptul entuziasmat de ordinul lui Mussolini, care promulgase o lege de protecție a păsărilor pe insula Capri: „Toată istoria asta pentru că un om, un poet, le-a iubit și pentru că alt om, care era dictator, a înțeles. În ziua în care se va judeca opera fascismului, această mică poveste va cântări cred greu în registrul justificărilor. Cu atâta lucru, se poate scuza nu numai un regim, dar o istorie”. Ce mai vorbă! – exemplul poate intra chiar în istoria mișcării ecologiste universale... Iar atitudinea ca atare, pozitivă, să zic, față de fascism a unui semit român se explică simplu: pe atunci, acest regim, ce avea să ajungă la o sângeroasă bestialitate, încă nu inclusese în doctrina sa antisemitismul. De unde și empatia lui Mihail Sebastian. Îmi reaminteam de aceste și alte momente... curioase la Muzeul de Artă Modernă din Roma, care e peste drum de Academia di Romania, în sala dedicată avangardei, printre lucrările reprezentative expuse acolo fiind și una a lui Gerardo Dottori, „Politica revoluției fasciste” – poliptic din șase părți, reprezentând inclusiv portretul lui Mussolini, în compoziția căruia apar și semne distincte ale modernizării sociale. Apoi e de amintit că o placă omagială, plasată chiar la intrarea în Academia di Romania, amintește că ducele a fost sponsorul acestei instituții, de la care porniseră mai multe inițiative de a întreprinde cutare, de a restructura cutare domeniu, de a impulsiona ritmul existențial al Italiei, de a-l moderniza.

Unii avangardiști, adepți ai tehnizării, împărțeau convingerea că, în principiu, ideile au o structură matematică și pot fi asemănați numerelor sau chiar ar fi numere prin

care este exprimată în mod ideal activitatea sintetică a spiritului ce ne deschide accesul spre un univers pitagoreic; aceasta, cu „ascunsul” gând că există, de fapt, o matematică transcendentă celei a numerelor ca atare; o matematică a calității. Deci, grație sugestiilor matematice, în alternanța binelui și răului, a superiorului și josnicului, Hlebnikov vedea o lege a scrânciobului, conform căreia „stăpânirea pământului îi e menită/ ba omului/ ba rinocerului”. Această idee-verse din 1912 e una dintre cele care aveau să traseze un vector negativ-embematic, să zic, în perspectivele socio-politice mondiale. Oarecum, rinocerul lui Hlebnikov avea să-i anticipeze pe cei – ceva mai... jucăuși! – ai lui Salvador Dalí care, în *Jurnalul unui geniu*, în 1953, visa să realizeze un film într-o scenă a căruia, prin geamul palatului din piața romană Tavi, în bazinul fântâniei arteziene ar sări șase rinoceri. Într-adevăr, de la un moment încolo, lumea prea începuse a fi bântuită de ideile amenințătoarelor pahiderme imparicopitate, expresia simbolic-ideologică sui generis urmând s-o plâsmuiască magistral Eugen Ionescu, în celebra lui piesă din 1959. (Ușor nemodest, post-avangardist vorbind, și subsemnatul se lasă influențat de *rhinocerotidae*, intitulându-și unul din jurnale „Student pe timpul rinocerilor: 1967-1972”...)

În poemul lui Hlebnikov *Menajeria*, prima variantă a căruia datează din 1909, „în ochii săi alb-roșietici rinocerul poartă nestinsa furie a țarului detronat, mai fiind și unicul animal care nu-și ascunde disprețul față de oameni, de altfel ca și pentru răscoala robilor. În el se tăinuiește un nou Ivan cel Groaznic”. Ce... esențializare, parcă, a unuia din posibilele mesaje implicite ale *Rinocerilor* dramaturgului româno-francez Ionescu! Iar Nikolai Gumiliyov, în 1920, cu un an înainte de a cădea jertfă rinocerilor-bolșevici (împușcat pentru o vină imaginabilă în august 1921), publicase piesa „Vânătoarea de rinoceri”, tradusă de subsemnatul și pe care, în 2011, regretatul regizor Alexandru Tocilescu o prezentase ca spectacol-lectură la Teatrul „Odeon” din București. Ar veni oarecum în context și următoarele versuri ale trans-raționalistului I. Terentev: „Răul de bine se deosebește foarte puțin/ Nu-i de mirare că uneori totul pare limpede”, deoarece „în jurul baghetei dirijorului plutesc hipopotamii”...

Implicit, aceste extrase din avangarda lumii cad (...înălțându-se!) sub incidența remarcii lui George Uscătescu, conform căreia „prin complicatele și consumatele experiențe renovatoare ale secolului a existat, poate, o singură permanentă: aceea a *futurismului*”. Pentru că, dacă tot restul

experiențelor și tendințelor avangardismului „s-au consumat sau dăinuie în activitățile epigonice ale unor imitatori sau în revenirile fără profiluri proprii, futurismul constituie, în schimb... poate că unica permanentă, firul roșu, subțire și rezistent în același timp, în largă proliferare avangardistă”. Ceea ce e perfect valabil și pentru avangardismul românesc, destul de prezent, consider eu, în substraturile postmodernismului care trece de la limbajul iconic, liricoidal sau politizat-versificat-trâmbițat – la expresia „cinetică” (iconoclastă!) a dinamicii spirituale pan-românești (ca nivel elevat de cultură și estetică), europene, universale.

În ce mă privește, sunt dintre cei care îi compățimesc pe nefamiliarizații cu avangardismul, dar care, din solidaritatea prostiei, primitivismului, provincialismului (aproape... colective), crăcnesc, uneori – până la spume la gură, contra avangardei, ca suflu reformativ, reînnoitor, de sanitație în literatură, estetică, cultură, gândire în general. Pentru că de la avangardă generațiile prezente, dar și cele viitoare mai au a face școală. Întru – de ce nu? – mereu necesara răscoală contra anchilozării, clișeizării, ba chiar a ceea ce se numește, uneori, azi, „moartea literaturii”. Cutezanța avangardistă e cea mai eficientă în combaterea absurdității filate din ignoranță, suficiență de sine, iluzie de mărire și glorie perpetuă. Iar pentru oponenții lor, avangardiștii mai lansaseră un manifest, în 1913: „Duceți-vă dracului!” Da, erau timpuri dure, de naștere a avangardismului...

Ecaterina Ajder

Artistul creează în conflict cu familia, cu orașul, cu societatea

Ion Holban

octombrie 2019
Lăzărescu • nr. 51

Prima parte din *Jurnal de copilărie și adolescență* al lui Geo Bogza¹ denunță convenția speciei și una dintre cele mai rezistente „idei primite”, din perspectiva cărora a fost abordat, la noi, jurnalul intim; plasat la „frontiera literaturii”, acestui tip de text i-a fost refuzată *intenționalitatea literară*, adică exact ceea ce desparte scrierea de sertar, documentul, de faptul aparținând sferei literaturii, „operei”. Chiar dacă jurnalul elevului marinar Geo Bogza este, inițial, răspunsul la o sarcină de serviciu, la un *ordin* prin care superiorul dorea să-și obișnuiască subordonații cu (între)ținerea unui jurnal (căci modalitățile jurnalului *intim* sunt aceleași și pentru jurnalul de bord *public*, oficial), verificarea și *orientarea* textului de către instanța exterioară (și superioară ierarhic) vizează „artisticul”, literaritatea notațiilor: „Îți recomand să ai mai des inspirații fericite care altădată te-au făcut să scrii pagini frumoase și lipsite de banalități”, sfătuiește sublocotenentul Gh. Lăzărescu pe elevul său. Prima secțiune a *Jurnalului*, primii săi trei ani (1923-1925) sunt marcați de această confruntare dintre comandant și subordonat pe terenul alunecos al literarității; cel dintâi cere ca elevul „să fie la curent”, să respecte regula jurnalului (consemnarea zilnică) și, mai ales, să scrie *frumos*, în vreme ce marinarul simte că nu poate fi sincer („Au urmat două foi pline cu cuvintele ce puteam arăta mânia mea din ziua aceasta. Dar peste 15 ore citindu-le m-am răzgândit și le-am aruncat în Dunăre pe la km. 358”), controlul ulterior putând stabili vinovății grave (gândul insubordonării, plictisul, refuzul privațiunilor specifice, insuficiența „călire”) ce decurg tocmai din această sinceritate. Cum se vede, intervenția superiorului ierarhic în textul elevului marinar urmează punctele unui *program de educare*, care încearcă să împace profesiunea (strategiile sale specifice) cu practica scrisului unui text ce exclude acele strategii (prima ar fi: „ordinul se execută, nu se discută”); a scrie „frumos” nu este compatibil cu pactul jurnalului intim, care presupune, înainte de toate, sinceritate și dezvăluire a gândului ascuns; superiorul cere, în fond, o povestire, un text *literar* (și literaritatea sa este stabilită conform unor norme binecunoscute), în vreme ce subordonatul vede în preajmă doar lucruri „banale”, adică tocmai pe acelea care alcătuiesc substanța jurnalului. Acest

raport, al ofițerului cu elevul său, prefigurează relația criticului cu autorul de literatură, este prima sa ipostază; Gh. Lăzărescu este cel dintâi critic, foarte sever, al scrisului lui Geo Bogza: „*Observația ofițerului*: Între prima și a doua parte a caietului e o mare diferență. Dacă crezi că ești indiferent la toate ce vezi, e o minciună, căci ai dat semne contrare în prima parte. În ce privește mâncarea, nu te lăsa influențat de ea! E drept că contribuie și ea, dar învingând-o, ai să ai o mai mare satisfacere! Și eu la Școala Navală am suferit, dar după cum la cei vechi martirajul era culmea fericirii, caută a nu fi târât de ea către pesimismul de care dai dovadă în a doua parte. Ești încă copil și o precocitate rea îți va fi funestă toată viața, căci ai să fii un răzvrătit, care, în cariera ta de militar, îți va aduce mari nemulțumiri. Atunci ai să ai mâncare, dar ai să cauți veselia sufletească pe care ca copil o posezi îndestul. Deci ascultă sfatul meu prietenesc de a căuta să lupți contra gândurilor mărturisite în a doua parte a caietului, căci e ceva silit și ești influențat rău de ceilalți”; *lupta contra gândurilor* este un fapt exterior jurnalului a cărui funcție este *consemnarea* acestora, mărturisirea lor. Textul structurează în această relație una dintre componentele esențiale ale manifestării scriitorului de mai târziu: *insurgenta*, „invectiva” se prefigurează în această „luptă” a autorului cu criticul său. Deși poezia este încă departe („Dar eu nu sunt poet ca să descriu frumusețile naturii”, spune Geo Bogza în 1925), lipsind *proiectul literar* sau, mai exact, *conștientizarea* lui, gustul pentru contrastul violent apare încă în acești ani și, fapt semnificativ, primul termen, cel „de comparat”, devine *eul*; „În gara Băicoi mi se făcuse atât de foame, încât am luat de pe jos o prună călcată în

Ion Holban

picioare și o boabă de porumb și le-am mâncat. În afară de banii de tren mai aveam 75 bani, astfel că nu puteam să cumpăr acolo nimic, cel mai ieftin lucru costând 2 lei. În timp ce așteptam în gară a trecut un tren regal”; mizeria și *trenul regal* sunt primele ipostazieri ale unor termeni din ciocnirea cărora se va ivi literatura lui Geo Bogza.

Iar momentul apariției formelor acesteia se plasează la începutul anului 1926, când *Jurnalul* este pentru întâia dată dublat de un text literar; în primele zile ale lunii ianuarie din acel an, care trebuie considerat placa turnantă a scrisului lui Geo Bogza, punctul genezei scriitorului, se conturează un *proiect literar* ce se va finaliza în perioada imediat următoare, precum și specificile crize *de creație* care îl vor însoți pe scriitor pentru totdeauna: „Aseară mă

Ecaterina Ajder

gândisem ca deocamdată să las *Naufrația* (o povestire - n.n.) și să scriu o piesă de teatru oricât de proastă. Azi dimineață eram în mare încurcătură de ce trebuie să fac în viitor. Gânduri chinuitoare. La prânz Mica îmi aduce *Pădurea spânzuraților*. Acum când scriu e ora 21 seara. Am terminat-o de citit. Este o adevărată carte, cum ar trebui să fie toate. Atunci cerneala și hârtia nu s-ar mai strica degeaba. Notez respectul și marea mea admirație pentru dl. Liviu Rebreanu. M-am decis ca între el și Ion Minulescu, la premiile *Ideii Europene*, să-l votez pe Rebreanu. Mă gândesc că deocamdată eu nu pot scrie romane. Trebuie să mai aștept. Ori scriu cum trebuie, ori lipsă. Voi scrie numai bucăți scurte pe care le voi publica în reviste. Aceasta până ce voi evolua îndeajuns". Momente inaugurale ale creației, aceste zile din ianuarie 1926, constituie, în același timp, durata „literaturizării” jurnalului, a trecerii sale din sfera „obligațiilor de serviciu” în aceea „gratuită”, a literaturii: „voi să încep cât de curând să scriu”, notează autorul unui text care depășește acum pragul consemnării, al „gradului zero” de literaritate; despărțirea „omului” de „scriitor” corespunde clipei în care *faptul scriptural* pătrunde în existența fostului elev marinar, când acesta își pune problema felului cum *gândește* trăirile care își caută căile de acces spre spațiul literaturii, când „ideile despre literatură” devin obsesie. Clarificările tânărului scriitor se produc într-un ritm amestecat, cel care ezită între o povestire, o piesă de teatru „oricât de proastă” și „bucăți scurte” pentru reviste își precizează net, la numai câteva luni distanță, „evoluțiile și revoluțiile” care l-au condus de la sentimentalism și romantism spre sarcasm și care îi impun opțiunea definitivă pentru modernism: „În aceste nouă luni - notează Bogza în octombrie 1926 -, prin

evoluții și revoluții am trecut în partea diametral opusă a sentimentelor cu care venisem. Din sentimental și romantic am devenit sarcastic. În privința literaturii, nu mai am nici o ezitare în a alege între tradiționaliști și moderniști. Mica a citit *Contemporanul* și neînțelegând nimic a exclamat: «eu i-aș spânzura pe toți». Ar trebui să mă spânzure și pe mine”; despărțindu-se de sine, de autorul *Jurnalului*, Geo Bogza se desparte și de lumea aceea, afirmând una dintre condițiile esențiale ale manifestării artistului al cărui travaliu este pentru cei din jur - era și la jumătatea secolului XIX! - o reprezentare charismatică. Asumarea faptului scriptural înseamnă, o dată cu intrarea în lumea literaturii, *solidaritate* declarată cu cei „alesi”; abonamentul la *Contemporanul*, apoi redactarea revistei *Urmuz*, relațiile din ce în ce mai strânse cu gruparea literară de la *Unu* sunt semnele acestei *despărțiri* de lumea pe care artistul o va recupera pe o altă cale; iat-o: „Pentru mine arta nouă nu este o simplă formulă ci o formulă de viață, avântându-mă în ea nu mă mai sufoc”, scrie Bogza, în decembrie 1926, lui Ion Vinea.

Acest mesaj al tânărului de 18 ani are dimensiunile unei adevărate profesii de credință, reprezentând esența programului lui Geo Bogza, de la care scriitorul nu se va abate niciodată; arta nu este o formulă, ci un mod de (*supra*)*viațuire*, singurul, mai exact, pentru că, iată, de la analiza lucidă a metamorfozelor interioare (iar scriitorul modern, ca și cel „postmodernist”, face chiar o „manieră” din aceasta), Geo Bogza ajunge repede la *matca personală* în poezie, care se identifică, în fapt, cu matca existenței înseși: poezia „penetrantistă” este *țelul* scriitorului, iar modalitatea de a o *trăi* (de a o scrie, adică) rămâne *conflictul*: „Artistul creează în conflict cu familia, cu orașul, cu societatea”, afirmă scriitorul, în vreme ce „omul” va dezvălui în fiecare împrejurare, la Buștenari sau la Ploiești, la București sau la Câmpina, gustul pentru contrastul violent, *necesitatea* de a evidenția acest conflict pe orice cale. Zilele și, în consecință, textul jurnalului se desfășoară imprevizibil, într-un vârtej amestecat, omul trăind și scriitorul consemnând prea-plinul existențial, fiecare fapt consumându-se la maxima sa intensitate, nelăsând loc evocării sau cugetării: „*Duminică*

12 august. Se resimte sfortărea de ieri cu bicicleta prin dureri mari în spate. Fac corectura la *Urmuz*. *Luni 13 august*. În Runcu după bani. *Marti 14 august*. Dimineața, Ploiești, tipografie, apoi Văleni, Minulescu, achit o poliță. Întoarcere la Ploiești și până seara tipografie”. Poezia penetrantistă corespunde în celălalt plan, al existenței, unui ritm care exclude tiparele, nu acceptă monotonia și repetarea, adoptând *viteza* și schimbarea rapidă a unghiului de „penetrație” a realului; faptele existențiale și cele scripturale se succed cu repeziciunea și zgomotul unei căderi de apă (undeva, autorul își compară viața cu un fluviu!), *drumurile* dese din Buștenari la Câmpina, Ploiești, Văleni, Runcu, ce dau contur unei adevărate rețele pe liniile căreia evoluează spectaculos un vehicul teleghidat, găsindu-și un corespondent în *procesele* de cristalizare a conștiinței, ideologiei și formelor literare; clarificările în ordinea poeziei, ca și drumurile în cealaltă ordine, a vieții, se produc pe cât de repede, pe atât de definitiv: „*Joi 25 octombrie*, încet, încet, începe cristalizarea. Precis nu știu încă nimic ce va fi. *Sâmbătă 27 octombrie*. Procesul de formațiune e gata. Atitudinea mea s-a cristalizat. E în sângele și sufletul meu, puternică, intensă”. În fapt, cristalizarea este mereu privită ca proces, ca o *devenire continuă*, niciodată finalizată, dar totdeauna intensă, puternică; *Jurnalul*, ca și textele literare care îl însoțesc constant începând - cum s-a văzut - cu anul 1926, este o carte a senzațiilor, a lucrurilor „ghicite”, a esențelor abia întrezărite, imediat fixate în pagină pentru a face loc altora, celor pe care ritmul și perpetua *exasperare* de a vedea mereu secvențial i le descoperă tânărului scriitor; singura certitudine în acest maelstrom rămâne hotărârea de „a zgâria viața” și nu oricum, ci „*violent*”. Dacă țelul existenței este această violentare a tiparului pentru a lăsa o „urmă”, un nou tipar în fond, idealul poeziei penetrantiste îl constituie „*vorbele goale*”, dar „goale, nu ca o nucă fără miez, ci ca niște femei fără îmbrăcăminte, mai calde, mai vii. Șterse de praful obișnuinței”; ambiguitatea sintagmei, exploatată exact în sensul contrar acestei precizări de adversarii modernismului, de atunci și de azi, reprezintă, în fapt, ambiguitatea fundamentală a discursului literar care, fie că este poezie penetrantistă sau o povestire „spusă de cineva gâfâind de spaimă” (cum o proiecta Geo Bogza în *Petrol de Buștenari - 30 de mii de lei vagonul*), aspiră către elementaritatea viului, către cotidianul polimorf căruia numai un ochi orbit de praful obișnuinței nu i-ar putea detecta trepidantul ritm ascuns. Notațiile *Jurnalului*, existența și

Ecaterina Ajder

literatura autorului lor, se identifică în peisajul cu sonde în erupție sau arzând; imaginile acestuia, cu o mare frecvență a aparițiilor, reprezintă ceea ce aș numi *decorul interior*, relevând perfecta armonizare a erupției petrolului cu ritmul vieții și textului: „frumusețea îngrozitoare” a unei sonde în erupție, a obiectului ce penetrează roca pentru a-i revela seva ascunsă, este măsura exactă a celeilalte „frumuseți”, a literaturii penetrantiste care „forează” obișnuitul pentru a-i dezvălui miezul viu, incandescent². Tensiunea sufletească a tânărului exasperat de a nu găsi mijloacele de exprimare literară a peisajului cu incendiu din interioritatea

spre sarcasm și modernism; modul de „tratare” a peisajului exterior este unul dintre semnele incontestabile ale acestor metamorfoze care descoperă prin ele însele procesele ce au loc în literatură și constituirea *noii sensibilități* poetice; iar lumea industrială este realitatea sa interioară, poate cea mai frapantă. Peisajul încetează să mai fie descris, să constituie o „stare de suflet”, o suprafață reflectorizantă a trăirilor celui care îl privește; el se interiorizează, se cuplează ca un resort într-un mecanism, devenind chiar acel *mecanism* care declanșează textul; când Geo Bogza spune că „peisajul fierbe mereu în roșul

se contestă funcția de *a construi* pentru a i se afirma moderna *de-construire*; asemeni sondei care distruge o structură pentru a o formula *altfel*, noua sensibilitate caută zgomotul acolo unde nu pare a fi decât liniște, incendiul - unde totul pare stins demult. Peisajul convulsiv al sondelor se identifică în ritmul dinamic al *Jurnalului*; dacă textul „literar” construiește fraze, însemnările zilnice de-construiesc „impresia”, fragmentează „imaginea” pentru a le releva realitatea secretă; elementul ce corespunde energiei din convulsia solului putred de petrol nu poate fi literatura care, iată, restituie doar conturul prea general al peisajului interior (doar în Lafcadio din *Les Caves du Vatican* autorul găsește „ceva” din exasperările sale), ci *Jurnalul* (adică „viața” acelei literaturi) în care trăirea se confundă cu faptul scriptural, în care textul este „numai viteză, nimic stabil” și în care fiecare moment deschide perspectiva „catastrofei”, a erupției și incendiului.

Violent, agitat, convulsiv, deznădăjduit, revoltat - acestea sunt cuvintele care apar cel mai frecvent în jurnal, marcând stările tânărului scriitor și, într-un plan mai general, modul manifestării generației sale, a noii sensibilități; nu altfel erau Sașa Pană, Roll, Voronca, Claude Sernet ori Tudor Miu și Simion Stolnicu din Câmpina. Arderea, turmentarea, peisajul cu incendiu desemnează *starea de criză* a unor grupări care, în anii '30, constituiau avangarda, iar notațiile *Jurnalului* dezvăluie ceea ce aș numi *permanentizarea* acestei stări. Criza, exasperarea ivesc însă noua literatură; tristețea și disperarea sunt „culorile cerului” sub care trăiește autorul *Jurnalului de sex*, dar căutarea adevărurilor „cu o tărie de acid sulfuric” și *furia de a scie* „la fel furiei de a trage cu revolverul” sunt ale întregii generații. Tensiunea trăirii este tensiunea scriiturii: „Acum mă simt foarte bine fiziceste și la fel mintea. Vreau să mă curăț de toate confuziile, de toate reticentele, să devin prompt, răspicat, febra va trebui să rămână. Toate acțiunile în afară de obișnuit au fost susținute de febră. Mi-a trecut orice depresiune. Mă simt tare. Vreau să lupt. Pentru libertatea desăvârșită a individului. Nu mai sunt dispus să mă las asasinat. Capul mi-e plin de tot ce va trebui să spun. Idei limpezi, tăioase, al căror adevăr nu poate fi contestat. De azi viața mea e total schimbată. Poemul continuă să mă preocupe. Am poftă de viață, nu pe căile ei, ci sfărâmându-le. Aș vrea să izbutesc în protestul acesta, să mi se dea dreptate, el să nu fie decât un început din seria unor extraordinare răzvrățiri ale spiritului. Îmi dau seama perfect, cu toată ființa, de acest puternic adevăr: revolta e viață. A trăi înseamnă să te răzvrățești.

Ecaterina Ajder

sa, punând mereu la încercare limitele capacității de rezistență a celor din jur, se regăsește doar în temperatura „focului de la Moreni”, a incendiului care „m-ar dura dacă s-ar stinge”. Această interiorizare a decorului exterior creează și altfel de distanțe, estetice: „Cu Miu (poetul Tudor Miu din Câmpina - n.n.), plimbare într-o pădure despre care declară că l-a făcut poet, adică l-a îndemnat să scrie. Pe mine, la aceasta m-au determinat aspectele stridente ale vieții, iar nu pădurea idilică”: foșnetul copacilor și focul sondelor, poezia pădurii idilice și poezia lumii industriale - acestea sunt reperele care jalonează despărțirea lui Geo Bogza de „praful obișnuinței”, acoperind fie stridentele vieții, fie esența actului poetic.

Această relație cu un nou spațiu, a cărui lungă „carieră” literară se afla atunci, în anii '30, abia la început, pregătindu-se să treacă în creația avangardei, modernismului, suprarealismului, existențialismului și postmodernismului, trebuie privită în perspectiva mutațiilor ce s-au produs în sensibilitatea poetului care își mărturisea, încă în 1926, evoluția dinspre sentimentalism și romantism

incendiului de la Moreni” sau „splendidul peisaj petrolifer nocturn, cu sutele de lumini de la sonde, cu incendiul de la Moreni la orizont, mă face să trăiesc convulsiv” și „iubesc peisajele acestea putrede de sonde și petrol”, el nu exprimă doar participarea afectivă, specific romantică, la spectacolul „naturii”, ci își dezvăluie *peisajul interior*, cel al trăirilor convulsive, al „magmei” sufleteste care acumulează energie și așteaptă sonda care s-o elibereze. Peisajul cu incendiu este însuși *peisajul literar*. „Sunt chinuit, îngrozitor al «magnei» sufleteste care acumulează energie și aș vrea un scris de trăsnete, de sulfat de cupru mestecat între dinți. Aș vrea o *dezlănțuire*, și îmi dau seama că nu fac altceva decât să *construiesc* fraze. Și timpul trece iremediabil. Iar eu vreau să-mi urlu existența”; clocotul „*coroziv*” al gândurilor, chinuirea, căutarea exasperată a unui stil care să nu fie „stil” și această *dezlănțuire* sunt elemente specifice noii sensibilități care încearcă să zgârâie viața și care vrea să găsească acele „vorbe goale” ce relevă miezul fierbinte, ascuns sub roca și praful obișnuinței; într-o altă ordine, literaturii i

Ecaterina Ajder

Dacă te conformezi ești mort. Tot ceea ce vreau să fac găsesc de moralitatea unui fulger.”

Aceste notații din 1931 fixează momentul imediat următor „evoluțiilor și revoluțiilor” din ianuarie 1926; noua structură s-a cristalizat, sonda a străpuns roca, eliberând magma din interior; frazele programatice, de manifest existențial și literar sunt ale etapei clarificărilor teoretice care deosebesc acum tranșant modalități literare: între „fantezie” și „lucrul simțit violent, convulsiv” s-a scris, în fond, un fragment din istoria literaturii noastre. Fiecare fapt literar își are corespondentul său în „viață”; despărțirea poetului de cei din jur se adâncește, el „impută” acum „lipsa de înțelegere delirantă a lumii, atitudinea livrescă în fața vieții”, dând o altă semnificație vechiului praf al obișnuinței; succesiunea amănunțită a stărilor celor mai diverse (nervozitate și calm aparent, indispoziție, tristețe infinită și vitalitate, optimism, revoltă) dirijează ființa spre zona scindării, a celeilalte despărțiri, tragice, de sine: „*Duminică 22 februarie* Nervozitate, indispoziție. Mi se pare că dacă voi izbuti să scriu ceea ce mă frământă am să fiu acuzat de nihilism, am să fiu pus la zid de toată lumea. Dar gândurile acelea mă ard, să nu le spun? Îmi vine să plâng de ciudă, de mizerie. Seara, tristețe infinită. *Luni 23 februarie*. E îngrozitor. Cred că am să înnebunesc. Totul se clatină. Nu pot să însemn nimic din ce se petrece, dar e un prăpăd. În mine se ciocnesc locomotive, îmi sar creierii, privesc becul, nu-nțeleg nimic. Aș vrea să mă arunc cu capul în cosmos. *Miercuri 25 februarie*. Ieri am renunțat de a mai scrie; jurnalul ăsta e în fond o porcărie. De ce scriu? Pentru ce scriu? Ce câștig? Da. Ce câștig? Ce câștig eu? Și totuși scriu. Sunt groaznic *altul* decât cel de până acum câțva timp. Azi mi-am dat seama: e în mine o mașinărie monstruoasă. Dacă voi ști cum să lucrez cu ea mă pot înălța până cine știe unde. Dacă am să fiu cu ochii închisi ca până acum, repede voi cădea, o prăbușire definitivă. Aș vrea să-i învăț

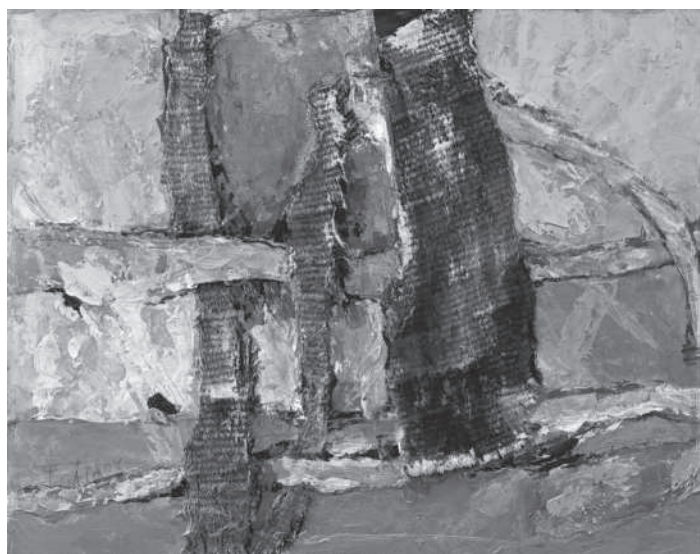
mecanismul, să fiu stăpân deplin pe ea. Și totuși nu fac nimic pentru asta. Mă rog. Scâncesc”.

Dacă îndepărtarea de lume era numai dramatică, în sens comun dramatică, ilustrând, în fond, raporturile de totdeauna ale scriitorului cu „preajma” sa, scindarea interioară este *tragică*; ieșirea din peisajul cu incendiu, din „lumea de acizi” se face prin intermediul *frazei*, adică, al zilelor fixate în text: jurnalul - am observat și altădată - nu consemnează zile, ci fraze, descoperind o adevărată „terapeutică” a scriiturii. Notațiile din *Jurnalul* lui Geo Bogza exprimă necesitatea „higienei sufletești” prin eliberarea aceluși „tipăt alb al revoltei”, fraza textului care de-construiește realitatea construită în literatură fiind *documentul* trăirii și *programul* scriitorului: „Scriu ca și cum n-ar fi nimeni pe pământ, scrisul ca document al celor suferite, indiferent de ce cred ceilalți. Scrisul ca mărturisire, ca izbăvirea sufletului”: câtă exasperare, atâta literatură, *Jurnal de copilărie și adolescență* fiind una dintre cărțile esențiale ale lui Geo Bogza, poate chiar cea mai importantă, realizând sinteza convulsiilor din *Poemul invectivă*, alegoriilor din *Țara de piatră* și *Cartea Oltului*, hiperbolelor convenționale din reportajele anilor '50 și „efemeridelor” din *Paznic de far* și *Ca să fii om întreg*: jurnalul este *faptul literar* al existenței lui Geo Bogza.

Note:

¹ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Cartea Românească, 1987.

² Este important, poate, să amintesc faptul că F. T. Marinetti este autorul unui text intitulat *Incendiul sondei de la Moreni* (*L'incendio della sonda*), apărut în *Contimporanul*, X, 1931, p. 96-98.

Ecaterina Ajder

Sandu Darie - un avangardist român uitat, la Havana

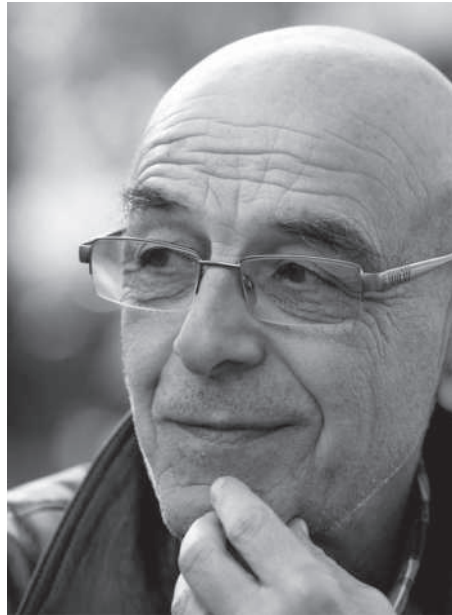
Emil Nicolae

octombrie 2019
Libralia • nr. 51

Prietenul lui M. Blecher

În iunie 1934, aflat la Brașov pentru tratament și odihnă, M. Blecher (8 septembrie 1909, Botoșani – 31 mai 1938, Roman) îi scria lui Geo Bogza: „Îți mulțumesc mult pentru tot interesul pe care-l porți poemelor mele. Când ai vorbit – probabil – cu Hay el n-avea încă răspunsul meu definitiv, însă acum totul s-a aranjat și **Corp transparent** apare curând”. Într-un timp, placheta de versuri **Corp transparent** a ieșit de sub tipar², a început să fie comentată în presă, astfel că în revista *Adam*³, sub un motto de Jean Cocteau („Il y a des oeuvres dont toute l'importance est en profondeur – peu importe leur orifice”), putea fi citită o recenzie semnată de S. Hay, din care reproduc următorul fragment: „Întreb amintirea și-mi șoptește darurile lui. Îl revăd palid, auriu, cu ochi albaștri, elev de liceu și poet, căutând mereu, de atunci, din copilărie, noutatea. Își caricatura profesorii, mânua un Kodak Baby Box, umbla pe bicicletă «fără mâini» și, la 16 ani, era directorul unui jurnal sapirografiat. Pe câți n-a minunat el, în copilăria lui. Cu M. Blecher, studentul în medicină, am hoinărit odată, în noapte, prin străzile tainice ale Rouen-ului, oraș catolic. Povestindu-se pe el și locurile ce le îndrăgea atunci, mi-a arătat, în lumina slabă a felinarelor, drumul de la catedrala brodată la ulițele strâmte și pline de aventură ale portului. Din ziua în care suferința i-a venit pe neașteptate, M. Blecher are nevoie fie de briza mării, fie de aerul muntelui” (între 1926-1932, Hay și-a făcut studiile de drept în Franța, fiind o vreme coleg cu studentul la medicină M. Blecher, până când acesta s-a îmbolnăvit).

Așadar, cine este misteriosul „Hay”, prieten și coleg, la un moment dat, cu binecunoscutul scriitor? Aflăm alte câteva lucruri despre el tot din scrisorile trimise, din Roman (fie din casa surorii sale, fie din locuința de pe str. Costache Moțun nr. 4), de M. Blecher lui Geo și Elly Bogza: „Sandu Haimovici (numele real - n.m.) e la Roman și mă «vizitează» des...” (26 decembrie 1934); „Sandu Haimovici vine în fiecare zi la mine, îmi spune câte în soare și-n lună, eu nu am nicio aspirație comună cu el, niciun gust, nicio preferință, nimic, însă îl ascult cu o răbdare într-adevăr

Emil Nicolae

îngerească fiindcă nu pot face altfel. Așa fac și cu alții, fiindcă nu contrazic niciodată pe acei care sunt prea departe de mine.” (28 decembrie 1934); „Ieri a fost din nou pe la mine Hay cu care m-am certat puțin, fiindcă prea e de tot stupid, însă azi a revenit.” (2 ianuarie 1935); „În oraș, dacă te interesează, sunt fel de fel de scandaluri în care este amestecată și madame Haymovici (mama lui Hay - n.m.). Este un conflict între «ziariști» și partizanii lui Jabotinski, în fine o furtună într-un pahar cu apă, au apărut și diferite ziare și pamflete împotriva D.nei Haymovici, dar mi-e imposibil să pun mâna pe ele.” (10 martie 1935).⁴ Indiferent de felul în care M. Blecher îl „aprecia” pe fostul său coleg (prieten?), rezultă din această corespondență că el era destul de cunoscut și lui Geo Bogza pentru că făcea legătura dintre scriitorul nostru, imobilizat de boală în casa lui din Roman, și cercurile avangardei bucureștene.

Și tot de la M. Blecher aflăm despre înclinațiile artistice ale tânărului S. Hay, respectiv dintr-o scrisoare (în limba franceză) către pictorița Lucia Demetriade-Bălăcescu, unde-l recomandă pe fostul coleg: „În acest moment este lângă mine Sandu Haymovici - Hay - despre care v-am vorbit adesea. A fost la expoziția dvs. i-au plăcut mult și v-a admirat desenele, i-a plăcut mai ales «Scherzo». Pe care și eu îl găsesc foarte frumos, după cum știți. Îmi permit, Doamnă, să-l prezint, în scrisoare, pe prietenul meu Hay; vă adresează câteva rânduri.” Și, mai jos, în limba română:

„Stimată Doamnă,/ Cu plecăciune mă prezint, observând resemnat că m-am născut desenator și sunt avocat. L. Demetriad Bălăcescu, L.D.B. – m-am jucat cu jucăriile împrăștiate printre bucoavnele lui Arghezi și m-am bucurat cu ele ca și copiii popii. Îmi place să mă alint privindu-vă linia tandră a desenelor Dvs., să regăsesc intimitățile poetice și câteodată să vă demasc inspirația atât de feminină, fină și nuanțată de toate reminiscentele delirurilor nocturne. Revăd mereu «Scherzo» și Titina și Nuni îmi rămân prieteni. Când depărtarea nu va exista voi alerga să vă sărut într-adevăr mâinile - nu ca acum, la sfârșit de rânduri - mâinile pe care le-ați împrumutat desigur de la vreun înger înainte de coborârea Dumneavoastră printre oamenii răi. Max Blecher și eu credem în icoanele frumosului; el mi-a îndreptat îmbinata mea admirație către Dvs./ Sandu Haimovici.”⁵

Pe de altă parte, tot la vocația artistică a lui Hay (descoperită de asemenea în anturajul lui M. Blecher) se referă și scriitorul Sașa Pană în memoriile sale: „O dată memorabilă. Ieri, 22 mai (1935 - n.m.), l-am vizitat pentru prima oară pe M. Blecher, la Roman./.../ E în curent cu tot ce apare nou în librării. Pe noptieră avea **Les Cahiers** ale lui Samuel Butler și voluminosul **Journal** al lui Jules Renard. Ambele volume într-o interesantă legătură din pânză de sac executată de concetățeanul Hay, grafician talentat, ale cărui desene (uneori înrăurite de penița lui Jean David) le-am întâlnit în *Adam*. Peste ani, expatriat în Cuba, se va face cunoscut sub numele de Sandu Darie”⁶.

Un reprezentant al „artei cinetice”

M. Blecher a murit în 1938 și, peste câțiva ani, după ce a presărat puține caricaturi în paginile unor periodice de stânga precum *Cuvântul liber* (avangardist, deh!), S. Hay va dispărea și el. Perioada războiului a fost una obscură pentru mulți artiști – lichidați, ascunși, emigrați ori esuați. Abia într-un târziu și pe căi mult ocolite se va afla că fostul avocat romașcan și-a împlinit destinul artistic undeva departe, peste mări și țări, sub numele de Sandu Darie: că a ajuns în Cuba dictatorului Fulgencio Batista în 1941 (după înscrierea în Legiunea Străină franceză, spune o legendă urbană), că a obținut cetățenia cubaneză în 1945, că și-a organizat prima expoziție personală la Lyceum din Havana în 1949, că a

aderat la gruparea constructivistă MADI (stabilind relații cu unii dintre fondatorii ei, precum argentinianul de origine maghiară Gyula Kosice sau uruguaianul Arden Quin), că în 1950 și-a etalat „Structurile picturale” înnoind astfel fenomenul abstractionist cubanez, că în 1955-1956 s-a afirmat în domeniul cinetismului cu o serie de „Structuri transformabile” (atingând expresivitatea maximă în „arta cinetică”), că între 1958-1961 a făcut parte din grupul „Diez Pintores Concretos”, că în anii '70 s-a dedicat realizării de opere murale destinate ambientului arhitectonic și urban, că a mai avut expoziții personale în 1966 („Cosmorama. Electro Pintura in movimiento” la Museo Nacional de Bellas Artes), 1984 („Imágenes en movimiento con ritmos bata”, Pabellon Cuba), 1988 („Exposition Antologica 1945-1988” MNBA, Havana), că în 1971 i-au fost selecționate 12 lucrări pentru Muzeul Național, că în 1952 lucrările sale au ajuns la a XXVI-a Bienală de la Veneția, iar în 1953, 1955 și 1957 la Bienala Muzeului de Artă Modernă din Sao Paulo, că a fost profesor la Universitatea cubaneză de artă și membru de onoare al Academiei de Artă din Haga, că are lucrări în vestita colecție de la Museum of Modern Art (MOMA) din New York, că a lucrat decoruri pentru teatru și film...

Precizez că, la început (când am pornit cercetarea de față, cu decenii în urmă) nu mi-a fost ușor să obțin aceste date, pe de o parte pentru că ele sunt risipite într-o bibliografie de limbă spaniolă nesistematică și greu accesibilă (ziare, reviste, cataloage, dar și câteva sinteze despre arta sud-americană apărute în țările din zonă), pe de altă parte pentru că Net-ul încă era o structură informațională interzisă în Cuba, numai instituțiile statului dispunând de site-uri oficiale, strict controlate. Noroc însă că lucrările lui Sandu Darie (picturi, sculpturi cinetice, instalații) figurau în colecția Muzeului Național de Arte Frumoase din Havana și de pe site-ul respectiv, destul de laconic, puteau fi extrase unele informații, între care și aceea că artistul a murit în 1991 (deși locul și data nașterii erau incomplete ori greșite: „Rumania, 1906/ corect: Rumania, Roman, 6 april 1908/ - La Habana, 1991/ complet: La Habana, Cuba, 2 septembrie 1991”). Între timp lucrurile s-au schimbat și au început să apară informații corecte/ complete, mai ales după intrarea artistului în circuitul licitațiilor internaționale.

În orice caz, faptul că numele lui Sandu Darie (uneori semnând și „Sandu Darie Laver” – v. Fig. 1) a rămas multă vreme aproape necunoscut în România și destul de puțin cunoscut în lumea artelor moderne poate avea măcar două explicații: una circumstanțială, pentru că trecerea succesivă prin două dictaturi (a lui F. Batista și a lui F. Castro) a izolat

într-o proporție considerabilă Cuba și, implicit, pe artiștii de acolo; și alta ce ține de felul în care s-a constituit piața de artă postbelică, focalizată în special pe Europa și SUA, ulterior atenția fiind îndreptată și spre Asia. Numai câțiva artiști din America de Sud și Centrală – anume aceia care au jonționat cu avangarda internațională, dominată de spiritul lui A. Breton – au reușit să apară într-un circuit mai larg (de pildă chilianul Roberto Matta Echaurren sau cubanezul Wilfredo Lam), în timp ce alții, deopotrivă de importanți (Fernando Botero, Diego Rivera, David A. Siqueiros), au fost percepuți cu prudență din cauza angajamentului lor politic de stânga (extrem, uneori), rămânând într-un fel de „conservare zonală” (un caz aparte e Frida Kahlo, care „a explodat” în ultima vreme, beneficiind de un suport biografic mai ciudat).

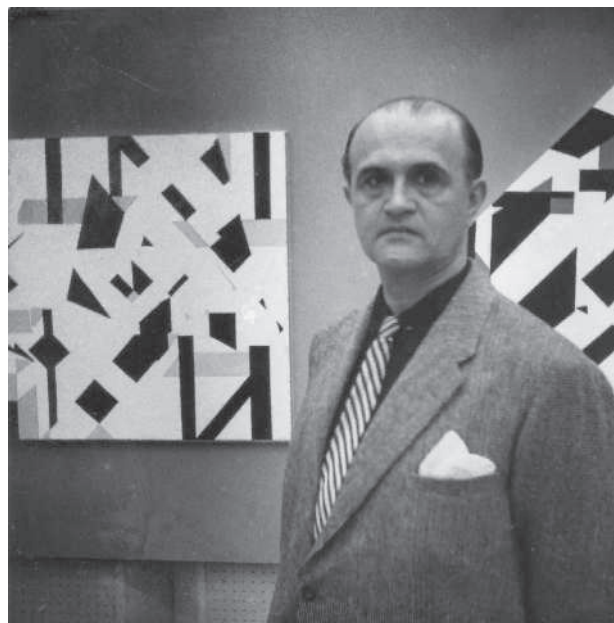
Pe scurt, în catalogul licitației „Art Cubain Contemporain”, din anul 2017, activitatea lui Sandu Darie era caracterizată astfel: „În pofida formației sale autodidacte și a faptului că apropierea de artă s-a produs prin desenele sale umoristice publicate în reviste și ziare din România, el a devenit unul dintre artiștii cei mai experimentați ai anilor cincizeci și șasezeci ai secolului trecut. Relația lui cu avangarda picturii latino-americane, mai ales în raport cu abstracția mentală, a fost foarte apropiată. El considera munca proprie ca făcând parte dintr-o nouă practică artistică. Folosea, de exemplu, expresii precum «compoziție» și «structuri pictografice» spre a sublinia absența formelor artistice și a deprinderilor tradiționale în raport cu arta. Alături de Martinez Pedro și Mario Carreño, a făcut parte din triada primilor pictori cubanezi care utilizau abstracția ca un mijloc de expresie. Experimentele sale în cinetism încep cu structuri transformabile (1955-1956), apoi continuă cu «cosmorama» în 1966. În 1960 este membru al grupului

«Diez Pintores Concretos». În timpul anilor șaptezeci e recunoscut printr-o activitate foarte apropiată de arhitectură și urbanism (v. Fig. 5)⁷⁷ (nu e de omis faptul că respectivul catalog propunea două lucrări de Sandu Darie: un carton „Fără titlu” din 1984 – policromie în tehnică mixtă, 55 x 75 cm – evaluat la 3.500-5.000 euro și un colaj din seria „Columna Espacial”, 1963, v. Fig. 3 – tuș și cerneală pe hârtie, 68 x 25 cm – evaluat la 10.000-12.000 euro).

Reluarea legăturilor cu artiștii din România

Revenind la începutul aventurii cubaneze a lui Sandu Darie, el a fost preluat de castrism împreună cu ceilalți experimențiști (abstracți, cinetici, concreți etc.) și tolerați prin asimilare cu „arta revoluționară”, opusă de teoreticienii cubanezi „artei burgheze”. Iată motivul pentru care liderii marxști de la Havana nu au interzis manifestările/ încercările avangardiste, cum s-a întâmplat în Europa de Est, deși scurte convulsii trecătoare au existat și acolo (provocate de unii ideologi școliți la Moscova). Astfel s-a putut dezvolta și în Cuba o artă (plastică, dar și literară sau muzicală) care exploata stiluri fie tradiționale (fantasticul, realismul-magic), fie novatoare (abstractionism liric), declamând – în compensație! – teme „revoluționare”. Se observă că „peisajul” era (și este) mult mai nuanțat decât a fost la noi sub dictatura comunistă.

Dar izolarea a persistat, cu excepția contactelor permise și susținute oficial, până la un moment dat. Așa au ajuns să circule și lucrările lui Sandu Darie pe la diferite expoziții „colective” din afara Cubei, dar nu într-atât încât să-i asigure o cotă de piață spectaculoasă (exemple: în ediția din 2004 a catalogului tipărit „Akoun”, găsim o singură vânzare de 2.900 euro, fără precizarea tehnicii și

Sandu Darie

materialului lucrării, cu date incomplete despre autor – „DARIE Sandu, né en 1908”; iar on-line, e-Buy oferă două cartoane a câte 400 euro). Totuși, unele lucrări care au circulat „liber” au reușit să atragă atenția. În anul 2001, relatând „A visit to Lowe Art Museum”/ O vizită la Lowe Art Museum, din Miami, Betty Gilson a remarcat și prezența lui Sandu Darie pe simeze: „... Am fost impresionată de colecția europeană a muzeului. Spre surpriza mea, printre toți acești artiști talentați, am găsit o pictură abstractă, «Untitled», din 1908/sic! – n.m./ de un artist român, Sandu Darie – locuind în Cuba”.⁸

În aceste condiții e greu de spus când și cum a reușit Sandu Darie să ia contact cu foștii săi prieteni din avangarda românească. Abia în 2008 a apărut⁹ o informație interesantă: „Explicații de la Pista Benedikt: Iată două scrisori trimise de Sandu Darie din Havana lui Medy și Ghiță (Gheorghe Dinu alias Stefan Roll) pe care le-am cumpărat acum două săptămâni de la buchiniștii din București de lângă Universitate, din care rezultă că el făcea parte din avangardiștii români și că a ajuns în 1941 în Havana. Când am vizitat capitala Cubei acum doi ani, am remarcat la muzeul lor național un artist român, Sandu Darie născut la Roman în 1908, ajuns în Havana prin 1941. Avea 12 lucrări toate în stil avangardist, 7 picturi și vreo 5 sculpturi, toate abstracte. Ulterior a fost și profesor la Universitatea lor de arte plastice. După spusele buchiniștilor, Medy, soția lui Stefan Roll a murit recent și anumite lucruri și scrisori i-au ajuns pe piața din România”.

Făcând corectura necesară, anume că pictorița Margareta-Medi Dinu-Wechsler (n. 4/17 ianuarie 1909, la Brezoi – m. 18 iulie 2016, la București) era încă în viață în anul 2008 și perfect lucidă, dar retrasă în căminul de bătrâni al Federației Comunităților Evreiești din România (în timp ce lucruri din casa ei ajungeau într-un mod cel puțin „misterios” pe piața neagră), reproduc mai jos scrisoarea adresată ei și poetului Stephan Roll/ Gheorghe Dinu (1903-1974): „28 ianuarie 1970 HABANA/ Dragă Medi y Ghiță,/ Câteva rânduri care să vă mărturisească că mă gândesc la voi. Din când în când citesc prin revistele din țară versurile și articolele lui «Stephan Roll» al nostru care scria în 1946, generos și minunat cum numai lui îi șade bine, o scrisoare păstrată cu sfințenie: «Nu ne-ai mai scris de mult. Cred că tăcerea ta îi activă... Nu-ți fac nicio imputare... Prietenii sunt ca vulcanii – erup din când în când – dar puternic.» Poetii sunt profeti... Sunt încă un vulcan nestins. Dar Medy ce lucruri frumoase mai face? În Decembrie '69 am expus un proiect «lumino-cinetique» în el «Centre National d'Art Contemporain» Paris. Și alte născociri. Suntem bine. Sper să ne

mai vedem. Cu urările noastre de bine, de sănătate. Vă sărutăm cu drag atât eu cât și Lilly și vă iubim mereu./ DARIE” (Textul e dispus în jurul unui ochi desenat în mijlocul foii - v. Fig. 6). Peste doi ani (în ianuarie 1972), Sandu Darie revine cu o altă scrisoare trimisă soțior Dinu, mai degrabă un desen cu dedicație: „Lui Ghiță și Medy/ DRAGOSTE INFINITĂ/ DARIE/ Habana Ianuarie 72” (v. Fig. 7). Reiese din cele de mai sus că legătura cu prietenii din România a fost întreruptă cel puțin în perioada 1946-1970.

Probabil că în acel timp al „destinderii”, când a fost reluată corespondența (și cu alți destinatari din România), artistul a putut să primească și oaspeți sosiți din țară. Căci, fără să fixeze calendaristic evenimentul, scriitorul Mircea Radu Iacoban își amintea în urmă cu 14 ani de o vizită pe care a făcut-o în casa lui Sandu Darie, la Havana: „L-am vizitat în apartamentul său (modest) din cartierul (select) Verdado. Darie m-a întâmpinat cu un torent de vorbe repezite, îmbiindu-mă, în același timp, să privesc o «structură spațială», să închin un pahar de anason, să-i vorbesc despre Moldova, să răsfoiesc albume, să..., să... Și el, și soția (ardeleancă) vorbesc impecabil românește și ai mereu senzația, amplificată de ambianța profund românească a apartamentului, că te afli undeva, în atelierul vreunui plastician ieșean. Casa îi este plină de năstrușnicele «structuri spațiale»./.../ «Am aflat – se destăinuie Darie – că în orașul meu, Roman, funcționează o mare uzină de țevi. Dacă voi mai ajunge

vreodată în România, aș cere să mi se permită să ridic, acolo, o structură din țevi sudate, prin care să sugerez evadarea în cosmos. Și aș încerca un spectacol de sunet și lumină în vârful Panaghia din Ceahlău. Ori pe Bistrița, la Toance”.¹⁰

Chiar dacă ar fi apucat să revină la Roman, nu cred că propunerea lui Sandu Darie ar fi fost acceptată. Cum nu cred că dacă, în chip miraculos, însuși Leonardo s-ar întoarce astăzi printre noi și ar dori să-și proiecteze acolo o altă Giocondă, în viziune post-modernă, ar primi aprobarea...

¹ M. Blecher, *mai puțin cunoscut*, Editura Hasefer, București, 2000; ediție de Mădălina Lascu, prefată de Ion Pop.

² La Editura Bibliofilă, București, 1934.

³ Nr. din 1 iulie 1934.

⁴ M. Blecher, *mai puțin cunoscut*, Editura Hasefer, București, 2000; ediție de Mădălina Lascu, prefată de Ion Pop.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Sașa Pană, *Născut în '02*, Editura Minerva, București, 1972.

⁷ *Art Cubain Contemporain*, Cornette de Saint Cyr, Maison de ventes, Paris (Jeudi 16 février 2017).

⁸ www.artisttrue.com

⁹ Pe site-ul „Omnigraphies.com – E-zine International Art&Culture”, sub semnătura lui Adrian Grauenfels

¹⁰ *Monitorul de Suceava*, 2 septembrie 2005.

Benjamin Fondane și filosofia crizei

George Bondor

Metafora avangardei este doar rareori prezentă explicit în discursul filosofic. Radicalismul și sensibilitatea crizei, mărci ale avangardelor¹, primesc în filosofie etichete cu totul diferite. La fel se întâmplă cu instinctul sfârșitului, dublat de pasiunea pentru un nou început. Cu toate acestea, gândirea filosofică nu e deloc străină de o astfel de sensibilitate. Ea este de regăsit cu fiecare dintre gesturile și experiențele radicale ale gândirii – iar acestea sunt prezente la toți marii filosofi. Este cazul unuia dintre poezii avangardei românești care a fost și un remarcabil gânditor, Benjamin Fondane. Atras mai întâi de symbolism, aderă mai târziu la dadaism și la suprarealism și ajunge la filosofie îndeosebi pentru a putea ataca rațiunea din locul care îi este propriu².

„Să învățăm să fim oameni tragici!”

Fondane se declară un adept al gândirii existențiale, concrete, o reacție la filosofia raționalistă, care căuta universalul mai degrabă decât individualul, apreciind mai mult virtuțile necesității decât deliciale contingentei și urmărind să identifice regulile stabile mai degrabă decât excepțiile notabile. Opunându-se acestui tip de filosofie logico-discursivă, gândirea existențială preferă calea paradoxului. Ea începe cu înțelegerea condiției omului, cea de exilat în această lume, identificând maladiile existențiale, pentru a descoperi tratamentul potrivit. „Gândirea existențială pretinde că totul se petrece ca și cum conștiința noastră ar fi în declin”³. Explicit sau doar implicit, gândirea lui Fondane uzează de un metalimbaj medical, pe care pariază mai târziu și Constantin Noica, pentru care filosofia trebuie să fie o *medicina entis*. Întâlnim astfel la Fondane o variantă pur filosofică a sensibilității proprii avangardelor, chiar mai radicală decât acestea, vizând mai curând salvarea de sine decât vreun militantism cultural sau politic. Filosofia nu se poate face decât la persoana întâi, crede Fondane, ca experiență internă, așa cum întâlnim la Pascal, Ioan al Crucii, Dostoievski, Rimbaud sau Șestov. A vorbi despre tine însuși

înseamnă a înțelege că în propriul eu se ascund boli grave ale culturii, ale civilizației, ale spiritului, măști pe care le purtăm cu noi, adesea fără să știm. Adâncirea în propriul sine ne descoperă condiția tragică a omului, care nu e alta decât cea a sfâșierii, urmare a prezenței în om a tensiunii dintre cele două gândiri, cea rațională și cea existențială⁴. În esența sa improbabilă, omul este o ființă paradoxală. Tocmai de aceea, filosofia trebuie să cultive și ea o gândire de tip paradoxal. Nu concilierea dialectică a celor doi opuși, precum la Hegel, ci conflictul lor constituie propriul omului.

Disputa lui Fondane cu filosofia raționalistă este una nuanțată. Rațiunea este inevitabilă, fiind de folos în multe împrejurări. Mai mult, omul este cumva condamnat să se orienteze pe calea rațiunii, doar că aceasta din urmă îi vrea moartea. Fondane o compară cu un zid inevitabil. Ea este cel mai mare rău, îndepărtându-ne de libertate, de căutarea de sine. Rațiunea ne pune în posesia unei morale a universului, arată poetul-filosof (sau, poate, a universalului), care este însă doar o morală a celorlalți. Rațiunea e un judecător rece, crud, răuvoitor, crede Fondane. Ea ne însoțește ca un demon. Nu avem voie să ne predăm ei, dar nici nu ne putem opune, pentru că *penser contre, c'est penser comme*. Și atunci, calea aleasă de Dostoievski i se pare lui Fondane cea mai bună: [rațiunea] „nu poate fi spartă cu capul”, dar pentru a i se sustrage omul „are dreptul să-i scoată limba și, la nevoie, chiar să devină nebun”⁵. Acestea din urmă nu sunt doar figuri de stil, ci gesturi de revoltă superioară, ironică. Bătăia de joc este ridicată, în stil avangardist, la rangul de atitudine în fața rațiunii, a ceea ce e dat, deja fixat, obiectivat.

Anticartezianismul lui Fondane este deplin: rațiunea este un geniu rău. Urmând calea rațiunii, omul lucrează, de fapt, împotriva lui însuși. Ea este elementul demonic din om, idee care îl apropie de o pleiadă de gânditori, de la Kierkegaard și Nietzsche la Heidegger și Berdiaev. Cu toți aceștia el împărtășește convingerea că existența umană este una tragică. Din această perspectivă, este extrem de relevantă distincția pe care o face între omul tragic și omul teoretic. „Să învățăm deci să fim oameni tragici!”, scrie Fondane⁶.

„Iov cel sărac”

La fel precum rațiunea, termenul de cunoaștere este și el colorat peiorativ. Când cunoașterea este scopul ultim al omului, avem de-a face cu o existență neautentică. Descoperirea cunoașterii este suprema cruzime, pentru Fondane ca și pentru Nietzsche, atunci când omul cade din Paradis. Libertatea, arată Fondane, nu începe decât acolo unde se încheie cunoașterea⁷. Termenii opuși cunoașterii sunt existența și viața, credința, libertatea și speranța. Omul, deci, trăiește pe jumătate conform

George Bondor

principiului realității, dar pe jumătate este plin de speranță. Concluzia nu este cu totul pesimistă, deși Fondane se întreabă dacă nu cumva orice filosofie este un îndemn la resemnare. Însă răspunsul este că, pe lângă asta, ea este și un drept la disperare⁸.

Omul teoretic este cel al separației. Aceasta trebuie depășită, dar fără a fi integrată într-o totalitate de tip hegelian. La fel precum Kierkegaard, Fondane nu crede că Hegel are dreptate atunci când afirmă că speranța și libertatea s-ar descoperi prin totalizare. Cea din urmă îi apare ca o maladie, o simplă includere a individului într-o colectivitate. Dimpotrivă, arată Fondane, Hegel a vrut să credem că maladia constă în faptul că anumite excepții nu vor să se lase totalizate, provocându-i filosofului și savantului o profundă neliniște. Pentru Hegel, așa cum îl interpretează Fondane, bolnav este cel însetat de posibil, remediul filosofic fiind inteligibilul. Or, aceasta este o falsă soluție pentru gânditorul existențial.

Tot din cauza primatului cunoașterii teoretice Fondane se distanțează și de Husserl, care până la un punct îi însoțise drumul filosofic și despre care a scris pagini admirabile⁹. Calea husserliană e bună în măsura în care caută evidențele ultime. Doar că Husserl este pătruns de tentația universalului, încercând să descrie fenomenologic structurile universale ale conștiinței, dar căzând, prin chiar presupuziția teoretică a filosofiei sale, într-o atitudine obiectualizatoare. De altfel, Fondane este mai curând adeptul lui Șestov, care suspectează așa-numitele evidențe ultime pe motiv că ar fi simple constructe raționale, uniformizatoare și neutre. Pentru Fondane, filosofia se face doar la persoana întâi. La prima vedere, punctul de plecare al fenomenologiei pare să satisfacă această exigență, căci reducția fenomenologică, analiza, descrierea, reflectia asupra propriilor trăiri sunt acte ale eului care filosofează. Husserl însuși era constient de poziția solipsistă a filosofiei sale. Doar că avea

pretenția că în particularul propriei experiențe poate fi descoperit universalul. Iată de ce Husserl este, în istoria filosofiei, forma ultimă a lui *homo theoreticus*, încununarea unui mod de a face din filosofie o simplă teorie a cunoașterii. Reflecția asupra trăitului, oglindirea asupra vieții reprezintă un act ulterior, care transformă trăitul într-un șir de obiecte. În această privință, critica lui Fondane se aseamănă cu cea pe care Heidegger i-o aducea profesorului său Husserl. Pentru a vorbi fenomenologic, putem spune că Fondane operează un alt tip de reducere, cea la individualitate, singura care conduce la descoperirea de sine pe cont propriu.

Descrierea fenomenologică, așa cum o propunea Husserl, nu este adecvată descoperirii individualității. Fondane descrie, de fapt, ceva care nu se lasă descris prin limbajul obișnuit. Este o descriere prin sugerarea lucrurilor importante pentru individ. Acest mod al descrierii trimite spre ceea ce am putea numi o gândire tipologică, singura care dă satisfacție înțelegerii. Cu tipologiile fundamentale intră în scenă marile paradoxuri ale omului: rațiune și speranță, cunoaștere și viață, logică și existență. Modul în care Fondane pune la lucru gândirea tipologică nu se apropie de Nietzsche, ci de Kierkegaard. Tipologia care le cuprinde pe toate celelalte este cea dintre lov cel puternic, exagerat de rațional, și lov cel sărac, acela care asumă șocul existențial și dreptul la disperare pe care îl avem cu toții, o veritabilă „aristocrație a nefericirii”¹⁰. După Fondane, trăirea nefericirii este singura cale a spiritului de a rupe cercul cunoașterii (al rațiunii). În loc de „eu sunt cel care este”, marcă a filosofiei, spiritul descoperă că „eu sunt cel ce sunt”, marcă a gândirii teologice. În locul evidențelor rațiunii, trebuie descoperite evidențele tragediei¹¹. O astfel de evidență este speranța: „o forță, o chemare, o evidență, un argument la fel de filosofic ca și celelalte”¹². În locul păcii, al necesității, al Legii cu valabilitate universală, al instanțelor supraordonate individului, cum ar fi, precum la Hegel, Statul, Poporul, Istoria, Rațiunea, Spiritul sau chiar Dumnezeu – pe care o preferă direcția principală a filosofiei, inclusiv fenomenologia lui Husserl, Heidegger, și Sartre –, Fondane trimite la autorii la care Jaspers aprecia „neliniștea lor fără astâmpăr”, excepția, trăsnetul, elementul condițional și non-universal: Kierkegaard, Nietzsche, Berdiaev, Șestov¹³.

„A doua pereche de ochi”

Adevărul, deci, nu este cel teoretic, totalizator și obiectiv. Fondane pariază pe micile adevăruri, pe revelațiile personale. Ideea micilor revelații vine de la Lev Șestov, pe care gânditorul român l-a admirat foarte mult. Trimiterile la lucrarea acestuia *Revelațiile morții* sunt numeroase. Pentru Șestov, dar și pentru

Fondane, individul trebuie să conștientizeze nevoia saltului, necesitatea șocului existențial, a momentului privilegiat în care rupem cercul cunoașterii, pentru a descoperi, într-o trăire autentică, ceea ce este dincolo, transcendentul. Un scenariu asemănător întâlnim și la Heidegger, pentru care premergerea într-o moarte (conștiința faptului de a fi muritor) ne provoacă revelațiile cele mai adânci. Ea ne pune față în față cu noi înșine, cu posibilul nostru cel mai pur. Sau, în scenariul preferat de Șestov și de Fondane, revelația morții ne aduce în fața lui Dumnezeu. De aceea, „moartea înseamnă poate viață”. Omul este prins clipă de clipă în uitare de sine, fiind acaparat de tentația puterii îndreptate asupra lucrurilor și a celorlalți oameni. Conștiința morții reprezintă tocmai un excelent mijloc de a înțelege propria finitudine, lipsa de putere, limitele și slăbiciunile noastre, doar astfel raporturile cu lumea, cu sine și cu ceilalți devenind autentice.

Filosofia, poezia, experiența estetică ne apropie de adevărul trăit. Dintre ele, filosofia ne procură, poate, cea mai mare doză de luciditate, însă poezia și arta spun mai direct ceea ce filosofia poate doar îndrăzni să sugereze¹⁴. Calea imanentă a descoperirii finitudinii este necesară, dar insuficientă. E nevoie de ceva mai mult: o chemare de dincolo, o făgăduință a unui „Luni mareț”, cum spune Kafka¹⁵. Fondane îi răspunde acestei voci de dincolo atât poetic, cât și filosofic, moral dar și religios. Omul nereșemnat este, astfel, un om revoltat față de condiția exilului în această lume. Este omul care descoperă „a doua pereche de ochi”, cum frumos se exprimă Șestov. Este „omul singur, căruia nu numai că i se refuză totul, ci căruia i se cere totul”, excepția, „alesul” căruia i se deschide calea „privilegiată” a nefericirii, când pământul ne fuge de sub picioare¹⁶. Privilegiul acesta e un simplu mod de a vorbi, căci, arată Fondane, nu există nici o cale privilegiată, ci „sunt tot atâtea căi câți oameni singuri care caută”¹⁷.

Benjamin Fondane

Note:

¹ După cum arată Matei Călinescu într-un capitol din *Cinci fețe ale modernității*, avangarda se caracterizează prin radicalizarea principalelor trăsături ale modernității, împrumutând și ducând, totodată, la ultimele consecințe paradoxurile inerente acesteia. Dacă modernitatea este o „tradiție împotriva tradiției”, avangarda se ridică și ea împotriva trecutului, aspirând însă, cu oarecare urgență, la instituirea unei noi direcții. Spiritul ei critic este dublat nu doar de dorința irepresibilă de constituire a identității proprii, ci și de un spirit strategic, intens colorat militar, dovadă fiind suita manifestelor artistice și literare, veritabile declarații politice. Radicalitatea dogmatică a avangardei se manifestă, arată Călinescu, atât la nivelul autoafirmării, cât și la cel al autodistrugerii, exemplul cel mai bun fiind dadaismul, cu manifestul „antiarte pentru antiartă”. După cum știm, nu există o sigură avangardă. Aceasta nu corespunde unei perioade bine determinate din istorie, ci spiritul avangardist se regăsește în mai multe momente de trecere de la o perioadă la alta, de la o sensibilitate la alta. În acest sens, Matei Călinescu o identifică atât în Renaștere, cât și în utopismul politic și în estetismul revoluționar al secolului al XIX-lea, în manifestele din prima jumătate a secolului al XX-lea (de pildă, cel suprarealist al lui Breton), dar și în cadrul postmodernismului. În fapt, avangarda marchează o sensibilitate a crizei, cultivată pentru ea însăși, nu doar în vederea depășirii. Cf. Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadentă, kitsch, postmodernism*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, Iași, Polirom, 2005, îndeosebi cap. 2 (pp. 99-148).

² Michel Carassou, „Prefață”, în Benjamin Fondane, *Lunea existențială și Duminica istoriei*, traducere de Luiza Palanciuc și Mihai Șora, Cluj Napoca, Editura Limes, 2008, pp. 15-28.

³ B. Fundoianu, *Conștiința nefericită*, traducere de Andreea Vlădescu, București, Humanitas, 1993, p. 29.

⁴ *Ibidem*, p. 41.

⁵ *Ibidem*, p. 263.

⁶ *Ibidem*, p. 61.

⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁸ *Ibidem*, p. 277.

⁹ *Ibidem*, pp. 107-131 („Edmund Husserl și oul lui Columb al realului”).

¹⁰ *Ibidem*, p. 269.

¹¹ *Ibidem*, p. 279.

¹² *Ibidem*, p. 281.

¹³ Benjamin Fondane, *Lunea existențială și Duminica istoriei*, ed. cit., p. 47.

¹⁴ Pentru reflecțiile lui Fondane asupra poeziei, a se vedea textul „Cîteva cuvinte pădurețe”, în Benjamin Fondane, *Paysages (Poèmes. 1917-1923)/ Privelisti (Poeme. 1917-1923)*, tradit par Odile Serre, Pitești, Editura Paralela 45, 1999, pp. 8-17.

¹⁵ *Ibidem*, p. 101.

¹⁶ *Ibidem*, p. 100.

¹⁷ B. Fundoianu, *Conștiința nefericită*, ed. cit., p. 285.

Benjamin Fondane 75

Un personaj european și un critic teatral pe nedrept uitat

Nicoleta Popa Blaniariu

Despre opera dramatică a lui B. Fundoianu/ Benjamin Fondane (1898 - 1944) și cu atât mai puțin despre poetica sa, așa cum se întrevede ea din textele (meta)teatrale publicate de autor înainte sau după plecarea din țară, s-a scris nu foarte mult la noi sau aiurea. Neîndoielnic, exegeza fondaniană, românească sau străină, reunește contribuții dintre cele mai valoroase, care înseamnă pași importanți în cunoașterea acestui autor pe nedrept intrat, pentru o vreme, într-un con de umbră. În ceea ce privește opera lui (meta)teatrală, exegeza ne oferă deocamdată interesante adnotări ale unei piese sau alteia, încadrate de o acumulare de date de istorie literară, absolut necesare de altfel și dublate de o recenzare „de gradul al doilea” – prin comentarea unor cronici de spectacol ori a însemnărilor lui Fondane cu privire la creații dramatice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor (Ibsen, Strindberg, Maeterlinck, Gide). O astfel de abordare nu reușește să surprindă însă tocmai acele principii directoare care, încă din tinerețe, se întrezăresc în scrierile lui Fondane, de sau despre teatru.

Este poate exagerată ipoteza unei poetici fondaniene articulate sistemic. Un număr de trăsături dominante imprimă totuși o unitate versatilă viziunii lui Fondane asupra teatrului, chiar asupra dimensiunii performative a culturii, așa cum reiese îndeosebi din *Falsul tratat de estetică* din anii parizieni. Nuanțate sub influența mediului intelectual și artistic francez, în urma întâlnirii cu Artaud și Sestov (ceea ce a accentuat predispoziția „existențială” a gândirii lui Fondane), aceste constante pot fi urmărite de la primele articole de presă până la piesele de teatru, contaminate de lecturile din Nietzsche, Kierkegaard, Sestov, Gide.

De înrăurirea acestor *maîtres à penser* se resimte modul în care citește și rescrie Fondane în piesele sale povestile clasice, cu eșafodaj mitic ale lui Oedip, Filoctet, ale Evreului rătăcitor. Reciproc, biografiile maestrilor, cea a lui Nietzsche sau Kierkegaard, sunt așezate de Fondane într-o logică dramatică. (Ei sunt protagoniștii unor „drame” existențiale asupra cărora planează fatalitatea și, ca pe orice erou „tragic”, îi așteaptă sfârșitul care îi absolvă de povara unei „conștiințe nefericite”). Figura eroului în piesele lui

Fondane împrumută și transpune dramatic această odisee „existențială” care este un *pattern* al operei lui Fondane (lirică, dramaturgie, eseu) și al biografiei sale.

Deja din articolele perioadei românești, dincolo de comentariul empiric de text sau spectacol, străbate preocuparea lui Fondane pentru legitățile și structura mecanismului teatral în devenirea lui, de la tragedia greacă la drama realistă și la cea simbolistă. Astfel de reflecții își vor găsi mai târziu o continuare organică în acele observații din *Falsul tratat* convergente cu o direcție importantă din teoria și practica artelor performative din secolul XX și de după: o direcție de creație prefigurată de Antonin Artaud, care încearcă o revitalizare a spectacolului occidental prin „reteatralizarea” sa (nu atât prin sublinierea efectului de real, de imitație credibilă, cât prin accentuarea caracterului de artefact al spectacolului, ca alternativă la real), în special prin asimilarea unor elemente structurale și funcționale specifice vechilor ritualuri. De altfel, polemica sa cu Breton și suprarealiștii îi ridică lui Fondane mînea la fileu pentru a expune, în *Falsul tratat*, principiile unei (meta)estetice referitoare la felul în care arta occidentală își poate recupera autenticitatea „existențială” și forța vitală aptă să regenereze sensibilitatea tocită

de rutină a publicului și vibrația sa spirituală.

Relația lui Fondane cu câmpul dramei, categorie deopotrivă ficțională și existențială, pare a fi una dintre rarele – și cu atât mai semnificative – inconsecvențe pe care ni le dezvăluie, în tandem, viața și opera sa. În volumul de debut, *Imagini și cărți din Franța* (București, 1922), tânărul Fondane repune în discuție categoria *fictională* – literară și teatrală – a eroului și a eroismului subiacent. Douăzeci de ani mai târziu, la Paris, în timpul războiului, proscrisul Fondane o va recupera totuși, definitiv, ca pe o categorie existențială înscrisă în drama lui personală. Refuză să se ascundă în timpul Ocupației, în numele demnității și al dreptului de a dispune de el însuși, refuză să fie pus în libertate și să evite astfel deportarea la Auschwitz, câtă vreme o astfel de eschivă n-ar fi decât abdicare de la o datorie implacabilă, inevitabilă ca destinul, ca *Ananke* a grecilor. Toate acestea țin de un august anacronism, de un eroism – *prouesse* – care iese din (tragedie ca) literatură și se amestecă în viață, pentru a reda gândirii, în ciuda poveștelor cuminti ale rațiunii, adevărul ei „existențial”. Pe cartea acestui adevăr Fondane a jucat aproape totul. Căci „dincolo de cuvinte, în pofida cuvintelor, tragedia care se întâmplă este reală”, va spune el în *Falsul tratat de estetică* (1938). În timpul războiului, Fondane imprimă astfel vietii un fel de donchișotism tragic, de panaș eroic pe care douăzeci de ani mai devreme, la București, foarte tânăr încă, nu i-l iertase literaturii. Întâi de toate, îl denunțase în vechea tragedie elină, în numele principiului „realității” care îl înlocuiește la el pe cel aristotelic al „verosimilului”.

Același conflict tragic îi oferă lui Fondane o cheie de lectură a câtorva biografii intelectuale, chiar „existențiale”, din istoria gândirii occidentale, nu mai puțin aceea a lui Nietzsche sau Kierkegaard. În *Conștiința nefericită* (1936), Fondane citește aceste biografii ca pe niște drame oedipiene, nu atât în sens freudian, cât ca drame ale (auto)cunoașterii: ale fatalității, ale orbirii și ale căutării adevărului, împinse până la ultimele, fatale, consecințe. „Ca în toate tragediile”, vede el, Kierkegaard „trebuie să moară”¹. Gândirea acestuia n-ar fi decât „expresia mitică” a unei teribile „lupte interioare”, a

Nicoleta Popa Blaniariu

unei „drame” care îl devorează². Aș spune că în lectura lui Fondane, aceeași tragedie îi mistuie pe Oedip, pe Nietzsche, pe Kierkegaard: tragedia inevitabilă a eșecului rațiunii în fața misterului irațional al lumii, *tremendum et fascinans*, adevărul ultim. Gândirea este „sortită eșecului”, câtă vreme „rolul existenței” este de a se dovedi „de negândit” și de a aduce numai „paradox și scandal” rațiunii³. Aceeași tragedie „sumbră, intolerabilă” se ițește din biografiile lui Baudelaire și Rimbaud⁴.

Acțiunea oricărei drame - cu caracterul ei fictional, de accident fabulatoriu - este, crede Fondane, firesc devansată în importanță de conflictul ei, înrădăcinat într-un model ireductibil al existenței ca tensiune. Conflictul, tensiunea, este ceva „mai adevărat” decât „falsa unitate”, decât „falsa pace a cunoașterii”⁵. Pe baza acestui *pattern* al conflictului tragic și a atașamentului său față de gândirea „existențială”, Fondane semnalează, în scrierile din perioada românească, transformarea principalelor componente și categorii teatrale (acțiune, personaj, dialog etc.), de la tragedia greacă până la drama modernă a lui Ibsen, Maeterlinck, Claudel, Gide.

În tragedia greacă, Fondane denunță imaginea înnobilită, mărită, fals înfrumusețată a omului pe care îl înlocuiește - se încruntă tânărul comentator - cu statuia unui eroism îndoielnic, neverosimil, „omul exagerat până la minciună”⁶. În această privință, Fondane pare mai aproape de nonconformistul Euripide decât de mai vârstnicii lui confrăți, Eschil și Sofocle. Euripide fusese acuzat de contemporani că ar fi psihologizat nepermis tragedia, că ar fi umanizat prea mult eroul ai cărui coturni au coborât din înălțimea unui conflict abstract pe pământul pasiunilor trăite omenește. În polemică implicită cu Aristotel și *Poetica* sa, Fondane aduce o privire proaspătă și sagace asupra caracterului pretins exemplar al vechii tragedii - asupra separării pe care o presupune ea între viața (și omul) de toată ziua și, pe de altă parte, modelul lor idealizant, vehiculat de poezia tragică. Fondane atacă astfel nucleul dur al fenomenului teatral occidental prin refuzul „excluderii realului”, care ar constitui „principiul însuși” al tragediei și condiția *catharsisului*⁷.

Poetica aristotelică prezintă tragedia ca pe o „fictiune teoretică” încercând să „pună în ordine haosul” existenței prin ecuația implacabilă a vieții ca destin⁸. „Ordinea interioară” a tragediei - etică, întemeiată pe ideea destinului, și estetică, articulată în jurul „unității” de timp, de loc, de acțiune - închide „ermetic” unitatea de sens care este „artefactul tragediei în raport cu realitatea”⁹. Caracterul voit exemplar al tragediei păstrează astfel la

distanță viața de fiecare zi. Tocmai această „graniță între lume și modelul ei”¹⁰ o va ataca mai târziu drama modernă, gata să concilieze tragicul și cotidianul.

Unde se situează Fondane în această negociere a legitimității etice și estetice a noilor formule dramatice? Am spus-o deja, Fondane repune în discuție structura *închisă* - strict codificată - a tragediei *à la grecque*, care ar falsifica, în opinia lui, situația existențială a omului aflat în voia unui mister angoasant, insondabil. Fatalității - destinului ca expresie elină a acestui mister - Fondane îi preferă forma *deschisă* pe care i-o dau drama analitică a lui Ibsen sau teatrul „poetic”, „liric” al simbolistului Maeterlinck. Pentru Fondane, severa codificare formală a tragediei, structura ei „apolinică” (înstăpănită, cum vedea Nietzsche, asupra substanței „dionisiace” a pasiunilor) și „măreția” tragică ignorând adevărul umil al vieții, toate acestea nu sunt decât o falsă victorie a orgoliului rațiunii asupra iraționalului ireductibil care apasă asupra naturii umane. Tocmai de aceea, tragedia îi apare, surprinzător de tranșant, drept o mistificare. Căci, este convins Fondane, „realitatea nu începe decât acolo unde se termină inteligibilul”¹¹. Or, maniera în care citește Fondane teatrul lui Ibsen, Maeterlinck, Claudel nu-i decât o căutare a acestei misterioase „realități”, fatal înscrise în genele omenescului, și a mijloacelor de care se servesc dramaturgii pentru a o capta în creațiile lor. În tot cazul, în litigiul dintre vechi și moderni, preferința lui Fondane este îndeajuns de clară: Maeterlinck ne oferă un teatru de viziune, iar „în fața acestei viziuni”, „tot teatrul grec, chiar și cel mai pur, pare făcut dintr-o materie proastă”¹².

Cu o fină intuiție estetică și o reală deschidere a spiritului, Fondane remarcă, încă din primele sale texte, din perioada românească, o serie de simptome ale modernizării dramei. De pildă, acele inovații care fac din Maeterlinck un precursor al teatrului „postdramatic”¹³ din a doua jumătate a secolului al XX-lea: piesele statice, fragilizarea acțiunii prin absența intrigii, șubrezirea timpului linear al acțiunii în favoarea unui „timp-imagine” sau „spațiu-timp”. Confirmând intuiția tânărului Fondane, trebuie spus că astăzi încă, „teatrul static” al autorului belgian trece drept „prima dramaturgie antiaristotelică a modernismului european”¹⁴.

Exemplele pot continua în ceea ce îi privește pe Ibsen, Claudel, Gide. Dar am făcut parțial această discuție cu alte prilejuri¹⁵. Articolul de față nu-și propune o reluare exhaustivă a problemei, ci numai semnalarea importanței pe care o are această personalitate mai degrabă uitată în România, la dezvoltarea reflecției critice și teoretice asupra teatrului, între altele.

Ecaterina Ajder

Note:

1 B. Fundoianu, *Conștiința nefericită*, traducere de Andreea Vlădescu, București, Humanitas, 1993, p. 230.

2 *Ibidem*, p. 228.

3 *Ibidem*, p. 217.

4 B. Fundoianu, „Fals tratat de estetic”, în *Imagini și cărți*, antologie de Vasile Teodorescu, cu o prefață de Mircea Martin, București, Minerva, 1980, p. 642.

5 *Ibidem*, p. 683.

6 *Imagini și cărți*, *op. cit.*, p. 72.

7 Hans-Thies Lehmann, *Teatrul postdramatic*, traducere par Victor Scorade, București, Unitext, 2009, p. 49.

8 *Ibidem*, pp. 44 - 45.

9 *Ibidem*, p. 44.

10 *Ibidem*, p. 46.

11 „Fals tratat de estetic”, *op. cit.*, p. 634.

12 *Imagini și cărți*, p. 87.

13 Lehmann, *op. cit.*

14 Bayerdörfer, *apud* Lehmann, *op. cit.*, p. 73.

15 Între altele, *Colocviul Modernism - Avangardă - Antimodernism în opera lui B. Fundoianu - Fondane*, București, 6 decembrie 2018 (Organizatori: Muzeul National al Literaturii Române, Facultatea de Litere a Universității București și Asociația de Literatură Generală și Comparată din România); *Simpozionul România în spațiul euroatlantic: interferențe culturale și lingvistice, Iași, 18 - 20 septembrie 2019* (Organizator: Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române); *Australian Journal of French Studies*, 2019.

Tristan Tzara sau despre iconoclastie ca formulă de creație poetică

Mihai Botez

Motto: „tzara arde și dada se piaptână.”

Mihai Botez

Începutul veacului al XIX-lea a semnat momentul unei voințe generalizate, în literatura Europei vestice, de reformă și înnoire estetică prin respingerea canoanelor clasicismului, la care era tributară de mai bine de două secole; și astfel a luat naștere mărețul curent al romantismului. Nu insist asupra modului și însemnătății acestei revoluții literare (cu o sintagmă din arsenalul politic al vremurilor recente, i-am putea zice *de catifea!*), ci ne folosim de reper pentru a marca, la un veac după consemnarea acestui fapt de importanță istorică, o nouă revenire a aceluiași tip de *Geistzeit* european purtător de fermenti de înnoire revoluționară. De astă dată cu și mai multă virulență, cu și mai radicalizante porniri: nu doar de înlăturare a formulelor de creație existente, ci de nimicire a lor prin eliminarea oricăror filoane de continuitate și prin afirmarea unei noutăți de factură absolută și absolutistă. Printr-o prismă explicativă deterministă, s-ar putea susține că ambele fenomene ar putea fi o emanație, în plan cultural și ideologic, a unor circumstanțe de ordin po-

litico-istoric: Revoluția franceză și războaiele napoleoniene, pe de o parte, iar pe de cealaltă Primul Război Mondial. Nu țin numaidecât să lămuresc geneza celor două mișcări artistice ca un *side effect* al respectivelor evenimente strict istorice, ci doar să-mi propun o părere, ce s-ar putea să nu fie întru totul personală. Însă las lucrurile aici, grăbindu-mă să mă aplec mai din aproape asupra subiectului de față. Mărturisesc că nu e unul care să mă fi preocupat în mod deosebit, însă nu i-aș putea nega niciun importanța, în special pentru adepții și admiratorii fenomenului artistic învederat. În reliefarea tendințelor de înnoire radicală pe care le înregistrează evoluția limbajului poetic european în deceniile II-IV ale secolului trecut, contribuția literatului român Tristan Tzara (pseudonim al lui Samuel Rosenstock, de la Moinești, n. 16 apr. 1896, d. Paris, 25 dec. 1963) e destul de bine punctată, chiar dacă încă insuficient aprofundată. Centenarul nu atât al nașterii sale, cât cel al mișcării literare căreia i-a dat el însuși naștere, în 1916, a prilejuit unor cercetători avizați din marile centre ale lumii să reevalueze contribuția sa artistică la declanșarea unei revoluții estetice la nivel continental și chiar mai mult decât atât. E suficient să amintesc în acest sens contribuțiile de pe multe meridiane înregistrate în tomurile masive ale *Caietelor Tristan Tzara*, editate în condiții grafice de excepție de Vasile Robciuc, conținând în special studii în limbi de circulație internațională; dar și cele din mass-media culturală a mapamondului. Este vorba în general de mișcarea literară numită *Dada* și de curentul artistic căruia i-a prilejuit expansiunea, *dadaismul*, cu „marca înregistrată” Tristan Tzara. (Chiar și analiștii străini sunt la curent cu semnificația vocabulelor onomastice constitutive: „trist e-n țară”, motivând cumva expatrierea voluntară a poetului). Orice istorie literară serioasă, ca știință a

cercetării bazată pe date obiective, nu poate trece cu vederea reperul incontornabil numit *momentul Dada* (1916-1923), *Manifestul Dada* (1918) și sateliții săi: *Dada III, Vingt-cinq et Un Poèmes* etc., cu rolul lor de far luminător de teritorii virgine și deschizător de perspective fecunde pentru succesorul de mare răsunset, în fapt unicul curent artistic original și singular al secolului: suprarealismul. Dacă îmi este îngăduită o parafrază - adecvată, aș zice - după teoria cogniției la un filozof „sensualist” (J. Locke) aș avansa că: *Nihil est in suprarealismus quod prius non fuerit in dadaismus*. Este un fapt că anvergura acestui *main stream* de mari proporții a pus în umbră precursorul său direct și amorsant. De aceea se cuvine a reveni, fie și periodic, aplicat, asupra însemnătății de facto a acestei mișcări incendiare, conținând atât în germene, cât și în seminte mișcare, explozivă căreia i-a premers. Ea se constituie ca element evolutiv distinct, autonom în timp și spațiu literar, dar și cu o posteritate reieșită din matca sa genetică primordială. Care a avut și consecința, mai puțin fastă, de a o pune, din proximitate imediată, într-un con de umbră, fără a reuși să o eclipseze, totuși. Analogic privind lucrurile, putem compara dadaismul cu anumite uverturi muzicale ce sunt valoroase prin structura și valențele muzicale proprii și pot astfel evolua concertistic autonom, precum cea la opera *Freischütz*, de Weber, sau la *Don Giovanni*, de Mozart. *Manifestul Dada* (1918) condensează o serie de achiziții întru totul novatoare, atât prin program, cât și prin răsunset, din activitatea lui Tzara începută în România și desfășurată cu doi ani mai devreme la Zürich, în cabaretul „Voltaire”, fondat în țara cu beligeranță neutră de către revoluționarul neamț emigrat Hugo Ball. În jurul acestui topos (*à jamais littéraire*, cum zicea Valéry despre yola lui Mallarmé), infuzându-i însemne heraldice indelebile, gravitau artiști afiliați precum H. Arp, Huelsenbeck, Kandinsky, M. Duchamp, Picabia, Modigliani sau literați: B. Cendrars, Apollinaire etc. Aceștia, ca să ne limităm la cei reprezentativi, au venit, fiecare, cu *backgroundul* personal promițător de revoluționari în lumea contemporană a picturii (cubismul, pictura abstractă) sau poeziei: volumul *Alcools* (1913) și mai apoi revoluționarul *Calligrammes*, de Apollinaire, *La Prose du Transsibérien*, a lui Cendrars, practicând modalități inedite de creație: simultaneismul, ubicuitatea, futurismul inspirat de progresele tehnice în mare avânt, orfismul etc.

Prin noutatea viziunilor sale în materie de modernitate în poezie, Tzara nu se situează mai prejos de acești emuli occidentali ai momentului. Lucrările pe care le lansează acum, precum *Première*

Aventure céleste de Monsieur Antipyrine, Vingt-cinq poèmes, Sept Manifestes Dada, Poèmes simultanés etc. sunt printre cele mai incitante și mai încărcate cu material literar exploziv. Conferențiar neobosit, Tzara se lansează în teoretizarea noutăților momentului: cubismul, arta neagră (cea de proveniență folclorică africană sau din Oceania), expresionismul, suprarealitatea. Toate acestea, care-și cer dreptul la urcarea pe soclurile artei momentului, nu-și pot croi drum până la recunoașterea deplină dacă mai înainte de asta nu se dovedesc capabile să dărâme modalitățile tradiționale, academizante de creație. „DADA: abolire a memoriei [...]; DADA: abolire a profetilor; DADA: abolire a viitorului; DADA: credință absolută, indiscutabilă în fiecare zeu produs imediat al spontaneității [...]; DADA: traiectorie a unui cuvânt aruncat ca un disc sonor [...] respectare a tuturor individualităților în nebunia lor de moment” etc. Astfel, reprezentanții „spiritului nou” se pun în totalitate în slujba acestui măreț deziderat și o fac la modul în care, în lumea sportului, candidații la titluri își doboară în ring rivalii înțeleniți în solemnități, prin vitalitate și impetuoșitate de nestăvilite și sub privirea publică magnetizată de șocul înregistrat. Efectele de surpriză par a fi datorate unor manifestări inițiale negativiste, barbare chiar, de tip anarhist, expedițiile la care se dedau „tinerii lupi” au alura unor întreprinderi demolatoare de canoane consfințite, de modalități *nec varietur* de a concepe arta și mai cu seamă literatura. Iată ce putem citi printre altele în manifestul central al dadaismului: „...să distrugem sertarele creierului și pe cele ale organizării sociale”; „să demoralizăm pretutindeni și să aruncăm mâna cerului în iad”. Tendințele anarhiste generalizate și atitudinea vizibil iconoclastă reies cu pregnanță din astfel de formulări incitatoare. Tezele exprimate în acest manifest nu se mărginesc la activități destructive ci, pe ruinele proaspăt izvodite urmează a se erija înlocuitorii providențiali ai momentului: „...oameni noi, îndârjiți, gata de noi asalturi, încălecători de sughițuri...care să fie în stare a crea nerestrictiv opere care nu vor ajunge la gloata hăpăitoare”. Lor doar le este acordată „cunoașterea unui suprem egoism în fața căruia legile pălesc și se ofilesc [...]. Avem nevoie de opere tari, țepene, precise și pe vecie de neînțelese (de către profani, n. m.), opere izvodite dintr-o nevoie autentică a autorului și doar pentru sinele său... și care dând cu tifla *complicațiilor* logicii sau *inclinațiilor* smiorcăite care îl paralizază vor proclama cutezător libertatea lui”. Cuvântul de adineaori este cuvântul-cheie, cel în numele căruia se poartă lupta pentru înnoire și afirmare. „*Libertate: DADA, DADA, DADA, urlet al durerilor*

crispate, întrețesere a contrariilor și a tuturor contradicțiilor, a tot ce e grotesc, a inconsecvențelor: VIATA.” În pofida unor convulsii discursive, logosul lui Tzara este limpede: să imprime în fiecare creator dorința și curajul de a-și asuma dezinhibat subiectivitatea proprie, fără a se preocupa de vreo cerință decurgând din normele estetice sau morale curente și în uzanță în societatea obsecviosoasă, purtătoare de tradiții și moșteniri învechite. Fiindcă, spune persuasiv și epidictic oratorul, „acolo duhnește a hoit”; or ceea ce contează este să te ocupi de ceea ce e trebuincios vieții ca aerul curat. Vechiturile sunt și inutile, și nefaste. Ocupa-se de ele cine nu e în stare să privească adevărul în față. „Arta este o afacere privată, iar artistul o plăsmuiește pentru sine.” Valoarea operei nu decurge decât din sinceritatea și spontaneitatea creatorului, iar nu din obiectul creat de el. Într-un astfel de canon creativ „frumusețea și urâtenia nu ne apar ca necesare” în judecarea operelor. Pentru împlinirea unor astfel de deziderate era nevoie, cum aminteam deja, de o lucrare demolatoare mai întâi; rămășițele rezultate se cer apoi „măturate” (*balayer*), apoi locul „curățat” (*nettoyer*) pentru alt gen de edificii. Această dorință de primenire a lumii e trântită obsesiv, chiar dacă punerea ei în practică face apel la procedee în aparență barbare. *Establishmentul* cultural moștenit - echivalentul Cartaginei în viziunea senatorului roman Cato cel Bătrân - *delendum est*. Pentru propagarea acestor idei nu o dată subversive, dadaismul s-a servit de mijloace de captare a partizanilor prin varii mijloace. Dezbaterile publice, conferințele incitante, revistele înființate pentru difuzarea propagandei dadaiste: *Dada, Cannibale, 391, Manomètre*, toate acestea au avut un rol hotărâtor în diseminarea și activarea tezelor dadaiste. Însă poate că o pondere cu nimic mai prejos au avut-o înseși scrierea, lectura publică și diseminarea producțiilor dadaiste propriu-zise, cele ale lui Tzara în primul rând. Iată doar o mostră din versurile sale cu valențe structurale edificatoare pentru factura creațiilor de acest tip:

*!...genele sprintene ale furtunilor se tulbură
ploaia cade sub foarfecele frizerului
neștiut - mari puneri în mișcare
înoată sub arpegii disparate în seva
mașinilor iarba năboiește în jurul ochilor
ascuțiți aici împărțea mângâierilor
noastre
se dăruie judecării orelor desperecheate
de meridianul coafurilor.../*

Am tradus, selectiv, spre edificare, din poemul *Rândunea vegetală*. Las priceperii și imaginației cititorului interpretarea imaginilor convocate în fragmentul citat, întrucât am convingerea că o analiză obișnuită de text e irelevantă în privința unor produse literare de acest tip. Asemenea creații sunt singulare și, neîndoios, derutante, culminând cu mostre de poezie „fonetică”, „chimică” sau „optică”. Burlăscul și absurdul se învecinează cu puterea sau măiestria de a crea imagini insolite sau calambururi lingvistice (*Dada, dada/Mâncați carne de vițea/...*) Iar dacă cineva se încumetă a le discuta, analiza, sugerez că ar fi bine să nu omită indicația expresă a autorului-poetician: poetul creează pentru el însuși, nu pentru mase. Pentru el, importantă este producerea de poezie, nu obiectul poetic creat. Cred că, în consecință, și receptarea se cuvine a urma același gen de traseu și preceptul de bază: *per se*.

De pe urma ideilor și sugestiilor dadaiste fertile au profitat compartimente diverse nu doar în artă și literatură, ci și dincolo de ele: în dramaturgie: triada Ionesco - Beckett - Adamov (teatrul absurdului); în proză: „noul roman francez”, letrismul (Isidore Isou); în cinematografie: suprarealismul (Buñuel, *Le chien andalou* etc.), în poezie: suprarealismul; în filosofie: respingerea suveranității sensului; în politică: evenimentele din mai 1968, în Franța. Puțini creatori și teoreticieni din lumea artei se pot mândri cu o posteritate atât de diversă și de prim ordin, meritele lui Tristan Tzara fiind în continuare de redimensionat la adevărata lor măsură.

*Dada?; da, da, hier und da(von)/
Fonda/ Da, da zdrastvuet Tristan Tzara/
- contaminările seculare ne bântuie,
iată!...*

Tristan Tzara

George Bacovia, bacovianismul și spectacolul simbolismului românesc

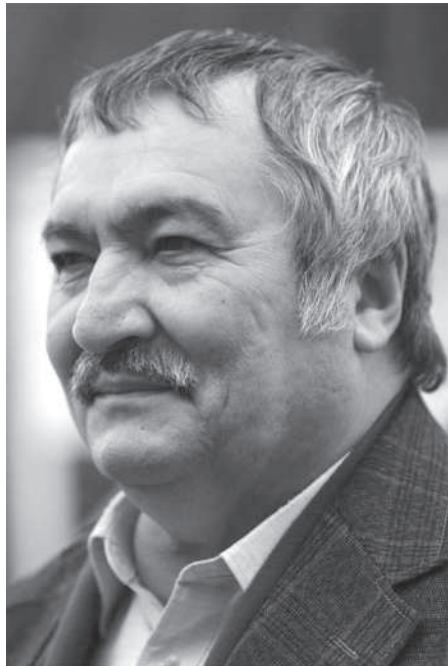
Daniel Corbu

Nu pot să cred că un om sensibil care se adâncește în lectura poemelor lui George Bacovia nu iese din ea modificat. O poezie dominată de obsesii, de sentimentul damnării, o poezie a nuanțelor agonice, a imaginilor crude, deseori cosmarești.

Poetul solitar de mai târziu, care-și lua pseudonimul Bacovia, se năște la Bacău, în 1881, ca fiu al lui Dimitrie Vasiliu, băcan, și al Zoiei, născută Langa, fiind trecut în acte Vasiliu Gheorghe. Va urma la Bacău școala primară și Liceul „Ferdinand”, unde, în ultima clasă (1899), îl are profesor pe Garabet Ibrăileanu. După absolvirea Facultății de Drept din Iași, lucrează ca avocat, copist, ajutor de contabil, referent bibliotecar, funcționar la Ministerul Instrucțiunii, profesor suplinitor. Debutul literar are loc la revista *Literatorul*, condusă de Al. Macedonski, cu poezia *Și toate*, iar debutul editorial cu volumul *Plumb*, publicat de prietenul și fostul coleg Gr. Tăbăcaru, proprietar de tipografie în Bacău, în 100 de exemplare, pe hârtie de sac (1916). Tot la Bacău îi va apărea volumul *Scânteii galbene* (1926), urmat de *Cu voi* (1930), *Comedii în fond* (1936), *Ștante burghize* (1946). Poezia cuprinsă în aceste cărți, scrisă cu un tremur existențial inimitabil, a dat naștere în a doua jumătate a secolului douăzeci curentului literar numit *bacovianism*, căruia i-au fost consacrate numeroase studii, având în centrul lor „omul bacovian”, legat de sensul titanic negativist.

Poetul George Bacovia a fost așezat de la început în rândul poetilor simbolști, din care fac parte Traian Demetrescu, Ștefan Petică, Iuliu Cezar Săvescu, Alexandru Macedonski. Stranițetea poemelor sale, obsesiile, „expresia stării elementare”, cum o numește Eugen Lovinescu, predispoziția pentru stările sumbre, dramatice, simbolistica repetată, l-au așezat pe Bacovia pe soclul celui dintâi poet simbolist român.

Atmosfera propriei poezii, Bacovia o prezintă singur în ultimul poem, reprezentativ și el prin atmosferă, din volumul *Cu voi* (1930): „Poezie, poezie.../ Galben, plumb, violet.../ Și strada goală.../ Ori așteptări târzii,/ Și parcuri înghețate.../ Galben, plumb, violet.../ Odaia goală,/ Și

Daniel Corbu

nopti târzii.../ Îndoliat parfum/ Și secular.../ Pe vecinicie...” (*Din urmă*).

Anterior avangardei clasice românești, Bacovia era un avangardist *ni peur ni reproche*. Pe de altă parte, putem număra pe degete poezii în cazul cărora Eul poetic e contopit total scriiturii și existenței. Iar poezia curge neconținut, în culori și tonuri sumbre: „Copacii albi, copacii negri/ Stau goi în parcul solitar:/ Decor de dolii, funerar.../ Copacii albi, copacii negri.../ În parc regretele plâng iar.../ Cu pene albe, pene negre/ O pasăre cu glas amar/ Străbate parcul secular... Cu pene albe, pene negre.../ În parc fantomele apar.../ Și frunze albe frunze negre;/ Copacii albi, copacii negri;/ Și pene albe, pene negre,/ Decor de dolii, funerar.../ În parc ninsoarea cade iar...” (*Decor*).

Multe poeme sunt construite din notații esențiale, simbolice, dar fără dezvoltări metaforice, ca într-o esențializare artistică a lumii. Iată aceste *Note de toamnă*: „Tăcere...e toamnă în cetate.../ Plouă și numai ploaia dă cuvânt -/ E pace de plumb, e vânt și pe vânt/ Grăbite trec frunzele liberate.../ Deschide, dă drumu-adorato,/ Cu crengi și foi uscate am venit;/ În târg, o față tristă a murit, -/

Și-au dus-o pe ploaie, și-au îngropat-o.../ / Dă drumu, e toamnă în cetate -/ Întreg pământul pare un mormânt.../ Plouă și peste târg, duse de vânt,/ Grăbite, trec frunze liberate.” Totul e trist, lipsa iluziei și-a speranței dă-n deznădejde. Multe dintre poeme realizează starea derizorie a unui târg de provincie, stare insuportabilă pentru anumite sensibilități. Să cităm *Plumb de toamnă*: „Deja, tușind, a și murit o față,/ Un palid visător s-a împușcat;/ E toamnă și de-acuma s-a nnoptat.../ - Tu ce mai faci, iubita mea uitată?// Într-o grădină publică tăcută,/ Pe un nebun l-am auzit răcnind,/ Iar frunzele cu droaia se desprind;/ E vânt și-orice speranță e pierdută.../ Prin târgu-nvăluit de sărăcie,/ Am întâlnit un popă, un sodat.../ De-acum pe cărți voi adormi uitat,/ Pierdut într-o provincie pustie.../ Deja au și pornit pe lumea eronată/ Ecouri de revoltă și de jale;/ Tot mai citești probleme sociale.../ Sau, ce mai scrii, iubita mea uitată?”

Universul poemelor lui George Bacovia e unul agonice. Clavirele plâng, toamna cântă funerar, totul e pustiu, nebuni rătăcitori gesticulează pe străzi, „poetii triști declamă lungi poeme”, „flașneta cântă cavernos”, la ferestre stau „histerizate fecioare pale”, iar „visul apune în negrul destin”. Față de simbolștii europeni, în special cei francezi, Rollinat sau Jules Laforgue, cu care Bacovia e pus de mulți comentatori în ecuație, poetul român nu acordă un mare preț pe recuzita simbolistă, ci mai ales pe sentimentul damnării, al unei izolări de lume („departe în cetate viața tropotă...”; „mai bine singuratic și uitat”), pe starea de astenie, deznădejde, declin.

S-au umplut sute de pagini privind procedeele realizării poemelor bacoviene, repetițiile, refrenele mascate, tonul versului cheie prin care se relevă mesajul. Unii au taxat poezia bacoviană ca pe una frustă, lipsită de artificiu, alții (între ei G. Călinescu) văd în Bacovia triumful artificului, ridicarea lui la rang de artă.

Poet al stărilor elementare, al subconștientului, al unei relative monotonii tematice și al unei debordante sensibilități, al unui vizionarism original, George Bacovia și-a câștigat în timp, ca și Blaga sau Arghezi, un loc în preajma lui Eminescu, modelul în absolut al oricărui poet adevărat de limbă română.

Ion D. Sîrbu, romanul politic și literatura condiției umane

octombrie 2019
Libralia • nr. 51

Antonio Patras

Într-un remarcabil studiu consacrat romanului modern (*Romanul condiției umane*, 1973), Liviu Petrescu sesiza că literatura condiției umane relevă conflictul dintre setea de absolut a ființei umane, pe de o parte, și existența anumitor principii limitative, pe de altă parte. Asemenea limitări ale libertății individuale ar fi atât de ordin metafizic și ontologic, cât și de ordin social și politic. Dar Liviu Petrescu omite, în analiza sa, tocmai „domeniul relațiilor umane instituționalizate”, relații care - se precizează - ar trebui privite ca niște „structuri de rang secund”, ca niște simple date istorice. Or aceste limitări de gradul al doilea, limitările politice, așadar, modifică în mod esențial raporturile ființei umane cu transcendența, cu sine și cu Celălalt (fie om, fie instituție). Ignorând cu totul contextul istoric și atribuind factorului psihologic rolul major, cercetătorul clujean considera că modelul definitoriu al temei condiției umane ar fi unul al circularității, circularitate realizată printr-o dinamică atitudinală ce face trecerea de la momentul răzvrătirii la cel al concilierii, într-o manieră, de altfel, foarte în spiritul mentalității/ psihologiei noastre. Însă romanul politic antitotalitar, autenticul roman politic (romanul aservit puterii e unul politizat, nu politic) se va plia mai greu pe o asemenea, blândă, dialectică, cantonându-se, cu obstinație, în primul termen al temei, acela al răzvrătirii demistificatoare, contestând autoritatea Celuilalt și neacceptând concilierea, deoarece concilierea n-ar însemna, în cazul respectiv, decât aservire. și, după cum se știe, societatea totalitară „adultă” este mai puțin preocupată să convingă, ea nu pretinde simplului cetățean adeziunea, ci acceptarea. Iar acceptarea, indiferent de cauze, aprobarea tacită duce la servitute.

În finalul eseului său critic, Liviu Petrescu remarca predilecția pe care a arătat-o romanul românesc al condiției umane pentru soluțiile mai echilibrate. Prozatorului român i-ar repugna, după exegetul clujean, pozițiile extreme, opțiunea sa putând fi privită ca „expresie a fizionomiei spirituale românești”. Dar asemenea „echilibru” seamănă - în privința romanului politic, cel puțin - cu compromisul. De aceea, e firesc să ne întrebăm de va fi existat oare un roman politic românesc, un roman al răzvrătirii antitotalitare, o *capodoperă a adevărului* în literatura noastră, care să permită comparația cu scrierile unor prozatori ca

Mihail Bulgakov, Boris Pasternak, Alexandr Soljenițin sau Milan Kundera?

După opinia lui Nicolae Manolescu (vezi *Arca lui Noe*, 1983), de pildă, „autenticul” roman politic românesc apare abia în deceniul al optulea: „Adevăratele romane politice sunt... corintice – ele trebuie deosebite de romanele cu temă politică, îndeosebi de acelea consacrate *obsedantului deceniu* și care sunt, în fond, romane istorice și sociale. Formula acestora din urmă este, de obicei, aceea a doricului naiv. Corinticul permite însă romancierilor să abordeze nu doar anumite evenimente, și care sunt, în nouă cazuri din zece, dateate, ci problematica însăși a politicului, a mecanismelor și a tipologiei lui” (op.cit., p. 509). Ca atare, dacă romanul „doric”, precizează criticul, este romanul „omului de acțiune”, iar romanul „ionic” – „al intelectualului”, primul vizând economicul, fapta, iar celălalt socialul, individualul, particularul, nașterea „corinticului” ar coincide cu apariția mentalității politice a omului modern, politicul fiind „o relație și o funcție”. Romanul „corintic-politic” se va confrunta așadar cu „o lume goală, în sensul de a exista exclusiv relațional și funcțional, imprevizibilă, schimbătoare și chiar absurdă”. Asemenea roman își va permite, în același timp, „să abordeze frontal, deschis și radical politicul și să mitizeze politicul, apelând la alegorie, parabolă, utopie” (ibidem, p. 510). În astfel de romane, conchide Nicolae Manolescu, realul „ia totdeauna în ele, spontan, chipul general al basmului”, ne aflăm totdeauna, în ele, „deopotrivă în realitatea imediată și în utopie”.

Trebuie precizat că aceste romane-basm au și trecut, de altfel, fără probleme, de cenzură. Căutând motivația mai profundă a fenomenului, Eugen Negrici a subliniat, într-unul dintre cele mai

Antonio Patras

interesante studii referitoare la raporturile dintre literatură și propagandă în România comunistă (*Literature and Propaganda in Communist Romania*, 1999), cauzele evazionismului îngăduit de puterea totalitară: „Simultaneously intended for two recipients (the censor and the reader seeking the truth) the split messages contained in such texts caused the effect of a disruption similar to that of baroque works in which such contrary forces confront each other. However, mind you, the baroque of the *Golden Age* is a schizophrenic one”.

Marile romane ale literaturii noastre postbelice sunt, într-adevăr, cu câteva excepții, alegorice, fantastice, livrești – aparțin așadar romanului „corintic” sau „metaromanului” (cf. Radu G. Teșosu, *Viata și opiniile personajelor*, 1983). *Lumea în două zile*, *Bunavestire*, *Vânătoarea*

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

regală, *Cartea milionarului*, *Ingeniosul bine temperat* sunt cărți care se adresează unui public avizat, profesionist, rafinat. Semnificativ însă pentru orizontul de așteptare al cititorilor rămâne succesul de care s-a bucurat un roman precum *Cel mai iubit dintre pământeni*, roman care se referă tocmai la „obsedantul deceniu”, dar în care Marin Preda făcea nenumărate aluzii cu caracter critic la adresa aberantului regim totalitar românesc, atribuindu-le, însă, unui personaj (acesta era un mod destul de transparent, de altfel, de eschivare în fața eventualelor represalii). O altă variantă de roman politic ar fi dat, după cum ne avertizează exegeții cei mai avizați ai fenomenului literar postbelic, Ion D. Sîrbu, scriitor remarcat în epocă doar printr-un volum de nuvele, publicat destul de tardiv (*Soarele B. și alte povestiri*, 1983) și printr-o susținută, dar modestă carieră de dramaturg. Cea mai valoroasă parte a operei sale o constituie, de bună seamă, scrierile postume (romanele *Adio, Europa!*, *Lupul și Catedrala*, jurnalul și corespondența), Ion D. Sîrbu producând astfel una dintre puținele revelații, la noi, ale „literaturii de sertar” (autentice, și nu fabricate).

Ion D. Sîrbu își exprima în paginile jurnalului său, în răspăr cu practica literară a epocii respective, dezaprobarea față de „scriitura artistă”, față de „arta pentru artă”, într-un context în care literatura se îndepărta tot mai mult de realitate. Curajul strecurării „șopârlelor” (care, cum s-a spus, nu aveau altă semnificație decât aceea a bancurilor, fiind chiar agreate de cenzură), motiv de mândrie pentru unii scriitori, devine obiectul ironiei necruțătoare a „jurnalistului fără jurnal”: „Roman în roman, mit în legendă, legendă în eveniment, mesaj în dresaj, sulemeneală în izmeneală. Trecutul e prezent, prezentul fuge când spre viitor, când spre înapoiul nepericulos, fără probleme pentru cenzură. Mortul nu e mort, învie mereu, se face crime, se face și dragoste, dar ea e mai degrabă ură,

gimnastică ciobănească sau dans tematic de șantier. Îmi plac acești autori curajoși, ce scriu un vagon de vată ca să ambaleze în ea, undeva, o mică împun-sătură la adresa turcilor”.

Trebuie precizat că, deși recurge adesea la repertoriul comun de teme și de procedee îngăduite, adică la parabolă și simbol, în partea sa cea mai rezistentă, literatura lui Ion D. Sîrbu își trage sevele din filonul autobiografic, e o literatură „sinceră” (și nu „evazionistă”) în sens elementar. Admirabil rămâne totuși faptul că această „sinceritate” nu o împiedică să fie și de o expresivitate stilistică uimitoare și de o complexă substanță intelectuală, autorul îmbinând într-o formulă unică proza de idei cu confesiunea, notația de jurnal cu ficțiunea autobiografică, aforismul cu speculația eseistică, toate acestea fiind prinse în rama unei narațiuni evocatoare, menite a salva amintirea „anilor puși la CEC” și a „vieții trăite în paranteză”.

Nu întâmplător, studiile consacrate până acum lui Ion D. Sîrbu au scos în evidență, în marea lor majoritate, legătura ombilicală dintre biografie și operă, dintre viață și scris, literatura propriu-zisă fiind analizată, atunci când s-a întâmplat să fie, mai puțin ca obiect estetic de sine stătător și mai mult ca „oglinză” a personalității și a memoriei autorului. Și e firesc să fie așa, câtă vreme viața lui Ion D. Sîrbu, deși ancorată într-un context istoric bine determinat, pare să împrumute, spontan, tiparele mitului, reliefând profilul unui model moral oricând actualizabil. Iar scriitorul, după cum reiese din următoarea confesiune, pare să fi înțeles foarte bine motivul pentru care nu a mai apucat să-și scrie memoriile („literatura” le asimilase deja): „Eu mi-am povestit viața de atâtea ori - trebuind de fiecare dată să mint puțin - încât acum nu mai știu nici eu care e adevărul. Pentru mine, viața nu mai e, nu mai poate fi deloc aceea pe care am trăit-o de fapt - ci aceea pe care am visat-o, am gândit-o, am creat-o eu. Și această viață nu tinde spre

adevăr și istorie, ci spre poveste, mit sau literatură”.

Cât de fidelă și de exactă va fi fost, totuși, memoria lui Ion D. Sîrbu nu s-a putut ști până de curând, când desecretizarea arhivelor a făcut posibilă confruntarea referințelor autobiografice cu informațiile culese prin binecunoscutele „mijloace” utilizate de Securitate (turnători, microfoane, filaj etc.). și nu-i de mirare că tocmai un cercetător pasionat și competent precum Clara Mares, care s-a ocupat anterior și de dosarul lui Steinhart, a izbutit să facă lumină și în cazul lui Sîrbu (vezi *Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității*, 2011) – un „om din Est” (formula îi aparține lui Daniel Cristea Enache) cu viața controlată la pas, supravegheat de „organe” mai bine de trei decenii, din 1957, când intră în pușcărie, și până în 1989, când moare răpus de o boală necruțătoare; un om care nu a știut să mintă și nici „să se descurce”, ca majoritatea semenilor săi; un om dârz, care n-a semnat rușinosul pact, în ciuda amenințărilor repetate și a constrângerilor de tot felul.

Intellectual „de stânga”, Sîrbu fusese atras, în tinerețe, de marxism, socialismul său declarat încadrându-se „neantagonist” (ca să folosim o vocabulă compromisă), în atmosfera liberală, central-europeană a Cercului Literar de la Sibiu. Ion Negoitescu, Radu Stanca, Ștefan Aug. Doinaș, Cornel Regman, Ion D. Sîrbu, împreună cu ceilalți membri sau apropiați ai Cercului Literar, în ciuda diferențelor de orice fel, cu toții susțineau „democratismul cultural” (după cum remarcase Virgil Nemoianu în portretul făcut cerchiștilor în volumul *Surâsul abundenței. Cunoaștere lirică și modele ideologice la Ștefan Aug. Doinaș*, 1994). Iar socialismul lui Ion D. Sîrbu n-avea cum să pară strident într-o „societate deschisă”. Numai că societatea românească, devenind, după război, socialistă și cât se poate de „închisă”, îl va „răsplăti” pe scriitor cu ani grei de pușcărie și domiciliu forțat. E drept, intelectualul de origine minerească nu a respins, *ab initio*, utopia marxistă, ci doar degradarea acesteia în forma practicilor staliniste, asemenea unei întregi pleiade de scriitori, de la Arthur Koestler și Leszek Kolakowski la Alexandr Soljenițin. La prozatorul român regăsim atât exaltarea umanitaristă a lui Soljenițin, cât și spiritul caustic al lui Zinoviev. Putem spune că scepticismul lui Ion D. Sîrbu este patetic, autorul considerând luciditatea o stare de grație: „Luciditatea, fiind în același timp o stare, o valoare și o esență, e superioară cunoașterii (care duce la hiperspecializare, sau la sisteme dogmatice), superioară chiar și intuiției metafizice: luciditatea ar fi fost starea de veghe a sclavului într-o lume în care libertatea și egalitatea erau simple sloganuri”. Cu toate acestea, abia în scrierile din ultima parte a vieții transpare o atitudine vădit anti-idilică, o abhorare *de plano* a mult visatei

„împărății pământesti”: „Sfârșitul de lume se confundă cu *viitorul de aur*, în fața vechiului apocalips puteam să mă îngrozesc, în fața noului apocalips nu am dreptul decât la aplauze și entuziasm neobosit”.

Tema condiției umane, așa cum remarcasem anterior, este indisolubil legată, în literatura modernă, de tema politicului. Orwell, Soljenițin, Kundera, Koestler sau Ion D. Sîrbu sunt scriitori importanți fiindcă, percepând teroarea impusă de sistemele totalitare, nu au ignorat angoasa și anxietatea ca „fenomene corelate evoluției subiectivității umane în acest secol” (Vladimir Tismăneanu, *Noaptea totalitară*, București, Editura Athena, 1995, p. 96). Într-un roman ca *Procesul*, de Franz Kafka, de pildă, Celălalt (fie el Președinte, Patriarh, Magnific, Suprem), fascinat de putere, năzuiește să apară oamenilor în postură de destin, legiuitor, păstrător al ordinii. Pentru a nu împărți cu nimeni suveranitatea, el instituie - așa cum releva Liviu Petrescu în eseu la care ne-am referit - ermetismul Legii. Ajuns la poarta Legii, ceea ce îl oprește pe om să intre este prezența paznicului. Căci paznicul are doar rolul de a păzi ceva!... Dar Kafka sugerează că autoritatea nu se întemeiază decât pe frică, Celălalt nu e un Dumnezeu, ci un om ca toți oamenii, o „funcție socială disimulată antropomorf”, după memorabila definiție a lui Zinoviev. Ceea ce îl păstrează pe Celălalt ca pe un Dumnezeu e numai propria supunere a oamenilor, fapt ilustrat în timp de scriitorii celebri, de la Etienne de la Boétie (în *Discours sur la servitude volontaire*) la Dostoievski s.a. De aceea și afirmă Ion D. Sîrbu undeva: „Numai tiranii sunt consecvenți: din cauza boilor; și boii: din cauza jugului”. Nu cu cineva anume trebuie, așadar, să poarte oamenii lupta, ci cu ei înșiși, cu nedeprinderea lor de a exista pentru sine, cu servitutea lor înăscută. În regatul Marelui Patriarh al lui Márquez nu se schimbă nimic după moartea lui Nicanor Alvarado. Ca să dispară dictatorul, ca să moară definitiv, trebuie distruse structurile, dictatura însăși. Instinctul idolatru al aservirii, cultul

solemn față de Putere - acestea sunt resorturile dictaturii perpetue.

Revenind la problemele tehnice legate de edificarea unei literaturi cu mesaj subversiv, trebuie remarcat că, pe când Nicolae Manolescu identifica în romanele „corintice” ale deceniului al optulea o nouă modalitate artistică, capabilă să illustreze structura și mecanismele puterii, Mihai Zamfir sesiza, dintr-o altă perspectivă (stilistică), apariția, la începutul anilor '80, a unei specii aparte de roman, care s-ar caracteriza prin subiectivizarea accentuată a vocii auctoriale și prin utilizarea generalizată a unui anumit fel de narațiune homodiegetică (*Eu, autorul și restul lumii. Despre o formulă românească recentă*, în Mihai Zamfir, *Cealaltă față a prozei*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 187-200) în care un singur personaj, un hiperpersonaj, de fapt, acaparează discursul. „Narațiunea subiectivă” (descoperită de critic în unele romane ale lui Augustin Buzura sau Eugen Barbu) s-ar impune, așadar, ca formulă stilistică, oferind totodată și „un răspuns ontologic la problemele unei realități în derivă. Stilistica narațiunii subiective înlocuiește formele de narațiune tradiționale [...], în spatele acestor necesități de verbalizare stă o mentalitate a epocii, un *Saeculum*, cu care stilul întretine relații complexe la nivel de acceptare și respingere”.

Răspunsul acesta „ontologic” va fi doar sugerat, stilistic, de majoritatea scriitorilor noștri mai mult sau mai puțin „disidenți”. Însă Ion D. Sîrbu nu va „sugera” un răspuns, el nu va răspunde acestei realități prin antifrază, așa cum au înțeles s-o facă unii. Răspunsul său va fi tranșant și lipsit de ambiguități: „Nu vreau să scriu *cum* nu s-a mai scris, ci *despre ce* nu s-a mai scris”, scria el în jurnal. și s-a ținut de cuvânt. Dovadă mulțimea reflecțiilor pe teme politice din cărțile lui „de sertar”, asupra cărora merită să ne oprim puțin în cele ce urmează.

„Adio, Europa!” sau refuzul utopiei

Împlinirea ambițiosului deziderat al Cercului Literar de la Sibiu, de a se detașa de paradigma romanului realist, anglo-rus, preferând modelul clasic, convențional-simbolic, ilustrat de Cervantes sau Goethe, care descătușează energia fabulatoare fără a accepta constrângerile verosimilității, i se datorează lui Ion D. Sîrbu. În *Adio, Europa!*, romanul lui „testamentar”, prozatorul renunță la încifrare în schimbul satirei directe, realizând poate cea mai importantă operă din literatura noastră referitoare la anii de dictatură, o radicală și cvasicompletă „analiză spectrală” a totalitarismului și a invențiilor acestuia în materie de „transformare a omului” și a societății.

Romanul (de peste opt sute de pagini) a fost definitivat după voiajul

autorului în Occident, fiind rezultatul unei munci sisifice, justificată de dorința aprigă a scriitorului de „a depune mărturie”. Cele „câteva kilograme de celuloză și filosofie” cu care Ion D. Sîrbu și-a plătit biletul pentru posteritate îl solicită intens pe lectorul firav și neobișnuit cu un asemenea maraton literar, ca și pe cititorul comod și jenat de prea multă autenticitate, suferință sau dezgolare a sinelui. Pentru că *Adio, Europa!* nu este deloc un text ușor accesibil; nici moliciunea condeiului, nici măsura cuminte a verbului, nici eschiva eufemistică ori rezerva față de gusturile „alese” ale unui anumit tip de cititor nu-l caracterizează pe romancier. El scrie aprig și frustrat, cu o neistovită frenezie a logosului demolator, scrie ca să se defuleze, vrea să demaște, să-și arate rănilile, simte nevoia să șocheze pentru a trezi revolta, nu-l interesează gratuitățile manieriste, nici nu-și cizelează soclul pe care să se așeze pentru eternitate. Scrierea este, pentru Ion D. Sîrbu, o mărturisire năvalnică și aluvionară, o plângere aidoma celei a lui Iov, ireverențioasă și slobodă.

Roman „politic” nu doar ca formulă stilistică („corinticul”), ci mai ales prin conținut, textul pune sub reflector evenimentele, ideile odioase care au contribuit la consolidarea dictaturii ceaușiste, relevând cu minuțiozitate funcționarea mașinării totalitare. Ca orice satiră, romanul vizează atât un efect critic, cât și unul meliorativ. Dar amploarea sa eseistică nu se rezumă numai la critica sistemului. Cum tehnica romanescă trimite, s-a spus, la „metafizica” romancierului, rezultă că, în ultimă analiză, opera nu e simplă ficțiune, ci viziune, revelare substanțială a unui *Weltanschauung*.

Adio, Europa! nu este, așadar, un roman psihologic, iar destinul eroului rămâne mereu în plan secund, furnizând nenumărate prilejuri de reflecție. Ion D. Sîrbu creează un personaj interesant și incitant, situat la granița dintre două lumi (cea socialistă-decăzută și cea arhaică-primitivă) și dintre două mentalități (cea orientală și cea occidentală). Aceste opoziții ireconciliabile le-a trăit, transfigurându-le creator, autorul însuși, ceea ce justifică afirmațiile lui Michel Zérafra, potrivit cărora „personajul unui roman reprezintă o concepție asupra persoanei: o anumită idee asupra omului, o anumită viziune asupra lumii vorbesc prin masca lui”. Într-adevăr, în *Adio, Europa!* realul este deliberat teatralizat, convenția verosimilității este deliberat încălcată - ceea ce înseamnă că romanul „corintic” redevine, într-adevăr, mitic și simbolic, dar nu din ignorarea adecvării mimetice la realitate, ci din insatisfacție cognitivă, mărturisind tentativa unei explorări mai profunde a lumii și a naturii umane. Excedat de determinismul mecanic al realității, scriitorul imaginează un alt orizont, o lume de vis în care să se confrunte liber, confirmându-și sau

Ecaterina Ajder

infirmându-și validitatea, ideile obsesive care „mobilează” universurile enciclopedice ale personajelor. Protagonistii încearcă să se salveze, prin povestire și discurs (investite cu o funcție soteriologică), de teroarea unei societăți bolnave. Reproșurile criticilor (care sesizează că personajele au adesea o pregătire culturală necorespunzătoare condiției lor sociale și că țărani și muncitorii lui Sîrbu sunt la fel de erudiți ca și intelectualii și țin prelegeri savante, sintetice și bine argumentate) provin dintr-o inaderență temperamentală la asemenea tip de roman. Or, în *Adio, Europa!*, personajele nu au o identitate estetică realistă, sunt simple voci ale autorului, proiecții și măști ale sinelui. Candid poate fi un *raisonneur* și un interpret al propriilor sale aventuri numai întrucât, ca subiect, partener de dialog și interpret, el desfășoară în fața cititorului nu doar datele exterioare ale unui destin, ci și un „orizont de conștiință” subiacent.

Personajul-narator relevă cauzele răului care a cuprins lumea din jurul său. „Fost profesor de fostă filosofie idealistă”, el prezintă drept carte de vizită, la începutul romanului, un eseu al său cu titlul *Despre sexul dracilor sau considerații asupra caracterului androgin al răului în lume*, în care demonstrează că Diavolul, „expresie a antireligiei și antimoralei”, deține atât funcția de furnizor al materiei prime pentru cele mai reușite înjurături, cât și „monopolul metafizic al unei uriașe, unice, formidabile calități morale: nu se lasă lingușit, fiind funciarmente total imun față de orice laudă - în această privință suntem obligați să-l plasăm, din punctul de vedere al bunului simț, deasupra îngerilor, sfinților, arhanghelilor ce alcătuiesc ierarhia de putere în burocrăția Paradisului”. „Drolatica” introducere are rolul unui avertisment: malignitatea diavolului pălește în fața aberațiilor „sistemului”. Nefârțatele care-si dispută cu Dumnezeu stăpânirea asupra lumii este chiar un personaj simpatic și se metamorfozează de-a dreptul hazliu: întâlnim în roman câte un „muezin cu coadă și cu coarne” care moare de răs, câțiva „demoni violeti”, pe Asmodeu, doi „draci vineți, goi pușcă”, plutind prin aer „paralel cu noi”, niște demoni verzi cărora li se spun povești „de adormit copiii” și ei, „tolăniți la picioarele povestitorului, ascultau, râdeau și se minunau”. Târgul cu Necuratul îi apare naratorului ca „un contract cinstit, pe baza cererii și ofertei”. Nu aici se concentrează energia negativă, nu aici stă primejdia cea mare. Lumea devine cu adevărat malefică atunci când omul preia pe cont propriu atributele demonice, construind sisteme coercitive ce impun trăirea practică a Răului: „...portretul, dosarul și milițianul constituie și destinul, și damnațiunea acestei lumi ucișigăse și sinucigașe”. Așa s-ar explica și „maniheismul” caracterizărilor din roman, personajele fiind fie strict negative (lichele, tortionari, turnători, securiști etc.), fie pozitive (doar acestea nu poartă nume

„turcești” și se află, invariabil, în postura de victime: Dezideriu Candid, Olimpia, Vasile, Petre Tăranu, Marin, Florica, Bura Brutus etc.).

Idealist fără speranță, credincios lui Marx ca unui profet neînțeles, filosoful Candid, fost pușcăriaș politic, devine un mărunț funcționar la Vinalcool și Panificație. Inadaptat și marginalizat, el își acceptă și își alină ratarea în alcool și într-o luciditate inițial ironică, ulterior amar-întunecată. Se autocaracterizează adesea, persiflant, drept „sublim și cretin genopolitan”, „un milog idealist, un romantic postum, un cretin moralist, incapabil de a fi atât otoman, cât și antiotoman”, „un iobag cu dosar și diplome, acceptat la Isarlâk pentru reabilitare și pocăință”, „un biet fost profesor de idei moarte”, „incurabil păgubos, un monadolog desleibnizat, un fost marxist devenit un eretic periculos al marxismului” etc. Eroul este, de fapt, o întruchipare a „omului parantetic”, a omului care își trăiește viața în paranteză și care, în final, este absorbit de vârtejul absurd al politicului și înghițit de acesta ca o „simplă ficțiune” lipsită de importanță. Tragismul personajului constă tocmai în insignifianța sa pentru lumea căreia îi aparține - Candid este, pentru sistem, o cantitate neînsemnată, un „accident”: „Toată viața mi-am trăit-o în paranteză: nu am fost decât un nenorocit de suplinitor al propriei mele ființe. De ce să mă plâng acum? Nu fac oare parte dintr-un popor de suplinitori [...]? Generația mea nu a avut dreptul la *definitivat* [...]. Acum, la sfârșitul cărării, îmi dau seama că nu lăsasem nimic în urma mea: am trăit în anestezia unei paranteze, în cofrajul de ghips al frângerii sirei spinării”.

După cum mărturisese adesea, romancierul-ideolog încearcă de fapt să găsească răspunsuri unei probleme care a frământat pe mulți intelectuali în secolul al XX-lea: „ce legătură mai are socialismul *real* cu Marx?”. Interogația deschide o dublă perspectivă: dacă, pe de o parte, practica a denaturat principiile teoretice generoase ale doctrinei, pe de altă parte, milenarismul marxist s-a dovedit la fel de iluzoriu ca al oricărei alte utopii. Presupunând „descrierea literară individualizată a unei societăți imaginare, organizată pe niște baze ce implică o critică subiacentă a societății reale”, proiectul utopic este întotdeauna devalorizat de un microb intern: vidul metodologic absolut. În afară de modificarea individului, nu există mijloace de a se obține fericirea promisă - așa încât orice încercare de a pune în practică acest construct abstract transformă utopia într-o „distopie”. Datul uman este ineluctabil - oricât de complex, hibrid sau straniu ar apărea, el nu poate fi depășit: „...toate utopiile și distopiile proiectate spre viitor ne scot, de fapt, din vis, din paradis, și ne mută cu forța în cincinalele falselor statistici, falselor lozinci, falșilor eroi sau zei”.

Din aceste motive, socialismul „științific” ceausist nu este câtuși de puțin urmașul proiectului marxist, argumentează autorul: „În esență, statul nostru este întruchiparea fizică a unei idei, a unui ideal, puterea noastră întregă fiind concentrată în persoana mistică a unui singur om, clasele sociale sunt caste sociale - lupta de clasă fiind totuși extirpată până în pânzele roșii. Deci Marx este dușmanul numărul unu al formei noastre de stat”. Mai mult, adevăratele modele ale comunismului „real” sunt oferite de mișcările anarhiste rusești: „Marx îl detesta pe Bakunin. [...] Îl numea *dobitoc iresponsabil*, nebănuind, desigur, că Lenin, Stalin, Dzerjinski etc., ca *praxis* și ca metodologie, se trag mai mult din acest *dobitoc* decât din *Manifestul* sau *Capitalul* său”. Preconizata disoluție a statului devine, în fapt, o fortificare absolut „fascistă” a mecanismelor acestuia, internaționalismul originar lăsând locul naționalismului șovin, iar egalitarismul teoretic inițial unei lupte acerbe pentru putere și favoruri (cf. Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, 1998).

Linia de forță a cărții va fi, evident, critica socială. Astfel, prozatorul descoperă o opoziție radicală între mentalitatea central-europeană în care se formase și cea orientală, a Isarlâkului (supranumele Craiovei, imagine în negativ a „albei cetăți” a lui Ion Barbu), unde își trăiește exilul. Alutania (Oltenia), provincia de adopție a eroului, pare un teritoriu neoturcesc în care vechile instituții și moravuri fanariote cunosc o uimitoare recrudescență. Sîrbu nu procedează însă, asemenea lui Swift sau Montesquieu, utilizând convenția „denunțării viciilor societății contemporane, prin descrierea alteia, exotice, fanteziste, cu păcate similare”; turcizarea locului, ca și a titulaturii deținătorilor puterii, nu reprezintă,

Ecatarina Ajder

Ecaterina Ajder

după cum remarca Monica Lovinescu (în volumul *Insula șerpilor. Unde scurte. VI*, Humanitas, 1996, p. 335-360), nici camuflajul obișnuit din romanele tipărite sub regimul comunist, când, „spre a se pomeni de tarele prezente se evada către alte timpuri sau orizonturi” (ca în *Calpuzanii* lui Silviu Anghel, de pildă). În *Adio, Europa!* este descris cât se poate de clar comunismul, în varianta autohtonă, ceaușist-nationalistă. Cruzimea, lașitatea, obtuzitatea și indiferența cinică, venalitatea și frica generalizată sunt caracteristicile acestei lumi turcite, „provincie a provinciei, margine a marginilor, definitivă, incurabilă, mortifiantă *finisterra*”, în care coabitează „bătrâna Asie cu brusc senilizata Europă”.

În *Cartea râsului și a uitării*, roman scris după procedeul „temei cu variațiuni”, foarte diferit așadar ca formulă de *Adio, Europa!*, Kundera surprinde, de asemenea, caracterul „demonic-relativizant” al râsului. Nu atât incultura celor de la putere, cât stereotipia existenței, a tuturor formelor relațiilor interumane, de la cele mai intime la cele mai distant oficiale reprezintă, pentru scriitorul ceh, izvorul hohotului eliberator. Nici *Viața e în altă parte*, nici *Valsul de adio* sau *Insuportabila ușurătate a ființei* nu sunt romane politice *stricto sensu*. Dacă Ion D. Sîrbu întreprinde o analiză minuțioasă a totalitarismului (în plan ideologic, social etc.), Kundera consideră politicul o temă printre altele, tratând, din diferite unghiuri, în medii și structuri sociale diverse, viața de cuplu, iubirea, sexualitatea, moartea etc., insistând mai mult asupra realității psihice, interioare a personajelor, și nu asupra realității politice în sine. De aceea au și avut, poate, romanele sale atâta succes în Occident. Oamenii de dincolo de Cortina de Fier se confruntau cu alte probleme, iar o carte ca *Adio, Europa!*, chiar dacă ar fi fost publicată peste hotare înainte de 1989, nu credem să fi adus autorului ei celebritatea. Celebritatea, spunea Goethe, nu e decât o neînțelegere iscată în jurul unui nume. De aceea, poate, Sîrbu nici nu a încercat să-și publice romanul, scris parcă numai pentru cei care au trăit pe propria piele „la condition roumaine”.

Adio, Europa! aparține unei literaturi specifice epocilor de criză, de deconstrucție a oricărei iluzii, un roman antiutopic, prin care se reafirmă cu vehemență individualitatea, dreptul la diferență. Conștiința propriei valori, morofobia, propensiunea către satiră și caricatură, toate acestea îl apropie pe Ion D. Sîrbu de Caragiale, comicul „monumental” al celor mai reușite pagini ale sale, de un farmec inenarabil, fiind reflexul unei viziuni critice radicale, autorul elaborând un tip de scriitură foarte original, în care se întretes calamburul cu șarja limbii și a limbajelor de lemn, paradoxul cu formula aforistică, citatul indirect din autori mai mult sau mai puțin celebri cu expresia argotică. Personalitate accentuată, Ion D. Sîrbu nu poate accepta gândirea Celuilalt decât atunci când și-o asumă, și nu și-o asumă decât modificând-o, parafrazând-o, în mod propriu. Utilizând îndeosebi procedeele intertextualității interne (aluzia, parodia, citatul), autorul obține efecte stilistice memorabile prin mijloace simple: antonomaza („bietii ivani denisovici”, „elsele aragonico-triolete”, „saharovii”, „valentin silvestrii”), epitetul caracterizator („păsărească barthesiano-marino”, „Isarlâka mea Xantipă”, „agenți auriculari”, „umeri axiologici”, „nas rumelian”, „ochi de viezure-sapiens”, „cecitate sartristă”, „surăs extrabugetar”, „pioșenie postrevoluționară”, „poezie totemică”, „cârmaci omniscient”), construcțiile lexicale inedite, realizate prin derivare, compunere, conversiune („Iosif înkremlinatul”, „subcheliu”, „...își ienicereau odraslele”, „mi se majuscula brusc stomacul”, „limba ne lasă ...nicu-n perete”), comparațiile livresti („memoria mea arată ca Troia înainte de Schliemann”, „femeia... ca o mitralieră semiologică”) etc. Sîrbu folosește, totodată, eufemismul cu funcție ironică, exploatând paremiologia autohtonă și creând, în paralel, o paremiologie *sui generis*, cu funcție satirică.

Cu ajutorul banalei enumerații de tip „inventar” (în care Bahtin vedea o aspirație către monumental și o paradă a vieții, dar și ilustrarea vieții ca paradă), autorul descrie o întreagă umanitate, într-una dintre cele mai reușite pagini ale literaturii

noastre satirice: „Poltronii, șmecherii, juveții, gogosăresele, ginecologii, miticii, farfurizii, catavencii, palicarii, nastratinii, bișnițarii liberali, bișnițarii oficiali, scatofagii din divan, scatofagii din presă, scatofagii ezoterici, pachidermii poetici, saurienii curlingăi, veșnic-învinșii, avocăteii, câinii, învingătorii pereni, puscăriiașii voluntari, paznicii de silă, paznicii fără voie, lichelele profesioniste, lichelele amatoare, lichelele emerite, ticăloșii cretini, ticăloșii cretinizați, ticăloșii de geniu, doctor-docenții, logovorii, logomachii, membrii, nemembrii, foștii, țigani, țigăniții, popii analfabetizați, arhimandriții contabili, coloneii-colonei, coloneii-berze-albastre, bârfitorii, curvele (de votcă, whisky, patrie, ciupeală, turism), fecioarele obosite, mamele divorțate, tații muieratici, lași și bețivi, cei zece mii de ingineri nerentabili, cele zece mii de pupitre loto-prono, cei două sute de mii de țărani plecați din sat, dar încă neajunși în urbanitate, dascălii cenzeni, dascălițele agitatoare, militarii-civili, civilii-militari, recruții tunși, recruții netunși, damele cu relații, peștii cu carnet, actorii născuți, actorii făcuți, actorii megafoane imnice, bătuții la cap, bătuții la fund, tras-împinsii, schizofrenicii de carieră, băgătorii de seamă, turnătorii de toate gradele, de toate speciile, dispecerii de prostietate, impotenții timpurii, onaniștii convinși, oligofrenii directori de editură, fabuliștii voiajați, cumnații, nașii, nepoții, mătușile bune, mătușile nebune, muritorii de foame, muritorii sătui de viață, specialiștii, specialiștii cu carte, urmăritorii, urmăritorii, temuții, temătorii, copiii, copiii educați, copiii just educați, fetele, fetele frumoase și triste, triste și frumoase, tovarășii de la raia, tovarășii din divan, tovarășii de la Înalta Poartă, portretul Lui, portretul Ei, cărțile Lui, cărțile Ei, evul Lui, evul Ei, cuvintele Libertate, Independență, Demnitate, slavă, slavă, slavă...”.

Roman politic, filosofic, eseistic, parodic, satiră, antiutopie, pamflet - *Adio, Europa!* este expresia unei tentative disperate de „dezvrăjire a lumii”, în care se îmbină comicul cu tragicul și cu absurdul, ironia cu patosul și deriziunea, revolta cu blestemul și cu tăcerea. Intellectualism, ironie, parabolă, eseu - acestea sunt trăsăturile definitorii ale romanului lui Ion D. Sîrbu (poate cel mai curajos roman politic despre alienarea societății românești sub totalitarism) și ale unei întregi direcții din proza secolului al XX-lea, de la Mihail Bulgakov la Andrei Platonov, de la Thomas Mann și Hermann Hesse la Ernst Jünger și Elias Canetti. Fără a fi un mare constructor epic, precum Rebreanu, fără a avea subtilitatea retorică a lui Breban, apropiat însă de Preda prin radicalismul moral, Sîrbu ocupă un loc aparte în literatura noastră postbelică. Prin *Adio, Europa!*, romanul românesc a dobândit noi valențe, atât în plan stilistic-tipologic, cât și ca atitudine etică.

Ecaterina Ajder

Jurnalul, cea mai autentică formă de „roman politic”

Reflecțiile despre istorie și politică, filosofie și morală, stat și putere sunt prilejuate, de cele mai multe ori, de anumite observații sau fapte (diverse) din viața cotidiană. Aceste anodine observații factologice au rolul unor indici de referențialitate, vivificând și conferind astfel veridicitate abstracțiunilor, jocului dinamitant al ideii. Adevărurile filosofiei, științelor, logicii sunt, prin urmare, asumate existențial sau dezavuate, în funcție de adecvarea sau de inadecvarea lor la realitate. Subtitlul celui de-al doilea volum al *Jurnalului* („roman politic”) își găsește astfel, în text, cea mai clară justificare: „Nescriind azi literatură politică nu înseamnă a nu te înregimenta: din contră, a scrie cărți *ce nu pun probleme* înseamnă a face jocul puterii care are interesul să despărțea pe scriitor de poporul limbii în care scrie. Am fost toată viața împotriva amestecului politicii în artă și în cultură, sunt și azi partizanul despărțirii puterii politice, de stat și valorile civile, dar consider că *politicul* (s.n.), ca boală și destin, ca dogmă și libertate, trebuie să intre în discuțiile și soarta unor eroi, locuri, întâmplări. Am trăit periculos, scriu periculos: sunt o victimă a politicii, scriu cinstit și curat despre această necinstită și necurată politică”.

Când se referă, de exemplu, la tragedia popoarelor, pe Ion D. Sîrbu nu-l mulțumesc doar explicațiile de ordin istoric sau politic. Cauzele ascunse ale răului sunt căutate altundeva, în inconștientul colectiv, în mitologie, religie, folclor, limbă, moravuri etc. Regretând pierduta simplitate a explicațiilor care-l făceau cândva vinovat pe diavol pentru orice dezechilibru malefic, Sîrbu constată o bizară ubicuitate a răului, o misterioasă „glaciațiune” în urma căreia s-a produs „gravul divorț cosmic”, alienarea totală, îndemonierea lumii. Instaurarea terorii, a supravegherii continue, a fost posibilă datorită pasivității, inerției oamenilor, militarizarea societății inculcând strania confuzie dintre Cezar și Dumnezeu. Delirul de substituție nu se produce decât în

mintea tiranului, dar, în mod paradoxal, această substituție ia naștere din servilismul supușilor. Constatând cu surprindere că ascensiunea tuturor dictatorilor în istorie s-a bazat pe arogarea unor pretense drepturi, a unei pretense superiorități de esență, că este suficient să clamezi vehement că ești Cineva, pentru a fi crezut, Hannah Arendt releva, cândva, această definitivă fuziune a măștii cu chipul: „Societatea e totdeauna dispusă să accepte o persoană drept ceea ce pretinde ea că ar fi, astfel încât un șarlatan care pozează în geniu are totdeauna șanse de a fi crezut” (*Originile totalitarismului*, Humanitas, 1994, p. 103).

Ion D. Sîrbu urmărește simptomele maladiei totalitare, căutând resorturile intime care au condus la proliferarea răului și a prostiei. Diaristul consemnează caracterul liturgic al raporturilor dintre individ și stat în Rusia medievală; îndelunga obișnuință a penitenței dă naștere, în timp, unui acut sentiment de culpabilitate. El însuși rătăcit într-un labirint al suferinței absurde și inutile, Ion D. Sîrbu se declară, cu amară ironie, doctor *magna cum laude* în „victimologie” și „claustrologie”. Acestea sunt științe practice, „suferite”, nu inventate de savanți, ci desprinse din cea mai concretă și mai crudă realitate. „Victimologia” ar fi, astfel, disciplina juridică (opusă criminologiei) care se ocupă cu „depistarea și pedepsirea victimelor. Care se ascund. Care tac”, iar claustrologia – „o știință a închisorii, a stării de închis, [...] având grave legături cu morala și metafizica. Deținutul politic, oriunde ar fi închis, nu este decât pionierul simbolic al unei lumi ce alunecă tot mai mult spre împușcări generală, multilaterală, multinațională”.

Din disperare filosofică, Sîrbu își îndreaptă atenția, aplicându-și cu sagacitate spiritul, asupra *conceptului de prostie*, la care conduc inevitabil toate aspectele din imediata realitate. Ca fenomen corelat prostiei, *kitsch-ul* este întrezărit în toate formele vieții sociale, în cultură etc., proliferând asemenea unei molime. Aflat la confluența dintre surogat și utopie, *kitsch-ul* este un instrument propagandistic foarte eficace: înseamnă portret și lozincă, artă „angajată”, degradare grotescă. Diatriba scriitorului țintește, de pildă, și producții cinematografice ca filmele lacrimogene indiene ori atât de vizionatul „Pe aripile vântului”, care ar exprima, prin impactul asupra maselor, vulgarizarea iremediabilă, trivializarea gustului estetic și a sentimentelor umane. Paranoia, ca „pedeapsă pentru păcatul trufiei și al puterii fără limite”, este stigmatul de pe fruntea dictatorilor de orice fel, răsfrângându-se însă, în diverse forme, și asupra supușilor, asupra poporului asuprit, imobilizând, prin forță, individualitatea; în rândul maselor se declanșează astfel un „delir halucinatoriu”, manifestat printr-o nestăvilă invazie de superlative și printr-o obediență totală. O religie a „fricii de aproapele” înlocuiește, progresiv, tradiționala frică de Dumnezeu,

iar cultul persoanei dictatorului suprimă orice altă formă de adorație mistică.

Puterea, în general, este o temă frecvent întâlnită în cel de-al doilea volum al jurnalului lui Ion D. Sîrbu. În fața „poftel” de putere ce devine drog, nu e valabilă - constată diaristul - opoziția pasivă. Omul trebuie să aibă un refugiu doar în propria sa gândire, să poată „citi” spectacolul de circ oferit de popor Cezarului ca deviere aberantă, absurdă de la raporturile normale individ-stat. Deși Sîrbu afirmă undeva: „Mor împăcat - nu l-am aplaudat niciodată”, el pledează pentru rezistența activă în fața opresiunii, pentru asumarea sacrificiului. Situația reală este, din nefericire, cu totul alta: s-au înstăpănit lichelismul, proștia și suspiciunea, „s-au epuizat toate rezervele de caracter ale națiunii”. O idee reluată obsesiv este aceea că obediența, lingusirile victimelor creează tiranii, sau, cum spune Sîrbu, „ajung doi inși - un prost și o lichea - pentru ca Puterea să fie servită”. Locul utopiei ar trebui luat de proteste, pentru că nu la paradisul politic, ci la înțelegerea civică și a condițiilor concrete în care se desfășoară viața socială este necesar să aspire umanitatea. Lucid, Sîrbu reușește să vadă în viitor, cu ochii minții, mai limpede decât noi, contemporani cu evenimentele, am putut vedea. Autojustificările, compromisurile, minciuna se vor perpetua - ne asigură diaristul, ale cărui reflecții ne pun pe gânduri pe noi, cititorii săi din posteritate: „Un mitropolit - în serviciul securității noastre staliniste - ne va putea demonstra că numai făcând anumite concesii față de Putere a putut salva asta și asta, a putut proteja pe X și pe Y... [...] Va veni cutare colonel cu lista celor pe care i-a ajutat și i-a salvat, cutare ministru al culturii va înșira curajoasele sale luări de cuvânt și înfruntări cu puterea, pentru apărarea publicațiilor, Uniunilor, așezămintelor culturale. O doamnă, bine introdusă în cercurile literare înalte din Capitală, mă asigură că alături de M.B., poetul partidului și autorul a nenumărate imnuri și ode adresate șefului nostru magnific, există un alt M.B., autor al unor poezii adevărate, de mare sensibilitate, durere și adevăr... [...] Vorba lui Blaga: orice rahat, după ce se usucă, are dreptul să-și scrie memoriile sale de trandafir!”

Ion D. Sîrbu s-a stins cu puțin înainte de evenimentele din decembrie, răpus de o boală necrutătoare. Citindu-i însă cărțile „din sertar”, la care a lucrat în ultimul deceniu de viață, trebuie să-i recunoaștem scriitorului nu doar talentul literar (valoare întotdeauna negociabilă, după mode și timp), ci și excepționala înzestrare intelectuală, de gânditor (nu numai) politic. Din această pricină, de ar fi studiate în școală, *Adio, Europa!* și *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* ar putea furniza celor tineri altfel de „modele”, cu largă deschidere culturală, care să-i provoace la o lectură nuanțată a istoriei noastre recente mult mai profitabilă decât orice lecție de estetică.

Petru Comarnescu, un frenetic generos

Nicolae Cârlan

octombrie 2019
Libralia • nr. 51

Nicolae Cârlan

Mania uitării nedreapte și păguboase, instalată la noi și după 1989, decurgând mai mult decât probabil din setul de „norme și principii” *political correctness*, ia cu asalt personalitatea cultural-științifică și artistică a unor reprezentanți de marcă ai vieții noastre spirituale, fără a căror aport istoria culturii naționale (fie ea și secvențială) apare oricum deteriorată, cu segmente greu dacă nu imposibil de explicat, datorită unor absențe cauzate de omisiuni, „nevinovate”, care nu-si pot justifica prin nimic efectul malefic în universul valorificării integrale, *sine ira et studio*, a oricărei contribuții la edificiul culturii naționale... Este și cazul a doi reprezentanți de anvergură din contextul de vârf al culturii, artei și literaturii românești, pe care destinul i-a „programat” să trăiască și să creeze în secolul XX în momente marcate de grave fracturări istorice care au instalat în spațiul românesc structuri social-politice perfect contradictorii, comunismul fiind echivalent cu o absurditate tragică absolută. Ne referim, concret, la dramaturgul **Ion Luca** și la criticul și istoricul de artă **Petru Comarnescu**, ambii prezenți în spațiul bucovinean, în ordine nu numai biografică, prin faptul că sunt înmormântați aici, la Vatra Dornei, primul, și la Voroneț, cel de al doilea, legându-și, și în acest fel, definitiv destinele, și prin postumitate, de arealul spiritual al Bucovinei.

Dacă pentru personalitatea și creația lui Ion Luca preocupările noastre

recuperatorii au putut să fie mai stăruitoare, mergând până la o ediție, de *Teatru essential*, publicată în anul 2017 (conținând, pe întinderea a circa 1400 de pagini, 16 piese de teatru din creația sa și un amplu și diversificat documentar istorico-literar), ediție binevoitor ignorată de critica de specialitate de pe la noi, în ceea ce-l privește pe prolificul și polivalentul Petru Comarnescu, aporturile noastre, mai modeste, atât ca întindere, cât și ca diversitate, constau doar în două repere bibliografice de mai redusă amplitudine: un *Documentar memorialistic* (2005) și o cochetă antologie de scrisori, *Confluente providențiale* (2010), extinse, ambele, pe parcursul a circa 250 de pagini. Este drept că el a mai beneficiat, între timp, și de un riguros studiu monografic, 274 de pagini, semnat de Monica Grosu (2008) ca și de un documentar, 290 de pagini, cu extrase din arhivele securității, datorat lui Lucian Boia (2014), contribuții pe lângă care critica noastră de resort a trecut, din câte știm, aproape cu suverană indiferență, poate că din motive de *political correctness*, poate..., ca să dăm o replică ultrademocratică dogmatismului proletcultist, demonstrându-i că, într-o manieră mai elitistă, putem și noi să-i punem la uitare pe cei care, dacă ar fi în viață, ne-ar incomoda.

De aceea considerăm că nu este deloc inoportun să ne reamintim, nu neapărat ocazional (pe la aniversări și comemorări de sorginte biografică) de

personalitatea plurisemnificativă a criticului și istoricului de artă, a filosofului antropolog, a memorialistului de largă amplitudine și elevată altitudine, a traducătorului și exegetului, a omului de cultură și animatorului cultural irezistibil care a fost energicul Petru Comarnescu a cărui operă reprezintă pentru cultura noastră o pagină inconfundabilă, plină de multiple și rodnice semnificații, peste care timpul nu trebuie lăsat să treacă cu nepăsare, fără a ne face culpabili de păcatul ignorării vinovate.

Așadar, Petru Comarnescu, născut la 23 noiembrie 1905, la Iași, și decedat la 27 noiembrie 1970, la București, provenea dintr-o familie moldavă de o modestie luminoasă, tatăl, Petru Comarnescu, cu o neclarificată obârșie poloneză, fiind funcționar la Poștă, iar mama, Elena (născută Cernătescu), institutoare, regăsindu-și o încrengătură genealogică prin arborescența lui Veniamin Costachi și Ion Ionescu de la Brad. Copilul, cu nedezmintite semne de precocitate, va beneficia de o formație, în spațiul familial și public-școlar, sistematică și coordonată corespunzător pentru nivelul social din care provenea și pentru tradițiile pe care familia (îndeosebi mama) era îndreptățită să și le asume cu un discret orgoliu.

Studiile liceale, începute la Iași (primele trei clase, între anii 1916 și 1919, la „Liceul Național”), și le-a continuat, până la sfârșit, 1924, la București (Colegiul Național „Sfântul Sava”), urmând apoi studii superioare la Facultatea de Filosofie și Litere, concomitent cu Facultatea de Drept, la Universitatea din București, între anii 1925 și 1929 (după ce, în anii 1924 și 1925, efectuează stagiul militar, în artilerie, la Școala de Ofițeri de Rezervă din Craiova). În anii studiilor liceale la „Sfântul Sava” este secretarul Societății Literare („Buciumul”) a școlii, în revista căreia („Ramuri fragede”) întâlnim și semnătura sa, începând din anul 1923, împreună cu ale altor colegi, dintre care se va impune Dan Botta. În timpul studenției este tot mai prezent în paginile revistelor de cultură care apăreau atunci, îndeosebi la Iași („Lumea, bazar săptămânal”, de pildă) și mai cu seamă la București, semnând cu pseudonimul Pan Cercetătorul, deja utilizat din liceu, sau, cel mai adesea, cu numele propriu-zis, Petru Comarnescu, în arealul publicistic în care regăsim figuri marcante din interbelicul românesc, precum: Mihail

Sadoveanu, Tudor Arghezi, Mihai Codreanu, George Topârceanu, Otilia Cazimir, Felix Aderca, Mircea Eliade, Ion Minulescu, Octav Botez, Sandu Tudor, Gala Galaction, N. N. Tonitza ș.a.m.d.

Deplina consacrare a lui Petru Comarnescu în publicistică s-a produs odată cu colaborarea sa la cotidianul de teatru și artă „Rampa”, între anii 1926 și 1927, urmată concomitent prin colaborarea la cotidianul „Politica”, extinsă pe parcursul a doi ani (până în 1928), ocupându-se aici de pagina culturală a publicației (intitulată, ad-hoc, *Politica teatrală, artistică și culturală*). O colaborare publicistică fructuoasă va desfășura Petru Comarnescu la „Ultima oră”, unde a redactat tot pagina culturală în anii 1928 și 1929. Un reper semnificativ în activitatea sa publicistică va fi revista „Tiparița literară” întemeiată (în 1928) și condusă împreună cu Camil Baltazar, unde Petru Comarnescu încearcă și izbuteste să formuleze coordonatele care ar defini o „Nouă spiritualitate” necesară în climatul spiritual de atunci, pentru care pleda cu toată convingerea. A mai colaborat, fără un program expres, la „Adevărul literar”, „Universul literar”, „Viața românească”, „Vreamea” – toată această efervescentă publicistică având un rol fundamental pentru profilul formativ al personalității spirituale comarnesciene, axată pe două direcții principale: **literatură** și **artă**. În 1928, întreprinde o anchetă publicistică pe tema specificului national, cu mare ecou, salutată în mediile intelectuale ale vremii, afirmându-și crezul într-o lume așezată pe temelii „humaniste”, susținând că dorul, vioiciunea, cuminența, măsura, seriozitatea sunt însușiri specifice neamului românesc, promovate prin creația lor de Mihai Eminescu, Ion Creangă, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nicolae Grigorescu etc.

Din septembrie 1929, Petru Comarnescu se află în America, pentru doctorat, la Universitatea Southern California din Los Angeles (pe baza unei burse, adjudecate prin concurs, acordată de o americană - Helen Kimberly Stuart), studiind aici (ca materie principală) *filosofia* (cu axare îndeosebi pe estetică) și, ca materie secundară, *sociologia*. La sfârșitul anilor de studii – vreme în care a investigat, pe viu, și universal „miracolul american”, în profunzime și în extensiune - își va susține, la 25 mai 1931, doctoratul cu teza intitulată *The Nature of Beauty and Its Relation to Goodness* în fața unei comisii prestigioase (alcătuită din profesorii R. T. Flewelling, directorul Scolii de Filosofie, Herbert Wildon Carr, F. C. Schiller, Edwin Dyller Staruck, E. Hoembre, Emory S. Bogardees, Clarence Marsh Case), lucrare editată în versiune românească, substanțial îmbogățită, mai cu seamă sub raport informativ, abia

Ecaterina Aider

peste 15 ani (în 1946), sub titlul *Kalokagathon. Cercetare a corelațiilor etico-estetice în artă și în realizarea de sine*. Această experiență americană i-a permis lui Petru Comarnescu, spirit deschis și receptiv, înzestrat cu o mare putere comprehensivă, cunoașterea și însușirea unor modalități de gândire și acțiune menite a produce fertile mutații benefice ale existenței umane, pentru implementarea cărora va pleda deschis până prin anul 1947, când publică un tom masiv intitulat *America. Lume nouă, viață nouă*, o însumare a lucrărilor anterioare consacrate cunoașterii și diseminării universului de existență american (*Zgârie-norii New-Yorkului*, 1933, *Homo americanus*, 1933, *America văzută de un tânăr de azi*, 1934), cu un capitol inedit, despre *New Age*, elaborat pe bază de informații dobândite preponderent pe cale livrescă. (Se prea poate ca această activitate de răspândire și susținere a unui mod de gândire și acțiune în stil „americanesc” - de menționat, între altele, că a făcut parte din Asociația „Amicii Statelor Unite ale Americii” și a colaborat la emisiunea radiofonică *Ora Americii*, fiind unul dintre principalii noștri americanologi - îi vor aduce, după instituirea doctrinei politice „Cortina de Fier”, multe și grave neplăceri, inclusiv ridicarea dreptului de semnătură, echivalentă cu interzicerea oricărei activități public(istic)e și, implicit, cu suspendarea oricăror mijloace materiale destinate existenței. Practic, în aceste condiții, Petru Comarnescu este – să o spunem pe șleau - condamnat să facă parte din rândul muritorilor de foame!)

Revenit în țară, în toamna anului 1931, intră în avocatură, în cabinetul soțului verișoarei sale, George Neter, (profesie față de care nu simte nici un fel de aderență interioară), întreprinde fără vreun rezultat demersuri pentru obținerea

unei catedre universitare și se avântă într-o frenetică activitate publicistică și culturală, mai ales în cadrul Asociației „Criterion” (model desăvârșit de conduită democratică *sans rivages*), înființată în urma strădaniilor sale, care va edita și o revistă omonimă, dar care se va desființa după câțiva ani, datorită asumării unei democrații pentru care societatea românească, chiar și prin vârfurile sale, nu era câtuși de puțin pregătită. Își manifestă disponibilitățile publicistice începute din vremea studenției bucureștene, cu aceeași dezinvoltură și înclinație spre echilibru, colaborând la o sumedenie de cotidiene și periodice dintre care vom reține (în ordine alfabetică) pe cele mai intens frecventate și cu consecințe fertile pentru dimensiunea spirituală a existenței umane la noi: „Criterion”, „Cronica”, „Politica”, „Rampa”, „Revista Fundațiilor Regale”, „România literară”, „Steaua”, „Timpul”, „Tribuna”, „Ultima oră”, „Viața românească”, „Vreamea” ș.a.m.d., cu eseuri, articole, recenzii, cronici, studii, interviuri, anchete pe teme majore solicitate de tendințele imperative ale momentului etc., la unele întreținând pagini culturale întregi, bineînțeles, mizând și pe atragerea a diverși colaboratori congeneri, nume de prestigiu în cultura românească (Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Ionel Jianu, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Mihail Polihroniade, Anton Golopenția, Henri H. Stahl, Barbu Brezianu și alții). Desigur, această generoasă risipă de energie, de idei și informații culturale, care nu și-au diminuat valabilitatea și (cel puțin unele) nici actualitatea, reprezintă partea umbră doar a creației comarnesciene, destul de întinsă și plurisemnificativă, iar datoria posterității este aceea de a o recupera în ediții de profil spre beneficiul memoriei autorului și totodată, deziderat foarte important, spre folosul culturii române (același deziderat fiind valabil și pentru corespondența sa depusă de Traian Filip la Biblioteca Academiei Române).

Din anul 1934, funcționează, în fine, angajat ca redactor la „Revista Fundațiilor Regale” și la editura acesteia, pentru ca, nu peste multă vreme (în 1936) să fie încadrat și ca inspector în Direcția Generală a Teatrelor, cartea sa *Scrieri despre teatru*, apărută postum, încorporând și reflexe ale experienței practice dobândite acum în acest domeniu.

În planul vieții personale înregistrează însă o experiență decepționantă, trebuind să afle că tânăra sa soție, Gina Manolescu-Strunga (fiica unui politician renumit al vremii), fusese, de la vârsta de 17 ani, amanta lui N. D. Cocea cu care își continua relațiile amoroase și după căsătorie, declarând cu nonșalanță că, însărcinată fiind, tatăl viitorului copil

nu este soțul legitim, ci amantul de dinainte de căsătorie. După divorț, fostul soț (Petru Comarnescu) se retrage la verișoara Aneta Neter, unde locuise de fapt de când devenise bucureștean.

Tot din această vreme datează suspiciunea sa publică de perversiune sexuală, Zaharia Stancu, principalul acuzator, fiind chemat de Petru Comarnescu în judecată și, pierzând procesul, a plătit o depăgubire de 10.000 lei, drept urmare provocându-l pe beneficiarul sumei la duel, care însă n-a mai avut loc, întrucât cel provocat a socotit, înțelept, că nu este de demnitatea lui să ridice mânușa, întrucât duelul se desfășurase în fața instanței de judecată al cărei verdict reprezenta, de fapt, finalul confruntării.

În anul 1937, Petru Comarnescu vizitează pentru prima dată Italia, întărindu-și convingerea asupra vocației sale de critic de artă; la Paris, alături de Tudor Vianu, M. Dragomirescu și alții, participă la un congres internațional de filosofie și, ulterior, la unul de estetică, în Elveția, prezentând comunicările *Normele vieții sociale la Descartes* și, respectiv, *Elementele estetice ale eticii*, aceasta reprezentând un rezumat, obținut prin contragere esențializată, a tezei sale de doctorat de la Shuatern California University din Los Angeles

Tot în această vreme lucrează la monografia *Fr. Șirato*, traduce masiv din literatura americană, în special din Eugene O'Neill (*Din jale s-a întrupat Electra*, *Straniul interludiu*), marele dramaturg american acordându-i chiar accesul la drepturile de autor în România. Ca publicist, este considerat drept unul dintre cei mai avizați critici. Își grupează o parte dintre eseuri sub titlul generic *Om, natură, Dumnezeu în arta plastică*, încredințând lucrarea la Editura Fundațiilor Regale, spre tipărire, în anul 1947, anul la sfârșitul căruia, prin alungarea monarhiei din țara noastră de către forțele comuniste se înregistrează și sfârșitul Fundațiilor Regale, dar astăzi nu se mai știe nimic despre soarta ei. Și ar trebui căutată și valorificată adecvat, căci cel puțin titlul este încărcat de sugestii mai mult decât promițătoare...

Din anul 1941, Petru Comarnescu este membru al Societății Scriitorilor Români, primit concomitent cu Victor Papilian, Mircea Ștefănescu, Mihai Beniuc și George Lesnea.

Încercarea de a obține, în anul 1945, numirea ca atașat cultural la Ambasada României din Washington nu întrunește accepțiunea lui Mihai Ralea, titularul postului de ambasador. Este distins de ministrul artelor, Ion Pas, cu „Meritul Cultural clasa a II-a”. Dintr-un interviu acordat lui Ion Biberi, în anul 1945 (vezi cartea acestuia *Lumea de mâine*) reținem „Aș dori să pot descrie, în toată

amplora ei, drama generației mele și a generațiilor dinaintea ei și de după ea, căci groaznice au fost conflictele care au împărțit-o, opțiunea ei pentru omenie sau contra omeniei, confuziile, rătăcirile, dezamăgirile și penitențele pe care le-au îndurat și cei mai buni și cei mai răi dintre noi.” Pentru înfăptuirea acestui ideal, care-l obseda din moment ce apare notat de mai multe ori în hârtiile sale, sub

Octav Băncilă și creației acestuia (1954) (ca și notele informative pentru Securitate!). Duce în anii următori lui 1951 o existență dureros de modestă (în *Jurnal*, notând la un moment dat că nu are bani nici pentru a-și plăti pingelitul pantofilor, fiind nevoit să umble cu talpa spartă!). În aceste condiții, cărora li se adaugă reactivarea suspiciunii de adept al homosexualismului, este racolat de

Ecaterina Ajder

indicativul de roman al generației sale, ar fi trebuit ca timpul să aibă puțin mai multă răbdare cu Petru Comarnescu, însă...

În vremurile marcate de atâtea confuzii și anomalii grave, unele greu de imaginat, de după 1947, este cooptat, ca redactor, la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, de unde va fi înlăturat peste puțină vreme. În anul 1951 se transferă la revista „Natiunea” a Partidului Național Popular, unde intră în relații tensionate cu G. Călinescu căruia îi va purta „o declarată antipatie” (Mircea Filip). La Direcția Generală a Teatrelor este retrogradat din funcția de inspector în cea de șef de secție, pentru ca în 1951 să fie epurat, desi Liviu Rebreanu îl caracterizase, ceva mai înainte, drept un element „harnic și conștiincios, care cunoaște perfect și îndeplinește prompt serviciul, fiind inclement, foarte folositor, atât prin puterea de muncă, precum și printr-o cultură întinsă și variată”. Ca să-și întretină existența, este nevoit să lucreze, în calitate de colaborator extern, la Institutul de Lingvistică al Academiei, întocmind fișe pentru *Dicționarul rus-român*. Având ridicat dreptul de semnătură, scrie și publică sub pseudonimul Anton Coman, cu care va semna și monografia dedicată pictorului

Securitatea Staului, instituție teroristă, unde activează constrâns, sub numele codificat de Anton Coman (v. Lucian Boia, *Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele securității*, București, Editura Humanitas, 2014, 290 p.)

Din anul 1956 reintră în viața culturală a capitalei și a țării dovedindu-se un remarcabil critic de artă, îl cunoaște pe tânărul (pe atunci) scriitor Traian Filip de la Suceava, cu care pune bazele elaborării unei ample lucrări consacrate artei plastice și arhitecturii încorporate în structura faimoaselor monumente, biserici și mănăstiri, din nordul Moldovei, Bucovina, lucrare editată la Suceava în anul 1961, despre care autorul consideră că „ar indica mai mult decât monografiile *Luchian, Tonitza, Baltazar, Băncilă* etc., puterea mea de sinteză și originalitatea asociațiilor de idei, vioiciunea spiritului meu nu numai de critic, dar chiar și de istoric ocazional”, marcată, din păcate, și afectată, pe toată întinderea ei, de orientările ideologice ale momentului, exclusiv materialiste, chiar dacă autorul pune la bătaie repere bibliografice specifice domeniului abordat: arhitectura și pictura murală a bisericilor de la Voroneț (preponderent), Moldova, Sucevița, Arbore, Dragomirna...

Obține, în 1963, de la Uniunea Scriitorilor, o pensie lunară de 700 de lei, singurul său venit sigur; devine membru al Uniunii Artiștilor Plastici și este ales președinte al Asociației Criticilor și Istoricilor de Artă din România, iar, în 1966, este desemnat comisar general al Pavilionului Românesc de la Bienala de Artă de la Venetia, în cadrul căreia „artileria grea” a Pavilionului Românesc este pictura lui Ion uculescu, lansat astfel convingător pe plan european, pregătind, totodată, periplul expozițional american al pictorului, din anul 1968. În 1967 i se conferă, la Rimini (Italia) **Medalia de Aur** pentru aportul la studierea lui Constantin Brâncuși, conferită, în cadrul Congresului al XIX-lea al Asociației Internaționale a Criticilor de Artă, al cărei membru devenise ca reprezentant al Uniunii Artiștilor Plastici din România. Concomitent cu toate aceste activități se consacră tot mai insistent redactării paginilor de *Jurnal*, metamorfozat în formula unor veritabile *Memorii*, extrem de valoroase atât în plan ideatic și informațional, cât și ca valoare expresiv-compozițională.

În fine, revede, în iarna anului 1968, după mai bine de 30 de ani, Statele Unite ale Americii, în calitate de comisar al expoziției Țuculescu itinerată în mai multe orașe americane, ocazie cu care face o splendidă propagandă culturii și, în special, artei românești (în speță, lui Țuculescu, lui Brâncuși și monumentelor istorice de arhitectură și artă medievală din Bucovina; în acest sens, Petru Comarnescu, *Documentar memorialistic*, ediție alcătuită și comentarii de Nicolae Cârlan, Suceava, Editura Lidana, 2005, p. 76-138).

Generozitatea proverbială a lui Petru Comarnescu manifestată îndeosebi față de tineri aspiranți la încoronare pe podiumul artei, este cunoscută mai ales prin tratamentul acordat celebrului sculptor George Apostu și, în anul 1969, pictorului Ioan Gheorghe Vrăneanțu (pentru acesta din urmă, vezi Nicolae Cârlan, *Confluente providențiale – Petru Comarnescu și Ioan Gh. Vrăneanțu* –, Suceava, Editura Lidana, 2010).

La 27 noiembrie 1970, la câteva zile după ce rotunjise vârsta de doar 65 de ani, se stinge din viață, prematur, urmare a unui cancer pulmonar întreținut și de o intensă patimă de fumător (circa 50 țigări pe zi), Petru Comarnescu, o remacabilă personalitate a culturii române – filosof, critic și istoric de artă, scriitor, traducător, publicist, animator cultural, om de cultură și artă de o anvergură greu de egalat, și care va rămâne, în pofida deficiențelor semnalate anterior, un model demn de urmat pentru generațiile de azi, de mâine... Este înmormântat, conform dorinței sale testamentare, în cimitirul Sf Mănăstiri Voroneț (pe atunci doar cu

statutul de biserică de mir, moștenit din vremea stăpânirii austriece), județul Suceava, cripta sa fiind străjuită, pe lângă crucea de obște, de un impresionant monument de artă al lui George Apostu, din serialul sculptural *Tatăl și fiii*.

Considerat, la un moment dat, liderul generației sale de înșiși componenții cei mai redevabili ai acesteia (Mircea Eliade, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu etc.), Petru Comarnescu nu a beneficiat, nici el, de condițiile cele mai potrivite spre a se realiza la dimensiunile plenitudinare pe care personalitatea sa și recerințele culturii române le impuneau cu necesitate. Însă chiar și așa, opera sa, cum se poate vedea și din bibliografia cu care încheiem acest medalion, acoperă spații semnificative ale unui univers spiritual relevant, contribuția comarnesciană purtând însemnele heraldice ale originalității și valorii incontestabile, cu reflexe de duranță peste timp.

Ecaterina Ajder

Opera lui Petru Comarnescu

(apud Monica Grosu, *Petru Comarnescu, un neliniștit în secolul său. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2008)

A. În limba română:

- Zgârie-norii New-Yorkului*, București, Editura Cartea Românească, 1933;
- Homo americanus*, București, Editura Vremea, 1933;
- America văzută de un tânăr de azi*, București, Editura Adevărul, 1934;
- Magdalena Rădulescu. Studiu critic*, București, Editura Forum, 1946;
- Viața și opera lui Rembrandt van Rijn*, București, Colecția SRSC, nr. 247, 1947;
- America. Lume nouă, viață nouă*, București, 1947;
- Coman, Anton, *Octav Băncilă*, București ESPLA, 1954;
- A. *Baltazar*, București, ESPLA, Colecția „Maestrii artei românești”, 1956;
- Marius Bunescu*, București, ESPLA, Colecția „Maestrii artei românești”, 1956;
- Benjamin Franklin*, București, Colecția SRSC, nr. 212, 1957;
- Nicolae Grigorescu*, București, ESPLA, 1950;
- Îndreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei (arhitectura și fresca în sec XV-XVI)*, Cu o precuvântare de Eusebiu Camilar, Suceava, Casa Regională a Creației Populare, 1961;
- Ion Jalea*, București, Editura Meridiane, Colecția „Maestrii artei românești”, 1962;
- N. N. Tonitza*, București, Editura Tineretului, 1962;
- Luchian*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Tineretului, 1966;
- Gh. D. Anghel*, București, Editura Meridiane, 1966;
- Ion Sava*, Cuvânt înainte de Tudor Arghezi, București, Editura Meridiane, 1966;
- Ion Țuculescu*, București, Editura Meridiane, Colecția „Maestrii artei românești”, 1967;
- Voroneț*, Ediția a II-a, București, Editura Meridiane, 1967;
- Lascăr Vorel*, București, Editura Meridiane, 1968;

Coordonatele creației lui Eugen O'Neill (Introducere la ediția în trei volume a traducerilor operei lui Eugen O'Neill), București, E. L. U., 1968;
Deinieka, București, Editura Meridiane, 1968;
Brâncuși, mit și metamorfoză în sculptura contemporană, ediție îngrijită de Nina Stănculescu, București, Editura Meridiane, 1972;
Confluente ale artei universale, București, Editura Meridiane, 1972;
Frații Anderson, (Album și studio critic), București, Editura Meridiane, 1972;
Chipurile și priveliștile Americii, ediție și prefață de Traian Filip, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986;
Scrieri despre teatru, ediție îngrijită de Mircea Filip, Iași, Editura Junimea, 1977;
Chipurile și priveliștile Europei, volumele I și II, ediție îngrijită de Traian Filip, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980;
Kalokagathon, Antologie de Dan Grigorescu și Florin Toma, studio introductive și note de Dan Grigorescu și o măturie de Valeriu Râpeanu, București, Editura Eminescu, Colecția „Biblioteca de filosofie a culturii românești”, 1986;
O'Neill și renașterea tragediei, cuvânt-înainte de Dan Grigorescu, ediție îngrijită de Mircea Filip, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986;
Jurnal (1931-1937), Iași, Institutul European, 1994;
Pagini de jurnal, vol I (1923-1947), vol II (1948-1961), vol III (1962-1968), ediție îngrijită de Traian Filip, Mircea Filip și Adrian Munțiu, prefață de Dan Grigorescu, București, Editura Noul Orfeu, 2003;
Documentar memorialistic, ediție alcătuită și comentarii de Nicolae Cârlan, Suceava, Editura Lidana, 2005;

A. În limbi străine

Ion Jalea, Tekst, Buharest, Izdatelstvo, Meridiane, „Maestra rumînscovo iskustva”, 1962;
Ion Jalea, Tekst von... (Übersetzung), Bukareswt, Meridian Verlag, „Meister der rumänischen Kunst”, 1962;
Ion Jalea, Texte de... (Traduction), Bucarest, Meridians Editions, „Le Maitres de l'Art Roumain”, 1962;
Ștefan Luchian (Perevod a rumînskogo M. Olsufieva), Buharest, Izdatelstvo Meridiane, 1963;
Ion Țuculescu, Bucarest, Editions Meridiane „Les Maîtres de l'Art Roumain”, 1967;
Ion Țuculescu, Bucharest, Meridiane Publishing Hous., „Masters of Roumanian Art”, 1967;
Ion Țuculescu, Bukarest, Verlag Meridiane „Meister der Rumänischen Kunst”, 1967;:
Voroneț, 2 Auflage, (Historische Denkmäler, Kleiner Wegweiser), Bukarest, Verlag Meridiane, 1967;
Voroneț, Second Edition (historical monument'sopcket guide), Bucharest, Meridiane Publishing House, 1967;
Voroneț, 2-a edition (Monuments historiques. Petit guide), Bucarest, Edition Meridiane, 1967;
The Roumanian and the Universal in Brâncuși's Work, form Reprint Rumanian Studies, Volume I, Leiden: E. J. Brill, 1970;
Țuculescu, Translated into English by Richard Hillard, London, Abby Library, 1973;
Țuculescu, Paris, Edition Bedulieu, 1975

B. In colaborare

Jianu, Ionel, *Ștefan Luchian*, București, ESPLA, 1956;
 Eliade, Mircea, Jianu, Ionel, *Temoignages sur Brâncuși*, Paris, Arted Edition, 1967;
 Eliade, Mircea, Jianu, Ionel, *Mărturiile despre Brâncuși*, Cuvânt-înainte, traducere și note de Nina Stănculescu, ediția a II-a, Târgu-Jiu, Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, 2001

*

Ca **prefațator**, Petru Comarnescu și-a exercitat prerogativele într-o seamă de cărți ale unor autori importanți din

literatura lumii, precum: Eugen O'Niuell, Charlotte Bronte, Richard Brinskey Sheridan, Jack London, Sinclair Lewis, Jerome K Jerome, Albee Edward Miller, Daniel Defoe, Somerset W. Maugham ș. a.m.d., cărora li se adaugă prefețele unor cărți de scriitori autohtoni, ca: Emil Botta, Pavel Chihaiia, Margareta Sterian, Mircea Deac, Francisc Șirato, V. G. Paleolog, ș.a.m.d., prefețe care ar trebui adunate într-o ediție ad-hoc, menită să întregască portretul spiritual al unui mare gânditor și estician român trăitor într-o epocă deloc favorabilă marilor împliniri spirituale.

*

Traducătorul Petru Comarnescu întrunește, de asemenea, frumoase și bogate sufragii într-o listă nominală ca cea care urmează: T. H. Lawrence, Eugen O'Neill, Daniel Defoe, George Bernard Shaw, Boyl Townshend Sommerville, John M. Synge, Lordul Dunsay, Robert E. Sherwood, J.S.B Priestley, Howard Fast, Alexander Saxton, A. I. Hertenzen, L. Laghin, N. Corceakov, N. Abalkin, O. Ciornii, I. Ehrenburg, G. I. Uspenski, Peter Abrahams, Wilfred, Burchett, N. G. Cernișevshi, Mark Twain, Walter Scott, listă care se încheie, apoteotic, cu lucrarea *Arta care învinge legea. Procesul Brâncuși în S. U. A.*, Ediția a II-a, revăzută, traducere de Petru Comarnescu, Cuvânt-înainte de Traian Filip, postfață de V. G. Paleolog.

Ecaterina Ajder

Permafrostiada

Theodor Codreanu

Theodor Codreanu

Cu *Permafrost* (Iași, Editura Polirom, 2018), Eugen Uricaru încheie ciclul pentamorfic de romane început în 2006, cu *Supunerea* și continuat, în același an, cu *Cât ar cântări un înger*, urmate de *Plan de rezervă* (2011) și de *Beniamin* (2014). Ne aflăm, cu siguranță, în fața unuia dintre cele mai importante cicluri românești postdecembriste, ceea ce a și determinat decernarea Premiului Național pentru Proză „Ion Creangă” de la Piatra-Neamț, în acest an, echivalentul Premiului Național „Mihai Eminescu” pentru Poezie, de la Botoșani. Anteriorii laureați au fost D.R. Popescu și Nicolae Breban, așadar o companie ilustră, punând ordine/normalitate în lumea valorilor contemporane. Despre primele patru romane din ciclul am scris un amplu studiu (*Eugen Uricaru: eonul Marelui Inchizitor*) inclus în cartea mea *Lumea românească în zece prozatori*, București, Editura Contemporanul, 2017. A sosit vremea încheierii aceluia studiu prin notele tardive prilejuite de lectura romanului *Permafrost*.

Cele cinci cărți ale ciclului sunt o profundă interpretare ficțională, cu arhetipuri umane și social-politice ușor de reperat, acoperind, la o primă vedere, aproape opt decenii din secolele XX-XXI (1940-2018). În realitate, relativ la soarta

românilor, epopeea se extinde la o întreagă istorie, care începe cu vecinătatea permafrostatică a Imperiului Frigului simbolizată de „nemuritorii” Iakov Bedelia și Neculai Crăciun, frații siamezi ai puterii. Aceștia se simt amenințați doar de ceea ce transcende raționalismul mistic al utopiei dominante în al XX-lea secol european, bolșevismul extins în Comintern și Cominform, supraviețuitor în doctrina andropoviană a celor patru stadii ale evoluției partidului comunist, dusă la împlinire de perestroika gorbaciovistă și ajustată de mirajul banului întrupat de miliardarul „generos” George Soros, în cartea lui de căpătâi *Opening the Soviet System* (London, Weidenfeld & Nicolson, 1990), carte tradusă imediat la fosta Editură Politică, rebotezată Humanitas, sub titlul *Pentru o transformare a sistemului sovietic*, București, 1991. Altfel spus, în plan ficțional, asumată de grupul de la „Acvariu”, „subvenționat” și supravegheat, pentru „planul de rezervă”, de incomparabilul Neculai Crăciun, personajul cenușiu al întregului ciclu românesc, niciodată protagonist în sensul clasic al cuvântului: „cel mai anost din grup, dar care era cel mai inteligent și mai decis”, „mai tare decât se vedea că este și știa sigur mai multe decât lăsa să se înțeleagă că știe!” (p. 15, 16). Mai mult, „Acest Crăciun era amabil, politicos și amabil, nu te puteai supăra pe el. Părea fericit că este acceptat în grupul de la «Acvariu», unde vioara întâi era Paulică Becheru” (p. 38).

În *Permafrost*, protagonistul pierzător devine inginerul Valer Negrea-Negrescu, frecventator și el al grupului de la „Acvariu”, restaurantul întâlnirilor „cenacliste”, grup din care mai fac parte, între alții, Rafael Cărlan (filosoful), maestrul Nelu Părăluță, Paul Becheru, tip cuceritor, cu mare succes, ginerele lui Bibi Ianculescu, „omul de idei din preajma lui Ceaușescu, tovul care supraviețuise răfuielilor din vremea lui Dej, și care, și după moartea acestuia, a reușit să rămână pe cai mari”. Paul Becheru va fi unul dintre beneficiarii revoluției din decembrie 1989.

Între acvariști, cel mai aproape de condiția „disidenței”, prin inteligență și pragmatism, se vedea a fi inginerul Valer Negrea-Negrescu. Ca un insolit Pygmalion, el contribuie la modelarea maestrului Nelu Părăluță, insuflându-i acestuia, prin convorbiri ideologice și prin furnizarea de cărți, credința că regimul Ceaușescu este unul malefic și că va

trebui răsturnat. În consecință, maestrul începe să facă opoziție pe cont propriu, difuzând sloganuri pe zidurile unor clădiri, așadar, prin propagandă împotriva dictaturii. Neculai Crăciun înțelege repede cât de primejdios pentru „planul de rezervă”, destinat a fi făcut prin grupul de la „Acvariu”, deveneau nechibzuitul Nelu Părăluță, dar mai ales, pentru grup – „formatorul” Valer Negrea-Negrescu. Situația se complică prin povestea de iubire a inginerului cu Nora, tânăra descoperită ca vânzătoare de bilete la un cinematograful din cartier, aceasta dovedindu-se, mai târziu, a fi chiar soția lui Nelu Părăluță, marele admirator al inginerului. În acest fel, Valer se vede în ipostaza unui dublu Pygmalion, făurindu-și din Nora o Galatee și din Părăluță un discipol. În asemenea conjunctură, Neculai Crăciun intervine rapid întru „salvarea”, pe de o parte, a triumfului erotic și politico-ideologic, iar pe de alta, a „planului de rezervă” acutizat în momentul când dictatorul a avut nechibzuința să anunțe public că inginerii români sunt în stare să fabrice bomba atomică, Șeful laudându-se, totodată, și cu lichidarea datoriilor externe. Nelu Părăluță, la sfatul medicului Villara, este internat de Neculai Crăciun, cu o salvare, la un spital de psihiatrie, iar Valer Negrea-Negrescu detașat grabnic la Surulești, cu misiunea de a închide, prin zidire, gura minei de uraniu din această localitate-fantomă, inexistentă pe hărți. Roibu, cel trimis de Neculai Crăciun să făptuiască exilul inginerului, vede în asta o favoare: „Mulțumește cui trebuie, că ai neamuri la Ierusalim, altfel nu știu ce se alegea” (p. 13). În consecință, e vorba de mai mult: „o misiune umanitară, tovule, sută la sută umanitară” (p. 12), de vreme ce mina de uraniu, a cărei gură trebuia astupată, era una a morții, a *morților de vii*, cum ar fi spus Eminescu și cum întărește romanul lui Eugen Uricaru. Un mort viu trebuia să devină și Valer Negrea-Negrescu, alături de Nelu Părăluță, pentru a nu primejdi logica de fier a puterii. La întoarcerea, după trei decenii, fostul comisar sovietic Iakov Bedelia îi reamintește lui Neculai Crăciun filosofia morților de vii, secretul *dosariadei* comuniste prelungite după 1989, instituțional (CNSAS), cu o forță imbatabilă: „Noi încercăm ceva măreț, să nu mai avem închisori!” (p. 147). Pentru a șterge diferența dintre vechea instituție carcerală și lumea liberă: „— Lumea morților vii este lumea celor pe care noi am pus gheara. Pricepi? Nu trebuie decât

un dosar cu clape, pe care scrie un nume și un număr. Iar înăuntru, ajunge să fie doar o singură filă dactilografată. Desigur, cu vremea se adaugă altele, scrise de mână ori bătute la mașină. Nu contează ce scrie în ele. Contează că există în dosar. Noi îi spunem *Delo*. La voi se cheamă dosar. Din acea clipă omul nu se mai află între cei vii. E prins ca de îngheț, când începi să îngheți, nici nu-ți mai dai seama ce se întâmplă, nici măcar nu te sperii, e prins și nici nu va mai scăpa niciodată. E prins definitiv. E mort viu încă. Oamenii aceștia, oamenii pe care noi îi alegem, noi îi folosim pentru nevoile noastre și, desigur, ale societății pe care o stăpânim, ei sunt motorul lumii” (p. 146).

Autorul are abilitatea de a mitologiza fără stridentțe. Cel care vine să-l ducă la Surulești este camionagiul Haron Luntrașu (*Iuntrea lui Caron*), căci Suruleștii sunt despărțiți de lumea obișnuită printr-o apă a *uitării*, râul Letea (*Lethe*) fiind trecut doar de vechiul camion de fabricație rusească. În cazul lui Valer, fără întoarcere, cum știe, de la bun început, Haron Luntrașu, care, cu ordin de la Neculai Crăciun, îl găzduiește ospitalier la el acasă, îi aduce de două ori pe lună salariul, fără ca inginerul să facă nimic, căci misiunea zidirii intrării în mină se târăgănează *sine die*, ca în *Procesul* lui Kafka. Aici se concentrează marele mister existențial simbolizat încă din titlul cărții: legătura subterană dintre Imperiul Frigului și destinul istoric al României. Liantul *puterii pure* îl realizează cele două personaje stranii: Bedelia și Crăciun, vechi prieteni din anii '50, când Moscova și-a împlinit puterea nucleară prin „înfrățirea” dintre frigul permafrostic siberian și cel din mina de uraniu de la Surulești, pe care a exploatat-o timp de un deceniu, consolidându-și puterea armată mondială, când, odată cu retragerea sărbătorească a trupelor din anii 1958-1959, au părăsit și mina Surulești, lăsând-o în conservare. Ofițerii sovietici, sub oblăduirea lui Bedelia, veniseră la Surulești „ca să arate tuturor până unde se întinde puterea lor” (p. 45). Dar dacă e așa, se întreabă Luntrașu, „atunci de ce au plecat?” Răspunsul îl găsește Valer într-o carte despre Gînghis Han: „Niciodată mongolii lui Gînghis Han n-au renunțat la un teritoriu cucerit. Imperiul s-a retras doar din două motive – primul, ca să aibă unde se întoarce. Al doilea, atunci când reuseau ca din căpeteniile locale să facă stăpâni mai cruzi și mai lacomi decât erau ei” (p. 46). Iar, acum, se știe bine că expansiunea imperiului țarist, moștenit de cel bolșevic în toată măreția lui, a continuat pe cel mongol printr-o *logică* „umanitară” fără cusur, retragerea strategică din 1958-1959 îndeplinind ambele condiții descoperite de Valer Negrea-Negrescu în cartea despre Gînghis Han. „Nikalai, – îi dezvăluie

Iakov Bedelia lui Neculai Crăciun – să nu crezi că noi chiar am plecat (în 1958-1959, n.n.). Noi doar ne retragem. Ne retragem parțial” (p. 144). După noi, avertizează același Bedelia, „Rămâne schimbarea pe care noi am produs-o în sufletul vostru. E ca urma unei conviețuirii dintre un bărbat și o femeie, indiferent dacă se iubesc sau se urăsc. După câțiva timp încep să semene, au ceva în comun. Cu cât neagă mai tare, cu atât au ceva la fel, o parte de suflet comună. Ce-ți închipui că suntem proști? Noi știm cât de mult ne urâți. Iar voi știți cât de mult vă disprețuim. Dar tot avem, ceva care nu mai poate fi ascuns” (p. 145). Motivul acestei retrageri parțiale: deja căpeteniile din România bolșevizată întrecuseră cruzimea invadatorilor prin lăcomie, prin violența reprimărilor din pușcării (vezi „experimentul Pitești”) și prin construirea canalului Dunărea-Marea Neagră, între altele. Iată „copilul” zămislit în comun, de călău și de victimă. Imaginea grăitoare a înstăpânirii bolșevice în România, ca faptă ideologic-umanitară („o misiune umanitară, tovule, sută la sută umanitară”), cum s-a vrut comunismul, este aceea a minei de la Surulești. Frigul siberian, expresie geofizică și meteorologică a condiției umane, se-nchide în fenomenul *permafrost*, cel al tărâmurilor veșnic înghețate.

Între provinciile românești, Basarabia a trecut prin toți fiorii frigului siberian, tălmăcit de invadatori ca supremă faptă umanitară, „eliberatoare”. Probabil nu întâmplător o poetă basarabeancă, Aura Christi, care a trecut un alt râu Letea – PRUTUL, stabilindu-se la București, a creat, în literatura postdecembristă o tulburătoare *poetică a frigului*. Descinsă pe malurile Dâmboviței, a resimțit aici reîntoarcerea, odată cu „revoluția”, a lui Iakov Bedelia, așa cum se întâmplă și în romanul lui Eugen Uricaru. Trecerea Prutului către munții românești a fost pecetluită de mina de la Surulești: la deschiderea ei, ofițerii sovietici „au dat cep muntelui, să iasă frigul prin el”, zice metaforic Haron Luntrașu (p. 43). Urmează, inevitabil, dibuirea *marelui secret* scientist cu reverberații cinice asupra condiției umane. Un alt mare dictator al veacului XX, Hitler, împărtășea teoria lui Hanns Hörbiger (1860-1931), aceea a luptei dintre gheață și foc la nivel cosmic. Stalin și-a asumat *rațiunea cea rece* în salvarea lumii. Știința puterii pure se fondează, susține Iakov Bedelia, în consens cu Neculai Crăciun, speculând asupra realității fenomenului *permafrost*, pe echilibrul dintre gheață și focul încălzirii globale. La Surulești, doar Haron Luntrașu mai știe (i-o spusese Bedelia încă de la prima descindere în România, încât devenise omul de bază al comisarului sovietic, inițiindu-l și pe Crăciun), că frigul din mină este marele secret. Știind că

Valer, odată ajuns acolo, nu mai are cale de întoarcere, Luntrașu se simte îndrituit să i-l dezvăluie, cu aceeași răceală cinică: „Un mare secret și înspăimântător. Dacă îl știi, poți înțelege că oricât ne-am zbate, oricâte sacrificii am face, oricât curaj am avea, nu avem cale de ieșire. Frigul e chiar în pragul casei! Înghețul ne-a cuprins bine, de jur împrejur, într-o strânsoare, nu mai are rost să te miști, așa abia că îi faci loc, să intre mai adânc” (p. 43). Cum? se revoltă Valer, Crăciun vrea să spună că „toată zbaterea asta a șefilor, să le țină piept rușilor, e o prostie?” O prostie pe care o simula, pe lângă Ceaușescu, în consens cu el, Bibi Ianculescu. O prostie, fiindcă singura salvare care ne-a rămas e să recunoaștem că „Până la urmă pe pământul acesta înghețat se poate construi ceva, o casă, un atelier. Pe mlaștină, nu”. Altminteri, Luntrașu îl avertizase că, deși doar ei doi mai gândesc, aici, la Surulești, vor fi puși la pământ, curând, de ceva, de revoluție, poate. Trebuia să o simtă de îndată ce s-a apropiat de gura minei: „Dumneata stai cel mai aproape dintre toți de gura dihaniei, n-ai simțit cât de rece e aerul, e ceva care te îngheață! Asta nu e mină de cărbuni, minele de cărbuni sunt vii, se mișcă, te mistuie cu foc, cu gaz, nimic nu e sigur, nu e țepăn, dom' inginer, cărbunele e ca vinul, odată se trezește și-ți sare în nas! Asta e mină de piatră, rece, atât de rece, încât te trage în jos, în hrubă, orice corp înghețat e mai greu decât el când e viu. Ea ne pune la pământ încet, dar sigur. În mina asta totul e înghețat. E un îngheț permanent, permafrost se cheamă, așa îi spun geologii, doctorii ăștia. Dacă n-ar fi fost atât de frig, nimic n-ar fi putut face rusnăcii. Au adus români să sape, să împingă la vagonete, tot ce trăiește azi la Surulești

Ecaterina Aider

a fost adus de ei. Cu salarii mari, cu de-a sila, cu momeli, cu propagandă pentru prosti și cu un plan deștept. La asta s-au priceput cel mai bine. Le-au făcut blocuri, le-au dat bani și de mâncare, le-au dat băutură cât încap. Dar nicio școală, nici un spital de pediatrie și, mai ales, fără să le spună adevărul. Nimic. Pentru că am să-ți spun un secret. Doar eu și cine mi l-a spus îl știm și l-am înțeles. Iar eu o să-ți spun dumitale, domnule inginer, te rog să fii atent. Rușii ăștia au venit să-și scoată bolovanii de aici, din Surulești, din buricul României, pentru că savanții lor, au niște savanți dați dracului, li se spune pe limba lor «akademik», le-au spus că permafrostul lor rusesc iese la lumină tocmai aici! În buricul țării, la Surulești, în România. Până aici se întinde frigul lor” (p. 35-36).

Pe acest frig/permafrost și-au ridicat ei tot Imperiul pe care nu și-l mai pot retrage: „Proprietarii înghețului permanent nu vor renunța niciodată la ce le aparține, pentru că doar ei pot construi pe frig, pe pământul acesta mai mult sau mai puțin înghețat”. Și asta nu e tot, adaugă purtătorul de cuvânt al lui Neculai Crăciun: „Mai cumplit decât ce ți-am spus până acum e faptul că dacă frigul se va retrage, poate nu de tot, poate într-o oarecare măsură, poate în cea mai mare parte, dar nu de tot, atunci știi ce se va alege din lumea înconjurătoare? Se va duce la fund. Pentru că va deveni o mlaștină, pământul înghețat dacă este încălzit nu mai este pământ pe care să ridici o casă, să faci un drum, să tragi o conductă, nu, pământul va deveni o mlaștină în care totul se afundă, se pierde fără urmă. Asta e soarta tuturor pământurilor și neamurilor care se află în preajma frigului. Ori acceptă înghețul, ori dispar. Nimeni, niciodată, n-a construit pe mlaștină ori pe nisipuri mișcătoare. Acesta este secretul secretului. Iar eu îl știu de la cineva care știe ce spune” (p. 37). Firește, de la omul

care deținea secretul puterii, de la Neculai Crăciun, secret aflat de acesta și de la Bedelia.

Revoluția, la București, s-a declanșat într-un decembrie neobișnuit de călduros, semn că se credea într-o ieșire din frigul siberian, instalat și-n apartamentele oamenilor. Numai că această revoluție, în legătură cu care, la televizor, se vorbea de Salvare Națională, a fost, simultan, dublată, de revoluția de la Surulești, unde „nimeni n-a găsit de cuviință să adauge acest cuvânt – național” (p. 23). Aici a fost destinat Valer Negrea-Negrescu să se implice în actul revoluționar, având chiar cinstea să fie ales vicepreședinte al Frontului (ca singurul din Surulești care știa să repare aparatele electrice!), președinte fiind ales, spontan, bufetierul localității, Gicu Bostan, fiindcă toată lumea îl cunoștea, acesta având ca suprem ideal capitalist îmbogățirea rapidă, mai întâi prin ajutoarele primite din țările străine, semn al generozității foștilor imperialiști. De prima privatizare, beneficiază șoferul camionului, Haron Luntrașu, fiindcă deja vehiculul era considerat al său. Deși nimeni nu amenința liniștea din Surulești, violențele din restul țării determină pe membrii Consiliului să înființeze Garda pentru apărare publică al cărei Șef este ales fostul artificier al minei, Artimon Artimon, care se înarmează cu ce mai rămăsese de la sovieticii plecați cu treizeci de ani în urmă. Totul părea legitim din pricina *teroriștilor* care bântuiau Bucureștiul și alte orașe ale țării. Acvaristul Paul Becheru, ajuns la putere, încredințează prietenului revoluției, Neculai Crăciun, poziția de șef de cabinet la Ministerul Informațiilor (p. 111). În această postură se produce reîntâlnirea cu Iakov Bedelia, stropită cu votcă, fostul comisar reîntors, la vreme de criză, cu 30.000 de turiști, între care necruțătorii falangei Spetnaz („băieții noștri”), care-i vor asigura, printr-o diversiune „teroristă”, similară cu cea de la Otopeni, securitatea generalului Cavaleru (Militaru?) în poziția de ministru al Apărării. Totul, cu ordinul lui Neculai Crăciun (obținut de Bedelia) dat maiorului Pleșea, omul menit să-l apere pe general, maiorul căzând victimă în postura de... terorist.

Când toată lumea crede că revoluția înseamnă *schimbare*, Bedelia îi reamintește lui Neculai Crăciun că rostul lor nu este „schimbarea”, ci salvarea *puterii*. Crăciun știe prea bine că, mai întâi, datoria lui este să supraviețuiască, neezitând să-l suprimă fizic pe Todor Grancea, iar, după aparenta schimbare, „va trebui să asigure supraviețuirea celor care cu adevărat contau”. Acum culegea roadele planului de rezervă prin prietenia grupului de la „Acvariu”, asigurându-și șefia la Cabinetul Informațiilor. „Nikalai, Nikalașka, – îi atrage atenția Bedelia –

ștai bine în scaun și nu schimba nimic. Țasta e destinul tău, să faci orice și să nu se schimbe nimic” (p. 184). Și, într-adevăr, după amăgitoarea căldură din decembrie s-a reinstalat frigul: „Apa a început să înghețe, pojghita crăpând sub tălpile rarilor trecători. În curând totul va înțepeni de frig” (p. 232). Parcă gura minei, unde fusese expedit Valer, s-a mutat dincoace de râul Letea/Styx, odată cu reîntoarcerea enigmaticului Bedelia și cu noua sa retragere aparentă, alături de trupele Spetnaz. Simbolistica acestei stranii transbordări este bolovanul (*pehblenda*) de mineral uranit, luat ca singurul trofeu al revoluției de la Surulești de către Valer Negrea-Negrescu din sediul Administrației Minei, bolovan de culoare întunecată, bătând spre *griul* plumbului bacovian, semănând cu un cap de moart, poate cu al lui Todor Grancea sau al maiorului Pleșea. Valer i-l va trimite în dar lui Crăciun, la București, prin Luntrașu. Numai că după ordinul transmis maiorului Pleșea, soldat cu dezastrul gloanțelor „antiteroriste”, la cabinetul lui Crăciun sosește un plic mare, în care altădată se primea revista sovietică „Aurora”. Acum se ivesc din plic vreo douăzeci de fotografii de mărimea ambalajului, toate având capul tăiat al maiorului Pleșea încadrat cu grijă în anvelopa unui automobil, iar în spatele craniului, un autoblatat de infanterie. Cineva înfipsea în craniul livid o țigară străină, iar sub bărbie pusese un carton pe care scria cu litere de tipar, *Terorist*. Neculai Crăciun e trecut de fiori: pentru prima oară simte că nu el este stăpânul jocului, cum își imagina. Semnul venea de la Bedelia: el, Crăciun, trimisese un terorist să-l apere pe generalul Cavaleru. Așadar, putea oricând ca în fotografie să fie și capul său! Luntrașu îi adusese din Surulești încă un semn, craniul de uranit, care, din tărâmul ghetii iradia „căldura morții”. Pehblenda ajunsă la București arăta din nou că nu se știe niciodată până unde se întinde permafrostul. Din clipa aceea, s-a pogorât din nou peste București *frigul*.

Rămasă de izbeliște în capitală, Nora, moștenitoarea sindromului nobiliar Lampers, simte *târziu* lipsa atât a soțului, cât și a lui Valer. Începe căutarea lui Nelu Părăluță aflat în „spitalul de teroriști” de la Mizil, iar soluția este abordarea prietenului acvarist, Paul Becheru, ca om al noii puteri. Acesta o trimite la Neculai Crăciun, singurul care putea rezolva ecuația, iar șeful de cabinet o expediază la Surulești, unde ajunge cu camionul lui Haron. Acolo se consumă ultimul episod de dragoste cu inginerul, atrăgând atenția Consiliului revoluționar că femeia putea să fie o posibilă teroristă trimisă de Securitate, alături de Valer Negrea-Negrescu. Gicu Bostan convoacă, de urgență, o ședință de Consiliu, fără prezența vicepreședintelui, în care se

Ecatarina Ajder

hotărăște că Valer este *teroristul* trimis la Surulești, alături de Nora, înșelând întreaga comunitate (care, firește, uitase ce-i dragostea). Haron Luntrașu îl anunță pe inginer despre ce s-a hotărât și-l avertizează să părăsească imediat, împreună cu Nora, Suruleștiul, căci Artimon Artimon deja luase inițiativa vânării „perfizilor” teroriști.

Vânătoarea celor doi îndrăgostiți încheie epica romanului. Valer și Nora, refugiați în baraca de la gura minei, n-au decât alternativele predării sau a intrării în adâncurile minei, unde nimeni nu avea curajul să pătrundă, acolo fiind frigul și moartea uranită. În ultima clipă, Nora hotărăște să rămână în baracă, sperând că „revoluționarii” Gărzii vor cruța o femeie și o vor trimite la București. Valer știe însă că din Surulești nu se mai întoarce nimeni și alege să pătrundă în tainițele permafrostului. Frigul și somnul îl copleșesc. Moare având viziunea onirică a marelui secret tunelar care ajunge în tundra siberiană. Acolo era un frig strașnic: „Se vedea cu ochiul liber că totul era înghețat bocnă” (p. 280), pe când în partea cealaltă căldura din decembrie amenința gheața: „Acolo era mai cald, mult mai mult cald, iar în ultimele zile căldura ajunsese atât de puternică, încât oamenii au umblat în cămașă, ieșind pe străzi. Aproape nimeni nu și-a dat seama că lumea în care trăiseră fusese construită pornind de la amănuntul esențial că, la temelie, pământul trebuie să fie bine înghețat. Trebuie să fie un pământ vesnic înghețat. Doar așa a fost cu putință alcătuirea unei lumi de care ei se săturaseră cu totul. Era o lume strâmbă, țeapănă, înghețată aidoma solului pe care se ridicase. A fost îndeajuns o boare de căldură să învâluie această lume, pentru ca totul să se năruie, să se scufunde în mlaștina care se întindea cu fiecare clipă. Când pământul înghețat se topește, se dezgheață, el se transformă într-o magmă, într-o mare de mâl care înghite cu repeziciune totul. Mai pot fi zărite plutind doar obiectele care nu au conținut, fapt descoperit de multă vreme, de Arhimede, care a formulat, fără să știe, Legea supraviețuirii în lumea lichidă – cu cât ești mai mare și mai gol pe dinăuntru, cu atât ai mai multe șanse să nu te scufunzi. Cu un ultim licăr, înainte de a îngheța în curentul rece care îl cuprinsese cu totul, mintea lui mai făcu un raționament în vis – dacă la ei n-ar fi încontinuu frig, n-ar putea trăi. Totul s-ar transforma într-o mlaștină fără fund” (p. 280-281). Este momentul trecerii „de la viață la moarte”, când lui Valer Negrea-Negrescu „l se făcu dintr-odată cald. O undă plăcută și relaxantă îi cuprinse întregul organism, încât nu se mai împotrivi în niciun fel sfârșitului. Dacă în acel moment l-ar fi văzut cineva, ar fi putut spune că Valer Negrea-Negrescu este

fericit” (p. 281). În ultima frântură a conștiinței, el constată și se supune legii universale, Entropia, fuga „către totala nemișcare” ce se cheamă „deplasarea spre roșu”, roșul revoluției comuniste. Moartea termică a universului, cum vom găsi și în manuscrisele lui Eminescu, poate singura pace universală.

Nora, care a sperat că se poate opune morții, beneficiază de un sfârșit violent, bruscată, violată de braconierii lui Artimon, iar ca prințesă care nu putea avea loc în cimitirul din Surulești, lăsată de izbeliște în baracă. Cu dinamita rămasă de la ruși, Artimon prăbușește gura minei, primind un certificat și o indemnizație compensatorie de rănit în revoluție. În același timp însă „Nimeni nu s-a ostenit să observe că aerul rece, care venea din depărtare, continua nestingherit, în fapt, să curgă” (p. 284).

Paul Becheru ajunge în guvern, salvat fiind de furia minerilor de către Neculai Crăciun, care însă îl părăsește după mineriadele comentate de Rafael Cârlan, filosoful, ajuns formator de opinie al unei Agenții de Știri. Ultima secvență a epilogului rotunjește imaginea de protagonist al ciclului de romane: lui Neculai Crăciun îi scapă obscura violență a minerilor, ca abatere de la logica puterii, știind că mina de la Surulești este închisă, de acolo nevenind decât Haron Luntrașu cu camionul său. Știe că Ion Rațiu nu are nicio șansă să acceadă la președinția României, fiindcă oamenii sunt nerăbdători să aibă totul imediat. Stabilizarea se făcea cu un șir lung de accidente și de morți suspecte, toate aflate pe lista lui Neculai Crăciun: „Nu era momentul adevărului” (p. 289), nici al întoarcerii la regalitate. „Dacă slujești o idee, nu ai cum să te poticnești în oameni”, îi spusese Iakov Bedelia (p. 290). De aceea, intruziunea minerilor în București spre a asalta Guvernul era de neînțeles, căci se asocia cu o stare proastă a propriei sănătăți. Încearcă să se limpezească abordându-l pe medicul său preferat, profesorul Villara, cu care rezolvase cazul Nelu Părăluță, „fără să-l bage la puscărie”. Știe, totuși, că în ultima mineriadă nu e vorba de anarhie: „Orice dezordine e bine calculată. De data asta n-am fost noi, profesore, și pentru prima dată în lunga mea viață, mă dau bătut, nu știu cine este” (p. 291-292). Era viața necontrolabilă de raționalismul ideologic. Pentru întâia oară se simte bolnav cu adevărat, bănuind că, în afară de listele lui, existau și alte liste de „accidente” necunoscute sieși. Brusc, începe să-i cadă părul, apar pe unele părți ale corpului cruste maronii. Villara înțelege repede că e vorba despre o expunere îndelungată și constantă la radiații uranite, producătoare de o boală actinică. Acum își dă seama că sursa radioactivității se afla chiar pe biroul său: era darul trimis

de Valer Negrea-Negrescu, acel bolovan de mineral uranit din mina de la Surulești, care semăna cu un craniu. El, care se considera omul care face daruri de... Crăciun, s-a lăsat înșelat de darul lui Valer, primindu-l. Ar fi putut înțelege, precum Villara, că, din mina înghețată, îl privea ultimul zâmbet al inginerului trimis în exil la Surulești: însă „Niciodată, dar niciodată, doctorul nu va afla că pacientul său preferat este nemuritor. Va face multe boli, dar de murit, nu va muri niciodată” (p. 295).

Așa se încheie romanul *Permafrost* și odată cu el epopeea pe care o putem numi *Permafrostiada*, povestea puterii iradiate de Imperiul Frigului de pe planeta numită Pământ. Putem lua aminte că permafrostul a fost făcut în dar, prin vânzarea Alaskăi, și celuilalt imperiu, cel al dolarului sorosian și, deopotrivă, al puterii uranitelui. Altfel spus, scăpare nu există pentru popoarele mici ca acela al românilor, căci Neculai Crăciun le apără deopotrivă pe toate prin *nemurirea* sa.

Ecaterina Aider

Note:

¹ Le reamintesc: 1) *partidul își asumă deschis numele de comunist și ia puterea prin revoluție, instaurând dictatura proletariatului*; 2) *când numele de comunist se compromite, partidul și-l schimbă, dând impresia unei noi revoluții, reintroducând, aparent, pluralismul*; 3) *prin pluralism, pierde puterea și se resemnează*; 4) *revine la putere într-un cadru aparent democratic*.

² Vezi *Aura Christi: o poetică a frigului*, în Theodor Codreanu, *Scritori basarabeni*, București, Editura Academiei Române, 2019.

Harul de a fi și ochiul și privirea

Iacob Florea

Am să încep abrupt: am citit și recitat volumul de versuri „Despre ce vorbim?” (ed. Junimea, Iași, 2018) al lui Eugen Uricaru și mărturisesc cu mâna pe inimă că nu știu de unde să-l apuc, nu-i găsesc nicio filiație evidentă în literatura română sau aiurea. Sigur, aș fi putut să încerc câteva aproximări sau apropieri, dar mi-am dat repede seama că nu mi-ar folosi la mare lucru, nu m-ar ajuta să merg mai departe. Așa că m-am hotărât să o iau pe îndelete, încercând să încheg câteva observații pe marginea acestei neașteptate și surprinzătoare cărți.

Volumul se deschide cu un straniu poem – „Sfaturi pentru păsărar”. Versurile sunt, de fapt, câteva îndemnuri ciudate menite să provoace un anumit tip de comportament și un anume fel de atitudine pentru a sfârși în devoalarea condiției și a menirii protagonistului: „Fă-ți rost de cuști cu zăbrele, de colivii/ Pot fi din fier ruginit, aurii, argintii./ Fă-le să cânte înăuntru, acesta ți-e harul./ Să le înveți că sunt păsări de prins./ Iar tu, păsărarul.”

Lecția asta „de dresaj”, de conștientizare, de punere în lumină, la vedere a ambelor tabere, a personajelor antagonice, contradictorii, belicoase prin însăși condiția lor va stăruii pe întreg parcursul volumului, încercând sufletul cititorului cu „un fum cenușiu/ Ca un nor din care nu plouă”, cu o tensiune întunecată. Cel care își arată excelența ca pe un fapt comun, obișnuit, care încearcă să se îngăduie cu condiția lui ce depășește cu mult cadrele obișnuitului și comunului încearcă să învețe, să înțeleagă numai că atitudinea lui e lipsită de inhibiții și nu-și poate însuși toate învățămintele pentru că „el mai mult zbură, pentru că simțea/ Cum îi cresc aripi/ Și nu știa cum îngheață apa”. Toată această dizarmonie între învățăturile primite și gesturile făcute creează un soi de atmosferă apă-

Iacob Florea

sătoare și un fel de pesimism eliberator pentru că protagonistul pare să ignore toate sfaturile cuminti: „- Ai grijă, dragule, gheața vine pe neașteptate - Iar el neștiind să înoate./ Pășea netulburat peste ape./ Îl urmăreau din priviri și spuneau – va obosi-/Uneori chiar se rugau pentru asta./ - Va obosi – își spuneau fără încetare, unul, altuia”.

Îmi amintesc că pe timpuri am vrut, într-o proză, să valorizez istoria prin ochii unui frizer. Cred că am și publicat un fragment, prin '94, în revista *Arc* a lui George Bălăiță. După care m-am liniștit din motive de oportunitate. N-are rost să insist. Eugen Uricaru ne propune, într-o poezie, o perspectivă ingenioasă din punctul de vedere al cizmarului. E o imagine insolită a istoriei și parcă tocmai de asta mai surprinzătoare. Dar, întâmplător sau nu, apare și perspectiva autorului care îi refuză protagonistului dreptul la o posteritate voioasă. E aici o invidie de creator care se raportează la alt creator, încercând să evite pervertirea unor teme și spunând, în același timp, că tăcerea e o altă versiune a misterului lumii. Povestea se construiește în jurul celor care-și duc încălțările la reparat și cei care refuză „de parcă ar umbla desculți prin viață./ Ori poate au ceva de ascuns/ Și de aceea nu-și aduc pantofii la reparat”. Și de aici reacția: „Mă gândeam să-i spun că ăia/ Poate nu

umblă, poate zboară./ Poate plutesc./ Dar am tăcut. Mai bine așa./ Decât să-i dau o idee/ De cum ar putea să intre în Istorie/ Pălăvrăgind despre asta cu toată lumea”.

Adevărul e că Eugen Uricaru are oroare de contrafaceri, de substituiți, de false repere. Așa se face că apelează la judecăți necrutătoare și, din păcate, are la îndemână și realități pe măsură: „Sunteți liberi – ne-au spus. Și ne-a făcut/ Mare plăcere atunci. Am fost chiar fericiți./ Liberi sunt doar cei care nu mai sunt./ Altfel nimic nu are sens, acum/ Când totul are un preț”.

Este multă cruzime, ferocitate în unele poezii, fie că sunt sfaturi pentru supraviețuire, fie considerații ale unui mort care „privește nedumerit”, neînțelegându-și condiția, adică „de unde poate să vină atâta duhoare”.

Din această panoplie a răului nu lipsește, bineînțeles, nici diavolul. El poate răspunde la telefon, chiar dacă formezi un număr la întâmplare, pentru că e una dintre micile lui bucurii ascunse – „are o mare plăcere să/ Te audă spunând ceva/ Ce el știe deja.” Atotputernicia lui e indiscutabilă intrupându-se într-un vers memorabil: „e ca apa în care un copil se îneacă”.

O mică parabolă la fel de remarcabilă în întregime este „Dulapul”. Acest obiect ajuns în mijlocul camerei, nu se știe cum, rămâne acolo „mare, gol și de neclintit”. Nu are o vârstă precizată, dar vine din trecut, putem ghici un timp venerabil, merită să riscăm, „poate că dulapul din/ Mijlocul camerei e un păcat/ Mai vechi”.

Și „La noi, în Balcani” împrumută aerul parabolic al unui Esop dezamăgit, înclinat să vadă mai degrabă neputința oamenilor, lipsa lor de reacție, dar și ticăloșia lor, chiar și autoflagelarea: „Ah, ce s-au mai bucurat vecinii/ Când ne-am dat foc la casă/(...) Strașnic s-au mai bucurat apoi? Când ei au reușit/ Să ne otrăvească toți câinii. Veselia/ A fost mare când ne-au murit capra/ Și vaca. Porumbul l-au furat/ Ziua, în amiaza mare./ După toate acestea,/ Ne-am gândit că e rândul nostru/ Să petrecem./ Le-am descăpățanat toate orătăniile/ Și ca să fie distracția completă/ Le-am spurcat fântâna. Din casa lor/ N-a mai rămas/ Piatră pe piatră”. Protagonistii capătă aerul unor înțelepți care știu că urmează „un fel de bairam în care/ Cei care vor muri primii/ Vor fi mulțumiți ca

nu mai trebuie să vadă/ Cum se va termina totul”.

În același registru se înscrie și poemul „Oile”, poate una dintre cele mai corozive imagini a ceea ce suntem azi, a întregii lumi postdecembriste surprinse cu toate neputințele, trădările și ignoranțele sale. Și se întâmplă o schimbare ciudată în viziunea poetului, el are sentimentul că nu a descris dezastrul în care ne scaldăm în toată splendoarea lui malefică. Și de aceea insistă, revine, au rămas multe lucruri nespuse despre viața care s-a schimbat, „a devenit o mânășă/ Întoarsă pe dos”. Totul se răsfrațe în contrariul său, fericirea nu mai e posibilă, în schimb, furia ne copleșește, frica are miros și a devenit atotstăpânitoare, nu mai avem niciun respect față de morții noștri, exersăm statul pe loc de teama de a nu ne rătăci în hățșurile lumii, distrugem totul în jur, alungăm până și somnul de teama de a nu avea vise urâte. Asistăm la o pervertire totală a lumii și a sensurilor ei. O imagine apocaliptică se naște din aceste zvârcoliri în gol: „Copii nu vom mai avea copii, la vremea lor./ Tuturor le-au murit părinții./ Ne stingem și scoatem/ Un fum cenușiu ca un nor din care nu plouă”. Nu doar spaima, delăsarea, ignoranța, ticăloșia victimelor îl preocupă pe Eugen Uricaru. El intuește că lumea călăului e neștiută, dar intensă, chiar dacă, aparent, traversează o oarecare lipsă de activitate: „De multă vreme nu/ S-au mai tăiat capete!”. Călăul întreține o anume normalitate, își îngrijește și își lustruiește satârul ca pe propriul copil pentru că știe că, mai devreme sau mai târziu, se va apela din nou la serviciile sale și toată lumea „va înțelege/ Că plata săptămânală/ A fost meritată” și că „va avea mult de lucru”.

Lui Eugen Uricaru îi place să surprindă contrastele, aparentele cu aer ingenuu din care țâșnesc fără de veste marile orori, lucrurile strigătoare la cer

în contrapondere cu o imagine sau o prejudecată de-a noastră. Băieții care și-au omorât bunicul cu douăzeci și două de lovituri de cuțit sunt capabili să-și amenințe și tatăl „cu vocile lor îngerești, în schimbare, de adolescenți”. Fie că vorbește de-a dreptul despre frică sau despre „artificiile Noului An” ori despre „o lume de umbre, fără umbre”, poetul își rezervă dreptul de a vedea cu acuitate, de a descoperi și „focuri celeste, flăcări de/ Îngeri./ Semne”. Adică „de a fi întotdeauna și ochiul și privirea”. În acest punct cred că putem descoperi una dintre cheile versurilor lui Eugen Uricaru, profunzimea și fantastica lor putere de sugestie. Și această capacitate îl ajută să depisteze toate pervertirile, sensurile cu sens schimbat și situațiile în care nimic nu mai are înțeles. Poemul „Poetul” e o bijuterie despre pervertire și schimbarea sensurilor, despre condiția bardului la un moment dat și instrumentalizarea lui.

„Întârziere” pare poemul care încearcă să surprindă cele două lumi ale protagoniștilor, dar și să fie semnul unei medieri, al unei reconcilierii, care se dovedește de fapt imposibilă. E un dialog peste timp și „peste vărfuri”: „La noi, de sus cad fulgi./ Îmi spui că nu ești sigur,/ Poate-i doar cenușa unora./ Dar nici de asta nu ești sigur”. Din câte se poate înțelege, dintr-o lume într-alta „vin tot mai greu știri”. „Ca și cum ar trece prin miere”, imaginea mundană îmbracă toată perspectiva și neînțelegerea, dar mai ales neputința deslușirii înțelesurilor lumii și a mesajelor („anevoie, ah, anevoie pot înțelege ce scrii”).

Deși pe tot parcursul volumului se resimte dimensiunea religioasă care nu-i e străină lui Eugen Uricaru, ultimele poeme sunt manifest impregnate de o atmosferă mistică care aminteste de obsesiile prozatorului din romanele „Cât ar cântări un înger”, „Beniamin” sau chiar din „Supunerea”. Sunt obsesiile consacrate, ca să le zic așa, despre

natura binelui, despre neînțelegere și perspective întoarse pe dos, despre ingratitudine și, în ultimă instanță, despre părțile de umbră ale naturii umane. Și iarăși avem de-a face cu răscolirea unor neînțelegeri, a unor percepții eronate. Este una dintre obsesiile prozatorului și, vedem acum, și ale poetului Eugen Uricaru, să surprindă protagoniștii în ipostaza în care fac binele și sunt întâmpinați cu violență, sunt răstălmăciți cu răutate și transformați în țapi ispășitori. Sunt și câteva imagini ale lui Iisus în trecerea sa mundană. De fapt, sunt perspectivele aceleiași lumi debusolate, capabile să maculeze, de fapt, să pângărească totul în jur. Cred că poemul „Peregrin” poate fi oricând inclus într-o antologie a poeziei religioase de la noi: „A călătorit prin toată lumea/ Cunoscută. Iar el venea/ Din lumea necunoscută (...)/ S-a lăsat omorât/ Și n-a lăsat nimic scris/ În urma lui s-a iscat/ O mare neliniște”. La fel și pandantul său: „- Să știți că nu/ Mai locuiește aici. S-a mutat/ (...) Miracolul se simțea în aer./ Ca o mireasmă de fructe și iasomie ori caprifoi, vara./ (...) S-a mutat pe neașteptate/ Fără să spună un cuvânt”.

Dacă, peste timp, va încerca cineva să înțeleagă vremurile în care trăim, sursele și resursele răului care ne înconjoară, va trebui să se aplece și asupra volumului de versuri al lui Eugen Uricaru ca unul dintre cele mai fine și sensibile *detectoare de vulnerabilități* pentru lume în general și pentru ceea ce numim *societatea noastră, comunitatea noastră* în particular. Un volum dens, răscolitor și unic în literatura noastră de ieri și de azi.

Ecaterina Ajder

Rezidența europeană de dans contemporan "Gabriela Tudor"

6-31 mai 2019

Just Dance

27 mai 2019

octombrie 2019
Libralia • nr. 51

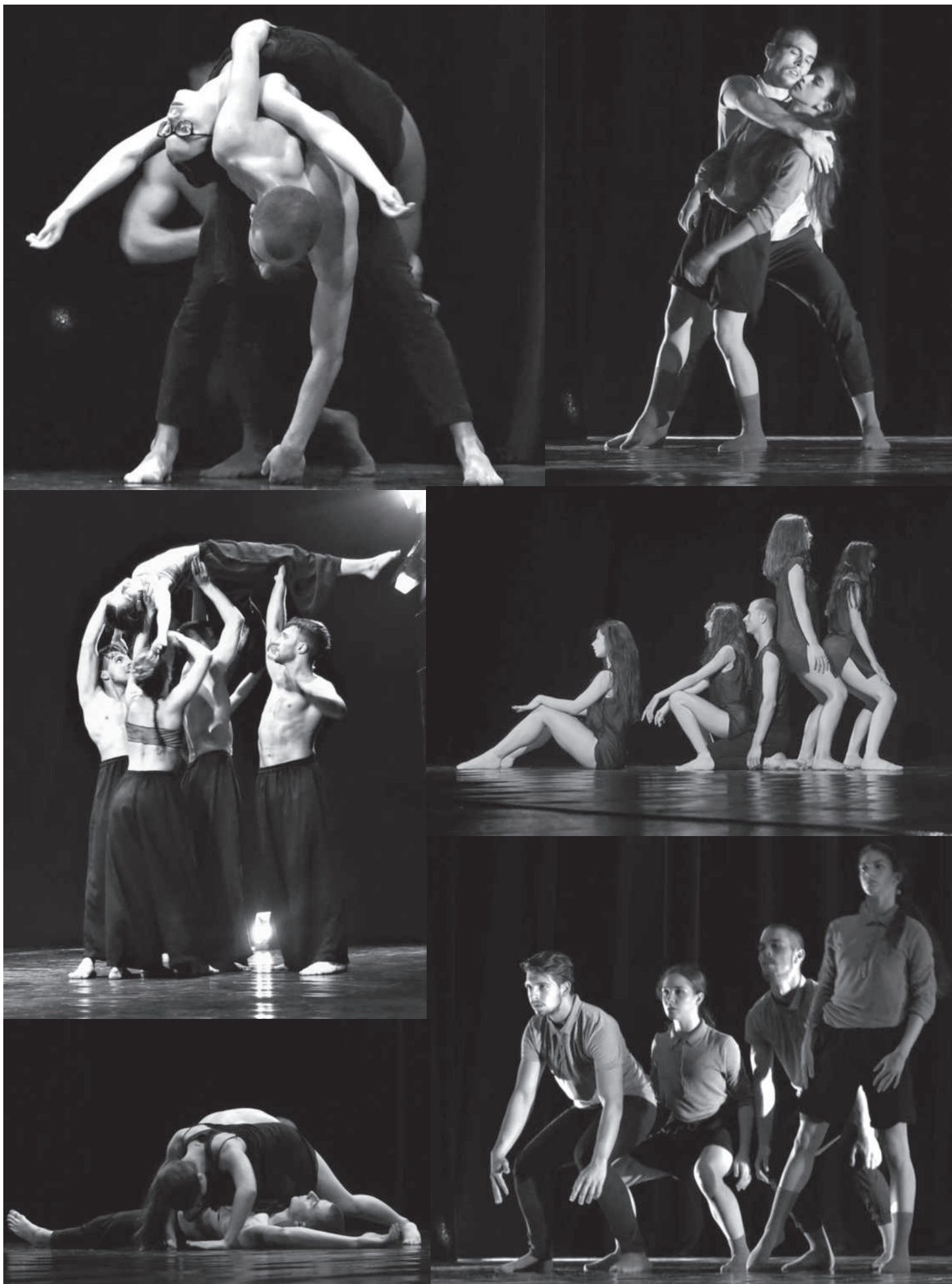

Seara Tinerilor Coregrafi Români

19 iunie 2019

octombrie 2019
Vibralia • nr. 51

Ivan Patzaichin mi-a zis

Te-am urmărit, înotai jur-împrejurul
satului meu
ca un proscris
în apele primordiale

Nu m-am temut că te vei îneca:
purtași înscrisă pe frunte
crucea invizibilă și grea
precum cerul prafului de pușcă
în Transnistria

Admirai lotci, corăbioare, debarcadere,
ape cu ieșire la Marea cea Mare,
un fel de altare
migratoare
locuite de lișițe, de cormorani, de pelicanul creț
în amintire cu Jean Bart, consulul de Sulina,
în barca Europolis
pe Dunărea Veche
în arome de plăcintă cu bostan –
ca într-o pagină a cronicarului Grigore Ureche

Ivan Pescarul/ Pescărușul albastrui
cu pistrui
înota și el în junimista apă citadină Bahlui

Ivan Pațaichin Turbincă!
ai clamat
ca un erete dintr-o claie de stuf
ca o prigorie de ziua Teologului Grigorie
ca un sitar icusar
precum ciulinul de baltă
comestibil când saltă
pe brațul Chilia, între o maltă și-o ialță,
ca un fazan în diminețile d'antan
ca un nagâț de-o seamă cu Fritz
precum muezinul
de la Geamia Ali-Gaza Pașa din Babadag
care știe germana și te salută reverențios
„Guten Tag”!

Lucian Vasiliu

Într-un târziu, pe dig,
am deschis un muzeu în aer liber,
ca un fel de zadig

Mi s-a transmis că vei participa
la un Turnir al Poetilor, în Espagna
pentru cununa de lauri „Lauda cum Magna”
din Tagma
„Ordinul Don Quijote”!

Ca admirator al înotului tău deltar,
îți ofer în dar
spre purtare de șansă:
acest tricou de promovare din satul natal
Mila 23!

Start, așadar:
Unu, doi, trei!
AVANTE! ANDANTE! ALICANTE!

Ecaterina Ajder

Şase spre şapte

Am celebrat cifrele
3 și 7
până miezul de noapte
m-a renăscut

Mi-a venit rândul,
acum,
să dau șase-șase
în (a)zile impare și lașe
când icoanele
- șase spre șapte –
sunt dornice să mă înfieze

cenușă sub zidiri berlineze

Ecaterina Ajder

Lucianogramă scriptoriană

La Casa Scriitorilor, la Neptun
nicio foiță de tutun
(„Iar morarul, meșter bun,
la ce bun?”),
nici măcar o salvă de tun,
nici o lumânare, nici o adiere de taifun
de ziua defunctului Béla Kun

Doar amicul Holbanibus Ba(c)hluensis cel Bun
răspunde când bat la ușă ori sun
să-l întreb despre Calea Pierdută ori Șun,
când cerul Pontului Euxin pare uriașul lăstun
pe aripile căruia scie în alfabetul străbun
„Doar o vorbă, Prutene, să îți (mai) spun!” –
în larg, pe Drumul Mătășii lui Gao Xing, presupun,
unde inima mea e un înzăpezit, imemorabil cătun
în prag de sărbători păgâne și de Crăciun,
pe Ulița Albă a Scriitorilor, o rună, un run
într-un îndepărtat, bacovian *saloon*
la masă de brad, diac tomatic, unul, un...

Ecaterina Ajder

o pasăre care nu se așază nicăieri pe pământ

liniștea cu ghimpi de după-amiază
dă ochiuri noi și îți invadează casa
odăile

celulele singurătății

și atunci
imaginezi o pasăre care nu se așază nicăieri pe pământ
care deja își cântă triumful
asupra lacătelor din mintea ta

și deja îi simți peste față aerul foarte rece de sub aripi

dar ea miroase a paradis

dE v a St A t

de scurta ploaie de vară în care
și-a strecurat fulgerul gândul că
toate acestea nu există

și totuși

ea cântă dintr-odată HÂRÂIT și Sa CA dA t
și dă în țipăt amar

înainte să se dizolve

în aerul și mai amar

când acidul cianotic al ploii i se prelinge pe

gât

și

penele îngreuiate de smog

cad

și ea –

în lumina

din ce în ce mai întunecată și rea -
e doar un semn runic al minții

i se mai aude cântecul-plâns laolaltă cu negreala
de pe suflele

cu praful stelar cristalizând

în focul

de pe fragii sălbatici -

și cântecul-șoaptă e doar

pentru cei singuri și fără scăpare

ca să le poarte

sufletele

printre

betoanele turnului mare

peste copacii morți din fața gării

printre găurile din plămâni lunii în descreștere

dar tu știi că

din când când la hotarul dintre tine și tine

dintre pasărea de luni și pasărea de vineri

din alb cu alb iese câte un căpcân nemilos pe noapte

Ion Tudor Iovian

din negru cu negru iese luna

deja gravidă și obosită pe ușa spitalului

cu ochiul spart

scurs pe frunza de agavă

din sala de așteptare

din visul tău

ies eu cu valizele pline cu nori cumulus

și greieri de sticlă

și pietricele

de aruncat

în căpcâni din căpătul străzii

dar am și cireșe amărui

pătate de rouă pentru copilăria

care aleargă în fundul gol

prin praful drumului

prin hrubele pustii ale memoriei

și am și ochi încă vii pe care s-a scris

cu spinul lui Kirkegaard

fără îndurare

textul înnegurării

pentru zile și mai zdrențuite ca astea

pentru pasărea care nu se așază nicăieri

pe pământ

dar arde în jarul acestui poem pentru o mie de ani

Ecaterina Ajder

cămașa de gheață

și vii acasă îmbrăcat/impachetat în cămașa de gheață
și târăști după tine steagurile nimicniciei
pătate de aurul mincinos
al epopeii tale de doi bani și un nimic

ai traversat
prin ploaia albastru-vânăță și încărcată de smog
încă o dată labirintul
pe străduțe întortochiate care sfârșesc
în patul Lolitei
în copilăria ei cu păsărea dodo rănită
unde e tot mai frig e tot mai târziu

și vii acasă
în scuarul pustiu la ora asta
cu pensiunile din care
pe tăcute
sunt scoase afară mațele și petrecăreții
împăiați deja în visuri

trei la un leu
cu ceainăria Madlen
plutind
pe un covor fermecat pe deasupra gării
în moarte

nu mai știi pe unde ai umblat
în ce limbă ai vorbit cu Dumnezeu
despre greieri și autostrăzi
și lumi paralele în care
inorogul cel negru
se pierde-n oglinzi și te va urmări
și dincolo de oglinzi și
nu va muri niciodată înaintea ta

și sunt omuleți acolo care nu-ți seamănă dar
îți trăiesc în locul tău
viața dată pe cartelă
și ei
își ard zilele fără istorie
fără dragoste
și nu mai au dorințe nici viitor
fiecare răstignit pe bălegarul său
pe trandafirul crucii -
cârpacii unui vis prea abscons prea greu de îndurat

prin ferestre lăsate deschise de ani
nu se vede nimic -
răsăritul de soare e mereu în altă parte
și
nu vine nimeni

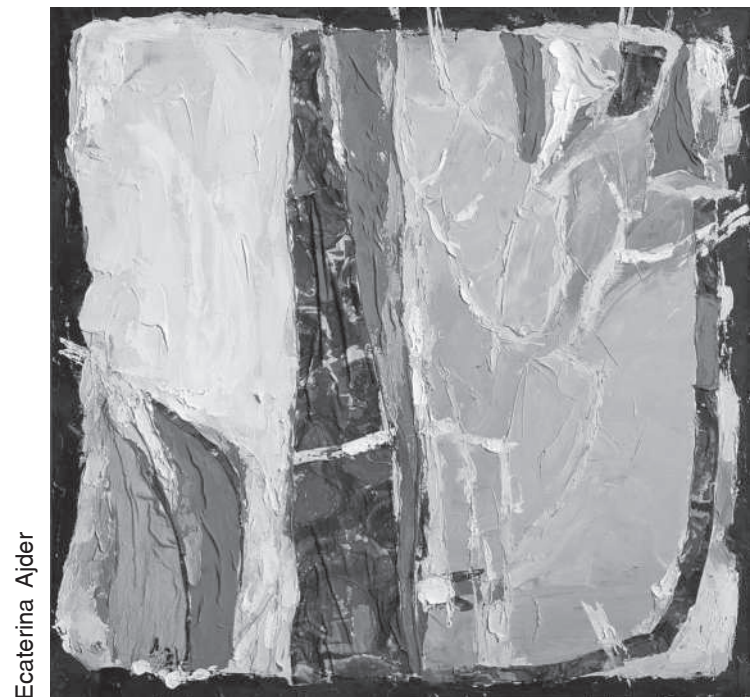
să te scoată
din
închisoarea
minții
tale

spre tăietorul din spatele blocului

pe linia orizontului – doar omuleți de paie și câlți
încuiați în tăceri și vinovăție -
atât a rămas din visul unei nopți de vară-
își duc în valize de tablă copilăria făcută ghem și
încrâncenare
călătoriile dincolo de aici și acum
scrise cu carioca pe asfalt și cartoane
păpușile vii jupuite de tom măcelarul
propriile vieți schimbate pe o seringă cu esență
de
fericire la negru

acum doar
vântul își trage suflarea
prin case în ruină și se zdrențuiește
pe covoare inexistente
în mii de funigei sonori –
da da
e vântul negru al nenorocului
izbind cu picamerul cu piciorul
în
strigătul tău în strigătul lui
în candelabrul castanului din capătul străzii
care iată se stinge fără glorie

și vii acasă împutinat – ca un brad de Crăciun
dus
fără prieteni fĂRĂ MuZicl
spre tăietorul din spatele blocului
după ce minunile și-au pierdut aureola -

Ecaterina Ajder

Două axe ideatice în universul poetic eminescian

Marin Aiftincă

Suntem întruna uluiți să constatăm cu câtă generozitate și prospețime se oferă Eminescu mereu ca adăpost spiritului nostru bântuit de toate furtunile existențiale și de răscolirile gândului fără astâmpăr. După cum suntem fascinați de „farmecul sfânt” al poeziei sale, când ne cufundăm în apele ei ca să ne curățăm sufletul de zgura vieții cotidiene. Ceea ce s-a numit „fenomenul Eminescu”, acceptat de unii, contestat de alții, este un fel de realitate căreia nu i se poate sustrage nimeni. Mai mult, ne recunoaștem în această realitate ca în cea mai cuprinzătoare și mai adevărată întrupare a esenței spiritualității noastre românești. Dând formă unică celor mai profunde trăiri și simțăminte omenești, Eminescu este, așa cum afirmă cumpănit și argumentat Tudor Vianu, „unul dintre cei mai mari poeți ai lumii”.

Sub puterea seducției sale neslăbite, despre Eminescu s-a scris și s-a vorbit atât de mult, încât ești cutremurat de impresia că nu se mai poate spune nimic nespuns. Dar îndată ce te apropii, cu pasiune și iubire, de universul lui de gândiri și de imagini, înțelegi că ești în fața unui miraculos izvor de nesfârșite înțelesuri ce își așteaptă calea dezvăluirii prin cuvânt. Aici ne aflăm sub presiunea unui adevăr mai larg, remarcat de Heidegger, anume acela că opera de artă „expune o lume” și „menține deschis deschisul lumii”¹ ceea ce vrea să însemne că opera ne aduce în față o perspectivă mereu reînnoită asupra lumii, precum și modul de a aparține a acesteia sub forma unei „lumi”. Și tot ea ne propune, cu o putere neistovită, o reinstituire „în sine” a lumii. În ultimă instanță, opera de artă reprezintă „posibilitatea fundamentală a omului de a-și făuri o imagine asupra felului în care se raportează la lume și a-și «rosti» această raportare. Dificultatea constă în a înțelege ceea ce a fost rostit și arta acestei rostiri”². Opera de artă autentică este neschimbătoare și eternă, comprehensiunea și interpretarea ei sunt nelimitate și mereu altele.

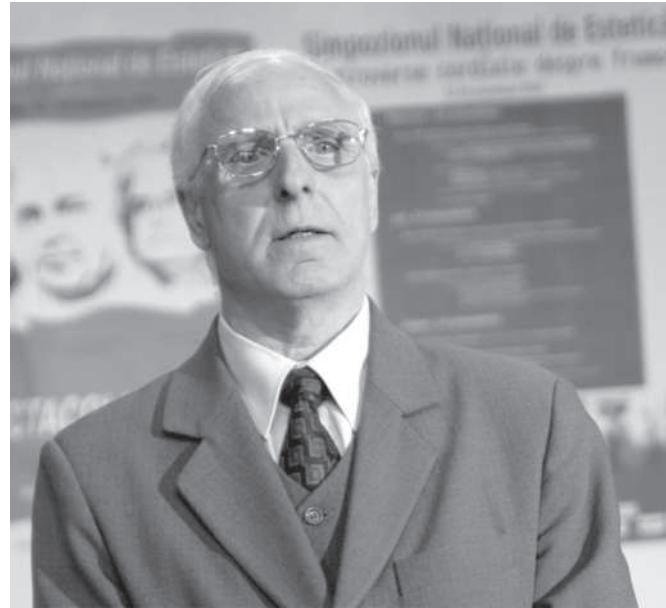
Dacă, citindu-i opera, încercăm a descifra modalitatea lui Eminescu de raportare la lume, vom observa cu uimire și admirație că pasiunea lui dominantă este absorbită de căutarea absolutului și a eternității - două concepte metafizice, cu o strivitoare încărcătură semantică și emoțională. Sunt piscurile celor mai înalte

abstracțiuni filosofice, al căror miraj atrage neconștient și irezistibil spiritul omenesc mănănat de un dor, niciodată complet împlinit, de a pătrunde în zarıştea lor și înțelege, mărturisindu-și apoi trăirile, către ceilalți, în forma creației, pentru a dobândi mântuirea de sine. Deși filosofia, religia și arta caută absolutul și eternitatea, nutrindu-se din aceleași rădăcini, cum remarcă Hegel³, fructul fiecăreia este și rămâne inconfundabil.

De aceea, este cel puțin superfluă orice tentativă de a căuta în poezia eminesciană explicația conceptuală a absolutului și eternității, chiar dacă vocația filosofică a Poetului este de netăgăduit. În schimb, ni se pare pe deplin legitim interesul, întreținut de propriile noastre predispoziții și năzuințe lăuntrice, de a urmări puterea transfiguratoare a intuițiilor și fanteziilor sale, centrate pe străpungerea cercului acestor abstracțiuni și mărturisirea, cu mijloacele artei, a experienței trăite în contact cu ele și cu răsfrângerile lor concrete. Opera lui ne oferă astfel șansa de a pătrunde într-o altă lume ce este și nu este a noastră, dar care ne fascinează și ne poartă spre „nemargini de gândire”. Ea ne îndrumă pe tărâmurile miraculoase ale unui alt adevăr, acela al artei, în care autorul se expune pe sine. Fiindcă, revenind la un gânditor deja citat, Heidegger, „Opera de artă deschide într-un fel specific ființa ființării”. În deschisul ei, care înseamnă ieșirea din ascundere, survine adevărul

ființării. Mai exact, „Arta este punerea-de-sine-în-operă a adevărului”³⁴, în genere, un creator și, îndeosebi, unul de excepție cum este Eminescu, se autoinstituie în timp prin creația sa și prin faptele cărora le dă viață, croind o altă ordine în albia timpului și modelându-l astfel în timpuri ce ni se propun ca temeuri ale interpretării.

Căutarea neostoită a perfecțiunii, a esențelor circumscrise orizontului necuprins al absolutului și eternității, a marcat destinul tragic al Poetului și a imprimat creației sale tonalități și ritmuri sublime. Semnul acestei pasiuni devoratoare este faptul rătăcirii fără odihnă pe cărările gândului, dornic să pătrundă tainele nepătrunse ale lumii. Interogațiile lui ating înălțimi cutremurătoare, de felul acesteia: „Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?”³⁵ (*Rugăciunea unui dac*). Cu un curaj izvorât din puterea geniului, ele trimit direct la temeiul existenței și sensul vieții. În conjuncție cu acestea, Eminescu se caută dramatic pe sine pentru a se înțelege și a descifra rostul existenței umane. Tensiunea acestei neliniști, potențată de conștiința acută a finitudinii vieții, l-au îndepărtat de facilul și derizoriul viețuirii obișnuite, aducându-i în schimb tristețea dulce, alteori disperată, a singurătății cufundat în adâncimile insondabile ale Eului, a scos la lumina sclipitoare a versului dureroase mărturisiri, cum este aceea din *Odă (în metru antic)*: „Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,/ Ori ca Hercul

Marin Aiftincă

înveninat de haina-i;/ Focul meu a-
 stinge nu pot cu toate/ Apele mării.//
 De-al meu propriu vis, mistuit mă vaet./
 Pe-al meu propriu rug, mă topesc în
 flăcări.../ Pot să mai reinviu luminos din
 el ca/ Pasărea Phoenix?"Este o
 sfâșietoare interogație al cărei răspuns
 Eminescu îl știe cu certitudine, dincolo
 de tentația de a se lăsa cuprins de vraja
 mitului.

Căci absolutul și eternitatea, cu
 formele lor determinate, sunt temeiul
 sau „rugul” pe care se mișcă reflecția
 eminesciană, făcând imposibilă orice
 revenire la seninătatea dinaintea
 instalării gândului pe aceste coordonate
 ideatice și valorice. Și într-adevăr,
 poetul va sfârși topit în flăcările luptelor
 interioare, ale aspirațiilor neostoite și
 incertitudinilor devastatoare, ce l-au
 cutureierat aproape inuman, grăbind
 intrarea sa în „vecinul repaos”. Poate
 că în destinul său aflăm o confirmare a
 spusei lui Holderlin, după Empedocle,
 că trebuie/ Să plece de timpuriu cel prin
 care a grăit Spiritul¹¹. Prin cuvânt,
 Eminescu a convertit dramaticele sale
 tensiuni sufletești, sub raza divină a
 Spiritului, într-o operă care ne invită
 mereu și irezistibil să trăim experiența
 unui adevăr inaccesibil pe altă cale.

În legătură cu această experiență,
 generată de năzuința spre absolut a lui
 Eminescu, năzuință care, de altfel, este
 comună geniului, ni se pare că nu e
 lipsită de semnificație teza lui Elie
 Faure. Faimosul istoric și teoretician al
 artei susține că „pasiunea absolutului
 este elementul incoruptibil ce poate face
 ravagii teribile în cazul unui artist”⁵⁻⁶.
 Acest zbucium interior nu poate fi ocolit
 de poetul autentic. Semnul puterii sale
 de a-și suporta tortura pasiunii ca pe o
 damnațiune consistă în aceea că sinea
 lui rămâne învăluită într-un mister pe
 care nu-l va dezlega niciodată. Dar
 această negativitate are un sens be-
 nefic în planul creației, fiindcă cine și-a
 pătruns misterul, dacă este posibil așa
 ceva, nu mai are puterea de a proiecta

în operă „energiile dramatice care dau
 vigoare valorii estetice și îl îmbată pe
 cititor. Pentru o umanitate conștientă de
 destinele sale, lumea spirituală ar încremeni
 pe dată în moarte. Ea este salvată de
 poezie, care organizează întruna ritmul
 mișcării sale, fără a-i cunoaște
 sfârșitul”⁷. Este evidentă convergența
 acestei idei cu problema concentrată în
 sintagma „subiectivitate și ființă” care,
 în perspectivă ontologică, atrage atenția
 asupra faptului că existența Eului este
 precară și, tocmai de aceea, absolută.
 Dar nu un absolut în sensul
 necondiționatului, cât mai ales al
 stabilității nemediabile, „al ființei
 preluată din contextul lumii chiar prin
 accesul privilegiat al Eu-lui către ființa
 sa”⁸⁻⁹. Traducerea acestei experiențe în
 formula artei constituie o modalitate de
 intrare în joc a inteligibilității ființei
 umane, care atinge o culme fascinantă
 în lirica eminesciană.

Urmând drumul poeziei, așa cum
 Heidegger spune despre Hölderlin, cu
 care autorul *Luceafărului* se aseamănă
 uimitor de mult prin destin și creație,
 Eminescu „merge cu gândul în temeiul
 și în miezul ființei, asaltat de prea plinul
 elanului său”. Este un entuziasm
 neliniștitor întreținut de fervoarea ce
 poartă gândul eminescian către orizontul
 misterelor absolutului, lăsând adeseori
 în urmă deșertăciunea visului omenesc
 de fericire. Asemenea stări sufletești,
 îmbrăcând forma imaginii poetice,
 capătă o forță tulburătoare ca în aceste
 versuri din poemul *Mureșanu*. „Nu cer
 de fericire în lume să am parte,/ Căci
 fericiri a lumii, închipuiri deșarte!/ Viața
 noastră însă, oricât de neagră fie,/ Ea
 împlinește oare în lume vreo solie?”¹⁰.
 Cu o energie sporită, ideea este reluată
 într-o altă poezie ce trimite la condiția
 umană însăși: „Suntem numai spre-a da
 viață problemei,/ S-o dezlegăm nu-i chip
 în univers”¹¹ (*O-ntelepțiune, ai aripi de
 ceară!*). Ca un ecou neîntrerupt și
 obsesiv, se rostesc prin vocea unică a
 lui Eminescu aceleași întrebări

fundamentale ce răscolesc dureros
 cugetul omului, din momentul în care a
 dobândit conștiința de sine: viața
 noastră are vreun sens și, dacă are, în
 ce constă acesta? Care este poziția
 sau rostul omului în univers? Aceste
 întrebări, însă, transcend zona fenomenală
 și înalță gândul în lumea numenală,
 până la limita sa extremă, identificată
 cu absolutul.

Atunci când își pune problema
 sensului existenței umane, după cum
 am arătat mai sus, Eminescu o face
 tot din perspectiva raportării la absolut.
 Aceasta înseamnă însă căutarea
 absolutului în sfera ființării umane, adică
 a modalității de a-fi-în-lume. Or, tocmai
 această modalitate de existență sau, cu
 un termen heideggerian, *Dasem-ul*,
 implică sensul. Pentru că sensul nu
 este o însușire ce aparține modalității
 de a-fi-în-lume, ci este un existențial al
 acesteia. Numai ființarea umană este
 cu sens ori fără sens. Dintr-un atare
 unghi de vedere, sensul ființării umane
 consistă în valorile pure sau absolute.
 Realizarea în viața individuală și
 comunitară a Binelui, Adevărului,
 Frumosului, Divinității, dacă ne
 rezumăm numai la aceste valori
 fundamentale, a îndrumat permanent,
 cu o fervoare exemplară, trecerea prin
 lume a lui Eminescu și, implicit, creația
 sa în toate formele. Când dezamăgirile
 firești, generate de conflictul dintre
 nivelul superior al exigențelor sale și
 realitatea ca atare, imprecizia neîndu-
 rătoare își află calea de expresie în
 straietele poeziei: „O, de-aș orbi, de-aș
 amuți odată/ Că-n lume nu văd lumea
 căutată” (*Aveam o muză*).

La Eminescu, pasiunea absolutului
 se exercită cu o forță parcă mai puter-
 nică la nivelul existenței ca existență
 sau al ființei, forțând uneori marginile
 posibilităților omului de cunoaștere.
 Mănat de al său vis fără hotar, poetul
 construiește imagini cosmogonice
 unitare, cărora le asociază uneori
 decoruri escatologice terifiante și, între

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

cei doi poli, geneza și stingerea, include viziunea romantică asupra lumii, cum observă Călinescu. În *Scrisoarea I*, unde transpar ecouri din Rig-Veda, momentul genezei este precedat de zguduitoare întrebări pornite dintr-o maximă încordare a cugetului. Cu această impresie citim cunoscutele versuri: „La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,/ Pe când totul era lipsă de viață și voință,/ Când nu s-ascund0ns de apă?/ N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă”. Păstrându-ne doar la acest exemplu semnificativ, reținem ideea că interogația poetului răzbate dincolo de ființă, dacă putem spune așa, și pătrunde într-o preexistentă, pe care intuiția, în sens cartesian, o surprinde într-o imagine de o gravitate și frumusețe ce ne robește prin înălțimea gândului și fiorul liric. Aici, și în genere în toată poezia eminesciană, găsim o confirmare a tezei lui Schelling, care înțelegea arta ca o cale privilegiată de cunoaștere a absolutului. Și nu se poate să nesocotim părerea gânditorului german, dacă avem în vedere adevărul potrivit căruia, acolo unde conceptul este neputincios, intuiția estetică este revelatoare.

Mai mult poate decât absolutul în sine, ca ceva ce există în și prin sine, așa cum se observă în exemplul anterior, relația poetului cu absolutul, care transcede Eul și se arată uneori ca un dor nemărginit în deschisul metafizicii, este asemenea unui fluid miraculos ce străbate mai toată opera lui Eminescu, dar îndeosebi poezia, dându-i strălucire estetică și profunzime ideatică. În fața acestui fapt estetic, ni se impune din nou atenției valabilitatea unui adevăr impres-criptibil: fiind forme de manifestare a spontaneității spirituale, arta și, evident, poezia, dar și filosofia în felul ei, presupun transcendența unui absolut, fără de care ar pluti în superficialitate, rămânând simple abilități înșelătoare. Răspunzând acestei exigente cu asupra de măsură, creația poetică eminesciană ne întâmpină cu o risipă de imagini și simboluri, în care sunt detectabile irizările absolutului. Ele reconstituie fața unei lumi ce cuprinde, așa cum spune Tudor Vianu, toate dimensiunile până la limita lor cea mai îndepărtată; „înălțimea, adâncimea, depărtarea, extensiunea acestei lumi în toate direcțiile sunt imense, având puține analogii cu tot ceea ce s-a scris, în orizontul infinit al poeziei eminesciene, gândul este purtat până la ultimele și cele mai înalte întrebările poetului, iar sentimentele omenești sunt urmărite în ecourile lor cele profunde”¹¹.

Ceea ce noi numim pasiunea absolutului la Eminescu este sinonim, pentru unii exegeți, cu însăși căutarea Ființei,

în sens heideggerian. Se conturează astfel o direcție incitantă și nu mai puțin fertilă de cercetare. Nu se poate să nu precizăm însă că ființa constituie doar una dintre semnificațiile metafizice ale absolutului, alături de Binele, Forma, Unitatea, Unul, Dumnezeu, potrivit diferitelor doctrine filosofice. Apelând la o expresie eminesciană, am putea spune că acestea sunt fețe în care ni se revelează absolutul, care este, sub raport conceptual, maximum de indeterminare, superioritate și lipsă de scop. Cu o frecvență diferită, fiecare dintre entitățile menționate o regăsim în poezia lui Eminescu, nu subminând, ci întărind poziția absolutului.

Nu intenționăm să detaliez aici această teză; am vrea doar să reținem o idee ce ni se pare demnă de interes. Deși regăsim în versurile citate din *Scrisoarea I*, și din alte poezii, seria contrariilor aristotelice, redusă la cuplul Ființă și Neființă sau Unu și Multiplu, Eminescu gândește în chip original conceptul de Ființă, ca ipostază a absolutului, îl amplifică în formă artistică și îi dă expresie în opera sa, ceea ce ar putea fi înțeles ca o prefigurare a dezvoltărilor teoretice de mai târziu la Heidegger. Reluând întrebarea despre ființă, întrucât „a fost uitată”, autorul celebrei „*Sein und Zeit*” o socotește ca fiind noțiunea cea mai generală și mai tenebroasă. Ființa există pretutindeni și constituie fundamentul mereu prezent al existenței. Dar Ființa nu este totuna cu fiindul sau cu ființarea. Există aici o diferență ontologică, ce provine din faptul că Ființa este cea mai generală și atotcuprinzătoare; ea nu cunoaște alteritatea, pe când ființarea este modul de a fi concret al Ființei. Se poate spune că Ființa este orizontul întâlnirii omului cu ființarea. Ea este peste tot și nicăieri; ni se destăinuie parțial și iarăși se ascunde. Eminescu încearcă a pătrunde cu gândul Ființa în atotcuprinzătoarea ei prezentă, dezvăluind uimit și cu sufletul proaspăt frumusețea și măreția celestă a ființării, de la splendorile naturii

din preajmă, până la vraja lumii cosmice. Teii înfloriți, crângul, codrul, rândunelele, lacul și izvoarele, râurile și întinsa mare, nouii ce curg, luceferii și luna, cerul albastru și stelele lucitoare, precum și multe alte elemente ce alcătuiesc universul eminescian fără seamăn. În contact cu acesta, trăirile poetului ca formă a ființării se exersează pe întreaga gamă a sentimentelor, de la extazul iubirii și vigoarea speranței, la deznădejdea suferințelor și presentimentul morții.

Dacă absolutul este conceput uneori, așa cum am arătat anterior, în ipostaza ființei, alteori este identificat cu Dumnezeu, care se determină pe sine ca totalitate a oricărei diversități. În acest caz, lumea, cu toate formele sale amintite mai sus, este manifestarea concretă a creației și harului divin. Negației de altădată, i se substituie acum evlavie prin care poetul își arată uimirea pentru frumusețea dăruită de Dumnezeu spre alinarea suferințelor omului. „Atâta foc, atâta aur,/ Atâtea lucruri sfinte,/ Peste-ntunerul vieții/ Ai risipit Părinte”. Dumnezeu, care întruchipează Absolutul, este aici o prezentă apropiată, pe care Eminescu o numește Părinte, ca semn ocrotitor și al bunătății nesfârșite.

Eminescu caută absolutul cu deplinătatea ființei sale și, în funcție de acest reper, își modelează idealurile cărora le-a jertfit întreaga viață. Oricâte suferințe și dezamăgiri a înfruntat pe acest traseu dramatic, el înțelege și prețuiește valoarea timpului pentru modul de a fi uman prin creație. Căci istoria este, așa cum spune Husserl, „marele factum” al absolutului. De aceea, Eminescu, înfiorat de „vecinica trecere” și finitudinea omului, se întreabă: „Nu e păcat/ Ca să se lepede,/ Clipa cea repede/ Ce ni s-a dat?” (*Stelele-n cer*). Poate că, într-adevăr, „clipa cea repede”, care înseamnă viața preascurtă a omului, este șansa ce ni se oferă de a ne dogori gândul căutător al hotarului dintre absolut și relativ,

Ecaterina Ajder

dintre perfecțiune și hăurile neantului, dintre efemer și eternitate, și a marca, prin creație valorică, urma trecerii noastre prin timp. A risipi această unică șansă echivalează cu gravitatea păcatului în sens creștin.

Vorbind despre timp, o înfiorată și exigentă problemă a omului dintotdeauna, imediat facem legătura cu celălalt concept fundamental, eternitatea, care stăpânește cugetul lui Eminescu. Eternitatea este perspectiva din care poetul privește realitatea lumii și construiește imagini grandioase, simboluri răscolitoare, formulează întrebări ce trimit la temeiul existenței. Atât de vastă în conținutul și esența sa, eternitatea scapă rațiunii cugetătoare ce vrea să o cuprindă și, de aceea, conceptul s-a pluralizat în modele de eternitate. Unii au numit-o modelul și arhetipul timpului (Vergiliu); în altă accepțiune, timpul este considerat ca o imagine mobilă a eternității sau „aionului” (Platon); altfel spus, o imagine alcătuită din substanța timpului. Dar aceste definiții incomplete vin să întărească ideea că eternitatea, aflată în afara timpului cronologic, este de nepătruns pentru comprehensiunea rațională. Numai intuiția, în care conlucrează rațiunea și sensibilitatea, o poate face accesibilă înțelegerii noastre.

Cu genială putere de expresie metaforică, Eminescu își reprezintă eternitatea ca fiind „timpul mort” ce își „întinde trupul și devine vecinicie” (*Scrisoarea I*) sau ca „noaptea vecinicei uitări/ În care toate curg” (*Din noaptea*) și nimic din ceea ce s-a cufundat aici nu mai revine la viață, decât numai prin puterea magică a amintirii. În viziunea lui Eminescu, eternitatea pare să fie o formă a universalității și se distinge de etern, care poate fi înțeles în sensul valabilității și valorii, al eidos-ului, a ceea ce este identic cu sine, mereu același, netrecător. Natura cu splendorile ei este eternă. Din contemplarea naturii, sub unghiul de vedere al viețuirii noastre, apare mereu întrebarea sfâșietoare a poetului: „O, norilor, norilor./ Ști-veți voi, oare,/ De ce rămân atâtea-n veci/ Și numai omul moare?” (*Cu pânzele-atârinate*). Numai omul este în timp și trece odată cu vânturile și valurile.

La Eminescu, asemenea naturii, iubirea este eternă și poate da un sens vieții omului. Sentimentul iubirii, în înțelesul său cel mai înalt, este modalitatea prin care putem pătrunde în eternitate, noi, ca ființe temporal limitate. Iubirea, până la uitarea de sine, ne îngăduie să ne apropiem eternitatea și să ne pătrundem de ea. Astfel, umanul și divinul coexistă nedespărțite într-o copleșitoare stare de fericire: „E-un miros de tei în crânguri,/ Dulce-i umbra

de răchiți/ Și suntem atât de singuri/ Și atât de fericiți” (*Lasă-ți lumea*).

Numai neîmplinirile iubirii sau lipsa acesteia ne rup de eternitate și ne plasează în suferință, deznădejde și disperare. Trecerea de la o îmbrățișare la alta, de la o senzație voluptuoasă la alta și acea vecinătate conștientă, în adâncurile plăcerii, dintre disperarea sentimentală și beția fizică, pe care o regăsim pe culmile gândirii, în asocierea dintre beția lirică și neliniștea morții, este surprinsă în forme metaforice de o rară sensibilitate și frumusețe ideatică în creația eminesciană. Asupra acestor idei vom reveni însă cu altă ocazie.

În perspectivă estetică, opera este ceva cu totul nou, ce nu a mai existat înainte; este ceea ce s-a numit „ființarea artistică”. La Eminescu, ființarea artistică prin operă ne întărește convin-

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

Note:

1. Cf. Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, Humanitas, București, 1995.
2. Alexandru Boboc, *Adevăr și conștiință istorică*, Editura Politică, București, 1988, p 157
3. Hegel, *Știința logicii*, Editura Academiei, București, 1966, p 826.
4. Martin Heidegger, *op. cit.*, p 63
5. Citatele se dau după M. Eminescu, *Opere*, voi. IV, ediție îngrijită de Perpessicius, Editura Academiei, București, 1952 și

6. Eminescu, *Opere*, ediție îngrijită de D. Vatamaniuc. Prefață de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.
6. Cf. Martin Heidegger, *Holderlin și esența poeziei*, în *op. cit.*, p. 234
7. Elie Faure, *Istoria orei și spiritul formelor*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1990, p. 156
8. *Ibidem*.
9. M G. Schmidt, *Subiektivlilät tind Sein. Zur Ontologizität des fch*, Bouvier. Bonn, 1979, p. 122
10. Martin Heidegger. *op. cit.*, p. 237.
11. Tudor Vianu, *Mihai Eminescu*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 346.

Mihai Ciurdariu despre filosofia lui Eminescu (I)

Ștefan Munteanu

Filosoful și esteticianul Mihai Ciurdariu s-a născut la 3 noiembrie 1927, în comuna Șicula, județul Arad. A avut o viață presărată cu încercări apăsătoare, pe care a gestionat-o cu discreție, lăsând puține urme biografice. Sunt puține sursele care oferă informații despre viața și activitatea sa. Puținele însemnări cu privire la viața lui Mihai Ciurdariu provin din monografia comunei natale. „Și, totuși, Șicula a produs și un filosof la nivel național, cunoscut de către colegii săi de breaslă, dar aproape necunoscut în satul de unde provine. Acesta a fost Mihai Ciurdariu, așa cum este scris în certificatul de naștere, eliberat de Sfatul Popular al Comunei Șicula. Din acesta aflăm că s-a născut în ziua de 3 noiembrie a anului 1927, din părinții Antonie (24 ani) și Sofia (20 ani). A făcut parte dintr-o familie cu mulți copii... Copilăria și școala primară le va petrece în satul natal și tot în acea perioadă va fi înregistrat un eveniment care îl va afecta pentru întreaga viață. Înainte de a împlini 7 ani, Mihai Ciurdariu și-a pierdut un ochi într-o joacă cu un vecin, atunci când voind să împartă un ferăstrău i-a zburat un dinte în ochi și nu a mai putut fi operat. Vecinul era Ilisie Petru (Meciu)... Provenind dintr-o familie săracă, Mihai a fost nevoit să plece în căutare de muncă tocmai în satul Hodoni, din Banat, ca slugă la vaci într-o familie nemțească. Numai că soarta și-a întors fața spre copilul harnic și cuminte, dar mai ales inteligent care era Mihai, pentru că, iată, s-a întâlnit, absolut întâmplător cu o altă familie din Șicula, Albiș, domiciliată în Timișoara. Întâlnirea i-a schimbat complet cursul vieții. Episodul ne-a fost povestit chiar de către d-na Ana, fiica soților Albiș, domiciliată în Germania: «Într-o zi, familia Albiș: Ioan și Sofia erau cu căruța în satul Hodoni pentru

Ștefan Munteanu

aprovizionarea restaurantului ce îl avea la Timișoara. Intrând pe una din străzi cu căruța, unul dintre ei îl observă pe Mihai, zis Haiu, pe care îl cunoșteau din Șicula. L-au întrebat ce-i cu el acolo și au aflat că este slugă la un neamț din Hodoni. Albiș Ioan, poreclit Oanea Leșii din Șicula, a intrat în vorbă cu Haiu, invitându-l să urce în căruță, apoi l-a întrebat dacă vrea să meargă mai departe la școală. Răspunzându-i-se afirmativ, l-a invitat la Timișoara apoi l-a înscris la Liceul comercial din Timișoara unde timp de 8 ani i-au fost suportate cheltuielile de școlarizare. În timpul liber Haiu ajuta la treburile gospodăriei, precum și la munca câmpului, alături de cele două fiice ale familiei: Veronica și Ana care aveau restaurantul. Pe Haiu îl preocupa cartea în cel mai mare grad așa că după absolvirea liceului se înscrie la București la Facultatea de filozofie și psihologie. Atât liceul cât și facultatea le-a absolvit cu calificative excepționale». (Viorel Roman, *Ciurdariu, Mihai – filozof și estetician*, în lucrarea „Personalități șiculate”, vol. 1, Editura Mirador, Arad, 2014, p. 75-81)

Informații interesante, despre Mihai Ciurdariu, am descoperit și într-o mărturisire făcută de esteticianul Grigore Zmeu: „Am regretat mereu că nimeni dintre noi n-a reușit să-l convingă pe Mihai Deznan – cunoscut sub pseudonimul de

Mihai Ciurdariu – să vină cercetător în sectorul de estetică. A preferat să rămână redactor la «*Revista de Filosofie*», e adevărat, cel mai competent, mai exigent și mai harnic pe care această revistă l-a avut vreodată. Mihai Ciurdariu – cu care totdeauna m-am înțeles – avea ciudățeniile lui. Evita orice grup, orice tromboneală colectivă, însă când te prindea singur, te apuca de nasture și nu mai scăpai. De la atitudinea-i disidentă – căci a fost un disident veritabil, deși nu gălăgios – până la teoriile lui despre opera eminesciană, pe care a cunoscut-o cu o profunzime și inegalabilă capacitate de interpretare – pe toate te obliga să le ascuți, până îți pierdea vlagă. A scris foarte puțin, dar frumos, era și un poet talentat și dacă ar fi dorit, nu am nici o îndoială că ar fi devenit unul dintre cei mai calificați esteticieni români contemporani». (Grigore Zmeu, „*Zâmbet tras pe roată. Memoriile unui cercetător*”, Editura „Academiei Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2012, p. 176-177)

Și Angela Botez oferă unele date privind activitatea lui Mihai Ciurdariu. „În anii '70, «*Revista de filozofie*» se edita încă în 12 numere (pe an), sub egida Secției de Filozofie și Logică a Academiei de Științe Sociale și Politice. Comitetul de redacție fiind compus din Octavian Chețan (redactor șef), Gh. Achiței, Nicolae Bellu, Mihai Ciurdariu, Mircea Flonta, Ernő Gall, Călina Mare, Constantin Popovici, Al. Tănase... Din 1985 se schimbă din nou colegiul editorial al «*Revistei de filozofie*», care rămâne sub egida Secției de Filozofie și Logică a Academiei de Științe Sociale și Politice: Octavian Chețan (redactor-șef), Nicolae Bellu, Constantin Borgeanu, Tudor Bugnariu, Mihai Ciurdariu, Ștefan Georgescu, Dumitru Ghișe, Nicolae Gogoneată, C. I. Gulian, Călina Mare, Radu Pantazi, Al. Tănase, Ion Tudosescu». (Angela Botez, „*Un secol de filozofie românească*”, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 348)

Din textul lui Viorel Roman, cuprins în lucrarea *Personalități șiculate*, mai aflăm că Mihai Ciurdariu a murit în București, la 6 decembrie 2008, și a fost înmormântat în cimitirul Bellu. Nu a lăsat o operă vastă, deși avea o formație intelectuală impresionantă. Rezultatele cercetărilor sale sunt sintetizate în câteva studii și eseuri, pe care le-a publicat în „*Revista de filosofie*”, unde mult timp a fost redactor șef-adjunct, dar și în alte volume colective. A avut preocupări îndreptate asupra operei unor mari cărturari români. Cele mai multe studii publicate aduc în atenție chestiuni privitoare la filosofia lui Eminescu, fiind un mare iubitor și profund cunoscător al acestui subiect.

În ordinea publicării lor aceste studii sunt: *Eminescu și gândirea filosofică* (1964), *Reflecții pe marginea interpre-*

tărilor „Luceafărului” (1965), *Contradicții autentice?* (1967), *Pentru o ediție critică a textelor filosofice eminesciene* (1968), *Eminescu și problema țărănească* (1972).

a) Despre gândirea filosofică

Cercetarea *Eminescu și gândirea filosofică* a apărut, mai întâi, în „Revista de filozofie” nr. 2/1964, după care a fost publicată, în 1965, în volumul „*Studii eminesciene*” și se deschide cu următoarea punere a problemei: „În cercetarea de față ridicăm unele probleme de interpretare și de caracterizare a filosofiei eminesciene. Ca atare, contribuția noastră se limitează la acele aspecte și momente din gândirea poetului care ni s-au părut insuficient elucidate până acum. Este vorba, în primul rând, de particularitatea *poziției teoretice* a lui Eminescu în filosofie, de sensul și natura idealismului său filosofic. Înțelegerea acestei particularități reclamă o justă situare a poetului în epocă, o interpretare adecvată a influențelor și contradicțiilor din gândirea sa. Am încercat totodată să dovedim cu texte inedite că Eminescu tindea să-și creeze un sistem filosofic propriu și că numai boala și moartea pretimpurie au curmat firul unei dezvoltări superioare a gândirii sale”. (M. Ciurdariu, *Eminescu și gândirea filosofică*, în volumul colectiv „*Studii eminesciene*” apărut la 75 de ani de la moartea poetului, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 79) De reținut că aceste aliniamente de cercetare au avut ecou în conștiința altor eminescologi de prestigiu.

În aprecierile sale Mihai Ciurdariu pornește de la realitatea concretă și constată, cu îndreptățire: „Niciun poet român n-a realizat într-un răstimp atât de scurt și în condiții atât de neprielnice o mai largă sinteză de atitudini și valori culturale. Din complexul lor, cea care se impune mai pregnant, alături de geniul poetic, este atitudinea filosofică, puterea judecății abstracte... *O sete nemărginită de armonie, de perfecțiune și ideal,*

îngemănată cu o dorință profundă de adevăr, de cunoaștere absolută – iată, după părerea noastră, coordonatele ce străbat viața și personalitatea lui Eminescu, inima și mintea lui. Cum s-au realizat asemenea însușiri spirituale în împrejurimile concrete ale epocii, *aceasta constituie drama lui Eminescu ca poet și gânditor*”. (*Idem*, p. 79-80)

Altfel spus, dar cu trimitere la aceleași frământări și stări dramatice, autorul adaugă: „Prețuirea gândirii științifice, a cugetării preocupate de situația omului în univers, interesul neistovit arătat științei și filosofiei reprezintă note remarcabile ale personalității lui Eminescu și ele și-au găsit expresia atât în opera sa literară, în poezie și proză, cât și în opera sa de publicist. Manuscrisele eminesciene păstrează de asemenea mărturie prețioasă ale acestui interes teoretic”. (*Idem*, p. 80)

Și totuși, constată Mihai Ciurdariu, cu deplină îndreptățire, cercetarea gândirii lui Eminescu nu s-a ridicat la înălțimea conținutului acestei creații poetico-filosofice. „Pentru unii prilej de etalare a erudiției și de comentarii comparatiste, pentru alții pietate degenerată în cult semireligios, cu substrat naționalist, cercetarea gândirii poetului a devenit în curând un teren de speculație politică. Firește, ca din orice cult cu tendințe idolatre, n-au lipsit nici mistificările postume, fabricația apocrifă. S-au atribuit poetului versuri în care, la 15 ani, ar fi cântat «cerul nirvanic» și «învierea voveozilor». Un biograf publica în 1924, sub numele lui Eminescu, o lucrare cu texte și analize filosofice din colecții particulare vădit plămuite”. (*Idem*, p. 80) Această ultimă observație face trimitere la lucrarea: Mihai Eminescu, *Probleme și analize filosofice*, descoperite și comentate de Octav Minar, București, 1924.

Motive suficiente pentru a fi subliniate meritele ediției critice inițiate de Perpessicius și a investigațiilor lui George Călinescu, câștiguri certe ale istoriei

noastre literare, chiar dacă încă au mai rămas probleme care-și așteaptă soluționarea.

De aceea, pe fondul dezbatelor eminescologice din a doua jumătate a secolului XX, Mihai Ciurdariu sugerează câteva deziderate metodologice, pentru viitoarele cercetări.

Primul deziderat: „Studiind ideile lui Eminescu, se cuvine, în primul rând, să facem distincția necesară între conținutul de gândire cu *funcții cognitive propriu-zise* și acel conținut filosofic care îndeplinește în scrierile poetului mai mult *funcții tematic-artistice, metaforice, simbolice sau alegorice* (idealism magic, mitologie, folclor etc.). Căci nu putem pune pe același plan funcția mitului la poetul antic («...lume ce gândea în basme»), și funcția fantasticului la «ultimul mare romantic european», cunoscător și prețuitor al marilor descoperiri științifice din secolul trecut”. Este vorba, deci, să fie făcută distincția între funcția teoretică și funcția estetică. Exegetul consideră că această distincție nu numai legitimă, dar și necesară. „Este *legitimă* dacă ținem seama de unele păreri ale poetului despre rolul fantasticului filosofic într-o operă literară... Distincția este *necesară*, totodată, pentru a nu perpetua confuzia între *ceea ce credea cu adevărat Eminescu* pe tărâm filosofic și *ceea ce, în ordine poetică, i-a servit mai mult pentru unele compuneri literare cu semnificații etico-sociale* (idealism magic, metempsicoză, astrologie etc.). Tocmai această confuzie a făcut pe mulți critici să-i atribuie idei filosofice pe care, din punct de vedere teoretic, le respingea Eminescu însuși”. (*Idem*, p. 82)

În legătura cu această afirmație, se impune o discuție mai largă. Să observăm, mai întâi, că această confuzie nu este nici în gândirea, nici în creația eminesciană. Eminescu a înțeles poezia în felul său, a înțeles filosofia în felul său, după cum, tot în felul său a înțeles și relația specială care există între poezie și filosofie. Dacă ar fi dorit să le distingă ar fi optat să fie numai poet, ori numai filosof. Nu a făcut-o, deși avea toate posibilitățile de a opta. În viziunea sa, poetico-filosofică, trebuia păstrată și valorificată această armonie. Să observăm, în al doilea rând, că acea confuzie, despre care vorbește M. Ciurdariu, este în mintea criticilor, vinovați doar pentru faptul că nu pot gândi ca Eminescu, nu pot accepta ideea consonanței poeziei cu filosofia și, prin urmare, nu-l pot înțelege pe Eminescu. Curios este faptul că la afirmația lui M. Ciurdariu aderă și Tudor Ghiddeanu. (Tudor Ghiddeanu, *Filosofia lui Eminescu*, Editura Cronica, Iași, 2004, p. 16)

Al doilea deziderat: „Se cere, în al doilea rând, aplicarea riguroasă a *principiului istoric*, analiza gândirii poetului

Ecaterina Ajder

și a influențelor eventuale în lumina contextului social-cultural al epocii. Numai aplicând științific acest principiu vom putea înțelege *de ce* gândirea eminesciană a receptat unele influențe și *cum* le-a receptat, *ce* semnificații ideologice le-a conferit. (*Eminescu și gândirea filosofică*, p. 82) Exemplul pe care îl oferă autorul, cel referitor la opțiunea lui Eminescu pentru „geocentrismul” lui Giordano Bruno și nu la cel al lui Miron Costin nu mi se pare prea convingător. Este adevărat că la autorul *Lucefărului* «problema morții lumii» „capătă o dezlegare filosofică evident modernă și în acord cu datele științei”, dar nu numai pentru că poetul-cugetător a «aderat» la concepția lui Bruno.

Al treilea deziderat: „În al treilea rând, cercetând gândirea lui Eminescu, nu trebuie să eliminăm posibilitatea unei evoluții sau, cel puțin, a unei deplasări de accent în cadrul aceleiași concepții. Dacă în creația poetică s-a relevat în genere o evoluție de la versul aprins și colorat al tinereții la expresia clasică, gravă, substanțială a maturității, este firesc să presupunem unele modificări și în atitudinea teoretică”. (*Idem*, p. 83) Prin acest deziderat autorul atrage atenția asupra importanței cronologiei textelor eminesciene, pentru o periodizare științifică a creației poetice, respectiv a atitudinii teoretice. Luând drept criteriu cronologia, Mihai Ciurdariu distinge, „provizoriu” trei faze, „marcate prin unele restructurări sensibile în atitudinea teoretică”. (*Idem*, p. 83) Aceste faze sunt: „1) o fază până la 1870 (– 1872), când Eminescu, încă tânăr și în curs de formare, dezvăluie în scrierile sale idei provenite din arsenalul scriitorilor noștri de la 1848, din lectura romanticilor europeni și din gândirea socialistă occidentală, pe atunci încă nelimpezită în multe privințe... 2) a doua fază, cuprinsă cu aproximație între 1870-1880, când Eminescu – la început în străinătate, apoi în țară – se afla sub influența hotărâtă a filosofiei lui Kant și Schopenhauer și a curentului naturalist-științific... 3) în fine, între 1880-1883 (- 1889), când Eminescu tinde să dea vederilor sale o unitate sistematică originală în spiritul unui idealism matematic cu elemente dialectice. Criza de nebunie îl surprinde elaborând febril niște *Încercări de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă*”. (*Idem*, p. 83-84)

Pe baza acestei scheme de periodizare, în acest studiu, Mihai Ciurdariu urmărește următoarele obiective: „În cele ce urmează ne propunem să urmărim traiectoria gândirii lui Eminescu din a doua și ultima fază, căutând să elucidăm unele puncte și probleme de ordin strict filosofic”. (*Idem*, p. 84)

Pentru a-și pregăti înaintarea, M. Ciurdariu se referă, mai întâi, la opiniile lui Ion Petrovici, cu privire la filosofia lui Eminescu. „Cu 25 de ani în urmă, vorbind despre poezia filosofică a lui Eminescu, metafizicianul idealist român Ion Petrovici se socotea îndreptățit să afirme că gândirea lui Eminescu «înclina către idealismul metafizic, teorie care face din lumea sensibilă un vis fragil al spiritului nostru, o realitate episodică și nefundamentală, la urma urmei greu de deosebit de o simplă nălucire»”. (*Idem*, p. 84) Reproșul lui M. Ciurdariu, față de poziția lui I. Petrovici este următorul: „Autorul își întemeiază supoziția pe texte din opera lui Eminescu, fără a ține seama nici de caracterul lor literar, nici de epoca în care au fost scrise”. (*Idem*, p. 84)

Apoi, tot în scop pregător, M. Ciurdariu se referă la afirmațiile lui G. Călinescu. Ne amintim că marele critic, referindu-se la filosofia teoretică eminesciană, a afirmat: „*Cu oricâte abateri, filosofia lui Eminescu... este în esența ei o variantă, uneori și mai mult, un comentariu pe marginea filosofiei lui Schopenhauer*”. (G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976, p. 559) După care precizează că miezul gândirii eminesciene stă „*În primatul naturii și al corelatului ei uman, instinctul*”. (*Idem*, p. 680) Plecând de la aceste afirmații, Mihai Ciurdariu, cu multă îngăduință, scrie că „aceste caracterizări lapidare ar putea servi drept jaloane, cu rezerva însă de a fi interpretate în spiritul principiilor metodologice propuse mai sus. Altminteri se poate ajunge la concluzii contrazise de analiza textelor poetului”. (*Eminescu și gândirea filosofică, op. cit.*, p. 84-85) Este adevărat că, la timpul respectiv, afirmațiile călinesciene puteau constitui „jaloane” orientative. Astăzi însă ele nu mai pot fi decât repere „dezoorientative”, chiar și respectând principiile metodologice ale lui Ciurdariu.

Fiind mai puțin importante pentru acest studiu, trec peste paginile dedicate filosofiei lui Kant, Schopenhauer și Nietzsche. Retin doar câteva însemnări generale. „Privită în semnificația ei socială, filosofia lui Schopenhauer e o filozofie casnică, este metafizica vieții private a bürgerilor germani de la începutul veacului trecut. Constatând dezacordul dintre voința ideală (altruistă, rațională, universală, liberă, bună etc.), teoretizată speculativ de Kant, Fichte, Schelling și Hegel, și voința practică reală (egoistă, irațională, oarbă, rea etc.) a bürgerilor conservatori germani, Schopenhauer proclamă pesimist falimentul general al pretențiilor conștiinței de sine, «vidul fantasmagoriilor etalate de la catedrele universitare»... Ulterior, când micii bürgeri germani vor deveni burghezi autentici, cu veleități imperialiste, Nietzsche, continuatorul, va înlătura fără jenă aceste

«vestigii creștine» ale «educatorului» său și va proclama optimist «voința de putere» ca esență a «voinței de a trăi». Filosoful pesimist devine un «filosof seducător» al viitorului, iar filosofia casnică o filozofie a «marii politici»”. (*Idem*, p. 85-86)

Interesante sunt însă, dincolo de observațiile care urmează, consemnările exegetului cu privire la împrejurările care au putut determina „adeziunea” lui Eminescu la filosofia lui Schopenhauer, chiar dacă argumentele se sprijină doar pe viziunea lui Marx și Engels. „Între materialismul vulgar, eclecticismul universitar și filosofia schopenhaueriană, Eminescu optează pentru aceasta din urmă. Firea de poet, experiența personală și socială de până atunci și alte împrejurări accidentale îl apropie de sumbrul teoretician al «genialității solitare»”. (*Idem*, p. 87) În plus, scrie M. Ciurdariu, „filosofia schopenhaueriană prezenta unele laturi seducătoare de criticism filosofic în acord cu evoluția istorică a gândirii europene. Teza schopenhaueriană a «primatului voinței și caracterul secundar al intelectului» lovea nemijlocit în exagerarea idealistă și utopică a rolului «conștiinței de sine», în iluziile «ideologilor» mic-burghezi... O țintă permanentă a polemicii lui Schopenhauer era morala normativă abstractă, «bășicile de spumă apriorice», «principiile pe care experiența le dezmente pas cu pas»... În afară de asta, Schopenhauer tratase și el cu dispreț pe materialistii vulgari pentru lipsa lor de profunzime filosofică. De asemenea el atacase vehement și cu strălucire stilistică filosofia universitară angajată «în slujba religiei și politicii»”. (*Idem*, p. 87-88) Consecința? „Dezgustat uneori de filosofia audiată în universitate («aruncați indignat caietul meu de note și nu m-am mai dus la cursuri»), Eminescu se oprește la Schopenhauer și la Kant. Nu însă pentru a se face un prozelit al lor, ci pentru

Ecatarina Ajder

Ecaterina Ajder

a găsi în filosofia acestora un răspuns la propriile sale frământări interioare”. (*Idem*, p. 88) Dar ce îl interesa pe poetul-cugetător? Plecând de la corespondența eminesciană, M. Ciurdariu răspunde: „pe de o parte, concepția generală despre univers și despre om, pe de altă parte, chestiunile care prezentau «interes practic pentru patria noastră»”. (*Idem*, p. 88-89)

Din precauție, Mihai Ciurdariu nu vorbește despre influențe, ci despre „posibile influențe” asupra lui Eminescu. Și își continuă studiul în dorința de a lămuri această chestiune. „În legătură cu influența lui Kant și Schopenhauer s-a ridicat nu o dată și în mod firesc întrebarea: ce a împrumutat Eminescu de la primul și ce de la cel din urmă? Vom încerca să schițăm aici un răspuns la această întrebare”. (*Idem*, p. 89) Pe scurt, iată opinia exegetului cu privire la doctrinele celor doi gânditori: „Dacă doctrina lui Kant aspira să concilieze pozițiile câștigate de știință cu ordinea practică a scopurilor morale într-un mod care să nu aducă prejudicii nici cercetărilor naturii, nici obiectelor credinței religioase (Dumnezeu, libertatea și nemurirea sufletului), Schopenhauer contestă rațiunea acestor existențe ipotetice, postulatele pe care le întemeiază Kant. Universul ca voință oarbă nu urmărește în sine nici un scop moral (*Sinnlogkeit*). Schopenhauer extinde astfel agnosticismul la obiectele credinței – de fapt la «absolutul» speculativ al lui Kant-Fichte-Hegel”. (*Idem*, p. 89)

În această situație, ce spune M. Ciurdariu despre poetul-cugetător? „Eminescu, care în anii studenției se arătase atât de receptiv la necredința *Proletarului* și la «gândirile rebele» ale «demonului» revolucionar, va împărtăși în chip firesc această atitudine în materie de credință și-i va conferi, după împrejurări, când o notă întunecată, pesimistă, când una ateistă”. (*Idem*, p. 89). Pentru susținerea afirmației sunt

aduse versuri din *Epigonii*, dar și din *Memento mori*, din *Eu nu cred nici în Iehova* și din *Oricâte stele*...

„Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită
Unor lucruri nexistente; carte tristă și-ncăl-cită”.

Pe lângă aceste două versuri din *Epigonii*, mai rețin și pe cele din *Oricâte stele*:

„Oricâte stele ard în înălțime,
Oricâte unde-aruncă-n față-i marea,
Cu-a lor lumină și cu scânteierea
Ce-or fi-nsemnând, ce vor – nu știe nime”.

Marea mea nedumerire vine de la faptul că și Mihai Ciurdariu, un profund cunoscător al operei eminesciene, insistă să ne convingă de faptul că Eminescu ar fi intenționat să-l interpreteze pe Kant în spiritul lui Schopenhauer. „Interpretând pe Kant în spiritul lui Schopenhauer, Eminescu atribuie criticismului kantian meritul de a fi dus la «eliberarea minții de sub dogmele unilaterale ale religiei», susține împreună cu Schopenhauer independența gândirii filosofice față de teologie: «Profesată pentru o leafă oarecare de oameni care nu sunt în stare de a-i pricepe obiectul, organizarea socială o cheamă în ajutorul teologiei, încât ca fără autoritate a bisericii și cea fără nici o treabă dintru a sfinției-sale, ea încearcă a dicta științelor exacte, cari n-au nici o nevoie de ea, sau a apăra biserica în calitate de lingușitoare pe care acum o suferă, fără a o aprobe». (Ms. 2306, f 52-54)”, (*Idem*, p. 90) Ceea ce nu înțeleg eu este de ce Eminescu, care era... Eminescu, un geniu indiscutabil, profund cunoscător și interpret al filosofiei tuturor timpurilor de până la el, trebuia să-l interpreteze pe Kant în spiritul lui Schopenhauer, în loc să-l interpreteze în spiritul propriei sale concepții?

Se subînțelege că nu împărtășesc poziția lui M. Ciurdariu, dar trebuie să-i urmăresc analiza până la capăt. În stilul deja cunoscut, exegetul continuă: „Dar, împărtășind soluția schopenhaueriană în materie de credință și de morală, Eminescu nu va renunța totuși la unele poziții kantiene, de pildă la semnificația «imperativului categoric» și a demnității umane, pe care Schopenhauer o califică drept «hiperbolă găunoasă». Iar acest fapt e o dovadă că poetul pretindea virtuților morale (milă, dreptate, iubire de oameni) o eficiență socială, un rol activ. Mai mult chiar, există la Eminescu o tendință de «revenire» la Kant, la sâmburele iluminist, despuiat însă de iluzii, al doctrinei kantiene. Dacă mintea sa e atrasă de «răceala» lucidă a gândirii lui Schopenhauer, inima sa nu se împacă totuși cu «conștiința adevărului trist și sceptic». Tot pe acest temei el va rezerva bisericii și religiei un rol educativ și moral (*Preot și filosof*), contestându-le însă dreptul de amestec în problemele științei și filosofiei”. (*Idem*, p. 90)

În felul acesta autorul urmărește, cu îndreptățire, să-l separe pe Eminescu de Nietzsche, însă fără a-i recunoaște personalitatea în filosofie. „Pe urmele lui Kant și, în parte, ale lui Schopenhauer, Eminescu vede în filozofie o *cognitio ex principiis*: «așezarea ființei lumii în noțiuni, spre a căror stabilire judecata nu se servește de altă autoritate decât de a sa proprie»”. (*Idem*, p. 91)

Sunt și aspecte prin care M. Ciurdariu îl deosebește pe Eminescu de Kant, ba chiar și de Schopenhauer. „Spre deosebire însă de Kant și Schopenhauer, Eminescu va interpreta această definiție în spirit istoric: «Filosofia este oarecum rezumatul și formula generală a culturii unei epoci» (ms. 2258, f. 184)”. (*Idem*, p. 91)

Desigur că trebuie reținută ideea că M. Ciurdariu recunoaște meritul lui Eminescu în înțelegerea faptului că filosofia are o valoare critică și că are o mare importanță studiarea istoriei filosofiei. Dar este suficient? Nu este deloc suficient, întrucât autorul revine imediat cu o judecată și mai severă: „Dar sfera de probleme în care se vedește la Eminescu influența decisivă a lui Kant și Schopenhauer este aceea a teoriei cunoașterii și, *prin aceasta*, a problemei raportului dintre gândire și existență. Poziția adoptată de poet în acest domeniu va determina *natura gnoseologică a idealismului său și în același timp drama întregii sale gândiri*”. (*Idem*, p. 92)

În legătură cu chestiunea cunoașterii, cu problema adevărului, preocupări permanente ale poetului-cugetător, Mihai Ciurdariu vorbește despre un punct slab al gândirii lui Eminescu: „Punctul slab în cugetarea lui Eminescu sunt aplicațiile categoriilor corelate (absolut-relativ, infinit-finit, etern-trecător, formă-conținut,

unitate-pluralitate etc.). *Eminescu le distinge kantian, dar nu le mai unifică hegelian*. De o parte, seria necondiționată și absolută, de cealaltă, seria condiționată și relativă, conceptele categoriale se desfășoară adesea antinomic și paralel, fără tranziții reciproce. De aici oscilațiile gândirii sale între agnosticism și certitudinea absolută, matematică, între idealismul subiectiv și idealismul obiectiv, de tip platonice. Iar la aceasta se adaugă năzuința sa de a ține seama de adevărul științei, de rezultatele ei fundamentale în toate domeniile” (*Idem*, p. 92-93).

Dincolo de această punere în balans a gândirii eminesciene, până la urmă M. Ciurdariu optează pentru ideea că Eminescu a dezvoltat o filosofie monistă, idealist subiectivă. „În teoria cunoașterii, după cum se știe, Kant și Schopenhauer se întemeiază pe idealismul subiectiv. Hegel dă problemei o rezolvare monistă idealist-obiectivă. Materialismul metafizic o rezolvase prin teoria senzualismului. Eminescu, socotind judicioase obiecțiile lui Kant și Schopenhauer împotriva idealismului obiectiv precum și împotriva materialismului senzualist și mecanicist, aderă la soluția idealist-subiectivă. Ignorând dialectica absolutului și relativului în cunoaștere, el adoptă poziția «certă» a idealismului subiectiv”. (*Idem*, p. 93)

Esența gnoseologică a acestui idealism eminescian este pusă în legătură cu atitudinea poetului-cugetător față de materialism. Ideea este că Eminescu critică materialismul cu mijloace logice și nu ca repulsie morală ori religioasă, cum se întâmplă la Kant și Schopenhauer. Eminescu reproșează materialiştilor „definirea substanței absolute prin unele proprietăți relative ale materiei”. (*Idem*, p. 94) Mihai Ciurdariu crede chiar mai mult: „Plecând de la această concepție despre materie (finită, determinată și determinabilă) în raporturile ei cu infinitatea și eternitatea spațio-temporală, Eminescu încearcă să rezolve o altă problemă ivită în epocă și căreia îi dă o formulare schopenhauerian-platonice: *Despre nemurirea sufletului și a formei individuale*”. (*Idem*, p. 95) Și autorul continuă: „Abordarea problemei «nemuririi» cu argumente din teoria probabilității și din concepția naturalist științifică este cât se poate de semnificativă pentru gândirea lui Eminescu” (*Idem*, p. 96-97). Deși sunt simțite „urmele modului platonice și schopenhauerian de a concepe relația formă-materie, demonstrația eminesciană este, cum o caracterizează singur, «curat silogistică», în spiritul științei... De aceea nu va fi de mirare să constatăm la Eminescu și la Conta o serie de contingente de concepție în problematica filosofică: raționalismul în gândire, teza determinismului în natură și societate, concepția unui univers în mișcare eternă, respingerea misticismului și teologiei din științele naturii, susținerea metodei experimentale și observației științifice etc.”. (*Idem*, p. 97-98) Pe scurt, „toate acestea vădese limpede încercarea lui Eminescu de a concilia teoretic poziția victorioasă a materialismului naturalist-științific cu teoria apriorismului în cunoaștere”. (*Idem*, p. 98)

Încă în 1877, rezumând concepția lui Kant, Eminescu scria: „Kant nu consideră legătura infinită între fenomene, ci supune cercetării însuși organul, care le reproduce. Deosebind lumea de dinafară de intelectul ce o reflectează, Kant conchide că *in sine* lumea ne rămâne necunoscută, și nu avem înaintea-ne decât rezultatul propriului nostru aparat al cugetării; că creerul este o oglindă, care reflectează lumea într-un mod atât de propriu, încât nimeni nu este îndreptățit de a judeca de la legile cugetării sale la legile care domnesc universul”. (M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, Editura „Minerva”, București, 1905, p. 322) Comentând acest fragment, M. Ciurdariu observă: „E vizibilă aici nu numai admiterea kantiană a unei realități exterioare, *in sine*, dar incognoscibilă,

ci și o înțelegere proprie a lumii exterioare. De o parte mintea noastră cu legile ei, de cealaltă «legile care domnesc universul», pe care nu le-am putea cunoaște”. (*Eminescu și gândirea filosofică*, în volumul „Studii eminesciene”, p. 98) Și totuși Eminescu încearcă depășirea dificultății. „El va găsi problemei o rezolvare sui generis în *Încercări de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă*, elaborate în preajma crizei spirituale (1883)... În aceste «încercări» manuscrise, pe care Maiorescu, se pare, așternuse nedumerit calificativul «Alienație mentală?», Eminescu răspunde în felul următor la întrebarea asupra relației dintre legile înăscute ale minții noastre și «legile care domnesc universul». (*Idem*, p. 99). Răspunsul lui Eminescu se găsește în mai multe manuscrise, printre care manuscrisul 2255 și manuscrisul 2306. În manuscrisul 2255, f. 176, Eminescu scria: „*Ceea ce facem noi singuri în gândire face și natura în puteri*, din care cauză poate ajunsese și Hegel să spuie că orice există este un silogism, pe când tocmai inversiunea ar fi adevărată: silogismul este un mod de existență al cugetării, el este o existență ca oricare alta, o specie subordonată genului existenței”.

După ce se referă și la alte pasaje din manuscrise, exegetul conchide: „În lumina acestor idei apare limpede, credem, sensul în care evolua gândirea lui Eminescu în *Încercări de metafizică*. Dorind să concilieze concepția aprioristă, respectiv agnosticismul kantian, cu teza naturalist-științifică a unei lumi obiective, cognoscibile, el construiește un tip de ontologie dinamică, cu un univers în mișcare eternă, guvernat de legi matematice simple, a căror cheie o avem în noi înșine, în «raporturile fracțiunii către întreg», ale «individului» cu mecanica lumii. Toate stările și procesele pot fi înțelese aprioric și exprimate în formule matematice, în «ecuații» și «proporționale infinitesimale». Sugestia acestei ontologii s-ar putea să-i fi venit lui Eminescu de la gânditori ca Nicolaus Cusanus, Giordano Bruno, Leibniz, Boković, Laplace sau alții, în ale căror sisteme ideea raportului matematic finit-infinit a jucat un rol important” (*Idem*, p. 101).

Studiul lui M. Ciurdariu, bazat pe o profundă cunoaștere și înțelegere a operei eminesciene, mai cuprinde și alte notații interesante. Acestea însă nu aduc explicații suplimentare la chestiunea discutată, față de cele prezentate până aici. De aceea cred că această primă parte a analizei mele se poate opri la concluzia anterioară.

Ecaterina Ajder

Mihai Eminescu - militant național

Livia Liliana Sibîșteanu

octombrie 2019
Liliana Sibîșteanu • nr. 51

Ecaterina Ajder

În jurul anilor '70 ai secolului al XIX-lea, Mihai Eminescu își începea activitatea publicistică pe care n-a mai părăsit-o până la sfârșitul vieții sale, cu o întrerupere între anii 1883 și 1888. Primele articole le publica în presa transilvană, în „Familia”, „Albina”, „Federețiunea”, apoi în cea ieșeană, în „Convorbiri literare”, „Curierul de Iași”, continuând în presa bucureșteană la „Timpul”, „România liberă” și la „Fântâna Blanduziei”. Publicistica eminesciană numără peste două mii de articole, vizând viața politică națională (știm că era adept al conservatorismului, el fiind între anii 1880 și 1881 redactorșef la „Timpul”, organul de presă al Partidului Conservator) și internațională, viața economică și cea culturală. O preocupare deosebită a marelui scriitor a fost problema națională a românilor aflați în spațiul românesc din afara granițelor României, și anume, a celor din Transilvania, Bucovina și Basarabia, precum și a românilor din Elveția, Moravia și Polonia.

Ne vom opri, în articolul de față, la câteva puncte de vedere ale lui Mihai Eminescu, privind Transilvania,

Bucovina, Basarabia, publicate în „Federețiunea”, „Curierul de Iași” și „Timpul”, Războiul de Independență și rolul pe care l-a avut în organizarea Serbării de la Mănăstirea Putna, din anul 1871.

„Federețiunea” a fost ziarul românilor apărut la Pesta, în anul 1868, sub conducerea profesorului universitar de limba română de la Universitatea din Budapesta, Alexandru Roman. În acest ziar, Mihai Eminescu a publicat trei articole referitoare la dualismul austro-ungar și la federalizarea Imperiului Austro-Ungar.

„Curierul de Iași” a fost o gazetă politică, apărută la Iași, în anul 1868, ca o publicație oficială, considerându-se că aici Mihai Eminescu a intrat în gazetărie, ca ziarist profesionist, la 19 mai 1876, unde a fost, de asemenea, redactor-administrator.

În perioada cuprinsă între anii 1870 și 1889, când Mihai Eminescu și-a desfășurat activitatea publicistică, au avut loc mari evenimente în plan internațional și național, care au determinat schimbarea de forțe politice în Europa și a dat un nou avânt luptei naționale a românilor: Războiul franco-prusac (1870-1871) și Unificarea Germaniei și a Italiei. România își recapătă independența totală, devenind regat, în anul 1881, căruia îi revenea vechiul teritoriu românesc, Dobrogea, leagăn al creștinismului din spațiul nostru, dar pierdea cele trei județe din sudul Basarabiei și se puneau bazele primei alianțe militare, Puterile Centrale, în anul 1879, prin tratatul secret negociat de Bismark cu Austro-Ungaria, care sporea puterea în zonă a celor două state. Înainte de anul 1870, în contextul influenței asupra românilor din Transilvania și din Bucovina, pe care a avut-o unificarea Moldovei cu Muntenia, a luptei pentru unificare a Italiei, s-a constituit, în anul 1867, dualismul austro-ungar, pentru a opri o eventuală destrămarea Imperiului Habsburgic și a întări apărarea acestuia. Râul Leita separa cele două părți ale imperiului nou creat, Transilvania revenea Ungariei, iar Bucovina rămânea la Austria. Două popoare dominau opt popoare,

„Orice bun cetățean are de datorie, de a se ocupa de viitorul patriei sale”.
(Mihai Eminescu, „Să facem un congres”
„Federețiunea”, III, nr. 33, 1870)

Livia Liliana Sibîșteanu

G. Barițiu, a consemnat atunci că erau „două limbi suverane și opt aruncate după usă”. În mai 1867, împăratul austriac Frantz Iosif a fost încoronat și rege al Ungariei, iar după o lună, a semnat două Rescripte, cu consecințe grave pentru românii din Transilvania. În prima dintre ele, sancționa unirea Transilvaniei cu Ungaria, fără consultarea maselor (în conformitate cu acest Rescript au fost sancționate două legi: Legea pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria și Legea de naționalități, cunoscută sub numele de Legea pentru egală îndreptățire a naționalităților), iar în a doua, anula legile votate de Dieta Transilvaniei, în anii 1863-1864, constituită și întrunită la Sibiu (prin aceste legi, se recunoșteau politic națiunea română și confesiunea religioasă a ei, se realiza o nouă organizare administrativ-teritorială a Transilvaniei, se desființau vămile interne, se adapta o lege electorală etc). Menționăm că prin Legea de naționalități se decreta că în Ungaria era doar națiunea ungară, nerecunoscându-se națiunile: română, sârbă, croată, slovacă, ruteană și germană, prevăzând că se vor acorda naționalităților o mulțime de drepturi, în „măsura posibilităților”. În situația nou creată, popoarele din cadrul dualismului doreau

o federalizare a acestuia, reformarea imperiului, printr-o nouă Constituție. Acesta era contextul istoric în care Mihai Eminescu a scris cele trei articole în „Federațiunea”: „Să facem un Congres”, „În unire e tăria”, „Echilibrul”. În aceste articole, el critica, pe de o parte, politica maghiară de deznaționalizare a românilor („aceștia puteau maghiariza până și pietrele”), considerându-i pe maghiari, „poporul cel mai decăzut al Europei moderne”, iar, pe de altă parte, critica poziția pasivă a deputaților români, comparând-o cu cea a cehilor, care solicitau unirea tuturor națiunilor, pentru acordarea de drepturi egale. În articolul „În unire e tăria” („Federațiunea”, III, nr.34, 1870), comenta un editorial ceh scris în limba germană, „Einheit macht stark” publicat în ziarul „Politik”, la 13 aprilie 1870. În acel editorial, autorul considera că fiecare popor trebuie să pretindă „principiul conservării de sine ca să se sprijinească unul pe altul și să participe la această operă de reconstrucțiune toate popoarele acelea, cărora li-s comune interese mai mult sau mai puțin egale cu sinile”, propunând crearea unei federații a popoarelor „în care unul să stea pentru toți și toți pentru unul; o federațiune în care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor și care să apere dreptul special al fiecărei țări, întrucât acest drept nu desprețuiește interesele celorlalți”. Mihai Eminescu se întreaba ce fac românii pentru a se alia acestei idei. El consemna următoarele: „Nepăsarea noastră ne pierde”, considerând că „a aștepta să culegem fructele semănate de alții e nedemn și periculos. Căci ca să ne aducem aminte cum că nici nimeni în Austria nu e obligat de a se face apărătorul nostru și răscumpărătorul drepturilor noastre afară de noi înșine”, propunând să ne declarăm solidari „cu națiunile nemulțumite ale Austriei; să pășim la o activitate comună cu ele, căci mâni va fi prea târziu”. Tragem concluzia că Mihai Eminescu era adeptul federalizării imperiului, a unei noi organizări a acestuia, pe baza unei Constituții, care să garanteze drepturi egale tuturor națiunilor, autonomia lor și considera necesară unirea acestora în susținerea revendicărilor naționale. În articolul „Să facem un Congres” („Federațiunea”, III, nr. 33, 1870), își arată nemulțumirea față de atitudinea românilor, care nu s-au folosit de dreptul la petiție și să alarmeze Europa, privind încălcarea drepturilor națiunilor, prin cele două Rescripte (ca și cum Europei i-ar fi păsat!), că era absurd „să cerșim de la maghiari drepturile care ni se cuvin și cari trebuie să ni le luăm pe altă cale”, propunând convocarea unui Congres al națiunilor din imperiu. La cest Congres, românii trebuiau să fie alături de celelalte popoare ale Austriei, ca factor activ, pentru schimbarea sistemului

Ecaterina Ajder

constituțional. Congresul trebuia să-și aleagă reprezentanții care să comunice „tronului voința națiunii românești, cerând a ei satisfacere”. Românii trebuiau să declare că, în țara lor, ei nu vor să fie maghiari sau nemți, ci vor să rămână români. „Față de orice încercare de deznaționalizare ori suprematizare, întrebăm cu răceală și conștiință de drepturile ce ni le dă aborigenitatea noastră și spiritul secolului: Cine sunt acești oameni și ce vor ei în țara noastră?”. O altă întrebare, pe care el și-o punea și pe care ne-o punem și noi, astăzi, era: „Cine nu știe acuzațiunea care ni se face nouă, românilor, pentru că solicităm pentru noi, ceea ce ei au solicitat pentru dânsii?” („Echilibrul”, „Federațiunea”, III, nr.38, 1870). În articolul „Echilibrul”, citând un jurnalist al organului de presă al evreilor din Ungaria, „Peter Lloyd”, care scria că „legile unui popor, drepturile sale nu pot purcede decât din el însuși”, consemna că austriecii trebuiau să țină cont de realitățile din fiecare țară și să răspundă nevoilor națiunilor, considerând că „legi pe care nu le-am făcut noi înșine, nu ne obligă”. De asemenea, în același articol, demonstra faptul că nu există niciun argument care să demonstreze că maghiarii sunt superiori celorlalte națiuni, pentru a li se acorda numai lor drepturi. Nu sunt mai morali pentru că aveau un spirit donquijotian, fiind lăudăroși, vanitoși, fanatici și bețivi, limba lor nu era superioară celorlalte limbi, în științe nu au decoperit nimic. Literatura lor era o traducere proastă din limba germană, iar legislația era „o compilație răutăcioasă și neregumertată a principiilor celor mai contradictorii, principie care se esclud unul pe altul”. Cât despre industrie, aceasta era germană, în timp ce comerțul era al evreilor. Nici Dieta nu era a poporului, ci a magnaților, care își începeau viața cu „scrieri fanatice și esaltate, spre a o sfârși în vreo casă de nebuni ori în drojdiile vițelilor beției și ale desfrânărilor”. Acest

articol a fost considerat primejdios pentru bazele constituționale ale dualismului de judele de instrucțiune de la Budapesta, care i-a intentat proces de presă. Deoarece ne lipsesc documentele, nu putem urmări desfășurarea procesului. După șapte ani, în articolul „Austro-Ungaria” („Curierul de Iași”, X, nr.89, 1977) ia atitudine împotriva guvernului maghiar care a interzis în școlile, din imperiu, 38 de cărți, dintre care, 14 românești, aparținând oamenilor de cultură români, croați, sârbi, slovaci, germani.

În articolele din publicațiile ieșene și din „Timpul”, observăm o abordare amplă și de ansamblu a problemei naționale, argumentând cât de importantă a fost politica internă a statelor românești în contextul internațional din diferite epoci și în evoluția istorică a românilor. Considerăm studiul „Influența austriacă asupra românilor din Principate” („Convorbiri literare”, X, nr.5, 1876), care a făcut obiectul unei prelegeri în cadrul „Junimii”, în martie 1876, ca fiind cel care a pus bazele noii sale abordări. În acest studiu, Mihai Eminescu arăta că atât Țările Române, cât și Austria au fost state mici, numai că Austria a ajuns, în câteva secole, un imperiu, aceasta datorându-se abordării diferite a aspirațiilor indivizilor și a relației individului cu statul și cu vecinii. În timp ce austriacului nu-i lipsea „unitatea voinței” și politica statului se baza, în relații cu vecinii, pe principiul roman „divide et impera” și pe ideea creării unui imperiu universal, românului îi lipsea „unitatea voinței”, individualismul și propriile aspirații erau mai importante decât cele ale celorlalți, nevoind să înțeleagă că dacă erai dezbinat în interior erai dezbinat și în politica față de vecini. De asemenea, în timp ce în Austria domnea „un binefăcător absolutism (...) la noi, temându-se vecinic de plângeri la Poartă și de răsturnare, Vodă era cu mâinele legate”. În plus, politica austriacă s-a bazat pe clerul catolic, pe care-l

considera un element internațional, fără patrie proprie, fără naționalitate, fără limbă, care să se simtă acasă în orice parte a imperiului universal. Preotul catolic era un factor important în unitatea imperiului, pentru că el nu avea casă pentru că nu era căsătorit, nu avea limbă pentru că vorbea limba latină, o limbă moartă, nu avea patrie pentru că patria era acolo unde îl trimitea ecclesia, nu avea rege pentru că era supus Papei. Statului român i-a lipsit stabilitatea, pentru că răul era înăuntrul țării, ceea ce a determinat ca economia să se dezvolte doar pe o ramură. Cu grâu, românii cumpărau totul, de la dantela de Bruxelles la chibritul cu care-și aprindeau țigara. Salvarea românilor, în viziunea sa, erau: stabilitatea, munca și economia, factori valabili și astăzi. Însă, Mihai Eminescu își exprima adesea îndoiala că va veni vremea când se va realiza „pe pământul nostru libertate și lumină”, pentru că generația contemporană, urmașii pașoptiștilor, „a introdus formele goale ale Occidentului liberal, îmbrăcând cu dănsle niște oameni de nimic”, iar tinerețea „și uită limba și datinile prin cafenelele Parisului (...), e îmbuibată cu idei străine răsărite din alte stări de lucruri”, nu înțelegea poporul român a cărui limbă și istorie nu le mai știau. Se întreba retoric: „Oare un ștejar care-l rupi de la rădăcini și-l sădești în mod meșesugit într-o grădină plină de lux are viitor? Oare neamul românesc, cu toată trăinicia rădăcinilor are viitor când trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru și răsărit în mod meșesugit în stratul unei dezvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franțuzească?” („Bălcescu și urmașii lui”, „Timpul”, II, nr. 265, 1877)

Lipsa unității voinței, intrigile interne, lipsa autorității statului, uneltirile vecinilor

și trădarea venită din toate părțile erau considerate de Mihai Eminescu cauzele care au stat la pierderile teritoriale și la extinderea stăpânirii străine asupra românilor. Situația românilor din Bucovina și contextul extern al trecerii Bucovinei sub autoritatea Austriei au fost analizate în câteva articole ale ziarului „Curierul de Iași”. Era evocată personalitatea domnitorului Grigore Ghica al III-lea, considerat de el un adevărat domn luminat și patriot, care și-a pierdut viața, pentru că s-a opus ocupării Bucovinei de către austrieci „fără nici un drept”, pentru că ambasadorul austriac la Constantinopol aducea la cunoștință tuturor că acesta, „nu cedează și nu se pleacă. El va urmări întotdeauna reîntregirea patriei sale, fie prin război, fie prin diplomație; de aceea trebuie înlăturat, trebuie înlăturat cu orice preț!” („Periodul al doilea”, „Curierul de Iași”, IX, nr.108, 1876)

Mihai Eminescu își arăta indignarea față de noua situație a Bucovinei, numită „Ierusalimul românilor”, care, dintr-un teritoriu unde toate clasele societății erau libere, unde biserica era independentă, a ajuns sub ocuparea austriacă „Mlaștina de scurgere a tuturor elementelor sale corupte, loc de adunătură a tuturor celor care nu mai puteau trăi într- alte părți, Vavilonul babilonice împărății”. Cu ironie, ziaristul remarcă că această nouă situație era numită de gazetarii vienezi aducerea civilizației în Orient. („La anul 1774”, „Curierul de Iași”, X, nr. 106, 1877) Considera nedrept, față de români, că nu se respectau Constituțiile din anii 1848 și 1867, Patenta din anul 1852 și Diploma din anul 1860, privind dreptul fiecărei biserici de a-și exercita cultul după credința ei, de „a-și conduce școlile sale, a stăpâni și întrebuința fondurile și averile sale bisericești și școlare după trebuința și dorința ei.” Deși românii erau singurii autohtoni în Bucovina, averea bisericii era administrată de Guvernul Austriei, preoții și profesorii erau numiți tot de acesta, în timp ce evreii își alegeau singuri rabinii, iar Sinagoga era autonomă. De aceeași autonomie se bucurau și Biserica Lipoveană, Biserica Protestantă și Biserica Catolică. („Se vorbește în Consiliul...”, „Curierul de Iași”, IX, nr.125, 1876). În articolul „Arboroasa” („Timpul”, II, nr.255, 1877), surprindea cauzele reale ale arestării studenților români, membrii ai societății Arboroasa. Această societate a fost înființată în anul 1875 de studenții români de la Universitatea din Cernăuți, din inițiativa lui T.V.Stefanelli, coleg de liceu cu Eminescu. Din articol, ar rezulta că înființarea acestei societăți ar fi fost consecința sărbătoririi de către evrei, cu trei ani înainte, în anul 1874, a Centenarului „întrupării Bucovinei cu Austria”, cu ocazia încheierii tratatului comercial austro-român. Cauza arestării studenților, printre care se numărau și

Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, a fost trimiterea către Primăria din Iași a unei telegrame, cu prilejul comemorării morții lui Grigore Ghica al III-lea. De asemenea, societatea a fost desființată, fondul de bani de 400 de galbeni și biblioteca acesteia au fost confiscate. El considera că măsurile împotriva studenților au fost prea aspre. El nu-i condamna pe evrei că au sărbătorit anexarea Bucovinei la Austria, ci că au sărbătorit-o cu trei ani înainte, cu ocazia semnării tratatului comercial, arătându-și loialitatea față de austrieci, pentru a obține avantaje prin acel tratat.

Poziția lui Mihai Eminescu față de situația Bucovinei nu se limitează numai la consemnarea evenimentelor din trecut și din prezent, din acest teritoriu, ci și prin implicarea directă, prin acțiuni, care aveau ca scop „rectificarea trecutului”, participând la Serbarea de la Putna (el a fost secretar al Comitetului de organizare, iar președinte a fost Ioan Slavici) și propunând organizarea unui Congres al studenților, cu această ocazie. În articolul „Notiță asupra proiectatei întruniri la mormântul lui Ștefan cel Mare la Putna” („Convorbiri literare”, IV, nr.14, 1870), considera ca această serbare să nu rămână doar „un sentiment de pietate pentru trecutul nostru, pe cât glorios, pe atâta nefericit”, ci să constituie începutul luptei românilor din Imperiul Austro-Ungar. În „Apel”, document datat la Viena, 4 martie 1870, și adresat studenților de la Blaj, spunea că Serbarea de la Putna trebuia să însufletească ideea unității morale a națiunii române, în care cugetele se vor unifica, astfel încât „pe viitor lucrările noastre toate să aibă una și aceeași țintă, astfel ca unificarea direcțiunii noastre spirituale să urzească de pe-acuma unitatea destinelor noastre”. Mihai Eminescu a socotit că Serbarea de la Putna a avut un rol deosebit: „Se va ridica simțul național, aproape adormit până acuma, și va lua alt avânt, iar studenții ce-au sosit din toate părțile și-au făcut cunoștință și legături de prietenie între dânsii (...) vor fi propagatorii cei mai zeloși ai ideii că, lucrând uniți și conduși de același ideal, vor contribui la deșteptarea și mărirea neamului lor în provinciile de unde se trag (...) Deși despărțiți prin hotare politice, toți știu că sunt unul și același neam și această convingere va mări puterea lor de rezistență și îi va oțeli în lupta pentru neam, lege și țară...”.

În ceea ce privește soarta Basarabiei și a românilor de acolo, Mihai Eminescu considera că aceasta depinde în mare măsură de relațiile noastre cu Rusia. El remarcă faptul că Rusia era o putere unică, pentru că atunci când a câștigat un război „s-a lătit, bătută n-a pierdut nimic”, pentru că nimeni și nimic nu o putea împiedica să-și atingă ținta pe

Ecaterina Aizer

care și-a propus-o acum o mie de ani. Românii ar trebui să înțeleagă că este necesar să privească atât înspre Occident, cât și spre Orient, pentru că România e între două lumi deosebite: Occidentul care voia, prin capitalul său, să cucerească economic Orientul, Orientul care ținea la istoria și religia sa. În ceea ce privește cartea lui N.I. Danilevski, prin care susținea panslavismul și federalizarea Europei Centrale și Orientale, în care introducea și spațiul românesc, el atenționa că acesta era „idealul istoric al uriașei puteri” și că reprezenta „o copie îndestul de credincioasă a opiniei publice din Rusia”, de aceea era necesar să privim și spre Orient. („Netăgăduit că istoria”, „Curierul de Iași”, IX, nr. 118, 1876) El considera panslavismul ca „rezultat al unui gol sufletesc” al rușilor, care au „instincte fanatice pentru idei de o vagă măreție”. („Tendințe de cucerire”, „Timpul III”, nr.78, 1878) În ceea ce privește retrocedarea către Rusia a sudului Basarabiei, cu cele trei județe: Cahul, Ismail și Bolgrad, Mihai Eminescu considera că Rusia „poate lua ce-i place”, dacă noi nu „întărim atât în români, cât și în popoarele mari ale Apusului, credința în trăinicia poporului român”. („Chestiunea retrocedării”, „Timpul III”, nr.31, 1878) De asemenea considera cât de periculoasă era colonizarea pe care au început rușii să o facă în Basarabia cu străinii, începând cu anul 1821. Scopul acestei acțiuni, era ca românii să fie minoritari, pentru ca rușii să demonstreze că au „luat țara de la populațiuni sălbatice”, adică au găsit un „meșesug”: s-au bătut cu inamici, care nu existau. („Venim încă o dată asupra scrisorii”, „Timpul”, III, 41, 1878). De aceea, Mihai Eminescu a considerat că era necesar să răspundă oamenilor politici și presei țariste, printr-un amplu studiu, care este deopotrivă istoric și politic, intitulat „Basarabia”, publicat sub formă de foileton, în șapte numere ale ziarului „Timpul”, III, 1978. În acest studiu, cita nu-i numai pe cronicarii români, documentele curților domnești și bisericești din care rezulta că

acest teritoriu este românesc, ci și documente străine, punctând principalele momente din istoria politică și religioasă a Moldovei. El argumenta că și unele teritorii de dincolo de Nistru au aparținut românilor, cum ar fi orașul Dubăsarii, unde în anul 1794 era o tipografie românească, din care au ieșit mai multe cărți bisericești. El considera că argumentele sale istorice erau necesare la Congresul de la Berlin din anul 1878, unde avea să se discute împărțirea unor teritorii, care aparțineau Imperiului Otoman. Atenționa, în acest studiu, că nu trebuie să se judece trecutul „după împrejurările de astăzi”, pentru că puterea în istorie este relativă.

Războiul de Independență a fost un bun prilej pentru Mihai Eminescu să aducă în discuție faptul că România nu era provincie a Imperiului Otoman, așa cum stipula Constituția otomană din anul 1876, chiar dacă era considerată ca fiind „privilegiată”. („Votul Camerei și a Senatului”, „Curierul de Iași”, X, nr.50, 1877) A condamnat faptul că Guvernul nu a înzestrat armata, oștașii luptându-se pe front flămânzi, desculți și bolnavi. Ei proveneau din țărani care, muncind, dădeau valoare pământului, plătind dări, întrețineau pe politicieni, vărsându-și sângele, își onorau țara („Dorobanțul”, „Timpul”, II, nr.293, 1877) Pentru atitudinea sa, exprimată prin jigniri la adresa politicienilor, a fost acuzat de presa liberală de violență de limbaj. De asemenea, a adus argumente istorice privind existența românilor în Dobrogea, ca urmași ai geților și romanilor și a făcut o analiză subtilă asupra jocului pe care-l făceau Puterile prin Tratatul de la Berlin, din anul 1878, prin luarea sudului Basarabiei, dându-l Rusiei și „oferirea Dobrogei”, României. Interesul lor era pentru stăpânirea Gurilor Dunării, de o putere mare. România, având atât sudul Basarabiei, cât și Dobrogea, ar fi fost singura stăpână asupra unui bun „cărui, toate puterile mari vor să aibă servitutea liberei întrebuințări”. („Anexarea Dobrogei”, „Timpul”, III, nr.182, 1878)

Mihai Eminescu a fost preocupat și de românii aflați dincolo de spațiul românesc. De exemplu, a atras atenția asupra unei comunități de români din Munții Moraviei, care nu mai vorbeau românește, dar care-și păstrasera portul și obiceiurile. El sugera studierea acestei comunități, în contextul în care preotul Fr.I. Kozeluk a publicat o colecție de cântece populare aparținând valochivilor, adică românilor, cunoscuți sub acest nume în Moravia. („Românii din Moravia”, „Curierul de Iași”, IX, nr.120, 1876)

Din articolele citate, și din altele, pe care le-am analizat, am constatat că Mihai Eminescu cunoștea bine realitatea politică românească și internațională, fiind un analist profund al spiritului românesc și al realității românești din vremea sa. Multe dintre constatările sale sunt valabile și în zilele noastre, ceea ce ne dovedește că noi, românii, prin politica noastră externă, prin diplomații noștri nu am reușit să ne impunem în fața Puterilor.

În ceea ce privește problema națională, el era adeptul unirii tuturor românilor într-un stat unitar. La baza unității politice trebuia să stea unitatea morală și cea culturală. Considera că limba română reprezenta elementul principal al identității naționale, urmată de morala națiunii, privită ca un tot unitar și de religia creștină ortodoxă. Susținea ideea că de români depindea realizarea unității, obținerea de drepturi pentru cei aflați sub stăpânire străină, dar constata că la mulți politicieni, interesele individuale erau mai presus decât cele colective. Era adeptul unirii tuturor popoarelor dependente în lupta împotriva stăpânirii străine. Era nemulțumit că o parte din generația tânără, cea franțuzită și cosmopolită în sens negativ, nu era interesată de idealul național, iar cea patriotă nu era unită în idei, fiecare vrând să-și impună punctul de vedere. De asemenea, susținea că argumentele istorice sunt singurele noastre arme, pentru a ne revendica teritoriile, drepturile politice și religioase în teritoriile stăpânite de austrieci și de maghiari. Nu considera că națiunea română era inferioară altor popoare, pentru că avea o limbă superioară și era creatoare de valori culturale; nu era mai puțin civilizată, pentru că istoria a dovedit că românii și-au apărat teritoriul, nu au exploatat alte popoare, au fost toleranți cu cei care s-au stabilit în spațiul lor, le-au respectat limba și credința și de aceea aveau tot dreptul să le ceară, celor care-i stăpâneau vremelnice, să-i respecte și să le acorde drepturi în propriul teritoriu. Aceasta însemna trezirea românilor, pentru că, spunea marele scriitor, „s-au trezit secolii din urma noastră și ne-au scuturat din somn”.

Ecaterina Ajder

Poetul în spațiul identitar al României

Gellu Dorian

octombrie 2019
Biblioteca • nr. 51

La centenarul morții lui Mihai Eminescu, în 1989, cu un an înainte, în 1988, prin mai, împreună cu regretatul Emil Iordache am purces prin țară prin locurile prin care a trecut și poetul nostru național în scurta lui viață. Am străbătut atunci prin țară aproape 7.000 de km. Evident, nu am putut atinge toate localitățile prin care Eminescu a trecut, mai ales cele din județele Vaslui și Iași pe unde acesta a fost revizor școlar. Dar prin cele mai importante localități, majoritatea menționate și de cei mai importați biografi ai poetului, am reușit să trecem. Timp de treizeci de zile, am cutreierat țara, cu speranța că vom găsi, măcar în memoria oamenilor, date despre trecerea lui Eminescu pe acolo. În toamna aceluiași an, am trecut granița și am căutat pe la Cernăuți, Chișinău și Odesa „pașii poetului”. Cernăuțiul a fost cel mai bogat în astfel de amintiri – părea că poetul mai ieri plecaseră de acolo. Am publicat, până la centenarul din iunie 1989, cartea *Pașii Poetului*, o primă ediție, la Editura Sport-Turism, care ne ceruse realizarea acestui proiect. De sub tipar nu a ieșit ceea ce am vrut noi. Cartea era incompletă și plină de tot felul de citate și menționări ale „marilor realizări” de atunci, așa cum ne-a cerut redactorul de carte. Chestiuni pe care a atrebut să le plivim la edițiile următoare, care au început să apară din 2000 încoace, mai ales că, în 1999, am putut completa cartea și cu celelalte cercetări făcute în teren, adică localitățile din Occident prin care a trecut Mihai Eminescu, orașe și țări pe care înainte de 1989 nu am putut să le atingem. Cam tot vreo 7.000 de km. Cartea a căpătat, într-un final, forma dorită de la început și a cunoscut până acum cinci ediții. Dar nu despre asta vreau să scriu aici, nici despre cum au înțeles atunci autoritățile să ajute un astfel de proiect și cum au sprijinit cele de acum o astfel de idee. Nu asta este ideea acestui articol, ci, mai curând, aici aș vrea să scot în evidență umilința la care este/a fost supus poetul român de geniu sau poetul în general în acest spațiu carpato-danubiano-pontic, de parcă exilul lui Ovidiu la malul Mării Negre a lăsat aici blestemul pe care-l duce în cârcă poetul român.

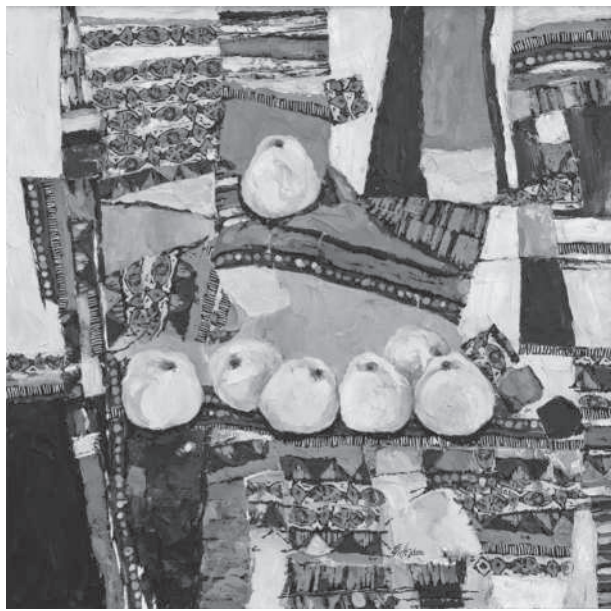
Gellu Dorian

Deși miza de a fi poet în România a fost una de la început destul de mare, chiar dacă viziunea celor din jur despre o astfel de „meserie” părea mai mult un hazard, o inutilitate, foarte mulți tineri au fost/sunt mânați spre poezie de un instinct, ce, până la urmă, la unii se dovedește a fi un simplu pojar. Până la Eminescu, în spațiul poeziei române, Vasile Alecsandri a creat în mentalul colectiv imaginea poetului: boier, școlit, bogat, cu înale relații, revoltat doar atunci când s-a pus problema schimbărilor majore la Curte și mai puțin în țară. Țara era Moldova și apoi Principatele Unite, în care lucrurile s-au reformat și au condus, prin diverse interese și mașinațiuni, la ceea ce se știe – crearea culoarului monarhic, care, la rândul-i, a dus la modernizarea României. Până la Vasile Alecsandri, Costache Conachi părea cel care-i urma lui Dosoftei, părintele poezilor moldavi de atunci. Dar poezia acestuia părea, la acea vreme, doar un îndemn la hârjoană și chef și mai puțin la ceea ce a însemnat pentru marile culturi europene poezia, de la Petrarca și Dante la Shakespeare și Goethe. Așa cum, de altfel, în Muntenia, poezii Văcărești și apoi Anton Pann se jeluiau în felul lor, fără a consolida o mare poezie, ci mai curând redau în scris poezia ajunsă până la ei prin viu grai popular. Abia Vasile Cârlova a adus în fața lumii dâmbovițene imaginea poetului tânăr, dispărut de timpuriu, care a schimbat nu numai modalitatea de scriere, dar și pe cea de percepere a

poeziei. Jertfa poetului tânăr, dar de data asta victimă a unui regim ostil culturii adevărate, a fost și Nicolae Labiș.

Însă aceste nume nu au atras într-atât atenția asupra poetului pe cât a reușit să o facă la mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea Mihai Eminescu – schimbare de discurs poetic, de limbaj și mai ales de creare a limbii române literare, de imagine a poetului autentic, talentat și damnat, și de aprecieri și controverse, ultimele vehemente uneori, venite chiar de la confrăți, cum au fost atacurile lui Macedonski, și el pretendent la un soclu cât mai înalt în arealul poeziei române. Mihai Eminescu nu a fost așezat atât de ușor pe cel mai înalt soclu al momentului, care s-a dovedit apoi a fi și perpetuu. Și asta nu pentru că nu ar fi meritat. Poziția lui față de monarhie, care făcea loc în lojele palatelor doar numelor care contau din punctul lor de vedere, poate chiar slugarnici, și decideau și în acest sens, refuzul de a intra în grațiile lui Carmen Sylva, poetă și ea, atitudinea față de liberalii timpului și activitatea de jurnalist, toate l-au izolat într-un fel care i-au marcat întreaga viață. La propriu uneori, cum au fost dese cazuri de trimitere la Florești, pentru a-l liniști, cum erau îndemnul adversarilor politici, sau la Cracovia pentru traducerea „Documentelor Hurmuzachi”. De toate poetul, peste umilințele trăite cu durere, se achita cu onoare și demnitate. Chestiuni deloc înțelese de cei pentru care el se sacrifică.

Se pare că poezia l-a ales pe Eminescu și mai puțin el a ales-o pe ea, deși, scriind-o, îi dădea viață eternă, viață din viața lui. Visul lui a fost de la început altul. Deși a debutat la șaisprezece ani, iar de atunci până la ultima poezie scrisă nu s-a îndepărtat câtuși de puțin de ea, visul lui era să ajungă mare om politic, deși, când în puterea facultăților mintale fiind, nu s-a apropiat de niciun partid, chiar dacă făcea servicii conservatorilor, mereu în opoziție cu liberalii. Poezia astfel fiindu-i viață, trăire, nu-i asigura și sursa de trai, nici poziția socială dorită. Așa cum gazetăria i-a oferit, în parte, traiul zilnic, demontându-l, în final, bucată cu bucată, până la demență și abandonul celor apropiați. Singurul care i-a fost aproape până în ultima clipă a fost prietenul ieșean, și el bolnav, Ion Creangă. Dar așa cum nu trebuia să fie, mai marii

Ecaterina Ajder

vremii de atunci nu l-au privit pe poetul Mihai Eminescu ca pe un reper al culturii din care făceau cu toții parte. Cosmopolitismul vremii, cel care dănuia casa regală, nu putea agreea o poziție mereu contra a unui poet, care, deși intrat oarecum în mentalul colectiv doar ca „poet în mizerie”, nu-și consolidase cu fermitate și poziția de lider în lumea lui. Nici nu era moda liderilor literari pe atunci, deși, așa cum am spus mai sus, Macedonski, școlit în Italia și atent la poezia franceză, unde Hugo era considerat poetul național, dorea și el o atenție mai mare și chiar superioritatea în gen. Eminescu nu se îngrijea de acest aspect și chiar, în acea vreme a agresivității bolii lui, se îndepărtase de poezie, scriind puțin, definitivând greu un text poetic, deși *Kamadeva*, elaborată în iunie 1887, la Botoșani, pare o poezie scrisă dintr-o răsufare. Se știe cu cât dispreț a privit prima ediție a poeziilor sale, în 1883, când Maiorescu însuși s-a deplasat la Ober Döbling, unde poetul era internat. De altfel, și în administrația locală, din orașul său natal, s-a luat poziția de indiferentă față de soarta poetului. Încercarea de a i se acorda o rentă viageră, o pensie, o minimă sursă de trai, la Botoșani, unde poetul se afla imobilizat în pat, într-un oraș aflat în incendiu de trei zile, îi este refuzată, ceea ce a determinat-o pe Veronica Micle să vină și să-l ia pe poet la București unde i se promisese un trai decent. Atitudinea oficialilor din orice parte a țării față de poeți, cu mici excepții, s-a păstrat și acum, chiar dacă unele gesturi par a rezolva unele probleme: ipocrizia până la urmă iese la iveală.

Nu suntem siguri dacă aceste chestiuni au indus apoi, în timp, în mase impresia că poetul, poetul în general, atunci când acesta este un nume, deci un reper al vieții culturale în care el trăiește, este un umil, un inutil, un incomod, ba chiar un parazit social. Imaginea asta s-a păstrat de-a lungul timpului și pare acum, în zilele noastre, într-o inflație de nume și într-o

agresivitate pe toate căile de socializare, persistentă și, paradoxal, creatoare de idiosincrazii chiar față de numele poetului.

Revenind aici la ideea de la începutul acestui articol, aș dori să readuc în atenție ceea ce am constatat atunci, în 1988, în pregătirea centenarului morții lui Mihai Eminescu, umblând prin țară, că păstrarea memoriei poetului în acele locuri prin care a trecut s-a dovedit a fi una de suprafață, adică aceea, lesne de realizat și de constatat, prin denumirea dată unor bulevarde, străzi, alei, prin marcarea firească, nu peste tot, a trecerii lui pe acolo cu plăcuțe cu astfel de însemnări, prin denumiri de școli și instituții și mai puțin prin evenimente consacrate operei și vieții poetului, adică chestiuni de fond. Și asta, în mod special, s-a datorat poziției oficiale

școlar, fragmentat și uneori doar amintit, toate, în timp, au creat în mentalul colectiv și mai ales în cel decident că poetul Mihai Eminescu are o problemă încă nerezolvată și că peste el, peste opera lui, trebuie să mai treacă un timp, care să-i acopere atitudinile lui xenofobe, prost înțelese desigur, pozițiile lui față de unii evrei, nu de evrei în general, taxate ca antisemitism ante factum. Chestiuni false, dar, din păcate, încă întreținute, pentru că, din punctul de vedere al culturii mari, perene, cei care au decis și încă decid acum au mari curenți, mari complexe față de cultură, pe care nu au cum să și le recunoască decât prin îndepărtarea celor care, pasămite, le provoacă. Și poetul este, nu-i așa, un provocator, un incomod, un profitor al unor momente sociale, un leneș, de care societatea nu are nevoie. De parcă aceștia, cei

Ecaterina Ajder

fluctuante față de opera acestuia în mod special. Introducerea lui cu greu în studiul școlar, și mai ales cu poezii nerepresentative, apoi poziții greu de acceptat, cum a fost cea a lui Ion Vitner, care a propus scoaterea lui Eminescu din istoria României, ca și cum nu ar fi existat, iar acum cu prezențe din ce în ce mai rare și nerelavante în studii

care decid astfel de chestiuni ce țin, în fond, și de identitatea națională, ar fi Platon și propun, dar de data asta fără argumente, ci cu ipocrizie, izgonirea poetului din cetate sau, paradoxal, lauda lui fără bun-simț, pe un fond ipocrit evident. Numai că nu se poate într-o democrație să arunci pe cineva din viața socială, așa doar pentru că te

incomodează pe tine în deciziile tale aberante. O astfel de atitudine prohibitivă, așa cum se întâmplă de regulă când prohibiția devine lege, duce la inflație de nume, de apariții editoriale, de valuri de poezie care sufocă, creează imaginea falsă a unei literaturi sau, pur și simplu, este lăsată deoparte, să o cearnă timpul. Și cum această zgură trage după ea și aurul, locul devine un munte de steril în care nu mai sapă nimeni după firicelul de aur. Mai sapă unii, în schimb, dar nu după aur, ci pentru a-și aduna în mapa lor de glorie ale momentului încă o faptă, pe care alții au adus-o până aici, iar ei, conform regulii ce spune că nicio faptă bună nu trebuie să treacă nepedepsită, atacă și uneori chiar obțin și victorii, victorii care nu sunt altceva decât ducerea în derizoriu, adică în prăpastie, a ceea ce părea a fi pe calea cea bună.

Vreau să mai amintesc aici că atunci, în iunie 1989, la centenarul morții lui Mihai Eminescu, un prohod în fond al ultimelor zile ale comunismului devastator, la Botoșani și Ipotești au fost invitați peste o sută de poeți, critici literari, oameni de cultură, precum și ambasadori din diverse țări agreate de regimul de atunci, dar și, evident, neinvitați, însă în timpul serviciului lor, peste patru sute de securiști, care au împânzit hotelul din Botoșani în care au fost cazați invitații, străzile orașului, parcul și, cum era și firesc, pentru că acolo s-au petrecut mai toate activitățile dedicate lui Eminescu, împrejurimile Ipoteștilor, pădurea cu lacul, să nu le scape nicio informație, nici vreo altă vorbă spusă împotriva dictatorului. Atmosfera era una de film, cu un suspans rezolvat abia în decembrie al aceluiași an, acum cu sezoane noi, ca în seriile de succes sau date pe toate televiziunile din România postdecembristă. Cel vizat atunci și acum era și este poetul, poetul în general, cel căruia în România nu i se oferă locul meritat, cel de element absolut identitar al culturii din care face parte, al limbii în care scrie.

Ceea ce vreau să subliniez în acest aerticol este și faptul că, indiferent ce nume ai, ce ai devenit, ce ai dovedit că reprezenți pentru spațiul cultural din care faci parte, în România, de când a apărut noțiunea de poet, poetul, perceperea acestor termeni și implicit a celor care le definesc, deși aparent favorabilă, în fond nu a fost niciodată acceptată ca rezonanță a unui substrat cultural și identitar, ci dimpotrivă. Poetului nu i s-a oferit niciodată locul cuvenit în societate, nici măcar în lumea lui, nu i s-au oferit meritele, așa cum li se conferă celorlalate categorii sociale după fapte ce se dovedesc a fi perisabile, chiar dacă acestea, faptele

poetului, aparent, sunt și pot fi evidente. Ele, aceste recunoașteri, când există, par a fi niste obligații ale unor oficialități, care, astfel achitate, se spală pe mâini și-l trimit pe poet pe Golgota, pe golgota lui, în care se autoflagează în speranța unei posterități mai bune. Evidențele sunt mai mult decât clare: dacă posteritatea lui Eminescu este una de durată, cu toate sincopile ei, cu o lume care poate critica și uita orice, poate și a altor poeți fără de care nu ar putea evolua școala românească, mulți alți poeți, trecuți de mult în lumea cealaltă, nu se bucură de o recunoaștere ce părea, în timpul vieții lor, a fi una de lungă durată. Moartea vine acum peste numele poezilor cu o uitare obligatorie. Șirul lung al poezilor plecați dintre noi în ultimii treizeci de ani a lăsat un gol imens în conștiințe ce par a nu mai fi urmasile celor care au făcut ca, prin marii ei reprezentanți, poezia română să fie un capitol ineluctabil al culturii române, parte a culturii europene și, în consecință, a culturii universale.

Ce se întâmplă de fapt acum? Cu consolidarea schismei sociale prin care trece România, de la cea mai mare parte a populației – milioanele de români plecați în străinătate pentru a-și câștiga existența, cu familii destrămate și perspective de reîntregire din ce în ce mai mici – până la fracturile din rândul celor care, pasămite, au menirea de a suda o societate în toate aspectele ei sociale, culturale, economice și istorice de moment, imaginea este a unei mari tragedii prin care trece poporul român. Schismele se petrec la toate nivelele, fie între frați, fie între prieteni, ori între promoții și generații, între un leat și altul, și lasă urme adânci, de necatrizat sau lăsând semne care schimonosesc fața acestei lumi. Ura față de cel de dinaintea ta, și mă refer aici la poetul român, în ultima vreme a luat aspecte de-a dreptul înspăimântătoare. Că nu te citește, dar te demolează, că așa i se pare nou-venitului că e lupta câștigată, treacă-meargă, ține de caracterul și consistența profesională pe care o are cel care provoacă astfel de schisme. Dar a te așeza pe un pedestal și a înlocui totul de până la tine cu produsul tău menit să aștepte cernerea timpului, nu înseamnă nimic altceva decât de a-ți șubrezi pedestalul, de a-ți elimina contraforturile eșafodajului tău imaginar. Iar de aici până la scufundarea în hău nu mai e mult. Impresia că ești în rând cu lumea de aiurea, pe care o poți consulta și vedea pe rețelele de socializare, nu înseamnă decât a fi chiar aiurea, adică pe nicăieri. Și aceste aspecte, ajunse în fața unor decidenți puternici și de nimic, cum sunt cei ce conduc acum societatea românească, nu fac decât să te așeze pe tine ca poet

în lumea de care ei nu au nevoie. Și când o astfel de lume nu are nevoie de înși care-și sacrifică timpul cu ideea de continuitate identitară se duce și ea de râpă cu tot cu tine, cel care crezi că, în turnul tău de fildes virtual, poți domina totul. Nu poți face din această poziție nimic, în afara faptului că butonezi, butonezi până când, din greșeală, dai *delete*. Și gata cu tine, cu marea ta poezie. A nu te așeza în spațiul cultural din care faci parte înseamnă a nu fi nici în celălalt spațiu de aiurea în care vrei să ajungi.

Ecaterina Ajder

Cine va mai pleca pe urmele tale, să vadă dacă lumea te ține minte? Nimeni. Da, știu, poți spune că lumea e plină de nimeni. De nimeni din care și un nimeni ca tine face parte. Dar, totuși, lumea din care facem parte, și asta din România poezilor lăsați deoparte, poate pentru un timp, a pozițiilor indiferente sau iscate din idiosincrazii și complexe, fie de inferioritate, fie de superioritate, îi conține și pe cei care chiar contează și pe care ea se bazează. Nu poetul și poezia trebuie reinventate, ci lumea care să creadă iarăși în poet și poezie. Acum, la 130 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, el însuși o lume adevărată a poeziei de care este mare nevoie!

Eminescu, Creangă, Veronica Micle

Irina Petraș

Începutul continuu. În 1989, eram bibliograf la Biblioteca Județeană Cluj (încă nu se numea „Octavian Goga”). Cu un an înainte, Editura Dacia îmi ceruse (prin Vasile Rebreanu) o carte despre cei trei pe care s-o lansăm de Centenar. Timpul era foarte scurt, dar eram cunoscută și mă recomandam singură drept Cititorul – cel care nu obosește să revină asupra textelor cu o curiozitate mereu proaspătă și cu o bibliotecă tot mai bogată în spate. În plus, credeam că să citești, să-i recitești pe marii scriitori înseamnă să te situezi într-un *început continuu*. Cărțile lor se constituie într-un fond ereditar al culturii române.

Irina Petraș

În timp ce lucram de zor la carte (*Un veac de nemurire* a fost titlul propus de mine și acceptat de editură), a mai apărut o provocare extraordinară. Încă de prin anii '60, Constantin Noica înțelege că Arhiva Eminescu e în pericol, filele îngălbenite – scrise cu cerneală, cu creion, cu tuș – având a înfrunta un dușman neiertător: timpul. Avertismentul său repetat și oarecum patetic (se recunoaște el singur atins de *eminescianită*) rămâne, însă, fără efect. Nu există aparate performante, nu se găsesc fonduri.

Există, însă, microfilmele realizate de Academie în anii '50! Una dintre scrisorile-manifest ale lui Noica în apărarea manuscriselor eminesciene a ajuns la Cluj, la Biblioteca Județeană. Directorul Traian Brad și-a asumat, cu sprijinul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, reproducerea microfilmelor pe hârtie fotografică A4. Am lucrat toată primăvara, alături de Virgil Ciomos, Ioan Marcoș, Ioana Rotund, la punerea în ordine a fotocopiilor (peste 14.000 de file de manuscris). Am redescoperit cu emoție că Noica avea dreptate: *Caietele* eminesciene nu sunt doar laboratorul unui mare scriitor, ci și model de trudă, de temeinicie, de veghe față în față cu limba română și de respect față de litera scrisă. Pagina freamătă încă sub imperiul gândului metamorfozat în cuvânt. Ici-colo vârste suprapuse pe o aceeași pagină: câteva rime caligrafiate într-un colț în tihna unui condei senin; tăind în diagonală fila, strofe într-un scris grăbit să prindă clipa, aproape ilizibil; peste amândouă siruri nesigure, atinse de umbrele bolii... Scrisul lui Eminescu – „scrisoarea” lui – este un *peisaj în devenire* gata să vorbească dincolo de semnele pe care le așterne pe hârtie.

Pentru 15 iunie, tot la inițiativa Bibliotecii județene, s-a pus la cale o mare expoziție cu file din *Caiete*. Au intrat în joc toate instituțiile de cultură clujene, muzee, biblioteci, teatre. Numele lui Eminescu funcționa ca un *sesam*, nimic nu era prea mult, prea greu, prea scump. Acționam ca-ntr-un soi de conspirație la vedere al cărei coordonator eram. Într-un spațiu imens, pereții au fost acoperiți cu manuscrise înrămate elegant, cu ilustrații la opera eminesciană. Vitrine bogate conțineau ediții rare, documente,

fotografii. Inclusiv *Caietul roșu* eminescian, cel aflat, prin strădania lui Octavian Șchiau, în zestrea Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj. Un caiet format mic în care Eminescu *transcrisese* caligrafic pentru Mite Kremnitz un număr de poezii. Sunt încondeiate, ordonate, curate. Un soi de jurnal contrafăcut al filelor de manuscris adevărate, cele arzând încă de tensiunea trudei asupra cuvântului ce „exprimă adevărul”. Grădina Botanică a adus un camion întreg de plante în hârdaie pentru a reconstitui ideea de „hai în codrul cu verdeată”. Expoziția a fost vizitată de mii de oameni timp de o lună. Fiecare zi a săptămânii era rezervată unei instituții – Teatrul Național, Opera Română, Filarmonica Transilvania, Teatrul de Păpuși, Academia de Muzică, Artele plastice etc. –, care punea la cale spectacole muzicale, teatrale. La această mare expoziție am lansat și cartea mea (care avusese un tiraj astronomic, de neimaginat azi, de ordinul zecilor de mii de exemplare!). Ioana Em. Petrescu („Doamna de Eminescu” îi ziceau studenții) a ținut o splendidă conferință și s-a bucurat, copilărește, aproape, că i-am dăruit dubluri ale filelor din *Caiete* cu care să-și decoreze cabinetul de la Litere.

Reușita și eoul acestei Expoziții ne-au încurajat să gândim o expoziție Creangă pentru decembrie. Elevii de la Liceul de Artă clujean au ilustrat opera lui Creangă cu lucrări în ulei, acuarelă, tuș, cu figurine în lut ori cioplite în lemn, cu țesături și colaje. Expoziția era gata pentru a fi inaugurată la mijlocul lui decembrie. Evenimentele s-au precipitat mai mult decât putuseră spera românii. În vâltoarea, entuziasmul și haosul acelor zile, n-a mai rămas nimic din expoziția Creangă, nimeni nu mai avea timp de ea...

Ecaterina Ajder

Acum, la 130 de ani de nemurire, ne putem din nou întoarce la *Învățătorul din Caiete* care ne spune că suntem asemenea *cumpenei*, dorind să devenim cerc, nedevenind vreodată, căci drumul înspre un ideal e mai important decât atingerea lui; că poemul nu e *gata ca o fotografie, sunt puteri constructive în noi; că răul e colțul vieții*: „Vecinic răul/ întâiul rol îl joacă – e colț în orice cuget,/ în oricare voință, în orice faptă mare” (*Andrei Mureșanu*). Durerea se câștigă prin durere. Vocația creatoare a durerii conferă omului calități cvasidivine minimalizând moartea ca semn al destinului. Mai aflăm că, asemenea ogorului, creierul trebuie hrănit pentru a rodi; că „zvonul de vorbe omeneste”, „lumea de gânduri” ameliorează curgerea, trecerea și petrecerea, ne-stăpânirea și ne-starea, asumându-le ca blazon și aruncând în seama ființei întreaga responsabilitate: „În orice om o lume își face încercarea”. Omul „o undă e, având a undei fire” (*Fata-n grădina de aur*). Enunțul are sonoritatea unei declarații de independență. Secretul ritmului eminescian ar putea fi acel „amestecă-n vorbe de miere/ Durere” – el însuși ondulând oximoronic pe marginea existenței între contrarii a ființei. Cuvântul, își amintește Eminescu, vine de la *conventus*, adică „adunare de oameni”. El este al Poetului și al lumii, vamă și vameș. Imaginea-gândul-cuvântul sunt, în viziune eminesciană, punți către infinit, șanse ale nemărginirii.

Limba e stăpâna noastră, credea Eminescu: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră”. Recunoscându-i autoritatea, Eminescu o numea „gingașa și frumoasa zidire”, adăugând: „Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană, ci după ideea în genere și în amănunt care a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să

ne purtăm cu limba noastră românească” (ms. 2275 B). Eminescu *locuiește* în limba română, ea îl conține, tot așa cum îi conține pe toți marii scriitori ai generațiilor succesive. Lucrurile cu adevărat importante când e vorba de Eminescu, Blaga, Bacovia, Arghezi, Barbu, Nichita Stănescu, Sorescu și așa mai departe se întâmplă exclusiv la nivelul *interpretării operei*. Pe ea se întemeiază statura identitară. Iar interpretarea e la fel de importantă indiferent că e vorba de lectura singuratică a degustătorului de poezie/ literatură ori de lectura profesionistă și împărtășită a exegetului, autor de studii și cărți care cântăresc și asumă în durata lungă a istoriei literare.

Reiau aici câteva scurte fragmente din cele spuse de-a lungul anilor despre cei trei.

Eminescu și „moartea cea bătrână”.

Întrebat despre moarte, Eminescu răspunde cu aceeași persistentă impresie de *sinteză* pe care o dă universul său liric, oricare ar fi unghiul exegetic. Față în față cu finitudinea, Eminescu este, fără îndoială, romantic. Dar nu numai atât. Acea rară înclinare spre Tot pe care i-o recunoștea Constantin Noica îl face să exerseze atitudini acoperind mai multe secole. Trăind sfâșietor disimetria dintre conștiința infinită și viața finită care o încamează (Jean Ziegler), dintre „nemarginile de gândire” și „lopata de țărână”, Eminescu își păstrează felul „sobru și viril” de a înfrunta trecerea, asemeni, crede Mircea Eliade, dacilor. Cântecelele sale nu cade niciodată în lamentări periferice; oricât de puternică, simțirea își alătură „cugetarea vie” într-un efort de cuprindere. Răspunsuri repetate la întrebarea „Au e sens în lume?” traversează toate ipostazele numărate de Philippe Iriès și caracterizate funcție de patru parametri: conștiința de sine, apărarea societății contra naturii sălbatice,

credința în supraviețuire și credința în existența răului. Desigur, „sceneria este romantică./ Cuprinsul: pasiunea, mișcările vieții”, cum singur notează poetul (ms. 2257). „Mișcările vieții” încearcă și sentimentul morții colective, și pe acela al morții sinelui, pun un accent, firesc în epocă, pe moartea celuilalt, se înfioară pe marginea abisului și presimt inoperanța „sceneriei” în autentic spirit modern. Nota dominantă rămâne, fără îndoială, *singurătatea* – „rază fugită din chaos lumesc”, cu „fruntea de visure plină”, Eminescu retează sistematic legăturile cu ceilalți, uneori născute din „fantasma” proprie, suspendându-și discursul la o înălțime neatinsă de amăgiri. Curios – cum s-a observat deja –, dorința de autonomie eclipsează imaginea maternă însăși. „Viața mea curge uitând izvorul” (*Amicului F.I.*) numește refuzul programatic al oricărei dependențe consolatoare. În absența prejudecăților, interogatoriul poetic se rosteste într-o zonă în care începutul și sfârșitul își pierd și își confundă semnalmintele. Să mai observ că obișnuita triplă analogie -somnul nocturn, somnul morții, somnul fetal (Edgar Morin) - apare incomplet, somnul fetal transferându-și tacit forța prospectivă, promisiunile și bogata nedefinire asupra celorlalte două, îmbrăcate în haina *visului*. Totul se petrece sub semnul „geniului morții”, în toate înțelesurile acestuia, de *dublu*, fără de care existența este imposibilă, de *protector*, dezordinea sa fiind necesară ordinii vitale, de *maestru*, el guvernând „mișcările vieții” („Nostalgia morții ridică întreg universul la rangul muzicii” – Emil Cioran, *Amurgul gândurilor*). Înfrățirile morții sunt de o varietate vecină cu obsesia, ele depășind viziunea romantică, a morții celuilalt, gata să atingă stadiul „morții intravitală” – abia întrezărit de sfârșitul nostru de mileniu, al morții asumate printr-o veritabilă reformă. Fiecare nou enunț în marginea morții are semnificația unui pas câștigat înspre răzvrătirea disperată și creatoare a omului postmodern. „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată” (*Odă, în metru antic*) este, în fond, manifestul morții asumate. A învăța să mori înseamnă a fi liber de orice robie. „A ști să mori este a fi mântuit de orice supunere și încătușare” (Montaigne).

Începuturile creației respectă tradiția, cu toate locurile comune ale unui ceremonial menit să transforme în spectacol al comunității îndoliate stingerea unui membru al acesteia. *La mormântul lui Aron Pumnul* convoacă decoruri fastuoase și banale prin convenționalul lor: „cununi”, „ghirlande”, „dulce a sferelor cântare” însoțesc plecarea din lume. Verbul însuși – „te-ai dus” – preia ipocrizia secolului al XIX-lea, lăsând să se subînțeleagă imaginea morții ca o

Ecaterina Ajder

călătorie înspre alt tărâm, ocultând, așadar, *nimicul* secvent ceasului din urmă. Deocamdată, moartea „ce răspânde teroare-n omenire” (*Din străinătate*) cu fiorii săi noptatici este receptată cu detașare. Paranimfă a lumii, cu alte cuvinte, principiu valorant descris într-o simbolistică sumbră și sumară („negru”, „paloare”, „ghețoase fiori”), moartea tuturor nu-l include pe tânărul poet. „Viața-mi se scurge ca și murmura” e primul semnal al confuziei existenței cu rostirea de sine. Viața este cuvânt ori nimic („Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?/ Ah! organele-s sfărâmate și maestrul e nebun!” – *Scrisoarea IV*), poezia însăși garantând autonomia unui *proiect*, supraviețuirea lui în cazul abandonării sale de către eventualul creator: „Dar dacă gândul zilelor mele/ Se stinse-n mintea lui Dumnezeu...” (*Amicului F.I.*). „Poveste spusă de-un nătâng/ Din vorbe alcătuită și din zbucium/și neînsemnând nimic” în viziune shakespeariană (*Macbeth*), viața „cură” la Eminescu „încet repovestită de o străină gură./ Ca și când n-ar fi viața-mi, ca și când n-aș fi fost. [...] Parc-am murit de mult” (*Melancolie*). Poveste străină, ea este investită cu atribute *culturale*, înveșmântată cu aparențe care s-o legitimizeze. Asemenea morții, viața este o experiență indirectă, infinit interpretabilă. Un text. Versul dobândește greutatea ritului – el stăpânește, odată inventat, episodul și aleatoriul. Dar a stăpâni nu înseamnă a anula, a vindeca, ci a problematiza, a pune în ecuație, a chestiona neobosit neantul. Moartea poate fi apropiată *magic*, ca renaștere ciclică și integrare cosmică, monotonia proiectând-o în albă zădărnice: „Moartea succede vieții, viața succede la moarte. [...] Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dânsa suntem noi” – *Epigonii*; sau *mitic*, cale enunțată sub beneficiul îndoielii. Supraviețuirea sufletului convine doar parțial gândirii romantice. Într-o primă secvență din *Mortua est!*, de pildă, dezlipirea „sufletului candid” de „lutul alb și rece” lasă loc unei imagerii edenice curând vlăguită. Dacă „toate-s nimică”, dacă oamenii nu sunt decât „prăzi *trecătoare* a morții *eterne*...”, *trecerea* este totul. Chiar spartă, harfa cântă „țărâna frumoasă și moartă.” Disperarea romantică receptează existența destinală cu un exces care îi schimbă sensul. Omul „o undă e, având a undei fire” (*Fata-n grădina de aur*). Enunțul are sonoritatea unei declarații de independență.

Precum la Blaga mai târziu, *răul* este înțeles ca principiu dinamic, constructiv, fără de care istoricitatea își pierde valoarea, iar istoria însăși e cu neputință. Moartea – în fond, marele rău – este cea care pune în impas ființa, o problematizează. „Punerea unei probleme este echivalentă cu deschiderea unui

mister și solicită un act spiritual de căutare a unei soluții, echivalent unui act revelator” (Lucian Blaga, *Ființa istorică*). Răul, spune Eminescu, este „colțul vieții”: „Vecinic răul/întâiul rol îl joacă – e colț în orice cuget./ În oricare voință, în orice faptă mare”. [...] „Rău și ură/ Dacă nu sunt, nu este istorie” (*Andrei Mureșanu*). Putem presupune rădăcini adânci ale cuvântului *colț*. El poate fi sâmbure, sămânță, izvor, tot așa cum a *încolți* referă și la semințele mirabile, trezite la viață din nemiscarea aparentă premergătoare exploziei seminale, dar și, omonimic, la punerea în dificultate, în problemă, în impas și, ca urmare, incitarea la acțiune, la replică și, în cele din urmă, la creație. Colțul răului e, de fapt, unitate și colaborare de antinomii, contradicții împăcate dinamic.

Inițierea în ficțiune. La Ion Creangă, „povestitorul prin excelență” cum îl numește Ion Vlad, am reținut, repetat, statura *omului gospodar*, cel care impune perspectiva și ritmul în funcție de „mulțimea de trebi” care îl reclamă și pe care le stăpânește având la îndemână „tot ce trebuie”. Insistența cu care este numit acest aspect al ființei ar putea conduce la concluzia că avem de-a face cu o societate primitivă, limitată la nevoi biologice, consumată de imperative cu rezolvare directă și imediată. Așadar, cu o lume abia ieșită din animalitate care nu are timp să viseze. Concluzie, desigur, cu totul eronată. Fiindcă, dacă omul gospodar este cel prețuit într-adevăr de Creangă, acesta este „descriș” – prin enumerări – în ipostaza utilă a personalității sale, angrenată într-o economie bine organizată, având drept scop supraviețuirea ca specie, dar este *reînviat* în ipostaza inutilă, de joc, de gratuit, de abdicare de la util. El este personaj *numai* în această înfățișare *artistică*. și este om în același timp.

Fiindcă are timp – și-l face nesocotind regulile utilului – să se gândească la sine ca individ, nu ca reprezentant al unei specii. În *Amintiri din copilărie* lucrurile sunt simple – copilul și poetul se conduc după legi ale imaginației libere, nesupuse, știu să guste gratuitul, să se desfete în uimiri și uitări de lege. Deși locuitor al unui sat de oameni gospodari, cu rânduie și norme stricte, copilul este copil când, sturlubatic ca vântul, le nesocotește: prinde muște cu ceaslovul, fuge de trebi la scădat, fură cireșe, îndrăznește un colindat împotriva datinei, mai târziu pune poște ori petrece. Este și „Ion Torcalău”, știe să fie om gospodar în formare, dar, copil fiind, iubește inutilul, este artist.

Într-un discurs în favoarea inutilului (*Mitul utilului*, 1933), D.D. Roșca vorbea despre însemnătatea accederii la gratuit pentru a delimita net superioritatea calitativă a omului: „omul s-a descoperit pe sine ca ființă calitativ deosebită de celelalte viețuitoare numai în momentul când a descoperit gratuitul, creându-l”. Uneltele ingenioase ale lui *homo faber* – „omul gospodar” – sunt demne de toată stima, dar numai gândul liber al lui *homo sapiens* le-a putut asigura perfecționarea. „Nu există util mare fără inutil premergător”, adaugă D.D. Roșca. Sesizând această față dublă a lumii, Ion Creangă a atins marea artă. A depășit didacticismul și seaca descriere etnografică pentru a face literatură.

Devierea abia sensibilă a omului gospodar înspre inutil, adică perfecționarea sa în sens cultural, este o constantă a operei lui Creangă în întregul ei. Binecunoscuta *Poveste (Prostia omenească)* aduce în prim-plan niște eroi care sunt înainte de toate oameni de acțiune. Fac și, eventual, vorbesc în enunțuri paremiologice, dar nu au răgaz să gândească. „Întru una din zile” se întâmplă o deviere. Omul pleacă după trebi, „ca fiecare om”, comentează

Ecaterina Ajder

Ecaterina Ajder

Creangă. Nevasta, și ea cu „trebile” îngrijirii copilului. Dar copilul adoarme și ea „stătu puțin pe gânduri”. Este un moment de ieșire din ritm, de oprire în loc pentru a privi lumea. Ceea ce se întâmplă în continuare e urmarea *inventiei epice* născute în clipa de gând, nu de faptă („ceea ce poate fi gândit este, cu siguranță, o ficțiune”, credea Nietzsche). Nevasta *imaginează* un scenariu posibil, o „întâmplare neîntâmpată”, face ficțiune, este vizionară, privește în jurul ei prospectiv. Bărbatul cel coplesit de trebi nu vede decât prostia – neîntâmplarea nu intră în viziunea sa economică asupra lumii. Pleacă în lume să găsească fenomene asemănătoare pentru a putea deschide o *serie*, o nouă rubrică în zestrea sa de experiențe. Finalul este totuna cu convertirea bărbatului la ficțiune. Descoperă verosimilitatea scenariului imaginat de nevăastă, preferabil prostiilor reale pe care le întâlnește în drum. Cu alte cuvinte, el întreprinde un *drum de inițiere în ficțiune*. Învăță să distingă între neverosimilitatea realului și verosimilitatea artei, să prețuiască „inutilul”. Drumul de inițiere a omului întru ficțiune traversează un număr de abdicări de la normele omului gospodar. Tot ce se întâmplă e absurd din punctul de vedere al omului care cunoaște uneltele și întrebuintărea lor, această știință validând calitatea sa de om. Întâmplarea ficționată de nevăastă este posibilă, dar ea ține de hazard și atât, de probabilitate, nu de pricepere. Nonconcordanța e grăitoare. Leacul este alopatic, nu e din același registru cu boala, nu e același gen de „prostitie”. Faptele nu sunt comparabile la modul logic. Vindecarea e „ciudată”. Omul învață să creadă în *aberația ficțiunii*, care conține un adevăr latent, prin confruntarea cu aberațiile realului, mai flagrante și, chiar, mai puțin probabile. Distanța este de la autentic la verosimil, de la viață la artă.

Povestea s-a bucurat de interpretări ingenioase. Adrian Mihalache (*Riscul declinului*, 1994) crede că toate probele de prostie arată *exagerări* ale unei calități umane firești, Ion Creangă necăzând în absurdul exemplurilor din Frații Grimm, de pildă. Astfel, cele două femei au o gândire probabilistă, ele știu că, dacă există o cât de mică șansă ca răul să se întâmple, el se întâmplă sigur (*Legea lui Murphy*) – e vorba aici, așadar, de *excesul gândirii analitice*. Fiabilitatea cere performanță și comportare previzibilă. Interpretarea (încântătoare, savuroasă) a probelor ca *exagerări* în care indivizii vizitați de erou *cred* nestrămutat nu contrazice nici ideea de *ficțiune* în accepțiunea pe care o dă Vaihinger (*Filosofia lui „ca și cum”*, 2001 [ediția I, 1911]) termenului, aceea de „minciună” necesară pentru a conferi coerență și iluzia stăpânirii asupra unui cosmos rebel și haotic. Eroii oscilează între ficțiune și ipoteză științifică, ambele excesive, scăpate din frâu și mereu pe muchie de cuțit, de unde și marea deschidere a textului lui Creangă.

Firește, e vorba de o inutilitate creatoare, activă, nu pasivă. De aceea, omul cel lenes, nici gospodar, nici vesel, își pierde dreptul de a fi socotit om și este eliminat pur și simplu. Inutilitatea sa imita moartea, nu viața; nu era, așadar, artă. Să mai notez aici că ursul însuși, incapabil să deosebească adevărul de minciună, cade victimă „ficțiunii” construite de vulpea cea vicleană. Ursul e tipul insului fără culoare, nici vrednic, nici vesel. Realitatea și „minciuna românească” îl depășesc deopotrivă. În *Ursul păcălit de vulpe*, nu ursul e punctul de fugă, ci vulpea care, în calitate de complement de agent, e activă, și, din perspectiva intereselor sale, vrednică. O vrednicie întemeiată pe capacitatea de a ficționa util. În *Soacra cu trei nurori*, fata cea mică se încumetă cu mari sorți de izbândă să concureze ficțiunea fragilă,

simplistă, „proastă” fiindcă pornită din răutate și meschinărie, a soacrei. Primele două nurori se supun „dogmei” instaurate de soacră. Pentru ele, cuvântul soacrei e de o soliditate de neurnit. Pasivitatea lor în fața *textului* emis de soacră e totală și aducătoare de neajunsuri. Fata cea mică vine în casa lor „mai șugubată” decât celelalte două. Maestră a interpretării, activă, inteligentă și inventivă, se apropie de textul, sacru până aici, al babei cu o „hermeneutică” răzvrătită.

Printre filele rămase pe masa de lucru a lui Ion Creangă se află și următoarea însemnare: „În toate zilele sunt sfinți, dar nopțile sunt ale noastre”. Aș așeza-o în fruntea întregii sale opere drept motto. O înțeleg, această laconică însemnare, drept auto-caracterizare și profesiune de credință, deopotrivă. Ion Creangă este, într-adevăr, *povestariul* care a plătit tribut zilelor și nopților într-o dreaptă cumpănă, lucru care-l face inegalabil și unic. „Sfinții zilelor” sunt respectați de „omul gospodar” al lui Creangă. El își vede de „trebi”, omagiază tradiția paremiologică, se fălește, în enumerări sfătoase, cu rosturile sale diurne. Dar face parte dreaptă și fetei sale nocturne, libere, gratuite. Face năzdrăvăanii, iese în calea pătrăniilor de tot soiul, ficționează în voia unui verb care nesocotește vremelnic proverbul. Fluxul și refluxul, regresivitatea și progresivitatea constituie mișcarea tipică a eroilor lui Creangă. Aș putea nota aici că, dacă la Eminescu *unda*, cu mișcarea sa infinită de sușuri și coborâșuri periodice, își pune marca asupra întregului univers liric, la Creangă *valul* numește, mai degrabă, mișcarea de înaintare urmată de retrageri a personajului său generic, „omul gospodar”. Unda este o stare vibrantă, valul o alternanță de stări opuse care alcătuiesc împreună un rotund. Ambele iubesc, însă, gâlceava, neodihna creatoare.

Destin și poezie. S-a scris mult despre Veronica Micle în relație cu Eminescu. De la Nic. V. Baboianu (*Iubire = Durere*, 1905) la Octav Minar cel iscusit în „basne” (*Cum a iubit Eminescu*, 1911), de la Leca Morariu (*Eminescu și Veronica Micle*, 1939) la George Panu (*Eminescu și Veronica Micle*, 1909) sau Natalia Negru, de la G. Bogdan-Duică la Augustin Z.N. Pop (*Mărturie... Eminescu - Veronica Micle*, 1967) sau George Sanda (*Veronica Micle*, 1972). Si lista poate continua cu alte câteva zeci de nume. De cele mai multe ori, însă, scormonirea amănuntelor biografice nu are nimic a face cu literatura. Celebritatea protagoniștilor este chemată să scuze o curiozitate groasă incapabilă să distingă nuanțe importante pentru portretul celor doi poeți în eternitate. Documentele păstrate cu pioșenie în arhive nu trebuie lăsate la îndemâna

tuturor. Cercetătorul poate descoperi în cuta unei scrisori foarte intime un argument inedit pentru studiul său asupra artistului, dar ține de periferia culturii dezvăluirea publică a scrisorii întregi, a unor detalii pe care cel implicat nu le-ar fi expus niciodată pe tarabă, în piață. N-are nicio însemnătate și nu văd de ce am ține minte, de pildă, că Veronica i se adresa, în zilele lor bune, cu „Mițule” sau „Mițicule”. Sunt apelative la fel de caraghioase și de stupide ca oricare altele cu care se alintă îndrăgostiții. Caraghioase și stupide pentru toată lumea cu excepția celor doi locuitori ai „discursului îndrăgostit”. Dar nu completează în niciun fel imaginea noastră despre Eminescu sau despre Veronica Micle în calitatea lor de artiști, singura importantă. G. Călinescu, înclinat și el să guste incursiuni mai puțin discrete în viața scriitorilor, afirmă pe bună dreptate: „Osândind-o și reabilitând-o [pe Veronica Micle] facem sau o mare nedreptate, sau născocim o ființă de fum menită să învâluie în legendă viața simplă a lui Eminescu”. Așadar, voi păstra din relația Eminescu-Veronica Micle numai acele cuvinte care conservă ceva din *adevărul* lor mărturisit de operă, și niciodată invers.

Cei doi se întâlnesc puțin – toate cercetările biografice conduc înspre această concluzie – și își scriu experimentând un „discurs îndrăgostit” când minor, terestru, când, cel mai adesea, idealizat, pur. Se caută *pasiv*, cu gândul, cu visul, cu dorința. Absența este întotdeauna fertilă. ținând seama de o definiție completă a iubirii, cei doi se amăgesc deopotrivă. „Cât pentru mine, tu ești și vei fi pururea iubitul meu ideal, visat și dorit într-un chip vag, nehotărât, chiar din copilărie”. „Nu voi iubi niciodată o altă femeie și tu rămâi în mintea și în sufletul meu ceea ce ai fost totdeauna: visul de aur al vieții mele, singura mea aspirație, și viața cu tine, singura mea speranță”. În scrisorile lui Eminescu, iubirea împlinită la nivelul gândului, noomorfic, apare ca un leitmotiv: „Tu ai fost și ești viața mea, cu tine s-a început și s-a încheiat, și dacă nu trăiesc *pentru a gândi la tine* [s.n.], nu am la ce trăi”. Supremăția *Iluziei*, a *Visului de iubire* este absolută și întreținută de cei doi cu conștiința întreagă a sacrificiului pe care-l pretind. Eminescu vorbește despre crima de a fi iubit în acest fel o femeie, de a o fi obligat să joace rolul „copilei cea de aur, visul negurii eterne” – „să ierți că am îndrăznit a te iubi”. Tot așa cum nu cruzime va conține refuzul Veronicăi de a-l vedea, în aprilie 1889, trup părăsit de toate atributele Poetului: „și așa sunt fără nici o lege și fără nici un Dumnezeu – să-mi rămâie cel puțin acel al poeziei, care pentru mine s-a fost întrupat în ființa lui Eminescu”.

Un *vis întrupat* a fost Eminescu pentru Veronica și Veronica pentru Eminescu. Fără îndoială, urmările în poezie ale visului întrupat sunt diferite. Dacă Eminescu săvârșea cea mai „înaltă expresie a spiritului românesc”, Veronica Micle va versifica minor, într-o corespondență lirică, abia onorabilă, cu propria fantasmă erotică. Dacă Eminescu „nu voia să sacrifice ideea și aducea cuvintele legate de mâni acolo unde îi trebuiau” (G. Călinescu), erosul dobândind forța și perenitatea Ideii, Veronica Micle turna un preaplin romanțios – „și câtă dezmierdare este în mine” – în forme nedepășind fragilitatea și clipa sentimentului. Neavând forța expresivă necesară, forță cu care au fost dăruiți din plin Creangă, Slavici, Caragiale, nu va ieși din umbra poetului, nu va avea decât rareori lumină proprie. Că este „primul poet eminescian” într-un înțeles profund, de substanță, rămâne cea mai înaltă apreciere sperată. Un bun-simț înăscut ridică sentimentul și deasupra domesticului, dar și deasupra patimii sfâșietoare, melodramatice care denaturează creația altor poetese ale vremii. Strofele sale de album, aforistice de multe ori, au darul simplității înainte de toate. Mai rețin o lumină săgalnică, de o seninătate rară la Veronica Micle, când apelează la sonorități ale versului popular precum în *Pasăre cu pene albastre...*, tânguire ușoară, legănată pe tema efemerității poveștii de iubire care se joacă în cadru natural, sau în *Ah! du-te...* care are, însă, mai degrabă tonalități scăzute de romanță. Fără a coborî în lamentouri prelungi, sfâșietoare, de folclor urban, multe dintre poeziile Veronicăi Micle cer melodia, care se insinuează singură la simpla lectură a strofelor. Raportându-le la circumstanțele epocii, o oarecare *măsură* se păstrează, fraza lăcrimoasă e ținută în frâu, lamentarea are o doză de sobrietate oricum lăudabilă. Fiindcă, deși cu un instrumentar modest și cu o rezistență minimă la ideea și starea poetică de cursă lungă, Veronica Micle prinde în versurile sale chipul unic, inegalabil, etern, obsesiv al Iubirii, chiar dacă iubirile sunt trecătoare. Despărțirea voluntară de „al zilei zgomot mare” ne dă dreptul să credem că pesimismul, sentimentul zădărniceii, gustul morții sunt de substanță și nu simple transcrieri ale costumației psihologice a veacului. O inimă plină de visuri, un „creier de rând”, servite când și când de o expresie remarcabilă în modesta ei distincție, iată un portret posibil al Veronicăi Micle. Trăind în *Iluzie*, odată pierdut suportul poveștii de iubire, nu se va mai regăsi, cum presimțea într-una dintre maximele sale: „Pierzând cerul fericirii tale, cu anevoie mai poți găsi pământul de unde ai plecat”.

Ecaterina Ajder

Ion Creangă. Scena lumii, scena literaturii

Constantin Trandafir

octombrie 2019
Litteralia • nr. 51

„Lume, lume și iar lume!”

Anul cu nenoroc 1889 i-a trecut în nemurire pe cei doi mari prieteni, Eminescu și Creangă, 15 iunie și, respectiv, 31 decembrie. Tot atunci, pe 3 august, s-a stins din lumea noastră Veronica Micle, „dulcea doamnă” a genialului poet.

În spectacolul receptării, intră în joc energiile noastre psihice, intelectuale, temperamentale, conștiința obiectului etc., cu alte cuvinte, puterea noastră de înțelegere, adaptarea la actul fericit al facultăților noastre, cum ar spune Kant, față de o formă construită. În plus, omul-spectacol a contribuit, și el, la actul „reprezentăției”, antrenându-i în spectacol și pe „actorii” de pe scena orizontului de așteptare. Autorul și cititorul intră în relație pentru a împlini comunicarea numită *literatură*. Polisemia operei este, într-adevăr, și consecința lecturii, a trebuințelor reale de a citi textul. Lectura este, orice s-ar zice, o formă de dragoste. Sau dacă ar fi să dăm crezare ingenuității Blanchot, „A citi ar fi deci nu a scrie din nou cartea, ci a face să se scrie cartea sau să fie scrisă – de data aceasta fără mijlocirea scriitorului, fără ca nimeni să o scrie”; „Lectura nu face nimic, nu adaugă nimic, ea lasă să fie ceea ce este; ea este libertate, nu libertate ce dă ființă sau posedă, ci libertatea care primește, consimte, spune da, nu poate să spună decât da și, în spațiul deschis prin acest da, lasă să se afirme decizia tulburătoare a operei, afirmația acesteia – și nimic mai mult”. (*Spațiul literar*, Editura Univers, 1980, p. 124-125)

*

Se știe că Ion Creangă era, inițial, autor de scrieri didactice, de manuale, despre care coautorii pretindeau că el, Creangă, ar fi avut o contribuție neînsemnată în comparație cu a lor. Sau îi denunțau scrupulozitatea excesivă și incompetența (vulgarul Gh. Ienăchescu). *Metoda nouă de Scriere și Cetire*, fiind așa cum își spume: „metodă nouă”, se bucură de o foarte bună primire, dar și de o dizgrațioasă obstrucție din partea lui I. Pop Florantin, care îi acuză pe autori că au plagiat abecedarul lui M. Schwartz, conceput, cum observă G. Călinescu, într-o românească „jalnică”. Și *Învățătorul copiilor. Carte de cetire în clasele primare de ambe secse* are succes, cu toate că și acum acul polemic, Ion Nădejde, îi impută „erorile științifice”. Altminteri, educatorul Creangă (institutorul și autorul de manuale) stărnește, în timp, admirație. De această latură se ocupă toți biografii și mai cu seamă cercetătorii precălines-

cieni. Pentru Dumitru Furtună, autorul primei cărți închinată humuleșteanului, Creangă este „o adevărată personalitate pedagogică”, „un desăvârșit profesor” care „știa și teoria pedagogică”. Iată și ce consemna revizorul școlar Mihai Eminescu în legătură cu *Povățitorul la cetire prin scriere după sistema fonetică*: „deosebirea propusă de această broșură și învățătura rutinară și mecanică, precum se profesează ea în genere în școlile noastre, este deosebirea dintre învățământul viu și intuitiv și mecanismul mort al memorării de lucruri neînțelese de copii, este deosebirea dintre pedagogie și dresură”. Opiniile pro sau contra acestor manuale se instituie, și ele, într-un carusel palpitant. Măcar prin aceste manifestări didactice e de înțeles că humuleșteanul transplantat în dulcele târg al Iașilor era un personaj cunoscut, chiar înainte de a scrie celebrele sale povești și povestiri. În unele cercuri avea și vogă de „politician” prin cuvântările sale de un patetism simulat, deci umoristic. Se știe, de asemenea, cum a ajuns la Junimea și, apoi, scriitor în adevăratul sens al cuvântului. Mai puțin se știe că scrisul său a avut o (relativ) bună audiență chiar în timpul vieții sale, întreruptă la 50 de ani. „Reputația” lui se consolida, ca să zic așa, pe cale orală, prin circulația scrierilor sale și prin prețuirea arătată de o anume intelectualitate.

*

Avem, însă, de văzut, ceva mai important, anume spectacolul receptării operei *literare* a lui Creangă. Junimiștii îl primesc, mai toți, cu aplauze, dar din motive diferite de ale noastre, cei de azi. Îl socotesc pe Creangă un admirabil „scriitor popular”, ceea ce vrea să spună

Constantin Trandafir

autor spontan, neviciat de cultură, într-un sens oarecum condescendent. Cu totul altfel îl recepta Eminescu. „La impunerea lui critica scrisă n-a luat parte (...) Nimeni n-a manifestat vreo îndoială cu privire la excepționala apariție literară. Consensul, de la început, între oameni de litere, a fost general” (Vladimir Streinu, *Ion Creangă*, Editura Albatros, 1971, p. 47). Vrea să spună Vladimir Streinu că valoarea povestitorului n-a putut fi contestată în mod serios. Ea s-a impus cu forța unei evidențe care, negreșit, poate provoca îndoieli, neadeziuni obtuze, dar, în realitatea ei de fapt, existând fără drept de apel. Mai mult, adesea receptarea a fost contradictorie în sensul de dinamică spectaculoasă. Până la jocurile cu mai multe strategii, pe care le pune în mișcare și care vor provoca impactul, se găsesc oameni cu înțelegere literară. „Sentința” lui Maiorescu grăiește, de la bun început, prin chiar publicarea textelor în *Convorbiri literare*. Mentorul îl vede pe „neprețuitul Creangă” și e convins că scrierile lui sunt „o adevărată îmbogățire a literaturii noastre”. El este cotate ca scriitor „dintre cei mai cu limbă românească ce i-a avut literatura românească” (*Neologisme*, 1881, reprodus în *Critice*, II, EPL, 1966). Tot acum, comprehensivi la modul explicit se arată Vasile Conta și chiar George Panu, care îl plasează pe povestitor alături de Eminescu și Lambrior, printre cei mai autentici români, adică în compania unor figuri emblematice pentru ceea ce se numește spiritul național-popular.

*

Opera lui Creangă este esențial dramatică, spune G. Călinescu: „Este un personaj, autorul, care stă în fața noastră, gesticulează și vorbește (...) Mai sunt în *Amintiri* și alți eroi care vorbesc și care se definesc prin cuvânt după legile teatrului. Aceste personaje sunt jucate tot de povestitor, încât în rolul lor intră conținutul obiectiv, dar și interpretarea de actor a povestitorului, care e o notă din conținutul subiectului însuși. Cu alte cuvinte, totul este în cele din urmă (în *Amintiri*, n.n.) un lung monolog, valabil prin cât se exprimă dramatic. Nici Creangă, nici Caragiale și nici povestitorii în genere nu sunt autori epici, cum se crede de obicei” (*Ion Creangă*, E.P.L., 1966, p. 313). Vorbind despre această atotstăpânitoare teatralitate și spectaculosul pe care îl conține opera, se cuvine să avem în vedere vechea temă a „teatrului lumii”. Trebuie făcută precizarea la îndemâna oricui, că prin caracterul teatral nu vom înțelege ostentație, retorism, fanfaronadă,

gesticulație histrionică. Avem doar de-a face cu mari înscenări, care se sprijină pe elementul conflictual, ritm, dialog, monolog, replici. Și pe un întreg arsenal de elemente teatrale: decor, gest, gag, voce, deghizare. „Născocirile” sau relatările scenice au o dinamică spectaculară, cum vom vedea, cu momente armonioase ori deformatoare, cu feerii și reliefuri grotești.

În înțelesul cel mai pur, avut în vedere aici, scenicul se întemeiază pe *mișcare*, pe confruntarea dintre factori opuși, din care vom deduce nu excesul de intrigă, ci existența acelei *fable dramatique*, a *ritmului viu*, a *conflictului* care culminează în crize, a tensiunii orientate mereu spre o soluție. Din acest motiv, ritmul este „de aventură”, combinat cu mișcarea însuflețitoare a faptelor de viață specific țărănească. Între altele, arta este „punerea în scenă a unei ființe” (H. Lefebvre). În *Amintiri*, trecerea succesivă de la o scenă la alta se supune condițiilor rememorării, ritmul fiind când discontinuu, cu intensificări și scăderi, în funcție de reliefurile faptului rememorat. Astfel, la început ritmul este lent, marcat de o ușoară undă nostalgică. Să reținem că fiecare capitol-act adoptă acest ritm al evocării, amintind și de prologul mai vechilor piese de teatru, apoi ritmul se precipită odată cu înaintarea în istorisire, ivindu-se pe parcurs și momente de „relaxare”. Iată-l pe omniprezentul Nică simplu spectator (martor), în timp ce bunicul David Creangă preia inițiativele povestitorului-actor. E un fel de „teatru în teatru”, căci de fapt tot Nică rămâne singurul actor, dialogul sau alt monolog fiind introduse cu bună știință în scenariul-monolog de bază. Apoi, în ciuda popasurilor „lirice”, episoadele se succed vertiginos: pedepsirea Smărăndiței, proclamația lui Nică și fuga de la școală, prinderea lui bădița Vasile cu arcanul, insistențele mamei de a-l da pe băiat la școală, îmbolnăvirea lui de holeră, pe urmă de râie căprească, odiseea cu plutașii pe Bistrița, de la Broșteni la Borca și de aici la Pipirig etc. La fel se întâmplă și cu celelalte capitole-acte, cu deosebirea că în capitolul al doilea scenele au o anumită autonomie. Povestitorul nostru e un „psiholog în mișcare”, și nu atât la modul vizual, cât auditiv. Parcă auzim cum vuia satul de vătale; dar și vedem isprăvile, „nebuniile”, „drăcăniile” și ghidusiile copiilor. Parcă trăim alături de oamenii aceștia („lume, lume și iar lume!”) aflați într-o neconținută forfotă. În această animație estetică, care reiese din narațiune, se conturează o lume de o remarcabilă autenticitate: părinți, frați, bunici, megieși, rude, preoți, dascăli, prieteni – „poporâni dintre aceia, tot unul și unul”. Nimic nu e static, deși (sau tocmai pentru că) totul se petrece la nivelul povestirii, adică literar: mama toarce, țese, coace pâine, face tot felul de „minunății”, intrând parcă în ficțiune. Tatăl merge într-un ținut parcă imaginar, în pădure la Dumesnicu, vine seara târziu acasă, intră în dispută cu Smaranda în

Ecaterina Așler

privința școlirii lui Nică, merge la târgul plin de lume să vândă sumane. Preoții umblă pe la săteni, cu treburi bisericești sau laice, trec pe la școală, se ceartă între ei, pornesc cu copiii prin sat în cele două ajunuri, la Crăciun și Bobotează, ca într-o expediție: copiii sunt într-o permanentă fojgăială, la școală mai mult se zbenguie, se scaldă în Ozana „cea frumos curgătoare”, întemeiază șezători, torc alături de cei mari și de dragul fetelor; catihetii, în loc să învețe, cum încearcă sârmanii Trăsnea și Davidică, se țin de chiolhanuri, ca acelea de la Pavăl ciubotarul sau ca acelea de la „cinstita crâșmă” a prea frumoasei crâșmărițe din Rădășeni...

*

Amintirile, Povestile și Povestirile colcăie de viață adevărată și de bună dispoziție, care sunt baza estetică a umorului. Dacă mișcarea și puterea dialogică ar slăbi, în tiparul monologic s-ar produce încremenire și reificare. Însă comedia e trepidantă și enormă. Iată iuresul unei mult citate scene: „Atunci eu mă dau iute pe o creangă, mai spre poale, și o dată fac: zdup! în niște cânepă care se întindea de la cires înainte, și era crudă și până la brâu de înaltă. Și nebuna de mătușa Mărioara, după mine, și eu fuga iepurește prin cânepă și ea pe urma mea, până la gardul din fundul grădinii, pe care neavând vreme să-l sar, o cotigeam înapoi, iar prin cânepă, fugind tot iepurește, și ea după mine, până în dreptul ochului, pe unde-mi era mai greu de sărit; pe de lături iar gard, și hârșita de mătușa nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului! Cât pe ce să puie mâna pe mine. Și eu fuga, și ea fuga, și eu fuga, și ea fuga până ce dăm cânepa toată palancă la pământ...”. În *Povești*, această desfășurare a secvențelor e și mai ritmată, o „lărgire activă” și un „dinamism complinitoriu”, cum ar spune Bahtin. Un singur exemplu, și acesta binecunoscut: „Atunci vine și împăratul cu o mulțime de oameni, cu cazmale ascuțite și cu cazane pline cu uncrop, și unii tăiau gheața cu

cazmalele, alții aruncau uncrop în tâțânile ușii și în borta cheii, și după multă trudă, cu mare ce hălăduiesc de deschid ușa și scot pe oameni afară”.

Semnul cel mai distinctiv al teatralității (și al teatralității epicului, desigur) îl constituie categoria de personaje și modul lor de a reacționa. Prin mecanismul funciar teatral al povestirii, al oralității, care se adresează, antrenează, interpretează etc., personajul spectator intră în miezul lucrurilor, pe scenă. Asistența aceasta se aseamănă întrucâtva cu corul antic, numai că nu comentează, deși conlucrează, nu scoate un cuvânt, deși „vorbește”. Și totuși, s-a spus că marele nostru povestitor nu creează personaje de-sine-stătătoare, deoarece el surprinde doar tipologia, colectivitatea și nu eroi individualizați. Până la un punct, acesta e adevărul. În definitiv, facem cunoștință cu o lume. „Autobiografia” lui Creangă are un regim aparte, cu apropieri puține de memorial și cu o situare fermă în plan literar. E *creație*. Nu e deloc paradoxal a se observa tocmai aptitudinea unică pentru ficțiune („Pactul cu imaginarul”), care asigură o mai clară autenticitate. Narratorul din *Amintiri* are libertate deplină, măcar că povestește despre personaje cu o identitate biografică precisă care săvârșesc fapte petrecute cu adevărat, nescornite. Dar indivizii aceștia din viața cea de aieva devin personaje literare tocmai prin libertatea povestirii. Ea, povestirea, îi umanizează și, de aceea, le oferă un mai mare procent de veridicitate și devin impresionante. De reținut, întâi de toate, personajul *care* vorbește și *despre care* se vorbește (Nică) și nu la mare distanță – personajele însoțitoare, cu evenimentele și întâmplările lor, ale realității, de unde rezultă atât subiectivitatea cât și „realismul” operei lui Creangă. Personajul-martor se implică masiv în narațiune, știe foarte bine să preschimbe realitatea într-o poveste, de aceea viața lui însuși se transformă într-un destin de excepție.

Nu mai încapă îndoială, Creangă realizează prin puterea sa de creație, chipuri particularizante în mișcare, prin limbaj, gestică, prin monolog și dialog, chiar și prin determinările autorului-narratorului. Putem spune, deci, că figurile sunt create intens, fără a se recurge la amănunțimi analitice. De altfel, interpretarea psihologică este improprie și în cazul personajelor, ca și în cazul autenticității, care trebuie mereu plasate în plan spiritual și, mai ales, în plan literar. Să menționăm, deocamdată, doar că personajele, chiar și cele episodice, au un contur bine desenat (părintele Ioan Humulescu, bunicul David, Smărăndița, Mogorogea, mătușa Mărioara, bădița Vasile, Ștefan a Petrei Ciubotarul, moș Bodrângă, popa Buligă, moș Luca, crâșmărița din Rădășeni, Popa Oslobanu etc., pentru a ne limita la *Amintiri*), fără să fie nevoie de stăruință psihologică. Nu înseamnă că dimensiunea interioară a eroilor este trecută cu vederea. Ea, ca

de altfel și celelalte nivele ale operei, se realizează *scenic*. Dramaticul, să accentuăm, trebuie căutat în zona acestei categorii a narațiunii – personajul, care, la rândul ei, rezidă în limbaj. Este, în general vorbind, și opinia unui naratolog: „Într-o operă literară, vorbirea personajelor se bucură de un statut particular. Ea se referă, ca orice vorbire, la realitatea schițată, dar în egală măsură reprezintă un act, actul de a articula această frază” (J. L. Stryan, *The elements of drama*, Cambridge, 1960, p. 50).

„Puternica structură dialogică”, de care aminteste adesea G. Călinescu, nu înseamnă dialogul în sens strict, discuție obișnuită între personaje, fenomen comun și operelor dramatice, și celor epice, dar fără să fie dramatice în cazul narațiunii. Nu doar simplul fapt că la Creangă există dialog și monolog, nu simpla prezentă a personajelor care discută atribuie operei însușire dramatică. E, să spunem iarăși, ceea ce numeam continua adresare către ascultători, fabuloasa oralitate, verva și pitorescul. Fără această locvacitate, eroii ar rămâne infirmi din punct de vedere caracterologic. Automatismul, atât cât este, îi slujește lui Creangă, ca și lui Caragiale, pentru a-și întemeia felul propriu de a exista. „Misterul lui Creangă nu e nici graiul bogat, nici stilul de a caracteriza oamenii după, ci talentul literar de a caracteriza oamenii după modul lor verbal” (G. Călinescu, *op.cit.*, p. 311).

*

Având în vedere producerea artei literare cu ajutorul cuvintelor, ca să-l parafrazăm pe Valéry, prima trimitere, când ne referim la Creangă, trebuie făcută la teatralismul medieval: „Tot jucându-se, spiritul formator de limbă sare de fiecare dată de pe planul material la idee”, concede J. Huizinga (*Amurgul Evului Mediu*, Editura Univers, București, 1970, p. 38). Între cele două planuri există o strânsă legătură, încât ele, planurile, sunt percepute ca unul singur. Cu toată impresia de improvizație, cuvântul este drămuț cu atenție, așa cum cere arta

scenică, mai cu seamă. Paradoxal, aproape magic, în pofida poftii de taifas, predomină concizia ca ideal de stil, concizia socotită ca *virtutes narrationis*. Avem de-a face, apelând acum la cuvintele lui W. Kayser, cu un ultim semn al vorbirii, cu acea situație în care limba declanșează ceva ce n-a existat mai înainte, ca într-o lume, cum am zis, magică. Și, pentru a ne păstra în subiect, se poate afirma că personajele n-au la îndemână decât puterea de a se însufleți prin cuvânt. În primul rând, prin cuvânt. Un singur exemplu: Împăratul Roș, ca și tatăl lui Harap-Alb, vorbește ca orice om de rând, cum de altfel și este: „- A dracului treabă! Uite ce blândă mi-a ieșit pe trup. Să fi fost nimic... parcă nu-mi vine a crede. Însă mai știu eu?... Ori părerea mă înșală, ori s-a stricat vremea, zise împăratul; din două, una trebuie să fie numaidecât. Dar până una-alta, ia să mă duc eu să văd ales-au nășipul din mac acei nespălați care-mi rod urechile să le dau fata?”.

Dar reala funcție dramatică a vorbirii personajelor rezidă în *intonatie*, în valențe sonore, onomatopeice ale cuvintelor și propozițiilor. Când se întâlnește cu feciorul Craiului, Spânul recurge la un registru complex al discursului, de la replica anostă și perfidă („- Bun întâlnișul, voinice! Nu ai trebuință de o slugă la drum? Prin locurile astea e cam greu de călătorit singur...”), la vorba mieroasă și „teatrală”: „- Cât despre inima mea, s-o dea Dumnezeu oricui, zice Spânul oftând; Numai ce folos? Omul bun n-are noroc; asta-i știută...”. Vocile Spânului se diversifică spectaculos de când, prin înșelăciune, devine slugă și până ajunge „stăpânul” lui Harap-Alb. Narațiunile sunt pline de exclamații, interjecții, întrebări, repetiții, rezonanțe imitative. Cel care vorbește este totdeauna un actor ale cărui gesturi și „voci” urmăresc să producă *efecte*, să concentreze atenția, impresia e de curent continuu, cu multe cumulări expresive. Alături de inflexiunile de ton, de o varietate nesfârșită, contribuie și efectul verbelor la determinarea „rolului”, ca o alegere prealabilă: a *tolocăni*, a *șovâlcăi*, a *clămpăni*, a *bădădăi*, a *sfârcăi*, a *dondăni*, a *băzâi*, a *mormăi*, a *hodorogi*, a *formăi*, a *dărdăi*, a *horcăi*, a *molfăi*, a *se stropsi*, a *bombăni*, a *hârșcăi*, a *părpăli*, a *scânci*, a *icni*, a *bojbăi*, a *lălăi*, a *olicăi*, a *linchi*, a *bolborosi* etc. Să se observe „ecoul” verbelor din următorul fragment: „Și atunci, unde nu începe Flămânzila a *cărăbăni* deodată în gură câte-o haraba de pâine și câte-o iavoliță întregă, și repede mi ți le-a *înfulecat* și le-a *forfăcat*, de parcă n-au mai fost. Iar Setilă, *dând fundurile afară* la câte o bute, *horp!* ți-o *sugea* dintr-o sorbitură, și *răpede-răpede mi ți le-a supt* pe toate de-a rândul, de n-a mai rămas nici măcar o picătură de vin pe doage”.

Nu mai puțin revelatoare sunt succintele precizări „din paranteze”, indicații scenice, care fac parte integrantă din text, constituind un indiciu secundat

și extern al coerenței acestuia și contribuind la individualizarea și distingerea varietății omenești. Este, potrivit distincției făcute de Roman Ingarden, acea interacțiune dintre „textul principal” (*Haupttext*) și „textul auxiliar” (*Nebentext*), primul cuprinzând dialogurile, ansamblul discursului, al doilea – indicațiile despre loc și timp, caracterizări scurte ale personajelor și notații despre gesturile lor. Toate detaliile se compun din scurte determinări de neuitat, destinate să „creeze intens figurile”: mama e „ahotnică, „bisericoasă”, „vestită pentru năzdrăvăniile sale”, „plină de minunății”; „Nică o tigoare de băet, cobăit și leneș de n-are păreche”, „un băiet prizărit, rușinos și fricos și de umbra lui, dar și „cel mai bun de hârjoană și slăvit de leneș”, Smărăndița popii e o „zgâtie de fată, ageră la minte și așa de silitoare, de întrecea mai pe toți băietii din carte, dar și din nebunii”; popa Oșlobanu e „un om hursuz și păclisit”, un „ceapcâne de popă”; moș Vasile „un cărpănos și-un pui de zgârie-brânză”; dascălul lordache, fărânitul de la strana cea mare”, „clămpănea de bătrân ce era, și-apoi avea și darul suptului”; Nic’a lui Costache e „răgusit, balcâș și răutăcios”; „Trăsnea, bucher de frunte și tâmp în felul său”, „chilos” „tare de cap”, nu-i bun „nici de zama ouălor”; „popa Buligă umblă tămâiet și aghezmuț des-dimineată”; fata Irinucăi e „balcâșă și lălăie, de-ți era frică să înnoptezi cu ea în casă”; soacra „lega paraua cu zece noduri și tremura după bani”; prima noră – „nu prea tânără, naltă și uscățivă, însă robace și supusă”; cea de-a doua, „mai în vârstă și mai încrucisată”; Dănilă e „leneș, nechitit la minte și nechibzuit la trebi”; fata babei, „slută, leneșă, tăfnoasă și rea la inimă”, „se alintă cum s-alintă cioara în laț” s.a.m.d. Aceste „texte secundare” luminează textul principal, dar ele capătă concretete prin dialog, adică prin limbajul direct, și numai astfel câștigă consistență dramatică.

Funcțiunea spectaculară a operei lui Creangă îi reduce sau îi suprimă, cum anunțăm, funcțiunea didactică. Din acest punct de vedere, se mai produce un fenomen foarte interesant, cu dublu sens: pe de o parte, are loc o artistizare prin convențiile spectaculare, pe de altă parte, *inventia*, prin teatralizarea existenței, coboară în viață. Acest aspect se observă mai bine când jocul și carnavalescul intervin în potențarea dramatică, în acest de necuprins *Theatrum Mundi*. „Rol și joc, scenă și spectator - crede H. R. Jauss -, dețin ca și alte categorii estetice, avantajul hermeneutic de a putea defini con-comitent comportamente asimilate acestora, astfel încât valențele lor pot fi explicate pe un teren mai cuprinzător decât cel al simplei lor intenționalități, mai mult sau mai puțin neclare” (*Experiență estetică și hermeneutică literară*, Editura Univers, București, 1983, p. 155).

Opera lui Creangă a făcut din *scena lumii* o scenă a literaturii plină de greutate și răsfăț estetic.

Ecaterina Ajder

Creangă și Topîrceanu

Nichita Danilov

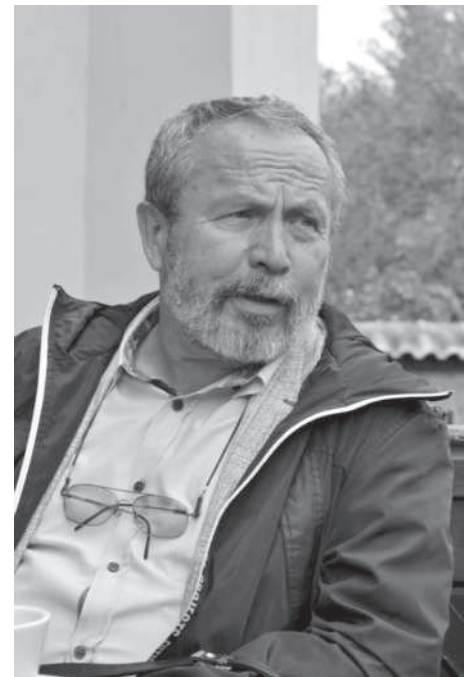
Când unii mă întrebau (asta se întâmpla de mult) cum se explică faptul că niște scriitori atât de mari cum sunt Creangă și Topîrceanu au putut locui în case atât de mici (Bojdeuca și cu căsuța de pe strada Ralet seamănă între ele ca două picături de apă, una lăcrimează pe deal, alta supurează ceva mai la vale), eu le răspundeam că atât Ion Creangă, cât și George Topîrceanu au fost niște oameni mari, extrem de mari, mult mai mari decât casele lor pe care le purtau ca pe niște cochilii în spinare... „Cum, spuneau mirati vizitatorii (copiii chicoteau chițcăind pe la colțuri), poate un om să fie mai mare decât casa în care locuiește?” Iar eu le explicam pe-ndelete că da, se mai întâmplă și minuni de astea pe lume, că așa s-a întâmplat cu autorul „Amintirilor din copilărie”, și cu cel al „Baladelor vesele și triste”, care aveau bizarul obicei de-a se plimba noaptea pe străzile pustii și întortocheate ale leșilor, purtându-și ca niște melci micuțele lor case în spinare și că, după un timp, plecând în eternitate, ei au lăsat posterității casele sufletului lor drept mărturie că au fost și ei cândva, vorba unuia, ce altceva decât „un boț de carne” prevăzut cu ferestruici, răsufletori, obloane ascultătoare și alte hangarale mai mult sau mai puțin folostoare omului și Domnului... „Cum au fost în realitate Creangă și Topîrceanu?” mă întrebau cu glasuri clinchenitoare micuții vizitatori. „Cum să fie, le răspundeam, au fost așa cum sunteți și voi acum, când veseli, când triști, când zglobii, când năbădăioși, foarte deștepti și mereu puși pe pozne...” „Făceau pozne Creangă și Topîrceanu?” „Oho, le răspundeam, și încă, vai, ce mai de-a pozne...” Și începeam să povestesc cum unul trăgea cu pușca în ciorii, iar altul în cărți de joc lipite de perete sau în muștele ce bâzâiau prin gunoale... „Și nu se spărgeau geamurile?” „Se spărgeau doar geamurile de la vecini, iar timpanele urechilor curioase se făceau și ele cioburi”, conchideam.

Asta s-a întâmplat pe vremuri, când, pentru o perioadă foarte fericită, dar scurtă a tinereții mele, lucrasem ca muzeograf la casa unuia dintre ei; de atunci datează și câteva însemnări pe care le-am așternut într-un caiet, meditănd la viața și opera celor doi scriitori ce au marcat destinul cultural al dulcelui târg al leșilor...

Subțirel și sprinter, cu aerul său de licean întârziat, George Topîrceanu îl însoțea la pescuit și vânatoare pe Ceahlăul literaturii române, Mihail Sadoveanu. Cei

doi puteau fi văzuți, prin anii 1920, în perioada de glorie a „Vieții românești”, trecând pe Cuza Vodă, în apropierea teatrului, în Copou, sau pe strada Lăpușneanu. Subțirimea unuia și masivitatea altuia smulgeau, dincolo de admirație, și zâmbete răutăcioase trecătorilor. Privindu-i pășind pe trotuar pantalon lângă pantalon și pălărie lângă pălărie (ca două talere ale unei balanțe literare, unul mai sus, altul mai jos), automat îți răsăreau în fața ochilor Stan și Bran. Bran mergea tăcând, iar Stan se învârtea ca un titrez în fața lui. Unul părea prea grav, celălalt, prea vesel. Această stranie pereche coborâta parcă din lumea filmului mut îți amintea de-o alta, care bătuse și ea, câțiva ani de-a rândul străzile prăfuite ale mereu nostalgicele noastre urbe: Creangă și Eminescu. Contrastul dintre ei era, probabil, la fel de izbitor. Privit din spate, Creangă ne-ar fi amintit de Bran, iar autorul „Luceafărului” de un Stan ceva mai îndesat. Statura scriitorilor, am putea spune, păstra disproporția dintre dimensiunea genului epic față de cel liric. Proza era masivă, iar poezia ceva mai pirpirie. În timp, doar sobrietatea se inversase. Cu aproximativ o jumătate de secol mai înainte, prozatorul era vesel și pisicher, iar poetul sobru, sumbru și regal, vorbesc de Creangă și Eminescu. În epoca de aur a „Vieții Românești”, autorul „Baladei chirișului grăbit” preluase câte ceva din veselia neastâmpăratului Creangă, iar autorul „Fraților Jderi” moștenise ceva din tăcerea vuietului poeziei eminescene. Natura și cultura posedă mecanisme care se reglează de la sine. Funcționează și într-un loc, și în altul legea compensației. Golul dintr-o epocă e reprezentat de plin în alta și viceversa. Creangă și Eminescu își au corespondență, păstrând oaresicare proporții, în Sadoveanu și Topîrceanu. S-a produs o inversare doar de ton, de gravitate. În sensul că proza sadoveană păstrează ceva din grandoarea viziunii eminesciene, iar poezia lui Topîrceanu ne amintește, pe alocuri, de întorsăturile frazei autorului lui „Harap Alb”. Desigur că între timp evoluția și-a spus și ea cuvântul: dacă societatea a luat-o în sus, literatura a îmbrăcat o haină tehnicistă. În epoca „Junimii”, ea era secretată în mod natural de porii și glandele artistului, pe când în cea a „Vieții Românești” autorul apelează la o matrită. Și la Sadoveanu, și la Topîrceanu scrisul capătă ceva din caracterul epocii în care au trăit, când s-a trecut de la producția manufacturieră la cea de serie. Se cunoaște forma. Cuvintele nu izvorăsc chiar spontan, ci sunt turnate în forme ce poartă ștanța meșterului. Metafizica unuia și umorul celuilalt sunt produse aproape pe bandă rulantă...

Spre deosebire de humorul lui Creangă care este epidermic, visceral (el izvorăște din latura profundă a personalității sale și se prăvale ca o cascadă în sufletele celorlalți), umorul lui Topîrceanu e tașos, dichisit, studiat; el stârnește în sufletul cititorului un răs ascuțit, parcă tras la polizor. La Creangă nu putem vorbi de

Nichita Danilov

cabotinism, ci doar de un fel de bulimie (chiar și râsul lui e nesățios) și de viclenie, de viclenia unui om sănătos, crescut aproape de „tăta” humii, care ce-are-n gușă, are și-n căpușă, pe când la Topîrceanu simțim decorul, simțim parada. Umorul său e studiat, pus la patru ace. Calambururile verbale presărate cu proverbe și ziceri din popor ale unuia, se transformă într-o demonstrație de prestidigitatie la celălalt. La Creangă simți parcă râsul unor animale ce se zbenguie prin jungla lingvistică, pe când la Topîrceanu iepurării și porumbelii răsar dintr-un joben și-și iau zborul în aer, dispărând după o draperie fumegândă. Ecourile hohotelor de răs ale primului se înmulțesc neconștient, pe când râsul stârnit de celălalt se stinge odată cu aplauzele sălii. Humuleșteanul posedă o memorie ancestrală, în sufletul lui s-au adunat toate impulsurile, toată ironia când dulce, când amară a țaranului din partea de sus a țării, a țaranului de la munte care a cunoscut pe propria piele vitregia istoriei și a rămas statornic; memoria lui Topîrceanu este mai sensibilă la prezent și la un viitor apropiat. Ea nu pare să aibă prea multe rădăcini implantate în trecut. El e mai degrabă reporter decât poet. Poezia și proza sa se bazează pe observație directă. Creangă urmărește lumea cu un aparat care apropie și mărește distanța dintre el și lume, în funcție de impulsurile de moment, Topîrceanu introduce realitatea sub lupă. La el detaliile și tarele caracterului uman seamănă cu niște bacterii așezate pe o bucățică de sticlă sub microscop. La Creangă exteriorul și interiorul se amestecă, microscopul lui este el însuși... Microbii săi circulă în aer. Trec dintr-o epocă în alta. De aceea râsul său e contagios ca și răceala de primăvară și la fel de „luminos” ca un strănut sănătos stârnit de un răsărit de soare...

La Topîrceanu fiorul liric e asemenea unui râuleț de munte ce clipește printre pietre. Sunetul său e când vesel, când trist. Veselia și tristețea sa au însă o cadentă

mecanică. În acest sens aş asemăna poezia sa cu o peliculă din vremea filmului mut. Imaginile care ne apar în fața ochilor sunt foarte bine conturate, bizariile răsar la fiecare pas. Omul e privit ca un fel de mecanism, ca o gănganie compusă din elemente dizarmonice. Sunetele care însoțesc imaginile sunt produse de o pianină mecanică, ale cărei clape se mișcă de la sine în semiîntinericul sălii de cinematograf. Pentru Topîrceanu poezie înseamnă matematică pură. Muzica versului său se bazează mai mult pe armonia numerelor, decât pe sunetul interior. Revelatoare în acest sens este mărturia poetei Otilia Cazimir, care referitor la „modul de gestație” al cunoscutelor sale „Rapsodii de toamnă” spune următoarele: „Îmi aduc aminte de munca îndârjită, aproape neomenească, pe care a cheltuit-o ca să cizeleze „Rapsodiile de toamnă”. Arunca atâta material (după care mie mi se rupea inima), ciocănea și întoarcea pe toate fețele fiecare vers, ca să zvârle tot la coș și să ia totul de la capăt, încât nu obosea numai el, ci și eu, care nu făceam decât să asist la această muncă de Sisif. Săptămâni în șir a trudit cu înverșunare, cu dușmănie parcă, până a reușit să realizeze acest colier de strofe scilipitoare și transparente, de puteai să juri că fuseseră improvizate.” După cum se vede, poetul nu așteaptă inspirația, el ciupește mereu aceeași strună, armonizând sunetul, aducându-l spre perfecțiune. El nu se lasă prins de fierbințeala ce-i cuprinde sufletul, mintea sa calculează totul la rece. Rațiunea îl împiedică să devină impetuos. El lucrează pe partituri mici. Întregul se naște din fragmente minuscule, aranjate cu penseta în ansamblu. Topîrceanu nu are curajul să scrie totul dintr-o dată, ci, cu minuțiozitatea caracteristică unui spirit rece, fanatic, finisează fiecare vers. Munca sa e la fel de minuțioasă ca și cea a unui ceasornicar, care descompune și apoi assemblează la loc un mecanism extrem de complicat, care trebuie să funcționeze cu precizie milimetrică. Impulsurile lăuntrice nu-i inspiră încredere. Ele, desigur, vin cu sau

fără voia sa. Poetul însă le suprimă. La el rațiunea e mai puternică decât trăirea. Dacă în viața de toate zilele e superstitios, mistic chiar, înclinat să dezlege misterele lumii apelând la parapsihologie și este bântuit de viziuni și premoniții, în poezie e rece și logic. Chiar ironia și sarcasmul sunt parcă tratate cu rigla și compasul.

„Topîrceanu – scrie Garabet Ibrăileanu, mentorul Vieții Românești, unul din oamenii care l-au ajutat pe autorul *Parodiilor originale* să se stabilească la Iași - este mai întâi un poet liric. Dar un poet liric de o natură specială. D-sa combină în multe din poeziile sale, și anume în cele mai reușite, impresionabilitatea și pasiunea celui mai subiectiv liric cu observația pătrunzătoare a unui realist. Poate din această cauză inspirația sa poetică ne dă o impresie neobișnuită de luciditate, dacă cumva luciditatea aceasta nu se datorește controlului pe care-l exercită inteligența asupra inspirației. A releva rolul prea excesiv al inteligenței în creația lirică nu credem că este un elogi de invidiat, adus unui poet liric. De aceea ne vom permite să-i aducem dlui Topîrceanu acest elogi. Cu atât mai mult, cu cât singur ne a dat de multe ori a înțelege (de pildă, în prefața *Parodiilor originale* că facultatea lui dominantă, creatoare, este inteligența. Fără îndoială că dl Topîrceanu greșeste. Ar fi banal să-i mai dovedim acum că nu există artă fără instinct artistic și să-i arătăm că d-sa are un instinct artistic sigur. Este drept însă că, în invenția și mai cu seamă în realizarea poetică a dlui Topîrceanu inteligența joacă un rol neobișnuit. Aceasta este însă o forță și o slăbiciune în același timp. O forță, căci prin inteligență dl Topîrceanu este stăpân pe toate mijloacele sale - senzații, imagini, sentimente -, din care știe să scoată maximum de randament... Ne gândim la minunatele sale *Parodii*..., în care a prins esența și fizionomia atât scriitorilor și le-a redat în chip surprinzător, prin acel gen de exagerare care constă în izolarea și reliefarea însușirilor caracteristice ale unui scriitor. Unele dintre aceste parodii scot în relief fizionomia scriitorului respectiv mai bine decât orice critică propriu-zisă.” G. Călinescu e ceva mai tranșant. Afirmările sale puse ca o pecete pe creația lirică a lui Topîrceanu au influențat opiniile criticilor ce l-au urmat, împingându-l pe autor într-un con de semi-umbră: „Cu privire la G. Topîrceanu se constată două atitudini în sfera unei considerații generale. Unii îl pretuiesc ca pe un poet mare, alții ca pe un poet minor. Cea dintâi opinie este greu de susținut. Însă în starea poeziei de azi, când adesea lipsește scriitorului îndreptățirea însăși de a scrie, expresia „minor” poate să fie rău interpretată. Să spunem dar că Topîrceanu e socotit ca un poet al universului mic. Dar unde se află adevărata poezie? Oricâtă încântare ne ar produce *Parodiile originale*, spiritul nostru critic întâmpină greutate să găsească alt merit decât acela de observație și virtuozitate în niște compuneri al căror punct de plecare este în poezia altora. O

parodie este în definitiv o pastişă, exagerată, ca spre a și găsi iertarea în recunoașterea imitării. Topîrceanu însuși le numea „pagini modeste de critică literară în pilde”. Totuși se poate observa la el acel fenomen de uitare în model care e chiar semnul clasicei inspirații.” A trebuit să vină Nichita Stănescu ca să-l scoată din nou la lumină.

Pentru a-și menține rațiunea trează, dar și pentru a intra în pielea personajelor, lucrurilor și ființelor umile pe care le caricaturizează dându-le dimensiuni umane, Topîrceanu bea cafea peste cafea și fumează țigară de la țigară. Imită gesturile și stilul. Când capul îi pocnește de de oboseală, își cufundă picioarele minuscule într-un lighenaș de cositor plin de clăbuce de săpun și fire de păr retezate cu briciul din propria barbă. Barbieritul de dimineață constituia pentru Topîrceanu un exercițiu de prestidigitatie. Poetul stătea îndelung în fața oglinzii rotunde încastrate într-o ramă veche, contemplându-și fruntea, nasul, ochii, dar și bărbia acoperită de clăbuci de săpun. În momentul în care își punea briciul în mișcare, fizionomia lui revenea ușor-ușor la aspectul ei cubist. Privindu-și trăsăturile, fața lui Topîrceanu era străbătută de un surâs strâmb, pe cât de vesel, pe atât de cinic. Privind clăbucii plumburii din lighenaș, printr-o asociație ciudată de idei, lui Topîrceanu îi reveneau disparat în memorie, făcându-l să se încrunte, crâmpieie din anii petrecuți la internatul liceului „Matei Basarab” din București, viața de „cazarmă” cu clopotelul care i deștepta pe elevi iarna cu noaptea-n cap, profesorii rigizi, pedagogii ce se purtau ca niște zbirii, alinierea, apelul, rugăciunea de dimineață, rugăciunea de seară, masa, bătaile cu perne, umiliințele îndurate din partea profesorilor, dar și a elevilor din clasele mai mari, care-l puneau la corvoadă. Îi reveneau în minte, de asemenea, și crâmpieie din perioada războiului și a prizonieratului bulgar, mulțimea de morți și de răniți plutind pe valurile Dunării, vâlmășagul de oameni îngrămădiți pe bac, cuprinși de o panică nebună, împingându-se cu sălbăticie unii pe alții, călcându-se în picioare, făcându-și loc cu pumnii, trecând cu cizmele peste fețele și chipurile răniților, căzând în valuri și agățându-se de puntea vasului, încercând să scape din învâlmășeală cu orice preț. Cu obrazul pe jumătate barbierit, Topîrceanu rememora aceste scene, pătruns de sentimentul că atât în vreme de pace, cât și în vreme de război omul se comportă mai rău decât fiarele. Așa se întâmpla în viața cea de toate zilele, dar și în viața literară, unde se duceau războaie îndelungi și se plăteau polițe pentru orice vorbă de duh protăpită într-un colț de pagină. Toate acestea, îl încrâncenau, făcându-l să privească lumea dintr-un punct de vedere comic, ilar.

După ce își făcea toaleta, Topîrceanu își ștergea fața cu un prosop aspru, își așeza cu migală instrumentele de barbierit în trusă, și se așeza la masa lui de lucru, plină de tot felul de ustensile și hârtii.

Ecaterina Ajder

Fondul Național „George Enescu”

Mircea Colosenco

La începutul anului 1913, la 23 februarie, George Enescu - domiciliat în Paris, Rue de Clichy. no. 26, donează Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, prin administrația Casei Școalelor, suma de 27.000 lei spre a forma un fond inalienabil numit „Fondul George Enescu”, în vederea organizării unui Concurs de compoziții muzicale la scară națională anual și acordării de premii pentru cele mai bune lucrări.

Cu acest prilej, a fost alcătuit un Regulament de participare (ulterior editat de Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva 1913, 10 p.), prin avocatul G. Tomaziu. Donația lui George Enescu a urmat căile legale de a fi încadrată juridic ca instituție de stat: acordul Secției Notariat a Tribunalului Ilfov (nr. 3043, 25 februarie 1913), pentru această inițiativă, acceptat de Consiliul de Avocați ai Statului (nr. 8084, 16 martie 1913), înscris în Jurnalul Consiliului de Miniștri în ședința de la 19 martie 1913, purtând semnăturile membrilor Guvernului (Titu Maiorescu – prim-ministru, C. C. Dissescu, M.G. Cantacuzino, Take Ionescu, A. Marghiloman, A. A. Bădăreu – miniștri), după care a urmat Decretul Regelui Carol I (nr. 1588, 28 martie 1913).

Presă națională și europeană a întâmpinat cu viu interes instituirea concursului, la care s-au înscris 17 candidați.

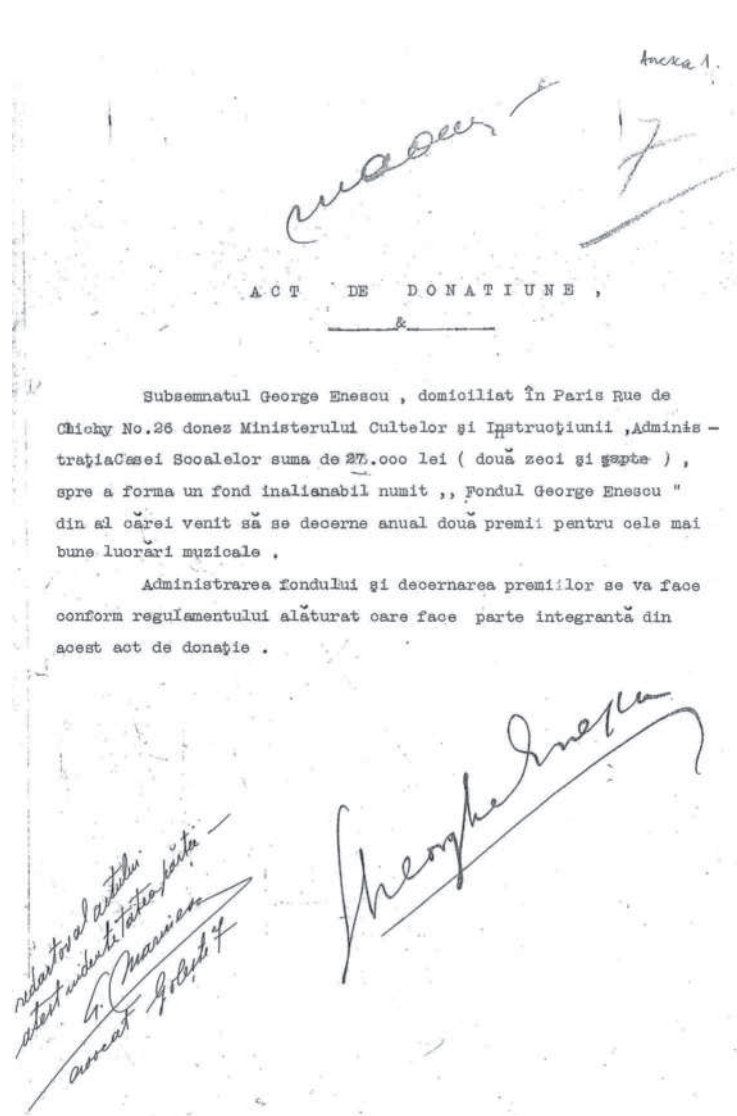
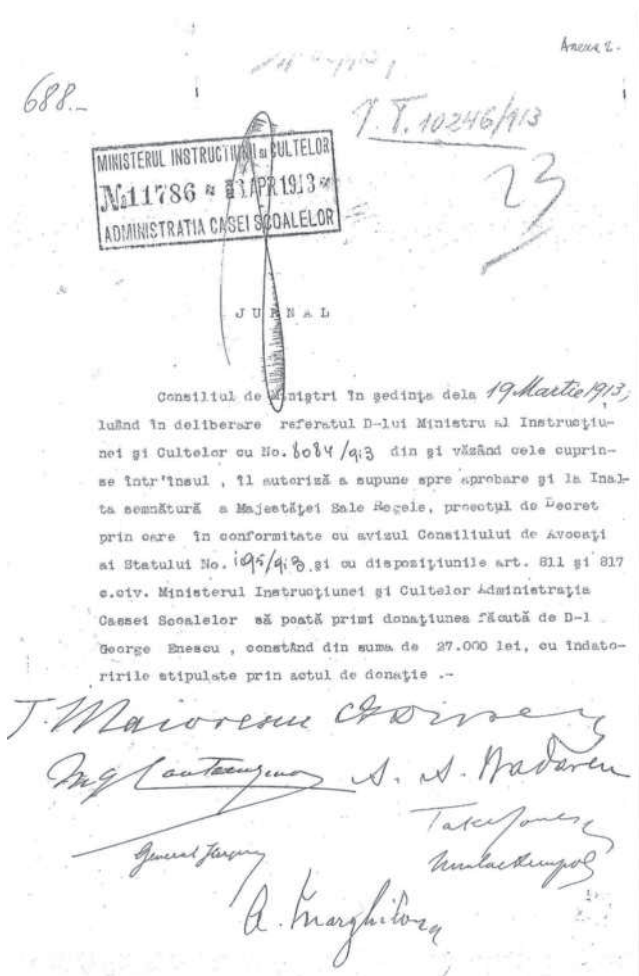
La 15 octombrie 1913, ora 9 seara, juriul concursului a deliberat câștigătorii, încheind procesul-verbal, semnat de George Enescu, și de ceilalți membri, printre care se disting numele lui C. Dimitrescu, D.C. Kiriac.

Mircea Colosenco

După trei ediții, desfășurarea Concursului se întrerupe din cauza Primului Război Mondial/ Războiul de Întregire Națională, fiind reluat, ulterior, după 1920.

Documentele pe care le reproducem se află în Arhivele Istorice Naționale din București, atât cele de constituire/ aprobare, cât și rezultatele edițiilor din 1913, 1915, 1916, concursul întrerupându-se definitiv datorită începerii celui de-Al Doilea Război Mondial.

George Enescu, membru al Academiei Franceze
1929

Proces-Verbal

MINISTERUL INSTRUCTIUNII SI CULTURII
Nr. 31343 din 23 OCT 1913
ADMINISTRATIA CASEI SCOALELOR

Astăzi 16 Octombrie 1913.
Subsemnatii, membri ai comisiunii instituite pentru decernarea premiului de compozitie muzicala; din fondul „G. Enescu”, administrat de Banca Sarelilor, intrunindu-se in localul aceluia administratiunii, au hotarat in unanimitate, cele ce urmeaza, in urma examinarii lucrarilor prezentate de catre ei: 17 (sapte) spre-zeci / zecisecum, si anume:

Premiul I^{iu}
- Stiu D. Cuculin, care in fine studiul la Paris, in suma de lei 2300.- (cinci mii trei sute), pentru lucrarea sa „Scherson”, pentru orchestra;
- Stiu Ion Anna Olaru, profesor la Conservatorul de muzica din Bucuresti, (fara bani), pentru lucrarea sa „Narcisse”, pentru simfonia pentru orchestra executata la concertele simfonice din Capitala.

Premiul II^{ea}
- Stiu Alfred C. Alexandru, (fara bani) pentru lucrarea sa „Didon”, pentru orchestra.

Mentiiune Onorabila
- Stiu I. Botociu, maestru de muzica la Galati, pentru lucrarea sa „Bolada”, pentru soli, cor si orchestra;
- Stiu G. Folea, sol de muzica cl. 7^a la Liceul „Mihail Sadoveanu” din Brasov, pentru lucrarea sa „Propodie Romane”, pentru orchestra.

George Enescu la Academia Franceza: 1929

Presa romaneasca, in primavara anului 1929, avea sa scrie entuziast despre alegerea genialului muzician / compozitor George Enescu ca membru corespondent al Academiei de Arte Frumoase / Academie des Beaux Arts Paris.

Legaturile lui cu Franta dateaza din anii 1895-99, cand s-a perfectionat la Conservatorul parizian cu profesorii Jose White si Martin Pierre-Joseph Marsik (la vioara), Jules Massenet si Gabriel Feure (la compozitie). In acei ani, a scris patru „simfonii de scoala”, printre care Poema Romana, op.1 (1897), impunandu-se ca un talentat compozitor, dar si ca un virtuoz al viorii in cadrul concursurilor organizate de Conservator, obtinand premiul al II-lea (1898) si premiul I (24 iulie 1899), la absolvire, inmanandu-i-se o vioara Bernardel, inscriptiionata cu numele lui. Ulterior, a infiintat si condus, la Paris, doua formatiuni de muzica instrumentală: un trio cu pian (1902) si un cvartet de coarde (1904). De-a lungul timpului, Franta ii va acorda si Legiunea de Onoare in grad de Ofiter (1913) si in cel de Cavaler (1936), stabilindu-se in Paris (1946), unde a murit (14 mai 1955), fiind inmormantat in cimitirul Père-Lachaise.

In strainatate, Academia Nazionale di Santa Cecilia din Roma si Academia de Arte si Stiinte din Praga l-au cooptat membru.

Tara de origine l-a facut membru de onoare al Academiei Romane (1916) si membru activ (27 mai 1932), Sectia Literara-Arte, la propunerea lui Mihail Sadoveanu si I. Al. Bratescu-Voinesti, iar la Discursul de Receptie prezentat, in sedinta din 22 mai 1933, dedicat lui Iacob Negruzzi, a fost de fata insusi Regele Carol al II-lea.

Peste ani, la comemorarea unui deceniu de la trecerea la cele vesnice (1956), va fi evocat de Mihail Jora si Traian Savulescu, dar si mai tarziu (1998) ca pe „un muzicant desavarsit si un compozitor de mare talent, glorie muzicala a neamului romanesc”, cum l-a descris savantul Petru Poni (1916), fost Presedinte al Academiei Romane.

In continuare, reproducem doua articole extrase din coloanele ziarului „Ordinea” (1929), condus de viitorul socru al lui Eugèn Ionesco, respectiv Mihai Burileanu, si din Enciclopedia Romana „Cugetarea”, Bucuresti (1940), referitoare la alegerea lui George Enescu in calitate de membru al Academiei Franceze.

10246/1913
MINISTERUL INSTRUCTIUNII SI CULTURII
Nr. 11787 din 27 APR 1913
ADMINISTRATIA CASEI SCOALELOR
Carol I
Prin gratia lui Dumnezeu si vointa Nationala
Rege al Romaniei
La toti de fata si viitori sanalato.

Supra raportului Ministrului Nostru
Secretar de Stat la departamentul Instructiunii publice si Cultelor sub Nr. 10492.

Văzând jurnalul Consiliului de Miniştri cu No. 688/913
In conformitate cu art. 121 al Consiliului de Miniştri al Statului cu No. 10492
si cu dispozitiile art. 811 si 817 c.civ.:-

AM DECRETAT SI DECRETAM :

Art. I. Ministerul Instructiunii si Cultelor, Administratia Casei Scoalelor, este autorizat sa primeasca donatiunea facuta de D-l George Enescu domiciliat in Paris, constand din suma de 27.000 lei, cu indatoririle cuprinse in regulamentul anexat la actul de donatie autentificat de Tribunalul Ilfov Sectia Notariat la No. 3043/913.

Art. II. si cel din urma. - Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Instructiunii si Cultelor, este însărcinat cu aducerea la indeplinire a dispozitiunilor din prezentul Decret:-

Dat in Bucuresti la 28 Martie 1913
George Enescu

MINISTRUL INSTRUCTIUNII
si al
CULTURII

„George Enescu la Academia Franceza”

De curând, ne-a sosit o veste extrem de îmbucurătoare: marele nostru compozitor si virtuoz al violoncelului, George Enescu, a fost ales cu unanimitate de voturi membru corespondent al Academiei Franceze.

Exponentul culturii si geniului romanesc, recunoscut de mult pe intreg globul pamantesc, primeste astfel, prin alegerea de la Academia Franceza, recunoasterea oficiala a marelui personalitati.

Cine nu-l cunoaste pe George Enescu? Cine nu si-a alintat sufletul la auzul armoniei dumnezeiesti ce-o facea el sa vibreze prin mana lui geniala? Cine l-a auzit pe Enescu si nu s-a simtit ca e mai bun, ca viata e mai frumoasa, ca traiul nu-i o povara?

Arcusul lui a fermecat deopotrivă pe toată lumea. Francezi, germani, italieni, americani au fost deopotrivă fermecati de muzica acestui neintrecut maestru.

Purtator peste hotare a cantecei noastre populare pe care prin marea lui cultura le-a ridicat pana in sferele artei pure, George Enescu a facut astfel cea mai eficace propaganda natiei noastre. Cum – e bine stiut – ca n’au facut nici a mia parte emisarii nostri culturali, trimisi peste granite ca sa cheltuiasca larg o darnicie facuta intr’alt scop.

De trei decenii, maestrul George Enescu ne aduce faima, mergand din triumf in triumf.

Cat ii datoram noi lui George Enescu, nu se poate niciodata pretui. Pentru ca geniul lui s-a pus in slujba noastra prin insusi substratul romanesc.

Si laurii Academiei Franceze se rasfrang – spre mandria noastra – si peste poporul din care a iesit un asemenea om.”

i.c.

(„Ordinea”, Bucuresti, II, nr. 131, miercuri, 22 mai 1929, p. 2)

„Franța muzicală despre George Enescu”

Academia Franceză, această chinteză a intelectualității mondiale, a ales pe George Enescu în rândurile membrilor ei.

Înalta cinste făcută marelui George Enescu, se răsfrânge asupra întregului popor român, pentru că genialul compozitor este pentru muzica națională ceea ce Eminescu este pentru poezia noastră și ceea ce d. Nicolae Iorga este pentru cultura românească, adică înfăptuirea cea mai desăvârșită a geniului național.

Franța i-a fost lui George Enescu a doua patrie, și el a iubit-o din fundul sufletului, pentru generozitatea și noblețea sentimentelor ei, pentru contribuția ei strălucită și covârșitoare adusă culturii mondiale, pentru radierile ei geniale, pe toate tărâmurile activității omenești și pentru sacrificiile făcute în vederea apărării dreptății și adevărului, ori de câte ori a fost nevoie.

Evoluția muzicală a lui Enescu până la cristalizarea definitivă a inspirațiilor sale geniale, a fost urmărită pas cu pas, de lumea muzicală franceză, ce considera azi pe Enescu, nu numai ca pe un virtuoz al vioarei și pianului, nu numai ca pe un interpret excepțional al gândirii și realizărilor marilor măestri, dar și ca pe unul din compozitorii de geniu, din toate timpurile și de pretutindeni.

Scriind aceste rânduri ne amintim cu emoție de toate articolele și studiile închinare de cei mai autorizați și mai pretențioși muzicanți ai Franței operei lui George Enescu.

Acum câțiva ani de zile, Pierre Lalo, unul dintre cele mai de seamă spirite muzicale ale Franței și unul din criticii cei mai severi și gata totdeauna să facă restricții cu privire la compozitorii cu reputație mondială, din punctul de vedere al inspirației și originalității, a scris o serie de articole magnifice și documentate în marele ziar parizian „Le Temps” cu privire la o nouă compoziție a lui Enescu, executată la Paris, în condiții extraordinare și cu un succes a cărui valoare nu putea fi pătrunsă în toată însemnătatea și valoarea ei decât numai de specialiști.

În acele articole Pierre Lalo, salută noua operă a lui Enescu ca pe o lucrare genială din punct de vedere al inspirației și originalității, chemată să constituie un nou punct de plecare în artă și să deschidă noi și vaste perspective științei, compoziției și armoniei.

Nu trebuie să ne jenăm să mărturisim - spunea Lalo - că această nouă operă a lui Enescu e atât de complicată, de bogată în idei armonice și în combinații orchestrale, atât de adânc personală, în cât nici chiar specialiștii cei mai de seamă nu au posibilitatea să-i înțeleagă toate frumusețile, nici dela prima și nici dela a doua sa dela a treia audiere.

Această nouă cristalizare a geniului lui Enescu nu poate fi comparată - continuă Lalo - decât cu o pădure imensă ce descopere ochilor cu atât mai multe frumuseți, cu cât pătrunzi mai mult în adâncurile ei.

După cum pădurea măreată înfățișează la fiecare pas, noi tablouri, luminisuri și combinații feerice de culori, de umbre și lumini, create de paleta măreată și unică a naturii, tot astfel geniala creație muzicală a lui Enescu, oferă artistului, consumat, noi orizonturi și perspective muzicale, noi structuri și combinațiuni arhitectonice de sunete și armonii, ce uimesc prin varietatea, căldura și știința lor și prin acel CE, neexprimabil, ce este însuși apanagiul compozitorului căruia puterile necunoscute ale creației și ale artei le-a pus pe frunte semnul adevăratei genialități”.

Aprecierile acestea ale unui exponent autorizat al criticii muzicale franceze, obișnuit prin convingere, experiență și temperament să drămuiescă elogiul și să cântărească epitetul nu pot decât să încânte sufletul nostru de români.

Admirația noastră față de George Enescu, să încarcă și se completează prin onoarea ce el revărsă asupra noastră ca popor, cu o nouă și mișcătoare formă a recunoștinței și iubirei de care suntem capabili.

În măsura în care îl admirăm și îl cinștim, trebuie să căutăm să-l și înțelegem în artă, în geniul lui și în creațiile lui.

Aici nu putem ajunge decât dând cu toate sacrificiile cel mai mare avânt posibil instituțiilor de muzică națională, și creind forțele și personalitățile muzicale trebuitoare pentru a deslusi opera iluminată a lui Enescu, ce cristalizează în arta ei, inimitabilă, geniul muzical al poporului român.

A.A.

(„Ordinea”. București, II, nr. 132, joi 23 mai 1929, p.2)

ENESCU, George. Cel mai mare muzicant român, virtuos violonist și pianist, ilustru compozitor de simfonii și de opere, magistral dirijor de orchestră, la toate cu reputație mondială. S'a născut la 7 (19) Aug. 1881 la Iiverni (Dorohol). Studiile muzicale (vioara și compoziția), la Conservatorul din Viena cu Bachrich, Fuchs Hellmesberger, pe care-l absolvi la vârsta de 13 ani, și la Paris cu Massenet, Fauré și mai ales Gédalge. În 1899, obține premiul I pentru vioară. A dirijat, la Paris, orchestrele : Colonne (în vârstă numai de 16 ani!), Lamoureux, Leclari, Monteux, Monte-Carlo, apoi, la Amsterdam, Schlegewingen, Roma, etc. El e creatorul Premiului național de compoziție, „George Enescu”. Compozițiile sale sunt : două suite p. piano, variațiile p. două piane, Pièces Impromptues, 3 melodii și anume : Le Desert, Soupir și Le Galop, cele 7 Chansons de Clément Marot, apoi le Silence musicien. Ca lucrări de muzică de cameră are două sonate pentru vioară și piano, în re major și în fa minor (1899), un octet p. coarde (1900), un cvartet cu piano (1901), celebrul Dixtuor p. instrumente de suflat (1906), apoi cvartetul p. coarde în mi bemol (1920). Ca muzică simfonică : Poema Română (scrisă la vârsta de 16-17 ani), Fantezie Pastorală, o simfonie concertantă (1901), o suită de orchestră (1902) în do major, cele două Rapsodii Române (la major și re major), apoi o simfonie în mi bemol (1905), simfonia a doua în la major, a doua suită (do major), simfonia a treia în do major, etc. În sfârșit marea operă „Oedip”, reprezentată la Paris. Câteva turnee strălucite în America îi poartă numele peste mări și țări. Ca executant, are calitățile cele mai mari : o memorie prodigioasă, simțul subtil al măsurii, mecanica degetelor, eleganța și instinctul arcușului, și mai presus de toate emiterea sunetului just, corect, fără afecție și lucrări de efect. Pe lângă aceasta, o atitudine simplă și liniștită, fără mișcări și schime sentimentale. În arta de a compune, E. se impune tot atât de mult. Compozițiile lui sunt extraordinare ca știință armonică, în-lănțuirea lor e solidă, acordurile frumoase. În ele se simte adâncă admirație a lui E. pentru Bach și Beethoven, care apar ca modelele și inspiratorii săi. Ceea ce izbește și mai mult în lucrările sale, este varietatea de mijloace de care dispune.

(Lucian Predescu. Enciclopedia României. „Cugetarea” - Georgescu Delafraș, București, 1940, p. 307, Ediție anastatică, Editura Saeculum, Buc., 1999)

Lumina lui Enescu

Ozana Kalmuski Zarea

Mărturisesc că multă vreme nu am reușit să țin la Enescu. Mă fascina tot ceea ce descopeream în scrisul său muzical, dar sufletul nu vibra cu pasiune în fața creației sale. Citeam ce scria Yehudi Menuhin, cel căruia Enescu i-a fost mentor, fără să rezonoz cu spusele lui: „Enescu va fi una dintre marile descoperiri ale secolului al XXI-lea. Enescu a fost cel care mi-a aprins imaginația, deschizându-mi o perspectivă în tumultul și măreția lui Bach. Enescu va rămâne pentru mine absolutul prin care eu îi judec pe alții.”

Târziu, tot cu sprijinul cuvintelor și analizelor din tomul *Capodopere enesciene* a lui Pascal Bentoiu, din *Interviuri* și paginile de corespondență, din descrierile altor muzicieni, prieteni, artiști ai vremii, am descoperit firul poveștii ce avea să mă conducă la înțelegere, simpatie, admirație și iubire.

A trebuit să îl „cunosc” pe Mihail Jora ca să mă contaminez de Enescu. Atunci am înțeles că ascultasem o serie neinspirată de interpretări, tălmăciri fără valoare, ce nu trezeau imaginația mea. Așadar, prin evocări, descrieri, am deslușit muzica lui Enescu. Nu la fel a fost procedeul pentru Bach, Mozart, Brahms, dar similar pentru Richard Wagner.

O să închei scurta rememorare a descoperirii ilustrului artist – cinci în unul, cum îi plăcea să se autodefinească: compozitor, dirijor, violonist, pianist, dascăl - cu un elocvent și sensibil citat al lui Sir Yehudi Menuhin: „Enescu mi-a dat lumina care a ghidat întreaga mea existență”. Da, până la urmă, dacă îți clădești minuscula, efemera trecere cu și în lumină, poți nădăjdui că nu a fost totul inutil ori banal. Copil, Enescu a trăit într-o lume fabuloasă, magică, cunoscând, după cum se confesa, evadarea în miraculos prin mijlocirea sunetului. Dacă la trei ani asculta un taraf, la patru primea o vioară de la părinții săi, la cinci ani își dorea, fără putință de tăgadă, să fie compozitor. „Când am avut la dispoziție un pian, îi spunea lui Bernard Gavoty, am început să compun.”

Într-o statistică a Festivalului Internațional „George Enescu” din acest an, la ediția cu numărul 24 am aflat că participă 2.500 dintre cei mai valoroși

Ozana Kalmuski Zarea

artiști ai lumii, în 84 de concerte și recitaluri.

Filarmonica „Mihail Jora” a avut un concert reprezentativ în cadrul secțiunii de muzică nouă, la Sala Radio, cu Jayce Ogren și Avner Dorman la pupitru. Cu soliști de talie mondială: violoniștii: Anne Akiko Meyers și Ziyu He (câștigător în 2017 la Concursul Internațional Menuhin), percuționistul Simone Rubino, prim clarinetistul Filarmonicii bucureștene, Emil Vișenescu și lucrări apreciate de public și specialiști.

Programe atent elaborate, cu muzici de calitate, distribuite în cele patru secțiuni ale unui maraton artistic cu valoare de simbol pentru România, au fost completate cu materiale publicitare viu colorate, pentru fiecare zi de Festival. De interes ar fi fost să apară și date despre orchestre și interpreți - dirijori și soliști - nu doar despre compozitori. Ascultând Orchestra Națională a Franței în două seri, succesiv, așteptai detalii despre prodigioasa activitate a ansamblului și evident, despre protagoniști: Emmanuel Krivine și Evgeny Kissin, dirijorul și pianistul din 6 septembrie de la Sala Palatului. Orchestra Națională a Franței a fost creată în anul 1934. Despre această orchestră, celebrul dirijor

Riccardo Muti afirma la sărbătorirea a 80 de ani că este *pilotul culturii franceze*.

Dirijorul Ion Marin – cel ce a atins excelența deopotrivă în simfonic și operă, președinte fondator al Programului Național Cantus Mundi România (2011), director de onoare al Corului Național de Cameră Madrigal – Marin Constantin s-a prezentat cuceritor în *Ronds de printemps*, *Gigues* și *Iberia*, adică în ciclul *Images*, al lui Claude Debussy. El a acompaniat-o pe Alexandra Dariescu, care a interpretat cu strălucire Concertul pentru pian și orchestră în Sol Major de Maurice Ravel. În 2004, Alexandra a absolvit *Colegiul Național de Artă „Octav Băncilă”* din Iași. A fost studentă la *Conservatorul Regal din Manchester (Royal Northern College of Music)*, cu un masterat la *Guildhall School of Music & Drama* din Londra. Promovează, ca și Liana Șerbescu, pianistă ce a fost în 1963 solistă a Filarmonicii băcăuane, muzica compusă de femei.

La bis, cu prim-violoncelistul orchestrei franceze, Alexandra a interpretat *Romanța Clarei Schumann* (pianistă - compozitoare, soția lui Robert Schumann, muză inspiratoare pentru Johannes Brahms), de la a cărei naștere s-au împlinit, în 13 septembrie, 200 de ani.

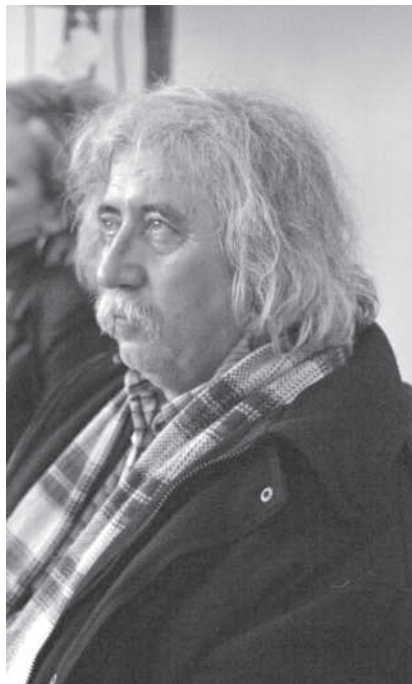
La Suita enesciană nr.1 în Do Major pentru orchestră op.9, cu *Preludiul la unison*, *Menuet lent*, *Intermediu* și *Final* – pe care o credeam foarte cunoscută, s-a aplaudat între părți. Dar nu este singurul motiv pentru care insistăm ca muzicile enesciene să fie programate și cântate constant în România.

Muzica unește oamenii și aduce lumea în armonie. Acesta este mesajul sub care s-au perindat muzicieni ai mapamondului în septembrie 2019, în cele patru secțiuni ale Festivalului Enescu: *Mari orchestre ale lumii*, *Concertele de la miezul nopții*, *Recitalurile și concertele camerale*, *Muzica secolului XXI*. O șansă de a merge umăr la umăr cu marile ansambluri orchestrale ale lumii, de a cunoaște nume noi și valoroase ale artei interpretative, de a înțelege noile orientări ale componisticii și de a trăi efervescenta unei impresionante desfășurări de forțe culturale, pentru care Bucureștiului i-ar fi necesare spații moderne, adecvate acustic. Citeam că Festivalul, considerat „brand cultural de țară”, duce mai departe valorile în care credea George Enescu: creativitate, generozitate și implicare. Poate, peste doi ani, ne-am putea lăuda în fața conaționalilor și a celor peste 20.000 de turiști străini ce ne vizitează pe timp de festival, cu casele memoriale enesciene recondiționate, umplute din nou, generos, cu lumina blândă pe care Enescu a iubit-o atât de mult.

Constantin Călin - și „clipa ce i s-a dat” cheltuită pentru „triumful unui marginal de geniu”: G. Bacovia

Ion Tudor Iovian

Nu-i greu să ți-l închipui pe criticul și istoricul literar Constantin Călin, autorul unui impresionant „Dosar (al lui) Bacovia”, în mai multe volume, la care a lucrat (și încă lucrează!) o viață întreagă, ca pe un explorator încăpătânat, care nu admite ideea că lumea pe care și-a propus să o cerceteze ca să-i afle secretele și să o facă vizibilă și inteligibilă în semnificațiile ei adânci și altora, nu ar ascunde mari bogății și taine. A plecat la drum cu relativ puține temeuri de a-și dedica „clipa ce i s-a dat”, adică propria viață, altuia, fie el și un poet a cărui stea urca încet, dar sigur pe cerul învolburat al literelor românești. O va face la început cu puțin entuziasm și fără să știe că ceva înfricoșător de fascinant, frumos și toxic din poezia lui Bacovia îl va înrobi pentru tot restul vieții. Pe măsură ce se adâncește în explorarea imaginarului bacovian, găsește tot mai multe temeuri pentru a continua această aventură de critică și istorie literară care îl consumă, îl istovește, îl înstrăinează de proiectele tinereții în care actul creației ar fi fost mai bine exploatat și pus să cristalizeze în operă sub semnătură proprie. A optat pentru abandonarea propriilor proiecte creative, *pentru mutarea cu arme și bagaje în viața și destinul altcuiva, pentru trăirea fără de rest, în imaginar, desigur, a vieții unui mare poet (dar cine poate ști dacă nu și aievea?)*. Într-un interviu publicat în *Deșteptarea* din Bacău, Constantin Călin a declarat: „eu sunt un punct în drumul lui Bacovia”. Este, în aceste cuvinte, o recunoaștere a măreției poetului, pe de o parte, dar și, pe de altă parte, o acceptare probabil dureroasă a sacrificiului de sine făcut pentru a susține accensiunea altcuiva, infinit mai valoros decât tine. E ceva asemănător (evident, păstrând proporțiile!) cu umilința, sacrificiul și înțelegerea profundă a misiunii sale a sfântului Ioan Botezătorul. Așadar, Constantin Călin s-a cheltuit, putem spune, acum, cu folos, pentru cunoașterea mai profundă, mai teme-

Ion Tudor Iovian

nică a universului bacovian, pentru revelarea adevărilor, poveștilor, frumuseților altei vieți, considerate de el însuși mai semnificative decât a sa.

Nu a acceptat ideea că lumea poeziei bacoviene ar fi deja *epuizată* de înțelesuri de către alți îndrăzneți care s-au străduit *să-i traducă* într-un limbaj critic inteligibil adecvat polisemia poetică duși de aceeași dorință mistuitoare de a găsi ceva nou, care să-i îmbogățească mai ales spiritual, și pe ei, și pe alții.

Constantin Călin a întrezărit, probabil, *un ce tulburător, magmatic, de negăsit la alți poeți, miraculos* în poezia lui Bacovia, în *celula gânditoare* a acestui singular poet, pe care s-a străduit aproape o viață întreagă să-l înțeleagă, să-i afle mecanismele subtile de generare a poeziei. A presupus că nu-l poate cunoaște *in integrum* decât prin asumarea deplină a condiției omului bacovian, adică prin renunțarea la propriul eu creator și *trăind bacovian*, în plan secund, ficțional, destinul amarului poet. Procesul de identificare cu obiectul/subiectul cercetării lui Constantin Călin până la pierderea de sine, îmi amintește cumva de versurile

din psalmul arghezian în care omul „adulmecă”, „pândește vânatul”, se contopește cu el: „Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere/ și Te pândesc în timp, ca pe vânat,/ Să văd: ești soimul meu cel căutat?/ Să Teucid? Sau să-nge-nunchi a cere.”, apoi: „Ești visul meu, din toate, cel frumos”... Desigur, nu cred că e vorba de adorație religioasă, ci de ceva psihanalizabil, numit CUM? asemănător

Terenul său de explorare e *biblioteca* babelică, infinită, ramificată în zeci de mii de corpuri. L-am văzut de multe ori intrând în fondul vechi al bibliotecii la fel cum se zice că intrau căutătorii de comori în *piramidele-nvechite*: „*cu ochi halucinați și mistuiți lăuntric/ cu sufletul mărit*”, cum scrie Camil Petrescu despre cel care „a văzut idei”, pregătit cu fel de fel de instrumente de explorat, dindăratul unor măști care să-l apere de cine știe ce vietăți microscopice primejdioase.

L-am asociat întotdeauna pe Constantin Călin, în ciuda inadvertențelor de origine, statut social, valoare umană, plămadă psihică și înzestrare intelectuală, cu prințul Lai Cantacuzin din romanul lui Mihail Sadoveanu, *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*. Spirit iscoditor, uneori ușor blazat, dorește a limpezi situațiile confuze, primejdioase. Freamătă în preajma cărților și documentelor rare, care nu se găsesc decât în biblioteci puțin frecventate astăzi; își educă, își rafinează spiritul în lecturi din varii domenii, dar mai ales din literatură și istorie, în scrierea, aproape ritualică, cel puțin a două, trei pagini zilnic, multe dintre ele din perspectiva unui moralist de extracție clasică, în polemici de calitate, în ieșiri în agora ca să participe la evenimente culturale importante. Are o pătrundere intelectuală care uimește, fiindcă ceea ce părea complicat, încurcat, de neînțeles într-o anumită împrejurare e *tradus* în enunțuri limpezi, melodioase, seducătoare. Omul are o anume charismă. Asta e o calitate care

provoacă respect și chiar teamă sau sfială de a nu fi, ca interlocutor, la înălțimea lui ideatică. Probabil că trăiește adesea, ca și Lai Cantacuzin, pentru plăcerile pure și gratuite ale spiritului melancolizând pe teme eterne ale meditației asupra condiției umane în imperiul bibliotecii. În fundal, l-aș vedea și pe contele Salina din *Ghepardul* lui Lampedusa. Ușor distant, chiar și atunci când pare sedus de propriul discurs, cinic față de manifestările vulgului. Ca și Salina, are de apărut niște valori în care crede neștrămutat. Nu-i deloc ușor să-l zdruncini din convingerile lui, deși se socotește un spirit liber, deschis noutăților, oricât de ciudate și agresive ar fi ele. Dar, spre deosebire de prințul moldav și de Salina, abulici, fals bovarici, altminteri niște nefericiți, Constantin Călin nu disprețuiește târgul în care îi este dat să-și ducă viața, deși e foarte critic față de manifestările inconsistente valoric, „de azi pe mâine” ale provinciei (ale celor învinși!). Nu-i stăpânit de fantasmele bolnăvicioase ale unei superiorități intelectuale agresive.

Întotdeauna urban în manifestări, sancționează printr-o privire albastru-tăioasă derapajele de orice fel, retrăgându-se cu eleganță mohorâtă, dar fără țâfnă din polemici purtate cu garda jos, cu injuria și aciditatea de mahala.

Retragerile lui nu sunt deloc dovezi ale epuizării argumentelor sau ale unui dezgust de sine sau de adversar sau de circumstanțe. (Omul este o zeitățe înălțuită de circumstanțe, dar tot zeu rămâne!). Nu-i de condamnat grija de a nu te pierde în nesemnificativ, dimpotrivă.// Prudența tactică îi dictează aparenta cedare doar pentru a aduna noi forte și a reduce la minimum riscurile.//

Cred că e incapabil de jigniri, de a comite „la rece” sau în fierbințeala disputei răutăți care să-i aducă vreun beneficiu de felul satisfacției rele că și-a umilit adversarul. Prilejuri de a face și astfel de „eroisme” necreștinești au fost și sunt, dar n-a dat satisfacția recunoașterii înfrângerii. Nu din orgoliu în exces, ci din superioară umanitate.

Impune prin cultura care îi dă prestanță, printr-un fond sufletesc deschis spre respect reciproc, îngăduință, înțelegere.

Contemplativ, interiorizat, estetic, în genere, n-a disprețuit băile de multime ca ziarist sau redactor-șef de revistă. Bănuiesc că, în vremea când a avut frâiele puterii în cultura băcăuană, căci a fost a fost președintele Comitetului Județean de Cultură în anii funești ai ceaușismului, a realizat prăpastia dintre proiectele personale, care păreau să fie și ale culturii române adevărate, reale, pe de o parte, și, pe de alta, imperativele

găunoase al politicilor în cultura oficială. Cred că a încercat, atunci, să schimbe, în limitele puterii și dorinței sale de a schimba, măcar *pe dedesupt*, cum zicea Arghezi, în ordinea strâmbă a culturii în vremea ceaușismului deșăntat, câte ceva din curgerea ei oficial-păguboasă în direcție greșită. S-a retras, după euforia bezmetică și mincinoasă din primii ani ai originalei noastre democrații de după 1989, în spațiul aparent securizant al unor pagini de *Sinteze culturale, literar-artistice*, îndrăznețe cu măsură, mai degrabă prudente, de expectativă, și în umbra binefăcătoare a bibliotecii, într-o muncă fără viitor spectaculos, fără satisfacții în exces mediatizate, în afara micilor biruințe în cerc restrâns, de hârtogar... Totuși încredințarea lui e că cheltuirea proprie cu inteligență și simț al valorii perene la revistă sau în bibliotecă e una care va rodi mai târziu, va schimba perspective crezute infailibile în bibliografia bacoviană, va aduce valoare nouă acolo unde se credea că nimic nu mai e de spus, nimic de cercetat.

Apropierile de Lai Cantacuzin și contele Salina țin de fina structura intelectuală, ușor melancolizată și adesea ironică, de rafinamentul existențial cultivat cu decență și asiduitate; țin de proiectele personale nu spectaculoase, dar de o altitudine semnificativă și mai ales de o trăinicie greu de contestat și ignorat. Constantin Călin e un om de construcție temeinică pe care te poți oricând baza. De aceea e căutat de cei care bat la porțile literaturii, de cei care simt nevoia unui cec intelectual cu acoperire pe termen lung la bursele literare, de tineri, dar și de autori consacrați. Te poți încrede în opinia lui critică niciodată de complezentă, totdeauna sever și cu asupra de măsură susținută. Chiar și în cazurile

în care valoarea e discutabilă, sau greu de probat, Constantin Călin nu s-a compromis.// Poate nu a spus-o chiar direct, dar judecata negativă, elegant pusă în evidență, n-a rănit, n-a desființat pe cineva, dar nici nu a îngăduit imposturii să prolifereze.// De regulă, e căutat să susțină valoarea unor cărți, manifestări, evenimente, proiecte de către oameni a căror valoare e certă. Nu cred că a acceptat vreodată ca să participe la un eveniment literar-artistic îndoielnic, doar pentru a da valoare evenimentului altminteri nul, prin prestanța lui de universitar de marcă, de om de litere bine cotate la bursa literară.

Constantin Călin a evitat blazarea oblomoviană și//afirmarea unei superiorități sterile, chiar dacă întemeiată.// Este totuși un luptător, un ins activ, eficient. Deși nespectaculos în manifestările publice, e totuși mai mult decât necesar în reușita acestora. E fermentul care încheagă, definește, pune pecete de valoare.

Nu s-a lasat invadat de meditația fără miză semnificativă, nu s-a cheltuit în „afaceri literare mărunte”, n-a căutat satisfacția facilă, n-a trăit „de pe o zi pe alta” pentru o gloriolă îndoielnică. S-a luptat cu spiritul dizolvant al provincialismului și, după ani de cercetări, tatonări, așteptări, frământări, îndoieli de sine cumplită, a dat câteva tomuri despre Bacovia, poet, om și operă. Ultima se numește „Triumful unui *marginal*”. Cartea documentează, cu spirit critic lucid, credibil, dar și cu un sarm narativ remarcabil, prin care este pus în umbră aerul aulic, sec, exact, doctoral, de *magister dixit*, că prin Bacovia se consemnează în poezia noastră „triumful” unui marginal de geniu. Într-adevăr, Bacovia a afirmat despre sine, nu o dată, că „*Eu am fost un fenomen din naștere. Superior oamenilor pur și simplu.*” În comentariul

Ecaterina Ajder

său Constantin Călin (dar și alții) face precizarea că asemenea aprecieri de sine, de natură schizoidă își au originea în „umilința lipsei de carismă”, în „șansa de a se percepe, aidoma unui Baudelaire sau a unui Flaubert, drept un MAUDIT (un blestemat, poët maudit)”; acestea ar fi provocat, la un moment dat, o exacerbare a însemnătății unicatului ființei proprii, o insurgență a eului refuzat de sine. O demonie a unui destin aparte.”

Nu greșim când spunem că acest tom închinat lui Bacovia e și mărturia „triumfului” unui alt „marginal”, ieșit din serie, anume Constantin Călin. Istoricul și criticul literar scrie la un moment dat: „Ceea ce-i extraordinar în povestea asta, / id est, a exacerbarii singularității privilegiate ca antidot suprem la tribulațiile existențiale ale insului-creator, este că, în decursul lungii sale vieți, *Bacovia nu s-a străduit pentru altceva decât să transforme impresia despre faptul că reprezintă o excepție, în destin.*” (s.n.) Cam aceleași afirmații se pot face despre Constantin Călin însuși, păstrând totuși proporțiile și diferențele specifice (căci unul e critic și istoric literar, celălalt e un poet de o originalitate în afara oricărei discuții, mereu propunând alte teritorii de explorat, parcă inepuizabil). Și pentru Constantin Călin, actul de a scrie despre Bacovia și lumea din afara lui, reconstituită cu minuție de realist flaubertian, dar și despre Bacovia și lumea imaginarului său de atâtea ori surprinzător și contorsionat, s-a transformat dintr-o plăcere într-o obligație autoimpusă, o corvoadă, un blestem care a sfârșit, prin convertire, iată, *într-un destin*. Ca și Bacovia, a așteptat. S-a edificat pe sine edificând o operă de istorie și critică literă de primă mărime. Poate spune, după atâția ani de trudă *în umbra lui Bacovia*, că a dat drumul în lume unui *Bacovia al meu*. Desigur, nu l-a confiscat, nici nu l-a supus, nici nu l-a epuizat pe inclasabilul, incomodul, straniu poet, nu l-a închis definitiv într-o formulă critică, nu „a tras podul de la mal”, pentru ca poetul și teritoriile lui să nu mai fie cercetate, n-a închis porțile prin care se pătrunde în universul bacovian, dar a impus un punct de vedere original, credibil și memorabil peste care nu se poate trece.

Prin câteva intuiții de substanță, Constantin Călin se adaugă altor critici și istorici literari prin opiniile cărora Bacovia pare să se fi fixat pentru multă vreme printre cele mai puternice, originale și valoroase individualități poetice românești. Iată trei dintre ele, ultima fiind a lui Constantin Călin:

„Ce îl separă pe Bacovia de utopia romantică stă în faptul că în textul său nu se întrevede salvarea nici în viață,

nici în moarte, lipsește magicul tărâm compensatoriu, indiferent că s-ar numi trecut sau spațiu oniric, cosmos, istorie ori eros.”

(V. Fanache, *Bacovia, ruptura de utopia romantică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994).

„...în poezia lui Bacovia nu există decât obiecte. Orice viață a dispărut și, implicit, orice sens. Acesta este Infernul: dominația și teroarea obiectelor. Anxietatea de aici provine, din absoluta neputință de a mai percepe un sens (al) existenței.” (Nicolae Manolescu, *Poeți moderni*, Ed. Aula, Brașov, 2003) „Dintre poeții români, Bacovia este singurul care a coborât în infern. Vedeniile aduse la suprafață sunt, la lumina zilei, stranii și tulburătoare ca imaginile de la panoramă” (Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei*, Editura pentru Literatură, București, 1968). „El descoperă poezia ca *impas*: nu scrie pentru a se exprima, ci tocmai pentru că *nu se poate exprima*. Poezia lui Bacovia este un efort tragic de a articula un cântec și versurile eminesciene par compuse pentru el: (...) și în gându-mi trece vântu, capul arde pustiit, / Aspru, rece, sună cântul cel etern neisprăvit... / Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun? / Ah! Organele-s sfărmate și maestrul e nebun! Cântul cel etern neisprăvit... Bacovia este oratorul mut al lui Eugen Ionescu.” (Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei*, Editura pentru Literatură, București, 1968)

„Bacovia reprezintă cazul unui mare poet fără imaginație (n.n.). În aproape tot ce spune, el trece rareori dincolo de propria biografie, de spațiile familiare, de mișcările și gândurile obișnuite.” (Constantin Călin, *Dosarul Bacovia*); „Secretul artei sale nu stă în *figuri*, combinații, ci, oricât de simplu ar părea, în cuvânt, *cuvântul greu*... cu polisemie latentă, egal sau mai greu decât frazele, paragrafele sau paginile altora. El justifică economia scrisului său și abundența comentariilor pe care le provoacă. Cine se îndoiește să recitească versuri ca: *Ninge secular, tăcere, pare a fi bine...*, *O, cum omul a devenit concret...*; *Dorm volumele savante-n înghețatele vitrine* etc. Încearcă apoi să înlocuiască pe *secular, concret, savante* și va observa imediat efectul”. (Constantin Călin, op cit.)

Ecaterina Ajder

Victor Ieronim Stoichiță - interpret al imaginii

Petru Bejan

1. Exigența de a evoca „gânditori români în cultura universală” pune fără dubiu unele probleme. Metodologice, mai întâi, adică legate de criteriile selective. Când se poate spune, cu maximă obiectivitate, că cineva este cu adevărat „relevant” sau „important” în cultura universală? Care ar fi indiciile de necontestat ale valorii? Dar cele ale unei poziționări favorabile, la vârf? Prestigiul internațional? Notorietatea? Calificările profesionale? Cărțile? Premiile? Mulțimea recunoașterilor publice? Numărul de citări în scrierile altora? Portofoliul articolelor de strictă specialitate, considerate astăzi un fel de culme a performanței academice și a vizibilității în domeniu? Consistența și anvergura operei? Câți dintre intelectualii români pot invoca asemenea argumente, de necontestat în fața oricărui „tribunal” axiologic? Aplicând astfel de filtre, vom observa că prea puțini oameni de litere sau de idei români satisfac la superlativ toate aceste exigențe. Popularitatea națională și vizibilitatea dincolo de frontiere sunt adesea în dezacord. Multe din „vedetele” regionale sau locale sunt aproape anonime la exterior, unde validările profesionale se fac după alte măsuri decât cele impuse în presa tabloidă, de larg acces.

Oarecum utopici și în răspăr cu spiritul vremurilor, Constantin Noica¹ și Adrian Marino încercau să convingă, în plin eon socialist, că poți deveni „european” din interior, adică aducând Europa... acasă². Cum? Ridicând propriile competențe și rezultate la standardele impuse în lumea civilizată. Constrânși de împrejurări, Constantin Brâncuși, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu și mulți alții au căutat și căpătat o bună recunoaștere departe de țară, devenind exponenți iluștri ai culturii românești în ceea ce numim „străinătate”. L-aș alătura aici pe *Victor Ieronim Stoichiță*, unul dintre cei mai importați teoreticieni și istorici contemporani ai artei.

2. Născut la București, în 1949, Victor Ieronim Stoichiță își face studiile de specialitate la București, Roma (cu licență în istoria artei) și Paris (teză de doctorat). Începută în țară, cariera sa universitară are un traseu remarcabil: asistent la Catedra de istorie și teorie a artei din cadrul Academiei de Arte Frumoase din București (1973–1981) și la Institutul de Istorie a Artei al Universității din München (1984–1990). A fost *visiting professor* la universități de prestigiu: Sorbona (1987),

Petru Bejan

Göttingen (1989–1990), Frankfurt (1990), Harvard (2005–2007), Collège de France (2008). A avut statut de cercetător asociat la diferite instituții de cercetare (Institute of Advanced Study (Princeton), The Getty Center (Los Angeles); Wissenschaftskolleg zu Berlin; Max-Planck-Institut für Kunstgeschichte (Roma); Center for Advanced Studies in Visual Arts (Washington). Din 1991 este profesor la Universitatea din Fribourg (Elveția), unde predă cursuri de teorie și istorie a artei.

Recunoașterile și confirmările academice internaționale certifică o carieră pusă sub semnul performanței. Pentru meritele sale profesionale și implicarea în proiecte culturale, în 2007 a primit titlul de doctor honoris causa al Universității Naționale de Arte din București, iar în 2011 cel de doctor honoris causa al Universității Catolice din Louvain. Din 2012 este membru al Academiei Naționale Italiene („Dei Lincei”), iar din 2014 devine membru al Academiei Europene. În 2014 a primit titlul de „Chevalier des arts et des lettres” al Republicii Franceze.

3. În privința surselor și traseelor de formare, V. I. Stoichiță pare „îndatorat” parțial culturii autohtone, dar și întâlnirilor faste avute în spațiul academic occidental. A frecventat o vreme Școala de la Păltiniș, unde Constantin Noica - „sufletul” acesteia - făcea figura modelului paideic, al pedagogului cultural, preocupat de studiul filosofic sistematic și de performanțe în registrele „marilor culturi”. Noica însă era mai

curând reticent la experiența artelor; acestea ar fi vizat exclusiv sensibilitatea, fiind astfel incapabile a se ridica la demnitatea conceptului – ținta oricărui demers intelectual „serios”.

Afin în preocupări mai degrabă cu Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu, Victor Ieronim Stoichiță și-a creat un profil distinct, de specialist în istoria artei. Primele scrieri, de altfel, din anii 1975-1980, sunt monografii dedicate unor pictori importanți (Simone Martini, Duccio di Buoninsegna, Pontormo, Mondrian, Georges de La Tour). Stagiile din Italia și Germania au constituit ocazii de rafinare a propriilor metodologii de lucru, sub influența unor cercetători de certă anvergură: Cesare Brandi, Hans Belting și Louis Marin.

Cesare Brandi, întâlnit la Roma, fusese considerat de către Luigi Russo drept cel mai mare estetician al secolului XX. Acesta îl acomodează pe tânărul venit din România cu formalismul italian, deschis spre înțelegerea limbajului artei, însă nu *in abstracto*, ca exercițiu cognitiv, ci în strânsă relație cu lumea³. Conceptul de „realitate pură” va fi preluat și adaptat în studiile sale exegetice de mai târziu. Autor al unor scrieri de istorie a artei și de antropologie a imaginilor, Hans Belting, profesor la Universitatea din München, i-a prilejuit, probabil, o fertilitate deschidere spre *iconologie*, disciplină ce urmărea, potrivit lui Erwin Panofsky, unul dintre teoreticienii acesteia, „descoperirea și interpretarea valorilor simbolice” ale imaginilor⁴. Școala germană de istoria artei, în plus, datorită unor nume precum Cassirer, Wölfflin, Aby Warburg, Panofsky, orientase studiul artei în direcție hermeneutică.

Louis Marin, profesor la *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* din Paris, îl introduce în ambianța studiilor de factură structuralistă și semiologică. Frecvențele referințe la scrierile unor Michel Foucault, Roland Barthes, Jacques Lacan, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Lévinas dovedesc o excelentă situație în ariile problematice de prim-plan ale filosofiei franceze, devenit un mediu propice afirmării principalelor curente de gândire ale vremii. Dintr-o perspectivă apropiată, scrierile unor Daniel Arasse și George-Didi Huberman pun în relație opera de artă și mecanismele hermeneutice de captare a semnificațiilor camuflate, intenții regăsite și în textele autorului român.

Arta Renașterii și estetica italiană, iconografia și iconologia germană, structuralismul și semiologia franceză vor fi pentru V. I. Stoichiță punctele de sprijin teoretic principale. În același timp, transparent în preocupările acestuia interesul de a „arheologiza” fenomenul artistic, de a identifica anumite *epistémé* - în sensul lui Foucault - sau paradigme explicative, indispensabile înțelegerii artei și imaginii de pe Bătrânul Continent.

4. Desfășurată pe parcursul a peste 40 ani, opera lui V. I. Stoichiță este deosebit de consistentă, însumând monografii, studii critice și exegetice, traduceri. Ce

anume particularizează scrierile autorului invocat? Putem identifica în conținutul acestora un program tematic distinct, motive recurente, constante problematice, rezoluții formulate în manieră personală?

Cadrele epistemice prioritare ale lui V. I. Stoichiță sunt circumscrise prioritar istoriei artei, gândită fie ca „istorie a imaginii”, fie ca „istorie a privirii”. Într-o atare cuprindere, profilul cultural asumat de autor reunește calitățile istoricului, semiologului și hermeneutului, focalizate în direcția unei *pedagogii a privirii*, menită să dea un plus de inteligibilitate imaginii artistice și imaginarului epocii la care participă. De aici și principalele atuuri profesionale, indispensabile unui angajament intelectual de anvergură: erudiția, capacitatea de sinteză, disponibilitatea comprehensivă, agilitatea interpretativă și chiar, abil disimulată, atitudinea de eschivă față de servituțile unui regim represiv.

Erudiția este considerată de V. I. Stoichiță drept secundară în raport cu exigența captării sensurilor („Iubesc numai erudiția care poate fi pusă în slujba unor descifrări de sensuri.”)⁵ Evocarea, chiar și sumară, a ideilor întâlnite în cărțile principale, accesibile publicului autohton, dovedește cu prisosință coerența angajamentului programatic, subtilitatea coerența argumentativă și flexibilitatea exegetică, mobilizate într-o perspectivă istorică „nonistoristă”, centrată pe exigența înțelegerii. Pariul hermeneutic îi oferă posibilitatea de a conexa, uneori surprinzător, surse artistice, filosofice, esoterice și literare de primă instanță. Autorul identifică începuturi, descrie evoluții, delimitează stadii și paradigme, tipologizează personaje, surprinde schimbările decisive de fenomene, curente, stiluri, mentalități.

5. În *Pontormo și manierismul* (1978), V. I. Stoichiță descrie schimbarea de paradigmă de la finalul Renașterii, când accentul cade pe „manieră” sau stil. Manierist este cel care „în loc să imite natura, imită arta”⁶. Pentru prima dată, artistul pune în discuție semnificația faptului de a face artă. Artă însăși face saltul de la contemplarea distantă, „la experiment și dezbateră”. Prevalază „strădania căutării de sensuri”. Raportul de analogie cu lumea „este privit ca un raport de semnificare”. Obsesia manierismului „a fost cea a privirii și a semnificației privirii.”⁷ Personajul literar emblematic pentru noul timp este Don Quijote, „imagine și semn deopotrivă”, călător într-o lume a semnelor și simbolurilor de descifrat. De aici și riscul asumat de exeget - călătorul singuratic, perceput ca straniu, melancolic, bântuit de fantasme și viziuni, nebunul incurabil, greu de oprit din „rătăcirile” lui. Printre artiști, Pontormo juca cel mai bine acest rol. Refugiindu-se în imaginar și imaginație, italianul era nebunul și „rebelul” prin excelență, *outsiderul* nonconformist, omul nealinierii, ostentației și protestului, „reactiv față de o cultură și o civilizație care-și trădase propriile valori”⁸. Asocierile posibile

cu figura intelectualului lucid, inaderent la discursul propagandei și manipulării din vremea regimului comunist nu sunt defel întâmplătoare. Într-un alt context, *Efectul Don Quijote* va fi urmărit într-o altă lucrare, publicată în 1995, urmărind granițele destul de labile dintre opera de artă, viață și ficțiune⁹.

Același parfum ideologic, ostil rânduieilor politice de tristă amintire, străbate paginile unui alt volum: *Creatorul și umbra lui* (1981). O spune însuși autorul: „A gândi, a scrie și a vorbi...”, la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 în România, despre pictura venetiană, despre melancolia lui Georges de La Tour, despre cartea de pictură a călugărilor de la Athos sau despre pătratele magice ale lui Mondrian iradia o anumită aură subversivă... *Creatorul și umbra lui* îmbină subversivul cu barcada și cu fuga”. Subiectul abordat aici privește condiția criticii de artă. Spre deosebire de opinia aproape generalizată care atribuie acestei îndeletniciri un rol ancilar, derivat, V.I. Stoichiță crede că „originea criticii de artă se găsește în însuși actul artistic. Originea criticului de artă se găsește în însăși persoana artistului”¹⁰. Criticul nu este o figură secundă, o umbră a creatorului, ci un mijlocitor (tălmăci, interpret) între acesta și public. Scopul său? Înțelegerea aprofundată a operei. Umbra este uneori mai importantă decât cel care o poartă¹¹. Criticul aspiră tot mai mult astăzi la condiția de *hermeneut* al plămuirilor artistice, căutând, aidoma lui Hermes, zeul antic, să deschidă privitorilor „ochii spiritului”.

Figura hermeneutului aflat în căutarea sensurilor uitate se regăsește și în *Instaurarea tabloului. Metapictura în zorii Timpurilor Moderne*, redactată prima oară în 1989, la Sorbona, ca teză de doctorat. „A vorbi despre «instaurarea tabloului» în vremea în care imaginea artistică instaurează un dialog nu lipsit de tensiune cu certitudinile (și servituțile) acestui mediu pictural, pentru a se lansa în virtualitatea spațiilor computerizate și în lumea instalațiilor video, ține de un impuls fundamental ce provine din spiritul artistic contemporan și care se traduce în demersul unei hermeneutici istorice a

faptelor culturale.”¹² Tabloul, argumentează autorul, este o invenție relativ recentă, semn al intrării în modernitate. El marchează trecerea de la Era Imaginii la cea a Artei, potrivit delimitărilor operate de Hans Belting. Cartea vorbește despre moartea vechii imagini și nașterea alteia noi, luând ca borne cronologice anul 1522, cel al revoltei iconoclaste de la Wittenberg, și 1675, când Cornelius Norbertus Gijsbrechts pictează reversul unui tablou, punând în discuție, metapictural, chiar „pictura în sine”. Reprezentările ulterioare de „tablouri în tablou” vor deveni semnul detașării definitive de canonul mimetic.

În *Experiența vizionară în arta spaniolă a Secolului de Aur*, publicată mai întâi la Londra, Voctor Ieronim Stoichiță urmărește, într-o perspectivă ce acomodează reciproc istoria artei și istoria religiilor, problema „reprezentării nereprezentabilului”. Sunt interpretate și descifrate în grilă picturală confesiunile marilor mistici spanioli (Sfânta Tereza din Ávila, Sfântul Ioan al Crucii), în timp ce arta spaniolă a veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea este „privită” în contextul experiențelor extatice ale mysticilor. Pictura ajunge la adevărata sa vocație abia atunci când Biserica va reuși să tempereze exuberanța mistică a timpului respectiv.

Dacă în *Creatorul și umbra lui* se vorbea despre nașterea instanței critice, *Scurta istorie a umbrei*, apărută prima oară la Londra, în 1997, trimite la începuturile picturii. Este invocată *Istoria naturală* a lui Pliniu cel Bătrân, unde s-ar găsi mitul fondator prin excelență. Potrivit textului antic, prima lucrare de pictură ar fi fost cea a unei fete care, în pragul despărțirii de iubit, desenează conturul umbrei acestuia proiectată pe un perete. Imaginea devine urmă, substituit al prezenței, leac împotriva uitării, dovadă a afecțiunii reciproce. „A reconstitui istoria umbrei” este o modalitate de a rescrie istoria ascunsă a reprezentării occidentale.¹³ De la Platon, Pliniu, Ovidiu, Leon Battista Alberti, Georgio Vasari, până la Man Ray, Brâncuși, Duchamp și Andy Warhol se scrie aproape imperceptibil această istorie care integrează „stadiul umbrei”, văzută ca „simulacru” de realitate, în cel al „oglinzii” – perceput ca reflexie sau reduplicare narcisică a unui chip.¹⁴

Ultimul carnaval. Goya, Sade și lumea răsturnată, scrisă împreună cu Anna Maria Coderch, investighează imaginarul la sfârșit de veac, atunci când o lume dispăre, făcând loc alteia. Intervalul dintre 1789 și 1800 socotit crucial pentru înțelegerea lumii moderne. Cartea „abordează nașterea modernității ca o ultimă tresărire a ceea ce a constituit, sub forma Marii Sărbători, vechiul rit al renașterii timpului”. Ea urmărește, „nașterea imaginarului modern ca un act și un proces de simbolică destrămăre a vechilor structuri culturale occidentale, act și proces de care deriziunea carnavalescă nu e cu totul străină”¹⁵. Inspirat de Mihail Bahtin, V.I. Stoichiță propune o spectaculoasă și savuroasă incursiune în

Ecaterina Ajder

lumile carnavalesci, ca „ne-lumea”, imaginate, între alții, de Sade și Francisco Goya. În Miercurea Cenușii, prima zi a Postului Mare, Goya a decis să vândă la preț derizoriu 80 de *Capricii*, gravuri în acvaforte, cu imagini ale desfrâului carnavalesc. „Procedând astfel, Goya efectua o reală inversiune în calendar. Gestul său simbolic, în loc să limiteze imaginarul în zilele rezervate nebuniilor și libertinajului, îl proiecta în timp. În loc să-l împrejmuiească, îl eliberează; în loc să-l circumscrie, îl descătusează...Un veac nou luase naștere. Numele său este «Era Modernă»».¹⁶

Vezi? Despre privire în pictura impresionistă propune o nouă lectură legată de apariția picturii moderne. Cartea încearcă să demonstreze că în impresionism are loc o schimbare mult mai radicală și mai profundă decât se întrezărise până acum, una care vizează «tematizarea privirii moderne». Începând cu Manet, Monet și Degas, „nou” este faptul că „meditația asupra actului de a vedea devine, în opera lor, o temă centrală. Impresionismul „gândește privirea” cu o voință de inovare care nu presupune în mod necesar ignorarea tradiției, cât, mai degrabă, dialogul cu tradiția”.¹⁷ Autorul observă că în tablourile lui Manet, spre exemplu, există un contact vizual între personajul pictat și spectator (pictor), în timp ce la Degas artistul stă retras, este o prezență ascunsă, aidoma unui *voyeur*, el rămâne în prag, privește fraudulos, vede fără să fie observat, alegând să nu se implice în povestea reprezentată.¹⁸ Plecând de la numeroase studii de caz întâlnite în tablourile impresioniste sau în textele literare (îndeosebi Émile Zola, cu al său eseu intitulat *L'Écran*, din 1866), V.I. Stoichiță ilustrează cazuri în care privirea este îngădită, limitată, filtrată, obturată, voalată. Între ei și personaje, pictorii interpun filtre - ferestre, ziduri, grilaje, arbori, umbre, văluri, aburi, semn că „noua pictură” era preocupată nu de fidelitatea reprezentării, ci de efectele acesteia în dispozitivul receptiv al vizitorului.

Efectul Pygmalion. De la Ovidiu la Hitchcock reia străvechiul mit al lui Pygmalion, sculptorul îndrăgostit de propria operă, o femeie de fildeș pe care zeii, implorați de artist, ar fi însuflăit-o. Cartea consideră că acesta ar fi mitul fondator al noțiunii de simulacru. Simulacrul nu imită, ci înlocuiește realitatea. Narcis, cel îndrăgostit de propria reflexie, a fost pedepsit de zei, în timp ce Pygmalion, îndrăgostitul de propria creație, fusese recompensat de aceiași. Mitul lui Narcis vorbește despre imagine (pictură), pe când cel al lui Pygmalion vizează operă de artă în *întruparea sa* (sculptură).

Cum se savurează un tablou și alte studii de istoria artei argumentează că opera de artă nu este doar un obiect de plăcere sau de „degustare” senzitivă, ci, mai mult de atât, poate fi pretext de satisfacție intelectuală. Nu poți „savura” un tablou făcând abstracție de „înțelegerea” sa. „Desfătarea” trebuie

căutată nu doar în simpla percepție, ci și în bucuria „înțelegerii” a ceea ce este reprezentat. Supusă unui ingenios exercițiu exegetic, *Sărbătoarea lui Venus*, a lui Titian, oferă un grăitor exemplu despre satisfacțiile interpretului, mobilizat în direcția descoperirii detaliului sau amănuntului revelator.¹⁹ Savuroase sunt și analizele de tablouri care vorbesc despre „Sens al lecturii și structură narativă” în frescele lui Giotto din Cappella degli Scrovegni (Padova), „Bancheta lui Pietro” (Aretino), „Îngerii lui Caravaggio”, „Imaginea negrului”, „Cărți și pictură”, „Pictură și bucătărie”, „Pictură și eros”, „Muzeul în ruină”, „Portretul celui lalt”...

Efectul Sherlock Holmes. Trei intrigi cinematografice își propune să abordeze arta cinematografică drept parte integrantă a istoriei artei sau unei „arte a privirii”. Sunt analizate trei pelicule care au ca temă văzul (două de Alfred Hitchcock și una semnată de Michelangelo Antonioni), tematizând raporturile dintre voyeurism, erotism și delict. Sunt dezvăluite astfel limitele ontologice ale imaginii, implicit indefinitul, indefinibilul, vagul, lipsa, vidul și nimicul.

Imaginea Celuilalt. Negri, evrei, musulmani și țigani în arta occidentală în zorii epocii moderne, 1453–1800 postulează existența unei „iconosfere a diferenței” sau a „alterității” articulate în momentul întâlnirii Aceluiași (europeanul, omul alb) cu Ceilălalt, străinul, nou-venitul sau recent-descoperitul în lumea sa. Scopul cărții este acela „de a aborda întâlnirea așa cum are ea loc sub semnul vizibilului...Evrei, țigani, negri, musulmani. Iată cele patru figuri ale alterității care vor face obiectul reflecției mele... Toți acești Ceilalți («interiori» sau «exteriori»), misterioși, amenințători, interziși, fascinanți, suscită reacții multiple, uneori negative, aproape întotdeauna amestecate: curiozitate, teamă, dorință, respingere...”²⁰ Obiect al interpretărilor lui V.I. Stoichiță din această carte, presărată la tot pasul cu studii de caz și imagini elocvente, va fi nu Celălalt în diversitatea înfățișărilor sale, ci privirea care i se adresează. De aici și conflictul sau tensiunile iscate de imprevizibilul unei atari întâlniri. Efectele sunt acut resimțite de fiecare. „Revenind de pe tărâmul Celuilalt, nimeni nu mai este cu totul și cu totul Același.”²¹

Considerată ca fiind debutul autorului în proza literară, *Despărțirea de București. O povestire* evocă în manieră confesivă atmosfera din România deceniilor șase și șapte ale secolului trecut, timp al amintirilor și descoperirilor, al spaimelor, eschivelor și alegerilor personale. Cartea a primit în 2015 premiul pentru răspândirea limbii și literelor franceze, decernat de Academia Franceză.

Fie și doar din această succintă evocare, cred că s-ar decupa suficiente argumente în favoarea situației lui Victor Ieronim Stoichiță printre „gânditorii români” cu adevărat integrați și relevanți în cultura universală. Studii aprofundate vor „cântări” – sper - mai în detaliu și cu un

plus de acuratețe meritele și contribuțiile sale în cercetarea iconosferei. Pe lângă cărturarul și profesorul erudit, pe lângă hermeneutul subtil și sagace este, neîndoind, *personaj* într-o piesă în desfășurare – un Don Quijote contemporan, avid căutător de semne și de nebănuite înțelesuri.

Note:

¹ Constantin Noica, *Eseuri de Duminică*, Humanitas, București, 1992, pp.9-13. În articolul despre *O Românie binecuvântată*, Noica îndemna tinerii autohtoni să caute comori „prin preajma lor”, adică realizabile *aici*, chiar dacă după modelul cercetărilor din Occident.

² Adrian Marino, *Pentru Europa*, Polirom, Iași, 1995, p.28. „Să nu mai trecem drept țara lui *pseudo*, a *formelor goale*, a *imposturii și neseriozității*” – cerea Marino. Cultura română ar trebui să recupereze trei mai valori: enciclopedismul, ideea de sinteză și principiul selecției critice.

³ Cf. Cesare Brandi, *Teoria generală a criticii*, trad. Victor Ieronim Stoichiță și Mihail B. Constantin, Univers, 1985. Deși a contribuit la traducere și a scris prefața la cartea esteticianului italian, numele lui Victor Ieronim Stoichiță nu este invocat. Cauza? Tocmai s-a decis să rămână în străinătate, la München, unde i se oferise un post de asistent. Atașamentul față de estetica lui Brandi este evident în studiul despre *Bancheta lui Pietro*, din *Cum se savurează un tablou și alte studii de istoria artei*, Humanitas, București, 2015, pp.52-67.

⁴ Erwin Panofsky, *Artă și semnificație*, trad. Ștefan Stoescu, Meridiane, București, pp.57 sq.

⁵ Ideea apare formulată în interviul luat de Marius Vasileanu și publicat în *Adevărul*, nr. 5180, din 7 martie 2007.

⁶ Victor Ieronim Stoichiță, *Pontormo și manierismul*, Humanitas, București, 2008, pp.10-11.

⁷ *Ibidem*, p.12.

⁸ *Ibidem*, p.115.

⁹ Idem, *Efectul Don Quijote*, Humanitas, București, 1995

¹⁰ Idem, *Creatorul și umbra lui*, Humanitas, București, 2007, p.5

¹¹ *Ibidem*, p.12.

¹² Idem, *Instaurarea tabloului. Metapictura în zorii Timpurilor Moderne*, Humanitas, București, 2012, p. 7.

¹³ Idem, *Scurtă istorie a umbrei*, Humanitas, București, 2008, p.6

¹⁴ *Ibidem*, p.44

¹⁵ Idem, *Ultimul carnaval: Goya, Sade și lumea rasturnată*, Humanitas, 2007, p.5

¹⁶ *Ibidem*, p.209

¹⁷ Idem, *Vezi? Despre privire în pictura impresionistă*, Humanitas, 2007, p.6

¹⁸ *Ibidem*, p. 82

¹⁹ Idem, *Cum se savurează un tablou și alte studii de istoria artei*, Humanitas, 2015, p.

²⁰ Idem, *Imaginea Celuilalt. Negri, evrei, musulmani și țigani în arta occidentală în zorii epocii moderne, 1453-1800*, Humanitas, București, 2017, pp. 13-14.

²¹ *Ibidem*, p. 213

Rezidența internațională de sculptură "Albastru" 2019

Rezidența internațională de sculptură "Albastru" 2019

octombrie 2019
Vibralia • nr. 51

Inimi în Albastru

Petru Bejan

Puține dintre culorile spectrului sunt la fel de generoase sub aspect semantic precum albastrul. O confirmă dicționarele de simboluri, dar și cărțile care i-au fost dedicate (doar în Hexagon - *Histoire d'une couleur*, a lui Michel Pastoureau, sau *Le Bleu*, semnată de Annie Mollard-Desfour). Asociat spațiilor vaste, deschise, albastrul este deopotrivă culoarea infinitului, transparenței și profunzimilor, a intuiției, imaginației și sensibilității, a libertății și solidarității. Albastrul vorbește, totodată, despre melancolie și tristețe, meditație și contemplare, căpătând valențe psihologice, dar și intensități metafizice. Socotit „rece” printre culorile spectrului, albastrul este investit cu potențial identitar, purtând amprenta locurilor în care se profilează. Unele comunități revendică o anume tonalitate de albastru, socotind-o emblematică sau „reprezentativă” pentru propriile repere culturale. Fie și doar câteva dintre aceste motive pot justifica o exploatare artistică a culorii. Au făcut-o deja „mai-clasicii” Matisse, Yves Klein, Picasso; o întâlnim astăzi în preocupările unei Blueproject Foundation (Barcelona), centrată pe experimente de artă contemporană, sau în numeroasele expoziții de *blue art*, proliferante la scară internațională.

Albastrul a fost pretextul conceptual al rezidenței internaționale de sculptură organizate la Centrul de Cultură „George Apostu” din Bacău. Meritele conceperii ingeniosului proiect revin domnului Gheorghe Popa (directorul instituției), iar cele ale „punerii în act” - artistului Maxim Dumitras, curatorul celor trei ediții. Finalitatea simpozionului sculptural? Realizarea unei galerii în aer liber, sub cupola naturală (albastră, se înțelege) a cerului... moldav.

Mulțumită unei selecții exigente și inspirate, „Grădina cu statui” a Centrului a devenit atelier de lucru pentru artiști cu certă recunoaștere valorică, din Balcani, Occident și Orientul îndepărtat, legați de același discret „fir” albastru: în 2017 - Maxim Dumitras (România), Nedim Hadziahmetovic (Serbia), Krasimir Metodiev (Bulgaria); în 2018 - Napoleon Tiron (România), Amancio Gonzales Andres (Spania), Yoshin Ogata (Japonia); în 2019 - Nicolae Fleissig (Franța), Min-Chin Tung (Taiwan), Marko Vuka (Serbia). Ce ar avea în comun artiștii tocmai enumerați? Disponibilități euristice deja dovedite, calibrate prevalent în direcție abstractă, abilitatea de a „dialoga” cu lemnul, manualitate fără cusur și clar-viziune în abordarea fiecărei lucrări.

Cine sunt protagoniștii ultimei ediții și cum ar putea fi privite realizările lor? Născut la Târgu Mureș (1948), Nicolae

Marko Vukša (stânga), Nicolae Fleissig, Maxim Dumitras, Min-Chin Tung

Fleissig este absolvent al Universității de Arte din București. Din 1983 trăiește în Franța, unde va fi asimilat în comunitatea artiștilor locali, primind rapid o binemeritată recunoaștere. La Paris, îl cunoaște îndeaproape pe George Apostu, cel care asumase cu mult curaj exilul și servituțele acestuia. Păstrează strânse legături cu prietenii artiști din țara de baștină, participând, alături de aceștia, la numeroase tabere și simpozioane de creație. În 2017, la Târgu-Jiu, primește Premiul „Brâncuși”, pentru o expoziție dedicată sculptorului din Hobita. Realizează lucrări monumentale în toată lumea, motiv pentru care se bucură de o reală apreciere internațională.

Compozițiile lui Nicolae Fleissig sunt centrate, îndeobște, fie pe vectorii abstracțiunii, fie pe cei ai simbolului, urmărind fuziunea optimă dintre formă și idee. Pentru sculpturi, preferă suportul clasic, solid și stabil, dar și structurile inedite, mobile, dinamice, suspendate la înălțime. Postată pe un soclu „brâncușian”, îmbinând lemnul de stejar și pe cel de mangrove, *Migrația fluturilor de aur* este dedicată lui George Apostu, reamintind obsesia acestuia de a reprezenta elanul desprinderii și înălțării. Același intenție poate fi „citită” în *Zbor utopic*, sculptură de forma unei aripi sau a unei elice levitând imprevizibil în mișcare ascensională. Lucrarea poate fi un elogiu adus „visătoriei” debordante, imaginației care se „des-frânează” inventiv, refuzând fixarea în prejudecăți și tabuuri constrângătoare. Un mesaj de atașament afectiv conține *Inocența unei inimi care vibrează*; camuflat într-o casetă protectoare, sustras vederii, așadar, organul vieții și sensibilității își trădează pulsul, vivacitatea, prin ritmul, repetiția și rezonanța formelor.

Taiwanezul Min-Chin Tung (n.1980) este absolvent al Universității Naționale de Artă din Taipei, dovedindu-se a fi unul dintre cei mai inventivi și apreciați artiști

din țara sa. Lucrările sale explorează posibilitatea interferării spațiului fizic și a celui psihologic, căutând să ilustreze traseul intim al conceperii, gestației și emergentei formei. Aceasta este surprinsă în tranziția de la starea naturală a suportului (lemnul brut, în cazul de față), spre cea a finalizării artistice. Încorsetată în propria materie, forma se „întrevede”, se dezvăluie în tensiunea „aparității” efective, a ieșirii la suprafață, aidoma pruncului - „prizonier” temporar în membrana maternă - ce luptă să se nască.

Având același titlu (*Între*), compozițiile lui Min-Chin Tung evocă legăturile dintre natural și artificial (lemnul este natură, sculptura este artificiu), dintre vechi și nou (forma este mai întâi intuită, apoi se profilează discret, caută să răzbată, să ia naștere, să capete „chip” - fie și cioplit), dintre vizibil și invizibil („ceea ce nu se vede” poate fi perceput tactil sau prin mobilizare sinestezică). În mod simbolic, aidoma lui Nicolae Fleissig, taiwanezul ascunde o inimă în carcasa uneia din lucrări.

Născut la Belgrad (1977), Marko Vuka finalizează cursurile Facultății de Arte Aplicate din Belgrad (2001) - unde va deveni ulterior profesor de sculptură. Atașate mai degrabă registrului abstract-conceptual, creațiile acestuia se adecvează spațiului în care sunt realizate și expuse. Materia este *in-formată* după planul mental schițat în prealabil de artist. Fidel mai curând unei „prize” minimaliste, însă refractar elaborărilor facil-calofile, sârbul se instalează confortabil în câmpul ambiguizant - prolific sub raport hermeneutic - al sugestiei și semnificării fără limite.

Bilanțul rezidenței de la Centrul „George Apostu”? Un proiect inteligent și curajos, trei ani de mobilizare curatorială exemplară, nouă artiști valoroși, 27 de lucrări, o galerie în aer liber, câteva inimi ascunse, pulsând liber, în natură, sub cerul albastru - de Bacău.

Albastru la a treia ediție. Despre zbor, îmbrățișare și taină

Violeta Savu

octombrie 2019
Vibralia • nr. 51

Nicolae Fleissig. Fluturii lui George Apostu și cei ai lui Nicolae Fleissig și-au împletit aripile lor subțiri și zboară împreună pe o semilună cioplită în lemn de stejar. Inima lui Fleissig se zbate când amintirile cu prietenul și colegul său se lipesc de retină. Zborul e șansa de a fi aici și acolo, de a te întoarce în trecut și mai ales de a plonja în alte lumi viitoare, mai luminoase, mai pline de viață. Inima bate puternic și sacadat până când iese din piept. În coșul pieptului de artist e suferință, dar și speranță. Gândul pozitivist care trezea cândva poetul urbei se lipește cu foiță de aur pe lemnul de mangrove. Un zbor utopic, o piramidă abstractă, o formulă pentru aerare și respirație albastră a frumuseții. Inima vibrează. Inelele stejarului au ieșit la egalitate cu vasele coronare. Sângele curge albastru.

Nicolae Fleissig

Violeta Savu

Marko Vuksa. Reflexivitate, simplitate și taină. Pe Marko Vuksa nu știu dacă putem să-l înțelegem, doar să-l simțim prin liniște și epidermă. Simțim tactil. Urme fragile de cerneală albastră în desene asemănătoare celor rupestre. Pe sculpturile inspirate, spune artistul, de arhitectura locului. Dar negrul din lemnul ars s-a iluminat până-ntr-atât încât are acum culoarea pielii. Lemnul crăpat e schimbat cu unul slefuit până la catifelare. Tehnica suspendării și ideea susținerii prisme pe latura ei aparent cea mai fragilă fac legătura între arhitectura veche și gândirea modernă, abstractă a artistului.

Min-Chin Tung. Îmbrățișare interioară. „Între”, pentru că e preocupat de legătura dintre vechi și nou, natural și artificial, vizibil și invizibil, spune artistul. Dar poate că e un astfel de *între*: lupta dintre eul din trecut și eul din prezent, depășirea eului din prezent de unul idealist, din viitor. O tensiune dată de antiteza eu și non-eu. Luăm pulsul stărilor din exterior cu ceea ce se întâmplă în interiorul nostru, cu frământările care ne compun, descompun și recompun sufletește. Dacă ne rotim, așa cum o facem pentru a privi sculpturile lui Min, încercând să prindem ideile din toate direcțiile și în toate sensurile, avem o șansă. Nu tot ceea ce ne este exterior ne atinge. Ne învelim în propriile cugetări. A medita e un mod de viață. Și uneori, de fapt foarte adesea, e unica șansă de a supraviețui nimicului, neantului.

Min-Chin Tung

Marko Vuksa

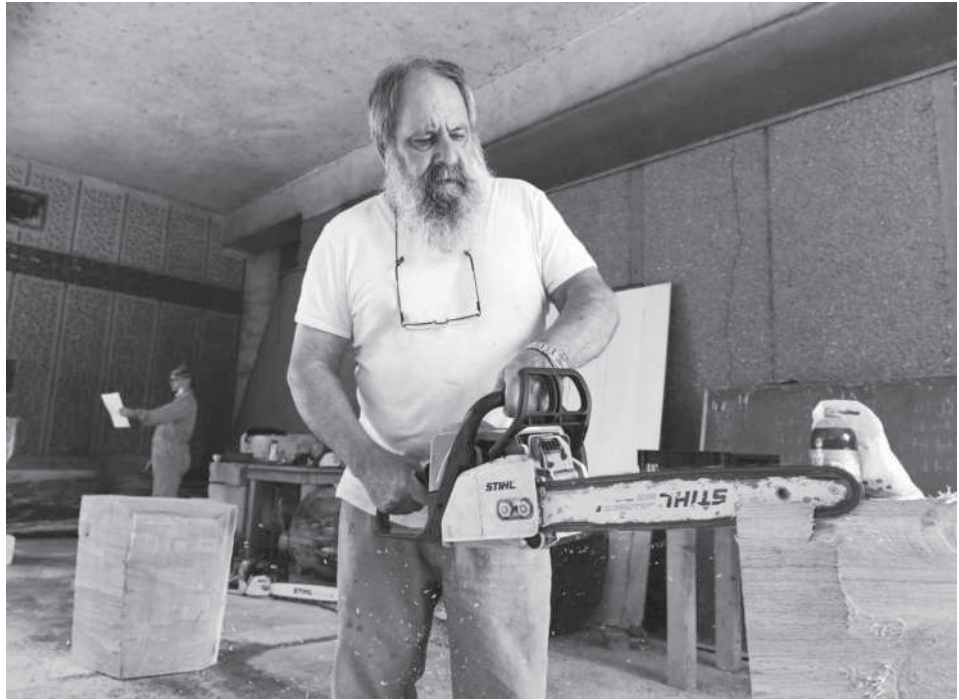
Nicolae Fleissig: „Am făcut emigrația cu George Apostu”

a consemnat Violeta Savu

Nicolae Fleissig nu este doar un artist mare, de reputație mondială, având peste 120 de lucrări monumentale în toată lumea, ci este și un om deschis la dialog, un bun povestitor. E curios să cunoască nu doar locurile, ci și oamenii pe care-i întâlnește pe cale. Pe Nicolae Fleissig îl caracterizează deschiderea. În sculpturile sale monumentale cu porți, deschiderile sunt spre alte universuri. Porțile înălțate de Nicolae Fleissig au legătură cu tradiția, dar maniera abstractă în care sunt lucrate sugerează și posibilitatea unei legături între lumi sau epoci diferite. La rezidența „Albastru”, sculpturile realizate de Nicolae Fleissig în lemn păstrează caracterul abstract, dar de data aceasta se situează sub incidența introspecțiilor, interiorizărilor profunde. Chiar și sculptura despre zbor, cu aripile sale rotitoare, e tot un rezultat al sondării interioare, căci de acolo vine *nevoia de utopie* despre care ne vorbește artistul în finalul interviului. „Migrația fluturilor de aur” face trimitere la *fluturii* lui George Apostu, cu care Fleissig a fost foarte bun prieten și căruia îi dedică lucrarea. Dar cea mai interiorizată îmi pare a fi „Inocența unei inimi care vibrează”, amintindu-mi de expresia „inima bate de să-ți sară din piept”. Iar în cubul de lemn - culcușul sau poate cușca inimii - stau închise toate trăirile foarte intense. Bucurii extatice și tristeți adânci care fac inima, care cântărește cel mult 350 de grame, să pară grea.

Despre astfel de emoții puternice am vorbit cu Nicolae Fleissig într-o seară din rezidența „Albastru”. Chiar dacă era obosit după o zi de muncă, mi-a răspuns cu multă amabilitate și răbdare la întrebări. Am vorbit despre Centrul „George Apostu” și George Apostu, rezidența „Albastru”, despre diferența dintre emigrația de acum și cea din perioada comunistă, despre România și Franța, despre orașul copilăriei, despre pierderi dureroase suferite în viață, despre timp și culoare și, bineînțeles, despre sculptură.

Violeta Savu: Pentru început, vreau să-ți spun că am găsit pe un site o descriere făcută de criticul de artă Corina Teacă. Mi s-a părut că ți-a făcut un profil artistic care te definește: „Paletă stilistică omogenă. Apetit pentru geometrie, pentru volume simplificate. În repertoriul său formal un loc aparte îl ocupă rețeaua și carelajul, motive investite de artist cu încărcătură simbolică, folosite atât în sculptură monumentală sau de mici

Nicolae Fleissig

dimensiuni, cât și în intervențiile sale în peisaj”. Asadar specialistul remarcă modernitatea stilului tău. Plecând de aici, te-ai întreba dacă te regăsești în arta recentă și cum te poziționezi față de ea?

Nicolae Fleissig: Este clar că eu fac parte dintr-o generație, să zicem, mai în vârstă. Noi suntem mai legați de niște tradiții care sunt determinante pentru un anumit tip, stil sau tendință ale volumului în sculptură. Unde mă situez eu? La fel ca George Apostu, și eu sunt postbrâncușian.

Socot că artiștii tineri sunt extraordinar de interesați, iar la mulți dintre ei, practic, materia dispare. Ei lucrează foarte mult în imaterial, în imagini, cu sonor și mișcare. Dar dematerializarea trebuie să mai vină cu ceva, materia este înlocuită de concept. Riscul aici este o anumită facilitate. Iar pentru sculptură, facilitatea este nocivă. Să-ți explic: vrei să faci o casă, temelia casei este sculptura. Apoi începi să clădești, vii cu un concept, cu arhitectura și așa mai departe. Dar dacă nu ai temelia, se duc toate.

V.S.: De la care dintre artiști, profesori sau colegi de-ai tăi, consideri că ai învățat cel mai mult?

Nicolae Fleissig: Primul meu profesor a fost un sculptor din Piatra Neamț, Pompiliu Clement. Un om extraordinar, un profesor de excepție. Îl respectam enorm. El mi-a pus bazele. La facultate, am avut șansa să-l am ca profesor pe Vladimir Predescu. M-am întâlnit cu el acum doi ani.

V.S.: Cum a fost întâlnirea?

Nicolae Fleissig: Plângea...

În facultate, exista profesorul și maestrul. Maestrul meu era Ion Irimescu. Maeștrii erau maeștrii! Irimescu venea cu taxiul în curtea școlii, ne dădea bani să ne luăm o bere. Se uita la lucrări, ne zicea că e foarte bine și pleca. Era pe alt nivel, la înălțime! Dar faptul că aveai un maestru conta enorm. Te simțai protejat. Făceai parte deja dintr-o breaslă. Ierarhia era așa: maestrul, profesorul, asistentul și lectorul.

V.S.: Ai umblat prin toată lumea, sculpturile tale se găsesc pe toate continentele lumii. Cât de mult diferă sculptura de la o țară la alta? Cum te influențează în creație specificul țărilor unde ești invitat să faci sculptură?

Nicolae Fleissig: Fără să vrei îți țin cont. Dar dacă mi-ar impune cineva să țin cont, atunci am plecat. Fiecare țară, fiecare continent are un specific, pe care poți să-l cunoști, poți să iei contact cu fenomenul studiind puțin istoria locului respectiv, peisajul geografic. Când spun istoria locului mă refer și la istoria culturală, nu numai la înșiruirea evenimentelor. Dar cel mai important mi se pare contactul cu publicul, cu oamenii, care îți pot oferi niște informații fantastice. Dacă un sculptor e invitat să lucreze într-o altă țară, când ajunge acolo, are deja cel puțin zece sculpturi în cap. Pe care le adaptează în funcție de loc, climat, istorie, populație, peisaj. În funcție de materia cu care se lucrează, pentru că nu e același lucru lemnul, metalul, marmura, piatra,

granitul. Sunt absolut diferite. Fiecare cu alt limbaj.

V.S.: *Am auzit că ai fost prieten foarte bun cu George Apostu. Când l-ai întâlnit prima oară?*

Nicolae Fleissig: Pe Apostu?! Ooh! Când l-am întâlnit prima dată, cred că eram în anul patru de facultate. După care, el a plecat. Eu am plecat un an jumătate după el. Ne-am întâlnit la Paris. Acolo am petrecut destul de mult timp împreună, dar apoi, of, Apostu s-a îmbolnăvit. Prin '85 era într-un simpozion, la Aix-en-Provence. Și cum eu locuiesc undeva în sudul Franței, m-am dus de l-am luat din Aix-en-Provence. A venit la mine și a stat cam o lună. Deja era foarte bolnav. Stătea într-o cameră de la etaj și desena. Cobora foarte rar. Îi duceam eu de mâncare, dar nici nu mai mânca... Apoi, a plecat de la mine. Și ultima dată când l-am văzut pe George... era pe patul de moarte! Emigrația, eu și George am făcut-o împreună. Și toată suferința emigrației. Pentru că nu-i ușor și nu-i doresc nimănui. Astăzi este aproape amuzant să-i spui cuiva că ai vrea să pleci și nu poți să te duci. Cum adică nu poți să te duci?! Dacă vrei să mergi în Belgia, mergi în Belgia. Sau în Australia, sau unde vrei. Eu am emigrat în 1982. Atunci când am plecat, știam că nu pot să mă mai întorc în țară.

V.S.: *Ai plecat în primul rând pentru a face artă. Ce crezi că s-ar fi întâmplat dacă n-ai fi plecat?*

Nicolae Fleissig: Păi, să-ți zic, eu am avut două expoziții închise la Orizont. Cenzura! Nici nu știu de ce m-au cenzurat! Un cenzor, de exemplu, nici nu se uita la lucrări, se uita la titluri. Să nu fie titlurile subversive! În acea perioadă

am făcut un grup de artiști, eram patru (Bente Tiberiu, Dinu Cîmpeanu, Nicolae Fleissig și Mihai Istudor). Era un grup puternic. Am făcut o expoziție tot la Orizont. Și n-a plăcut cenzurii! Eram considerați artiști decadenti. Dacă eu fac artă decadentă... ce să mai vorbim!

V.S.: *Acela era doar un pretext. Lor le era teamă de forța voastră creativă, prin care vă puteați exprima și idei revoluționare. Când ai plecat din țară erai căsătorit? Ai plecat împreună cu familia?*

Nicolae Fleissig: Da, eram căsătorit. Am plecat împreună cu soția. Copiii au rămas la părinții soției. Cam după un an și jumătate, aproape doi, am reușit să-i aducem prin tratatele de la Geneva, cu integrarea familiilor.

V.S.: *Cum au reacționat părinții tăi când ai plecat?*

Nicolae Fleissig: A fost dureros. Nu i-am mai văzut niciodată în viață. Știam atunci când am plecat că n-o să-i mai văd... Pleci, dar nu știi ce urmează să se întâmple. Cine știa că va fi dat jos Ceaușescu?! Atunci, nimeni nu știa.

V.S.: *Dar ați reușit să țineți legătura cu părinții? Vorbeați la telefon? Vă trimiteați scrisori?*

Nicolae Fleissig: La telefon am mai vorbit din când în când. Scrisori?! Scrisorile erau cenzurate! Mai ales atunci când e vorba de azil politic... Una e să fii refugiat și alta să fii solicitant de azil politic. Eu dacă m-aș fi întors în țară, mă băgau direct în pușcărie.

V.S.: *Pentru că ai trăit mulți ani în Franța, aș vrea să te-ntreb cam ce îi diferențiază pe români de francezi în atitudinea față de artă?*

Nicolae Fleissig: În opinia mea, nu există niciun fel de diferență. Să nu uităm că Brâncuși a plecat din România, a trăit în Franța. Brâncuși, care este părintele sculpturii românești. Iar în Franța, el este văzut ca un fenomen! Legătura între Franța și România în zona artei este totală. Ca să nu mai vorbim că România era odată, și încă mai este puțin, o țară francofonă. După Războiul Ruso-Turc, prima mare putere care a recunoscut independența României a fost Franța. Germania, nu! Rusia, nu! Și așa s-a deschis un fel de autostradă pentru noi spre Paris. Uite, eu locuiesc în sudul Franței, la picioarele munților Pirinei, într-un sat mic. Și cine crezi că a trecut cândva pe acolo? Tristan Tzara! Satul unde locuiesc eu seamănă destul de mult cu un sat transilvănean. În acel sat am atelierul, dar și un Centru de artă, creat de mine. Numai că acum Centrul de artă e un pic în ațipire, pentru că... Așa cum s-a întâmplat peste tot, s-au schimbat guvernele... Înainte lucram foarte mult cu subvenții. Subvenții de la Ministerul Culturii, de la Guvernul Francez. Centrul de artă fondat de mine e făcut special pentru artiști consacrați, de renume.

Maxim Dumitraș a fost invitat de câteva ori acolo.

V.S.: *Ce te inspiră cel mai mult pentru arta ta? Ai momente când te confrunți cu criza de inspirație, cum le depășești?*

Nicolae Fleissig: Tu ești scriitoare și știi ce înseamnă pagina albă. Noi suntem la fel, exact la fel. Plus, dacă pagina albă te poate inhiba, ia imaginează-ți cum ești în fața unei tone de piatră... Cel mai dificil e că te chestionezi. Și printre multele întrebări pe care ți le pui, apare asta: are oare rost să fac ceea ce fac?! La ce servește?! Dar am aflat la ce servește arta. La nimic! Dar de aia trebuie făcută!

V.S.: *Una dintre sculpturile tale monumentale ai dedicat-o memoriei fiului tău. Are forma unei cămăși...*

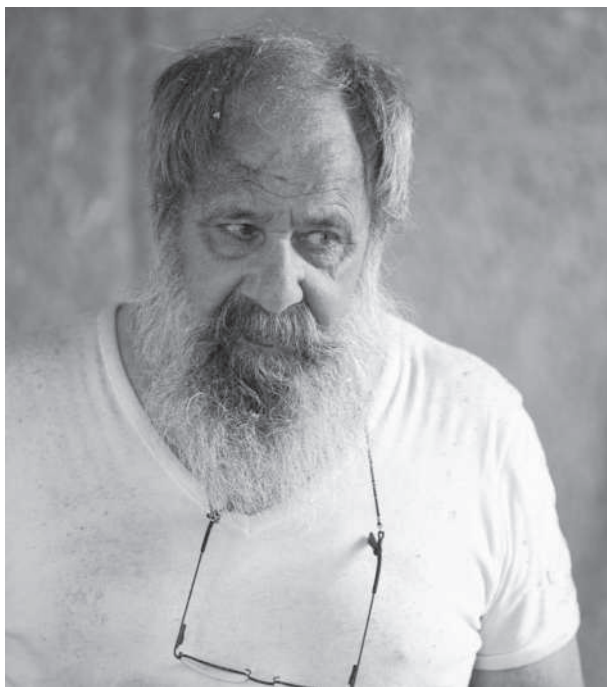
Nicolae Fleissig: Sculptura sub formă de cămașă e doar un element dintr-un ansamblu, făcut într-adevăr în memoria băiatului meu. Se numește „Camera secretă”. Acolo nu e numai cămașa. E totul. E un pat, un scaun. (îmi arată pe catalog imagini) Uite, intri pe poartă, găsești imediat niște bănci pe care poți să te oprești. Aici este patul, uite în apropiere și scaunul. Patul este acel pat în care fiul meu a zăcut. Scaunul e scaunul pe care eu mă așezam și discutam cu el orice, ore întregi. Cămașa asta simbolizează haina din care corpul a plecat.

V.S.: *Te-a ajutat arta, cu timpul, să accepți acest eveniment tragic din viața ta?*

Nicolae Fleissig: Nu pot spune asta. Cu moartea unui fiu nu te-mpaci. Nu o accepți. La un moment dat când era bolnav, era spre sfârșit, mie îmi era rușine să mă uit în oglindă. Aveam șaiszeci și ceva de ani și lucram în forță pe afară, iar el zăcea la treizeci și ceva de ani... Este inimaginabil. Și mai e încă ceva: un băiat, în special un băiat, poate să moară înaintea părinților în timp de război. Dar nu în timp de pace!

V.S.: *Să revenim la aspecte mai luminoase din viața ta. În această vară, ai fost invitat la Piatra Neamț să prezinti o expoziție foto cu reprezentări din lucrările tale monumentale. A fost un eveniment foarte reușit, cu mult public care a venit special să te vadă. Cum a fost pentru tine revederea cu orașul copilăriei tale?*

Nicolae Fleissig: Este un oraș frumos, din toate punctele de vedere. Întotdeauna a fost un oraș interesant: înconjurat de munți, nu prea înalți ca să te strivească. Totul e verde, Bistrița care-l traversează... Un oraș fascinant! Singurul regret pe care-l am e că nu au păstrat măcar o parte din centrul istoric. Mulți spun că centrul istoric e biserica lui Ștefan cel Mare, tumul lui Ștefan cel Mare, Muzeul de Artă și Muzeul Cucuteni. În

Nicolae Fleissig

copilăria mea, la Obor, târgurile erau o dată pe lună și veneau țărani, pădurari, cu animale, cu lemne... Oborul era un câmp enorm. Acolo negustorii își vindeau produsele, după aceea intrau în oraș pe Strada Mare și deveneau ei, din negustori, cumpărători. Strada Mare nu era mare deloc, era o stradă lungă, dar foarte îngustă. Erau prăvălii de o parte și de alta, unde găseai de toate: piele, șuruburi, ciocane, clește, seceră, coasă... Strada aia avea o poezie a ei, erau acolo niște case mici, dar cu arhitectură de prăvălie. Proprietarii aveau jos magazin și sus aveau două cămăruțe. Erau comercianți, dar nu aveau palate. La capătul străzii mari erau grecii care vindeau halva, lucum, scrumbii... Scrumbiile stăteau în butoaie...

V.S.: *Știu că ție îți place să citești, ești un degustător de poezie. Este important pentru un artist să aibă cunoștințe și din alte domenii?*

Nicolae Fleissig: Este foarte important, dar până la un anumit punct. După care, trebuie să fii egoist. Egoist cu tine însuși. Altfel te pierzi. Sculptura cere un efort enorm. Nu numai fizic. Să trăiești cu volumul, să vezi volumul într-o piatră sau nu știu unde... nu e ușor. Putem să simplificăm: pictura nu este altceva decât culoare. Iar culoarea nu este altceva decât lumină. Grafica nu este altceva decât umbra unui obiect. Muzica nu este altceva decât sunet. Iar sculptura nu este altceva decât volum. Fără culoare.

V.S.: *Dar tu intervii cu culoare în sculpturile tale...*

Nicolae Fleissig: Da, intervin cu culoare tocmai pentru că-mi lipsește! Aproape în toate perioadele, culoarea a fost folosită pe sculptură. Cu timpul, culoarea de pe sculpturi s-a dus. Asta e patina. În urmă cu zece-cincisprezece ani, eu nu foloseam culoarea, dar foloseam patina, care vine din culoare, e urma culorii. În Egipt, vezi pe plafon niște

picturi formidabile! De mii de ani...! Pe acele desene, foarte puțin a mai rămas culoarea... și sunt de o frumusețe incredibilă! Urma aceea de culoare duce timpul cu ea!

V.S.: *Apropo de culoare, de albastru... Cum te simți la rezidența „Albastru” de la Centrul George Apostu? Ce ai lucrat aici? E ceva diferit pentru tine comparativ cu alte simpozioane internaționale la care ai participat?*

Nicolae Fleissig: E foarte diferit! În primul rând materialul este diferit! Când eram încă un copil am început să lucrez în lemn. Iar apoi am trecut la piatră. Am lucrat în toate materialele: lemn, piatră, granit, metal... De câțiva ani însă cel mai mult lucrez în granit.

Am fost invitat încă de anul trecut la rezidența „Albastru”, dar nu am putut ajunge pentru că m-am operat la umăr. Mi-am dorit mult să vin pentru George Apostu. Cred că dacă George ar ști, și poate știe..., că eu sunt aici, că Centrul se cheamă George Apostu... E o revanșă nemaipomenită, fosta casă a lui Ceaușescu să se cheme astfel! Apostu, care a plecat din cauza lui Ceaușescu! Eu, care am plecat din cauza lui Ceaușescu, am venit să lucrez aici! Iar ideea rezidenței mi s-a părut foarte frumoasă. Propunerea lui Maxim Dumitras cu tema albastru mi-a plăcut foarte mult. Propunerea lui Max mi se pare foarte interesantă, pentru că trebuie să te gândești un pic mai departe decât la vopseaua de culoare albastră. Albastru nu e culoare. Îmi aduc aminte, lucram odată lângă Moscova și era un lac enorm, nopțile erau puțin albe, lacul era albastru. Erau niște plopi enormi, erau albaștri. Cerul era albastru. Totul era albastru din cauza nopților albe, care erau de fapt albastre. Un fel de brumă se ridica de pe lac... era surrealist!

V.S.: *Ai adus cu tine aici un lemn special din Franța. Care-i povestea lui?*

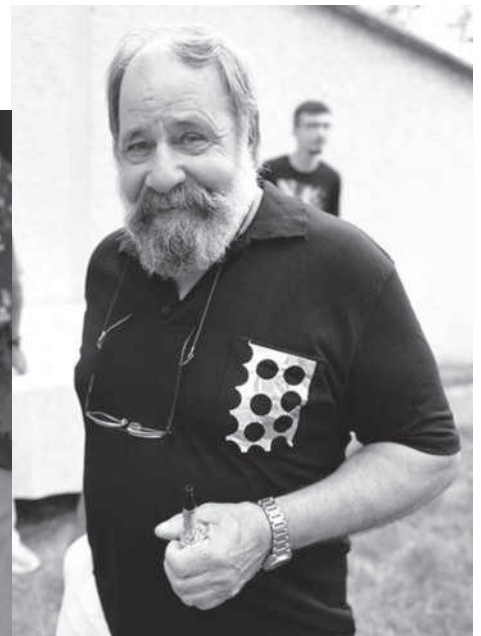
Nicolae Fleissig: Este un lemn care-i încărcat de-o istorie. Este un lemn încărcat de o altă materie decât lemnul. Este un lemn de paletuvier, care crește la intersecția fluviilor cu marea sau oceanul, un lemn de mangrove. Fiind situat la această intersecție, unde există flux și reflux, copacul acesta trage în seva lui apă, care e și puțin sărată, dar și dulce. Trage, de asemenea, nisip. Un nisip extrem de fin ajunge până în vasele capilare. Este un lemn despre care am putea spune că are silicoză. Dar exact din această cauză nu intră în el: viermi, insecte, carii... Din lemnul ăsta se construiau niște bare lungi de doi metri, doi metri douăzeci, care se-nfigeau în mare, se făceau niște scobituri și într-o scobitură din aceea migra o stridie. După doi-trei ani se forma un ciorchine de stridii. Lemnul ăsta l-am găsit aruncat aproape de Montpellier. Din el am făcut multe lucrări. Am adus și aici. E un lemn care-a stat zeci de ani în mare, e atât de plin de sare încât e pietrificat. Am folosit bineînțeles stejarul, dar am ținut s-aduc și acest lemn special pe care nu pot să-l tai decât cu disc pentru metal. Am intervenit pe el cu foiță de aur pentru a pune în evidență prețiozitatea sa.

V.S.: *În acest fel ai creat și un dialog francez-român, prin materia folosită. Acest lemn iese în evidență în cele trei sculpturi pe care le-ai lucrat aici. Dă într-adevăr o notă foarte specială și caldă totodată, cred că și foița de aur contribuie. O temă pe care ai abordat-o în rezidența „Albastru” îmi pare a fi cea a zborului. Cineva spunea că ar compara una dintre lucrările tale cu o libelulă. Ai reprezentat o libelulă sau e altceva?*

Nicolae Fleissig: Nu, nu e o libelulă! Ar fi prea simplu! Este un zbor utopic! Utopia trebuie să zboare. Fără utopie suntem morți. N-ar exista progres. Utopia trebuie să zboare dintr-o parte în alta. Să informeze pe alții. Utopia este absolut necesară!

Nicolae Fleissig

Zilele Centrului de Cultură „George Apostu”

Ediția a XXIV-a (9-10 mai, 2019)

octombrie 2019
Biblioteca • nr. 51

Dan Petrușcă

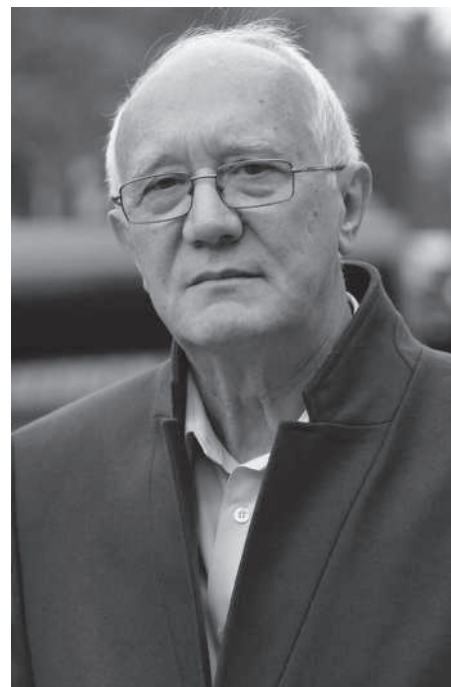
Aceste zile au devenit, pentru cine cunoaște cât de cât istoria acestui centru cultural, tradiționale. Onomastica patronului spiritual al instituției, marele sculptor George Apostu, are legătură cu ziua de 23 aprilie, adică aceea a Sfântului Gheorghe. Numai că, în primăvara acestui an, suprapunerea unor sărbători religioase a pus Biserica Ortodoxă în situația de a hotărî niște modificări, astfel încât programul Zilelor Centrului de Cultură „George Apostu” din Bacău s-a desfășurat în zilele de 9 și 10 mai 2019, sub generozitatea unui semn: „Identitate, alteritate, spirit european”. Dar și aceste zile din lună mai au semnificația lor, atât pentru noi, cât și pentru alții. Ar fi de ajuns, poate, să amintesc de faptul că în ziua de 9 mai 1861, în declarația lui Alexandru Ioan Cuza, cunoscutul, pentru noi, și iubitul domnitor folosea pentru prima dată, oficial, numele România. Aceeași zi are legătură și cu Ziua Europei, care marchează sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. Iar pe 10 mai 1866, după intrarea în București, viitorul rege Carol I a depus jurământul (în limba franceză) în calitate de domnitor... Aceste „amănunte” istorice au fost amintite în acele zile de către Gheorghe Geo Popa, fostul și actualul director al centrului, cel care, vremelnic (din 2018 și până în primăvara lui 2019) a fost secretar de stat în Ministerul Culturii și Identității Naționale.

Prima zi, 9 mai 2019

La ora 17, la Teatrul Municipal „Bacovia” din Bacău, a fost pusă în scenă o manifestare, tradițională și ea, intitulată „Spectacolul cărții”. Adrian Jicu, Marius Manta și Gheorghe Geo Popa au prezentat publicului cartea lui Gheorghe Iorga, o traducere din limba persană a lui Sâdegh Hedâyat, „S.G.L.L.”, apărută la Editura Limes din Cluj-Napoca în primăvara acestui an. Tot în seara aceea, au încântat auditoriul soprana Gabriela Iștoc și Cvartetul „Consonanțe”. Mai întâi, Gheorghe Geo Popa a citit în fața publicului din cea de-a șaptea povestire,

adică din aceea care dă titlul cărții în discuție, punând în evidență nu numai talentul său actoricesc incontestabil, ci și disponibilitățile „poetice” ale discursului marelui prozator iranian. De fapt, notorietatea traducătorului, istoricului și criticului literar Gheorghe Iorga se întemeiază în mare parte pe cunoașterea profundă a culturii, civilizației și limbii persane, cât și pe „întâlnirea” decisivă cu opera lui Sâdegh Hedâyat, cel mai mare scriitor iranian modern, supranumit „Kafka al Orientului”. Adrian Jicu și Marius Manta, redactori ai revistei „Ateneu”, comentatori avizați în acea seară de 9 mai 2019, au vorbit atât despre cele șapte povestiri ale cărții, cât și despre personalitatea traducătorului. Pot mărturisi eu însumi evenimente din adolescența noastră comună (a mea și a traducătorului), cum ar fi momentul când am aflat de Omar Khayyâm și de rubaiatele sale dintr-o traducere „second hand”, atât de cunoscută și, aveam să aflu, atât de îndepărtată de spiritul originalului persan. Doar câțiva ani vor trece până când, sub semnul unei întâmplări fericite, Gheorghe Iorga va ajunge să studieze în Iran. Peste mai bine de douăzeci de ani de la impactul direct cu Iranul, Gheorghe Iorga va îndrăzni să ne ofere 186 de rubaiate ale celebrului poet persan amintit, traduse direct din limba acestuia, dându-i cititorului român un „alt” Omar Khayyâm, fără îndoială mult mai apropiat de cel „real”, făcând în felul acesta dreptate, în limba română, rubaiatelor. Însă, între timp, în 1996, după o muncă de peste cincisprezece ani, Gheorghe Iorga și-a început proiectul personal de traducere a operei lui Sâdegh Hedâyat, începând cu celebrul roman „Bufnița oarbă”, publicat atunci în două ediții la Editura Ager din București. Peste zece ani, Editura Polirom va publica două ediții ale aceluiași roman, epuizate, asemenea primelor, foarte repede. Îmi place să cred că succesul de librărie al acestui roman a avut legătură atât cu notorietatea prozatorului iranian, cât și cu valoarea traducerii din persană.

Revenind la seara de 9 mai 2019, criticul și poetul Marius Manta a vorbit, printre multe altele, despre „actul” traducerii, despre transpunerea semnificațiilor dintr-o paradigmă „poetică” și culturală aparent incompatibilă, cum este cea persană, într-una europeană (românească), de care doar traducătorul este responsabil. De aici rezultă importanța notelor și comentariilor

Dan Petrușcă

pertinente ale traducătorului, făcute pentru cititorul interesat care, cum e de bănuț, nu are întotdeauna un plan de referință care să-i ofere accesul la semnificații... La rândul său, criticul Adrian Jicu a îndemnat la lectură auditoriul din sala plină a Teatrului Municipal „Bacovia”, amintind de „ferestrele” pe care traducătorul (și omul de cultură) Gheorghe Iorga le deschide prin cărțile sale către cultura și civilizația persană, mai veche și mai nouă. Mai departe, criticul a conturat personalitatea complexă a marelui scriitor iranian, care a fost și a rămas un proscris, pentru că în opera sa a atacat adesea atât derapajele islamismului, cât și a celorlalte religii. Spirit tragic, lucid și cinic, Sâdegh Hedâyat ne avertizează mereu în subsidiar că „dincolo” nu ne așteaptă nimic. În ultima dintre cele șapte povestiri, care, cum aminteam, dă titlul cărții („S.G.L.L.”), situate prin acțiune în sfera fantasticului, aflăm că omenirea este cu trei mii de ani în viitor și că toate problemele omului au fost rezolvate, în afară de una: iubirea și complicațiile pe care aceasta le aduce cu sine. Rezolvarea de către progresul științelor a marilor probleme, de la sărăcie la boală, a dus totuși omenirea către un sfârșit cosmaresc, deoarece omul și-a pierdut scopul, nemaivădând aspirații. Astfel că, de la „nevoia de a trăi”, se ajunge la „nevoia de a muri”. Și cum sinuciderea în masă nu e cea mai bună soluție, fiindcă omul se teme totuși de durere, atunci se inventează un ser – S.G.L.L. – prin care omului să i se suprimă dorința sexuală

și, în cele din urmă, posibilitatea de a iubi. Susan și Ted, personajele din prim-planul povestirii, în dialogul final, ating această problemă. Ted, îndrăgostitul de Susan, susține ideea că tot ce-a înfăptuit omul în istoria sa, inclusiv dorința lui de a trăi au avut ca ferment iubirea. Ucigând iubirea și dorința de a procrea, omul poate fi distrus în sfârșit, pentru că „Era doar iubirea, capcana asta a naturii, nevoia de a procrea, ce-ți dă dorința de a trăi. Toate strădaniile omului s-au hrănit din ea”...

A doua zi, 10 mai 2019

În seara zilei următoare, tot la ora 17, dar în alt spațiu (Muzeul de Artă Contemporană al Centrului de Cultură „George Apostu” din Bacău), s-au succedat câteva evenimente: academicianul Alexandru Boboc a conferențiat pe tema „Eminescu și cultura europeană”; într-un nou „Spectacol al cărții”, scriitorul Ion Fercu a prezentat cartea lui Mircea M. Ionescu, intitulată „Amanta mea Thalia”; criticul de artă Pavel Șușară a comentat „Lumea lui Mac”, o minunată expoziție de pictură a lui Dumitru Macovei; apoi au fost lansate albumul de artă „Dumitru Macovei” și numărul 50 al revistei „Vitaliu”, periodic de cultură al centrului.

În conferința Domniei Sale, academicianul Alexandru Boboc a susținut dimensiunile națională și universală ale creației și gândirii eminesciene. Dincolo de studiile în străinătate, dincolo de creația sa (poezie, proză, publicistică, traduceri etc.), Eminescu a avut și o activitate practică, printre altele, aceea de revizor școlar. Omul Eminescu, susținea academicianul, credea, asemenea filozofului german Leibniz, că în lumea noastră, care e cea mai bună cu putință, ființa românească are posibilități complexe de exprimare. Creatorul Eminescu, preciza atunci vorbitorul, ar reprezenta unitatea noastră în planul universalității. Amintind de activitatea de traducător a lui Gheorghe Iorga și de „Spectacolul cărții” din ziua precedentă, academicianul a mai susținut ideea unității spiritului uman în istorie și aparentul paradox al unor evidente similitudini între Orient și Occident.

În continuare, scriitorul Ion Fercu a vorbit despre personalitatea complexă a lui Mircea M. Ionescu – comentator sportiv în spirit, cronicar dramatic, poet și dramaturg, ale cărui piese de teatru au fost și sunt jucate de unele instituții teatrale din România –, cât și despre ultima carte a acestuia, „Amanta mea Thalia”, Editura Palimpsest, București, 2019. Comentatorul a citat, mai întâi, dintr-o cronică (una dintre cele 232 de cronici dramatice ale cărții scrise în ultimii zece ani), intitulată „Pustiul contemporan”, în care se observă tușa tragică a celui

trăitor întru teatru și care afirmă cu tristețe că „unii au uitat să citească, alții au uitat să trăiască”. Ion Fercu creionează câteva mini-portrete ale lui Mircea M. Ionescu, de fapt, ipostaze complementare ale unui întreg, spunând că scriitorul în discuție este un fel de Don Quijote, a cărui Dulcinee este libertatea. Nimic n-ar fi mai important pentru Mircea M. Ionescu decât libertatea. Dincolo de autori și cărți pe care îi și le comentează, dincolo de spectacolele (caduce) pe care le surprinde prin comentariul său, dincolo de dragostea pentru marii actori, Mircea M. Ionescu este locuit de „setea de viață”, mai spunea Ion Fercu.

Pavel Șușară, în continuare, a vorbit despre „Lumea lui Mac”, expoziția de pictură a lui Dumitru Macovei. În expunerea sa, criticul de artă a precizat de la început faptul că se va feri să descrie lucrările lui Dumitru Macovei, pentru a nu deveni pleonastic. Pictura este, ca orice creație artistică, o atitudine care devoalează mecanismele realului, deoarece, corelând mai multe realități, conferă în cele din urmă semnificații. Într-o lume a picturii contemporane, unii,

puțini, investesc în pânze și culori, iar alții sunt în mare măsură consumatori de fonduri. Primii sunt cei care mai au capacitatea de a se autoiluziona, iar ceilalți, puțini și ei, sunt cei care dețin puterea și banii, obligându-ne adesea să ne resetăm. „Ce face Dumitru Macovei?”, se întreba atunci Pavel Șușară. Pictorul în discuție, afirma criticul, vine dintr-un spațiu al avangardei (Dumitru Macovei este moineștean), însă nu este interesat de „rupturile” pe care Dada le propunea cândva, nu e interesat de radicalism, ci să creeze în pânzele sale un spațiu de investigație. Dumitru Macovei, spunea Pavel Șușară, „vine cu întreaga memorie a artei canonice”. Pictura acestuia ar oferi o a treia cale și anume aceea care conciliază memoria cu dinamica trăirii la cald...

La finalul acestor evenimente, Gheorghe Geo Popa a prezentat albumul de artă al expoziției lui Dumitru Macovei și numărul 50 al revistei „Vitaliu”, mulțumind redactorilor ei (Gheorghe Iorga, Val Mănescu, Victor Eugen Mihai - VEM, Dan Petrușcă, Constantin Donea) și colaboratorilor.

Mircea M. Ionescu mi-a luat-o înainte fiindcă voiam să încep elogiindu-l pe Geo Popa în calitatea lui de „om orchestră” pentru capacitatea lui de a face simfonii de fiecare dată când ne pune pe drumuri aici, la Centrul de Cultură „George Apostu”, deci n-o să spun mai multe că să nu par un epigon al lui Mircea, deși epigonatul e interesant, dar nu atunci când e modelul de față.

În această construcție simfonică pe care a imaginat-o și de data aceasta Geo Popa, au fost până acum marcate zonele cele mai consistente și mai dense și mai bine identificate ale culturii: poezia, filosofia, teatrul, exegeza literară, deoarece critica de teatru tot literatură este.

Fiecare vorbitor a fost, în felul lui, un creator, fiindcă nu a dublat reperul artistic pe care a încercat să-l comunice și să-l prezinte. Eu sunt singurul într-o poziție dezavantajoasă fiindcă tot ceea ce vedeți dumneavoastră de jur împrejur se poate dispensa foarte ușor de orice tip de comentariu. Ar trebui să fac o dublură la filmele bulgărești, unde nu se traduce, se vorbește, vorbind despre pictura lui Dumitru Macovei. Și tocmai de aceasta n-o să spun lucruri descriptive și lucruri evidente despre pictura lui ca să nu cad în pleonasme, să nu fiu redundant sau, cel puțin, încerc să nu fiu redundant.

O să spun altceva care mi se pare mult mai important: pentru că orice tip de creație artistică, orice limbaj, înainte de a fi un act de comunicare în zona sensibilă, în zona intuiției, în zona profundă a legăturii dintre oameni este o descriere implicită a lumii în care

Dumitru Macovei (stânga), Pavel Șuşară

trăim, este o atitudine care devoalează mecanismele realului în care noi ne așezăm la un moment dat; realul stihial, cel care ne înconjoară așa cum este ploaia pe care o invocă Mircea și a realului care ține stict de natura umană și de specificul sufletesc care ține de organizarea noastră, de vocația noastră socială și de multe alte lucruri evidente sau mai puțin evidente.

Așadar, și pictura este un simptom. Nu este un lucru în sine cum nimic nu este un lucru în sine, totul este într-un sistem de relație. Larba nu are nicio importanță dacă nu e păscută de o vacă și consecința o avem în a doua sau în a treia secvență. În sine lucrurile sunt inexistente, ceea ce le dă consistență, le dă valoare, semnificația este tocmai această relaționare pe care noi o facem la nivelul conștiinței și a relaționării, pur

și simplu, între fenomene, lucruri, realități.

Noi trăim acum într-o lume clivată, într-o criză profundă și de identitate, dar și într-o criză existențială. În monologul lui Geo Popa de ieri, despre cartea de proză tradusă de Iorga Gheorghe – SGLL – se vorbea tocmai despre acest tip de lume, despre o lume în care perfecțiunea pare să fie atinsă prin facilități tehnologice, prin confort ș.a.m.d, dar în spatele acestei aparente victorii se întinde abisul, se întind toate spațiile neputinței.

Într-o asemenea lume trăim noi acum, într-o lume care prin vanitatea cunoașterii, prin capacitatea de a pătrunde dincolo de particula elementară și dincolo de imaginea mare a cosmosului se ascund crize profunde ale ființei și ale identității noastre.

Dacă privim în jur o să vedem că avem două tipuri de atitudini care nu au cum să fie conciliate. Pe de o parte, sunt cei care mai au capacitatea de a se iluziona și de a crede că valorile în care am crescut și care, de câteva mii de ani, sunt reperul în jurul căruia conștiința noastră pivotează și mai pot însemna ceva și, pe de altă parte, este acest segment foarte mic statistic, dar cu o enormă resursă de putere de influență și de tehnologie și de cinism care încearcă să reseteze memoria și să trăiască în fiecare zi un nou început. Pe de o parte, visăm paradisul acela pe care ni l-am însușit odată cu venirea în lume, iar pe de altă parte, încercăm să aducem paradisul în proximitatea

Dumitru Macovei

noastră și să-l trăim efectiv, clipă de clipă, să-l secularizăm.

Arta contemporană este și ea cultivată în același fel. Pe de o parte, sunt artiștii care încearcă, încă, să creeze în atelier, care investesc în culori, care își cumpără pânze, care au proiecte pe termen lung, care produc obiecte. De cealaltă parte, sunt consumatorii de fonduri, care aplică și sunt finanțați la pornire exact ca în anumite stabilimente care la noi încă nu au fost legalizate.

Între acești doi poli, între aceste două atitudini, se întinde o lume aproape deșertică, o lume nefastă. Conflictul dintre cele două atitudini este pe viață și pe moarte, chiar dacă nu-l percepem, în fiecare clipă, așa.

Ce face Dumitru Macovei, și acesta este, din perspectiva mea, lucrul cel mai interesant, reușește să ofere o a treia cale care nu merge nici spre tânguirea în fața apocalipsei, în fața lumii care se pierde, și nu merge nici spre radicalismul clivajului, către ruptura definitivă, deși are câte ceva din amândouă. El vine dintr-un spațiu al avangardei și e foarte posibil contextul să modeleze creația într-o măsură mult mai mare decât ne imaginăm noi și, în mod misterios, imponderabil, inefabil, prezența avangardei la Moinești să îi determine această vocație a dinamicii mentale, a cercetătorului, să îi creeze un spațiu de investigație în cercetarea artistică, fiindcă orice tip de creație este implicit un timp de cercetare atunci când creația este adevărată, autentică și inovatoare.

De cealaltă parte, el nu este tentat de rupturile pe care avangarda le-a cultivat într-o foarte mare măsură mai ales în zona dadaistă (celelalte avangarde sunt mai soft, mai aproape de diverse tendințe deja existente, dar dadaismul a fost radical și cu rupturi extrem de puternice vehemente). El vine cu întreaga memorie a artei canonice, a artei clasice, a celei împărțite pe genuri, a celei identificate prin tehnică, el face pictură, pur și simplu, pictură de șevalet. El are pânză, are în atelier șevalet, are culori are pensule și are relația aceasta dintre cap, afect și mâna care primește comanda și duce mai departe fluxul de informații și de cine știe ce alte elemente pe care nu le-am identificat, încă, până acum.

Privind lucrările lui, o să observați că sunt aici și naturi statice, sunt portrete, autoportrete, sunt compoziții sunt imagini de arhitectură sacră, imagini religioase, sunt tentative de a se juca cu culorile, cu juxtapunerile, cu tonurile, cu expresiile tușei, imagini abstracte, imagini care merg către tipul acesta de exprimare energetică, deci există aici tot repertoriul artistului clasic, artistului care are memoria întreagă,

nepervertită, dar în ceea ce privește atitudinea și în ceea ce privește limbajul propriu-zis, aici intrăm în spațiul de căutare, de dinamică și avangarda pe care o prelungește Dumitru Macovei; este cea care încearcă să găsească noi resurse formei și limbajului, să găsească noi energii nu să distrugă pentru a-și impune în mod meschin, egoist propriul lui sistem de înțelegere și propria lui dinamică mentală.

Zona de avangardă pe care o cultivă și pe care o prelungește Dumitru Macovei este aceea care începe la sfârșitul secolului al XXIX-lea, cu Van Gogh, Cezanne, tipul acela de raportare la tablou ca la o lume posibilă care nu comentează o lume exterioară, ci care, cu elementele lumii gata constituite, instituie o nouă realitate.

De aici și până la experiențele de limbaj, până la experiențele de culoare, până la încercarea de a contura un sistem de înțelegere și de raportare la lumea mare, este doar un singur pas, iar pasul acela îl face tocmai expoziția, capacitatea ei de a crea un discurs foarte încheșat, foarte unitar despre memorie, libertate, despre lumea primită ca moștenire și lumea pe care suntem obligați, pentru a o păstra, să o recreem în fiecare clipă.

Cea de-a treia cale pe care o propune Dumitru Macovei este tocmai această formă de conciliere a memoriei cu dinamica trăirii la cald, a trăirii combusive, a trăirii neconvenționale. Din pictura clasică și din experiența avangardistă, el a creat o lume de imagini care arată că nu este totul pierdut dacă ieșim din paradigmele limitative în care tindem să ne instalăm în fiecare clipă și încercăm să spargem zidul dintre cele două realități. Nici modernitatea nu poate exista fără memorie nici memoria în sine nu este o valoare care se perpetuează și se regenerează fără efortul conștiinței active.

Dumitru Macovei

Pavel Șusară

Retrospectiv despre „MORE 2030”

Val Mănescu

În iunie 2015, debuta în Bacău primul Forum zonal de arhitectură și urbanism dedicat proiecției de viitor a teritoriului Moldovei, limita de Est a Europei de pe ambele maluri ale Prutului, în organizarea Filialei Teritoriale Bacău-Neamț a Ordinului Arhitecților din România sub denumirea „MOLDOVA REPER 2030”.

Inițiativa a fost gândită ca un mix intens și bogat de prezentări și dezbateri menite să aducă în atenția opiniei publice, a specialiștilor și factorilor decizionali vasta problematică a organizării teritoriale, a căilor de comunicație, a stării demografice și a condițiilor de mediu specifice acestei zone geografice, considerată la ora actuală unul din polii sărăciei în Europa.

De-a lungul celor cinci ediții desfășurate până acum, participanții - arhitecți și urbanisti din România, Republica Moldova și Ucraina - au avut prilejul să asiste la dizertații susținute de către personalități de anvergură din domeniul arhitecturii și urbanismului, și, împreună cu membrii comunității de afaceri și reprezentanți ai autorităților centrale și locale, să analizeze posibile soluții pentru viitorul dezvoltării echilibrate a acestui teritoriu pe care trăiesc circa zece milioane de oameni. Au fost abordate teme și subiecte de stringentă actualitate, de la restructurarea și planificarea urbană la recuperarea și valorificarea patrimoniului arhitectonic, de la mobilitate și căi de comunicație la protecția mediului, urmate de ample și fructuoase dezbateri. Programul fiecărei reuniuni a fost augumentat în mod fericit cu o serie de activități conexe, care au cuprins spectacole de muzică și poezie, expoziții tematice, lansări de carte și excursii de documentare.

Tema primei ediții din 2015, „*Poduri pentru români*”, coordonată de arh. Constantin Amâiei (Vanel Exim - Bacău), a fost consacrată consolidării relațiilor naturale dintre cele două Românii despărțite în mod nefiresc de granițe create artificial, și a beneficiat de prezența unor invitați de prestigiu: conf. dr. arh. Mircea GRIGOROVSKI - Iași, arh. Iurie POVAR - Chișinău, arh. Anca GINAVAR - București, ing. Doru SIMOVICI - Bacău, dr. arh. urb. Nicolae TARĂLUNGĂ - București, arh. Sorin GABREA - București, arh. Mihail KARETKI - Chișinău, arh. urb. Alexandru ȚĂRANU - Orhei, Republica Moldova, dr. arh. Sorin NISTOR - Iași.

Un moment care definește poziția comună a arhitecților din cele două țări privitoare la problematica preocupărilor

Val Mănescu

care-i frământă pe creatorii peisajului urban în viitorul apropiat l-a constituit adoptarea unanimă a *DECLARAȚIEI DE LA BACĂU*, semnată în cadru festiv de către arh. Șerban ȚIGĂNAS - președintele Ordinului Arhitecților din România și arh. Iurie POVAR - Președinte al Uniunii Arhitecților din Republica Moldova.

Declarația de la Bacău

Cea de-a doua ediție a Forumului a fost consacrată *patrimoniului arhitectonic* și s-a desfășurat sub deviza *“REPERE IDENTITARE ALE SPAȚIILOR URBANE”*. Au susținut interesante conferințe legate de protejarea valorilor patrimoniale: acad. Răzvan TEODORESCU - Istoric de artă, doctor în științe istorice, Geo POPA - director al Centrului Internațional de Artă „George Apostu” - Bacău, prof. univ. dr. Cătălin TURLIUC - cercetător științific, coordonator al departamentului de Istorie Contemporană din cadrul Institutului de Istorie A. D. Xenopol - Iași, Virgil BĂBÎL - director al Direcției Județene pentru Cultură și Patrimoniu Cultural Național - Iași, arh. Oksana BOIKO - Cernăuți, arh. Vitalie IATIU - Chișinău, dr. arh. Daniel VIȘAN - Iași, conf. dr. arh. Emil Dragoș CIOLACU - Iași.

La secțiunea *„DEZVOLTAREA POLICENTRICĂ - MIJLOC DE ECHILIBRARE A DEZVOLTĂRII SPAȚIALE”*, au avut contribuții interesante conf. dr. arh. Liviu IANĂȘI - București, arh. Iaroslav BOIKO - Cernăuți, dr. arh. Sorin NISTOR - Iași, - arh. Ion ANDRIU - Suceava, iar la secțiunea *„STRATEGII COMUNE DE DEZVOLTARE A CENTRELOR UR-*

BANE”, moderată de arh. Ion NICOLAE, au conferit: dr. arh. urb. Nicolae TARĂLUNGĂ - București, Alina Maria FARCAȘ - București, arh. Lilian MĂMĂLIGĂ Chișinău, arh. Sorin GABREA - București, arh. ing. Rudolf GRAF - București și arh. Maryia PORCHUK - Cernăuți.

La dezbaterile consacrate strategiilor de dezvoltare, au fost invitați reprezentanți ai autorităților locale și centrale care au prezentat elemente inedite din planurile de viitor ale instituțiilor executive. Pornind de la abordarea integrală a dezvoltării urbane pentru viitorii 15 ani, Sorin Brașoveanu, președintele Consiliului Județean Bacău, Ing. Viorel Ilie, ministru, dr. ing. Lucian Sova, deputat în Parlamentul României, Cosmin Necula, Primarul Municipiului Bacău, și Doru Simovici, Președintele Camerei de Comerț și Industrie Bacău, au evidențiat prioritățile pe care instituțiile statului le-au stabilit pentru ca actul de guvernare să se alinieze potențialului local de dezvoltare și să fie mai aproape de nevoile comunității.

Programul ediției a doua a Forumului a fost întregit de secțiunile *“POLITICA DE COEZIUNE INTERREGIONALĂ”* și *“ACTUL DE ARHITECTURĂ - FACTOR CIVILIZATOR AL SOCIETĂȚII”* (moderator arh. Viorel BOICIUC), la al căror succes și-au adus contribuția arh. Iurie POVAR - Chișinău, arh. Natalila KHILKO - Cernăuți și arh. Oksana ZAVALETSKY - Cernăuți. Despre viitorul celor trei provincii înrudite, au prezentat idei și sugestii implementabile în următorii 15 ani prof. dr. arh. Mircea OCHINCIUC, arh. Vitalie IATIU - Chișinău, arh. Constantin AMĂIEI - Bacău, arh. Iryna GERZHETSKA - Cernăuți și arh. Laura AMĂIEI.

În cel de-al treilea an al Forumului MORE 2030, dezbaterile s-au focusat pe strategiile de *“CONNECTIVITATE ÎNTRE ZONELE URBANE FUNCȚIONALE”*. Ediția din 2017 a pus în fața celor peste o sută de arhitecți prezenți în Bacău problematica responsabilității profesionale a celor care gândesc proiecțiile de mâine ale localităților în care vor trăi copiii și nepoții noștri, având ca obiectiv alinierea nivelului de trai al populației, al gradului de confort și al peisajului urban la standardele regiunilor dezvoltate ale Europei. În spiritul excelenței colaborării - consacrate, de acum - între organisme instituționale ale arhitecților din România cu arhitecți români din afara granițelor, ediția a treia a Forumului s-a bucurat de prezența unui grup masiv de specialiști din Republica Moldova și din

regiunea Cernăuți, Ucraina. Interesante studii de caz privind dezvoltarea urbană au prezentat membrii echipei de arhitecți de la Cernăuți: Danylo SEMENTSOV, Yana MAKSYMCHUK, Natalia HILKO, Iaroslav BOIKO, Natalia PATRABOI, Oleg PIKUSHENKO. Cu deosebită atenție, au fost întâmpinate și alocuțiunile inspirate ale prietenilor arhitecți din Republica Moldova, mustind de patriotism, inspirație și profesionalism: Iurie POVAR, Serghei SEVERIN, Olga GANICENCO, Vlad MODÎRCĂ, și Alexandru ȚĂRANU.

Prestațiile elocvente ale prof. dr. arh. Florin MACHEDON - București, conf. dr. arh. Emil Dragoș CIOLACU - Iași, arh. Sorin GABREA - București, arh. Constantin GORCEA - Suceava și arh. Alexandru Șerban BALAN - Bacău, au întregit un panoramic complex al preocupărilor arhitecților de pe ambele maluri ale Prutului pentru perspectivele unei dezvoltări durabile a așezărilor românești, cu orașe prietenoase, moderne și inteligente.

Reinventându-se de la un an la altul, mereu cu energii noi, în iunie 2018, Filiala Bacău-Neamț a Ordinului Arhitecților din România a organizat ce-a de-a patra ediție a Forumului de arhitectură și urbanism, de astă dată sub auspiciile "Anului european al patrimoniului cultural", stabilit de UNESCO. Tematica discuțiilor s-a axat pe sloganul "PATRIMONIUL NOSTRU - LOCUL UNDE TRECUTUL ÎNTĂLNEȘTE VIITORUL" și a cuprins interesante intervenții ce au tratat aspecte ale tranziției așezărilor rurale de la tradiție la modernitate, de la patrimoniul existent la crearea de patrimoniu - preocupare aflată funciarmente în preocupările arhitecților.

În intervențiile lor, susținute de studii de caz inedite, propuneri și rezolvări concrete, au suscit atenția asistenței arh. Șerban STURDZA, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. arh. Larisa VANDIUK, cercetător la Universitatea de Arhitectură din Cernăuți, dr. arh. urb. Nicolae ȚĂRĂLUNGĂ, arh. Sorin GABREA și, nu în ultimul rând, Geo POPA, secretar de stat în Ministerul Culturii și Identității Naționale, care a adus în dezbatere "Limbaajul culturii, cultura limbajului".

Sectiunea "PATRIMONIUL UITAT, PATRIMONIUL SALVAT" a fost dominată de intervențiile specialiștilor basarabeni dr. arh. Sergius Ciocanu, arh. urb. Alexandru ȚĂRANU, prof. univ. arh. Yury SERIOGIN, care au prezentat cazuri specifice regiunilor de care se ocupă, întâmpinând - după cum observa și conf. dr. arh. Liviu IANĂȘI - probleme similare cu cele din zonele rurale din România, aflate sub aceleași semne nefericite ale terțIALIZĂRII, stagnării și crizei triste pe care le impun politicile rurale actuale.

Oferta de motivații și analize a Forumului a fost întregită de dezbaterile

din secțiunea "IDENTITĂȚI LOCALE", în care arh. Horatiu RACAȘAN - Cluj, arh. peis. Nicolas TRIBOI - Bcurești, dr. arh. Iulian Ioan VAGNER - Iași, arh. Magda HUȚANU - Bacău, prof. emerit dr. arh. Mircea OCHINCIUC - București, arh. Horatiu RACAȘAN și arh. Eugen VAIDA - Cluj, precum și arh. Doru Florin DEACU și arh. Corina Monica RONCEA - Suceava au identificat *repere de identitate în arhitectura mediului rural și au propus mijloace și metode de arhitectură responsabilă care să permită salvagardarea specificului rural.*

În luna noiembrie 2018, la invitația colegilor din Republica Moldova, arhitecții din Bacău și Neamț au participat la o sesiune-pilot a Forumului Moldova Reper 2030, organizată la Orhei, având ca temă "CULTURANOASTRĂ - FUNDAMENTAL CONTINUITĂȚII ROMÂNEȘTI". Cu acest prilej, a fost semnat Acordul de colaborare și înfrățire dintre Consiliul Raional Orhei din Republica Moldova și Consiliul Județean Bacău.

Beneficiind de experiența organizatorică acumulată pe parcursul primelor patru ediții, arh. Liliana Bârgu, președinta Filialei Bacău-Neamț a Ordinului Arhitecților din România, avându-i permanent alături pe membrii Comitetului de organizare (arhitecții Constantin Amăiei, Dan Ababei, Cătălin Ghervan, Cătălin Crețu, Ion Nicolae, Viorel Boiciuc, Mihai Maica, Iuliana Mălăescu) și trecând peste inerentele impedimente de ordin financiar au alcătuit cu meticulozitate și pragmatism și programul celui de-al cincilea an al Forumului MORE 2030.

Dat fiind interesul manifestat pentru necesitatea dezbaterii problematice legate de locurile de folosință comună ale satelor și orașelor, adevărate simboluri ale vieții sociale din vetrele spirituale ale așezărilor omenesti, pledoaria pentru SPAȚIUL PUBLIC a fost susținută de intervențiile dr. arh. urb. Nicolae ȚĂRĂLUNGĂ, arh. Serghei SEVERIN - Chișinău, arh. Sorin GABREA, conf. dr. arh. Liviu IANĂȘI - București, arh. Alexander HRYHORCHUK - Cernăuți, precum și dr. arh. Sorin NISTOR - Iași.

Tratând SPAȚIUL PUBLIC din perspectiva atractivității în competiția factorilor de interes care coexistă în oferta actuală de loisir, au fost formulate viziuni de perspectivă de către arh. Ion NICOLAE, prof. emerit dr. arh. Mircea OCHINCIUC, arh. Yaroslav Boyko - Cernăuți, arh. Sorina BRĂȘOVEANU - Barcelona - Spania, arh. Sergiu BOROZAN - Chișinău și arh. Alexandru SESCOIREANU - Roman.

Considerând spațiul public drept o valoare comunitară inestimabilă care trebuie să corespundă aspirațiilor și nevoilor de comunicare ale cetățenilor și care intră în responsabilitatea administrațiilor publice locale, arhitecții Viorel BOICIUC - Bacău, Mihai TULBURE

- Botosani, Valeria Polyanska - Lvov, Ucraina, Vitalie IATIUC - Chișinău și Constantin AMĂIEI - Bacău au prezentat cu spirit critic contextul actual al relațiilor dintre arhitecți și urbanisti și reprezentanții administrațiilor locale și au avansat idei și propuneri constructive și aplicabile pentru o mai bună conlucrare instituțională cu factorii de decizie din teritoriu.

Ediția din 2019 a pus în fața celor peste o sută de arhitecți prezenți în Bacău problematica responsabilității profesionale a celor care gândesc proiecțiile de mâine ale localităților în care vor trăi copiii și nepoții noștri, având ca obiectiv alinierea nivelului de trai al populației, a gradului de confort și a peisajului urban, la standardele regiunilor dezvoltate ale Europei. În spiritul excelenței colaborării - consacrate, de-acum - între organisme instituționale ale arhitecților din România cu arhitecți români dinafara granițelor, și ediția a cincea a Forumului s-a bucurat de prezența unui grup masiv de specialiști din Republica Moldova și din regiunea Cernăuți, Ucraina.

În spiritul Declarației de la Bacău - document programatic în 10 puncte, adoptat la prima ediție a Forumului, merit să definească proiecția de viitor a regiunii de pe ambele maluri ale Prutului - reuniunea de anul acesta a stat sub semnul abordării unei atitudini percutante în fața inerției, apatiei, mediocrității și prostului gust care afectează peisajul urban și nivelul de civilizație în multe spații publice din orașele noastre.

Min-Chin Tumbg

A-fi-întru-viață-moarte

Ion Fercu

Moartea este tot atât de firească pe cât e de firească viața.
(Arthur Schopenhauer, „Viața, amorul și moartea”)

Vă amintiți? Ludwig Wittgenstein a susținut că filosofia a devenit o boală a limbii, iar Pierre Hadot a argumentat că leacul necesar era un anumit tip de gen literar. Boală a limbii? Reacțiile au și o cauză: tendința unor orientări filosofice/filosofide a se refugia într-un turn de fildeș, de a arunca în jocul cugetării un limbaj care are nevoie, de multe ori, de decriptări specializate. Când Charles S. Peirce scria că „metafizica a fost întotdeauna maimuța matematicii” („Semnificație și acțiune”, București, Editura *Humanitas*, 1990, p. 174), nu cred că se gândea doar la discursurile lui Descartes și Spinoza, ci și la evoluția ulterioară a limbajului filosofic. Poate că nu întâmplător, pe ușile cabinetelor unor profesori de filosofie din S.U.A. stă scris: „Feriți-vă de istoria filosofiei!” Neîntâmplător este și evenimentul anului 2010, Festivalul *Philosophy in the City*, de la Liverpool, unde s-a reamintit, ca reacție împotriva cugetării universitare (restrictive, sufocată uneori de reguli), că Socrate filosofa în agora, Sartre în cafenea și Kierkegaard pe străzi. Când Richard Rorty sugera că este nevoie de o reconstrucție rațională a filosofiei, prin asumarea de către filosofi a statutului de „rezolvitori de probleme”, gândea în același spirit. Introdus în dezbateri de către Claudiu Mesaros („Filosofia ca act de rescriere: studii de istoriografie filosofică”, Cluj-Napoca, Editura *Eikon*, 2014), Alasdair MacIntyre reamintește de stiluri în care filosofia s-a exprimat cu succes în agora: dialogul (Platon, Berkeley, Bruno etc.), rugăciunea (Augustin, Anselm), dezbateri (Aquino, Duns Scotus), poezia (Dante, Pope), limbajul algoritmic (Spinoza), stilul istoric (Hegel), romanul sau nuvela (G. Eliot, Dostoievski, Sartre). Spiritul acestor stiluri ar trebui să rămână mereu viu, împrăștiat de nuanțe armonizate cu evoluția limbajului și specificul contemporan al percepției publice, deși cred că, în același timp, discursul filosofic strict academic ar trebui să-și păstreze și aura de creator/gestionar de sinteze specifice.

„Întrețineri” (București, Editura *Detectiv literar*, 2019), volumul academicianului filosof **Gheorghe Vlăduțescu**, poate fi perceput și în spiritul amintitului festival – *Philosophy in the City*. Stilul literar al filosofului ne invită

cuceritor în sferile universalului, posibilului, în compania a ceea ce omenesc este fundamental, și nu contingent, păstrându-nefericit cugetarea în zona esențelor metafizice. Îl regăsim cu acest volum (roman - așa cum prefer eu -, eseu literar-filosofic enciclopedic sau filosofico-literar, discurs memorialistic?...) pe Gheorghe Vlăduțescu într-un tablou din care ne privesc, printre alții, în același stil creator, filosofi precum Jean-Paul Sartre, Bertrand Russell, Jostein Gaarder sau Andrei Cornea. Primul filosof a refuzat premiul Nobel pentru literatură, cel de-al doilea l-a acceptat. „Întrețineri”, o veritabilă saga a ființării umane, este un discurs-reper al postdecembrismului nostru filosofic, literar, sociologic, etc.

De ce suntem locuiți de seducția apropierei de literaturii care sunt... cuceriti de cugetarea filosofică? Un răspuns ni-l oferă Thomas Nagel („Oare ce înseamnă toate acestea?”, București, Editura *All*, 1994, p. 7): „Preocuparea principală a filosofiei este aceea de a iscodi și a înțelege idei foarte obișnuite, pe care fiecare dintre noi le folosește în fiecare zi, fără a reflecta asupra lor”. În vreme ce istoricul se poate întreba ce s-a întâmplat cândva în trecut, filosoful se întreabă: „Ce este timpul?”. Matematicienii studiază relațiile dintre numere, filosofii se întreabă: „Ce este numărul?”. Psihologii pot studia cum învață copiii o limbă, filosofii se întreabă: „Ce anume face ca un cuvânt să semnifice ceva?”. Toți ne putem întreba dacă o anumită faptă este imorală, dar filosoful se întreabă: „Ce anume face ca o acțiune să fie morală sau imorală?”. Vorbim toți despre viață și despre moarte, dar filosoful Gheorghe Vlăduțescu sintetizează, zămislește literar un univers în care firescul iese în lume netrăvestit, cu primul său nume: *ViațăMoarte*.

„Murim în viață și trăim în moarte”

Titlul volumului, „Întrețineri”, este asediat de rare virtuți metafizice și literare. Socrate, Platon, Aristotel și Plutarh, Epictet și Seneca sunt printre cei care au influențat spiritul și titlul cărții. Să nu uităm nici de David Armeanul, cel care privește chiar filosofia ca *melete thanatou*, pregătire pentru moarte. Gheorghe Vlăduțescu ne strecoară în îndoilele și

Ion Fercu

certitudinile noastre un *melete thanatou* care nu are nimic din chipul cernit al fatalismului; dimpotrivă. Mărsăluind prin secole de cugetare și *ViațăMoarte*, are fiorul naturaleții, trăiește în imperiul realist al firescului. „Format la școala speculativă a antichității grecești, Gh. Vlăduțescu nu uită că cel mai bun exercițiu spiritual nu este acela contemplativ, ci, din contră, cel practic, politic și moral. În acest sens, *dialogurile* cărții, ce se deschid către alte dialoguri, coincid, la modul ideal, unui deziderat al celor ce practică virtuțile metafizice, anume că filosoful nu trebuie să fie doar un pur teoretician, ci, asemeni lui Archimadas, nepotul lui Plutarh, cel «scump zeilor»/ *teophilos*, trebuie să-și exprime propriile idei privind guvernarea *cetății* [...], măcar cele care privesc dreptatea...”, scrie Marian Năncescu în *Prefața* („Din cugetările unui «om pregătit»”) cărții.

Tulburătoarea povară a discursului din „Întrețineri” este purtată de un spirit, Domn’ Meletie, care are credința gândului că ființarea noastră nu este plămădită „din resemnare ori, poate, din disperare, din neputință”. (Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 16) Ea este „pregătire pentru moarte – *melete thanatou*. Adică «să-ți dai asentimentul», chiar dacă, ori cu el ori fără el, nu poți întoarce firul care s-a tors”. (*ibidem*, pag. 16) *Melete thanatou*... Socrate, personajul din „Phaidon” (dialog

socotit uneori, de-a lungul veacurilor, cartea cea mare a umanității...), îl întreabă retoric pe Cebes, în timp ce construia riguroasa sa demonstrație despre natura nemuritoare a sufletului: „...căci oare nu aceasta e filosofia, o stăruitoare pregătire pentru moarte?” (Platon, „Opere”, volumul IV, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 81 a) Individul trecător/ muritor nu este *esențialul*, ci doar o etapă către *esențial*. *Pregătirea pentru moarte (melete thanatou)* a filosofului nu este privită ca lucrare la întregirea persoanei, ci ca un efort către definitiva ei transcendere. La Platon, moartea este, cred, o întâlnire cu *generalul*, întrucât, prin intermediul ei, generalul, universalul din om este restaurat, revenind la condiția sa autentică și primordială. Armoniile care vin către spiritul lui Meletie dinspre David Armeanul au și aură de catharsis: „De aceea, se și spune trup (*demās*) ca un lanț (*desmos*) al sufletului, iar corp (*soma*) ca și cum ar fi îngropare și mormânt (*sema*) al lui.” (David Armeanul, „Introducere în filosofie”, București, Editura Academiei, 1977, p. 39) Domn’ Meletie, travestit într-un profesor provincial „lăsat la vatră”, are în carnea sufletului său credința lui Seneca: „Într-adevăr, viața e scurtă nu pentru că așa o primim, ci pentru că așa ne-o facem. Nu suntem niște nevoiași aflați la cheremul ei, ci pur și simplu risipitori”. („Scrieri filosofice alese”, București, Editura *Minerva*, 1981, p. 42)

Domn’ Meletie mă tulbură și pentru că mă trimite, grație înțelepciunii lui, către Sfântul Ierarh Meletie, Arhiepiscopul *Antiohiei* (310-381), cel despre care Sf. Ioan Gură de Aur, care fusese botezat de acesta, a cuvântat: „Fericit este că a lăsat în voi o dragoste ca aceasta. Dar fericiți sunteți și voi că, primind acest bun al dragostei, l-ați păstrat neprihănit până acum [...]. Bună și minunată este

rădăcina, dar și fructele vrednice de această rădăcină”. („*Cuvânt de laudă la cel întru Sfinți Părintele nostru Meletie, Arhiepiscopul Antiohiei celei Mari...*”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2006) „Meletie este un mistagog pregătit să ne poarte/ călăuzească spre marea trecere” (M. N.), un aventurier profesionist/ cuceritor al spiritului care știe că „la urma urmelor, nu ne putem revolta împotriva morții, dacă murim mereu, atât cât trăim. *Murim în viață și trăim în moarte*”. (Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 39) Universul teologiei ortodoxe, și nu numai, cunoaște și alți importanți Meletie.

Risc, privind „botezul” protagonistului Domn’ Meletie, cu mai ales alte două posibile „influențe”: Aristotel și Heidegger. În greacă, *meletie*, știm, înseamnă (<https://dexonline.ro/definitie>) și *grijă* (ἰατρία). Același sens îl regăsim la N. A. Constantinescu („Dicționar onomastic românesc”, București, Ed. Academiei R.P.R., 1963, p. 106), dar și la Anatol Irimia („Arealul onomastic Sângerei. Nume de familie...”, în „Psihologia”, nr. 5-6/2012, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie). Aristotel deschide „Metafizica” (A 1, 980 a 21) așa cum Beethoven își va gestiona primele acorduri ale simfoniilor sale: „În ființa omului rezidă în chip esențial *grija* (s. n., I. F.) de a vedea”. Este *grija* unei *vederi* care *descoperă* ființa; o *grijă* de care este locuit și Meletie. Traducerea este realizată de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă (în Martin Heidegger, „Ființă și timp”, București, Editura *Humanitas*, 2003, p. 232). Este, spre deosebire de altele, traducerea care mă trimite către etimologia lui Meletie. Heidegger mă îmbrânțește seducător către aceeași etimologie. Voi cita din „Ființă și timp” (aceeași ediție)... „Ființa Dasein-ului se dezvăluie ca fiind *grija*.” (p. 247) „Grija

este termenul ontologic pentru integralitatea întregului structural al Dasein-ului”. (p. 335) „Grija este ființă întru moarte”. (p. 436) „Grija este întotdeauna, chiar dacă numai în chip privativ, preocupare și grijă-pentru-celălalt”. (p. 263) „Ființa Dasein-ului este *grija*”. (p. 545) Dasein este „ființare care prin *grija-pentru-celălalt* trebuie adusă în ființa sa”. (p. 263)

La Heidegger, *grija* nu are nimic de-a face cu *truda*, cu *amărăciunea* și cu grijile cotidianului mărunț pe care ontic le întâlnești la orice *Dasein*. Am numărat: către *grijă*, Heideggerne trimite, în „Ființă și timp”, de 149 de ori, cu dezvoltări, nuanțe. „Ființă și timp” este o analiză existențial-ontologică. Din caracteristicile de ființă ale *Dasein*-ului, filosoful german așază accente pe: *faptul-de-a-fi-în-lume*, *faptul-de-a-fi-laolaltă-cu*, *înțelegerea*, *proiectul*, *grija*, *faptul-de-a-fi-întru-moarte* etc. Aceste caracteristici sunt specifice doar „existenței” (*Dasein*-ului uman). Heidegger le numește *existențiali* (*Existenzialien*). *Grija* (*Sorge*) este integratorul existențial, cel care pune în lumină structura ultimă a *faptului-de-a-fi-în-lume*. Știm: între conceptul de *grijă* al lui Heidegger și cel al lui Meletie există deosebiri mari, dar în „Întrețineri” mă tulbură și un fior heideggerian nuanțat în care asperitățile și angoasele filosofului german au devenit ecouri timide. Cu Meletie suntem aventurierii... realiști ai lui *a-fi-întru-viață-moarte*.

Dublul

Dublul lui Meletie, Alter Ego care întreține dialogul, nu poate fi confundat cu niciun *dublul* al altor zămisliri metafizice și literare. *Dublul*... clasic are alt chip... Eul se află, de multe ori, în criză. Dorința de afirmare nu-l părăsește însă niciodată. Atunci, el caută soluții. Una dintre soluții este dedublarea sa. *Dublul*, purtând masca timidității, locuiește, la început, în Eu. Apoi devine un fel de persoană separată care încearcă să-i ia locul Eului. Nu-i lipsesc atuurile. Cel mai important dintre ele pare a fi faptul că *Dublul*, opus Eului, are succes acolo unde Eul nu poate cocheta decât cu eșecul. Treptat, în multe situații, *Dublul* ia locul Eului. Alteleori, chiar îl distruge. *Dublul* este sfâșierea Eului, alienarea sa. Prin dedublare, Eul devine străin nu doar de lume, ci și de sine însuși. Este alienarea alienării, un joc periculos al spiritului. *Dublul*, salvatorul așteptat, își trăiește propria-i aventură. Aruncat în plan secund, Eul... inițial își trăiește uneori drama ca un paria al ființării. În riscanta sa aventură, Eul își îmbrânțește ființa, asumându-și un risc pe care nu-l mai poate gestiona, sau îl gestionează foarte greu. El stârnește stihiiile, dar nu le mai poate îmblânzi niciodată. Va fi nevoit să ființeze împreună cu acest alter ego ciudat al său, care

Marko Vuksa

Nicolae Fleissig

nu-i va propune niciodată un armistițiu pentru regăsirea unității sale edenice. Eul a fost îmbrâncit de inconștient într-o prăpastie populată cu aventuri care au glas de sirene seducătoare, dar nu mai poate evada din această prăpastie decât asumându-și mereu o altă cădere...

Dublul lui Meletie are o inconfundabilă aură a identității. Nu seamănă cu *dublul* dostoevskian al lui Goliadkin, cu *dublul-umbră* zămislit de Adalbert von Chamisso („Istoria stranie a lui Peter Schlemihl”) sau cu variantele de *dublu* experimentate de E. T. A. Hoffmann („Dublul”, „Elixirele diavolului”, „Prințesa Brambla”, „Părerile motanului Murr” etc). Și nici cu *dublul* pe care-l regăsim, sub măști diferite, la Oscar Wilde („Portretul lui Dorian Gray”), Jose Saramago („O Homem Duplicado”) sau la Plaut („Cei doi Menaechmi”). *Dublul* lui Meletie aruncă socratic și freudian, ca-ntr-un ludic spectacol al cugetării euristice, provocări purtătoare de măști ale nedumeririlor care vor încuraja „revolta” frumoasă a semintelor din care se vor ivi adevăruri, sinteze și un univers al catharsisului în care ne putem relaxa ființarea. *Dublul* lui Meletie știe că spiritul din care s-a desprins, ca motiv literar, este un Don Quijote al marilor/fermecătoarelor îndrăneli intelectuale, și de aceea nu se va lăsa prins niciodată în capcana algoritmului lui Sancho Panza. Nu este scutierul care poartă mai ales grija mărunță a securității armelor, ci spiritul care are mereu grijă ca nu cumva să ruginească „armele” inteligenței seniorului său. *Dublul* lui Meletie este acel Sancho Panza vrăjit de inocența lui Don Quijote. „Adevăratul Domn’ Meletie”, cum ar zice Goliadkin al lui Dostoievski, știe că „Meletie-secund” este rupt din coasta Eului său, și-l respectă ca pe un peripatetician îndrăgostit de o maieutică în care locuiesc tinerețea fără bătrânețe și adevărul care n-are spaimă de moarte. *Dublul* lui Meletie îi realizează celui din care a... evadat, printr-un fel de cubism literar, cu ecouri din Picasso, și un portret: „Domn’ Meletie ar fi fost un bun psihoterapeut, psihanalizând cu

pricepere...” (Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 14) „Pe Domn’ Meletie, de un an-doi, «în retragere» (nu-i plăcea cuvântul «pensionar»), îl măcina, pe de o parte devitalizarea, pe de alta marginalizarea lui socială.” (*ibidem*, p. 14) „Lui Domn’ Meletie, îi plăcea să-și contrazică singur spusele, retoric însă.” (*ibidem*, p. 22) „Cam eretic, Domn’ Meletie, sau, mai curând, paradoxal, plăcându-i să întoarcă lucrurile pe dos, fie și ficționalist.” (*ibidem*, p. 75) „De fapt, monologa, nu discuta, iar eu îl lăsam, chiar îl provocam. Domn’ Meletie nu era o ființă dialogală sau, poate, mai bine-zis, dialoga monologând, sau monologa dialogând.” (*ibidem*, p. 67) Uneori, chiar și Domn’ Meletie lucrează la portretul său, adresându-i-se alter egoului... „Vezi tu, dascăl de atâta vreme, acum nemaifiind, am început să vorbesc cu mine însumi, tu fiind de *decor*, să nu zică lumea cine știe ce...” (*ibidem*, p. 98) „Mă certî pentru *nihilismul* meu, este cuvântul tău. Eu aș zice *deznădejdea ca retragere în mine*. De ce? *Eu am de cine să fug, dar nu am pe cine să urmez*, ar fi spus Cicero. Vorbă mare...” (*ibidem*, p. 99) Gh. Vlăduțescu zămislește un dublu inedit, un personaj care face parte dintr-un întreg care n-are voluptatea scindării antagonice, ca la Sartre, de pildă, unde Goetz zice Heinrich: „Eu, unul, sunt [...] dublu din naștere: mama mea s-a dăruit unui calic, și sunt făcut din două jumătăți care nu se alipesc una de alta: fiecareia îi e silă de cealaltă. Crezi c-ai fost mai răsfățat de soartă? O jumătate de popă cu o jumătate de om sărac n-o să dea niciodată un om întreg”. (J. P. Sartre, „Diavolul și bunul Dumnezeu”, în „Teatru”, vol. I, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 263)

Discursul cugetărilor memorabile

„Întrețineri” este o aventură a Spiritului care te îmbrâncește fericit într-un univers în care inima-ți este lipită de înțelepciune, firesc, frumusețe, morală autentică și seninătatea ființării care este conștientă de faptul că-i locuită de

finitudine. Îndrăznesc a spune că este și un dar de excepție: o terapie pentru spaimile care ne dau târcoale atunci când umbrele morții devin mai zgomotoase. Zămislită și literar la școala maestrilor care ne-au dăruit *kalokagathia*, aș putea spune că este și o carte a aforismelor, dacă aforismul reprezintă, așa cum scria Blaga, „o floare în stare de grație. Aleasă să conceapă Logosul și să-l nască”. „Un aforism trebuie să fie ceva canonic încheiat, ca Biblia”, îmi mai șoptește Blaga în „Discobolul”. Multe dintre gândurile lui Meletie au această aură. Nu sunt gânduri croite pentru a fi aruncate didactic într-un insectar al înțelepciunii. Sunt revelații care evadează firesc dintr-o conștiință care a mărșăluit academic și prin cenușa infernului seducător al cunoașterii iubitoare de esențe. Discursul îmi răscolește gânduri de... împrumut care mă locuiesc fericit... „Cine nu suferă din cauza cunoașterii, acela n-a cunoscut nimic.” (Emil Cioran, „Pe culmile disperării”, București, Editura *Humanitas*, 1998, p. 166) „Nu cunoaștem decât ceea ce împlânzim [...]. Oamenii nu mai au timp să cunoască nimic. Cumpără lucruri de-a gata, de la neguțători. Cum însă nu există neguțători de prieteni, oamenii nu mai au prieteni.” (Antoine de Saint-Exupéry, „Micul prinț”, București, Editura *RAO*, 1998, p. 91) „1. Ce pot să știu? 2. Ce trebuie să fac? 3. Ce pot spera? 4. Ce este omul?” (Immanuel Kant, „Logică generală”, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, traducere, studiu introductiv, note și index de Alexandru Surdu, p. 78)...

Să lăsăm câteva dintre aceste aforisme să ne încânte... „La urma-urmelor, nu ne putem revolta împotriva morții, dacă murim mereu, atât cât trăim. *Murim în viață și trăim în moarte*.” (Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 39) „Istoria ne poartă, numai că noi suntem subiectul; ea, doar predicatul.” (*ibidem*, p. 46) „Filantrop este și schimnicul, după cum mizantrop poate fi și cel mai sociabil om.” (*ibidem*, p. 54) „Stricarea rânduielilor, începând cu familia, prima structură elementară, sminteste întregul, contaminându-le și pe celelalte.” (*ibidem*, p. 56) „Înțelegând fatalitatea, te întremezi. Resemnarea nu este lasitate, cel puțin atunci când nu mai poți schimba ceva.” (*ibidem*, p. 70) „Să iei totul prea în serios, să nu te joci un pic chiar cu viața ta, trebuie să fie tare obositor.” (*ibidem*, p. 82) „În credință nu e: dau ca să-mi dai. Credința nu e o negustorie.” (*ibidem*, p. 86) „Nu vreau certitudinea din urmă, ci căutarea ei.” (*ibidem*, p. 102) „Limita este eterna noastră provocare.” (*ibidem*, p. 131) „Este ușor să câștigi libertatea, dar greu să înveți ce să faci cu ea, cum să ne reconstruim cu ea.” (*ibidem*, p. 148) „Sofistica [...] era *școală de gândire subțire*, pe multe de cuțit. Trebuie să

reflectăm până și asupra absolutului.” (*ibidem*, p. 164) „...fiecare religie este adevărată pentru devoții ei, nu însă celelalte false.” (*ibidem*, p. 135) „Cred că mai spuneam, nu-mi place vorba: *Să nu faci ce face popa, ci să faci ce zice*. Astfel, preotul ar trebui să fie ca tipicul bisericesc, iar profesorul de morală ca manualul de etică.” (*ibidem*, p. 133)

Viața, Moartea, Sinuciderea

Pricepi, citind și „Întrețineri”, cum arată chipul spiritului unui academician-filosof. Volumul este curtat mereu de teme fundamentale. Vom încuraja ospățul cugetării, cu bucuria descoperirii unor nuanțe de excepție, privind doar către trei dintre acestea: Viața, Moartea, Sinuciderea.

Întâlnim una dintre cele mai profunde perspective ale raportului dintre Viață și Moarte din literatura română. În fapt, descoperim un discurs despre *ViațăMoarte*. „La urma urmelor, zice Domn’ Meletie, nu ne putem revolta împotriva morții, dacă murim mereu, atât cât trăim”. (*ibidem*, p. 39) Apoi, spulberă prăpăștiile iluzorii dintre Viață și Moarte, oferind și alte determinări tulburătorului concept *ViațăMoarte*: „Murim în viață și trăim în moarte”. (*ibidem*, p. 39) De moarte nu poți fugi: „Fugi de ea ca să te apropii. De fapt, toată viața este o apropiere de ea. Crezi că te îndepărtezi, dar te apropii”. (*ibidem*, p. 15) Ea te „culege”, nu te „smulge”. Dar nu cu monotonia unui algoritm prăfuit: „Sunt tot atâtea modalități de a aștepta și de a accepta, pregătindu-se pentru moarte, câți oameni au fost, sunt și vor mai fi. Și tot atâtea feluri de a trece pragul”. (*ibidem*, p. 16). Nimic nu e simplu în *ViațăMoarte*: „Este bine că ne naștem și rău că murim sau, de ce nu, invers?” (*ibidem*, p. 118) *Melete thanatou*: „De la o anumită vârstă încolo, mai cu seamă după *retragere* (s.n., I.F.), toate sărbătorile aduc cu repetiții ale prohodirii...” (*ibidem*, p. 125) Îndrăzneala literar-metafizică depășește universul platonician, pe cel stoic. Gh. Vlăduțescu ocolește locurile comune cu o eleganță de lord al spiritului. Stoic, nu putem avea împotriviri logice raportate la Moarte. Dar cu nuanțe vlăduțesti, da: „Doar atât, de ce în pământ? Simt frigul... de am fi fost aer, în aer să ne întoarcem. Sau apă, sau foc...” (*ibidem*, p. 123) Și ne dăruiește Domn’ Meletie unul dintre cele mai tulburătoare poeme din literatură despre *MoarteViață*: „În aer de-am trece, am învolvura apele./ Am răcori pe cei vii, când soarele-i arde./ Am mângâia fetele, jucându-ne în părul lor./ Am mișca frunzele, și am purta zburătoarele./ De-am fi apă, i-am ostoi pe însetați./ Am mângâia trupuri de fecioare./ Am înflori în florile câmpului./ Și am răzbi în bobul de grâu./ Foc de am deveni, în cuptor am

Marko Vuksa

coace pâinea./ Iarna am alunga frigul, iar vara/ de la soare venind, am bucura firea”. (*ibidem*, p. 123) Chiar așa: de ce în pământ?... Nu regăsim în volum doar *întrețineri*, ci și ferme și etico-estetic fundamentate *împotriviri cordiale*.

Sinuciderea... Ce s-ar mai putea spune nou despre ea? Mereu se poate spune ceva nou despre orice, ar zice Domn’ Meletie. Creștinismul aplaudă etica vieții. Omul îi aparține lui Dumnezeu, căruia îi datorează viața. De acest dar special numai Dumnezeu te poate deposeda. În *Vechiul Testament* nu găsim însă nimic despre o interdicție textuală a sinucidului. Trei romane - „Frații Karamazov”, „Crimă și pedeapsă”, „Demonii” - trei sinucideri. Cu doctrină, așa zice. Sinuciderile a trei epave dostoievskiene emblematice pentru ticăloșia lor. Camus răstoarnă perspectivele: „Nu există decât o problemă fundamentală cu adevărat importantă: sinuciderea. A hotărî dacă viața merită să fie trăită înseamnă a răspunde la problema fundamentală a filosofiei. Restul, dacă lumea are trei dimensiuni, dacă spiritul are nouă sau douăsprezece categorii, vine după aceea”. (Albert Camus, „Mitul lui Sisif”, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 7) A te omorî înseamnă că ești depășit de viață și că nu o înțelegi. Jean Améry („Despre sinucidere. Discurs asupra morții liber alese”, București, Editura Art, 2012, p. 57) aruncă în joc, pornind de la *umanitate* și *demnitate*, provocarea: „Moartea liber aleasă este un privilegiu al umanului”. (*op. cit.*, p. 57) Privilegiu? Avantaj, adică?... Poate că un Nu disperat pe care doar numai omul, ființă cugetătoare, și-l poate asuma. Jean Améry citează în acest sens din „Les

Suicides”, cartea lui Jean Baechler, o autoritate a domeniului: „Suicidul este specific și universal uman; [...] cu riscul de a-i întrista pe iubitorii de animale, în mod evident animalele nu se sinucid”. (*ibidem*, p. 57). Suicidul este, așadar, specific omului, nu un privilegiu al acestuia...

Domn’ Meletie concluzionează: „Nimeni nu-și ia viața pentru că nu mai poate de bine”. (Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 69) Supraviețuirea (*ViațăMoarte*) este locuită de paradoxuri: „Auzi, zicea Seneca, este laș acela care își ia viața de frica durerii, și smintit cel ce trăiește pentru a suferi”. (*ibidem*, p. 71) Un antidostoievskian? „...dacă e să mori în chinuri mari, dintr-un motiv sau altul, sinuciderea nu este răul cel mai mic?” (*ibidem*, p. 119) „Resemnarea nu este lașitate, cel puțin atunci când nu mai poți schimba ceva.” (*ibidem*, p. 70) *Dublul* lui Domn’ Meletie îl provoacă: „Dar nu mi-ai spus părerea dumitale privitoare la canonul bisericesc [...], acela de a nu sluji la mormânt [al sinucigașului; n.n., I.F.]” (*ibidem*, p. 67) Meletie răstoarnă canoanele bisericesti: „Ne închipuim că [Dumnezeu; n. n., I. F.] îi va hărăzi pe sinucigași, pe vecie, iadului, dar dacă Dumnezeu este mai milos și mai drept decât noi? [...] Să lăsăm judecata din urmă pe seama lui, iar noi, aici, să ne rugăm să ne mântuiască pe noi, păcătoșii. Nu asta, ori și asta, este menirea preotului? Își iau viața, cei ce și-o iau, unul de una, altul de alta. Ba, fanaticii de mai de demult, nu și-o luau și ei, ca să ajungă mai curând în lumea lui Dumnezeu...?” (*ibidem*, p. 69) Putem susține discursul lui Meletie despre răsturnarea canoanelor bisericesti cu privire la asistența creștinească asigurată sinucigașului printr-un exemplu devenit celebru. Cine-mi poate spune dacă Freud s-a sinucis sau a fost eutanasiat? Avea o tumoare nenorocită în cavitatea bucală, a suportat excizia cerului gurii și a maxilarelor. Purta o proteză care-l agresa. El, admiratorul... inconsecvent al lui Dostoievski, apostolul Suferinței, n-a mai suportat și i-a cerut medicului să-i facă o injecție mortală cu morfină. Apostolul terapiei prin psihanaliză, savantul care ne-a spus cum putem scăpa de coșmarurile care ne bântuie ființarea, a cedat. Și nu l-a rugat pe medic să-i injecteze morfina. I-a cerut. Ce este aceasta? Nu cumva sinucidere? Citind „Dicționarul oamenilor celebri în fața morții” (Isabelle Bricard, Editura Albatros, București, 2001), poți înțelege și mai bine această granită care se tot mută aiurea între moarte naturală, suicid și eutanasiu. Când Dostoievski spunea că Stavroghin era „o mumie umblătoare”, nu-i anunța moartea. El... murise deja; ca spirit. Zisa lui Dostoievski era o previziune a sinuciderii lui Stavroghin; sinuciderea desăvârșea treaba morții...

„Ca spre sfârșitul unui bal mascat”

Citind această carte, îl înțelegi și pe Schopenhauer, cel din „Viața, amorul și moartea”: „Este o mângâiere să-ți poți spune oricând: «Moartea este tot atât de firească pe cât e de firească viața» [...] Moartea este marele rezervor al vieții. Numai înțelegând marea trecere, ordinea și ritmul ei vom fi împăcați cu noi înșine”. Marin Preda broda în marginile aceluiași gând schopenhaurian: „Moartea e un fenomen simplu în natură, numai oamenii îl fac înspăimântător. Vorbesc de moartea naturală...” („Cel mai iubit dintre pământeni”, vol. I, Editura Marin Preda, București, 1997, p. 7).

„Întrețineri” mă îndeamnă să-l ascult pe Jaques Derrida, cel din „(EX)POZITII” (București, Editura Idea Design & Print, 2001, p. 13): „«A deconstrui» filosofia ar însemna [...] a gândi genealogia structurată a conceptelor sale în maniera cea mai fidelă, cea mai interioară, dar în același timp dintr-un anumit in-calificabil, de nenumit de către ea; a termina ceea ce această istorie a putut să ascundă sau să interzică, devenind istorie printr-o astfel de reprimare întrucâtva interesată”. „Întrețineri” este o deconstrucție derrideană. O deconstrucție care poate avea chipul unui salt de la dorința de a ne trezi din coșmarul ființării, la dorința de a stăpâni acest coșmar într-o reîncepere totală și mereu prezentă. Cam așa întâmpina Derrida și creația lui James Joyce.

Nota bene, cartea nu aplaudă ceea ce unii dintre noi credem că ar reprezenta firescul: „Când cerșetorii mor, nu apar comete;/ Doar pentru prinți tăria se aprinde”. (W. Shakespeare) Pentru Domn’ Meletie suntem egali în moarte. În schimb, cu Shakespeare există consonanță atunci când auzim vocea Gertrudei, din „Hamlet” (Actul I, scena 2):

Min-Chin Tzeng

„Tu știi c-așa e dat; tot ce trăiește va muri, trecând prin viață în vecie”. Volumul trimite aplauze și către gândul lui Bertrand Russell, cel care ne spune că pentru „omul capabil de magnanimitate” „viața va deveni [...] o comuniune cu marile spirite din toate epocile, iar moartea personală nu va însemna mai mult decât un incident neglijabil”. („În căutarea fericirii”, București, Editura Humanitas, 2011, p. 81)

„Întrețineri” este o carte a înțelepciunii care ne oferă orizonturi către chei de deciptare a esențelor. În fiecare pagină a cărții auzim parcă șoapta finală a lui Seneca, din „Scrisori către Luciliu” (București, Editura Științifică, 1967, p. 495): „Am să-ți dau o formulă scurtă prin care să te poți măsura, prin care să-ți dai seama dacă ești desăvârșit: vei fi în stăpânirea binelui propriu, când îți vei da seama că «fericiții» sunt cei mai nefericiți oameni”.

Gheorghe Vlăduțescu, aidoma lui Heidegger și Derrida, aplaudă gândul că filosofii „trebuie să smulgă filosofia din sminteala de a vrea să edifice o teorie care are ultimul cuvânt”. (Jurgen Habermas, „Discursul filosofic al modernității”, București, Editura Al Educațional, 2000, nota 365) În „Sein und Zeit”, Heidegger fundează *privirea îndreptată către esență* (*die Wesensschau*) în înțelegerea existenței factice. În „Întrețineri” regăsim această *privire*, această *grijă a privirii*, inclusiv atașamentul față de ideea că „interogarea privitoare la ființă [...] este [...] caracterizată prin istoricitate”. (Martin Heidegger, „Ființă și timp”, București, Editura Humanitas, 2003, p. 29)

Am fost sedus de „Întrețineri” și pentru că reprezintă un remarcabil discurs care realizează cuceritor distincția dintre *textul vieții și comentariul vieții* către care ne trimite Ștefan Afloroaei („Fabula existențială. Cu privire la distanța dintre a trăi și a exista și alte eseuri”, Iași, Polirom, 2018, p. 44): „Experiența se poate compara cu textul, iar meditația și cunoștințele cu comentariile lui”. În acest context îl simțim solidar cu „Întrețineri” și pe Schopenhauer („Aforisme asupra înțelepciunii în viață”, traducere de Titu Maiorescu, revăzută și reeditată de Domnica Filimon, București, Editura Albatros, 1992, p. 241): „Într-un sens mai larg se poate zice: primii patruzeci de ani ai vieții ne dau textul, cei din urmă treizeci comentariul, fără de care nu am putea cunoaște adevăratul înțeles și conex al textului, precum morala și toate finetele lui [...]. Spre sfârșitul vieții este ca spre sfârșitul unui bal mascat, când se scot măștile. Acum vedem în adevăr cu cine am avut de-a face în decursul vieții”. Solidaritate care aleargă și dinspre Epictet, desigur, cel care spunea că dacă nu-i poate arăta nimeni un stoic, măcar

să-i arate unul care vrea să devină stoic, unul „care întreține (s. n., l. F.) în acest trup muritor un comerț secret cu zeii și care vrea să-l despoaie pe un om pentru a deveni un zeu”. (*Manualul*, București, Editura Seneca Lucius Annaeus, 2016, Cartea a doua, 49)

Găsim în „Întrețineri” logica... etică tulburătoare a Apostolului Ioan: „Amin, amin, grăiesc vouă, grăunțele de grâu, când cade pe pământ, dacă nu va muri, rămâne stingher; dar dacă va muri, aduce multă roadă!” (Ioan 12, 24) Nu întâmplător a ales Dostoievski aceste vorbe ca motto al romanului său „Frații Karamazov”. Parabola grăunțelului de grâu locuit de bucuria vieții care numai murind rodește traversează imperial întreaga operă dostoievskiană.

Și-mi mai spune „Întrețineri”, între multe altele, că Filosoful Gh. Vlăduțescu – spiritul care a oferit culturii române cărți fundamentale de filosofie – sedus fermecător și de mirajul literaturii, rămâne, *nota bene*, credincios unui gând minunat mai vechi al domniei sale, gând care-mi spune că filosofia „mereu ne poate învăța să ne ferim de idoli și să ne folosim bine mintea. Ea adaugă lumini în plus pe cerul nostru”. (Gh. Vlăduțescu, „Introducere în istoria filosofiei Orientului Antic”, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 14) Pentru academicianul Gh. Vlăduțescu, Filosofia și Literatura sunt surori de cruce.

Am mai spus cândva: citind „Întrețineri”, m-am tot gândit la Emil Brumaru... Poate pentru faptul că el, îndrăgostitul de Dostoievski, nota cu mare admirație: „Există plăcerea enormă de a da citate. Oare ea n-ar putea fi dusă până la limită? De exemplu, să copiezi tot *Idiotul*, să comentezi cu un singur cuvânt: fantastic!, și să publici chestia asta”. (Emil Brumaru, „Cerșetorul de cafea. Scrisori către Lucian Raicu”, Editura Polirom, Iași, 2004, pag. 75) Această tentație m-a sedus și pe mine, cugetând de ceva vreme asupra volumului „Întrețineri”, un admirabil **a-fi-întru-viață-moarte**. Știm: Heidegger spune că omul *există*, iar plantele și animalele *trăiesc*. În „Mic tratat de viață interioară” (Pitești, Pitești, Editura Paralela 45, 2012), Frédéric Lenoir răstoarnă ierarhia heideggeriană, argumentând că *a trăi* este superior lui *a exista*. În *Prolog* la „Mic tratat...” citim: „A exista este un fapt, a trăi este o artă”. Către descoperirea acestei arte ne invită Gheorghe Vlăduțescu în „Întrețineri”. O artă care ne ajută să conștientizăm, fără zgomotele tragediei care-și are rădăcinile arborelui genealogic în bocet, limitele propriului orizont temporal. Că suspinul și bocetul pot fi greu reprimare, că lumea aceasta ar fi trebuit să fie croită altfel decât așa cum e – dacă ascultăm (și) vaietul cioranian – asta este deja o altă provocare...

Au existat îndoieli cu privire la călătoria lui Nicolae Milescu-Spătarul în China; eu, însă, am destule argumente ca să demonstrez că am ajuns. Am multe fotografii plus o mulțime de martori, e vorba de cei care au fost invitați și au participat la Târgul Internațional de Carte de la Beijing, desfășurat în perioada 20-26 august 2019. Și nu au fost puțini. Mai jos am să numesc o parte dintre cei care mi-au fost martori, colegi, parteneri într-o poveste de câteva zile, sub „oblăduirea” cu totul responsabilă a Institutului Cultural Român.

Dar ce este China? E greu de definit. O țară? O lume? O cultură? În primul rând, China este asociată comunismului în formele ei cele mai dure, „revoluției culturale”, care numai culturală nu pare să fi fost, dar și unei dramatice și extrem de pragmatice asumări a prezentului. La o populație care se apropie de un miliard și jumătate, supusă unui riguros control al „planificării familiale”, e dificil de gândit o democrație de tip european, cu mai multe drepturi ale omului decât obligații ale cetățeanului. O mașină uriașă, ca să poată fi stăpănită, are nevoie de frâne puternice. Altfel, riscă să se izbească de orice zid, de orice îi iese în cale. Așa îmi imaginez China, o mașină uriașă la care comunismul a fost acea frână puternică. Poate să pară nepotrivită această comparație, dar am fost câteva zile într-o societate comunistă în care nu am recunoscut comunismul pe care l-am trăit la noi acasă. E altceva.

De fapt, nu pot spune că am cunoscut China în câteva zile, e ca și cum ai gusta apa mării și constai, cu surprindere, că e sărată, reconfirmând, practic ceea ce știai din anii școlărității. În fapt, pot să redau aici doar ceea ce îmi imaginez despre China, prin acele atingeri epidermice.

Am la îndemână câteva perspective asupra Chinei: Nicolae Milescu-Spătarul, cu o „relatare” de (pe) la anul 1675 și după, când a fost la Pekin să spioneze sau să poarte dialoguri diplomatice din partea țarului Rusiei; altă perspectivă este cea a lui Yu Hua, scriitorul chinez contemporan, autorul romanelor „În viață” sau „Cronica unui negustor de sânge”, dar și a cărții „China în zece cuvinte”. De asemenea, proza și prestația publică ale lui Mo Yan, laureatul Nobel din anii trecuți, sunt parte din acest puzzle, care configurează pentru mine, epidermic doar, China de azi. Și de ieri? Am căutat, fără sorti de izbândă, cartea lui George Călinescu, „Am fost în China nouă”, scrisă în plină „revoluție culturală”, apărută într-o unică ediție, în anul 1956. Spre norocul lui George Călinescu, cartea nu a mai fost reeditată.

În orașele noi în care ajung îmi place să citesc pe fețele oamenilor. E mai

Și eu am fost în China nouă

Adrian Alui Gheorghe

intensă această lectură decât orice istorie a locului. Se spune despre chinezi că seamănă între ei, că europenii nu-i deosebesc prea lesne. Sunt și zicerile la temă, parte a acestei superficiale abordări: „Dumnezeu a insistat să ne creeze pe toți diferiți, dar când a ajuns la chinezi, s-a plictisit”. Nu mi s-a mai părut, la fata locului, că acest lucru este adevărat. Tipologia este diversă, numitorul comun ar fi, dacă tot e să fie unul, o oarecare proiecție... nepământească. Martienii închipuiți de ufologi au trăsături asiatiche pregnante, unii chiar par expresia acelor desene incitante. Nu altfel pare să-i fi văzut și înaintașul nostru, Milescu-Spătarul: „(...) unii sunt albi la față ca și europenii, doar nasul le este turtit, bărbile le au rare, ochii mici și lunguieti, holbați. Fețele late, pătrate, atât la bărbați cât și la femeile lor. Pe oamenii cu părul roșu și roșcovan nu-i iubesc deloc și astfel de păr li se pare îngrozitor; nu poți vedea la ei un singur om cu asemenea păr.” Nu cred că am văzut nici eu vreun „roșcovan”, dar nu mi-aș putea imagina un chinez din „rasa galbenă” cu părul roșu. Ceea ce am citit pe chipuri, mai ales la nivelul populației urbane din Beijing, este o seninătate a privirilor, un zâmbet „colectiv” care poate fi interpretat, de ce nu, ca un omagiu adus vieții. Pentru că ei, chinezii, par să aibă o pregnantă bucurie de a trăi, sunt cu adevărat bucuroși că s-au născut, iar zicerea lui Confucius, că zâmbetul este poarta prin care intră fericirea în suflet, pare să se adevărească.

Dar dincolo de aparențele chipurilor, de acea „masă de expresii” încerci să vezi caracterul unei nații, al unui popor. Recursul la Milescu-Spătarul nu este lipsit de importanță, spune el că „(...) în ceea ce privește înțelepciunea sunt cu mult mai presus, pentru că ne întrec prin ascuțimea minții”. Din păcate, „(...) sunt însă șireți, mincinoși, vicleni, înșelători, bănuitori în orice lucru și întotdeauna bucuroși să-i amăgească pe străini.” Nu am reușit să mă conving de adevărul zicerilor de mai sus, cei câțiva chinezi autentici cu care am intrat în dialog, profesorii Song Shaofeng, Ding Chao, Gao Xing, Zhang Siying, Su Yan, excepționala vorbitoare și traducătoare din literatura română, Elvira, o studentă care învață românește, plus alți câțiva mi-au

Adrian Alui Gheorghe

stămit admirația pentru modul în care fac din România și din cultura noastră un orizont. Nu am detectat niciun pic de viclenie, dimpotrivă.

Societatea chineză pare să fie o lume specială. Și reiau vorba conaționalului nostru, Mircea Vulcănescu, care se referea la lumea românească, dar care poate fi aplicată și în acest caz: dacă printr-o calamitate poporul chinez ar dispărea, populația care ar veni în același spațiu s-ar transforma tot în poporul chinez. E o fatalitate? Și în legătură cu noțiunea de popor, Yu Hua are o teorie extrem de exactă și, de ce nu, dureroasă: „Nu știu să mai existe în chineza de azi vreun cuvânt la fel de straniu ca popor – un cuvânt care apare peste tot, dar pe care oamenii par să nu-l vadă niciodată”. Nu cred, de asemenea, că același cuvânt, în românește, nu și-a pierdut, de asemenea, actualitatea, într-o Românie ale cărei granițe fizice adună doar o parte din popor, o parte consistentă, peste cinci milioane, regăsindu-se în noile colonii din Europa. Suntem, ca și chinezii, între ultimii coloniști ai lumii, se pare. Cu ce efect?

*

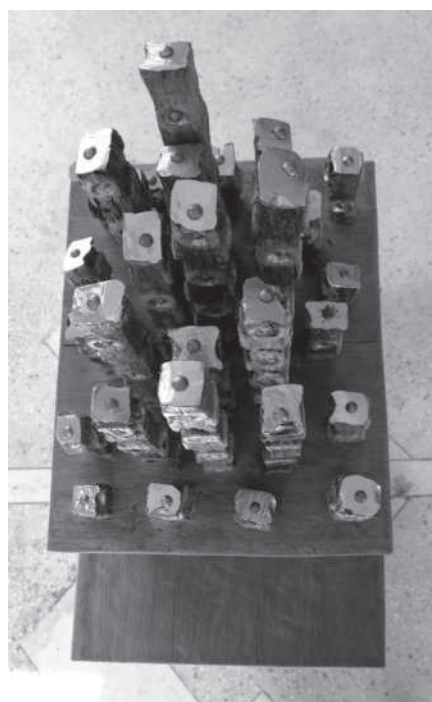
Unul dintre cele mai mari târguri de carte din lume, ca mărime a spațiilor de expunere măcar, se desfășoară, în acești ani, la Beijing, într-o țară în care literatura lumii a fost interzisă, efectiv, o bună perioadă, în timpul „revoluției culturale”

(vârful de formă a fost aproximativ între anii 1966-1977). Lectura unor Balzac, Dostoievski sau Dumas era considerată crimă și suportai consecințele dacă „îți otrăveai” mintea cu operele lor. Cine nu își ardea cărțile din casă, altele decât cele semnate de Mao Zedong și Lu Xun, prietenul celui dintâi, era considerat inamic public și pedeapsa putea merge până la cea capitală. Cartea lui Dai Sijie, „Balzac și Micuța Croitoreasă chineză”, este o probă a acestei perioade, una de evaziune din procesul de reeducare și de spălare a memoriei. Alte *probe* le găsim în „China în zece cuvinte”, în mărturisirile lui Yu Hua, el însuși beneficiar al acelei perioade când orice carte din literatura lumii era considerată „buruiănă otrăvitoare” și trebuia să te autodenunți dacă vedeai sau atingeai așa ceva. În anul 1977 așa-zisa „revoluție culturală” s-a încheiat, iar Yu Hua povestește despre reîntâlnirea cu cărțile în librărie: „Când au adus pentru prima dată în librăria de la noi din oraș cărțile lui Tolstoi, Balzac și Dickens a fost o nebunie la fel de mare cum e acum când apare vreo vedetă prin locuri uitate de lume. Toți alergau de colo-colo și-și înălțau găturile să vadă mai bine. Pentru că prima dată nu a fost adus decât un număr limitat de volume, în librărie era lipit un anunț care spunea că trebuia să stai la coadă să iei un cupon pentru cărți; fiecare persoană avea voie să ia un singur cupon și cu fiecare cupon se puteau lua doar două cărți”. Astăzi, la Târgul Internațional de Carte de la Beijing, la ediția jubiliară dedicată celei de-a 70-a aniversări a Republicii Populare Chineze, pavilioanele erau înșesate de cărți. Nu știu care este statistica în ceea ce privește „consumul de carte”, dar trebuie să spun că pavilioanele cu cărți au fost luate realmente cu asalt de tineri, în zilele în care am fost martor, că în metrou am văzut o mulțime de chinezi *globalizați*, cu ochii fixați în telefon, dar am văzut mulți, foarte mulți, cufundați în lectura de carte sau reviste.

Cum au supraviețuit scriitorii în acea perioadă? Unii s-au autodenunțat pentru „gândire subversivă”, unii s-au sinucis, alții au reușit să plece în exil. Mo Yan, care a făcut, zice-se, niște necesare compromisuri, ca să reziste, este îngăduitor: „În orice țară există anumite restricții pentru scris, dar care pot fi depășite”, o spune tot el, printr-o „abordare subtilă”. Nimic mai adevărat, în „Obosit de viață, obosit de moarte” abordarea subtilă a interdicțiilor din societate dă profilul „realismului magic de sorginte chineză”. Un mort trăiește în paralel realitatea comunistă chineză, în virtutea metempsihozei și depune mărturie despre ceea ce vede, interpretează ca și cum ar fi posesorul libertății totale câștigate prin moarte. Magia scrisului excede realitatea brutală.

*

Un proverb chinezesc spune că „ziua în care te decizi să faci un lucru important este ziua ta norocoasă.” Așa am considerat și noi ziua în care am decis să atingem Marele Zid Chinezesc, obsesia oricărui pământean, în fond. Marele Zid Chinezesc se vede, zice-se, de pe Lună. Noi am văzut soarele de pe Marele Zid, parte într-un șuvoi aparent nesfârșit de oameni care își făceau călătoria ritualică sau doarturistică. Marele Zid Chinezesc este, dincolo de „o minune a lumii”, o nebunie a istoriei. Din ghidurile de prezentare aflăm că zidul are aproximativ douăzeci și unu de mii de kilometri. Ca raport cu ceea ce știm noi despre mia de kilometri, am în minte faptul că din Piatra Neamț până la Viena sunt exact o mie de kilometri. De aici până la a înmulți distanța cu douăzeci și unu pare un lucru greu de cuprins cu mintea. Și cu pasul. Că se vede de pe Lună, nu avem mărturia niciunui potențial locuitor al astrului ceresc, cum nu avem nici confirmarea vreunui cosmonaut care a aselenizat. Cel care a avansat această idee fiind, în anul 1754, anticarul britanic William Stukeley, care a menționat într-o scrisoare faptul că „Zidul lui Hadrian e întrecut doar de Marele Zid Chinezesc, putând fi văzut de pe Lună”. Ce alte lucruri a mai văzut de pe Lună anticarul britanic, la anul 1754, e greu de precizat; Casa Poporului nu exista pe atunci, ca să o numească. Cum s-a făcut Marele Zid e o poveste la fel de dureroasă, precum cea a construcției piramidelor, fiindcă, la baza acestuia, dramele și jertfele individuale și colective depășesc blanda așezare în zidul de mănăstire a Anei lui Manole. După ghidurile de prezentare, începutul a fost făcut de primul împărat al Chinei, Qin Shi Huangdi, care a trimis peste 300.000 de oameni, în special țărani și prizonieri politici, să muncească la acest proiect

Nicolae Fleiszig

gigantic. Construcția zidului a început într-o zonă muntoasă, astfel că, din lipsa argilei, zidul a fost ridicat din piatră așezată straturi. Primii inamici respinși cu acest zid ar fi fost popoarele migratoare din neamul hunilor. După 1498, în timpul împăratului din Dinastia Ming, Hongzi, Marele Zid a fost completat, refăcut, ca mijloc de apărare împotriva mongolilor. Am aflat că nu există o hartă completă a zidului, că (mai) nimeni nu l-ar fi străbătut, la pas, dintr-un capăt în altul. Cu o excepție, totuși. Există o legendă, reluată și de Mo Yan, care spune că în timpul construcției zidului, o femeie, Meng Jiangnu, a venit să își viziteze soțul care lucra la acest edificiu. Numai că acesta decedase, iar ceilalți constructori nu au putut să-i spună adevărul și au mințit-o că soțul ei este „în următorul turn”, ea a mers din turn în turn de la un capăt la altul al Zidului. În final, la ultimul turn, a aflat adevărul și a început să plângă atât de tare încât lacrimile ei au creat o breșă în Zid. Astăzi, acolo se află un templu ridicat în cinstea ei. Nu am ajuns până acolo, evident, în cei doi, trei kilometri de zid străbătut am putut reflecta, cu aparatul de fotografiat în mână, la fragilitatea, vulnerabilitatea, dar și la măreția ființei umane. Și am trăit emoția atingerii unei obsesii pentru fiecare pământean rațional. Ca amănunt, există și o competiție sportivă, un maraton care constă în urcarea și coborârea în pas alergător a celor 3.700 de trepte, asta însemnând un efort considerabil, firește. Noi am preferat, totuși, telecabina, care ne-a „aruncat” în șapte minute tocmai pe spinarea uneia dintre cele „șapte minuni ale lumii noi”.

*

Orașul Interzis este o atracție în Beijing, nu avea cum să ne scape. De asta, în primele clipe libere am luat taxiul (Uber-ul funcționează impecabil, ieftin și bun!) și am ajuns la Orașul Interzis. Dar dacă tot se numește interzis, ei bine, și nouă ne-a rămas, pe mai departe, interzis. Fiindcă biletul de intrare se achiziționează cu câteva zile mai înainte, mai ales în perioada de vară, iar a cumpăra de pe „piața neagră” nu e cea mai bună afacere, prețul este de până la o sută cincizeci de dolari. Dar, cu un pic de imaginație, stând în fața porților mari, pe acolo pe unde se târa o coadă enormă de posesori de bilete, am putut reflecta sau reface cu gândul ce spunea Nicolae Milescu, care nici el nu reușise să intre, dar care se informase pentru urmașii la fel de nenorocoși: „În lăuntru celui de-al treilea zid, care acoperă mai mult loc decât celelalte două ziduri, locuiește însuși hanul și aici nu pătrunde nimeni în afară de eunucii și de îngrijitoarele acestora, care trăiesc în apropierea împăratului.” Nefiind nici eunuci, nici „îngrijitoare”, am rămas mai departe pe dinafară. Ca

Marko Vukša

„bibliografie ajutoare” am luat din memoria imediată și filmul „Ultimul împărat”, bijuteria lui Bernardo Bertolucci, în care strălucește Peter O’Toole, și care poate fi consultat, vizionat, în continuare, de pe internet.

Și fiindcă tot ne-a rămas interzis „Orășul Interzis”, am trecut să salutăm Mausoleul lui Mao Zedong din Piața Tienanmen, acolo unde era, evident, o coadă imensă. De pe un pliant de prezentare am aflat că, deși Mao își dorise să fie incinerat la moartea sa, în 1976, urmașii au decis altceva. Astfel, într-un an, cu materiale din toată China (granit din provincia Sichuan, porțelan din Guangdong, pământ din Tangshan, pietre colorate din Nanjing sau cuarț din Munții Kunlun) mausoleul a fost gata. Interesantă a fost competiția de alegere a sicriului de expunere a lui Mao, pentru asta fiind declanșat un concurs național, în finală ajungând nu mai puțin de 24 de exponate. Coșciugul de la Fabrica 608, testat seismic în cazul unui cutremur de 8 grade pe scara Richter, a fost cel care a câștigat. Ingineri, cercetători și medici au lucrat apoi, împreună, pentru a armoniza culorile, unghiurile și intensitatea luminoasă, astfel încât culoarea pielii să fie cât mai aproape de culoarea feței unui om viu. Din păcate, am condus cu privirea doar coada imensă de la intrarea în Mausoleu. Nu știu dacă aici am fi putut găsi bilete la preț de speulă, dar nu am mai insistat.

Securitatea persoanei nu este o problemă în Beijing, ne-au spus-o chiar localnicii; se zice, de altfel, că nu există niciun centimetru de spațiu public care să nu fie monitorizat video. Nu am văzut și nu am simțit celebrul smog, despre care se vorbește că ar fi într-o capitală cu peste douăzeci de milioane de locuitori statonici, cărora li se adaugă, în fiecare zi peste zece milioane, care trec cu treburi sau ca turiști. Deși sunt mulți, nu ai senzația de aglomerație, străzile cu câte

cinci benzi pe sens de mers dau fluiditate traficului, „parcul de mașini” este impresionant, prin noutate și mărci dintre cele mai scumpe. Nu am văzut, nici măcar pentru poză, vreă hârtie aruncată aiurea, pe stradă sau în parc, niciun chiștoc de țigară. Cum e de remarcant faptul că există toalete publice peste tot, gratis, curate ca mai toate spațiile publice, ceea ce face ca „ascunzătorii” din spatele blocurilor, cotloanele străzilor să nu fie marcate de mizeriile trecătorilor. Strada îți dă sentimentul mușuroiului, fiecare pare să se deplaseze cu o treabă. Cred că noi eram cei mai lenți, curiozități în peisajul momentului.

De la Yu Hua am reținut o glumă cu specific, referindu-se la spiritul de imitație, dar și la determinarea fără egal în născocirea „chinezărilor” de către conaționali săi: „La început, Dumnezeu a creat cerul și pământul. Restul este *Made in China*.” Nicolae Milescu are și el o abordare asemănătoare care spune că „(...) orice ar fi, măcar o nimica toată, ei nu lasă să se risipească și adună petice mici de piele, diferite oase, pene, orice fel de păr și, ca niște zgârciți, adună până și orice baligă de vită și din toate născocesc și își fac lucruri folositoare. Deși sunt destul de bogați, nu se rusinează să facă negoț cu mărunțișurile, zicând că este mai bun câștigul decât mândria.” Leșind în piața publică, ca să încerc mărfurile chinezești, am mai aruncat, preventiv, un ochi în cartea lui Milescu Spătarul, unde citesc negru pe alb că „(...) neșugătorii lor sunt foarte vicleni și mincinoși, toți se străduiesc să înșele și nu se rusinează să ceară o sută de ruble pentru ceea ce pretuiește una și când sunt ocărăți pentru că îndrăznesc să ceară prețuri atât de nerușinate răspund: N-ai decât să dai mai puțin; cu vorba eu nu ți-am luat nimic”. Andrei Novac, care mai fusese pe acolo, mă avertizase în același sens: „Negociez la sânge. Le și place negocierea, să știi, se

implică”. În general nu negociez, nici la piață, nici la magazin, însă avertizat din mai multe părți am încercat și eu „deliciile” negoțului pe străzile și în pietele pe care le-am întâlnit în cale, în Beijing. O pălărie din paie de orez, specifică, în zona „marei zid” este, *la ofertă*, două sute de yuani, aproximativ treizeci de dolari; după negociere o adjuce la douăzeci de yuani. După ce m-am pricopsit cu ea m-am întrebat, firește, dacă și la ce îmi trebuie. Arta „negocierii” îmi eclipsase spiritul practic, „simțul necesității”. La ceainărie, punga cu cincizeci de grame de ceai, delicios ce e drept, e *la ofertă* 150 de yuani; cumperi, în final, în timp ce te îndrepti spre ușa de ieșire, cu 15 yuani. Ei, la așa preț, cu satisfacția că ai coparticipat la un act de negoț, mai ieși câteva punguțe, pe care proprietarul ți le dă cu febrilitate, ca să nu te răzgândești, dar și oftând demonstrativ, ca și cum ar suferi o mare pierdere. După ce faci plata, mai primești un ceai și invitația să mai treci.

Deși nu anticipasem o ieșire în China, am scris recent și eu un text, „Made in China”, care tradus, între altele, de Su Yan, admirabila chinezoaică îndrăgostită de limba română și de România, a stârnit aplauzele vizibil înțeleșite dar și politicoase (cred) ale auditoriului de la Târgul Internațional de Carte de la Beijing: „De la prima carte semnată de Mo Yan, pe care am citit-o, am spus că va lua premiul Nobel, lucru de care Academia suedeză a ținut cont. Deși cu mult timp înainte de a citi, obosit de viață, obosit de moarte, mâncam conserve made in China, îmbrăcam haine made in China, mă scăldam în parfumuri made in China; // da, guvernul meu e unul made in China/ am citit asta pe marginea fotografiei de grup, / pînă și limba română pe care o vorbesc/ politicienii din fotografie este made in China; // pe sînul tău azi am citit made in China/ sărutul tău de dimineață a fost made in China/ vin și trec anotimpuri made in China/ le petrec cu o tristețe made in China; // seara chiar m-am gîndit la bucătăreasa/ lui Confucius și i-am dat dreptate:/ omul nu e decît holograma unui univers/ proiectată într-un bob de orez/ preparat după o rețetă secretă.” Nu numai rețeta ne-a rămas secretă, cred că și China ne rămâne, încă pentru multă vreme, la fel de secretă.

Milescu-Spătarul este extrem de sintetic și exact când vorbește despre religiile chineze, spunând că sunt trei tendințe, cea mai importantă fiind cea filosofică, care îl are în centrul atenției pe Confucius. Confucianii recunosc un singur Dumnezeu, numit „Împăratul ceresc”, și apreciază că numai împăratul însuși poate să îi aducă jertfă și nu orice muritor. Din păcate, în Beijing timpul se rostogolește spornic pe distanțe mari, așa că am reușit să vizităm doar Templul

Lama, construit în anul 1694, după trecerea conaționalului nostru, nu și Templul lui Confucius, care era peste drum, dar care era închis după orele 17, ceea ce ne-a permis doar o fotografie în fața porții de intrare.

Templul Lama a fost inițial palat al împăraților chinezi, care s-au mutat mai apoi în Orașul Interzis. Lăcașul a fost oferit, după 1749, călugărilor tibetani, cei care urmăreau „restaurarea eticii ascetice susținute de Budhha”. Aici am văzut statuia celui mai mare Budhha din lume, realizată dintr-un singur trunchi de santal, de peste 26 de metri, din care 9 metri sunt îngropați în pământ. Statuia se mai numește și „Budhha al viitorului” și este tapetată cu foiță de aur; se spune că dacă arzi câteva bețișoare parfumate în cuptorul din fața „Pavilionului Celor 10.000 de Fericiri”, toate cele 10.000 de fericiri râvnite le atingi în această viață. Nu am ezitat, firește, am ars două mănunchiuri consistente de bețișoare, ca să simt „aroma fericirilor”.

A existat și o tendință de creștinare a Chinei, despre care Milesco dă informații extrem de concrete. Astfel, aflăm că Sfântul Apostol Toma a propovăduit creștinismul în India, de unde a ajuns în China prin ucenicii săi. În acea vreme, China a avut și un mitropolit „pus sub ascultarea patriarhului de Alexandria” și care semna ca „mitropolit al întregii Indii și întregii Hina”. Marco Polo însuși depune mărturie despre mulțimea creștinilor din China, iar descoperirile arheologice mai recente vorbesc de „racle de marmură”, albe, care au semnul crucii. Revoluția culturală a distrus Biserica Ortodoxă aproape complet. La fața locului am aflat că acum în Beijing există o biserică ortodoxă, ca efect al prezenței populației rusești, tot mai numeroasă în zonă. În alte părți ale Chinei au prins misiunile de evanghelizare, cele care oferă confort spiritual și iluzia unei mântuiri mult mai rapide, negociabilă chiar.

Când vorbesc despre o lume pe care am cunoscut-o nemijlocit, încerc să răspund la întrebări puse sau nepuse, dar care plutesc în aer. De asta, iată câteva întrebări la care am tot răspuns de când m-am întors (oare chiar am fost ...?), care nu sunt neapărat importante, dar care sunt de neocolit totuși.

Cum e mâncarea la chinezi? Orez și iar orez ...? Mâncarea e cu specific, fructe de mare, pește, carne, supe, în combinații care mai de care mai spectaculoase, bețișoarele cu care se mănuiesc bucatele cred că sunt o bună frână ca să nu mănânci spre îndestulare.

O întrebare firească: se bea în China? Deși citisem în folclorul lor că „cine bea, nu știe despre daunele vinului; cine nu bea, nu știe despre avantajele lui”, nu prea am văzut bețivani pe stradă.

Berea pare să fie cel mai bun „instrument” pentru beție, una apoasă și cu puține grade. În perimetrul „tîrgului de carte” nu exista la vânzare nici măcar bere. Sake-ul, zice-se tradițional, l-am băut într-un restaurant japonez. Avea gustul unui rachiu de tescovină, dacă treceai de prima înghitură, duceai treaba până la capăt.

Dacă am auzit de ceva execuții pe stadioane, cică la ei mai e posibil...? Da, am auzit și am primit un avertisment de la Ministerul de Externe că manipularea și deținerea de droguri se pedepsesc „capital”. La fel și actele de corupție majore se sfârșesc cu execuții publice, pe stadioane. Dacă s-ar proceda și la noi astfel, probabil că s-ar suspenda campionatul național de fotbal, fiindcă stadioanele ar fi ocupate zi-lumină și „noapte-întuneric”.

Ce politică au, totuși, chinezii...? Greu des spus. Yu Hua vorbește despre o „voioșie” cu care clasa politică experimentează ideologii și nuanțe ale acestora, fără să anticipeze consecințele. Și tot de la el rețin un fragment din „Cartea legilor” din epoca Tang (618-907), care, zice, e foarte valabilă în China de azi. Poate și la noi? „Țările pe cale de distrugere prezintă următoarele semne sigure: au prea multe legi; aceste legi se bat cap în cap; aceste capete care se bat par să fie fără de cap; dar capul nu face decât să emită legi; prin care să fie apărat capul; de prea multele legi date; care legi, se bat cap în cap; și obligă, astfel, capul să dea o nouă lege; împotriva celor care înmulțesc legi”

Cu cine am mai fost în China, la Târgul Internațional de Carte? Am fost mai mulți, în „valuri” care s-au întins pe parcursul unei săptămâni. M-am întâlnit, am călătorit, am vizitat împreună cu unii Beijingul și împrejurimile, cu alții nu m-am văzut acolo dar știu că au fost, unii cu funcții, dând seamă despre calitatea de „invitat de onoare al României”, alții cu treabă „de tîrg”: Mirel Talos, Bela Dan Krizbai, Irina Cajal Marin, Dinu Flămând, Marius Stoicescu, Corneliu Antoniu, Eugeniu Nistor, Corneliu Zeană, Constantin Lupeanu, Adrian Lesenciuc, Aura Christi, Marina Almășan, Paul Gorban, Eugen Uricaru, Daniel Cristea Enache, Dana Oprică, Vasile Dîncu, Tudor Hatmanu, Andrei Potlog, Elena Racu, Aurel Maria Baros, Marius Chelaru, Adi Cristi, Cosmin Perța, Lucian Alexiu, Gabriel Coșoveanu, Horia Gârbea, Victor Neumann, Ioan Aurel Pop, Silvia Colfescu, Andreea Răsuceanu, Ioan Pinte, Traian Ștef, Dan Tomozei, Florina Ilis, Varujan Vosganian, Angelo Mitchievici. Vor mai fi fost și alții, iertare pentru omisiune. Cel care s-a ocupat de „bucătăria” standului României, din câte am văzut, prezent peste tot și discret în același timp, a fost Andrei Novac.

Dacă mă gândesc să mai ajung în China ...? Răspund și eu rabinic, cu vorbele înțeleptului Hong Zicheng: „Atunci când ai făcut 95 la sută dintr-o călătorie, ești abia la jumătatea distanței de ținta ta.” În cele cinci la sută dintre procentaje rămase, sper să mai fie (și) o revenire în China.

Min-Chin Tung

Yin Yuguo sau cum se poate iubi România

„Dulce Românie, să revii în triumf!”

Ioan Dănilă

Yin Yuguo (15 mart. 2002, Republica Populară Chineză - 26 ian. 2019, Roman, județul Neamț) a ilustrat tragismul destinului uman când liniile ce-l configurează sunt total necunoscute și deci imprevizibile. A venit de la mii de kilometri pentru a se fixa nu oriunde în România, ci în Bacău, fiindcă Universitatea „Vasile Alecsandri” a fost prima care a răspuns aplicației trimise mai multor instituții de învățământ superior din țară. Pe Eminescu îl avea cu el (de 15 ianuarie, la Centrul de Cultură „George Apostu”, după manifestarea „Iar deasupra tuturor...”, am rămas cu el pe rândul al doilea de scaune, pentru a-mi traduce datele bibliografice referitoare la volumul bilingv de poezii eminesciene, pe care-l avea aproape mereu asupra lui), pe George Bacovia l-a vizitat pe strada ce-i poartă numele, la nr. 13, iar pe Alecsandri urma să-i prezint imediat după sesiunea de examene.

A venit însă tragedia din ultima sâmbătă a lunii ianuarie, care a pus Bacăul în centrul multor știri transmise de ziariști din toată țara. Pe 31 ianuarie, de pildă, Marius Chivu, invitat de Adrian Jicu la Biblioteca Județeană „C. Sturdza”, și-a început prelegerea cu amintirea recentă că un chinez îndrăgostit de literatura română a venit să studieze la Bacău, unde este cultură din belșug, dar că destinul a lucrat împotriva lui.

Bacăuanii au reacționat prompt: Marius Curuciu a transmis imediat un material pentru emisiunea de știri a Televiziunii Române Iași, Gheorghe Băltătescu a scris pentru cotidianul „Deșteptarea”, Tincuța Horonceanu-Bernevic pentru „Bacoviana”, Theodor-George Calcan și Dan Sandu pentru Revista „Plumb”, Ioan Dănilă pentru Revista „Ateneu” și a. „Mesagerul” FM (Andreea Gavrilă) a realizat o emisiune de aproape două ore despre... patrimoniul uman local, cu numele de Yin Yuguo. La Radio-România Internațional, Redacția Emisiunilor în Limba Chineză a difuzat, prin grija lui Marian Mizdrea, un ciclu de materiale tematice. Departamentul de

Consiliere Profesională, Gruparea „Alumni Vasile Alecsandri”, Societatea Cultural-Științifică „Vasile Alecsandri” și Facultatea de Litere au propus genericul „Yin Yuguo: liber-arbitru sau destin?” pentru ediția a XV-a a „Întâlnirilor cu... tâlc” (14 mart. a.c.). Studenți (în primul rând colegii lui de grupă) și profesori au semnat opinii într-o pagină specială a aceluiași cotidian, „Deșteptarea”, dedicată memoriei lui Yin Yuguo, sub cuvintele lui rostite la Alba Iulia: „Iubesc cultura și literatura românească”, iar primarul Cosmin Necula a acordat, în numele Consiliului Local, titlul de „Cetățean de onoare, post-mortem, al municipiului Bacău” lui Yin Yuguo, în chiar ziua când acesta ar fi împlinit 17 ani. Rectorul Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău, prof. univ. dr. ing. Carol Schnakovszky, a preluat diploma, cheia orașului și placheta, urmând a fi expediate familiei, în China. Imortalizări ale momentelor au realizat Mihnea Baran (Complexul Muzeal „Julian Antonescu”), Aurel Geangu (Biblioteca Județeană „C. Sturdza”), Dan Duță („Academic TV”) și a. Traduceri în limba engleză a realizat Elena Bonta.

Pentru paginile de față, am solicitat opinii de la prietenii lui Yuguo. Mi-au răspuns neobișnuit de repede. Două dintre texte (semnate de Venera-Mihaela Cojocariu, respectiv de Mihaela Hriban) se regăsesc parțial în pagina „Novix Press” a ziarului „Deșteptarea” din 12 martie a.c. Aici sunt reproduse integral.

Yuguo l-a divinizat pe Eminescu, dar și țara de suflet a acestuia. Refrenul lui era desprins din poezia publicată în 1867, adică la 17 ani ai autorului abia desprins de vechiul nume – Eminovici: „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie”. Parafrazând cu sială, Yuguo a transmis viitorimii urarea din titlul acestor însemnări.

Încercarea de concluzie o face Emil Botta, cu o întrebare și o confesiune: „Oare ce mi-a scris pe frunte afurisitul destin/ cu litere fine, cu o pană de venin? [...] Fruntea e o taină gravă pe care abia o port”.

Yin Yuguo

Yin Yuguo - ambasador român de origine străină

Vasile Spiridon

Urma să-l am student pe Yin Yuguo în semestrul al doilea al acestui an și, prin urmare, nu l-am cunoscut prea bine. Mi l-a prezentat colegul Ioan Dănilă și, întrebându-mă câți ani cred că are, am răspuns că trebuie să se apropie de 30. Am fost indus în eroare de seriozitatea pe care o degajau fața și atitudinea lui. Apoi, ne-am întâlnit de mai multe ori pe culoarele Facultății de Litere, văzându-l curios de tot ce ar fi putut ști despre cultura și literatura română. De altfel, moartea l-a surprins în calitate de turist plecat să vadă ce este cu Cetatea Neamțului. Sunt convins că, în câțiva ani, ar fi cunoscut mai bine România decât China și, când afirm aceasta, nu mă gândesc la disproporțiile geografice și demografice existente între cele două țări, ci la pasiunea de care a fost cuprins Yin Yuguo pentru arealul românesc.

Îl deplâng nu atât moartea, la anii pe care îi avea, departe de părinții săi, cât puțința de a deveni un strălucit ambasador al culturii și literaturii române în străinătate. Avea toată viața în față pentru a realiza, din postura de ambasador de altă naționalitate, lucruri nesperate pentru noi, românii. Dar nimeni nu mă poate asigura că nu ar fi cerut să aibă cetățenia română, pentru a fi și ambasador al României cu acte în regulă. Dispariția lui Yin Yuguo m-a determinat să mă gândesc la ceea ce s-a numit acum câțiva ani „tragedia de la Colectiv”, însă concluziile la care am ajuns nu le voi face publice.

Venera-Mihaela Cojocariu

E greu de locuit în limba și cultura română, român fiind! Pentru a pătrunde în esența lor și a le transforma în casa ființei tale ai nevoie de iubire, de aplecare, de pasiune și de căutare neostoită. Cu atât mai greu trebuie să fie pentru aparținătorii altor culturi, cu cât mai îndepărtate, cu atât mai diferite ca paradigmă și formă de expresie spirituală. Câți dintre adolescenții români poartă în rucsac un volum de poezii scrise de Mihai Eminescu și câți dintre noi ne înfășurăm în jurul găului drapelul național, ca protecție și sursă de energie autentică pentru inima noastră, atât de fragilă? Dacă a sugera românilor astfel de gesturi pare nepotrivit, dacă a spera asemenea conduite manifeste în mod spontan la conaționalii noștri pare relativ utopic și demodat, iată că a venit cineva, dintr-o îndepărtată, extrem de diferită și minunată cultură pentru a ne uimi...

Prin ce?

- Prin *iubirea necondiționată față de România* și cultura sa, descoperită din mijloacele de informare online și devenită dorință de a fi și a trăi întru acest univers spiritual;

- Prin *aplecarea temeinică* asupra geniului eminescian pe care, în decursul scurtului răstimp petrecut aici, a încercat să îl cunoască, să și-l apropie și să îl transforme într-un actual și viitor prieten al lui și al culturii chineze (intenționa să traducă gratuit opera lui Mihai Eminescu în limba chineză);

- Prin *pasiunea* (de neînțeles pentru unii!) pentru tot ce este românesc: limbă, geografie, istorie și, mai presus de toate, cultură manifestată prin învățarea rapidă și corectă a limbii noastre naționale, prin exersarea permanentă a comunicării corecte și expresive (orale și scrise) și transformarea ei într-un mijloc de acces la ființa noastră națională;

- Prin *căutarea neostoită* a esențelor acesteia; a făcut, în scurtul timp locuit în inima noastră la Bacău și până la vârsta de doar 17 ani, lucruri pe care unii români nu le fac în întreaga lor viață: a vibrat pe versurile lui Eminescu, a fost la Alba Iulia la sărbătoarea centenarului, a vizitat muzee și case memoriale reprezentative pentru cultura noastră, a cunoscut oameni din diverse zone ale țării pe care își propusese să îi viziteze și cu care dorea să devină prieten (intenționa să ajungă pe 16 decembrie 2019 la Timișoara).

Cine este el? Îi spunem *acum chinezul nostru* și vorbim despre el la timpul trecut. A fost *Yin Yuguo*, cursant chinez, în anul pregătitor, la Facultatea de Litere a Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău. Este semnul că avem nevoie de oameni adevărați, deschiși și curioși, de iubire, de respect, de cultură ca să rămânem ce am fost... și poate mai mult de atât.

Este, deja, un simbol. Al Bacăului, cu siguranță!

Nicolae Fleissig

Dan Petrușcă

Yin Yuguo era deja prietenul meu. Gândiți-vă ce bucurie poate să aibă un profesor de limba română atunci când observă că un străin încearcă și reușește să-i vorbească limba. Cât de cât. La o activitate culturală din decembrie 2018, la Centrul de Cultură *George Apostu* Bacău, l-am cunoscut pe Yin Yuguo, izbindu-mă atunci faptul că era mai înalt decât toți chinezii pe care i-am cunoscut pe vremea studenției mele. Auzisem că a trăit cu entuziasm ziua de 1 Decembrie 2018, la Alba Iulia: tânărul chinez, fluturând steagul românesc și bucurându-se alături de români pentru veacul trecut de la Marea Unire. Poate cu folos.

Știu că am schimbat cu el atunci câteva idei despre poetul chinez Li Tai Pe. Nu e de neglijat simțământul meu de atunci, că am în față un om bun, curat la suflet, care face cu credință tot ce întreprinde. Pentru mine, în momentul acela, Yin Yuguo devenise chinezul nostru...

Ca un personaj larg cunoscut

Constantin Călin

Era în ianuarie, după lansarea albumului „Prato” și încheierea conferinței despre Eminescu, la Biblioteca Județeană. Cei rămași continuau să disece anumite afirmații și – unii – ronțăiau din gustările oferite de gazde. Înainte de a pleca, am trecut să-i salut pe câțiva, între care și pe dl Dănilă. Cu precipitarea ce-i este caracteristică, acesta mi-a spus, imediat ce m-am apropiat de dânsul: „El este Yuguo...”, ca și cum s-ar fi referit la un personaj larg cunoscut. De alături, acesta urmărea tăcut discuția pe care profesorul o purta cu cei din grupul format în jurul său. Despre cel prezentat astfel îmi mai vorbise de vreo două ori, entuziasmat, îndeosebi după călătoria lui la Alba Iulia, de Ziua Națională, cu eșarfă și steag tricolor. Dând acum mâna cu el, l-am privit atent: avea ceea ce se cheamă „ținută” și părea familiarizat cu locul și cu oamenii în mijlocul cărora se afla. Înalt, drept, față luminoasă, etala o anume distincție în paltonul cu umeri largi, de calitate, și nu manifesta nicio reticență în a urmări convorbirea celor între care ajunsese, deși știam că e doar un adolescent. Evident, forța adaptarea și, în unele privințe, era deja adaptat.

Aviditatea sa de a cunoaște, într-un timp scurt, cât mult din ceea ce-i românesc o consider exemplară, inclusiv pentru tinerii noștri. Domnul Dănilă îmi relatase că are la cursul său și două studente din Franța, dar care sunt interesate mai curând de fitness* decât de activitățile de tip cultural. Yuguo – ușor de dedus – reprezenta o diferență, de unde și marele regret pentru moartea sa prematură.

* Cele două cursante se pregăteau pentru a urma kinetoterapia.

Adolescentul hoinar

Cristina Cîmpeanu

Aprindeți o candelă
 pentru Yin Yuguo,
 străinul venit
 de foarte departe,
 cel care-a iubit într-atât România
 încât a lăsat floarea de lotus
 pentru floarea de tei a lui Eminescu,
 cel care-n Decembrie Ziua Întâia,
 la Alba Iulia,
 și-a înfășurat inima fremătând
 în roșu și-n galben și-n albastru
 - cum noi n-am făcut-o -,
 cel care voia să afle totul
 despre meleagul
 în care se-așezase
 vremelnic...
 Aprindeți o candelă
 pentru Yin Yuguo,
 adolescentul hoinar
 vinovat
 de prea multă iubire,
 căci pasărea neagră
 i-a frânt într-o clipă visul
 pândindu-l, vai,
 la ușa unui tren...

Min-Chin Tung

Un tânăr pentru care „timpul nu a mai avut răbdare”

Mihaela Hriban

La sfârșitul lui noiembrie 2018, mai exact în ultima săptămână a lunii, în anul pregătitor de limba română pentru cetățenii străini, își face simțită prezența Yuguo Yin. Un tânăr chinez, cu mult prea înalt pentru un asiatic, bine proporționat din punct de vedere fizic, cu ochi inteligenți, având un zâmbet prin care știa să se facă plăcut celor din jur, cu un păr ușor grizonant... un tânăr ce dorea să învețe și care totuși, prin rapiditatea cu care asimila, părea că nu aparține acestei lumi. Astfel, predând la anul pregătitor, am observat că estimativ într-o săptămână, Yuguo Yin a învățat alfabetul limbii române. Poate pentru oamenii obișnuiți acest aspect pare dificil, dar pentru Yuguo Yin totul era posibil.

De 1 Decembrie 2018, a participat la Alba Iulia, alăturându-se printr-o modalitate interculturală, Bacăul cu Cetatea Unirii. Din ceea ce eu am observat, Yuguo adora călătoriile și se documentase despre România înainte de a ajunge în Bacău. Pauzele dintre cursuri Yuguo le valorifica scriind în limba română și lucrând tot felul de exerciții date. Nu stătea deloc: mereu citea, scria cuvinte din manualul din care lucram și cu ceilalți colegi ai lui.

Se informase încă de când era în Beijing despre România: îi citise pe Cioran, pe Mircea Eliade, dar mai presus de toți scriitorii, citise opera lui Mihai Eminescu în limba chineză. A citit și a recitat istoria României și era pur și simplu fascinat de tot ceea ce presupune România: orașe, muzee, Casa „George Bacovia” din Bacău, pe care o și vizitase. A participat la diverse activități culturale și prelegeri ale invitaților în cadrul Bibliotecii Județene „C. Sturdza” din Bacău. Era mai „român” decât suntem mulți dintre noi.

A venit la Bacău pentru că Universitatea „Vasile Alecsandri” a fost prima, dintre multe alte universități din

țară, care i-a acceptat cererea de înscriere. Avea un scop bine definit: să urmeze cursurile Facultății de Litere, specializarea limba și literatura română – limba și literatura engleză, din cadrul Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău. Dorea enorm de mult să traducă, gratuit, opera lui Mihai Eminescu în limba chineză. A fost un student eminent, modest în comportament și foarte respectuos: de fiecare dată când vorbeai cu el, își împreuna mâinile în fața pieptului, în semn de respect față de persoana cu care vorbeai, și își apleca ușor capul în față prin înclinarea posturii.

Odată cu celebrarea Zilei Culturii Naționale, pe 15 ianuarie 2019, Yuguo a citit în limba română „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie”, de Mihai Eminescu, ulterior parcurgându-o în limba chineză.

Adolescentul de numai 16 ani, prin ambiția sa de a învăța în permanență lucruri noi, a reprezentat o lecție de viață pentru mulți dintre tinerii actuali. A fost „o umbră luminoasă” (*Sărmanul Dionis*, de Mihai Eminescu) care, personal vorbind, mă va însoți mereu în activitatea mea didactică, desfășurată cu cetățenii străini în cadrul orelor de limba română.

Cu fiecare an ce va trece, cu fiecare zi de 15 ianuarie, în care îl vom sărbători pe Mihai Eminescu, vom avea oportunitatea de a ni-l reaminti și pe Yuguo Yin, tânărul, studentul, adultul în formare care de acolo, de Sus, va continua să-l aducă în prezent pe poet:

„*Mai departe, mai departe,
 Mai încet, tot mai încet,
 Sufletu-mi nemângâiet
 Îndulcind cu dor de moarte.
 De ce taci, când fermecată
 Inima-mi spre tine-ntorn?
 Mai suna-vei, dulce corn,
 Pentru mine vre odată?”
 („*Peste vârfuri*”, de Mihai Eminescu)*

Bijuterii de familie

Theodor-George Calcan

Cineva mi-a oferit cu generozitate o bijuterie de mari proporții: albumul de artă „Impresionismul – fascinație și culoare”, realizat de Vasile și Claudiu Doros, apărut la Editura *Rao Distribuție*, în condiții grafice excelente (tipografia „Monitorul oficial” R.A.), în noiembrie 2017. Mărturisesc fără rezerve că lucrarea mă fascinează, mă surprinde, mă frappează și mă educă estetic și cultural în același timp. Acest album încununează activitatea dlui Vasile Doros pe parcursul a mai bine de 45 de ani, ajutat de fiul său, Claudiu Doros, și secondat îndeaproape de nepotul său, Călin Doros. În ansamblu, toți trei constituie un exemplu practic de felul în care o pasiune, cea de filatelist, poate fi urmată, dezvoltată și adâncită în timp și spațiu pe un nivel cultural artistic superior. De menționat ar fi faptul că familia Doros se ocupă de filatelie încă din anii '70 și tot de pe atunci cultivă asiduă maximafia, ramura cea mai nouă a domeniului filatelic, ramură în care Vasile Doros, Claudiu Doros și, mai nou, Călin Doros s-au făcut remarcați de multă vreme ca pasionați ai acestei laborioase activități. Maximafia unește timbrul, cartea poștală (sau ilustrata/maxima, cum mai este numită) cu ștampila. Realizarea unei conexiuni, triplă concordantă, între cele trei elemente, produce desigur o mult mai activă emoție privitorului și – să o spunem franc – mai atractivă, din mai multe privințe. Maximafia e foarte prezentă astăzi în România și datorită activității familiei Doros, cu precădere a lui Vasile Doros, care este astăzi președinte al Societății Române de Maximafia, reductibil discipol al doctorului Valeriu Neaga, care a fost primul ei președinte, om de altfel harnic și destul de energic, cu multe și benefice conexiuni externe. Vasile Doros, care e de profesie jurist și general (r), este cunoscut în bransă ca un om deosebit de dinamic. A fost membru în biroul Comisiei de maximafia din cadrul Federației Internaționale de Filatelie. De asemenea, se implică activ, încă din anii '80, în realizarea unor expoziții internaționale bilaterale, dar și multilaterale. Nu neglijează, bineînțeles, activitatea internă și tocmai de aceea a fost recompensat cu diplome de onoare și medalii, cum ar fi medaliile de aur la *Balkanfila* (Tirana, 2016) și *Veronafil* (Italia, 2018). Între marile expoziții organizate, putem enumera: „Expomax Bacău 600”, „Artă și religie” (Bacău, 2010), iar ca exponate, „George Enescu, în suita marilor muzicieni europeni”, „Români celebri în Franța” (aparținând lui Călin Doros) – Poitiers (2014). A obținut, de asemenea, titlul de *Membre de onoare* al Asociației Maximafiliștilor Francezi și *Medalia de argint*, ca semn al prieteniei și relațiilor excelente între cele două instituții. „Renasterea în pictura italiană”, „Femeia

în pictură”, „Măreția lui Rubens”, „Creația pictorului Nicolae Grigorescu”, compendiul „George Enescu, în constelația muzicii universale” (2005) sunt realizări notabile care i-au adus faimă și notorietate internațională, respectul și prețuirea maximafiliștilor europeni și sigur ale celor de pe plan național.

Albumul „Impresionismul – fascinație și culoare” face încă o dată dovada profesionalismului cu care au lucrat Vasile și Claudiu Doros. Sunt puse în valoare gradul înalt al culturii de specialitate, cerebralitatea, pasiunea, acribia, meticulozitatea, talentul și, nu în ultimul rând, viziunea artistică pe care o aplică, necesară unei astfel de întreprinderi în care criteriul alegerii, ca și subtila și profunda educație estetică fac diferența și ies în relief, dând personalitate și distincție lucrării. Sunt cuprinse tablouri a 70 de pictori, lucrări de artă expuse în 80 (optzeci!) de muzee și colecții particulare din întreaga lume. Între capitele prevalează imaginea a ceea ce îndeobște numim „La belle époque” pariziană, atmosferă ce încurajează înțelegerea contextului în care a fost posibilă fronda pictorilor refuzați atunci, în 1874, la Salonul Oficial organizat la Paris. După cele opt expoziții colective la care a participat, grupul de artiști a reușit să impună un nou curent în pictură – impresionismul. Albumul surprinde dezvoltarea curentului, cu particularitățile sale, pe teritoriul francez ca linie generală, dar nu numai...

Acest curent a realizat eliberarea de dogmele clasice ale picturii și impunerea unei prisme individuale în tratarea subiectului tabloului respectiv. Atât în tratarea temelor, cât și în tratarea perspectivei și a culorilor, putem vorbi chiar de radicalism. Perioada impresionismului e socotită în general perioada celor opt expoziții comune, însă influența impresionismului în artele plastice și nu numai a fost mult mai amplă. Impresionismul a prefigurată și animat în fapt întreaga artă modernă din Europa. Cu tact, cu rafinament și cu sensibilitate, cei doi autori ai albumului, Vasile și Claudiu Doros, devin practic ghizi culturali competenți, pentru un adevărat muzeu personal, realizat desigur cu mijloacele de expresie ale maximafiei, invitați fiind Claude Monet, Édouard Manet, Pierre-Auguste Renoir, Alfred Sisley, Paul Cézanne, Georges Seurat, Armand Guillaumin, Berthe Morisot, Edgar Degas, Camille Pissarro, Paul Signac. Realismul lui Courbet, accentele naturaliste ale Școlii de la Barbizon, cromatismul stampelor japoneze sunt bine particularizate de curentul artistic expus în albumul despre care vorbim, curent ostil trăsăturilor academismului predat până atunci în școlile de pictură ale vremii. Meritorie este și abordarea influențelor impresioniste în afara Franței, precum și abordarea fenomenului postimpresionist. Dacă ne referim la România, trebuie să-i notăm aici pe Andreescu, Luchian, Steriade, Petrașcu, Tonitza și, nu în ultimul rând, pe Grigorescu. Plonjarea într-o zare interioară a personajelor, disciplina imprevizibilului

Theodor-George Calcan

sau a peisajelor abordate din cotidian sunt caracteristici care se văd și se simt în tablourile expuse. Repertorierea filatelică a impresionistilor și a tablourilor postimpresionistilor e bine reprezentată în muzeul imaginar pe care ni-l oferă cu generozitate elegantă și consistentă Vasile și Claudiu Doros - fortificată estetic de minime și necesare explicații. Sunt prezenți semnificativ, în reușitul album, Paul Gauguin, Henri de Toulouse-Lautrec, Vincent van Gogh și alte prezențe notabile. Fabuloasa lucrare e o realizare de excepție în domeniul maximafiei: primul album tipărit în condiții grafice de excepție, cu o colecție de nu mai puțin de 330 de tablouri. Colecția de ilustrate maxime, care provin din peste 50 de țări din America și Europa, a primit frumoase recompense.

Lucrarea lui Vasile și Claudiu Doros depășește cu mult hobby-ul și pasiunea filatelică a celor doi autori. De la Eugène Delacroix, Théodore Géricault și William Turner, să spunem, și până la Kyriak Kostandi, Valentin Serov, Fiodor Vasiliev, István Csók, Pálszinyei Merse sau James Abbott McNeill Whistler și Ignacio Zuloaga, prezentul album de artă trasează perspectiva novatoare a celui mai revolut dintre curentele picturii care au marcat și ilustrat modernismul ca stil, privit ca evoluție și din punct de vedere istoric. Filă cu filă albumul descoperă și mărturiseste încă o pasiune a celor doi autori, cultivată cu rafinament, sensibilitate și exigență - „Pasiunea pentru pictură”.

„Pictéz ceea ce văd”, afirma cu aplomb și satisfacție altădată Manet. Pe mine, cititorul, mă încântă ceea ce văd și mă educă totodată. Compendiul de pictură pe care ni-l oferă cei doi autori formează estetic și înaltă spiritual. I-au stat alături: prof. univ. dr. Petru Bejan (consultant), artistul Viorel Cojan (prezentare grafică, ilustrații, fotografii, copertă, DTP), Alice Barac și Roxana Pascariu (traducerea în limba engleză), Valeriu Stancu, Anny Boyard, Mihaela Cojan și Gabriela Ceucă (traducerea în limba franceză), conf. univ. dr. Ioan Dănilă (revizie pentru limba română).

Pietrele înfloresc precum oamenii:
 niciodată de tot, niciodată destul.
 Niciodată în locul
 în care s-au desfăcut prima dată.
 La-nceput, culori și reflexe,
 ameteala ce ne cuprinde în zori.
 Convingerea că nu suntem singuri –
 cum să fim, când tot ce plutește
 ar putea fi atins? Foaia aceasta,
 marea & săculețul cu scoici, mirosul
 de sălcioară. Aerul crud, briza de iulie
 planând peste ceștile de cafea.
 Sarea ce ne rămâne pe corpuri, odată
 trecute prin valuri. Bucuria venită
 de la cine știe ce depărtare, de pe insule
 cu palmieri și maimuțe. Alge & iz de hamsii.
 O urmă de crab în nisip, soarele explodând.
 Revelația: când simți o lumină
 largă și rece și crezi că dincolo de zgomotul ei,
 nu mai există nimic.

Dumnezeiesc har, dumnezeiesc întuneric.
 Cum îngeri coboară, cum mâna ta mai
 rămâne, o vreme, inertă. Trec zidul de plexiglass –
 un cer inodor.
 Când zic *te iubesc*, am voie să plâng:
 cum plânge orice femeie, cum plânge orice
 om când e gol.
 Numai tu mă poți umple, numai tu
 poți face din mine argint. Sunt o păpușă de
 sârmă, fiecare
 îndoitură îmi poate schimba viața.
 Corpul meu e al tău, mintea
 mea e doar mecanismul
 de apărare, sistemul prin care îți spun
îmi e teamă.
 Sunt o rețea de fire & noduri,
 povestea din care
 nu știu să plec. Mi-e teamă de avioane,
 de lucrurile
 ce strâng. De obstacole precum ploaia
 și pielea ta, aproape de zori,
 când mă prefac că dorm,
 deși n-am închis un ochi toată noaptea,
 de teamă că nu voi mai prinde
 încă o dimineață.

Flavia Adam

Uneori întâmplările trec de la sine
 mai ales cele mici
 mai ales
 cele despre care se vorbește puțin

ce lucru strălucitor
 în preajma oamenilor
 reflexia bunătății mele descrește
 când văd durere
 durerea e toată a mea
 imaginea a patruzeci și două de oase
 ce se rup simultan

dacă sparg o vază o pot înlocui cu alt obiect
 dacă sparg un om cum îl pot repara

construiesc o lume înaltă
 locuitorii ei sunt niște necunoscuți
 pe care oricât îi strâng dimineața în brațe
 nu reușesc să mă simt vie.

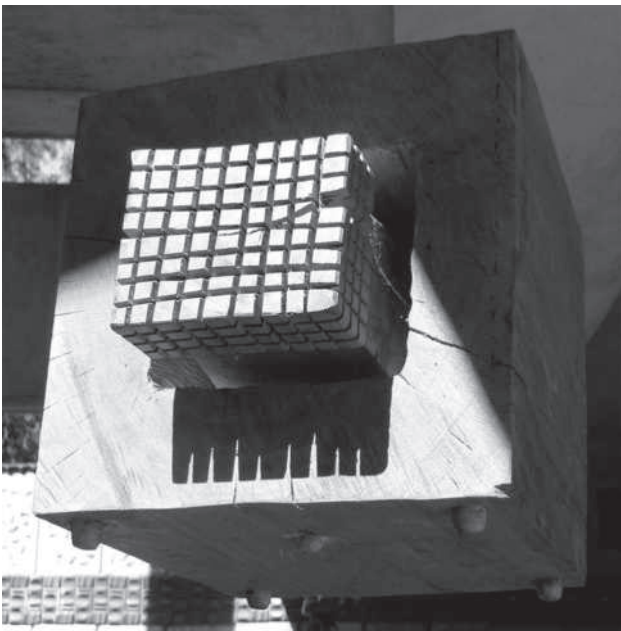
Min-Chin Tung

Sunt nopți în care aud cum apa respiră,
când nu pot dormi, scriu ca și cum
o bucurie înaltă m-ar umple

pe vremuri credeam că îmi e frică
de întuneric,
nu îmi era, doar mă temeam
de lucrurile care nu străluceau

fiul meu spune
că apocalipsa va fi al treilea război mondial,
că Soarele se-ndepărtează tot mai mult
de Pământ

așa o fi, doar că
în mintea mea sfârșitul e alb,
o iarnă în care ninge zile la rând
și cineva aruncă în mine cu bulgări,
în timp ce eu mă fac mică de tot,
atât de mică încât
nimeni nu mă mai vede.

Nicolae Fleissig

Dimineți în avans, eviscerare a tuturor
simțurilor. Cum aș striga *te iubesc* și aburi largi
mi-ar străbate-ntreg corpul.
Să mă ierți, instinctul matern mi s-a ascuțit
nepermis, mă gândesc la tine
ca la un pui
aflat în pericol. Când nu te ating, trăiesc
iluzia nemișcării, senzația
unui aer solubil. Drenare completă, flux de
reguli și spaimă. Fixez depărtarea,
o îngerez ca pe un pumn de pastile, o măsoz în
pălări pe ecran: fiecare touch e un nod între
două orașe. Atâția oameni pentru care
libertatea nu înseamnă nimic. Și eu, împietrită
în viață, incapabilă de orice acțiune motorie.
Împietrită în tine, o insectă perfect
conservată, mix de neputință & resemnare,
o ultimă tușă finală, ca și cum m-aș conecta voluntar
la o sursă de tensiune înaltă.

Din nou acest frig care nu se termină,
plasturi și blistere –
simbioza dintre Dylan și Cohen.
Oricând m-aș putea rățăci,
oasele-mi sunt invizibile și ușoare.
M-am expus lumii –
asta înseamnă că nu mai am elemente ascunse.
Nu mai sunt trup, entitate generatoare de
costuri. M-au convins că așa e mai bine,
să fiu ceea ce alții pot zări și palpa.
Am stat în fața lor, m-am întins –
un corp programat pentru prima disecție.
Am stat în fața lor și am plâns
ca un miel copleșit de strălucirea cuțitului,
i-am privit în ochi, nu le-am spus
că $\frac{3}{4}$ din zi sunt nefericită.
Și ei mi-au luat cuvintele rând pe rând
și le-au cântărit și le-au așezat
în altă ordine decât fuseseră la-nceput.
Am stat în fața lor și am plâns –
m-am gândit la viață,
un deal mărginit de sârmă și pixeli
și eu, în punctul cel mai înalt,
cu pieptul desfăcut și curat,
toată un soare, toată o bucurie.

36/37 –
vârsta la care tristețea e doar un deliciu

sub ce formă-aș putea
să expun teroarea și îndoiala și strălucirea
ulcerația asta din gând

23:44 strig și nimeni nu mă aude
23:45 strig și întunericul mă-nvelește

23:46 vreau echilibru, vreau puls,
îmi vreau rănilor stinse, vreau vindecare deși
coșmarul sunt eu

spune-mi, crezi că
dacă m-aș duce pe Sirius ori pe Marte,
depărtarea m-ar durea mai puțin

crezi că, dacă m-aș folosi de nervul acustic,
aș auzi ce-și spun doi oameni mari când iubesc
fiecare pe altcineva?****

S-adormi
aproape de ziuă,
când nimeni nu se întreabă
cât timp
mai ai de gând să trăiești.
Când nimeni nu se așteaptă,
când toți ceilalți cred
că nu-i vremea.
Să te bucuri
ca de un lucru de mult târguit,
ca de această duminică suplă,
în a cărei lumină
toate păsările par albe.

Ioan Bogdan Ștefănescu

Artemisia annua

Sub ochiul uscat
Frunzele privesc în pământ
Ca la un părinte
Se hrănesc cu mustul cuvintelor
ascunse
În camerele inimii
Silabe mirosind a peliniță
Sapă drum spre lumina sângelui
Unde pietrele își sacrifică tăcerile

Pasul tocit adulmecă apa
Nimic din ce am păstrat în ventricule
Nu rămâne nedescifrat
Nici răcoarea gândului străpunsă de
crini
Cu fețele întoarse
Către dunga dintre sunet și culoare

Drum

Cu privirea dreaptă ca un strigăt
Viața se rostogolește în drumul
Spre singura Casă
Unde nu există întâmplare

Vocea fără culoare
Se lipește de suflet:
Rămâi doar
Cu ceea ce ai dăruit

Dabar

Cuvânt peste cuvânt peste cuvânt
peste cuvânt
Ca o felie adâncă de pământ
Amestecul de culori
Usucă ficatul
Inima rămâne mereu roșie
Ca o rodie decojită

Aburul în spirală
Străpunge pojghița albastră
În căutarea Cuvântului de la-nceput

Luminare

Adulmec clipocitul bărcilor
Așezate ca niște sicrie
În tăcerea de cenușă

O pasăre sinilie trece
Ca un suspin
Prin apa florilor de portocal

Sphynx

În nopțile fără vânt
Un Sphynx cu pielea fierbinte
Cu ochii de miere neagră
Mă apără de visele din lumea de jos
Lăbuțele cu degete răsfirate
Potrivesc cioburi de imagini
Ca-ntr-un mozaic antic
Zâmbetul recompus
Îndulcește spaimile de peste zi
Nările ni se ating într-o respirație lină
Când îi înfrunt privirea
Clipele se însurubează în carne
Cu zgomot de burghiu
Tâsnesc puhoai de cuvinte nerostite
Nimic nu ne tulbură apa din ochi
Nici gheara cu sânge uscat
Nici viermuiala rădăcinilor moarte de
sete
Nici liniștea lucioasă a pietrelor
O piramidă cu semne noi se deschide
Îndrăznim doar împreună

Min-Chin Tung

Citesc la lumina apei
Despre urmele tălpilor goale
Despre femeile care își pierd trăsăturile
omenești

O mână răcoroasă
Care știe să mângâie
Descrîe un cires înflorit

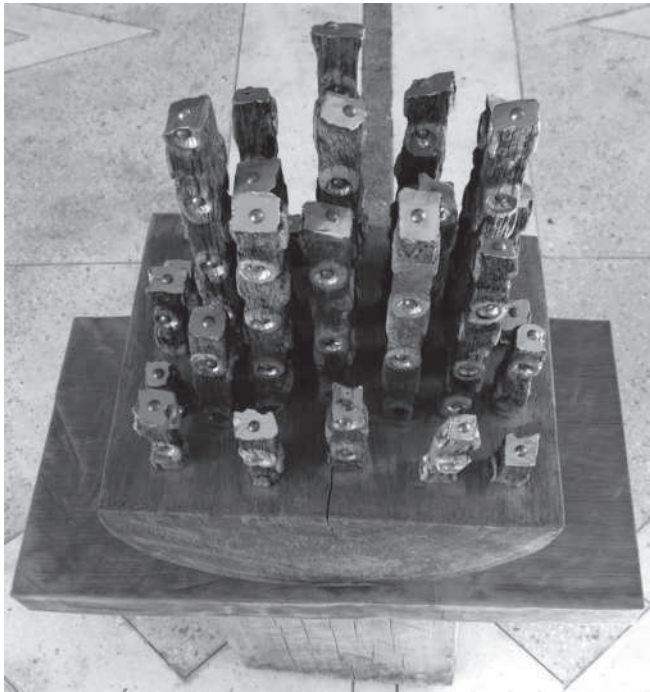
Buzele vopsite cu sânge
Imploră privirea de neclintit
A zeiței Kanon

Realitatea e doar un vis
Trecător

Centenarul speranțelor întristate

Glasurile înfoiate asemenea cocoșilor
în jurul unei coji de măr
și-au pierdut fețele
Se împrăștie în colțuri
Totul este înghețat
(sudalmele alunecă
printre suflete lucioase)
Salut cu inima tăcută un vis împlinit
din care pădurile au fost șterse
speranțele ultimului nou-născut
întristate

Efigia mării sărbători
un zâmbet ca o rană
perpetuat prin respirație
gură la gură

Nicolae Fleiszig

Marko Vuksa

Strada de deasupra

Câinii aleargă împotriva lătratului
Poate că aerul alunecă în ritm de
Sarabandă
Lumina
Sânge în apa ochilor
Desparte cerul de orizont
Orizontul de plâns
Plânsul de privire
Privirea de tăcere
În această împreunare de umbre

Infarctus

Trecea un cheag prin vasele de sânge

Printre gânduri răsucite
Mai întâi cât un punct
Apoi tot mai verde
Ficus Religiosa

Aerul clar îngheață privirea

O siluetă albă
Cu mișcări lente
Ochi smălțuiți
Așteaptă un gest
Îndrăzneț

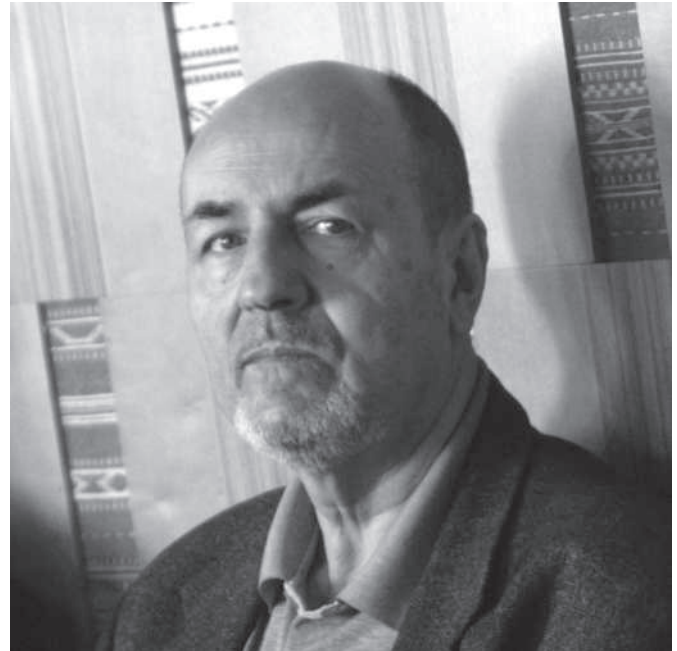
Trecea un cheag prin vasele de sânge

Aripi în derivă

Dorul de tine e foșnet de pasăre
uitat pe o creangă de aer
cu jaluzele trase

mă învață să îmbrățișez
pe de rost mulțimea de aripi
plutind în derivă
și cum să nu șterg surâsul
ascuns cu infinită răbdare
îndărătul geamului
părtaș mărturisirilor în așteptare

ajuns la o vârstă
poți să-l auzi cum gândește
să-l ții chiar și în brațe
până când cuvintele
rămân doar felinare aprinse
ce abia își mai țin răsufllarea

Nicolae Mihai

Capricii

De-o vreme adun visele
rămase prin colțuri de odaie
le transform în poeme

uitându-se la ele
pisica strănută buimacă
îngână ceva cu ochii strâns închiși –
pot fi îndoieli sau capricii zburlete
care mă iau prizonier dăruindu-mi
din respirația lor liniștită

pe lângă flori
care nu vor răul nimănui
mai am în grijă bucuria unui greier
ce împarte cu mine liniștea
mereu hărțuită strivită sub talpă

Falimentul slăbiciunilor noastre

E mare zbenguială în desimea
visului tău
și nu înțeleg de ce spaima în hohote
are gură de lup hărțuiește
în ritmuri de samba
demonii inventați pentru o noapte

sub pași
teluricul dans al sângelui
ridică verbul păgân la virtuți interzise
cheamă la ordine luna
arătând drumetului obosit emoțiile
pângărite aruncate alandala
odată cu țipătul inimii
luat drept răvas ale tristeții
fără importanță

Dor uitat

Să te-aud fără cuvinte
mai repar un dor uitat
să te țin mereu
în minte
printre lacrimi și-un oftat

pe furiș cu disperare
precum hoțul pas
cu pas
când visez până mă doare
fur din dor ce-a mai rămas

până mă trezesc din vis
umblu
nu mai știu pe unde
privirea ta e-un paradis
unde m-aș putea ascunde

Min-Chin Tung

Indiferență

Indiferența unora mă citește lacomă
 și atunci încep să adun
 șansele vindecării fără să cer nimic
 de la nimeni

îmi fac drum cum pot prin zgomotul
 privirilor flecare
 ce odată lansate dau buzna
 mă împing și saltă în jurul meu
 ca o horă de ieie turbate

în colbul lăsat e un du-te vino
 de murmure intens colorate
 zvâcnind în timpane levitând în hematii

încerc să înțeleg neputința răbdării
 suverane de-a răzbate în picioarele goale
 mlaștina gândului de prisos

Întrebări

Ei, negustorii de cuvinte
 aruncau în mărăcini întrebările
 le declarau lăptuci și lepădări
 de sarpe
 plăsmuite de neofiți iluștrii

și asta pentru că trădau minciuna
 cu petale rupte vrednică de milă
 dusă mai departe
 în praful stelelor ce mor
 fără nici un punct de sprijin

Nicolae Fleissig

Mitul nirvanei

El nu mai vrea să-și amintească
 ordinea stelelor pe cer ori
 să împrumute din parfumul
 părului tău
 fără de scrupule hărțuit de vânt
 de multe ori povară mâinilor
 buimace

El nu mai vrea să-și astâmpere
 dorul de tine îmbătrânit ca plânsul
 unui copil
 uitat în mâinile mamei
 însemnând de fapt mitul nirvanei
 lipsit de înțelesuri

Dincolo de transparență

În numele cui îmbrățișez umbra
 mireasma ei tăcută întoarsă
 ca o mireasă din pribegie
 lângă buzele mele
 împodobite cu stele de nuntă

banal ca orișice păcat soarele
 de hiacint fără să priceapă
 ridică privirea îi dă viață
 împodobindu-i făptura împlinită
 cu susur și căderi de apă

Orfanii timpului

Se sting rugile în abecedarele nopții
 când orfanii Domnului
 se strecoară în canale și ocupă
 tronul mizeriei în stăruitoare gâlceavă

plânsul lor devine simplă
 știre din ziare logică a inutilității
 celor cuibăriți în brațele disperării
 larg deschise ornate
 cu închipuiri ademenitoare ce ascund semnul
 de identitate al inocenței și rănilor
 primelor vârste

sunt amănunte ale vederii noastre
 înghițite de cascada vorbelor liliputane

La o bere

Spune-mi, Doamne,
 spune-mi mie
 cine-n rai
 n-ar vrea să fie
 și să stea
 oricât i-ar cere
 cu un înger la o bere

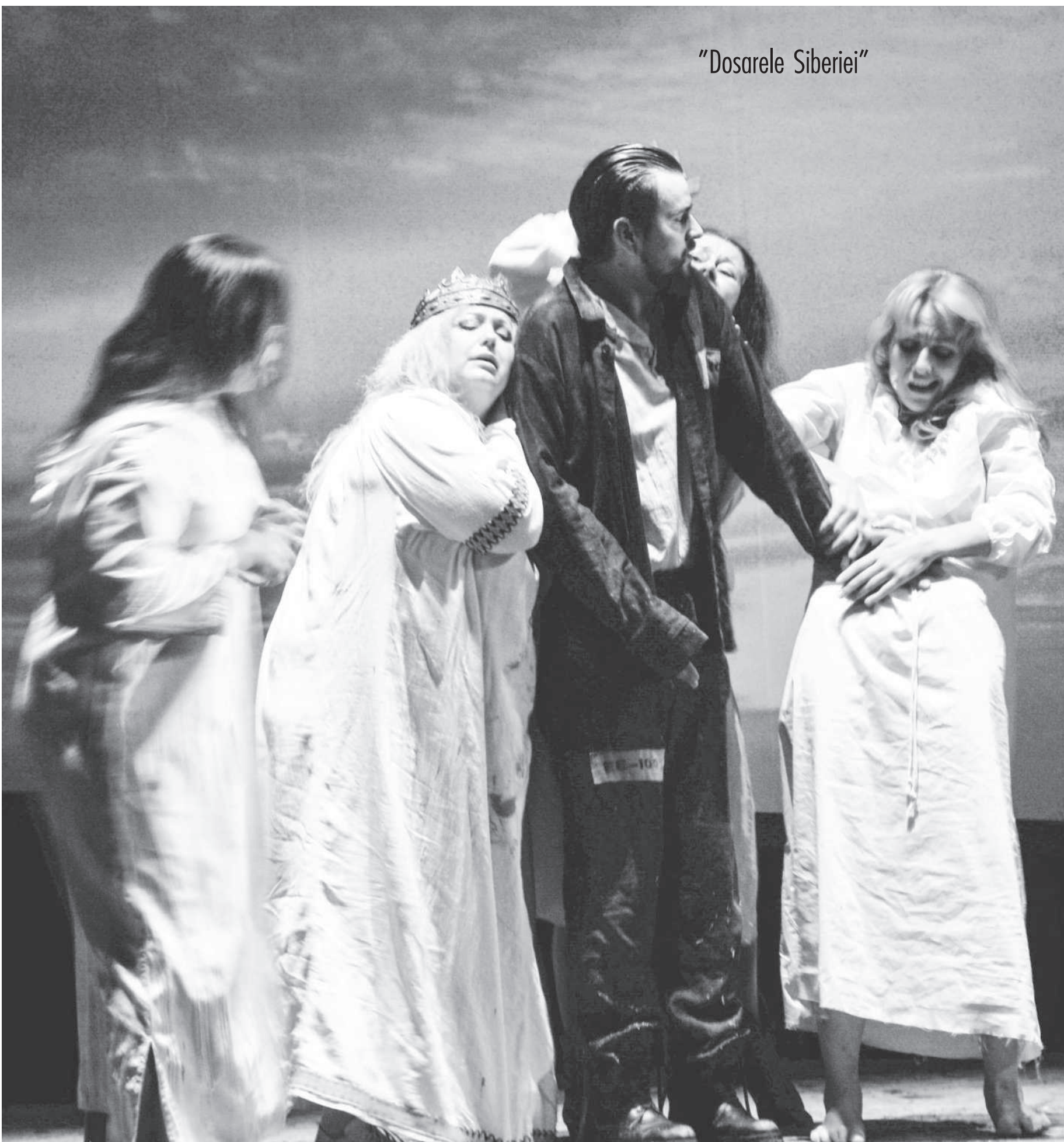
să mai uite
 de se poate
 lumea cu-ale ei
 păcate
 ori de gânduri
 bunăoară
 mult de alții să nu-l doară

viața-n rai e garantată:
 nu mori singur
 niciodată!

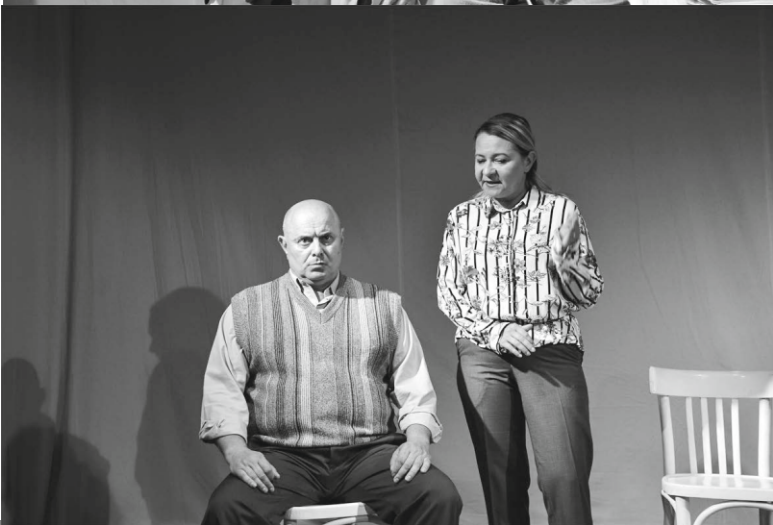
Reuniunea Teatrelor Naționale Românești - Chișinău 2019

"Dosarele Siberiei"

Teatrul Național "Sterija", Vârșet, Serbia-Chișinău 2019

Teatrul Național „Sterija”, Vârșeț, Serbia-Chișinău 2019

octombrie 2019
Nirakla • nr. 51

TEATRUL NAȚIONAL MIHAI EMINESCU

Bd. Ștefan cel Mare, 79, Chișinău, MD-2012, Republica Moldova
tel.: +373 22 22 64 27, fax.: +373 22 22 27 93; www.tnme.md, e-mail: info@tnme.md

Nr. 89-c

Din 30.09. 2019

**Centrul de cultură „George Apostu”,
Bacău**

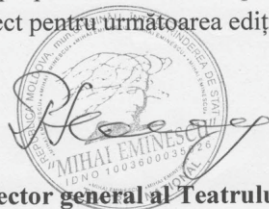
Vă aducem sincere mulțumiri pentru contribuția dumneavoastră la *Reuniunea Teatrelor Naționale Românești, ediția a 5-a*, desfășurată la Chișinău, în perioada 16-29 septembrie 2019.

Participarea trupei române de la Teatrul Național „Sterija”, din Vârșeț, Serbia, a fost un eveniment unic, remarcabil și emoționant în cadrul Reuniunii, vă suntem recunoscători pentru suținerea oferită, care a diminuat distanțe, a șters frontiere și a făcut posibil această deplasare.

Reuniunea Teatrelor Naționale Românești devine, de la an la an, mai mult decât un festival de teatru. Publicul și oamenii de artă din Republica Moldova, studenții de la facultățile de artă și de studii umaniste au avut șansa de a fi conectați direct la procesul cultural european, au luat pulsul vieții teatrale din România, au fost puși în fața unor teme abordate din perspective diverse și actuale, au descoperit noi forme ale limbajului teatral și, bineînțeles, au beneficiat de un cuprinzător spectacol lingvistic al multiplelor registre și variații socioculturale ale limbii române actuale.

Grație colaborării noastre și susținerii acordate de Centrul de cultură „George Apostu” am reușit să creăm la Teatrul Național „Mihai Eminescu” din Chișinău o platformă generatoare de discuții, de idei și de noi colaborări în domeniul artelor spectacolului, fapt pentru care ne exprimăm recunoștința și speranța în continuarea acestui proiect pentru următoarea ediție.

Cu aleasă considerație,

Petru HADÂRCĂ
Director general al Teatrului „Mihai Eminescu”

Sublima Limbă Română, Personajul principal în Gala Teatrelor Naționale de la Chișinău!

Mircea M. Ionescu

*Renașterea Teatrului-Document *Petru Hadârcă, magicianul din Chișinău, și harnica sa Echipă *Contraizcându-l pe Hegel! *Un teatru din Serbia în Basarabia, premiera absolută a Galei *Teatrul-Iluminarea unei Istории invizibile și „Adevărurile târzii” *„Dosarele Siberiei”, un uluitor, cutremurător Spectacol *Bal cu umbrele Istoriei *„Domnule și frate Eminescu” *„Simfonia patetică” de la Radio *Cu gândul la Ziua Dramaturgiei Române, din 13 Noiembrie! *Clujul și Timișoara, absente la ultima Gală! *Numai 3 dramaturgi români în Festival, niciun basarabean!?! *Păcătoasa „boală românească” *Puținele „umbre de astăzi” pot deveni raze de soare în Gala 2020!

Mircea M. Ionescu

...Acum 5 ani, ca ieri, atât de inspiratul actor și regizor Petru Hadârcă, freneticul director al Teatrului Național «Mihai Eminescu» din Chișinău, a propus «Reuniunea Teatrelor Naționale Românești», veritabilă Gală a Limbii Române pe scenă, aruncând trainic Pod de Teatru peste Prut. Puțini au crezut, la acea oră mirabilă, că inedita Idee va deveni repede nu doar Tradiție, cât, mai ales, un Fenomen încântător în măsură să aducă, în Capitala Basarabiei, Elita Teatrului de Limbă Română, unind, metaforic, tonic, ambele maluri ale Prutului și milioane de suflete prinse-n fiorul Limbii, noastre, cea a lui Eminescu și Vieru!

...Cele șapte Teatre Naționale din România: Teatrul Național «Ion Luca Caragiale» București, Teatrul Național «Vasile Alecsandri» Iași, Teatrul Național «Radu Stanca» Sibiu, Teatrul Național «Marin Sorescu» Craiova, Teatrul Național Tg.-Mureș (Companiile «Liviu Rebreanu» și «Tompa Miklos»), Teatrul Național «Lucian Blaga» Cluj și Teatrul Național «Mihai Eminescu» Timișoara. (Din păcate, ultimele două instituții au absentat la ediția a V-a, 16-29 septembrie 2019!)...Trei Teatre Naționale din Republica Moldova: «Mihai Eminescu» - care peste doi ani va sărbători întâiul Centenar de existență, «Satiricus I.L.Caragiale», ambele din Chișinău, și «Vasile Alecsandri» Bălți, plus Teatrul Național Radiofonic București și Radio Moldova.

...Anul acesta, tezaurul Galei Teatrelor Naționale Românești s-a îmbogățit cu participarea unui teatru din Serbia -o premieră absolută în Basarabia-, «Scena Română» a Teatrului Național «Sterija» Vârșeț, prezentând piesa «Adolescentul din duba cu sentimente de unică folosință». Reprezentația inedită a

trupeii din Vârșeț - ovaționată pentru splendoarea Limbii Române vorbită de cei patru actori, pentru remarcabila regie a lui Iulian Ursulescu și actualitatea textului, unul de atitudine, nu ar fi fost posibilă fără eforturile Centrului Internațional de Cultură și Arte «George Apostu» Bacău, în special ale directorului său Gheorghe Geo Popa, susținător cu patos al Limbii Române, oriunde ar răsună ea.

...A V-a ediție (16-29 septembrie) a Reuniunii Teatrelor Naționale Românești a fost, consider, o Gală a Teatrului-Document. Marele filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel scria în celebrele sale „Prelegeri de filosofie a Istoriei” (1822-1831) că în abordarea unui Fenomen trebuie să pornim de la rădăcinile sale istorice, fără a lua în calcul Ideologia. Mai mult ca niciodată, am înțeles, în această Gală a Teatrului-Document, că Ideologicul a fost definitoriu în Existența atâtor Popoare, țări, ideologia fascistă, stalinistă, comunistă și, mai nou, neo-comunistă schimbând cursul Istoriei. O Gală a Teatrului-Document care a permis să trecem de la Intuirea superficială a unor fenomene istorice la înțelegerea indubitabilă a realității cumplite ce a măcinat, mutilat, ucis sute de milioane de oameni. Un Teatru-Document ce obligă să tratăm mult mai atent, cinstit micile devieri ideologice înainte de a deveni cataclisme! Teatrul-Document a fost reabilitat, ridicând sublim Suferințele Istoriei în divinusul Panteon al Artei, prin prezentarea ororilor suferite de basarabeni într-o sinistră, inimaginabilă Apocalipsă roșie mai mult bănuită decât cunoscută

profund, în lacrimă de sânge, până acum. Scrierile dramatice amintite s-au bazat pe mărturisiri cumplite ale unor Martiri de lângă noi ai Secolului XX, puțini rămași în viață. Și, așa, Teatrul a devenit Iluminarea unei Istории invizibile, dezumanizante.

...Spectacolele de Teatru-Document au readus în prim-plan „Adevăruri târzii”, cum spunea „Adolescentul” de la Vârșeț. Din evantaiul ultimei Gale de la Chișinău, cu memorabile producții realizate prin consultarea a sute de surse, mărturisiri, documente, mi-am permis să rețin spectacolele: „Dosarele Siberiei” (la Teatrul Național „Mihai Eminescu” Chișinău), „Shakespeare pentru Ana” (Centrul de Arte „Coliseum”, cu actori și regizor de la teatrul organizator al Festivalului), „Sfatul Țării” (coproducția Teatrului Național „Vasile Alecsandri” Iași și Teatrul Național „Mihai Eminescu” Chișinău), „Pomul Vieții” de Dumitru Matcovschi (spectacol cu viață lungă pe scena teatrului gazdă!) din care o replică îmi sună în minte și în suflet și acum: „Sfântă ni-i casa, din care leagăn de dor coboară”...

...La care se adaugă o adevărată „Simfonie Patetică” pregătită de Magda Duțu la Teatrul Național Radiofonic România, dar și de colectivul de la Radio Moldova, oferind audiții răvășitoare prin spectacolele: „Stalin mi-a furat copilăria” (regia: Petru Hadârcă), „Hronicul și cântecul Marii Uniri” (scenariu de remarcabila actriță Rodica Mandache, după Lucian Blaga; regia Gavriil Pinte), „Întoarcerea în trecut nu există” (la Radio Moldova) și altele.

...Un capitol descoperit, cel puțin în ultima Gală, dramaturgia autohtonă, care va sărbători, în 13 noiembrie, acest an, în premieră absolută, Ziua Dramaturgiei Românești!... În Gala Teatrelor Naționale Românești de la Chișinău, doar 3 (Trei!) dramaturgi români: Ion Luca Caragiale, cu superba comedie „D’ale Carnavalului” (prezentată de Naționalul din Tg.-Mureș, Compania „Liviu Rebreanu”), Mircea M. Ionescu, autorul piesei „Adolescentul din duba cu sentimente de unică folosință”, producția Teatrului Național „Sterija”, Scena Română, Vârșet, Serbia; Valeriu Butulescu-„Herghelia sau forța imaginației” (montată la Teatrul Muzical-Dramatic „Bogdan Petriceicu Hașdeu” Cahul). Numai Trei, din 17 spectacole prezentate pe scenă?!... Niciun drama-turg basarabean, deși există un careu de asi (Irina Nechit, Dumitru Crudu, Val Butnaru, Constantin Cheianu etc.)?! Că unii regizori și-au asumat (nu totdeauna fericit!) și textul este o altă discuție!... Condiția Dramaturgului român și basarabean rămâne, însă, tema de meditație! Nu unica...

...Mă gândesc că excelentul Caiet-program al Reuniunii Teatrelor Naționale Românești de la Chișinău, realizat de teatrul organizator, ca și cel al spectacolului „Adolescentul din duba cu sentimente de unică folosință” (conceput la mare meserie de Centrul Internațional de Cultură și Arte „George Apostu” Bacău, cel care a adus la Chișinău „Scena Română” din Vârșet!), ar putea fi urmate și de o atenție mai mare a teatrelor invitate care ar trebui să ofere publicului basarabean propriul caiet-program al fiecărui spectacol. Va fi în avantajul ambelor părți, spectatorii din Republica Moldova și minunații creatori de Teatru magic din Ținutul de Aur al Limbii Române!

...Și mai există o problemă, etică și profesională. La multe dintre spectacole prezente în cele cinci ediții ale Galei Teatrelor Naționale Românești, am întâlnit prea puțini actori, regizori, dramaturgi, directori de teatre din Chișinău?! Este, din păcate, o „boală românească”, la multe dintre Festivalurile din România constatând același trist fenomen. Ce trădează lipsă de respect, față de invitați, dar și de nobila meserie a Creatorului de Teatru! ...Cum, într-o viziune optimistă, această minunată Gală ar mai trebui să ofere Spectacole realizate cel mult în ultimii doi ani, și de o anumită altitudine estetică. Cazul „Balului” sibian este o excepție fericită! Dar au fost prezentate de invitați, fără remușcări, în cele cinci ediții, și unele producții prăfuite, mediocre, care nu au făcut niciun serviciu, dimpotrivă, realizatorilor, altfel plini de valențe. Ne aflăm, doar, pe nobila Scenă a Teatrelor Naționale Românești!

Petru Hadârcă

...Unde, de cinci ani încoace, Sublima Limbă Română este Personajul principal, ovaționat de un atât de bogat Spirit Românesc!

...Un tulburător Spectacol a deschis Gala Teatrelor Naționale Românești, la Naționalul „Mihai Eminescu” din Chișinău: uluitorul „Dosarele Siberiei”, în regia de zile mari a lui Petru Hadârcă (și scenarist remarcabil alături de valoroasa Mariana Onceanu, veritabil arheolog al textelor și surselor din vremea Calvarului roșu), într-o super-montare, policromă și polifonică, în producția de zile mari a Teatrului organizator al Galei!

...Cum să îmi iasă din minte atrocitățile prezentate într-o ținută estetică de excepție, cele Trei Valuri de Deportări (1941, 1948 și 1951) pogorâte peste basarabeni, dar și estoni, letoni, lituanieni, ucrainieni, zecile de mii de Victime din cea mai animalică perioadă a Europei de Est?!... Cum să nu fi plâns la un Spectacol răvășitor?!... Dar care îți permite să-ți regăsești Speranța și în Lacrimă, sub Metafora de maestru a Regizorului, cu acel dans sub Ecolul vocii răscolitoare (Felicitări, Diana Decuseară!), al Nălucii albe, ca un Vis, ca o Rază de Lumină pură aruncată peste blestemata Cruciadă stalinistă, ca un semn că Viața va renaște de sub orice cizmă bolșevică, orice dală neagră de moarte...

... În ultima Gală, și alte spectacole de Teatru-Document au readus în prim-plan „Adevăruri târzii”, cum spunea „Adolescentul” de la Vârșet. Tensionatul „Shakespeare pentru Ana” (produs de Centrul de Arte „Coliseum”) născut din interviuri în închisorile Republicii Moldova (Goian - pentru minori, Rusca - pentru femei; Soroca - pentru bărbați)...

...O radiografie a Istoriei și în excelentul spectacol non-verbal „Balul”, realizat cu har deosebit de regizorul Radu Alexandru Nica la Naționalul „Radu Stanca” din Sibiu. Spectacol cu actori-totali, nu cu balerini, cu admirabile stilizări scenice ale ravagiile nazismului, stalinismului și ceaușismului! Spectacol viu, un festin de idei, și la 16 ani de la premieră!... Ultima scenă, însă, cu matinala coadă la lapte, mi s-a părut sub forța dramatică a tuturor celorlalte. Cum acest spectacol a rezistat cu brio trecerii celor 16 ani de la prima ridicare de cortină, un alt semn al Valorii, mă gândesc că inventivul Radu Alexandru Nica ar putea adăuga și al patrulea tablou al Decăderii umane, Neocomunismul ce-l trăim astăzi, ilescian, pesedist, cum i se spune!

...Teatru-document și în remarcabilul Recital extraordinar „Domnule și frate Eminescu”, prezentat de reputatul Constantin Chiriac, directorul Naționalului sibian și arhitectul Festivalului Internațional de pe Cîmbin, unul din elita mondială: documentul este o puțin cunoscută Scrisoare a lui Ion Creangă trimisă prietenului său Mihai Eminescu!

...Teatru-Document, cristal de îndurerată Istorie adevărată, nefardată, magnet pentru spectatori și creatori, chiar dacă (sau tocmai de aceea!) am descoperit cu el (și) înfiorătorul Gulag sovietic!

...Felicitări, Teatrului Național „Mihai Eminescu” din Chișinău, remarcabilului Om de teatru-total Petru Hadârcă, veritabil magician în plină, galopantă criză financiară, și harnicei sale Echipe care, în condiții de restricte, au prezentat, timp de două săptămâni, cinci ani la rând, pe Scena Miracolelor, la Posturile Naționale de Televiziune și Radio, Limba Română în ținută de Gală!

Dan Petrușcă

Bacău, 14 septembrie 2019

În grădina cu poeți, fluturii nopții
zboară-n zig-zag și latră la flori
astăzi iarăși mi se întâmplă s-o iau de la capăt
fără istorie
cu plictiseala că m-am născut
cam târziu

acum în grădina cu poeți pe un fir de iarbă
urcă o furnică
știi sau mi se pare că știi ceva despre ea
dar n-o văd n-o aud nici n-o simt

uneori în grădina cu poeți șuieră vântul
și eu abia ieri am aflat de ce
orgolios amoral și emfatic un filozof
anunța că Dumnezeu a murit

doar pentru optimiști
ca marihuana
Dumnezeu se mai găsește în doze mici
pe sub mână
sau ici-colo prin conserve expirate
în Testamentul Cel Vechi sau Cel Nou
au mai rămas
povești găunoase despre iubire ale sfinților
mărturisite pentru credincioșii penibili

între timp iubitele mele au ajuns
de mult pe șoseaua de centură a orașului
îi ispitesc pe camionagii
sau pe bărbații respinși de soții somnoroase

astăzi iarăși mi se întâmplă s-o iau de la capăt
fără istorie
iar în grădina cu poeți, fluturii nopții
zboară-n zig-zag și latră la flori

Mi-am spus și eu asemenea altora

Mi-am spus și eu asemenea altora
ba chiar am vrut să cred asta
că între numele obiectului și obiectul însuși
este o funie o ață un fum
e ceva în sfârșit
cum zicea cineva din Cratylos sau Phaedru
astăzi desigur că nici nu contează

poate că așa se explică întâmplarea
îți pronunțam numele la telefon
sau în gând
și dintr-odată
trupul tău se ridica
din aburul zilei și câteodată al nopții
atunci cumpăram împreună șampanie
brânză franceză duhând
a mucegai a aer stătut și a utopie
ne urcam în mașini opream
la-ntâmplare și ne-ascundeam într-o
singură lume – o încăpere încuiată
pe dinăuntru

toate astea s-au repetat multă vreme
până când într-o zi
a nins prima dată peste numele tău
apoi s-a făcut frig s-a făcut întuneric
și un îngheț a venit în cele din urmă

Ești liber să hotărăști

Zice-se că important nu ar fi
să reușești ceva, ci să scapi
dintr-o viață a ta
ca atunci când
supraviețuiești unui accident cerebral
dar ai uitat cine ești
ai uiatat cam toate întâmplările
și o iei de la capăt

te uiți în oglindă
ești tot tu, dar un altul
cu amintiri doar de azi
pentru mâine reînveți
numele rudele prietenii orașul patria
le-ai lăsat cam pe toate în urmă
nu-ți mai aparțin
nici Maria nici Ana nici Elena nici

femei pestilențiale ți-au curs pe sub piele
cine mai știe! sau altele mirosind
a cireși înfloriți la poalele muntelui Fuji
nu mai ții minte când adormeai
pe pajیștea din pântecul lor
fiindcă toate sunt șterse
iar tu ești nou-nout
la câteva minute de tine
pe strada cealaltă a venit iarna

însă tu te-ai născut cu adevărat ieri
și te uiți în oglindă
n-ai nicio nostalgie niciun regret
niciun dezgust nicio bucurie nicio revoltă
poți s-o iei de la capăt
și ești liber să hotărăști iarăși
dacă există Dumnezeu

Dan Petrușcă

„In memoriam Sabina Fînaru” ar fi trebuit să mai adaug titlului de mai sus, cu marea tristețe că trebuie să scriu câteva cuvinte despre o mare doamnă pe care am cunoscut-o pe când abia ieșise din adolescență. Așadar, se pregătea pe atunci să împlinească 19 ani și tocmai eram colegi de an și de grupă la Facultatea de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Au trecut cam patruzeci de ani (și un pic) de atunci... Pe la începutul lui septembrie 2019, într-o zi, a plecat însă pentru totdeauna. Scriu cuvintele de acum și pentru că, în anii din urmă, a fost colaboratoare a revistei „Vitalia” și mărturisesc faptul că ne-am dorit-o cu toții ca prietenă a noastră și că, de asemenea, m-am folosit de istoria noastră comună pentru a o ademeni în spațiul cultural al Bacăului. Nici n-a fost prea greu, îmi spunea, fiindcă pe mulți dintre colaboratorii noștri îi cunoștea personal sau prin opera lor: altfel spus, îi plăcea să fie în paginile revistei împreună cu ei.

Așa cum mi s-a întâmplat de câteva ori în ultimii ani, când a trebuit, desigur, fără voia mea, să mă despart de oameni care mi-au fost aproape cu sufletul și mintea lor, am simțit deslușit că prietenii nu ne părăsesc niciodată, chiar dacă au plecat către o lume „mai puțin veselă”, cum spune personajul-narator din prima povestire din „Hanu Ancuței” a lui Mihail Sadoveanu... Deși, după terminarea facultății, nu ne-am văzut o vreme, deoarece fiecăruia i-a trebuit un timp să se așeze la casa lui și să se întemeieze

Sabina Fînaru

în „meserie”, aveam totuși știre unul de altul. Prin 1998 și-a susținut doctoratul în cadrul aceleiași universități ieșene cu lucrarea „Mircea Eliade. Mituri și motive mitice greco-latine”. Îndrumător i-a fost marele latinist, istoric, critic literar, traducător și poet Traian Diaconescu, dragul nostru profesor, colaborator și el de o vreme al revistei „Vitalia”, cotropit însă chiar acum, din păcate, de vreo câteva luni, de o boală care, de obicei, nu poate fi învinsă... Muncită iarăși, revizuită și adăugită, teza de doctorat a devenit repede o carte, considerată fundamentală de critica literară, intitulată „Eliade prin Eliade”, apărută între 2002 și 2006 în trei ediții la Editura Univers. Am

scris o cronică-eseu despre ea, prin 2007, reluată într-o carte a mea, „Semne din cărți”, despre care Sabina Fînaru a scris la rândul ei o cronică în „Bucovina literară”... Generoasă cum era, mi-a scris postfața altei cărți de-ale mele, „Mister și literatură”, pe care a integrat-o într-o carte a ei intitulată „Translucidități”, Editura Paralela 45, 2014. Nu vreau să spun altceva decât că, în timp, nu numai viețile, ci și cărțile noastre s-au intersectat și că acest aspect ar fi un semn al prieteniei autentice. Fiind conf. univ. dr. la Facultatea de Litere a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, ea a susținut cursuri de literatură română veche, ce au devenit o carte intitulată „Literatura română de la început”; un curs de limba latină cu elemente de literatură, cultură și civilizație, transformat într-o carte intitulată „Alma mater. Limbă, literatură și civilizație latină”. Proiectul personal, care s-a întemeiat pe o mare pasiune pentru Mircea Eliade, a continuat prin susținerea unui curs opțional „Mircea Eliade” și, mai târziu, prin publicarea unei noi cărți, „Revelațiile intimității. Studii despre Mircea Eliade”, Editura Paralela 45, 2015, premiată deUSR, Filiala Iași, a cărei membră a fost. Printre altele, trei ani a fost profesor la Universitatea din New Delhi, în India, refăcând cu acest prilej itinerariul indian al lui Eliade.

Revenind la „Eliade prin Eliade”, cartea care a impus-o în cercul restrâns al exegeților operei marelui român, pot recupera câteva gânduri pentru un cititor prezumtiv al acestor rânduri și interesat, pe care le-am scris cu aproape cincisprezece ani în urmă. Mă simt oarecum obligat de a o prezenta încă o dată cititorului, susținând, dacă mai era nevoie, excepționala capacitate de analiză și sinteză a doamnei, prietena mea și a noastră. Așadar, obiectul cărții, mărturisit de autoare, este de a interpretarea romanelor eliadești din perspectivă mitologică. Mitul ar fi, după Sabina Fînaru, generator de structuri în procesul de creație, dar și în procesul de receptare a operei. Sabina Fînaru a încercat să găsească „modelul ascuns al operei literare, imaginile-matrice ale acesteia”. Eliade însuși afirma că stratul ultim de semnificație al narațiunii îl reprezintă mitologiile arhaice, el considerând literatura o „fiică a mitologiei”.

Nicolae Fleiszig

Asta ar explica, după autoare, recurența, în operele eliadesti, a figurii creatorului și a temei creației. Eliade este vizibil atât în discursul creației epice, cât și în cel științific, într-o tendință continuă de autoreprezentare. Ideea, nouă, a Sabinei Fîнару este că Dionysos reprezintă arhetipul eroului eliadesc și că mitul său este „axa semnificativă a întregii creații literare a autorului”.

Pornind de la Platon (și conform cu mentalitatea arhaică), comentează autoarea, toate lucrurile, obiectele, evenimentele terestre au prototipuri celeste. Pe de altă parte, în psihologie, arhetipul dezvăluie semnificații profunde, camuflete în zona imaginarului. Pentru Eliade, arhetipul originii este „clipă suspendată”, e „nunc stans”. El ține de *sacru*, care e o realitate absolută, autonomă, originară, ultimă și la care mentalitatea arhaică se raporta sincron, prin discontinuitate, „circular” adică, iar nu diacronic, liniar, continuu. Întoarcerea la origine, la arhetip, actualizarea arhetipului înseamnă „salt ontologic”. Fiind o realitate cu sens, având funcție ontologică, sacral se opune profanului, care reprezintă amorful. Sabina Fîнару prezintă complexa paradigmă mitică a lui Dionysos Zagreus, cu toate invariantele sale. E vorba, în esență, de moarte și renaștere, de vitalitatea lui Dionysos, a cărui scenariu mitologic, recognoscibil în romanele lui Mircea Eliade, ni-l înfățișează ca zeu al metamorfozelor, reprezentat de *persecuție*, *multiplă epifanie*, *ocultare periodică* și *resurrecție*. „Modelul” acesta îl urmărește autoarea în analiza romanelor eliadesti, în a doua parte a cărții, metoda hermeneutică dându-i posibilitatea de a asocia universuri mentale eterogene, comentând „din interior”, nu liniar, ci, cum afirmă Sabina Fîнару, „circular”, respectând „primatul textului”, renunțând la grile „prefabricate” de lectură, utilizând terminologia cunoscuților Bahtin, Barthes, Durand, Frye, Genette, Greimas etc. în sensul general al acesteia, fără aplicarea metodelor stricte de investigare textuală. Pe de altă parte, textele științifice ale lui Eliade au reprezentat suportul conceptual al autoarei în analiza romanelor... Partea a treia a cărții conține o sinteză a principiilor de structurare tematică și compozițională din romanele eliadesti. Pertinentă este afirmația că „teatrul”

scriiturii e scena pe care se confruntă 1. tendința centrifugă a textului; 2. tendința centripetă a autorului: pe de o parte a) multiplicarea codurilor, a perspectivelor, a registrelor stilistice și, pe de alta b) anularea disjuncțiilor autor - narator, narator - personaj, romancier - „diarist” - eseist. Eliade scria în deceniul al treilea al secolului trecut un roman „fără model”, o structură nouă, instituind o adevărată „indisciplină” în cadrul speciei, fiind „primul nostru postmodern”, cum scrie autoarea. Cartea Sabinei Fîнару, ca orice carte importantă, m-a provocat atunci, în sensul că, din când în când, mă întorceam la literatura lui Eliade cu „uneltele” și viziunea pe care prietena mea mi le oferise mie și altora. „Eliade prin Eliade” și „Revelațiile intimității. Studii despre Mircea Eliade” sunt cărți de neevitat pentru cine studiază opera „celui mai cunoscut intelectual român al planetei”.

Dar eu și câțiva colegi de-ai noștri, printre care și Sabina Fîнару, avem o istorie... Eram studenți și „locuim” în biblioteci sau consumam timpul multor nopți cu lectura. Însă băteam împreună colinele Iașiului, străzi și străduțe; ne informam despre case vechi și biserici. Cărciumile erau nu numai un spațiu de întâlnire cu vinul, ci și un loc de dezbateră a ideilor. Maria Sabina Doujak era numele ei întreg de domnișoară; era Sabi, cum îi spuneam noi, una dintre puținele fete care se afla fără sfială între noi, băieții, cei câțiva, fiindcă știa să se bucure împreună cu noi de mâncare și vin, doar „ciugulind” din toate, și pentru că limbajul „picant” al băieților avea savoare pentru filologul, eseistul, istoricul și criticul literar care se nășteau atunci în ea. Am să amintesc iarăși dedicația de pe cartea ei despre literatura română veche, în care îmi mulțumeam pentru covrigul pe care i-l ofeream uneori dimineața, pe când eram studenți, ca să nu fumeze și să nu bea cafea pe stomacul gol. Brunetă, cu părul tăiat drept, la baza gâtului, cu ochii aproape negri, cam fragilă, se alinta când vorbea, ceea ce i se potrivea chiar până mai ieri. Iar asta se întâmpla numai dacă avea în preajmă oameni apropiați de sufletul ei. A trăit pentru familie, pentru prieteni și pentru „cetitul cărților”. Și ne-a făcut daruri: a scris niște cărți...

Marko Vuksa

Min-Chin Tumm

Hipodrom (fragment)

Nora Iuga

octombrie 2019

Litralia nr. 51

*

În fiecare sâmbătă de la 19 la 21, în familia Zischka era programată „baia fetelor”. Apa din cazan era încălzită cu lemne în încăperea mică cu pereții vopsiți în ulei de un bleu pal pe care se scurgeau broboanele de apă. Era și un stativ de metal acolo și pe fiecare bară atârna un prosop cu monogramă... cel gri era însemnat în colț cu un I albastru, cel bej cu un N maro și cel violet cu un L bordo. În cuier atârnav trei halate albe flausate, care emanau un vag miros de brad și pe etajera de deasupra chiuvetei era paharul cu periile de dinți și pasta Odol. Imediat lângă duș, un recipient de metal în care se afla săpunul lichid care răspândea aceeași boare răcoroasă de rășină de brad și bineînțeles, lângă prosopul mare, întins în fața căzii, așteptau trei perechi de papucei de gumă de mărimi diferite. Ca să ajungem în camera de baie, trebuia să trecem prin dormitorul familiei Zischka, unde își făcea veacul cam trei sferturi din zi Frau Zischka, o femeie mignonă, subțirică, palidă, foarte tăcută, care nu trăgea storurile la ferestre să intre lumina de ziuă și citea la veioză „Madame Bovary” sau „Mănăstirea din Parma”... Cred că era suferindă, fiindcă o vedeam înghițind pastile. Mi se părea ciudat că nu vorbea niciodată cu mine, deși nu-i dădeai mai mult de 40 de ani. Dar nu vorbea nici cu fetele ei. Domnul Zischka este plecat în țări străine ca specialist, nu știu în ce domeniu. Probabil că lucrurile astea se țin secret și pe mine oricum nu mă interesează deloc că tot nu pricep nimic. Joia seara în casa bunicului Teodorovici se întâlneau la poker generalul Manolescu, profesorul Țițeica, avocatul Marcoff. Pachetele cu țigări regale RMS fără carton zăceau deschise pe masă și bateriile cu bucăți de gheață în care se răceau sticlele cu Cabernet Sauvignon se aflau la îndemână, între Titi Mare și domnul Marcoff. Nu-mi amintesc să fi avut vreodată de-a face cu oameni de afaceri. Fiecare dintre cele trei fete ale familiei Zischka, printre care acum mă număram și eu, trebuia să-și termine baia în 30 de minute. Se înfășurau în halatul propriu, gata pregătit și săreau ca mici amazoane pe umerii puternici ai bidiviului Zischka, cel care le ducea în galop în camera lor, aruncându-le pe rând în patul proaspăt primenit. Lorchen, ultima, adică eu, simțeam de la o vreme privirea doamnei Zischka lungindu-se după bărbat'su, care alerga cu mine-n cârcă, nechezând prin fața patului ei. Eu nu simțeam niciun fel de fior de altă natură decât plăcerea jocului și sunt sigură că nici bărbatul ăsta foarte arătos, care lipsea toată săptămâna cu afacerile lui în străinătate, nu simțea niciun fel de

Nora Iuga

îmbold de altă natură pentru mine în privința asta. Avea un fel curios de a arăta bine ca mascul, fără să-ți atragă atenția... poate unde părea tot timpul bine hrănit. Dar de la o vreme ochii doamnei Zischka începură să mă observe. Îi simțeam coborându-mi pe gât în jos, măsurându-mi talia strânsă-ntr-un cordon lat de piele maro, alunecându-mi pe șoldurile înguste în jos, pe coapsele perfect cilindrice ca niște sticle lucioase de ulei de măsline, îngustându-se discret până atingeau grosimea unei glezne pe care orice pianist o putea cuprinde între degete... de câteva ori chiar a rupt tăcerea și mi-a spus: „Lorchen, Du hast eine schöne Gestalt... machst Du sport?” „Nicht unbedingt, ich schwimme gerne. Aber, vielleicht hab'ich's von meiner Mutter geerbt, sie ist Tänzerin...”¹ Cred că au fost singurele cuvinte schimbate de Frau Zischka cu mine vreme de doi ani petrecuți în aceeași casă de pe Mühlgasse 12.

*

Sunt din nou în Hermannstadt, dar nici urmă de Silviu de mai bine de două luni, de atunci când m-am dus la Klautplatz și am simțit prima oară cât de pur poate să fie sărutul unui elev de 19 ani care repetă clasa a opta la Lazăr... Îmi spusese printre altele că era logodit cu fata lui Leudl, dar așa asta nu intră în ac, cum să repete clasa a opta un viitor ginere al președintelui secției de învățămînt a județului Stalin? Nu înțeleg eu nici să mă tai multe lucruri - de ce domnul Zischka nu vine acasă decât sâmbăta și duminica, nici de ce doamna Zischka citește tot timpul în pat cu veioza aprinsă și nu vorbește cu nimeni, dar pe asta cu Silviu... e ca atunci când a fugit Pusi și nu s-a mai întors. Mă gândesc că

fiind logodit l-or fi sechestrat cu totul, să stea să învețe și să-și ia bacalaureatu', să facă și el o facultate, că fata lui Leudl n-o să se mărite c-un „Niemand”!² Curios, nu simt nicio gelozie pe fata asta, poate unde n-am văzut-o niciodată, e ca și când nu există. Eu cred că nu semăn cu nimeni. Câteodată noaptea, când nu vine somnul, spun încet: „ești inegalabilă” și mă gândesc la Greta Garbo. Cum mă mai luau peste picior Modest Morariu și Petrică Stoica, eram colegi de an, fiindcă mă deghizam seara în băiat. Îmi făceam mustăcioară cu un chibrit ars, îmi strîngeam părul sub șapca tatii, pantaloni purtam oricum, tupeu care m-a țintuit pe veci la gazeta de perete a Universității „Parhon”. Inegalabilă, inegalabilă, dar Silviu J. îmi lipsește... e prima dată când palmele mele simt că vor să-i atingă mîneca paltonului sau măcar un deget înmănușat... Și-odată, trecuse ziua mea, luna ianuarie fusese în anul ăla o lună de primăvară, iar în februarie nu se mai vedea sub arini, în Erlenpark, niciun petec de zăpadă, ba chiar, pe ici pe colo, dăduse colțul ierbii... custodele de la biblioteca Astra îmi întinde un plic adresat mie. În el dau de o scrisoare de la Silviu - după câte luni? - în care mă roagă să ne întâlnim în Erlenpark pe o bancă, unde mai fusesem noi odată, după ce văzuserăm „Hamlet” și am vorbit ore-n șir despre filmul ăla. Atunci mi-a spus că niciodată n-a mai întâlnit o fată ale cărei gânduri să încapă atât de perfect într-ale lui. Silviu mă vrăjește, fiindcă nu știu ce buzunar miraculos are, din care scoate mereu vorbe cumva nelalocul lor, dar care își găseau cel mai bine loc în capul meu. Cred că am nevoie de vorbele lui, de felul lui de a gândi... se pare că la mine dragostea - mare? mică? - îmi vine din creier, n-o să mă credeți, dragostea aia care m-a pândit de la început, ascunsă în perii fini din sprîncenele lui, în umbrele de sub ochi, în pofticioasele rotunjimi ale nărilor, în trăsăturile prelungi ale obrazului ascetic, cum au numai bărbații care atunci când fac iubire se roagă... și-acum gândul la el mi-l aduce în față iar pe faraonul Akenaton și pe Jovis, calul alb care în dorința mea l-a precedat pe Silviu și acum, nemai-văzându-l pe Silviu, se întoarce iar calul alb, mereu și mereu calul alb și încolo niciun semn din vitrina amintirilor mele neîntâmplăte și, uite, acum...

Veți spune, dar Harald? Ce rol a jucat Harald în această treime? Harald a mutat prea târziu și a ratat șahul la regină, deși fusese unul dintre marii posibili câștigători! Nu e exclus să-l reîntâlnesc. Sper că înțelegeți că nu mă refer la cancelarie.

Oricum, întoarcerea mea în Hermannstadt, după vacanța de Crăciun,

când m-a așteptat la gară și m-a condus pe jos, ducându-mi geamantanul până-n Mühlgasse 12, fără să scoată o vorbă tot drumul, n-o s-o uit niciodată. Dusesem cu mine craniul ăla în vacanța de Crăciun la București, așa că îi spuseseam de profanarea mormântului, când am simțit că frânghia care ne lega s-a rupt... poate m-am înșelat? N-o să știu niciodată. Simt uneori că el mi l-a trimis pe Jovis, calul alb, dar asta e imposibil. Calul alb a fost la început... și așa o să rămână. Calul alb e solul meu permanent!

Mă doare bucuria că am să-l văd! Pe cine? Acum e ora 4:30 noaptea și toate aceste umbre se suprapun și devin una singură. Alerg ca o nebună pe străzile pustii ale burgului medieval, adormit în trecutul lui care mă sugerează în mâna lui moale și caldă ca un refugiu. Îl găsesc pe Silviu pe-o bancă în Erlenpark. Abia atunci văd că port același loden bej, strâns în talie cu un cordon lat, maro și aceleași săndăluțe de piele, roșii, în picioare. Parcul e pustiu. Ne luăm de mână, nu vorbim nimic, înaintăm încet printre crengi golase spre marginea aceluiași crâng, de unde se-aude tot mai clar susurul unui fir de apă aproape înghețată. Mă întinde cu miinile lui palide de mort pe clinul malului, îmi desface cordonul, îmi ridică fusta, mă acoperă complet... totul în mine se curbează și urcă să atingă învelişul ăla uman care mă ascunde sub el și în timp ce mă pătrunde și lumea din jurul nostru dispare, tot ce e material în noi alunecă ca-n transă în pâraul ăla ca gheata... scot un țipăt și n-am să știu niciodată dacă am țipat că n-am găsit sau că n-am pierdut?

Când m-am întors dimineața Frau Zischka m-a întrebat: „*Wo waren Sie gestern Nacht?*”...³ m-am uitat la ea și-am lăsat capul în jos, nu voiam să-mi vadă lumina din ochi.

*

Am observat ceva neobișnuit, n-am niciun dubiu că ar fi doar o născocire. Cred că Silviu e perechea mea, fiindcă în niciun altul până la el nu m-am recunoscut atât de bine de la ochi, la sprâncene sunt în vârful degetelor... acum ne-am descoperit și asemănările ascunse. La 23 de ani nu e nimic ridicol să crezi în metempsihoză, mai ales că și doamna Ecaterina Săndulescu mi-a mărturisit că și ea crede. Singura profesoară de la Grundschule nr. 1 cu care marele Harald Krasser mai schimbă uneori, rar, foarte rar, un cuvânt este ea și, culmea, și cu mine. Oricum sunt foarte mândră că o poetă mi-a dăruit și câteva cărți de-ale ei cu dedicație. Și mai ales că în recreație, când nu sunt asediată de elevii – vreau să spun de „străjerii” – mei, stă de vorbă cu mine. Crede și ea că suntem predestinați și atracțiile nu sunt niciodată simple întâmplări. A citit poezi mari și filosofi străini, de care eu nici nu am auzit până acum. Mi-a împrumutat și câteva poezii de Paul Celan. Nu seamănă cu Blaga sau Eminescu, nici măcar cu Novalis. E un poet evreu din Bucovina, ai cărui părinți

fuseseră gazați într-un lagăr de exterminare. Acest poet uriaș trăiește chinuit de remușcarea de a fi rămas în viață... Ecaterina Săndulescu mă tintuiește într-o îngrozitoare dilemă a lumii în care trăim. Pe de o parte, spune că suntem eterni și că viețile noastre se repetă la infinit sub alte forme, mutate de cine știe ce energii prin spații nebănuite... și pe de altă parte, de mame și copii gazați pentru vina de a se fi născut nearieni. Mă văd ascultând-o ca-n transă și când sună clopotelul, semn că pauza mare s-a terminat, uit că mai am o oră de germană la a șaptea. Tot Ecaterina Săndulescu mi-a dat să citesc primele cărți ale unui foarte mare scriitor, despre care nu-mi pomenise nimeni la facultate. Una se cheamă „Pe culmile disperării” și cealaltă „Tentația de-a exista”. Le citesc pe nerăsuflăte, n-am mai întâlnit până acum niciun scriitor care să nu creadă în nimic și totuși să mă captiveze atât și nu știu dacă ăsta e cuvântul potrivit, să-mi clatine convingerile! Chiar și când mă duc la bibliotecă, Cioran e mereu la mine-n geantă. Cer o carte de Lucian Blaga, dar nici n-o mai deschid... îl citesc pe Cioran! Silviu nu se mai arată deloc și cum nu-mi dă niciodată întâlnire dacă nu îmbrac mereu aceleași haine purtate când ne-am văzut ultima dată, nu am nicio șansă să apară. Ciudătenia asta e ca un consens ocult. În loc să mă chinuiască, mă face tot mai dependentă. Mă sperii de lăcomia cu care citesc cărțile lui Cioran. Am uitat complet că a putut să-mi treacă prin cap să-mi dau doctoratul cu Novalis. Simt cum îmi alunecă „romantismul” printre degete. Eu, care credeam că totul are un scop stabilit de Marele Anonim, descopăr acum că nimic nu e demn de credința ta. Mi-e cam frică de Cioran, dar nu pot scăpa de momeala lui. După fiecare pagină parcursă mă simt mai deșteaptă. Oare o inteligentă care forțează ușa nu e un păcat? Cum să nu mă umflu în pene când singurii profesori cu adevărat intelectuali din cancelaria aia de la Grundschule nr. 1 nu stau de vorbă decât cu mine, o

Marko Vukša

pustoaică din București care vorbește, se mișcă și se-mbracă altfel decât genul Karin sau Helga. Sunt conștientă că pentru exemplarul lor ideal de față nu sunt tocmai *comme il faut* – folosesc mereu expresii franțuzești nu ca să le dau peste nas, dar nu știu de ce franceza simt că are un fel de frivolitate rasată, care cred că-mi stă bine! Și mai e ceva. Povestea asta cu franțuzismele e ca un joc la ruletă, ori pierd tot, ori e o investiție profitabilă.

De unde am plecat și unde am ajuns... de fapt vreau să vă arăt ce scormesc un creier alăptat din leagăn cu povești care se dădea în vânt să găsească singur explicații pentru toate lucrările acestei lumi și fiindcă Silviu nu-mi cere niciodată întâlnire și nici ceata mea de aprigi apărători nu mă slăbește nicio clipă din ochi, să nu mă mire că exact atunci când nu m-aștept deloc să-l văd, aud nechezatul și-mi apare în față Jovis, calul meu alb... nu știu, esența, chintesenta, pasienta, experienta, aș putea s-o țin așa la nesfârșit și, trebuie să recunosc că toate se potrivesc, fiindcă tot ce ne e dictat de „nicăieri” vine dintr-un „ieri” foarte îndepărtat. Îmi lipesc obrazul de buza aia cea mai caldă și cea mai moale atinsă de pielea mea vreodată. Nu îndrăznesc să-l încalec, de el n-am voie să mă apropiu prea mult, cu atât mai puțin să mă las săltată pe spinarea lui, așa că-l iau de căpăstru și o pornim pe străzi pietruite, pe Salzgasse sau pe Allee, pe lângă cinematograful Appollo, trecem pe lângă Cazarma Maria Thereza, traversăm, o luăm pe Șagunagasse, trecem de Instituto di Cultura Italiana și coborâm spre Cibin, până la stâna aia mică, unde Pătru, ciobanu’ cu dimie și mustăcioară neagră, ne pune-n față două blide cu balmuș... când gătam de mîncat, Jovis își freacă buza de umărul meu și eu simt o bucătică de mămăligă cleioasă, îmbibată-n gălbenuș de ou, o iau de pe bluza mea cam transparentă, înainte să și-o ia el înapoi și mi-o vâr repede în gură. Nu mi-am închipuit niciodată că Jovis știe să sărute și unde mai pui că într-un fel atât de original.

În noaptea aia n-am deschis „Pe culmile disperării”... mi-am umezit buzele și-am tot înghițit în sec, încercând să refac gustul ăla ciudat de sărut de care nu cred că pe lumea asta o să mai am parte vreodată.

(roman în curs de apariție la Editura Polirom)

Note:

¹ „Lorchen, ai o siluetă frumoasă, faci sport?” „Nu neapărat, îmi place să înot. Dar poate că am moștenit-o de la mama, e balerină...”

² Nimeni.

³ Unde ai fost ieri noapte?

Publius Ovidius Naso: Halieutică

Ediție bilingvă
Text latin și traducere,
Prefață, Notă asupra ediției, Index nominum
de

Traian Diaconescu

Studiu Preliminar

• Atenaios (sec. III î.e.n.) ne-a lăsat – în opera sa – *Deinosophistes*, I 13, o listă cu autori greci care au scris *Halieutica*, în versuri sau proză. Sunt azi doar nume, căci lucrările lor n-au ajuns la noi. Tot nume au rămas și autorii din sec. II î.e.n. În sec. I î.e.n., în epoca lui Augustus, a cultivat această specie didactică și Ovidius. Plinius Maior, în cartea sa *Hist. Nat.*, citează texte din Ovidiu și declară că poetul latin a încheiat poemul său la sfârșitul vieții: *in Ponto... ubi id volumen supremis suis temporis incheavit* (N.H. 32, 152). Moartea poetului a întrerupt terminarea poemului care are numai 134 de versuri. Înainte de Ovidiu scrisese despre pești poetul Ennius (239-159 î.e.n.), imitând pe Ar chestratis, în *Hediphagetica*, iar mai târziu, Apuleius, în *Apologia* 39, citează versuri din această lucrare. Apicius, în vremea lui Tiberius, include, în *De re coquinaria*, cartea a IX-a, date despre rețetele culinare. Peștii au avut un rol important în viața romanilor și această realitate a fost valorificată de Ovidiu în *Faste* (6, 173) și *Metam.* (15, 101 și 476). Latinii erau vecini cu marea și cu fluvii și se ocupau cu pescuitul din timpuri străvechi (v. Plinius Maior, *Hist. nat.*, 32, 20). Plaut și Terențiu s-au referit la pescari (Plaut, *Rudens*, 906, *Curculio*, 474, *Captivi*, 813, iar Terențiu în *Andria*, 368). În timpul lui Plaut exista la Roma un *Forum piscatorium*. Etruscii, înainte de greci, instruiseră latinii în arta pescuitului marin. Într-un mormânt etrusc, din sec. VI î.e.n., se află pictată o scenă de pescuit și alta de vânatoare. În vremea lui Tiberius existau corporații ale pescarilor. Cato (v. Plutarh, *Cato*, 8) denunța luxul optimaților care cumpărau un pește mai scump decât un sclav. Lucilius, Varro, Cicero, Iuvenal vituperează afacerile pescărești.

• Ovidiu valorifică tradiția genului didactic în mod creator. Oppian enumerase aproape toate speciile de pești. Abundența faunei marine și ingeniozitatea pescarilor uimeau contemporanii lui Ovidius. Dar poemul lui Ovidius se plasează între Aristotel și Plinius Maior, căci acesta din urmă dezvăluie obiceiurile

peștilor conduse de instinctul de conservare. Șiretlicurile de apărare ale peștilor au îndemnat filosofii stoici să cerceteze facultățile de rațiune ale peștilor. Ovidiu, din 134 de versuri, consacră acestei teme 39 versuri, care vor fi preluate, apoi, de Plutarh, în *De sollertia animalium* cu exemple din poetul latin.

• Titlul poemului lui Ovidiu a fost dat de Plinius Maior (N.H. 32, 11): *Mihi videntur mira et quae Ovidius prodidet piscium ingenio in eo volumine quod Halieutican inscribitur*. Dar copisti ms. A, B, D, E au schimbat acest text pe motiv că Ovidiu se referă și la animale terestre: *Versus Ovidii de piscibus et feris*, iar mss. B înlocuiește termenul *feris* cu *bestiis*. Mss. C a păstrat însă titlul dat de Plinius Maior.

• Începutul poemului este abrupt, lacunar. Toate poemele didactice latine au o *dedicație* și o *invocație* și o prezentare a *temei* tratate. Oppian notează dedicația către Antonin, invocația către divinitățile mării și tema poemului său. Poemul lui Ovidiu este structurat astfel: 1. v. 1-2, Toate făpturile au primit mijloace de apărare – lege universală; 2. v. 3-9, exemple din fauna terestră; 3. v. 10-48, exemple din fauna marină; 4. v. 49-81, revenire la animale terestre: leu, urs, mistreț, iepure, căprioară, cerb, cal, câine de vânatoare; 5. v. 82-93, feluri de pescuit în funcție de pești; 6. v. 94-117, pești din adâncul mării; 7. v. 118-134, peștii de pe coaste ierboase.

• Paternitatea acestui poem a fost mult disputată. Sunt citați ca autori posibili Grattius și Nemesianus, argumentându-se că versurile acestui poem nu consună cu fondul și forma operei lui Ovidiu. Să nu uităm însă că Ovidiu în exil se simțea stresat și poemul despre pești reprezenta o evaziune din viața cotidiană, un act consolator pentru sufletul său îndurerat. Poetul nu avea cititori în Tomis, dar scrie, cum însuși mărturisește, pentru sine și, implicit, pentru posteritate: *Ipse mihi, quid enim faciam? scriboque legoque* (Tr. 4, 1, 91). Poetul se documentase citind tratate de piscicultură sau conversând cu pescarii

Traian Diaconescu

tomitani. Pasiunea sa pentru fauna marină și cea terestră se reflectă și în opera scrisă la Roma. În *Metamorfoze* întâlnim imagini referitoare la pești (v. 3, 556, 8, 216; 8, 555; 13, 992 etc.). Gustul detaliilor realiste privind forma, culoarea, mișcarea este ovidian. Vizual, sensibil la nuanțat, crochiurile ovidiene au farmec și viață, chiar dacă poemul nu a fost finisat. Ovidiu manifestă afectivitate, ca Lucrețiu și Vergiliu, față de făpturile mute, marine.

• Poemul, așa cum s-a transmis, maltratată de copisti și brutalizată de istoricii literari, are certe *valori poetice*. Cititori poemului care cunosc peștii și arta pescuitului sunt impresionați de *epitete* concise și expresive atribuite faunei marine. Selectăm: *foedus ursus* (58), *durus xiphus* (97), *epodes lati* (126), *melles ranae* (126), *sinuosa caris* (132), *celeris hipuri* (95), *rapidi lupi* (112), *rutilus pager* (107), *fulvi sinodontes*, *virentes merulae* (114), *lupus inmitis* (23), *muraena ferox* (27) *impiger leo* (53), *pavidus lepores* (64), *pavidus thunni* (98), *cercyrus ferox* (102), *duri sues* (132), *pretiosus elops* (96), *rarus faber* (110), *inmunda chromis* (121), *villissima salpa* (121) etc. Să ne amintim că Lucrețiu, înaintea lui La Fontaine, găsisse epitete caracteristice pentru miei și turme de oi și capre, dar și Ovidiu, prin epitetele sale, rămâne în literatura animalieră europeană. Ovidiu a simțit poezia acestei lumi a tăcerii, viața ardentă, multicoloră și iscusința dictată de instinctul de apărare (cf. v. 31, v. 9-17; 19-22, 38-39; 46-48; 23-24 și 27-30). *Portretele* faunei terestre au, de

asemenea, virtuți literare. Leul temerar, calul triumfător la curse, câinele de vânătoare sunt reflectați memorabil. Simfonia culorilor și dinamica mișcărilor au inspirat artele plastice.

Poemul lui Ovidiu, prin valoarea sa documentară și poetică, ne dezvăluie premisele unei creații valoroase și nefinisate, dar neocrotită de ursitele mastere.

Notă: Pentru date referitoare la fauna marină și terestră în antichitate vezi INTRODUCTION al lui E. Saint-Denis, *Ovide, Haleutiques*, Texte traduit, commenté, Paris, Les Belles Lettres, 1975, dar și următoarele studii:

1. A.J. Richmond, *The Hauleticon ascribed in Ovid*, London, 1962
2. A.W. Mair, *Oppian*, London-Cambridge, coll. Loeb Classical Library, 1963
3. J. André, *Apicus. De re coquinaria*, Paris, Klincksieck, 1965
4. E. De Saint Denis, *Vocabulaire des animaux marins en latin classiques*, Paris, 1947
5. E.J. Bourquin, *La pêche et la chasse dans l'antiquité*, Paris, 1878
6. E. De Saint Denis, *Pour Halieutiques d'Ovide*, în „Les Etudes Classiques”, oct., 1957
7. E. De Saint Denis, *Le rôle de la mer dans la poésie latine*, Paris, 1935
8. L. Hermann, *Pline l'Ancien et les Halieutiques*, în „Latomus”, 1967, p. 708-711
9. F. Capponi, *P. Ovidii Nasonis Halieutoicon*, Leiden, Brill, 1972, 2 vol.

10. J. Cotte, *Poissons et animaux aquatiques au temps de Pline*, Paris, Lechevallier, 1944

Notă asupra ediției

1. Publicăm acum, pentru prima oară în limba română, lucrarea de senectute a lui Ovidius, scrisă la Tomis, neterminată din pricina morții poetului.
2. Am urmat textul tipărit în ediția Ovide, *Haleutiques*, texte établis, traduit et commenté par E. DE SAINT DENIS, Paris, Les Belles Lettres, 1975.
3. Prin această ediție bilingvă ne sincronizăm cu marile culturi occidentale care au tipărit, începând din Renaștere până azi, numeroase ediții monumentale.
4. Această lucrare, prin valoarea sa documentară și poetică, împlinește un gol în cultura română resimțit de cercetători și de oamenii de cultură dornici să cunoască fauna marină și terestră din antichitate.

P. Ovidius Nasonis

HALEVTICON

LIBER

.....
 accepit mundus legem: dedit arma per omnes
 admonuitque sui: uitulius sic namque minatur,
 qui nondum gerit in tenera iam cornua fronte;
 sic dammae fugiunt, pugnant uirtute leones
 et morsu canis caudae sic scorpius ictu, 5
 concussisque leuis pinnis sic euolat ales.
 Omnibus ignotae mortis timor, omnibus hostem
 praesidiumque datum sentire at noscere teli
 uimque modumque sui. Sic et scarus arte sub undis
 si n..... 10
 decidit adsumptaque dolos tandem pauet esca,
 non audet radiis abuixa occurrere fronte:
 auersus crebro uimen sub uerbere caudae
 laxans subsequitur tutumque euadit in aequor.
 Quin etiam, si forte aliquis, dum praenatat, arto 15
 mitis luctantem scarus hunc in uimine uidit,
 auersi caudam morsu tenet atque ita...
 uberrere uato quem texit: resultet.
 sepia tarda fugae, tenui cum forte sub unda
 deprensa est – iam iamque manus timet illa rapacis – 20
 inficiens aequor nigrum uomit illa cruorem
 auertitque uias oculos frustrata sequentis.
 Clausus rete lupus, quamuis inmitis et acer,
 dimotis cauda submissus barenis
in auras 25
 emicat atque dolos saltu deludit inultus
 Et muraena ferox teretis sibi conscia tergi
 ad laxata magis conixa foramina retis

Nicolae Fleissig

tandem per multos euadit lubrica flexus
 exemploque nocet: cunctis interuenit una. 30
 At contra scopulis crinali corpore seguis
 polypus haeret et hac eludit retia fraude
 et sub lege loci sumit mutatque colorem
 semper ei similis, quem contegit, atque ubi praedam
 pendentem saetis audis rapit, hic quoque fallit, 35
 elato calamo cum demum emersus in aures
 brachia dissoluit populatumque expuit hamum.
 At mugil cauda pendentem euerberat escam
 excussamque legit; lupus acri concitus ira
 discursu fertur uario fluctusque ferentes 40
 prosequitur quassatque caput, dum vulnere saeuus
 laxato cadat hamus et ora patentia linquat.
 Nec proprias uires nescit muraena nocendi
 auxilioque sui, morsu nec comminus acri
 deficit aut animos ponit captiua minacis. 45
 Anthias his tergo, quae non uidet, utitur armis,
 uim spinae nouitque suae uersoque supinus
 corpore lina secat fixumque intercipit hamum.
 Cetera quae densas habitant animalia siluas
 aut uani quatiunt semper lymphata timores 50
 aut trahit in praeceps non sana ferocia mentis:
 ipsa sequi natura monet uel comminus ire.
 Impiger ecce leo uenantum sternere pergit
 agmina et aduersis infert sua pectora telis,
 quoque uenit fidens magis et subiatior ardet 55
 concussitque toros et uiribus addidit eram
 procidit atque suo properat sibi robore letum.
 Foedus Lucanis prouoluitur ursus ab antris;
 quid nisi pondus iners stolidaeque ferocia mentis?
 Actus aper saetis iram denuntiat hirtis; 60
 se ruit oppositi nitens in uulnera ferri,
 pressus et emisso moritur per uiscera telo.
 Altera pars fidens pedibus dat terga sequenti,
 ut pauidi lepores, ut fuluo tergoe dammae
 et capto fugiens ceruus sine fine timore. 65
 Hic generosus honos et gloria maior equorum,
 nam capiunt animis palmam gaudentque triumpho:
 seu septem spatiis circo meruere coronam,
 nonne uides uictor quanto sublimius altum
 adtollat caput et uulgi se uenditet aerae; 70
 celsaue cum caeso decorantur tergal leone.
 quam tumidus quantoque uenit spectabilis actu
 conspissatque solum generoso concita pulsu
 ungula sub spoliis grauiter redeuntis opimis?
 Quid laus prima canum quibus est audacia praeceps 75
 uenandique sagax uirtus uiresque sequendi,
 quae nunc elatis rimantur naribus auras
 et nunc demisso quaerunt uestigia rostro
 et produnt clamore feram dominumque uocando
 increpitant? quam, si conlatis effugit armis, 80
 insequitur tumulosque canis camposque per omnes.
 Noster in arte labor positus, spes omnis in illa.
 Nec tamen in medias pelagi te pergere sedes
 admoneam uastique maris temptare profundum:
 inter utrumque loci melius moderabere funem 85

 aspera num saxis loca sint – nam talia lentos
 deposcunt calamos, at parum retia litus –
 num mons horrentes demittat celsior umbras
 in mare – nam uarie quidam fugiuntque petuntque
 num uada subnatis imo uiridentur ab herbis, 90
 obiectetque moras el molti seruiat aigae.
 Discripsit sedes uarie natura profundi
 nec cunctos una noluit consistere pisces.
 Nam gaudent pelago quales scombrigue bouesque,
 hippuri celeres et nigro tergoe milui 95
 et pretiosus elops nostris incognitus undis

ac durus xiphias ictu non mitior ensis
 et pauidi magno fugientes agmine thunni,
 paura echenais – at est, mirum, mora puppibus ingens –
 tuque, comes rarium tractique per aequora sulci, 100
 qui semper spumas sequeris, pompile, nitentes,
 cercyrosque ferox scopulorum fine moratus,
 cantharus ingratus suco; tum concolor illi
 orphos caeruleaque rubens erythinus in unda,
 insignis sargusque notis, insignis iulis 105
 et super aurata sparulus ceruice refulgens
 et rutilus phager et fului synodontes et ex se
 concipiens channe gemino sibi functa parente,
 tum uiridis squamis paruo saxatilis ore
 et rarus faber et pictae mormyres et auri 110
 chrysophrys imitata decus, tum corporis umbrae
 liuentis rapidique lupi percaequae tragique,
 quin laude insignis caudae melanurus et ardens
 auratis muraena notis merulaeque uirentes
 inmitisque suae conger per uulnera gentis 115
 et capitis duro nociturus scorpius ictu
 ac nunquam aestiuo conspectus sidere glaucus.
 At contra herbosa pisces lactantur harena,
 ut scarus, epastas solus qui ruminat escas,
 fecundumque genus muraenae lamiosque smarisque 120
 atque inunda chromis, merito nilissima salpa
 atque auium dulces nidos imitata sub undis
 et squamas tenui sublusus sanguine mullus,
 fulgentes soleae candore et concolor illis
 passer et Hadriaco mirandus litore rhombus, 125
 tum epodes lati, tum molles tergoe ranae
 extremi pareuc.

 lubricus et spina nocuus non gobius ulli 130
 et nigrum niueo portans in corpore uirus
 lolliigo durique sues sinuosaque caris
 et tam deformi non dignus nomine asellus
 tuque, peregrinis acipenser nobilis undis

Min-Chin Tumm

Traducere

Lumea a primit o lege: a dăruit arme tuturor făpturilor și le-a învățat să le folosească. Căci astfel vițelul amenință, deși nu are tinere coarne pe frunte; astfel fug căprioarele, leii luptă cu vitejie și câinele se apără cu mușcătura și tot astfel scorpionul cu înțepătura cozii, iar pasărea ușoară zboară bătând din aripi. Tuturor li s-a dat teama de moartea necunoscută și să presimtă dușmanul, să se apere și să își cunoască puterea și felul ei. Astfel peștele *scaurus* se ascunde cu iscusință sub unde... și a căzut «în plasă» și, deși a luat momeala, totuși scapă din capcană prin viclenie: nu îndrăznește să atingă cu fruntea plasa, ci, înotând înapoi cu lovituri repetate din coadă, lărgind ochiul plasei, se strecoară teafăr și scapă în mare. Ba chiar dacă, întâmplător un alt pește *scaurus*, înotând pe acolo îl vede zbatându-se într-o strămtă plasă de nuiete, îl prinde de coadă și-l ține astfel... *Sepia*, lentă la fugă, se teme de mâna răpitoare și tulburând apa, vomită sânge negru și își schimbă calea, înșelând ochii urmăritorului. Peștele *lupus* când este prins în plasă, oricât de aprigă și sălbatică îi este firea, zbatându-se, se ghemuiește-n nisip... apoi, împins de-o mânie aprinsă, saltă în toate părțile, însoțeste valurile și scuturându-și capul, în timp ce cârligul crunt cade din rană și lasă gura deschisă. *Muraena* agresivă nu ignoră propriile sale puteri și cunoscându-și spatele său neted, străduindu-se în ochiurile plasei pentru desfacere, scapă, în sfârșit, lunecând prin multe zvârcoliri, dând un exemplu vătămător, dar, pentru mulți, salvator. Dimpotrivă, *polypus* (caracatița) cel leneș se prinde cu tentaculele de pietre și scapă de plasă prin șiretlic; adaptându-se mediului, își schimbă culoarea mereu, asemănătoare locului pe care îl acoperă și când răpește lacomă prada care atâră în cârlig, încă înșeală, undița fiind înălțată, tocmai când iese în aer, îți desface bratele și scuipă cârligul fără momeală. Și peștele *mugil* (chefal) bate cu coada momeala care atâră și o culege lovită. Și peștele *lupus*, stârmit de aprigă mânie, se agită în varii direcții, și urmând valurile care îl poartă, își scutură capul până ce cârligul însângerat cade din rană sporită și iese din gura deschisă. Și *murena* își cunoaște puterile de vătămare și pentru salvare nu

se sfieste să muște îndată, sângeros, sau, captivă, să aibă curaj amenințator. Peștele *anthias* care nu vede se folosește de arma dorsală, cunoaște forța spinilor săi dorsali și, întorcându-se pe spate, taie firul undiței și cu trupul întors îndepărtează cârligul înfipt.

Celelalte făpturi care locuiesc pădurile dese se cutremură mereu de frici închipuite sau trăiesc cu capul lăsat de cruzimea nesănătoasă a minții. Natura însăși le învață să se ferească sau să se avânte în lupte. Iată *leul* neobosit se năpustește asupra cetelor de vânători și își duce trupul în fața săgeților și chiar când vine încrezător el arde măreț și scuturându-și mușchii își sporește forțele prin mânie și cade și puterea sa îi grăbește moartea. *Ursul* duhnitor, rostogolindu-se prin peșteri lucane, nu este oare o masă feroce și nepricepută a unui duh neghiob? *Aper* (mistrețul), încolțit, își arată mânia prin țepii zburliți și se năpustește strălucind în ciuda rănilor primite de lancea vrăjmașă și, înconjurat, cu sulite în viscere.

Alte făpturi, bizuindu-se pe picioarele lor, întorc spatele urmăritorului, precum *iepurele* temător și cum *căprioare* cu blana ruginie sau cum *cerbul* fugind străpuns de o spaimă fără sfârșit. Tot astfel și nobila onoare și gloria măreață a *cailor*, căci ei cuceresc cu suflet victoria și se bucură de triumf și care în hipodrom, după șapte ture ale cursei, au meritat coroana. Oare nu vezi cu câtă măreție învingătorul își înalță fruntea ca să primească simpatia multimii? Și cum spatele său înalt este împodobit cu blana unui leu ucis? Cu cât orgoliu și cu câtă prestantă vine și calcă îndesat pământul, lovindu-l cu nobil ritm, când se întoarce cu bogate prăzi de război? Ce laudă s-aduc mai întâi câinilor

care au îndrăzneala prăpăstioasă a vânătorii, înțelepciune și forță de urmărire, care adulmecă cu nări dilatate vânatul și caută urme cu botul lăsat și hărțuie fiara prin lătrat și își cheamă chefnind stăpânul. Dacă fiara scapă din bătaia armelor încrucișate, câinele o urmărește peste coline și câmpuri și peste tot.

Truda noastră se sprijină pe artă, ca-n orice speranță. Totuși, te-ai sfătui să nu stai în largul mării, să cercetezi adâncimea ei, ci să stai într-un loc de mijloc ca să stăpânești mai bine undița... Observă dacă locurile sunt coperite de stânci, căci acestea cer undițe flexibile, dar coastele libere cer plasă. Vezi dacă un munte înalt întinde unde spăimântătoare în mare, căci unii pești fug de umbre, iar alții le caută. Vezi dacă, într-adevăr, sunt vaduri inverzite de ierburi și dacă se află obstacole sau alge moi.

Natura a făcut lăcașuri diferite în adânc, că nu a vrut ca toți peștii să stea la un loc. Căci astfel se bucură pe mare *scombri* și *boves* și *hippuri* repezi și *milvi* cu spate negru și prețiosul *elops*, necunoscut în apele noastre, și nemilosul *xiphias* cu lovitură ca cea de spadă, fricosul *ton* care fuge în bancuri mari și mica *echenais* care, minune, este zăbavă pentru corăbii, și tu, *pampile*, însoțitor al corăbiilor și al brazdelor trase care urmezi mereu spumele strălucitoare și *cercyrus* feroce, zăbovind la margine de stâncă, *cantharus* neplăcut la gust, *orphos* cu aceeași culoare, și *erythinus* albastru stacojiu prin valuri, *sargusus* restrâns prin semne, *iulis* cu semne și *sparulus* fulgerând cu cap auriu și purpuriul *phager*, arămiul *synodontes* și *chanae*, fecundându-se singur prin gemene funcții de părinte, dar și *saxatilis*, cu solzi verzi și gură mică și *faber* cel rar și *mormyres*

Min-Chin Tung

INDEX NOMINUM ET RERUM

(Nume proprii de animale marine și terestre și de unelte de pescuit. Cifrele trimit la numărul versului din textul latin. Acest index servește atât filologiei, cât și științelor naturii preocupate de terminologia diacronică a faunei marine și terestre.)

Marko Vuksa

împodobiti și *chrysophoros*, podoabă aurie, și *umbrae* cu trup întunecat și *lupi* cei repezi, și *percae* și *tragi* și *melanurus* distins prin coadă, și *muraena* luminând prin semne aurii, *merulae* verzui și *conger* cel neîmblânzit care își rănește semenii săi și *scorpius* care vatămă cu lovitură dură de cap și *glucos* care nicicând nu se arată în zodia caniculei. Dimpotrivă, unii pești se bucură de nisipul ierbos, precum *scaurus* care rumegă în singurătate momeala devorată, și prolificul gen *muraenae* și *lamirus* și *smaris* și imundul *chromis*, *salpa*, pe drept disprețuit, și *squamas* care încropește sub unde cuiburi dulci ca ale păsărilor, și *mullus*, pătat cu sânge subțire, și *soleae* fulgerând de candoare, și *passer* de aceeași culoare, și *rhombus* cel admirat pe coasta Adriaticei, dar și *epodes* late și *ranae* (broaște) cu spate moale... și lunecosul *gobius* (plevușca) cu spate nevătămător, și *lolligo* (sepia), purtând pe trup de zăpadă un virus negru, agresivii *sues* (porci), sinuosul *caris* (crevete) și *asellus* (măgărușul) atât de diform nedemn de nume, și tu, *acipenser* (sturion), nobil din ape străine...

ACIPENSER, 134
 ALES, 6
 ANTHIAS, 46
 APER (terrestris), 60
 ASELLUS (marinus), 133
 BOS (marinus), 94
 CALAMUS, 36, 87
 CANIS, 5, 75, 81
 CANTHARUS, 103
 CARIS, 132
 CERCYROS, 102
 CERVUS, 65
 CHANNE, 108
 CHROMIS, 121
 CHRYSOPHRYS, 111
 CONGER, 115
 DAMMA, 4, 64
 ECHENAIS, 99
 ELOPS, 96
 EPODES, 126
 EQUUS, 66
 ERITHINUS, 104
 ESCA, 11, 38, 119
 FABER, 110
 FUNIS, 85
 GLAUCUS, 117
 GOBIUS, 130
 HADRIACUS, 125
 HAMUS, 37, 42, 48
 HIPPURUS, 95
 IULIS, 105
 LAMIROS, 120
 LEO, 4, 53, 71
 LEPUS (terrestris), 64
 LINUM, 48

LOLLIGO, 132
 LUCANUS, 58
 LUPUS (marinus), 23, 39, 112
 MAENA, 120
 MELANURUS, 113
 MERULA, 114
 MILVUS (marinus), 95
 MORMYR, 110
 MUGIL, 38
 MULLUS, 123
 MURAENA, 27, 43, 114
 ORPHOS, 104
 PASSER (marinus), 125
 PERCA, 112
 PHAGER, 107
 POLYPUS, 32
 POMPILUS, 101
 RADIUS (nassae), 12
 RANA (marina), 126
 RETE, 23, 28, 32, 87
 RHOMBUS, 125
 SAETA (lineae), 35
 SALPA, 121
 SARGUS, 105
 SAXATILIS, 109
 SCARUS, 9, 16, 119
 SCOMBER, 94
 SCORPIUS (marinus), 116
 SCORPIUS (terrestris), 5
 SEPIA, 19
 SMARIS, 120
 SOLEA, 124
 SPARULUS, 106
 SUS (marinus), 132
 SYNODUS, 107
 THUNNUS, 98
 TRAGUS, 112
 VIMEM (nassae), 13, 16
 VITULUS (terrestris), 2
 UM,BRA, 111
 URSUS, 58
 XIPHIAS, 97

Nicolae Fleissig

Igor Haricev - "Fantomele Kremlinului"

Fragment

Traducere și adaptare
Mihaela Perciun

XV. FUNCȚIONARUL

Mă privea cu asprime, cu o privire sfredelitoare încât, pentru moment, am regretat că intrasem.

- Scuzați-mă, am greșit, mormăisem eu, intenționând să plec.

- Nu te-ai înșelat, răsună o voce largă.

Supunându-mă unei forțe de neînțeles, am închis ușa în spatele meu, m-am apropiat de masa veche, acoperită de hârtii.

- Stați jos, îmi arătă el spre scaunul din fața mesei, la fel de vechi, frumos și solid. El oare cum de s-a mai păstrat în Kremlin?

M-am așezat pe margine. Mă simțeam incomod. Nici gând n-aveam să intru la acest om atât de ciudat. Am împins o ușă totdeauna închisă și iată ce-am pățit.

Ochii lui pătrunzători parcă mă sfredelneau.

- Ascultă, Dmitri Sergheevici.

De unde îmi cunoaște numele? Și patronimicul?

- Prea emotiv ai trăit evenimente recente.

Cum altfel aș fi putut să le percep? Confruntarea violentă cuprinsese țara. S-a terminat cu tancuri, cu bombardarea Casei Albe, centrul de televiziune – asaltat și el. Au murit oamenii. Mai să ia foc toată țara. Era gata să... Un nou război civil Rusia n-ar fi suportat. Dar de unde a aflat cum am reacționat eu la ceea ce s-a întâmplat în perioada extrem de dramatică a istoriei noastre?

- Eu multe știu. Și nu doar despre tine, imparțială, chiar familiară răsună vocea lui voluminoasă.

- Apropo, raționamentul tău despre frică nu este lipsit de interes. Despre faptul că aici totul este îmbibat de frică. Cu frica aceea care, în vremurile trecute, îi învăluia pe toți, chiar și pe Beria, chiar și pe Tatăl națiunilor. Da, această frică s-a acumulat de mai multe secole. Și este vie până în ziua de azi, încă mai curge în suflute și inimi. Tu ai definit destul de bine nuanțele ei, ai construit, se poate spune, o anatomie: frica de a pierde puterea, frica de conspirație, frica de a nu fi împușcat din spate, frica de arest, teama de a pierde totul, teama de tortură, teama pentru cei dragi, frica de moarte. Peste acea frică se suprapune frica de trădare, că te vor ocoli, te vor împinge, te vor umili; frica de persecuție, de închisoare. Și dincolo de toate acestea este frica primitivă a necunoscutului, frica de viitor, frica de tot și de toate. Nu-i rău.

Aducându-mi acest omagiu, acest om ciudat mă privea spre mirarea mea, cu o severitate profundă.

- Ai putut înțelege că frica este la fel de diversă ca și lumea asta. Și frica este adevărata forță motrice. Ai ajuns la concluzia corectă că multe manifestări ale fricii există doar aici, în Rusia. Dar nu te-ai clarificat suficient de bine cu rădăcinile acestei frici. Ar trebui să re trăiești și tu tot ce inspiră această frică pur rusească.

Mihaela Perciun

Dintr-odată m-am pomenit într-un fotoliu confortabil, din piele, într-o cameră mică, cu dulapuri pentru cărți pe toată lungimea peretelui, din podea până în tavan, cu un birou robust, pe tăblia întunecată și lustruită unde erau mai multe cărți și un teanc de hârtii. Un birou clasic al proprietarului apartamentului. În fața mea, într-un fotoliu în același stil, stătea un om în ochelari cu ramă de os, cu o față slabă, plăcută. Avea în jur de patruzeci de ani. Se uită la mine cu ochi negri, calmi. Se pare că nu era deloc surprins de prezența mea. Sau poate el vedea în locul meu o altă persoană cunoscută lui.

- Vrei să știi adevărul? – îmi spuse el cu un zâmbet amar.

- Poftim. M-au numit Vladimir în onoarea bunicului meu, care era un cehist cu minte rece, cu o inimă fierbinte și cu mâinile curate. - Aceste cuvinte aveau în ele o doză bună de ironie. - De fapt el s-a dovedit a fi un criminal, un călău. Printre numeroasele victime ale bunicului meu au fost și propriii lui părinți. Era mândru de asta, atunci, în perioada de dinainte de război. Bunicul l-a împușcat pe tatăl său în anul douăzeci, pentru vorbe contrarevoluționare, pentru respingerea puterii sovietice.

Dintr-odată, în fața mea apare o imagine – deși, în mod misterios, mai continuam să-l văd pe omul din fața mea. Un tânăr furios într-un costum de modă veche cu un revolver în mână, strigă brutal la un altul, mult mai în vârstă decât el: „Tu ești dușmanul! Ești printre cei care lovește pe la spate în puterea noastră! Tu înțelegi asta ?!” Cel mai în vârstă care stătea înaintea lui răspunde cu o voce obosită și plictisitoare: „Autoritatea voastră nu este de la Dumnezeu. E de la Antihrist. E răul întruchipat. Niciodată nu o voi recunoaște.” „Trezește-te! Eu nu mă uit că ești tatăl meu! Tu ești, în primul rând, un dușman pentru țară! Deci, și pentru mine! Iar dușmanii trebuie nimiciți!” – „Știți doar să ucideți. Cu omorurile nu veți construi un viitor luminos. Rusia nu are viitor cu tine. Voi sunteți adevărații dușmanii ai țării. “ Și apoi cel care era mai tânăr, într-un acces de furie îndreaptă revolverul spre el. Se aude o împușcătură zguduitoare. Apoi alta. Și alta...

- Mama bunicului meu, continuă bărbatul de vizavi, străbunica mea, aflând despre asta – s-a spânzurat. Nici ea nu a acceptat puterea sovietică ... - El a tăcut un timp, privindu-și

degetele încolăcite, apoi ridică ochii trști spre mine. - Cele mai fericite amintiri din copilărie sunt asociate cu un apartament spațios într-o casă solidă veche din Zamoskvorecie, de care familia noastră era foarte mândră. Acest apartament, așa cum am aflat mult mai târziu, nu a fost primit, cumpărat sau construit, a fost confiscat - a fost luat cu forța de la o familie de comercianți bogati. Canapeaua pe care ascultam basme și fotoliile, un bufet și restul mobilierului din apartament, bunicul și bunica mea nu le-au cumpărat. Ei le-au ales de la depozitul unde au fost adunate proprietățile din apartamentele moscoviților executați.

Din nou tace, încruntat privește înaintea lui. Eu îi simt imensa tristețe, sentimentul de amărăciune care-i devorează sufletul. Îmi pare rău pentru acest om. El din nou mă privește cu ochi plini de tristețe.

- Cu multă întârziere, am aflat de asemenea că și bunica mamei mele, pe care am iubit-o foarte mult, a îndeplinit mulți ani funcția unui agent-provocator profesionist. Născută aristocrată, a reușit să obțină o educație aleasă până la revoluție, și-a folosit originea, inteligența, pentru a-și construi legăturile și a-și provoca cunoștii la sinceritate. În urma discuțiilor, conversațiilor ea scria rapoarte. Cu toate consecințele posibile în astfel de cazuri.

Văd o femeie frumoasă de vârstă mijlocie cu trăsături fine, cu bucle mici de păr blond. Este așezată la masa încărcată de bucate și cu pasiune vorbește companiei adunate.

„... Saltikov-Șcedrin a descris perfect acest tip de oameni ...” – ajunge până la mine un fragment de frază. Vocea ei este plăcută, radiantă...

- Sub o peliculă subțire de ignoranță, continuă bărbatul, fericitele mele amintiri din copilărie rămân îmbibate de suflul jafului, al crimei, violenței și al trădării. Îmbibate de sânge. Oare sunt singurul? Toți noi, cei care am crescut în Rusia suntem nepoții victimelor și ai călăilor. Toți absolut, fără excepție. Dacă într-o familie nu au existat victime, înseamnă că au existat călăi. Nu au existat călăii? Înseamnă că au existat victimele. – El vorbea tot mai liber, tot mai pasional. - Evaluând amploarea tragediilor din trecutul nostru, noi de obicei numărăm doar victimele. Dar, la urma urmei, pentru a evalua amploarea influenței acestor tragedii asupra generațiilor viitoare, este necesar să numărăm supraviețuitorii. Morții sunt morți. Supraviețuitorii au devenit părinții noștri și părinții părinților noștri. Supraviețuitorii - sunt văduvele, orfanii ce au pierdut pe cei dragi, care au fost exilați, răsculăciți, expulzați din țară, care au omorât pentru propria lor salvare, de dragul unei idei, de dragul victoriei, dedicați și trădați, sărăciți, cu conștiința vândută, transformați în călăi, torturați, tortionari, violate, mutilate, jefuite, delatori forțați, alcoolizați de tristețe, fără speranță, de sentimentul vinovăției

sau de pierderea credinței, umiliți, trecuți prin foametea morbidă, captivitate, lagăre de concentrare, ocupație. Mă întreb dacă tu vreodată te-ai gândit în ce măsură experiența a trei generații consecutive a strămoșilor tăi direcți, care au supraviețuit celui mai mare rău din istoria omenirii, a genocidului fără precedent în amploarea și durata lui, îți afectează percepția personală a lumii de azi? La percepția lumii celorlalți care trăiesc în apartamentele învecinate, în casa alăturată, pe cealaltă stradă, într-un alt oraș? Merită să te gândești la asta. – Un entuziasm ciudat îl lovi. I-a trebuit să-și deschidă sufletul, să arunce toate acumulările care-l sufocau. Mi-au trebuit ani ca să înțeleg istoria familiei mele. Iar acum știu prea bine de unde s-a luat frica mea veșnică, nemotivată. Sau secretomania mea exagerată. Sau incapacitatea absolută de a avea încredere și de a crea relații strânse. Sau sentimentul constant de vinovăție care mă bântuie încă din copilărie, de când mă țin minte. Cea mai gravă consecință a unei traume ereditare – este incapacitatea de a o conștientiza. Și, ca rezultat, incapacitatea de a realiza măsura în care acest prejudiciu distorsionează percepția actuală a realității. Nu contează astăzi cum se manifestă pentru fiecare dintre noi, cum se personifică frica, cine dintre noi azi este perceput ca o amenințare reală - Kremlinul, comuniștii sau oricare altă opoziție, șeful de la locul de muncă sau vecinul de apartament. Este important altceva: conștientizăm noi oare că temerile noastre actuale, sentimentul personal al amenințării externe – în realitate sunt doar fantome ale trecutului, a căror existență ne temem să o recunoaștem?...

„Da, anume așa este, mă gândeam eu concentrat. - Temerile noastre actuale sunt în multe privințe doar fantome ale trecutului. De existența cărora ne temem atât de mult să o recunoaștem. Stupid, și ... fără perspectivă ...”

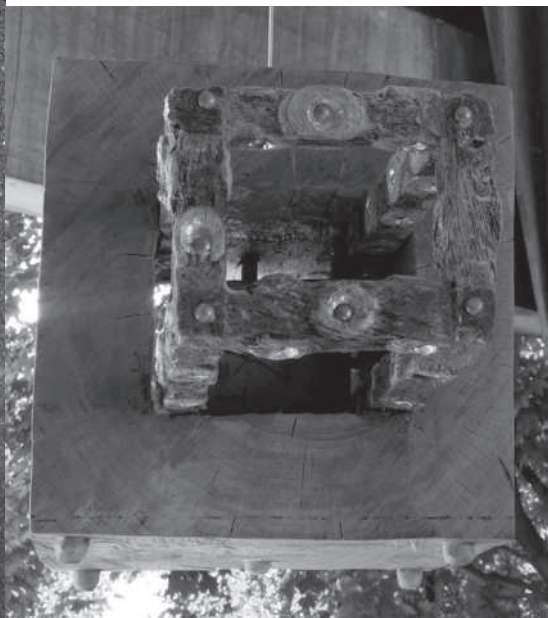
Bărbatul care mi-a stârnit simpatia și compasiunea vie, dispăruse.

- Cine-i el și cui i-a povestit toate astea?, a izbucnit din mine.

- Nu contează cine a fost, cui i-a povestit, răsună vocea aspră a proprietarului cabinetului. – Mult mai important este ceea ce a spus el. Și ce ai simțit tu în timp ce el povestea? Ar fi trebuit să simți ceva. De exemplu teama pentru viața ta, acea frică inițială, care l-a cucerit pe om și acum două mii de ani, și mult mai înainte. - Mi-am amintit dintr-o dată o viziune ciudată, ca și când eu, nu apostolul Petru, m-am lepădat trei de ori de Cristos, experimentând o groază incredibilă de fiecare dată când încercau să mă învinuiască că sunt cu El. Privirea proprietarului acestei camere de neînțeles căpătă o nuanță de ironie. - De ce continui să te asemeni cu niște oameni neinteligenti?

Min-Chin Tung

Nicolae Fleissig

El aștepta cuvintele mele, dar nu știam ce să spun. Nici n-am înțeles ce avea în vedere. A trebuit să-i vorbesc.

- Nu ți se permite să te asemeni cu niște oameni neînțelepți.

- Oare m-am asemănat?

Se uită la mine ca și cum l-aș fi înșelat.

- Tu deloc nu te gândești la moarte. – Desigur! La patruzeci și șase ai mei, nu prea mă trec astfel de gânduri. - Păcat. Întotdeauna trebuie să te gândești la moarte. Cu atât mai mult la patruzeci și șase. Asta te ajută să trăiești. Anticii au înțeles acest lucru. „Memento mori”. Ce gând adânc. - Se uită din nou la mine cu ochi severi. - Știi aceste cuvinte. Dar au rămas pentru tine un sunet gol.

Ceea ce a spus el a fost atât de neașteptat că eram confuz, îl priveam neputincios.

- Scuzați-mă, dar cine sunteți?

- Eu?, el zâmbea misterios. - Am o profesie rară. La fel ca și vocația. Poți să spui că sunt un cântăreț al morții. Paznicul ei. Dar, fără cuvinte mărețe, sunt un funcționar. Ca și tine, de altfel.

Cântăreț al morții - era de neînțeles, înfricoșător chiar. Numai că mi-a fost rușine să mai pun și alte întrebări. Nu știam ce să fac? Cu sfială priveam în jur. Vechile dulapuri se aflau de-a lungul peretelui. Prin ușile de sticlă se vedea că erau pline cu documente. Dar nu am putut înțelege de care. Apoi am văzut că în cameră lipsea fereastra. Ce fel de cameră neobișnuită este asta, în Kremlin? Era ceva misterios în toată povestea asta. Se pare că nu degeaba eram tentat să află ce-i acolo, în spatele ușii mereu închise. În acel moment, am avut sentimentul că am mai fost deja în această cameră. Că mai auzisem despre această vocație atât de dubioasă.

- Ești surprins că poți fi un cântăreț al morții? - se auzi din nou o voce ascuțită. - Ce ai învățat la facultatea de Istorie? Ascultă atent: „Hemoragie în creier, emisfera stângă, pe baza hipertensiunii și arteriosclerozei. - Părea să citească, cu solemnitate, cu mândrie, ochii lui erau ușor închiși. - În ultimele zile ale bolii, la o deteriorare accentuată a stării generale, au început atacurile repetate de insuficiență cardiovasculară acută. La ora douăzeci și unu și cincizeci de minute, cu semne de creștere a insuficienței cardiovasculare și respiratorii, a survenit decesul...” - El tăcu semnificativ privind înainte, apoi mă privi cu aceeași acuitate - Ce zici de asta?

Ce-s eu, de fapt, sunt un vechi absolvent al Facultății de istorie și arhive, ce aș putea spune despre ceea ce am auzit? Un fel de raport medical. Și nimic mai mult. Pe fața proprietarului biroului neobișnuit se observă o strălucire malignă și, în același timp, sublimă.

- Nu simți măreția acestor cuvinte? Acesta nu este doar un raport medical. Acesta este un imn de triumf al morții. Tiranul crud care i-a ucis pe mulți, pe foarte mulți. Geniul rău, de care se temea nu doar țara sa, toată lumea se temea. El, care a decis sortile, care a creat un imperiu fără precedent. Omul care părea etern. El a fost lejer învins de moarte. Moartea le-a pus pe toate la locul lor, și i-a demonstrat nimicnicia. Agonia s-a lungit - a murit în cinci zile, din când în când recăpătându-și conștiința, dar nu mai putea să se miște, să vorbească. La început, a zăcut pe podea în sala mică din Vila apropiată, lor le era frică să intre la el. Apoi l-au culcat pe canapea, au chemat acoliții, și aceia au spus că doarme. Era o minciună urâtă, dar el nu mai putea sever să-l pedepsească pe cel vinovat nu doar de minciună, ci și de starea lui. Și asta i-a cauzat chinuri suplimentare. Starea lui se înrăutățea, dar nimeni nu chema niciun medic, iar când medicii au sosit, era deja prea târziu. Viața abia de se mai ținea în el. Apoi s-a stins. - Persoana volitivă care stătea vizavi, din nou își puse pe față expresia calmă și obosită. Pe 5 martie, o mie nouă sute cincizeci și trei, la douăzeci și unu și cincizeci de minute, moartea a pus punct în soarta lui Iosif Djugașvili. Acelei sorti, care depindea de ea. Căci există o altă soartă care începe după moarte.

Nu știam ce să spun. Și, se pare, el nici nu aștepta cuvintele mele.

- Toată josnicia, toată goliciunea, toată măreția omului devin vizibile în momentul morții. Ea rupe coperta minciunilor, amestecul de întâmplări. Descoperă adevărul. Se poate spune - este adevărul în sine. Oamenii sunt nedrepti cu moartea. Ei o reprezintă pe ea groaznică, crudă. O desenează ca pe o femeie bătrână cu o coasă. Iar ea este întotdeauna tânără și frumoasă. Nu toți sunt gata să se întâlnească cu ea, nu este vina ei. Faptul că oamenii se tem adesea, în opinia lor, de circumstanțele și consecințele teribile ale morții a unei persoane, sau a mai multor oameni, este o reflecție a limitărilor lor. Toate acestea sunt doar manifestări externe ale morții, care nu reflectă esența.

Se încruntă în tăcere, ca și cum s-ar fi îngrijorat de imperfecțiunea oamenilor. M-am simțit jenat, pentru că tot ce mi-a spus mă viza direct.

În adolescență, mi-a fost frică teribil de morți, înspăimântat de oroarea celor care au murit în dezastre, războaie, dezastre naturale. Unul dintre bunicii mei, din partea mamei, a murit la începutul anilor treizeci, în timpul unui incendiu la uzină, altul a fost băgat în mormânt într-un lagăr stalinist undeva în apropiere de Magadan la scurt timp după izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial - mulți ani am crezut că a fost omorât pe front, când am aflat adevărul, l-am ascuns atât de Kolika, cât și de Ivan Alekseevici. Am încercat să nu mă gândesc la ce le-a fost dat să îndure ambilor bunici în ultimele minute, secunde de viață. Nu dădeam voie acestor gânduri să se apropie de mine. Bunica mea după tată a murit când aveam paisprezece ani. A avut cancer. La înmormântare, mi-a fost frică să mă apropiu de sicriu, încercând să nu mă uit la față ei subțire, de ceară. Maturizându-mă, am început să o percep mai calm, mai filosofic. Deși nu m-am obișnuit cu faptul că moartea a continuat să-mi ia rudele, cunoștințele. Pe cineva l-a luat ușor, pe altcineva - greu, și asta îmi provoca o tristețe specială.

- Moartea este una, a spus el disprețuitor, și se uită la mine cu o privire plictisită. - Sfârșitul este diferit: de boală, de crimă, de foamete, de sete, de fulger, de otrăvire, de dezastre naturale, de roți și sub roți, de apă și sub apă, de droguri, ca urmare a dezastrelor și a actelor teroriste, sau de vârstă. E posibilă moartea prin sugestie. E posibilă plecarea voluntara din viață. Iar moartea este una. Ultimul eveniment din viața pământească a omului. - El făcu o pauză. - Și încă ceva: sfârșitul poate fi teribil. Moartea - nu. O moarte lungă, dureroasă este pedeapsa răului.

O lecție ciudată pe un subiect ciudat și chiar într-o cameră ciudată părea ceva incredibil. Ce vrea de la mine acest necunoscut și bun cunoscător al morții? Exploratorul ei pasionat? Ca și cum ar fi ascultat gândurile mele, el a spus:

Min-Chin Tung

Nicolae Fleissig

- Întâlnirea noastră nu-i una accidentală. Veți înțelege mai târziu. Acum nu te sustrage. Trebuie să vă dați seama că moartea nu este doar corectă, ci și miloasă. Amintiți-vă de secretarul general al PCUS, Iuri Andropov, care a fost țintuit la o mașină de rinichi artificial și a condus țara din spital. Zile întregi doctorii se înghesuiau în jurul lui, mânați de teama că se va întâmpla ceva mai rău. Și această persoană grav bolnavă a încercat să acționeze cu austeritate, să țină în pumn țara care se destrăma. Totul fără niciun rezultat. Concluzia bolii și a morții sale a arătat că el „...a suferit de nefrită interstițială, nefroscleroză, hipertensiune secundară, diabet zaharat, agravat de insuficiența renală cronică”. Oare moartea nu a fost o ușurare pentru el? Nu a fost aceeași și pentru Cernenko, o persoană neajutorată și inutilă care a suferit de „...emfizem pulmonar, boală cardiacă complicată și agravată cu hepatită cronică concomitentă cu ciroză”?

Citind fragmentele de memorie și concluziile despre boala și moartea conducătorilor odinioară puternici, în vocea proprietarului acestui cabinet uimitor răsună nuanța de solemnitate. Dar, după cum am înțeles, nu era deloc un omagiu adus morții de rang înalt.

- Cea mai mare dorință a fiecărei persoane este de a înșela moartea. În zadar. Este imposibil s-o înșeli. Precum și să te ascunzi de ea. La momentul fixat de soartă, ea va apărea în fața fiecăruia care trăiește pe Pământ. Și e prosteste să visezi la nemurire. Pentru că oamenii vin aici să-și trăiască viețile și să se întoarcă.

Mă trăsni gândul rebel: de ce mi-a spus toate astea? De ce ar trebui să-i ascult gândurile lui întunecate, asortate cu fapte din cele mai neplăcute? Și el iarăși îmi auzi gândurile.

- Eu doar v-am spus: va veni timpul și veți înțelege totul. Între timp, ascultați cu atenție. Oamenii nu știu cât le este măsurat, cât de mult le-a mai rămas. Pentru că fiecare trebuie să încerce să-și trăiască viața ca pe ultima zi. Deși uneori soarta dezvăluie viitorul. Îți amintești de Buharin? Preferatul bolșevicilor care la început părea norocosul sortii. În vara lui o mie nouă sute optsprezece făcuse o călătorie de afaceri la Berlin. În timp ce se afla acolo, a auzit că într-o suburbie trăiește o chiromantă,

care poate prezice cu exactitate soarta pe liniile din palmă. Din curiozitate, Buharin s-a dus la ea. Privind în palma mâinii lui, i-a spus: „Veți fi executat în propria țară.” Buharin nu a crezut-o. „Considerați că puterea sovietică se poate prăbuși?” „Nu pot prezice în timpul cărei puteri vei pieri, dar cu siguranță în Rusia, răspunse chiromanta. Va fi o rană la gât și moartea prin spânzurare.” Buharin s-a îndoit: „Cum se poate asta? O persoană poate muri fie de la o rană la gât, fie prin spânzurare.” „Va fi și una, va fi și cealaltă”, replică chiromanta încrezătoare. Mult mai târziu, în ajunul arestării sale, anticipând deja soarta, își aminti de predicție. „Sunt îngrozit de anticiparea terorii la o scară atât de mare”, i-a spus el soției sale. „- Pe limba chiromantei se pare că tocmai asta înseamnă o rană la gât. Și în viitor - moartea. Nu mai contează dacă-i prin spânzurare sau de la un glont.” A fost împușcat în subsol, acolo, pe Lubianka. A sperat până în ultima secundă că Stalin se va milui de el.

Proprietarul biroului tăcu din nou. Iar eu eram tentat să mai pun o întrebare. Și nu m-am reținut.

- Ați lucrat mult timp... părea că m-am împiedicat - la această temă?

- Lucrez, răspunse el evaziv.

- În Kremlin sunteți demult?

- Nu. În acest secol, de când conducerea sovietică s-a mutat la Moscova.

Mi s-a părut că n-am auzit. Dar am stors din mine:

- Dar mai înainte?

- Mai înainte - în Petersburg. Am lucrat - precum v-ați exprimat dumneavoastră. În Palatul de Iarnă.

Am regretat că nu m-am înșelat. Nu știam cum să înțeleg toate astea? Nu știam ce să fac acum. Tăcerea se prelungea.

- În Palatul de Iarnă erau ... cazuri similare?

- Fiecare caz este unic, spuse el obișnuit. - Niciunul nu se aseamănă cu celelalte. Dar, de cele mai multe ori, îmi amintesc de Alexandru al II-lea. Cât de multe a făcut acest om. El a eliberat țărani, a acordat Rusiei sistemul judiciar și *zemstva*. A visat la o constituție. Și a fost ucis. Moartea lui a fost dureroasă, deși scurtă. Regele a fost avertizat de pericol. Loris-Melikov i-a spus de mai multe ori despre planurile teroriștilor. Dar Alexandru nu l-a ascultat. În acea primă zi a lunii martie, o mie opt sute optzeci și unu, tradițional regele se afla la parada duminicală, la Manej. Când se întorcea la Zimnii de-a lungul Canalului Ekaterininsky, Râsakov i-a aruncat prima bombă.

Mă văd lângă canal. Râsakov sunt eu. Soarele strălucește sălbatic. Ce zăpadă izbitor de albă în jur. Cât de frumos. Doamne, oare asta se va întâmpla acum?... Aici! Careta se apropie. Anume aceea pe care o aștept. A venit și timpul meu. Cel despre care se spune - glorios! Bomba, pe care am ținut-o atât de mult în mâinile mele, zboară sub roți. Explozia s-a dovedit a fi așa și așa. Am aruncat-o prea departe de caretă. Suprafața ei lucioasă este sfărâmată de un șrapnel. Sunt vizibile distrugerile. Văd că sunt răniți cerchezii din convoi, caii. Sânge pe mâini, pe haine, pe părțile laterale ale cailor. Și arul? Ce-i cu Alexandru?... Iată-! Iese afară. Nici măcar nu este rănit. Doamne, totul a fost în zadar. Nu am reușit. Nu mi-a ieșit! Unii oameni mă iau de mâini, încerc să mă eliberez, și nu pot. Simt cum mă fixează niște ochi. Ochii celui pe care voiam să-l omor. Regele își schimbă direcția, se apropie. Iată-l stă vizavi, mă privește. Nu-mi iau ochii, mi-am pus în privirea mea toată ura care există în lume. Îl urăsc pe acest om. Ne uităm unul la celălalt. Eternitate. „Ați aruncat bomba?” Întrebă el în cele din urmă. „Eu.” „Cine ești?” „Burghezul Glazov”, îl mint eu. „Bine”, spune el posomorât și se îndepărtează. Vrea să meargă la cei răniți. Și aici îl văd pe Ignatie Grinevitkii. Slavă Domnului, el este aproape. Mai are o bombă. El o aruncă între el și rege. Noua explozie îmi pare mai puternică. Cât de tare m-a trăsni în urechi. Primul Grinevitkii, și apoi Alexandru cad pe zăpadă. Ambii sunt răniți. Se pare serios. Amândoi stau în zăpadă, sprijinindu-se în mâini. Zăpada din jurul lor se înroșește. Sângele se scurge până la mine. Sângele lor. Mult sânge. Soarele e la fel de strălucitor și vesel. Ziua este

senină, deja e primăvară. Natura se pare că se bucură de cele întâmplate. Am putut s-o facem. Am făcut-o...

Acum sunt o altă persoană. Sunt căpitanul jandarmului Koliubakin. Împreună cu ofițerii care se întorc de la paradă, alerg din toate puterile spre țar. Chiar acum s-a auzit o explozie. „Doamne, ce-i asta?” - în confuzie mă gândesc eu. Starea Majestății Sale este teribilă: piciorul drept este rupt, stângul - zdrobit tare, fața - în sânge. Hainele sunt niște cârpe care descoperă un trup rănit. Ce oroare. Sunt confuz. Cineva sugerează să-l ducă pe rege în cea mai apropiată casă. Auzindu-i, Majestatea Sa șopti abia deslușit: „În palat ... să mor acolo ...”. Privind în jur, văd în depărtare o sanie mică trasă de un cal. Eu strig: „Dă-te aici! Repede!” Mătăhăiesc din toate puterile cu mâna. Sania se apropie. Cu ajutorul ofițerilor, îl ridicăm pe Majestatea Sa, îl transferăm în sanie, îl acoperim cu o blană a cuiva. Stau alături. „În Zimnii”, spun eu. Sania se porneste. Eu îi sprijin capul Maiestății Sale. „Doamne, ce pedeapsă pentru acest mare om? Pentru ce asemenea suferințe? Și ce fel de oameni au comis acest rău? Ce fac ei, irozii blestemați? Oare nu va supraviețui? Doamne.” Dintr-odata, Majestatea Sa deschide ochii. „Sunteți rănit, Kolubakin?” - „Nu, Majestate, răspund liniștit. Țarul închide ochii din nou. Câtă suferință pe față, dar nu geme. Doar respiră frecvent... Iată și Zimnii. Într-o stare de uitare, îl aducem pe Majestatea Sa la palat pe brațele noastre, îl purtăm cu grijă, să nu-i facem și mai multă durere. Îl ridicăm pe scările de marmură la etajul al doilea, apoi - de-a lungul coridoarelor până în birou, unde îl așezăm cu atenție pe canapea. Ochii Majestății Sale sunt închiși. Dar continuă să respire...

Și iarăși m-am pomenit în acea cameră. Complet uluit, ascultam continuarea tristă a poveștii:

- Alexandru era inconștient. Paramedicul Kogan îi apăsa artera perforată a soldului stâng, încercând să oprească sângele. Este complet confuz. Doctorul Marcus, privind în ochii țarului, și-a pierdut simțurile. Ușa s-a deschis și doctorul de laborator Botkin a intrat în birou cu pași rapizi. După ce l-a examinat, s-a convins că nu poate să-l ajute. Apoi intră în fugă prințesa Iurievskaja. Se lăsă lângă Alexandru și, agățându-se de mâna lui slabă, începu să plângă, repetând printre lacrimi: „Sașal! Sașal!”. În apropierea ei, în tăcere s-au îngrămădit copiii lui Alexandru, familia. Moștenitorul tronului s-a apropiat de Botkin și a întrebat liniștit: „Există vreo speranță?” Medicul clătină din cap și privi în jos. După ce i-a luat pulsul, Botkin cu grijă lăsă mâna însângerată a țarului și spuse: „Împăratul a murit”. Prințesa Iurievskaja se prăbuși fără simțire pe podea.

El povestea cu atâtea emoții, încât părea că totul s-a întâmplat chiar ieri, sau alaltăieri. Iar când tăcu, respirația lui era intensă, ca a unei persoane care a alergat. Am tăcut și eu, retrăind cele auzite. Apoi am simțit o pasiune străină mie.

- Dar cum a murit Petru cel Mare? am întrebat.

Nu părea surprins, după o scurtă pauză mi-a vorbit încrezător:

- Greu a murit. S-a chinuit mult timp. Viața tumultuoasă a lui Petru Alekseevici i-a adus până la vârsta de cincizeci de ani mai multe boli. Dar, mai rău decât toate, a suferit de uremie. Cu puțin înainte de moartea sa, el a mers la ape minerale, doar că în timpul tratamentului nu a respectat regimul. Natura lui îi cerea acțiune. Cu propriile mâini el forja pale de fier la uzina Ugodskii a lui Meller ...

Îl văd pe Petru. El stă ca înfipt înaintea mea. Eu sunt Vahramei Meller, știu foarte bine că este grav bolnav și ar trebui să fie în capitală. Și cu toate acestea, țarul este aici, departe de Sankt-Petersburg, pe râulețul Ugodka.

- Vahramei! Ce-i? Nu te bucuri să-ți vezi suveranul? el zâmbește larg.

- Mă bucur, împărate! Mult mă bucur.

Mă îndrept spre el. Ne îmbrățișăm bine. Oprindu-se, dar încă ținându-mă cu mâinile lui mari, mă privi atent, și spuse:

- Ei, atunci primește oaspeții, dacă ești bucuros.

Aici mă lasă, și noi intrăm în casă. Eu ordon să fie pusă masa și mă adresez lui Petru:

- Ai obosit, suverane? Vrei să te odihnești după atâta drum? Vrei să te odihnești acum, ori după ce luăm cina?

- După, - aruncă cu nerăbdare Petru. - Totul - după. Vom merge să vedem uzina. Vreau să văd uzina ta.

Înțeleg că este inutil să-l conving.

- Dacă-i așa, hai să mergem, suverane.

Timpul este bun - sfârșitul lunii septembrie este cald. Petru intenționează să meargă până la uzină pe jos, dar văd că o face cu efort. Fac semn cu mâna și careta țarului vine după noi.

- Hai să ne urcăm, Petru. Așa va fi mai rapid.

Nu obiectează, se urcă în caretă. După ce am dat instrucțiuni omului meu, ca să-i arate calea, mă urc și eu în caretă, mă așez în fața țarului.

- Ei, Vahramei, te-ai învățat să topești fier bun?

- Suverane, Mellerii întotdeauna s-au străduit să facă fier de bună calitate, răspund politico.

- Din cel care se face acum în Olanda și Suedia?

- Îndrăznesc să spun că eu așa cred. Cu nimic nu-i mai rău.

- Vom vedea acuși, spune țarul strengărește.

De îndată ce ne apropiem, el sare din mers din caretă, se îndreaptă cu pași mari spre poarta care duce în turnătorie. Cu greu mă țin după el.

Petru studiază cu meticulozitate fiecare lucrușor - cum se fierbe metalul, cum se toarnă, cum este tratat apoi cu un ciocan acționat de o roată de apă. Neputând să se oprească, el își aruncă camizolul verde închis și se apucă el însuși să forjeze banda roșie-încinsă, deplasându-se destul de abil cu cleștii lungi, puternici. Plăcerea strălucește pe fața lui. Muncitorii din apropiere se uită la el cu respect.

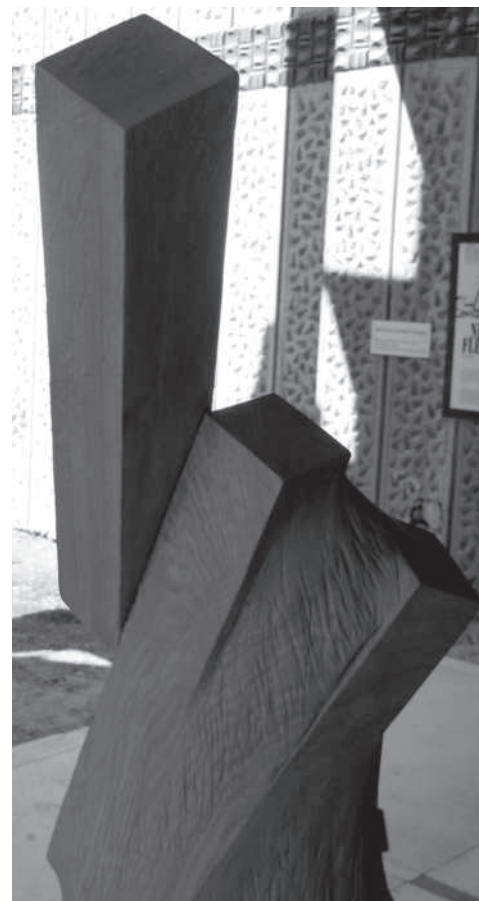
În cele din urmă, el abandonează banda, își șterge fruntea cu dosul mâinii, își întoarce privirea spre mine.

- Ce să zic, treaba e pusă pe roate. Bravo ... - Fața lui e mulțumită. - Dă-mi să beau ceva.

Ordon să fie servit cu apă rece, de izvor. Cu câtă lăcomie bea. Și apoi fața lui se crispează. Înțeleg că are mari dureri. Apoi, medicul se apropie de el, cel din suita lui, îi șoptește ceva și regele se încruntă și își pune haina.

Se apropie seara, când ne întoarcem acasă. Sunt primul care sar din caretă. Petru coboară după mine.

- E timpul să luăm cina, spune el obosit, și dintr-odată mă privește cu blândețe. - Ne hrănești?

Min-Chin Tung

- Nu din datoria unui cetățean, ci din datoria unui prieten vechi, îi răspund eu. Mă lovește ușor pe umăr.

Ne cunoaștem cu țarul încă din copilărie. Am petrecut o multime de timp împreună cât am crescut. Deci nu m-am împotrivit adevărului, când m-am dat drept vechi prieten.

Ne este servit prânzul. Suntem doar doi la masă. Nu vreau ca familia mea să ne deranjeze. Simt că Petru vrea să vorbească cu mine.

- Mă bucur, Vahramey, că ai o uzină solidă. Nu mai rea decât cele de dincolo. Asta și căutam. Pentru asta i-am impus acestei țări să-și schimbe modul de trai. Să se alinieze altor țări. I-am impus, deși a trebuit să mă înfurii mult. - Mă privi cu ochi neliniștiți. - Ce crezi, nu m-am înfuriat prea mult?

Știu cât de crud și aprig este uneori. Că alteori își demonstrează generozitatea. Înțeleg că pot să-i spun adevărul.

- Prea tare, domnule, expir eu.

- Tulburările trebuiau evitate. Tulburările - primul pericol. Și apoi, este mai bine să-i lași să se teamă, decât să-i lași de capul lor... Crezi că multe vieți am irosit degeaba?

Tac. Linistea se instaurează în sală. Curtenii se auzeau vorbind liniștit în camera alăturată. După o pauză, țarul continuă:

- În această țară, nu se poate altfel... - Ochii lui strălucesc.

- Vahramey, de Rusia îmi bat capul. Pentru binele ei. Pentru ea mi-am irosit forțele. Cu toții suntem muritori. Se vede și ceasul meu nu-i departe. Un gând mă chinuie. Oare am făcut tot ce am putut? Va mai rămâne ceva după moartea mea?

Îndoilele lui sunt de neînțeles pentru mine.

- Vor rămâne, împărate. Multe fapte glorioase s-au făcut. Rusia a căpătat putere... Și faimă. Are ce să rămână pentru edificarea posterității.

- Și eu cred la fel. Petru suspină cu blândețe. - Iar gândul mă roade...

Îmi amintesc o conversație de demult cu Petru, care a avut loc la cinci ani după Marea Ambasadă, când Petru a vizitat Olanda, Anglia, Saxonia, a studiat construcția de nave, prelucrarea fierului. Dar nu numai asta. El a văzut un alt mod de viață, mai întâi de toate, că dincolo nu există iobagi. Cu toate acestea, după ce a trimis copiii unor familii nobile să studieze în Europa, prin introducerea portului european, schimbând calendarul, începând să publice cărți, el nu a făcut nimic pentru a schimba situația iobagilor. Și l-am întrebat de ce nu a vrut să-i facă pe țărani liberi? Țarul nu s-a supărat, a răspuns cu voce fermă: „Nu se poate. Prea-i lenos poporul rus. Și întunecat. Și fură. Trebuie mereu urmărit.” Au trecut atât de mulți ani, dar părerea mea rămâne aceeași. Da, și eu am iobagi repartizați la uzină. Adevărat, încerc să le ușurez situația celor care lucrează bine. Dar aș prefera să nu fiu responsabil pentru acești oameni. Fiecare creștin trebuie să răspundă pentru sine. Așa ne-a dat Dumnezeu.

Eu mă decid:

- Suverane, s-au făcut multe. Rusia a crescut, a câștigat putere. Poate că este timpul să eliberăm iobagii?

Privindu-mă cu înfricoșare, își întoarce ochii.

- Imposibil. Cum a fost poporul rus lenes, așa a și rămas. Ca și până acum, fură fără măsură. Fără supraveghere nu poate.

Văd că Petru se simte mai rău, dar consider că este necesar să-mi exprim părerea:

- Deci nu se va schimba niciodată.

- Deci va rămâne sub supraveghere, spune el aspru, și fața i se crispează. Se pare că durerea îl doboară. Durerea lui severă.

- Suverane, să chem doctorul? Întreb cu grijă.

- Nu, își scutură încet capul dinspre o parte în alta, descheie larg gulerul cămășii sale albe. „Nu acum ... Eu nu doar pe tine, drac bătrân, am dorit să te văd ... Vahramei, nu mi-a mai rămas mult timp.”

- Atât e de rău, suverane?

- Rău. Vindecătorii mă tratează, dar nu mă ajută. Vădit, păcatele mele sunt grele.

- Doctorii sunt buni?

Nicolae Fleissig

- Buni. De pe alte meleaguri. Dar nimic nu le iese ... Ordonă să-mi facă patul. Sunt obosit. Vreau să dorm...

Dimineața, Petru pleacă. Calea lui ținea spre Moscova, apoi la Petersburg. De rămas bun ne îmbrățișăm strâns, se întoarce brusc, urcă în caretă. Servitorul închide imediat ușa, sare în scară. Căreța regală se îndepărtează, urmată de suită.

Petrecând cu ochii șirul de carete, mă gândesc cu tristețe: „Se pare că nu ne vom mai vedea în această viață... Eu, Vahramey Miller, am fost onorat. Aici, în Rusia, milostenia împăratească costă foarte mult. Doamne, ce bine că nu sunt rus. Deși oricine de aici poate suferi fără vină. Dar rușilor le e mai greu ...”.

„...a forjat fâșii de fier la uzina Ugodski a lui Meller ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, a continuat stăpânul cabinetului, a lansat o altă fregată, apoi a pornit într-o călătorie lungă și obositoare. El a zăcut doar în ultimele trei luni de viață, dar totuși, în zilele de ușurare, era imposibil să-l ținem în pat. La sfârșitul lunii octombrie, anul o mie șapte sute douăzeci și patru, el, împreună cu alții au stins incendiul de pe insula Vasilievskii, iar în noiembrie a participat în treacă la nunta unui brutar german, a băut mult acolo. În luna decembrie, m-am dus la șantierul naval pentru a inspecta marcajul noii fregate. Starea de sănătate a țarului se deteriora. La mijlocul lunii ianuarie, accesele de uremie au devenit teribile. Împăratul striga cu voce tumultoasă, pierzând adesea conștiința. La douăzeci și opt ianuarie, Petru a murit după o agonie incredibilă. S-a întâmplat dimineața, devreme.

- Și Ioann cel Groaznic? nu am renunțat.

- Ioann Vasilievici? - mă privi fix. Soarta i-a pregătit o moarte teribilă. La începutul anului o mie cinci sute optzeci și patru, i-au descoperit o boală necunoscută, un fel de putreziciune interioară. De la țar venea un miros neplăcut. Ioan era speriat. În biserici și mănăstiri s-a ordonat să se roage pentru împărat, iar milosteniile s-au dat din abundență în numele lui. Vindecători din toate regiunile Rusiei, mulți străini se foloseau de rege, dar nu i-a adus ameliorarea. Regele și-a pierdut speranța, s-a rugat pasionat, a ordonat eliberarea prizonierilor din temnițe, apoi a revenit la excesele anterioare. În timpul acutizărilor, îi plăcea să-și examineze pietrele prețioase, povestea unui dintre curtenii lui: „Iată un frumos coral și un turcoaz frumos, ia-i în mână. Vedeți, culoarea lor naturală este strălucitoare și acum pune-l în palma mea... S-a întunecat. Sunt otrăvit de boală. Vedeți, ele

își manifestă proprietatea, își schimbă culoarea de la una curată la alta opacă. Ele îmi prezic moartea. Imediat ce s-a terminat excesul, Ioann uita de boală. Cu toate acestea, boala s-a agravat. Corpul regelui s-a acoperit de bășici. Mirosul devenise insuportabil. La optsprezece martie regele a fost dus la baie. S-a îmbăiat cu plăcere, după baie s-a simțit mai bine. Se așeză pe pat. El ordonă să-i fie adusă tabla de șah. El însuși începu să aranjeze figurinele. Și când încercă să-l pună la locul lui pe regele negru...

Îl văd pe rege, epuizat, cu o barbă zdrențuită, îmbrăcată într-o cămașă lungă, culcat în pat, cu spatele în perne.

- Rodika! - am auzit o voce strangulată. El pe mine, Rodion Birkin, mă cheamă. Politicos mă apropie de el. - Adu șahul. Mai vioi!

- Într-o clipă, suverane.

Mă grăbesc în camera vecină, apuc tabla grea cu pătrate întunecate și luminoase, o cutie cu figuri și pionii, le duc regelui. O așez în fața lui, alături pun cutia, o deschid. Împăratul începe să repartizeze pionii. Fața îi este sumbră, nemulțumită, respirația este intermitentă. Mână uscată, tremură, nu-l ascultă. În cele din urmă, toți pionii sunt la locurile lor, acum e rândul figurinelor. Eu, Bogdan Beliski, Boris Godunov și ceilalți stăm într-un semicerc, privindu-l pe țar.

Timpul trece greu, dar iată că toate piesele se află la locurile lor, cu excepția regelui negru, pe care țarul nu îl poate pune pe tablă. Dintr-o dată, fața lui se crispează, ochii îi ies din orbite. Figura regelui îi scapă printre degete, țarul cade pe o parte, împrăștiind toate piesele și pionii cu o mână care nu-l mai ascultă, horcănește înfricoșător. În camera se ridică panica. Godunov îl cheamă pe Johann Eilof, medicul, cere ca vindecătorii să vină urgent, Belsky trimite după vodcă. „De ce vodca? – mă mir eu. - Este necesară esența de gălbinaie și apa de trandafir!”. Țarul se calmează brusc. E mort...

- S-a ridicat o hărmălaie, însoțitorul meu a continuat să povestească calm. - A chemat urgent medicul regal Johann Eilof și vindecătorii. Dar ajutorul lor nu a mai fost necesar. Țarul era deja mort.

Eu n-aveam nicio îndoială - mi-a povestit exact ceea ce s-a întâmplat în realitate. Iar eu l-am văzut pe adevăratul Ioan cel Groaznic. Deși fusesem interesat de altceva.

- Și totul s-a întâmplat aici, în Kremlin? cu emoții am întrebat eu.

- Da.

- Și tu... ai fost acolo?

Mult timp nu mi-a răspuns, apoi răsună vocea lui fără vreă intonație:

- Am fost.

Nu puteam să cred, dar simțeam că nu mă înșela. Era adevărul adevărat. Unul incredibil, imposibil. Și totuși era adevărat. Mă întrebam ce să fac în continuare? Și apoi mi-a venit să întreb: și viitorul? Oare știe ce se va întâmpla? N-am avut timp de următoarea întrebare, pentru că el îmi vorbea:

- Știu.

Nu mai eram surprins că el îmi auzea gândurile. Simțind o nouă emoție neînțeleasă, a întrebat cu voce străină:

- Și eu... când?

- Nu aștepta un răspuns de la mine.

- De ce?

- Omul nu trebuie să știe.

Bine. Voi încerca să aflu altceva. Ceva important.

- Va exista o viață diferită și normală pentru poporul rus?

- Oare acest popor nu este vrednic de o altfel de viață?

privirea ochilor ce mă fixau iarăși deveni ironică.

Nu mi-a plăcut această întrebare, care a răsunat în loc de răspuns.

- Oare nu este demn? Rusia nu este țara...

- O altă viață nu ți se dă de cineva din generozitate, ea se câștigă prin muncă îndelungată și, în nici un caz, muncă fizică.

Am înțeles ce a vrut să spună. Judecând după cuvintele sale - niciodată.

- Un astfel de rezultat este de asemenea posibil, a spus el sumbru. - Totul depinde de popor.

Cu asta nu am fost de acord. Toate sunt decise de oamenii de la putere. Persoane decente. Dar nu a fost posibil să ne mai contrăm. Simțeam că timpul meu era la limită. Și mai voiam să știu și altceva.

- De ce întâlnirea noastră nu este una întâmplătoare?

- Pentru că trebuia să aibă loc.

- Asta nu-mi explică nimic.

- Asta explică totul. - Proprietarul biroului neobisnuit se ridică și eu l-am urmat. El era mai înalt decât mine. Ochii întunecați priveau impasibil. - Trebuie să plecați, spuse el. - Ne vom întâlni din nou.

M-am uitat cumva mecanic prin cameră, ca și cum aș fi încercat să o memorizez mai bine. Nu i-am dat mâna. Am simțit că acest lucru nu ar trebui făcut.

- La revedere, am mormăit eu, și, întorcându-mă, m-am pornit spre ieșire.

A doua zi, mergând pe același coridor, am împins ușa deja cunoscută. Cu înfrigurare așteptam că ea se va deschide, că voi sta din nou înaintea lui, acelui om ciudat. Îmi doream asta. Ușa era încuiată. Și peste o zi, și peste altă zi. Am înțeles că dacă se va mai deschide, nu va fi în curând. Trebuie să se întâmple ceva mai înainte de asta.

Conversația cu consilierul nu mi-a ieșit din memorie. Am ridicat ziare vechi, am citit concluziile despre boală și moarte, sau mai degrabă moartea multor oameni, am făcut copii pe care le-am colectat într-un dosar special. Apoi a trebuit să încep un altul.

După ceva timp, am descoperit că vorbesc cu Alexei, prietenul meu vechi, despre moarte – și noi am băut în spiritul vechii noastre tradiții.

- Îți amintești împrejurările morții lui Brejnev? am întrebat.

- Nu, răspunse prietenul meu cu indiferență, care ajunsese, dintr-un simplu hamal, antreprenor, veritabil proprietar al mai multor gherete alimentare. – De unde să-mi amintesc? Numai de Brejnev nu-mi era atunci. A murit, și bine c-a murit.

- Spre deosebire de Stalin, de care se temeau groaznic până în ultima lui secundă, Brejnev era luat în derâdere. El a fost atât de bolnav și slab, încât în ultimii ani conducea țara cu oamenii din cercul lui de apropiați. De fapt, moartea a pus capăt rușinii sale. Concluzia bolii și a morții sale prevede: „Leonid Ilici Brejnev, o mie nouă sute șase ani de la naștere, care suferă de arterioscleroză a aortei cu dezvoltarea unui anevrism al porțiunii abdominale, arterioscleroza coronariană stenoizantă, boala cardiacă coronariană și aritmie, modificări de cicatrice după un infarct miocardic. Între orele opt și nouă, în ziua de zece noiembrie, o mie nouă sute optzeci și doi, a avut loc un stop cardiac brusc ... “

Am pronunțat cu solemnitate deosebită textul concluziei despre boala și moartea lui Brejnev. Mi-a venit ca de la sine. Chiar fusesem surprins. Apoi mi-a venit și gândul curios: oare sunt gata de întâlnirea promisă? Am înțeles că întâlnirea urma să aibă loc cât de curând. O așteptam.

Nikita Hrușcirov și România

Tiberiu Ionescu

Nikita Sergheevici Hrușcirov (1894-1971) a fost o personalitate politică sovietică extrem de pitorească, contradictorie, controversată, imprevizibilă, zgomotoasă, voluntaristă, extrovertită, flexibilă și încăpățânată în același timp. Dispunea și de un vocabular spontan spumos, își cenzura, în cazul în care încerca, cu dificultate zicerile; ziaristii, mai ales în afara hotarelor URSS, alergau după el cu limba scoasă.

Se înțelege că avem în vedere perioada de vreo 10 ani, de după moartea lui Stalin, în timpul căreia a ocupat primul loc în ierarhia puterii de la Kremlin și a putut, oarecum netras de mânecă, să se manifeste în toată splendoarea și astfel să se afle mereu pe prima pagină a ziarelor și mereu în centrul atenției celorlalte mijloace de comunicare și informare în masă.

Și nu e câtuși de puțin de mirare, căci cine altcineva decât Hrușcirov a rostit celebrul discurs secret de demascare a lui Stalin, cine altcineva a decis reprimarea sângeroasă a revoluției/contrarevoluției maghiare? Revoluție/contrarevoluție. Depinde de unghiul de vedere din care privim evenimentele, însă ce s-a petrecut în Ungaria în toamna lui 1956 a fost o consecință directă a procesului de destalinizare declanșat de Hrușcirov însuși. Cine altcineva decât Hrușcirov a proclamat sus și tare că prin 1980 poporul sovietic va trăi în plin comunism? Cine altcineva și-a scos pantoful și a bătut cu el în pupitrul de la O.N.U.? Cine altcineva decât Hrușcirov a întreprins o zgomotoasă și destul de îndelungată vizită în S.U.A. (în urma căreia, printre altele, a decis să transforme Uniunea Sovietică în cel mai mare cultivator de porumb din lume, porumb care nu avea în U.R.S.S. nici tradiție, dar nici condiții pedoclimatice favorabile)? Această campanie de „porumbizare” n-a făcut decât să bulverseze și mai mult debila și ineficienta agricultură sovietică, incapabilă să alimenteze propria populație. Și ca să încheiem, dar nu pentru că nu mai dispunem de întrebări de genul celor de mai sus, cine altcineva decât Hrușcirov a adus omenirea pe pragul dezastrului nuclear, prin amplasarea rachetelor în Cuba?

Tiberiu Ionescu

Îndepărtat forțat de la conducere în urma unui complot de palat în octombrie 1964, Hrușcirov a trăit până în 1971, în condiții materiale destul de bune, într-o vilă guvernamentală, în libertate, dar o libertate strict supravegheată și controlată. A reușit cu toate acestea să-și înregistreze amintirile pe benzi de magnetofon, benzi care, desigur, erau ascunse, dar au ajuns totuși în Occident. Lucrurile nu sunt suficient de limpezi. În presa sovietică din acei ani a apărut și o declarație atribuită lui Hrușcirov, în care se afirma categoric că e vorba de o „făcătură” proprie putredului Occident. Putem presupune că Hrușcirov a fost forțat

să semneze o astfel de declarație. Avem de-a face cu o veritabilă poveste detectivistă. În orice caz, memoriile au fost descifrate, interpretate și publicate în Occident, dar în U.R.S.S., ele au fost recunoscute și publicate abia în anii *perestroikăi* lui Gorbaciov și în anii de după Gorbaciov. În cursul anilor au apărut variante și prescurtări, cu deosebiri mai mari sau mai mici între ele. În Rusia, textul complet al memoriilor a fost publicat între anii 1990 și 1995 în revista „*Voprosî istorii*” („Probleme de istorie”). În notele de față, noi ne sprijinim pe „Memorii” (*Fragmente alese*, Moscova, Editura „Vagrius”, 1997). Să mai menționăm că această variantă

Marko Vuksa

apare cu o prefață semnată de fiul lui Hrușciiov, plecat din Rusia și devenit cetățean american. Nu ne putem opri să nu exclamăm că într-adevăr nu e nimic nou sub Soare!

Așadar, memoriile n-au fost redactate în scris, ele au avut un caracter oral, fiind deficitare atât din punct de vedere stilistic cât și din punct de vedere documentar – Hrușciiov se mai poticnește, mărturisește că nu dispune de arhive și de niscaiva alte surse. În orice caz, memoriile lui Hrușciiov reprezintă un amalgam de subiectivitate și obiectivitate și nu s-ar fi putut să fie altceva, căci Hrușciiov nu ar fi putut să nu fie Hrușciiov. Dar, pe de altă parte, memoriile lui sunt interesante și captivante și pot concura pe deplin cu un roman polițist de calitate.

Aici și acum, pe noi ne interesează cum apare România în aceste „Memorii”, cum apreciază el România și pe români; ne interesează ce spune, dar și ce nu spune el despre România. Căci, slavă Domnului, relațiile lui Hrușciiov cu România și cu românii au fost multe și de toate felurile. Cronologic, ele ar putea fi împărțite în două. Întâi, o perioadă de vreo 10 ani (1938-1949), perioadă în care Hrușciiov a fost prim-secretar de partid în Ucraina. În această perioadă ne interesează relatările despre primele zile ale contraofensivei sovietice din noiembrie 1942 din zona Stalingradului, contraofensivă intrată în memoria colectivă a poporului român drept tragedia catastrofală de la Cotul Donului. Hrușciiov s-a aflat în acele prime zile chiar pe fâșia de front ocupată de trupele române. A doua perioadă cuprinde anii 1949-1964, însă o greutate mai mare o au anii de după moartea lui Stalin, când, încet-încet, Hrușciiov devine numărul unu în ierarhia sovietică și, se înțelege, ca „frate mai mare”, va avea de a face, în primul rând, cu Gheorghe Gheorghiu-Dej. Dar, cu complicitatea eventualilor cititori, ne găsim în imposibilitatea de a ignora circumstanțele în care a apărut și s-a format Hrușciiov, în imposibilitatea de a nu încerca o reconstituire, fie și de suprafață, a atmosferei generale a anilor de început și de mai târziu din viața și activitatea lui Hrușciiov. Hrușciiov nu a apărut din senin; el a fost, în fapt, un produs tipic al realității sovietice, însă s-a bucurat de un concurs fericit de împrejurări. A fost un produs tipic al realității sovietice, dar a fost și o creație directă a lui Stalin. Fără Stalin, Hrușciiov ar fi rămas un anonim, un activist de partid de duzină.

Să încercăm să demonstrăm afirmațiile de mai sus. De naționalitate rusă (cu titlu anecdotic, „hruști”, cu accentul pe „u”, în traducere: „cărbuș”), dar născut în Ucraina, origine modestă, în partid din 1918, insistă să fie trimis la școală și devine cursant al Academiei industriale din Moscova. Așa cum

subliniază și în „Memorii”, acolo are șansa să fie coleg cu soția lui Stalin, Nadejda Allilueva. În „Memorii”, Hrușciiov recunoaște că ea, Nadejda, îi va fi povestit soțului despre activul și vajnicul secretar de partid din Academia industrială; Stalin îl va cunoaște personal și astfel Nikita Hrușciiov începe să urce mereu pe treptele ierarhice. Secretar de partid într-un raion din Moscova, mai apoi pe întreaga Moscova, în comitetul central din 1934, iar din 1939 membru plin al biroului politic. Hrușciiov a fost activ și pe linie, erau anii lichidării ideologice, dar și fizice, a opozanților lui Stalin, a troțkiștilor, a zinovieviștilor, a râkovieviștilor, a buhariniștilor ș.a.m.d. Dacă prin 1930 era un simplu membru de partid, după nici zece ani, portretul îi era purtat la demonstrații. O ascensiune destul de amețitoare. Erau anii unei veritabile întreceri socialiste de demascare și de lichidare a „dușmanilor poporului”. Hrușciiov a fost la înălțime și la Moscova, și la Kiev, s-a dovedit adesea că este mai stalinist decât Stalin însuși; erau anii când poate că însuși Lenin, dacă ar mai fi fost în viață, ar fi putut fi acuzat de antileninism. Cei care înfăptuiseră revoluția rusă se sfâșiau între ei. Gruparea lui Stalin, acaparând conducerea, a anihilat, rând pe rând, celelalte grupări. Dar nu e nimic nou în asta, istoria omenirii ne oferă cu duimul exemple similare. În anii de după 1953, când Hrușciiov devine numărul unu în conducerea sovietică, foarte multe documente care atestă participarea directă a lui Hrușciiov în represalii ar fi fost distruse.

Hrușciiov îi datorează în mare măsură lui Stalin cariera și ascensiunea. Dar oare numai Hrușciiov? Însă pe noi, așa cum s-a spus mai sus, ne interesează aici și acum Hrușciiov. Iar întrebarea dacă ceea ce a făcut Hrușciiov cu Stalin nu este nimic altceva decât o manifestare crasă de nerecunoștință, poate să fie superfluă, căci, cum prea bine se știe, recunoștința nu este chiar o trăsătură definitorie a speciei umane. Din păcate.

În orice caz, problema nu poate fi abordată unilateral. După moartea lui Stalin, moarte care pare să fi fost atât programată cât și violentă, lucrurile urmau inevitabil să se schimbe și chiar au început să se schimbe din primele zile (încetarea pregătirilor pentru procesul anunțat al medicilor „ucigași” și eliberarea lor, renunțarea la munca de noapte a instituțiilor de partid și de stat, pregătirea unei amnistii atotcuprinzătoare, care îi va pune în libertate și pe deținuții de drept comun și care va produce mai apoi o mare bătaie de cap societății și autorităților. Și așa mai departe. Și dacă n-ar fi fost Hrușciiov, ar fi fost poate altcineva. Poate chiar Beria. Unii afirmă că, de fapt, Beria era inițiatorul schimbărilor, că anihilarea

lui Beria în iunie 1953, la doar câteva luni după moartea lui Stalin, nu are o altă explicație. Printre altele, Beria propunea și renunțarea la încercările de „construire” a socialismului în Republica Democrată Germană.

Readus de Stalin în 1949 în fruntea organizației de partid din Moscova, Hrușciiov nu avea șansa directă și absolută să-l moștenească pe Stalin și nici nu era perceput ca atare. Circumstanțele l-au ajutat și l-au favorizat, însă Hrușciiov s-a ajutat pe sine însuși, s-a priceput ca nimeni altul să se folosească de împrejurări, s-a aliat și apoi i-a înlăturat, rând pe rând, pe potențialii concurenți. Avem în vedere pe Beria, pe Malenkov, pe Molotov, pe Jukov, pe Bulganin. În 1958, în cele din urmă, îl înlătură pe Bulganin de la conducerea guvernului și până în octombrie 1964 va fi liderul absolut și necontestat al Uniunii Sovietice.

În această dublă calitate, de șef de partid și șef de guvern, dar și în aceea de „frate mai mare”, se va afla mereu prin țările de democrație populară. Dar nu numai în țările direct satelite, ci și în alte multe țări de pe toate continentele. Dacă până atunci aproape că nu ieșise în afara hotarelor Uniunii Sovietice, Hrușciiov va fi, timp de vreo 10 ani, unul dintre cei mai vajnici turiști pe care i-a înregistrat omenirea. A reușit să intre și în folclor: „Lenin - mare titan, Stalin - mare tiran, Hrușciiov - mare turist, Brejnev - mare tanchist”. Venea des și în România. Nu numai în vizite oficiale, ci și la partide de vânatoare la înalt nivel. La aceste partide de vânatoare tovărășești la înalt nivel trebuie că și-a făcut ucenicia și Nicolae Ceaușescu, cel care avea să devină, „cu înaltă mândrie patriotică” pentru poporul

Nicolae Fleiszig

român, primul vânător al României, vânătorile ceaușiste transformându-se treptat în veritabile măceluri.

La una dintre aceste escapade vânătorești, spun sursele, i s-ar fi sugerat lui Hrușciov că n-ar fi rău ca trupele sovietice să fie retrase din România, România în care „socialismul învinsese definitiv și irevocabil”, România în care „partidul se bucura de încrederea unanimă și de nezdruccinat a întregului popor” ș.a.m.d. Sugestia i-ar fi fost șoptită lui Hrușciov de către Emil Bodnăraș, vorbitor curent de limbă rusă. Și dacă la început Hrușciov se va fi mâniat peste măsură, Hrușciov fiind și - doar ne aflăm la vânătoare - destul de amețit, în cele din urmă sugestia a dat roade. România dispunea și de atuul că era înconjurată numai de state socialiste. Pe de altă parte, după încheierea Tratatului de Pace cu Austria, prezența trupelor sovietice pe teritoriul României nu mai putea fi justificată sub niciun chip din punctul de vedere al normelor internaționale. În orice caz, retragerea trupelor sovietice a constituit o premisă absolut necesară ca România, treptat, să devină cât de cât independentă, să se plaseze pe o poziție de mijloc și de mediator în furibunda ceartă sovieto-chineză, să decreteze „eliberarea” deținuților politici și în cele din urmă să-și declare oarecum pe față independența în aprilie 1964. Desigur, toate acestea, dar și altele, au constituit piese grele în dosarul antihrușciovist de mazilire din octombrie 1964.

Îi plăcea lui Hrușciov să se deplaseze nu numai prin aer și pe calea ferată, ci și pe apă, iar două dintre aceste deplasări merită să fie amintite. Prima dintre ele e călătoria cu vaporul, din

Kaliningrad, de la Marea Baltică, la New York, pentru a participa la sesiunea O.N.U. Dar Hrușciov n-a plecat de unul singur. A convocat și a luat cu el pe omologii din democrațiile populare europene, deci și pe Gheorghe Gheorghiu-Dej. Întoarcerea n-a mai fost pe apă, fiecare descercându-se pe cont propriu, căci nu putem presupune că Hrușciov le-a plătit biletele de avion, dacă nu cumva și-or fi plătit și biletele de vapor la ducere. Cea de-a doua e întoarcerea cu vaporul dintr-o vizită în Danemarca. Pe chei, la Leningrad, în prezența reprezentanților oamenilor muncii, aduși să-l întâmpine pe Hrușciov, au coborât întâi Nikita și consoarta Nina, iar după ei și impunătoarea vacă dăruită de casa regală daneză. Sursele rele afirmă însă că întâi ar fi coborât vaca. În această privință și în privința celor ce au urmat există o oarecare nesiguranță. Cele petrecute la Leningrad ar fi fost picătura care a umplut paharul, în sensul că indignarea oamenilor muncii i-ar fi forțat pe complotiști să accelereze mazilirea lui Hrușciov. De la Leningrad, Hrușciov ar fi plecat direct la Pițunda, pe malul Mării Negre, iar de acolo a fost chemat la Moscova, la plenara deja începută a comitetului central. Pe aeroport, la Moscova, n-a mai fost întâmpinat, ca de obicei, de ceilalți membri din conducerea superioară de partid și de stat, ci doar de șeful KGB. Și ne întrebăm noi: dacă unii și-au pierdut regatul din pricina unui cal, de ce Hrușciov să nu și-l fi pierdut pe al său din pricina unei vaci?

Se afirmă adesea că adevărul poate ieși mai pregnant în evidență prin comparație. Să apelăm și noi la serviciile ei. Stalin n-a fost turist și nici vânător. În cei vreo 30 de ani, cât s-a găsit la cârmă,

Stalin n-a ieșit în afara hotarelor U.R.S.S. decât de două ori: la Teheran și apoi la Potsdam-Berlin. Să se întâlnească cu liderii S.U.A. și Marii Britanii. Cu aceștia s-a mai întâlnit în februarie 1945, la Ialta-Crimeea, dar atunci Stalin, simțindu-se pe cai mari, a reușit să-i aducă la el acasă. E drept că Churchill a venit de vreo două ori de unul singur la Moscova în timpul războiului. Iar vânătorii, Stalin îi prefera pescuitul, pe litoralul Mării Negre, pe lacul Rița din creierul Caucazului ș.a.m.d. Dar poate că și pe canalele construite prin muncă forțată de către deținuții „voluntari”, Stalin fiind un campion de neînvingător al canalelor. Oricum, el prefera să fie pescar, pescuitor. Mai bine zis, pescuitor de... suflete omenești.

În „Memorii”, prima mențiune legată direct de România este cea cu „Samuiarul”. Ca să illustreze cum stăteau lucrurile în perioada mării terori din anii premergători războiului, Hrușciov povestește cum a venit la el în audiență cineva care fusese arestat, torturat și forțat să depună mărturie împotriva lui D.S. Korotcenko. Korotcenko, de aceeași vârstă cu Hrușciov, era șeful guvernului ucrainean. Că acesta, adică Korotcenko, este agent al curții regale a României, că e căpetenia unui grup de spioni în slujba României burghezo-moșieresti ș.a.m.d. Korotcenko avea o carieră politică destul de asemănătoare cu a lui Hrușciov. El, Hrușciov, l-a informat pe Stalin. A fost trimisă o comisie, Korotcenko a fost scos de sub învinuire, iar cei care-l defăimaseră au fost, desigur, împușcați. Hrușciov își exprimă oarecum surprinderea, căci, de regulă, treburile de felul acesta se încheiau cât se poate de rău pentru cel învinuit. Stalin îl cunoștea însă pe Korotcenko de când acesta activase, ca și Hrușciov, la Moscova. Și a fost salvat, cu atât mai mult cu cât Korotcenko devenise „Samuiarul” lui Stalin. Despre ce e vorba? La congresul partidului din 1934, cam toți vorbitorii își încheiau cuvântările cu amenințări la adresa Japoniei. Korotcenko n-a făcut excepție, dar „neglijent în vorbire”, a încheiat: „O să le arătăm noi samuiarilor ăștora cine suntem noi!” Pentru Stalin, Korotcenko a rămas „Samuiarul” (în loc de „Samuraiul”) și până la moarte nu l-a numit altfel. Și ne spune Hrușciov că ori de câte ori se întâlnea cu Stalin, se desfășura cam următoarea convorbire: „- Hei, cum e cu Samuiarul?” „- Păi e în legătură cu regele român.” „- „Poate cu regina-mamă! Câți ani are regina asta?” „- Regele e minor, de bază e regina”. Se continua pe același făgaș, hazul se amplifică, se râdea cu lacrimi.

Hrușciov ar putea fi supranumit „Nikita cel Năstrușnic”, însă cu o oarecare larghețe și toleranță, lui Stalin însuși i s-ar putea aplica formula „Stalin cel Năstrușnic”. Argumente ar fi nu numai

Min-Chin Tumbg

numeroase, ci și convingătoare. „Samuiarul” de mai sus e doar unul și destul de palid.

Rămânând vădov la începutul anilor '30, după sinuciderea soției, Stalin oficial nu s-a mai recăsătorit. Relații prea bune cu cei trei copii oficiali, mai ales după ce aceștia au mai crescut, nu a avut, dimpotrivă. Iakov, din prima căsătorie, n-a prea fost la inima lui Stalin, a căzut prizonier la nemți, unde s-a și sinucis, aruncându-se în sârma ghimpată prin care trecea curentul electric. Svetlana se încurcă în aventuri amoroase neacceptate de tată. Vasilii, aviator, o ține numai în beții, Stalin însuși îl va degrada. Așadar, Stalin părea să fie un om singur. Cu trecerea anilor și pe măsură ce puterea absolută a lui Stalin a atins cote nemaîntâlnite, el, Stalin, părea și mai singuratic. Pe de altă parte și cu atât cu cât mai mult treceau anii, Stalin a devenit un om al nopții, un nocturn, un noctambul. Un noctambul care preferă să lucreze, dar și să se distreze noaptea.

Stalin și-a umplut în fel și chip singurătatea, Stalin nu prea poate fi numit un asocial. Chema la vila din Kunțevo, de la periferia Moscovei, pe colaboratorii cei mai apropiați, întrunirile începeau seara târziu și se încheiau spre dimineața zilei care începea. Desigur, varia numărul invitațiilor, dar varia și cine anume era invitat. Unii mai cădeau în dizgrație, se mai înălțau alții. În orice caz, în ultimele luni ale vieții lui Stalin, invitații erau Malenkov, Beria, Hrușcirov și Bulganin. Acest cvartet s-a aflat la Kunțevo și în noaptea spre 1 martie 1953, ziua în după-amiaza căreia Stalin a fost descoperit prăbușit pe podea. La aceste întâlniri se decidea politica internă și externă, mai bine-zis Stalin sugera și anunța cine, ce și cum. Dar nu stăteau de veghe doar Stalin și cvartetul, stăteau de veghe toate instituțiile de partid și de stat. „Dacă sună cumva tovarășul Stalin și întreabă ceva?” (mai sus s-a menționat că la scurt timp după moartea lui Stalin s-a revenit la programul normal de lucru, adică la cel impus de lumina zilei).

Mesele erau pline cu bunătăți, cu băutură, Stalin urmărea ca nimeni să nu se sustragă de la obligațiile bahice, el însuși adesea sustrăgându-se, ca să se distreze pe seama celorlalți. Dar nu era numai atât, lucrurile nu erau chiar atât de nevinovate, ele căpătau și dimensiuni și aspect pantagruelice. Hrușcirov însuși povestește, oarecum indignat, cum azvârleau în toate părțile roșii și alte legume și fructe, dar noi mai știm, din alte surse, că Stalin îl pune pe Hrușcirov să joace cazacioc, iar când acesta din urmă, obosit, se așeza pe scaun, avea surpriza să constate că s-a așezat pe roșii, spre desfătarea lui Stalin și a celorlalți. Cât oare or fi contribuit cazaciocurile și roșiile în

Nicolae Fleisig

hotărârea lui Hrușcirov de a declanșa procesul de destalinizare?

Să oferim cititorului un citat mai lung din memoriile lui Hrușcirov. „Aproape în fiecare seară suna telefonul: «Veniți să luăm masa». Urmau niște cine de groază. Ne întorceam acasă către dimineață, iar eu trebuia neapărat să mă duc la lucru. Mă străduiam să ajung la lucru până pe la zece, iar în pauza de prânz încercam să ațipesc, pentru că mereu asupra-ți atârna pericolul. Nu dormi, te cheamă și apoi moțai acolo, la el. Cel care moțăia la masa la Stalin o sfârșea rău.

Este pur și simplu de necrezut ce mai năzbătii făcea uneori Stalin. Azvârlea în oameni cu roșii, de exemplu în timpul războiului, când ne aflam în adăpostul antiaerian. Am văzut cu ochii mei din astea. Când veneam la el cu probleme de ordin militar, după ce raportam, obligatoriu ne invita la el în adăpost. Se începea masa, care adesea se încheia cu bombardamente de fructe și legume; se azvârlea în cei prezenți, dar și în tavan, în pereți, cu mâinile, cu lingurile și cu furculițele. Pe mine astea mă indignau: „Cum naiba oare chiar el, conducătorul țării și om inteligent, poate să se îmbete în așa hal și să-și permită asemenea grozăvii? Comandanții de fronturi, actualii mareșali ai Uniunii Sovietice, au văzut astfel de spectacole rușinoase, au trecut prin astfel de încercări. Asta a început în 1943 și a continuat ulterior, când Stalin și-a recăpătat forma de mai înainte și era încredințat că vom învinge. Însă mai înainte umbla ca o găină plouată. Nu-mi amintesc ca în 1941 și 1942 să fi avut loc astfel de mese cu băutură. Stalin era așa de apăsător că pur și simplu îți era milă să te uiți la el”.

În fragmentul de mai sus, Hrușcirov are în vedere anii începând cu 1943, dar astfel de „întâlniri de lucru” au avut loc în întreaga perioadă de domnie a lui Stalin. Însăși sinuciderea soției lui Stalin e strâns legată de o astfel de întâlnire. Într-un anume film artistic, Kalinin, bătrân și damblagiu, adormea mereu cu capul pe masă. Era mereu trezit de vreo petardă

sau de vreun glonte pe la ureche. Kalinin se ridica brusc, fără să-și vină pe deplin în fire, spre hazul nestăvilat al lui Stalin și al celorlalți tovarăși de luptă și de chef. Petarde, dar mai cu seamă gloanțe, erau din belșug. Mihail Kalinin, șef de stat sovietic, șef nominalo-formal între anii 1919 și 1946, a murit la țanc în 1946, și astfel Königsbergul, capitala Prusiei Orientale, a început să se cheme Kaliningrad. Așa se numește și în zilele noastre. Prusia Orientală a fost lichidată în anii 1945-1946. A fost împărțită, de data aceasta chiar frățeste, între Polonia și U.R.S.S. Iar soția lui Kalinin, ca și cea a lui Molotov, s-a aflat multă vreme în lagăr, niciunul din cei doi neîndrăznind să le ia deschis apărarea, căci partidul are întotdeauna dreptate, partidul fiind întru chipat de Stalin.

Dar să revenim la memoriile lui Hrușcirov cu referire directă la România. Cu românii, deveniți forțat cetățeni sovietici, dar și cu soldați români, Hrușcirov, desigur, a avut de a face și înainte de noiembrie 1942, când s-a produs încercuirea de la Stalingrad. Să mai amintim că pe malul răsăritean al Nistrului ființa și o Republică Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească. Nu românească, ci moldovenească. În cadrul R.S.S. Ucrainene. Cuvintele pot fi manipulate arbitrar, ele sunt foarte docile, sunt smerite, nu protestează. Și în acest context de ce să nu subliniem că Hrușcirov a luat în primire o Ucraină mai mică, dar a lăsat o Ucraină mai mare. O Ucraină mare și pe seama României. În componența acestei Ucraine au intrat Ucraina Vestică (de la Polonia), Ucraina Subcarpatică (de la Cehoslovacia), Nordul Bucovinei, Ținutul Herța și Sudul Basarabiei (de la România). Nicio altă republică socialistă sovietică, nici măcar cea rusă, nu se poate mândri cu așa extindere teritorială și cu o așa mărire a populației. Și să mai amintim că în 1954, cu ocazia aniversării unirii/anexării Ucrainei cu/de către Rusia, Ucraina a mai primit și Crimeea, cu care până atunci nu avusese de-a face nici în clin, nici în

mâneacă (de data aceasta de la R.S.F.S. Rusă). E drept că în U.R.S.S., hotarele dintre republici erau, în fapt, nu numai absolut formale, ci și destul de arbitrare, Uniunea Sovietică fiind, așa cum se proclama, eternă, indestructibilă etc., etc., etc. Dar iată că după prăbușirea și dezmembrarea U.R.S.S., aceste hotare formale și arbitrare se răzbună pentru modul în care au fost tratate și trasate.

De abia în capitolul „Cotitura de la Stalingrad” vom întâlni în memoriile lui Hrușcirov mai multe pagini, una după alta, despre români, mai bine-zis despre armata română. În noiembrie 1942, linia frontului, care includea în nord-vest și în sud de Stalingrad armata română, se prezenta ca un vârf de săgeată înfiptă în Stalingrad, oraș alungit pe zeci de km pe malul răsăritean al Volgăi. Stalingradul era deja controlat de nemți, armata sovietică mai ocupa doar o fâșie îngustă pe malul răsăritean al Volgăi și pentru această fâșie se desfășurau lupte peste măsură de înverșunate și epuizante. Efortul militar principal german era concentrat în Stalingradul propriu-zis, germanii au anunțat de câteva ori, cu surle și trâmbițe, stăpânirea deplină a orașului. Ca o ironie a istoriei, în etapa finală - sfârșitul de ianuarie și începutul de februarie 1943 - a epopeii Stalingradului, epopee începută prin iulie 1942, trupele germane încercuite apărau Stalingradul împotriva asaltului trupelor sovietice.

În noiembrie 1942, flancurile frontului, în nord-vest și în sud de Stalingrad, erau mai puțin sigure, erau destul de vulnerabile, ceea ce a și permis sovieticilor să realizeze străpungerea și încercuirea. Pe flancul de nord-vest, în continuarea trupelor germane, se afla Armata 3 Română, urmată de trupe italiene, apoi de trupe maghiare. În sud, se afla Armata 4 Română. Se impune, de asemenea, să subliniem că plasarea trupelor române pe pozițiile amintite s-a desfășurat după ce planurile sovietice de străpungere și încercuire fuseseră deja în linii mari întocmite și se începuse realizarea lor practică. Este deci destul de incorect să se afirme că sovieticii au atacat și au rupt frontul pentru că acolo se găseau trupe române. Că prezența trupelor române în fâșiile de străpungere a favorizat contraofensiva sovietică - e o altă poveste. Contraofensiva sovietică oricum ar fi avut loc, dată fiind configurația frontului. Și este absolut de neînțeles cum tacticienii și strategii germani n-au prevăzut contraofensiva sovietică, aceasta constituind, de fapt, un veritabil trăsnet din senin pentru îngâmfații strategii nemți.

Trupele române, formate absolut majoritar din țărani, erau deficitar echipate, înzestrate și înarmate, erau insuficient instruite. În locul unei instruiri de calitate, în armata română își făcea de cap căprăria, soldatul român era umilit, era privit cu

superioritate de aliatul german. Deficiențele armatei române fuseseră, de fapt, scoase în evidență de asediul lamentabil de aproape trei luni al Odesei. Iar Odessa se afla oricum nu prea departe de Nistru. La Cotul Donului, soldatul-țăran român nu era cătuși de puțin motivat; el, pe bună dreptate, se putea întreba ce căuta acolo, atât de departe de țară, spre hotarele Asiei.

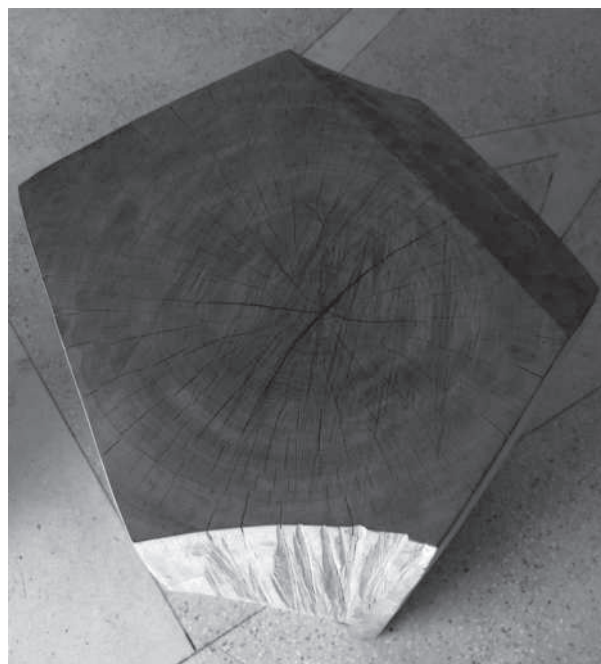
În percepția oficială sovietică, însă mai mult în accepția și percepția sovieticului de rând, românii nu erau doar țiganii lui Antonescu, ci și mari consumatori de mămăligă. Mămăligari. Nu este aici locul să explicăm de ce porumbul a ajuns să ocupe o așa de mare pondere în agricultura Moldovei și Munteniei. Fapt este că dincolo de Nistru, cultivarea porumbului este destul de slabă, destul de sporadică și destul de întâmplătoare. Și nu e deloc de mirare că pentru a necăji pe prizonierii români, ca și cum celelalte necazuri și nenorociri n-ar fi fost de ajuns, în lagăre li se repeta cu insistență: „Mamalága - malakó,/ Rumâniia - dalikó” („Mămăligă și cu lapte,/România e departe”). Nu putem crede că Hrușcirov nu cunoștea acest distih, distih de altfel destul de inofensiv. Gurile rele mai spun că Hrușcirov, după ce a luat frâiele puterii, dar înainte de a se fi autoproclamat campion al porumbului, la mânie, se adresa românilor: „Mămăligarilor!” Dar, o altă ironie a istoriei, după amintita călătorie în S.U.A., în vizitele prin România, Hrușcirov, erijat în mare specialist în porumb, dă sfaturi cum să se cultive porumbul (în pătrat ș.a.m.d.).

Nikita Hrușcirov s-a aflat în primele 3-4 zile ale străpungerii și încercuirii chiar în perimetrul ocupat de Armata 3 Română, la nord-vest de Stalingrad. Românii vorbesc mai puțin de Stalingradul propriu-zis; el, Stalingradul, era ceva mai departe. Pentru români Stalingradul a însemnat Cotul Donului, în încercuire n-a prea rămas armată română, ea a fost anihilată și nimicită în aceste prime 3-4

zile. Trebuie să mai subliniem că atunci Hrușcirov era un fel de rege fără de țară, Ucraina aflându-se în întregime sub ocupație germană. Pe de altă parte, fiind membru al biroului politic al partidului, Hrușcirov era în fapt un supercomisar politic pe frontul Stalingradului. A încheiat războiul cu gradul de general-locotenent. Dar, spre deosebire de Brejnev, care a fost de asemenea comisar politic și a terminat războiul cu gradul de colonel, și care i-a succedat la conducere în octombrie 1964, nu și-a acordat gradul de mareșal. Dar, mai știi, Hrușcirov a domnit doar vreo 10 ani, în timp ce Brejnev s-a apropiat de cifra de 20 de ani!

În „Memorii”, Hrușcirov își exprimă regretul că din pricina ceții extrem de dese și dense, la începutul operației de rupere a frontului și de încercuire, n-a putut fi utilizată și aviația. „Asta ar fi dezorganizat încă și mai mult, ar fi produs panică în trupele române și ar fi ușurat sarcina de rupere a liniei românești de apărare. Dar o astfel de posibilitate n-a existat.” A putut fi folosită doar artileria; după barajul nimicitor de artilerie, a pornit infanteria, au urmat trupele de tancuri și cavaleria. Toate acestea au permis atât străpungerea tranșelor românești, cât și dezorganizarea iremediabilă a spatelui frontului românesc.

Hrușcirov insistă asupra faptului că trupele române se aflau amplasate în teren mult mai avantajos în comparație cu trupele sovietice. Aceasta se explică prin aceea că amplasarea se făcuse mai din timp și că trupele române se găseau pe un teren mai înalt și că, prin urmare, puteau ține sub observație nestingherit spațiul din fața lor. Cu toate acestea, după încetarea formidabilului bombardament de artilerie, trupele sovietice s-au pus imediat în mișcare, infanteria a ajuns în tranșeele românești, au fost cucerite înălțimile, au început luptele la baionetă. Însă, în mod constant, Hrușcirov afirmă că rezistența românească n-a fost de durată, că a fost destul de anemică, mai

Marko Vukša

ales că după infanterie s-au năpustit tancurile și cavaleria.

Hrușciov începe să relateze despre primii prizonieri români, la început cu zecile, apoi cu sutele și în cele din urmă cu miile și zecile de mii. El, Hrușciov, ia parte activă la interogarea acestor prizonieri și este interesat, în primul rând, doar de anumiți prizonieri. Este preocupat să găsească, să pescuiască printre prizonieri pe ofițerii cu un grad cât mai înalt și cu funcții de comandă cât mai mari, dar care să aibă și nume românești cât mai neoașe. Este interesat ca acești ofițeri să accepte să încropească manifeste și proclamații către trupele române: să înceteze orice rezistență și să se predea. De aceea, un militar român, cu numele de Ceaikovski, originar din Chișinău, nu-i este de niciun folos în această întreprindere și acest Ceaikovski este întrebat doar dacă este conștient de ce nume poartă. Bineînțeles că Ceaikovski se dezvinovățește, că a fost înrolat cu forța și că, iată, s-a predat cu prima ocazie. Îi place lui Hrușciov, mult de tot, un ofițer român, fiu de preot: „– Sunteți de acord să întocmiți un manifest sau o scrisoare..., să se înceteze rezistența și să se predea...?” „– Da, accept cu plăcere. Dați-mi hârtie și o voi face”.

Să prezentăm și alte episoade, unele destul de hilare. Iată unul despre care Hrușciov spune că lui Stalin i-a făcut plăcere să-l audă. Întâlnește Hrușciov o căruță cu mai mulți soldați români, sunt întrebați ce e cu ei, i se înmânează o hârtie, cu semnătura unui locotenent. Pe hârtie se scria că un anumit număr de soldați, cai și cu o căruță se îndreaptă spre Volga ca să se predea ca prizonieri. Li se spune să meargă în continuare în aceeași direcție, care e cea bună. În aceeași zi este întâlnit un regiment românesc de artilerie de calibru mare. Regimentul era în formație completă, nu suferise pierderi. Regimentul, comandat de un colonel, s-a predat fără să tragă măcar un singur foc. „S-a apropiat un om destul de în vârstă și a raportat calm: «Eu sunt comandantul regimentului. N-am ordonat nici măcar ca prelatele să fie date jos de pe tunuri, nu am deschis focul și am hotărât să ne predăm cu regimentul în formație completă și cu tot armamentul. Deci suntem în întregime: ofițerii, soldații și artileria».” Hrușciov îi va cere colonelului să scrie o proclamație către soldații și ofițerii români, ceea ce acesta din urmă va accepta fără nicio împotrivire.

Pe de altă parte, Hrușciov dă mereu dispoziții ca ofițerii români să fie despărțiți de restul trupei, deoarece, mărturisește el: „Este adevărat, noi știam că în fața noastră se află nu nemți, ci români. Românii erau nesiguri, știau că acest război nu corespunde intereselor României, însă ei reprezentau totuși inamicul.

Iar, în rândurile lor, erau români... Și români”.

Repetăm că Hrușciov insistă asupra faptului că operațiunea de străpungere și de încercuire, care a durat 3-4 zile, n-a întâmpinat o rezistență deosebită și că marile dificultăți au apărut după aceste 3-4 zile, când a fost vorba de fortificarea încercuirii, de respingerea încercărilor de spargere a încercuirii și, în perspectivă oarecum mai îndelungată, de anihilare a sutelor de mii de soldați încercuiți, soldați care nu mai erau români, anihilare încheiată la sfârșit de ianuarie și început de februarie 1943.

Hrușciov nu neagă, ci, dimpotrivă, chiar confirmă faptul că mulți militari români au fost împușcați pe loc, după ce se predaseră („... am văzut multe grămezi de împușcați”). Aceasta în pofida ordinelor primite, iar la întrebări i se răspundea că au fost uciși în luptă: „Eu nu exclud faptul că, se poate, în unele locuri să se fi petrecut încălcarea directivei, sub influența urii și a furiei dezlănțuite. Motivele erau serioase și le avea fiecare soldat sovietic”. E un lucru extraordinar de mare faptul că Hrușciov admite că mulți prizonieri români au fost împușcați pe loc, deși mereu caută circumstanțe atenuante și scuze: „și dacă în unele locuri au fost comise abuzuri și încălcări de ordin, fie, cum se zice, să li se ierte acestor oameni!” Oricum, pentru cititor, nu este prea limpede cine să fie iertat. Cei care au împușcat? Cei care au fost împușcați? Dar, încă o dată, este un lucru extraordinar că Hrușciov admite posibilitatea comiterii acestor abuzuri, că el ridică oarecum vălul de peste un tabu. Căci în nicio istorie, nicăieri prin alte memorii și prin alte scrieri din perioada sovietică, dar și din perioada postsovietică, noi n-am întâlnit abordată direct această față a lucrurilor. Și deși

Hrușciov, când depune aceste mărturii, se afla în dizgrație, Hrușciov era Hrușciov, el era un martor ocular veritabil, nu închipuit ori contrafăcut. El era oricum Hrușciov și fusese vreo 10 ani numărul unu în ierarhia de partid și de stat sovietică.

Și ca să putem merge mai departe, să încercăm creionarea câtorva concluzii, cu riscul de a ne repeta. Pentru români, Stalingrad înseamnă Cotul Donului, înseamnă Stepa Calmucă, de la sud-est de Stalingrad, unde se găsea Armata 4, armată care a avut aceeași soartă ca și Armata 3 de la Cotul Donului. Și într-un loc, și în celălalt, acolo a fost pentru români iadul. Se lăsase deja iarna rusească, se instalaseră geruri năprasnice, armata română era precar echipată, nu era pregătită pentru iarnă, era prost înarmată și înzestrată. Hrușciov ne vorbește și de tunuri trase de boi. Românii simțeau aerul de superioritate și de dispreț mascat ori manifest al nemților și, desigur, cum s-a spus și mai sus, mulți din armata română se întrebau ce caută ei acolo, pe Don, pe Volga, spre hotarele Asiei. Așa că după valurile de foc ale artileriei, după asaltul infanteriei, după tăvălugul tancurilor și după vijelia cavaleriei, zgribuliți și înghețați de iarna rusească, încetarea rezistenței și predarea în masă nu trebuie să constituie nici pe departe o surpriză. Apoi, pentru coloanele de prizonieri români a urmat calvarul marșului pe jos, de zeci și sute de kilometri, flămânzi, spre lagărele de prizonieri, lagăre care nici nu existau, acești prizonieri construindu-și, sub amenințarea puștilor și pistoalelor automate, propriile lagăre. Să amintim că la Cotul Donului și în Stepa Calmucă s-a aflat, cu aproximație, cam jumătate din armata română. Câți soldați români au murit în luptă, câți au fost uciși după ce s-au predat, câți au murit în nesfârșitele marșuri, câți au murit în lagăre? Nimeni nu poate da un răspuns apropiat cât de cât de adevăr. În anii de după război, investigațiile și cercetările în această direcție erau aproape imposibile, arhivele militare lipseau în mare măsură. Despre războiul antisovietic se prefera să se vorbească cât mai puțin; să se cerceteze și să se scrie obiectiv, nici pe departe. Războiul antisovietic era zugrăvit ca o pată neagră, cu diferite prilejuri unora li se imputa participarea la el, ca și cum s-ar fi aflat acolo cu de la sine putere.

De-abia în ultimii ani au apărut știri că s-ar fi amenajat niște cimitire, că ar fi avut loc niște manifestări de comemorare, iar mai zilele trecute a putut fi auzită informația că deja poate fi consultată, cred că pe internet, lista de câteva zeci de mii a prizonierilor români, morți în lagărele sovietice. Da, un pas înainte, însă pașii de până acum sunt categoric insuficienți, firavi și debili. Desigur că relațiile reci cu

Min-Chin Tsumg

Federația Rusă reprezintă un impediment în calea desfășurării unor măsuri care să dovedească în mod hotărât că România își cinstește, dacă nu pe eroi, atunci măcar niște victime, victime nevinovate. Căci ce altceva au fost cei de la Cotul Donului și cei din Stepa Calmucă?

La mai mult de 20 de ani de atunci, un ofițer român de la Cotul Donului, care în acele zile se afla în deplasare la niște cursuri și a reușit să rămână în viață și să ajungă în țară, ne mărturisea că încă nu reușise să găsească nici măcar un singur supraviețuitor din regimentul de care aparținea, regiment pe care îl cunoștea foarte bine - un regiment for-

de pomenire pentru odihna sufletului, cu neveste remăritate ș.a.m.d.? Dar poate că unii nu s-au mai întors nu fiindcă nu mai erau în viață, ci fiindcă ei înșiși n-au mai vrut să se reîntoarcă. Să ne reamintim emoționantul film „Floarea-soarelui”, în care Sophia Loren interpretează pe o italiancă, cu bani mulți, desigur, care pleacă în Rusia să dea de urmele soțului dispărut în război prin imensitățile Rusiei și îl descoperă însurat cu o rusoaică.

Readus în 1949 de către Stalin la Moscova, Hrușcirov pătrunde în cercul strâmt al puterii. Din acest cerc strâmt, se va autopropulsa treptat în vârful piramidei. Câteva momente se impune să fie menționate. În dubla calitate de

cum ar fi vrut Hrușcirov. Să amintim că în Polonia, de exemplu, Wladyslaw Gomulka a fost pur și simplu scos din închisoare și pus în fruntea partidului. În România, Dej s-a grăbit să-l lichideze pe Lucrețiu Pătrășcanu.

Multe din afirmațiile lui Hrușcirov au, cum e și firesc, un caracter generalizator; ele se referă la toate țările lagărului socialist sau doar numai la unele dintre ele. Noi însă ne vom limita la cazurile în care este menționată direct ori indirect România și ne vom mulțumi să prezentăm citate mai lungi ori mai scurte, ferindu-ne, pe cât e posibil, de interpretări și comentarii. Uneori interpretările și comentariile ar putea să pară de prisos.

„Când ne-am străduit să punem accentul pe mărirea extracției de petrol, am avut nevoie de instalații de foraj. Noi producem instalații bune, însă instalațiile noastre nici măcar nu puteau fi comparate cu cele americane. În această privință, S.U.A. se aflau cu mult înaintea Uniunii Sovietice. Instalații de foraj excelente se produc și în România. L-am întrebat despre aceasta pe Gheorghiu-Dej. El a început să rădă: «Noi avem, zice el, un anume român în S.U.A., capitalist în industria petrolului. El ne-a ajutat să furăm documentația tehnică americană. Am obținut o instalație românească pe baza documentației americane». Noi am vrut să cumpărăm de la România această documentație. Îi spun lui Gheorghiu-Dej: «Dați-ne această documentație». El: «Luați-o, luați-o...» Însă la români între cuvintele «luați» și «vă vom da» este o distanță foarte mare.

În general însă românii sunt de laudă. Ei au început să dezvolte rapid industria, tot atât de repede au creat gospodării colective, și chiar bune. România, prin cultura ei, se afla mai înainte, mai jos decât alte țări din Europa răsăriteană; acolo, în România, erau, de pildă, mai mulți țărani analfabeți. Dar în pofida acestor fapte, ea s-a ridicat repede. Desigur, românii au condiții naturale mai avantajoase decât o serie de state socialiste. Ei au, printre altele, mult petrol, gaze, păduri, cereale. Alte țări socialiste nu-și asigură propria alimentație, iar românii exportă cereale. Adesea noi ne supărăm pe români că își vând cerealele lumii capitaliste și nu le dau celorlalte țări socialiste. Căci, de pildă, dacă polonezii ar avea cereale în plus, poate că ei ar proceda oarecum mai inteligent decât românii. Ei ar putea să vândă pâine în R.D.G., pentru mărfuri pe valută. Pe de altă parte, fiecare stat vrea să aibă valută și să pătrundă pe piața internațională. De aceea nu trebuie să ne supărăm pe români.”

Să mergem mai departe: „Încă o problemă complexă - cea a cheltuielilor de apărare a lagărului socialist. Se părea că este drept ca ele să fie repartizate

Nicolae Fleissig

mat preponderent din soldați originari din zona orașului Piatra-Neamț.

Dar iată și ceva cu iz anecdotic. În Târgu-Neamț, pe strada Cuza-Vodă, într-un colț, la o întretăiere cu o altă stradă, se afla și după anul 1960 o crâsmă de ultima speță, o „bombă”, cum se mai spunea. Acolo îți puteai pierde și ultimul ban, dar și capul. Oficial, crâșma se numea, mi se pare, „Zori de zi”, dar nimeni nu știa de acest nume. Pentru toți acolo era „Cotu’ Donului” („Cotu’ - fără „l” final; „l” final pierdut, se pare, în lupte); câte oare astfel de „coturi” nu se vor mai fi aflat pe întinsul României?

Dintre prizonierii români care au muncit cu preponderență în exploatarea forestieră, unii s-au mai întors și acasă. Cei care s-au înrolat în diviziile „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan” s-au întors destul de repede. Voluntarii - așa erau numiți - din Divizia „Tudor Vladimirescu” au avut „șansa” să mai și moară în luptele din Ardeal, Ungaria și munții Tatra, din Slovacia. Alții s-au întors mai târziu, prin 1948-1949-1950 și chiar în 1956. Și dintre cei care s-au întors mai târziu, câți oare au avut surpriza să constate că erau socotiți morți, cu slujbe

prim-secretar de partid pe Moscova, dar și în cea de secretar al comitetului central, Hrușcirov orchestrează în decembrie 1949 festivitățile prilejuite de împlinirea de către Stalin a 70 de ani, în toamna lui 1952 susține la Congresul al XIX-lea raportul referitor la statutul partidului, iar în martie 1953 el este președintele comisiei de organizare a funeraliilor lui Stalin. În această calitate, el deschide mitingul funebru din Piața Roșie și dă, pe rând, cuvântul lui Malenkov, Beria și Molotov. Acest trio avea atunci, desigur, puterea supremă. După cum se știe, membrii acestui triumvirat vor fi îndepărtați, tot pe rând, în perioada imediat următoare.

În ceea ce privește România, în anii de până la îndepărtarea de la conducere din octombrie 1964, Hrușcirov a avut de-a face în primul rând cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe care continuu, mai mult sau mai puțin fățiș, a încercat să-l detroneze. Dej a reușit să reziste, omologul lui din alte țări ale lagărului socialist fiind înlăturați de valurile destalinizării. Desigur, în „Memorii”, Hrușcirov se ferește să intre în anumite detalii de culise, mai ales că nu toate schimbările s-au petrecut așa

uniform, să se socotească cât și ce costă, să se țină cont de numărul populației și fiecare să își aducă contribuția. Cred că noi am fi putut reduce atunci cu jumătate cheltuielile Uniunii Sovietice. Dar, în realitate, ce a ieșit? La un moment dat, în cadrul Tratatului de la Varșovia, s-a convenit ce anume și ce țară trebuie să producă și să primească pentru întărirea puterii de apărare. O anumită cantitate de tancuri trebuia să primească România, iar ea trebuia să construiască un anumit număr de vapoare la Marea Neagră. Și iată că ministrul apărării îmi raportează că românii nu fac nimic, că nu-și îndeplinesc obligațiile. Ni se adresează și cehii: «Noi am făcut tancuri pentru români, dar ei nu le cumpără, spun că nu au bani». Eu le spun: «Dar cine are bani în plus ca să-i cheltuiască pe apărare? Nimeni nu are. Aici e o necesitate impusă». Gândirea românilor este foarte simplă: «Ne apără Uniunea Sovietică. Iar pe noi, românii, nu ne atacă nimeni, se tem de U.R.S.S., deci rușii să-și cheltuiască banii pe apărare, iar noi ne vom ridica propriul nivel de trai». Însă lucrul acesta este o abordare incorectă, este cel mai pur naționalism. Din păcate, el se manifestă în relațiile dintre țările socialiste».

Să mergem și mai departe. Abordând problemele teritoriale din Europa, Hrușciov le ignoră pe cele pe care le-ar putea avea Uniunea Sovietică în relațiile cu vecinii ei, ca și cum astfel de dispute teritoriale n-ar exista, ca și cum Uniunea Sovietică s-ar posta complet în afara lor: „În schimb, ungurii au o puternică dispută de graniță cu Iugoslavia. În Iugoslavia trăiesc două milioane de unguri. Ungurii au o dispută și cu românii în chestiunea Transilvaniei. Românii, cu spume la gură, pretind că aceasta este din vechime o provincie românească, iar ungurii spun că Transilvania a fost întotdeauna ungurească, că acolo dominante sunt cultura și limba maghiară, că românii au răsturnat totul cu fundul în sus ca să anihileze de acolo tot ce este unguresc».

Și, în sfârșit, să mergem chiar și mai departe. Însă, de data aceasta, ca să ne apropiem de final și să ne oprim. Cititorul nu trebuie să creadă că Hrușciov apără cu ochii închiși toate acțiunile și faptele sovietice în relațiile cu țările socialiste „frățesti”. Nu, nici pe departe. În cele ce urmează, Hrușciov se va referi, în primul rând, la Republica Populară Chineză, dar apoi lărgeste sfera. Să-l ascultăm: „În timpul lui Stalin a fost încheiat cu China un tratat de exploatare în comun a subsolurilor Sincianului. A fost o greșală, a fost chiar o jignire la adresa chinezilor. În China, mai înainte, au fost și francezi, și englezi, și japonezi, au fost și americani, iar acum ne-am băgat și noi, sovieticii. Era o treabă de neconceput!

Stalin făcuse același lucru în Polonia, în R.D.G., în Bulgaria, în Cehoslovacia, în România. Noi am lichidat mai apoi toate întreprinderile de genul acesta”.

Peste vreo zece pagini, Hrușciov reia problema întreprinderilor și societăților mixte. La noi, în România, e vorba de celebrele de tristă amintire sovromuri. Erau anii când la Moscova nici nu începea bine să plouă, că la București se și deschideau umbrelele. Să-l ascultăm în continuare pe Hrușciov: „În genere consider că formarea întreprinderilor mixte a fost o greșală a lui Stalin. Așa nu trebuia să se procedeze nici cu China, nici cu alte țări frățesti. Astfel de întreprinderi fuseseră înființate de noi mai înainte în toate țările europene de democrație populară. De exemplu, în România, iar românii erau foarte indignați. După moartea lui Stalin noi am desființat toate întreprinderile de acest fel. Înființarea întreprinderilor mixte nu numai că rănea mândria națională; întreprinderile mixte erau într-o oarecare măsură un atentat la resursele naturale ale altui stat. Dacă existența unor astfel de întreprinderi mixte în România sau, să zicem, în Ungaria ar putea fi explicată prin aceea că aceste țări luptaseră împotriva noastră, de partea lui Hitler, în ceea ce privește China nu existau nici măcar astfel de argumente”.

Pentru unele afirmații din „Memorii” (de exemplu, împușcarea prizonierilor de război, aprecierile vădit negative la adresa întreprinderilor mixte), în alte timpuri și în alte circumstanțe, Hrușciov și-ar fi pierdut capul fără prea multe discuții. Dar s-a întâmplat că în linii mari „Memoriile” au produs mare valvă în Occident după ce Hrușciov nu mai era în viață, așa încât el n-a mai putut fi tras la răspundere, ca să folosim o expresie consacrată.

Hrușciov afirmă că românii erau foarte indignați în ceea ce privește sovromurile. Noi ne întrebăm cine anume era indignat, când anume s-a manifestat această indignare, căci, desigur, Hrușciov nu are în vedere masele largi ale poporului, care nu puteau decât să susțoească pe ascuns. Orice vorbă nelalocul ei te putea trimite la canal. Erau indignați oare Gheorghiu-Dej și cei din jurul lui? Cum „foarte indignați” când în cuvântări și în alte articole de propagandă, sovromurile erau proslăvite și binecuvântate, când se tipăreau poeme și ode care se întreceau în exprimarea fericirii care se abătuse asupra poporului român? Dacă indignarea a fost mai târzie, *post-factum*, cu voie de la stăpânire, nu prea e cazul să vorbim de o indignare veritabilă. Indignarea s-a manifestat înainte de moartea ori după moartea lui Stalin?

„Memoriile” lui Hrușciov se încheie brusc pe 5 septembrie 1971. Atunci Hrușciov suferă cel de-al treilea infarct, iar pe 11 septembrie încetează din viață. Ultimul capitol, „Eu nu sunt un judecător”,

capitol dedicat problemelor de cultură, artă și literatură, nu i-a plăcut autorului. După ce a ascultat înregistrarea, a cerut să fie ștearsă și să se facă o nouă înregistrare, care nu a mai avut loc. Iar redactorul în limba rusă a „Memoriilor” încheie afirmând că acest ultim capitol este o dovadă a faptului că Hrușciov își mai schimba aprecierile asupra unor evenimente, că nu întotdeauna era consecvent cu sine însuși.

În zilele noastre, din perspectivă istorică, Hrușciov este acuzat de nostalgiei sistemului sovietic că a fost un gropar al socialismului, un predecesor al lui Gorbaciov în opera perfidă de prăbușire a Uniunii Sovietice. Ceea ce se poate afirma cu tărie este că întreaga mișcare comunistă internațională a primit prin Hrușciov, în mod deliberat ori nu, o lovitură de măciucă, cu atât mai mult cu cât dezvoltările porneau chiar din centrul țării socialismului „victorios” și nu mai puteau fi catalogate ca uneltiri imperia-liste. Avem aici în vedere nu doar Memoriile despre care s-a vorbit în aceste însemnări, ci întreaga activitate desfășurată de Hrușciov și, în mod special, pe cea din cei zece ani în care s-a aflat la conducerea Uniunii Sovietice.

(traducerea citatelor din „Memoriile lui Nikita Hrușciov” aparțin lui Tiberiu Ionescu)

Marko Vuksa

Immanuel Kant: Istoria generală a naturii și teoria cerului. Prefață*

Alexandru Boboc

Am ales un subiect, care, atât prin dificultățile-i intrinseci, cât și în ceea ce privește religia, este de natură să trezească unei mari părți a cititorilor, chiar de la început, o prejudecată dăunătoare. Căci a descoperi structura sistematică (das Systematische), care unește în întreaga întindere a infinității marile verigi ale Creației, precum și a deduce din starea inițială a naturii, prin legi mecanice, formarea corpurilor cerești și originea mișcărilor acestora, o astfel de întreprindere pare să depășească cu mult forțele rațiunii omenești. Pe de altă parte, Religia amenință cu acuze grave orice îndrăzneală de a atribui numai acțiunii naturii o operă în care se întrevede cu adevărat mâna nemijlocită a Ființei supreme și se îngrijește ca în indiscreția unor astfel de considerații să nu se strecoare vreo pledoarie a celor care tăgăduiesc existența lui Dumnezeu. Întrezăresc pe deplin forța tuturor acestor dificultăți, și totuși nu mă las descurajat. Percep întreaga tărie a obstacolelor care-mi stau în cale, și totuși nu renunț. Ca o simplă presupunere, am cutedat să-mi imaginez o călătorie primejdioasă, și zăresc deja contururile noilor ținuturi. Acei care au curajul să ducă mai departe cercetările, le vor atinge, și vor avea satisfacția de a le desemna cu numele lor.

Nu am întreprins acest proiect mai înainte de a mă fi asigurat în privința îndatoririlor pe care ni le pune în față Religia. Zelul meu s-a dedublat, de îndată ce am văzut, la fiecare pas înainte, cum se destramă ceața care, dincolo de tenebrele ei, părea să ascundă monstruo-zități, iar după disiparea ei, a lăsat să apară, în cea mai vie strălucire, măreția Ființei supreme. Fiind încredințat că aceste străduințe nu au nimic reprobabil, aș vrea să prezint, cu toată sinceritatea, obiecțiile pe care, spirite bine intenționate, dar slabe, ar putea să le găsească șocante în planul meu; și sunt gata să le supun severității Areopagului dreptei credințe, cu toată sinceritatea de care este în stare un spirit onest. Apărătorul credinței poate așadar să lase să fie ascultate rațiunile sale.

Dacă sistemul lumii, cu întreaga sa ordine și frumusețe, nu este decât efectul materiei lăsate în seama legilor generale ale propriei mișcări, dacă mecanica oarbă a forțelor naturale poate să facă să se dezvolte din haos o operă atât de minunată,

Alexandru Boboc

și dacă aceasta poate să atingă prin ea însăși o astfel de perfecțiune, atunci dovada existenței unui Creator divin, care se poate deduce din spectacolul frumuseții Universului, își pierde cu totul puterea; natura își este ea însăși suficientă, intervenția divină devine de prisos. Epicur reînvie în creștinism, și astfel o înțelepciune nepioasă pune sub picioarele ei credința, pretinzând că o clarifică într-o nouă lumină.

Chiar dacă aș recunoaște ca întemeiată o astfel de obiecție, convingerea pe care o am despre infailibilitatea adevărilor divine este atât de înrădăcinată în mine, încât consider pe deplin combătut și recuzat prin ea tot ceea ce o contrazice. Căci însăși concordanța pe care o găsesc între sistemul meu și principiile religiei, dă convingerii mele, în fața tuturor dificultăților, o stare de neclintită liniștire (Gelassenheit).

Recunosc întreaga valoare a acelor dovezi, care, din frumusețea și perfecta ordonare a Universului, ajung la adevărarea existenței unui Creator înțelept. Dacă nu-i de refuzat ca îndrăzneală orice convingere, totuși ea trebuie dobândită prin temeieri incontestabile. Dar eu afirm că apărătorii religiei, prin faptul că se servesc într-o proastă modalitate de aceste temeieri, eternizează conflictul cu naturaliștii,

întrucât le oferă, fără a fi necesar, o latură slabă a lucrurilor.

Există obișnuința de a semna și a reliefa în natură armoniile, frumusețea, scopurile lucrurilor și perfecta adaptare a mijloacelor la acestea. Dar din această latură pe de o parte se glorifică natura, pe de altă parte, se încearcă din nou o minimalizare a ei. Acea splendidă ordonare, se zice, îi este străină; lăsată în seama legilor ei generale, ea nu dă la iveală decât dezordine. Armoniile indică intervenția unei mâini străine, care a știut să supună unui plan înțelept ordonat o materie lipsită de orice regularitate. La aceasta trebuie însă să răspund astfel: dacă legile generale de acțiune a materiei constituie doar o consecință din Proiectul suprem, atunci, după toate probabilitățile, ele nu pot să aibă altă destinație decât de a tinde să îndeplinească prin ele însele planul pe care l-a impus Înțelepciunea supremă; dacă lucrurile ar sta altfel, nu ar exista tentația să se creadă că cel puțin materia și legile ei generale ar fi cu totul independente și că Puterea suverană înțeleaptă, care a știut să se servească de aceasta într-un mod atât de înălțător, nu ar fi, fără îndoială, chiar puternică, însă nu infinită, nu suficientă numai prin ea?

Apărătorul religiei crede că, explicând aceste armonii printr-o tendință naturală a materiei, s-ar putea demonstra independența naturii în raport cu Providența. El mărturisește fără ocol că: dacă s-ar putea să se descopere fundamentele naturale ale întregii ordini a Universului, să se ajungă la această ordine numai din proprietățile cele mai generale și esențiale ale materiei, atunci ar fi inutil să se apeleze la o guvernare superioară. Naturalistul socotește că această premisă nu-i de combătut. Dar el, pune în față exemple care dovedesc că fecunditatea legilor generale ale naturii conduce la consecințe frumoase și produce efecte perfect ordonate, care îl pun astfel pe drept credincios în pericol, prin rațiuni care ar putea să devină în mâinile sale, arme invincibile. Vreau să dau, în acest sens, exemple. S-a invocat deja, de multe ori, ca una dintre probele cele mai evidente ale unei Providențe binevoitoare, care veghează asupra oamenilor, faptul că, în zonele cele mai toride, mai ales la vremea când solul este încălzit, este nevoie de acțiunea răcoritoare pe care o aduc brizele mării. Astfel, în Insula Jamaica, de îndată ce Soarele este destul de sus, ca să arunce peste sol arșița cea mai insuportabilă, către orele 9 dimineața începe să se iște din mare un vânt, care suflă din toate părțile asupra pământului;

forța acestui vânt crește odată cu înălțimea Soarelui. În jurul orei 1 după-amiaza, atunci când, firește, este cel mai cald, acest vânt ajunge să fie cel mai puternic, apoi scade puțin câte puțin în același timp cu coborârea Soarelui, astfel încât, către seară domnește calmul, ca și dimineața. Fără această fericită circumstanță, insula ar fi de nelocuit. De aceeași binefacere au parte toate coastele ținuturilor situate în zona toridă. Acestor coaste briza le este cea mai necesară, deoarece ele sunt părțile cele mai joase ale regiunilor uscate, care suportă și cea mai mare arșiță; căci părțile mai înalte ale acestor ținuturi, unde nu ajunge această briză a mării, au mai puțină nevoie de ea, întrucât poziția lor mai ridicată le situează într-o zonă cu aer mai rece. Nu este aceasta ceva admirabil, nu sunt acestea scopuri evidente, care au fost acționate prin mijloace înțelept aplicate? Numai că naturalistul, dimpotrivă, găsește cauzele naturale ale unui astfel de fenomen în proprietățile cele mai generale ale aerului, fără a avea nevoie, să presupună vreo intervenție deosebită. El observă pe drept că această briză a mării ar avea aceleași mișcări periodice chiar și dacă nici un om nu ar locui pe o astfel de insulă, ba chiar că aceasta este rezultatul necesar al proprietăților pe care aerul trebuie să le aibă în mod indispensabil, independent de vreun scop anume, căci aerul este indispensabil pentru creșterea plantelor, anume prin elasticitatea și greutatea lui. Căldura mare a Soarelui ridică echilibrul aerului, rarefiindu-l pe cel care se află deasupra solului și, prin aceasta, forțează aerul mai rece al mării să-și părăsească locul pentru a-1 lăsa pe cel dintâi să intre.

Ce utilitate nu au, în genere, vânturile pentru globul pământesc, și cum se folosește de aceasta spiritul inventiv al omului! Totuși, nu a fost nevoie de niciun fel de alte dispoziții speciale pentru a le produce, decât de această proprietate generală a aerului și a căldurii, care trebuiau să se afle pe pământ independent de orice scop.

Fiți de acord, spune aici *spiritul liber* (Freigeist), că dacă se pot explica formațiunile naturale, chiar și cele a căror utilitate este evidentă, prin legile cele mai generale și cele mai simple, nu mai e nevoie să se recurgă la o intervenție specială a unei înțelepciuni supreme: se văd aici dovezile prin care veți fi surprinși asupra propriilor mărturisiri, întreaga natură, mai ales natura neorganizată, este plină de astfel de dovezi, care ne fac să recunoaștem că materia, constituindu-se ea însăși prin mecanismul propriilor forțe, poate ajunge la o ordine certă în efectele ei și satisface totodată în măsură suficientă regulile armoniei (Wohlanständigkeit). Dacă cineva bine intenționat, care caută să apere cauza religiei, încearcă să conteste această disponibilitate a legilor generale ale naturii, se pune el însuși în

Min-Chin Tumm

încurcătură, și printr-o proastă apărare, dă necredinței prilejul să triumfe.

Dar să vedem cum aceste temeieri, care par mijloace de atac teribile în mâinile adversarilor, pot deveni mai degrabă arme puternice pentru a-i combate. Materia, urmând legile ei generale, sau, cum s-ar spune și altfel, printr-o mecanică oarbă, produce efecte armonioase, care par să conducă la proiectul unei înțelepciuni supreme. Aerul, apa, căldura, considerate în ele însele, dau naștere atât vânturilor și norilor, ploilor și torentelor care umezesc ținuturile, cât și altor efecte binefăcătoare, fără de care natura ar rămâne de plâns, desartă și sterilă. Dar ele nu produc aceste efecte printr-un simplu hazard, sau printr-un accident, care ar putea tot așa ușor să le facă nefavorabile, ci dimpotrivă: vedem că ele sunt îngrădite, prin legile lor naturale, să acționeze în acest fel și nu în altul. și atunci, ce ar fi de gândit despre un astfel de acord minunat în acțiunile lor? Cum ar fi de fapt posibil ca lucruri de naturi diferite să tindă, prin acțiunea lor combinată, să producă asemenea armonii și frumuseți, având ca scop, într-o anumită măsură, și lucruri situate cu totul în afara cercului materiei inerte, anume folosul oamenilor și animalelor, dacă nu s-ar recunoaște o origine comună, anume o Inteligență infinită, în care au fost proiectate proprietățile esențiale ale tuturor lucrurilor? Dacă caracterele lor naturale ar fi necesare în sine și independente, ce hazard uimitor, ori mai degrabă ce imposibilitate ar mai putea face ca ele, împreună cu tendințele lor naturale, să se poată reuni într-o admirabilă concordantă, ca și cum o alegere înțeleaptă ar fi prezidat la unirea lor?

Și acum, încerc să aplic aceste principii la ceea ce eu am întreprins până în prezent. Presupun astfel materia întregului Univers într-o stare de dispersie generală și fac din aceasta un veritabil haos. Consider apoi că substanța acestor elemente

se configurează după legile cunoscute ale *atractivei* și își modifică mișcarea prin *repulsie*. Am satisfacția să văd producându-se din acest haos un întreg bine ordonat, sub acțiunea legilor cunoscute ale mișcării și fără ajutorul vreunei supozitii arbitrare; acest sistem al lumii, este așa de asemănător cu cel pe care îl avem în fața ochilor încât nimic nu mă împiedică să le consider la fel. Această neașteptată desfășurare a ordinii naturii mi-a apărut la început suspectă, deoarece așază o așa de ordonată asamblare pe fundamente atât de simple și primitive. Dar din considerentele de mai înainte am înțeles, în cele din urmă, că o astfel de dezvoltare a naturii nu constituie în sine ceva nemaiauzit, și că, dimpotrivă, aduce cu sine în mod necesar o tendință esențială a ei; și că aceasta este mărturia cea mai clară a dependenței ei de acea Ființă originară, care are în ea însăși sursa tuturor ființelor și a legilor elementare ale acțiunii lor. Această înțelegere dublează încrederea mea în proiectul pe care l-am făcut. Convingerea mea crește la fiecare pas pe care îl pun mai departe, și timiditatea încetează cu totul.

Dar, se va spune, apărarea sistemului tău este în același timp apărarea opiniilor lui Epicur, cu care are cea mai mare asemănare. Nu vreau nicicum să resping orice acord cu acesta. Mulți au devenit atei prin simpla aparență a unor astfel de argumente, care, la o examinare mai exactă ar fi putut trezi o convingere profundă despre existența Ființei supreme. Consecințele pe care un spirit devotat le poate trage din principiile cele mai ireproșabile sunt cel mai adesea mult blamate, și așa a fost situația și cu raționamentele lui Epicur, cu toate că proiectul său ingenios poartă marca unui mare spirit.

Nu aș mai fi astfel în dezacord cu faptul că teoria lui Lucretiu sau teoriile predecesorilor lui, Epicur, Leucip și Democrit, nu ar avea multă asemănare cu ale mele. Ca și acei înțelepți (Weltweisen), eu consider prima stare a naturii în dispersia generală a substanței originare (Urstoffe) a tuturor corpurilor cerești, sau a atomilor, așa cum ei îi numeau pe aceștia. Epicur presupunea o greutate, care forța aceste particule elementare să cadă, și aceasta nu pare a fi foarte diferită de atracția newtoniană, pe care eu o accept; Epicur le conferea și o anumită deviere de la mișcarea rectilinie a căderii lor, cu toate că tocmai în ceea ce privește cauzele acestei devieri și consecințele ei avea ipoteze eronate: această deviere corespunde în oarecare măsură cu schimbarea căderii verticale, pe care noi o deducem din forța de repulsie a particulelor; în fine, vârtejurile, care rezultă din mișcarea perturbată a atomilor, constituie o piesă principală în teoriile lui Leucip și Democrit, și o vom regăsi și în teoria noastră. O așa de mare înrudire cu o doctrină care constituia în Antichitate

adevărata teorie a negării lui Dumnezeu, nu atrage, totuși, după sine, teoria mea în cercul erorilor acesteia. Chiar și în opiniile cele mai lipsite de sens, care au căpătat aprobare în rândurile oamenilor, se poate găsi oricând ceva adevăr. Un principiu fals sau o raționare nefinisată îi conduc pe oameni prin ocolșuri neobservate din pragul adevărului până în abis. Cu toate aceste asemănări, pe care le recunosc, subzistă totuși o deosebire esențială între vechea cosmologie și cea prezentă, ca să putem trage din aceasta consecințele, care îi sunt absolut opuse.

În legătură cu formarea mecanică a Universului, autorii menționați mai sus, deduceau întreaga ordine care se poate percepe în acesta dintr-un anumit hazard, prin care atomii s-au putut întâlni într-un mod atât de fericit încât să constituie un întreg perfect ordonat. Epicur nu s-a sfiit să pretindă că atomii deviază de la mișcarea în linie dreaptă și se pot întâlni unul cu altul fără nicio cauză. Toți filosofii menționați împing această absurditate așa de departe, încât atribuie nașterea tuturor creaturilor tocmai acestei aglomerări oarbe a atomilor și deduc realmente rațiunea din nerațional. În concepția mea, dimpotrivă, eu consider materia supusă unor legi exacte și necesare. Văd cum din întreaga ei descompunere și dispersie se dezvoltă în mod cu totul natural un întreg admirabil ordonat. Aceasta nu are loc printr-un hazard și oricum, ci este în mod necesar consecința proprietăților naturale ale materiei. Prin aceasta nu suntem cumva îndemnați să întrebăm: de ce materia trebuia să asculte tocmai de astfel de legi, ca să se finalizeze într-o așa de minunată ordonare? Nu ar fi posibil oare ca atâtea lucruri, dintre care fiecare, independent de celălalt, are natura sa proprie, să poată de la sine să se determine astfel încât să ia

naștere de aici un întreg perfect ordonat; și dacă se petrece aceasta, nu-i prezintă astfel o dovadă de netăgăduit a comunității primei lor origini, care nu poate să fie decât o Inteligență suverană atotputernică, în care naturile lucrurilor au fost proiectate în vederea combinării lor viitoare?

Materia, care constituie substanța (Urstoff) primordială a tuturor lucrurilor, este legată astfel prin legi determinate, care trebuie să angajeze în mod necesar admirabile combinații. Ea nu are nicidecum libertate să se abată de la acest plan al perfecțiunii. Întrucât se află, astfel, sub o Intenție suverană înțeleaptă, ea trebuia să fi fost pusă în mod necesar în asemenea relații concordante printr-o cauză primă superioară; și tocmai de aceea există un Dumnezeu, pentru că în haos natura însăși nu poate acționa altfel decât prin ordine și regularitate.

Am o părere așa de bună despre judecata dreaptă a celor care vor face acestui proiect onoarea de a-l examina, încât consider ca rațiunile pe care urmează să le expun, chiar dacă ele nu feresc sistemul meu de consecințe dăunătoare, pun cel puțin în afară de îndoială puritatea intențiilor mele. Dacă există totuși persoane animate de un zel malițios, care consideră drept o îndatorire pioasă a vocației lor să dea intențiilor mele cele mai inocente interpretări dăunătoare, sunt astfel sigur că judecata lor va produce asupra celor raționali exact efectul opus celui la care în intenția lor ei se așteptau. În rest, îmi revendic aici dreptul pe care judecățile tuturor timpurilor l-au acordat lui Descartes, atunci când acesta a îndrăznit să explice formarea corpurilor cerești prin legi pur mecanice. Vreau de aceea să citez cu privire la acest punct opiniile autorului *Istoriei generale a lumii*: „Totuși, nu putem proceda altfel decât să credem că tentativa

acestui filosof, care s-a străduit să explice formarea lumii la un moment determinat prin simpla continuare a unei mișcări inițial imprimate materiei dispersate și să reducă această formare la acțiunea unui mic număr de legi simple și generale, nu constituie ceva reprobabil, și nici nu duce la o diminuare a majestății divine, așa cum și-au închipuit unii; sunt de reținut și alte încercări, care de atunci au căutat, cu mai mult succes, să explice această formare pornind de la proprietățile originare și inerente materiei, tinzând prin aceasta să ofere un concept mai elevat despre înfinita sa înțelepciune”.

Am încercat să îndepărtez dificultățile care păreau să afecteze tezele mele din punctul de vedere al religiei. Există și altele, nu mai puțin însemnate, privind scopul însuși pe care mi l-am propus. Dacă este adevărat, se va spune, că Dumnezeu a așezat în forțele naturii o artă ascunsă, în virtutea căreia se poate ajunge de la sine din haos la o perfectă constituție a lumii, atunci cum va fi în stare inteligența omului, care este așa de slabă în cazul obiectelor obișnuite, să cerceteze proprietățile ascunse care au concurat la un astfel de vast proiect? O astfel de întreprindere echivalează cu a spune: *Dați-mi materie, și eu vă voi construi din ea o lume (Gebt mir Materie, ich will euch eine Welt daraus bauen)*. Poate, oare, slăbiciunea vederilor tale, care se rușinează chiar și în fața celor mai neînsemnate lucruri ce parvin zilnic simțurilor tale, să te învețe că este zadarnică tentativa de a vrea să descoperi incomensurabilul și ceea ce s-a petrecut în natură înainte de a fi lumea? Reduc la neant această obiecție, întrucât arăt clar că, dintre toate cercetările care pot fi proiectate în studiul naturii, tocmai cea pe care eu am întreprins-o este aceea în care se poate ajunge cel mai ușor și mai sigur până la origine. Dintre toate temele cercetării naturii niciuna nu a fost soluționată cu mai multă exactitate și certitudine ca aceea a veritabilei constituiri a edificiului lumii (Weltbau) în general, a legilor mișcării și a mecanismului intern al revoluțiilor tuturor planetelor; examinări ca în filosofia naturală newtoniană nu se mai întâlnesc în nicio altă parte a filosofiei: tocmai de aceea, eu afirm că printre toate lucrurile naturii, cărora li se cercetează cauza primă, originea sistemului lumii (Weltsystem) și formarea corpurilor cerești, împreună cu cauzele mișcării acestora, trebuie să fie acelea la fondul cărora sperăm să poată pătrunde mai întâi vederea noastră. Cauza în cazul acestora este ușor de întrezărit. Corpurile cerești sunt mase rotunde, prin urmare de forma cea mai simplă pe care o poate lua un corp căruia i se caută originea. Mișcările lor sunt de asemenea fără amestec. Ele nu sunt altceva decât o continuare liberă a unui impuls imprimat o dată, care devin circulare prin unirea cu atracția corpului către centru. În afară de aceasta, spațiul

Nicolae Fleiszig

În care ele se mișcă este vid, intervalele care le separă unele de altele sunt imens de mari, și totul este dispus astfel pentru a evita amestecul mișcărilor și a face în modul cel mai clar mai ușoară delimitarea acestora unele de altele. Mi se pare că aici s-ar putea spune fără teamă, în adevăratul sens al cuvântului: *Dați-mi materie, și vă voi construi din ea o lume!*, adică, dați-mi materie, și vă voi arăta cum poate să ia naștere o lume. Căci dacă există materie, dotată în esență cu o forță de atracție esențială, atunci nu mai este greu să determinăm acele cauze care puteau să fi contribuit la organizarea sistemului lumii, considerat în ansamblul său. Se știe ce înseamnă faptul că un corp ia o figură sferică, înțelegem de ce este necesar ca sferile liber planând să capete o mișcare circulară în jurul centrului către care ele sunt atrase. Poziția orbitelor unele în raport cu altele, concordanta direcției mișcărilor, excentricitatea, toate pot să fie readuse la cauzele mecanice cele mai simple, și se poate spera cu toată încrederea să le descoperim, ceea ce se poate realiza pe temeiurile cele mai ușoare și cele mai clare. Am putea oare să ne lăudăm la fel, dacă ar fi vorba de plantele cele mai mici sau de o insectă? Am mai fi în stare să spunem: *Dați-mi materie, și vă voi arăta cum poate fi creată o omidă?* Nu am fi opriti aici de la primii pași de ignorarea veritabilelor proprietăți interne ale obiectului și de complicarea organelor așa de variate care îl compun? Nu trebuie astfel să mire faptul că eu îndrăznesc să spun că formarea tuturor corpurilor cerești, cauza mișcărilor acestora, scurt, originea întregii constituții actuale a Universului ar putea deveni mai clară dacă și crearea unei singure verze sau a unei omizi ar putea fi explicată în mod clar și complet prin cauze mecanice.

Nicolae Fleiszig

Acestea sunt rațiunile pe care îmi întemeiez convingerea că partea fizică a științei Universului poate spera să atingă în viitor acea perfecțiune la care Newton a ridicat partea matematică. În afară de legile care guvernează constituția actuală a Universului, nu există, poate, în întreaga cercetare a naturii, altele în stare de astfel de dezvoltări matematice, ca acelea prin care el a luat naștere; și nu mă îndoiesc că mâna unui geometru încercat nu ar avea de cultivat aici un câmp cu adevărat fertil.

După ce am recomandat proiectul cercetării mele primirii binevoitoare a cititorilor, să îmi fie îngăduit să explic pe scurt maniera în care l-am tratat. Prima parte privește un nou sistem al edificiului lumii (Weltgebäude), în general. Domnul *Wright din Durham*, de al cărui tratat am luat cunoștință prin publicația *Freie Urtheilen* de la Hamburg, din anul 1751, mi-a dat, înainte de toate, prilejul de a considera stelele fixe nu ca pe o forfotă dispersată, fără niciun fel de ordine, ci ca pe un sistem, care are cea mai mare asemănare cu un sistem planetar; astfel că, la fel cum în acesta, planetele se află în vecinătatea unui plan comun, tot așa și stelele fixe se apropie pe cât e posibil de un anumit plan, pe care trebuie să ni-l închipuim ca dispus de-a lungul întregului cer, formează prin acumularea foarte densă pe acest plan, acea fâșie luminoasă, care se numește *Calea Lactee*. M-am convins de faptul că Soarele nostru, întrucât această zonă luminată de nenumărați sori are aproape exact direcția unui foarte mare cerc, trebuie să se afle de asemenea foarte aproape de acest mare plan de referință (Beziehungsfäche). Examinând mai îndeaproape cauzele acestei determinări, am găsit ca foarte verosimilă opinia că așa-numitele stele fixe, sau stele stabile ar putea să fie de fapt stele rătăcitoare animate de o mișcare foarte lentă ale unei ordini superioare. Ca o confirmare a acestei idei, care se va găsi expusă la locul ei, în suita gândurilor mele, vreau să trimit aici la o pagină din scrierea Domnului Bradley despre mișcarea stelelor fixe. „Din compararea celor mai bune observații ale noastre de acum cu acelea făcute anterior cu un grad tolerabil de exactitate, rezultă că anumite stele fixe și-au schimbat efectiv poziția una față de alta, dar această schimbare nu pare să provină de la vreo mișcare în sistemul nostru planetar, ci poate fi atribuită numai unei mișcări a stelelor înseși. *Arcturus* pune la îndemână o dovadă puternică despre aceasta. Căci dacă se compară declinația actuală a acesteia cu locul său așa cum acesta a fost determinat atât de *Tycho*, cât și de *Flammstedt*, se va găsi că diferența este mai mare decât aceea care a fost atribuită incertitudinii observațiilor acestora. Avem motiv să presupunem că și alte cazuri de constituție identică ar putea să survină sub numărul mare de stele vizibile, căci pozițiile lor relative puteau să fie modificate

prin diverse cauze. Dacă ne imaginăm că sistemul nostru solar își schimbă locul în raport cu cel al spațiului lumii (Weltraum), atunci această mișcare va trebui, în decursul timpului, să ocazionaze o schimbare aparentă în distanțele unghiulare ale stelelor fixe. și în astfel de caz pozițiile stelelor cele mai apropiate fiind mai afectate decât cele ale stelelor foarte îndepărtate, pozițiile lor relative ar părea să se schimbe, cu toate că stelele înseși rămân în realitate nemișcate. și dacă, dimpotrivă, propriul nostru sistem planetar este în repaos, iar câteva stele în mișcare efectivă, va rezulta, de asemenea, o variație a pozițiilor lor aparente; chiar una cu atât mai mare cu cât aceste stele sunt mai aproape de noi, sau cu cât direcția mișcărilor lor va fi mai rapidă, sau, în fine, cu cât direcția mișcării este mai propice, ca să ni le poată face perceptibile. Întrucât pozițiile stelelor pot să fie schimbate din cauze așa de variate, întrucât se ia în considerare distanța enormă la care sunt situate multe dintre ele, atunci vor fi necesare observațiile multor generații de oameni, pentru a determina legile deplasării aparente chiar și a unei singure stele. Mult mai greu trebuie să fie însă de a stabili legile pentru ansamblul atât de minunat structurat de stele”.

Nu pot să determin exact limitele care separă sistemul meu de cel al Domnului *Wright* și nici în ce puncte am urmat proiectul său ori l-am dus mai departe. Totuși, am avut la îndemână documente de un foarte mare interes, care mi-au permis să mă lărgesc în mod considerabil vederile sale. Am examinat și acea specie de astre nebuloase, la care s-a referit Domnul *Maupertius* în studiul său despre *Figurile astrelor (Gestirne)*”, precum și despre cele care se prezintă sub forma de elipse mai mult sau mai puțin deschise, și m-am convins că acestea nu ar putea fi altceva decât un amestec de numeroase stele fixe. Rotunjimea totdeauna constantă a acestor figuri mi-a dat de înțeles că acolo trebuia să fie grupată în jurul unui centru comun o imensă mulțime de stele, deoarece independente unele de altele, amestecul lor trebuia să se prezinte în forme iregulare, și nu în figurile pe care ni le oferă observația. Am înțeles și faptul că în sistemul în care ele sunt reunite, trebuia să fie turtite pe plan, pentru că ni se prezintă în figuri eliptice, și nu circulare, și lumina lor slabă denotă că se află la o imensă depărtare de noi. Ceea ce eu am dedus din aceste analogii, studiul meu îl va supune judecății imparțiale a cititorului.

În *partea a doua*, care conține proiectul propriu-zis al acestui studiu, încerc să demonstrez, cum s-a format Universul din starea cea mai simplă a naturii numai cu ajutorul legilor mecanice. Dacă îmi pot permite să-i sfătuiesc, pe aceia care se sperie de cutezanța întreprinderii mele, să urmeze o anumită ordine în examinarea cu care vor binevoi să onoreze ideile mele, aș vrea să-i rog să

Min-Chin Turg

parcursă mai întâi capitolul al optulea, care, așa cum sper, le va predispuce spiritul la o judecare cât mai echitabilă a travaliului meu. De fapt, invitând cititorul binevoitor la o examinare a opiniilor mele, nu îmi ascund faptul că ipoteze de acest gen nu sunt privite, în cel mai bun caz, decât ca visuri filosofice; este astfel nevoie de bunăvoință din partea cititorului, ca să se hotărască la un studiu atent al unei istorii pur imaginare a naturii, și să-l urmărească cu răbdare pe autor de-a lungul tuturor ocolșurilor prin care el evită obstacolele ce-i stau în cale, pentru ca, la sfârșit probabil, să se amuze de propria-i credulitate, precum spectatorii din piața londoneză de strigători****. Totuși, mă încumet să mă conving că, dacă cititorul capitolului pregătitor, pe care l-am indicat, va fi convins ca, pe baza unei prezumții atât de probabile, să încerce o astfel de aventură de-a lungul lumii fizice, pe parcursul călătoriei sale el nu va mai întâlni atâtea căi întortocheate și obstacole de netrecut, așa cum a putut să creadă la început.

De fapt, mi-am interzis cu cea mai mare precauție orice intervenție arbitrară. După ce am situat lumea în haosul cel mai simplu, pentru dezvoltarea minunatei ordini a naturii nu am apelat la niciun fel de alte forțe decât la forțele de *atracție* și de *repulsie*, două forțe care sunt ambele la fel de certe, la fel de simple și la fel de originare și generale. Ambele au fost preluate din *Filosofia naturală* newtoniană. Cea dintâi este o lege a naturii de-acum incontestabilă. Pe cea de a doua, căreia probabil teoria lui Newton nu a putut să-i confere același grad de evidentă ca celei dintâi, o preiau aici numai în sensul a ceva pe care nimeni nu-l poate contesta, anume: starea de dispersie extremă a materiei, ca, de exemplu, în starea de vapori. Acestea sunt temeiurile așa de simple, pe care mi-am construit sistemul, în maniera cea mai puțin artificială, fără să născocesc alte consecințe, decât acelea spre care poate să se îndrepte de la sine atenția cititorului.

Să mi se permită, în fine, să dau o scurtă explicație în ceea ce privește valabilitatea și valoarea pe care o atribui acelor propoziții care se prezintă în teoria mea, explicație în lumina căreia aș dori ca

ele să fie examinate în mod echitabil. Se judecă echitabil (billig) un autor după eticheta pe care o imprimă pe produsul său; de aceea, sper că nu se va pretinde de la opiniile exprimate în diferitele părți ale acestui studiu o demonstrație mai riguroasă decât aceea pe care le-am atribuit-o eu însumi potrivit valorii lor. În genere, de la un studiu de acest gen nu se poate pretinde niciodată cea mai mare exactitate geometrică și infailibilitate matematică. Dacă sistemul este fundat pe analogii și concordante, după regulile verosimilității și ale unui mod de gândire corect, atunci el satisface pe deplin toate exigențele impuse de obiectul său. Cred că am atins acest grad de îndemănare profesională (Tüchtigkeit) în câteva părți ale acestui studiu, precum: în teoria sistemelor de stele fixe, în ipoteza privind constituirea nebuloaselor, în proiectul general privind modul mecanic de formare a Universului, în teoria privind inelul lui Saturn, și în încă alte câteva. Câteva părți speciale ale tratării ar putea părea mai puțin probate, ca, de exemplu, determinarea raporturilor excentricității, compararea maselor planetare, deviațiile iregulare ale cometelor, și încă altele.

Dacă, în fine, în cel de-al șaptelea capitol, îmbiat de fecunditatea sistemului și de confortabilitatea subiectului celui mai grandios și mai admirabil, care se poate numai gândi, ghidat constant de firul conducător al analogiei și al unei verosimilități conforme rațiunii, continui să urmăresc cu o oarecare temeritate, cât de departe posibil consecințele construcției mele teoretice; dacă prezint infinitul Creației, formarea de noi lumi și sfârșitul lumilor vechi, spațiul nelimitat al haosului în care puterea formatoare și-a exercitat acțiunea: atunci sper că farmecul încântător al obiectului, și satisfacția pe care o încerc, să văd concordanța unei teorii cu faptele, în toată întinderea ei, până la ultimele consecințe, îmi îngăduie cu atât mai mult să nu o judec după regulile celei mai mari rigurozități geometrice, care nu-și are locul în acest gen de considerații. Apelez la aceeași bunăvoință și cu privire la cea de a treia parte. Se va găsi în aceasta ceva mai mult decât arbitrarul, deși totdeauna însă ceva mai puțin decât indubitabilul.

Note:

* *Allgemein Naturgeschichte und Theorie des Himmels...* in: KANT WERKE, Akademie-Textausgabe, Bd. I: *Vorkritische Schriften* (1747-1756), W. de Gruyter & Co., Berlin 1968, p. 221-236
** I. Theil, § 88.

*** Deoarece nu am avut la îndemână tratatul menționat, intercalez aici ceea ce are legătură cu tema mea dintr-o citare din *Ouvrages diverses* a Domnului Maupertius în *Acta eruditorum*, 1745. „Cel dintâi fenomen îl constituie acela de *pete strălucitoare* (lichte Stellen) pe cer, care au fost numite nebuloase (nebliche Sterne), și care au fost considerate ca un amestec de mici stele. Dar astronomii, cu ajutorul unor lunete excelente, nu le-au considerat decât ca niște ovale mari luminoase de aer, ceva mai luminoase pe cer decât restul particulelor. Huygens a întâlnit ceva asemănător mai întâi în *Orion*; Halley, în *Anglial. Trans.*, sem-nalează șase asemenea nebuloase (Plätzchen): 1. în spada lui Orion; 2. în Săgetător; 2. în Centaur; 4. înaintea piciorului drept al lui Antinous; 5. în Hercules; 6. în Centura Andromedei. Dacă acestea sunt observate printr-un reflector de 8 picioare, se vede că numai una, cea de-a patra poate fi luată drept un amestec de stele; celelalte par numai mari pete alburii, care nu diferă între ele decât prin aceea că unele sunt mai rotunde, iar altele mai ovale. Se pare de asemenea că la cea dintâi, micile stele care se descoperă cu telescopul nu par a fi în stare să-și cauzeze strălucirea albi-cioasă. Halley credea că din aceste fenomene s-ar putea clarifica acel ceva ce părea dificil de înțeles în cartea Genezei, anume că lumina a fost creată înaintea Soarelui. Derham le compară cu niște găuri prin care s-ar întrevedea o altă regiune imensă de lumină, și, poate, bolta cerului. El crede că a putut să observe că stelele, care se văd alături de aceste locșoare ne-ar fi mai aproape decât aceste pete luminoase. La acestea autorul adaugă un catalog al stelelor nebuloase, după Helvetius. Consideră aceste fenomene ca mase mari de lumină, care au fost aplatizate printr-o puternică rotație. Dacă materia din care ele s-au format posedă o forță de strălucire egală cu cea a restului stelelor, ar trebui să fie de o mărime enormă în raport cu a lor, pentru ca, în ciuda depărtării lor mult mai mari, care face vizibilă diminuarea luminii lor, să poată apărea în telescop (Fernglase) cu aceeași mărime și figură. Dacă survin la o mărime aproximativ aceeași ca și a restului de stele fixe, nu ar trebui să fie numai incomparabil mult mai aproape, ci și să aibă o lumină mult mai slabă, căci la o astfel de distanță și mărime aparentă se arată abia ca o licărire. Aceasta ar solicita efortul de a căuta să le deter-minăm paralaxa, în cazul că ele ar avea vreuna. Căci aceia care le contestă aceasta, conchid probabil de la un mic număr de astre observate, la toate celelalte. Micile stele (Sternchen) care se întâlnesc pe aceste pete (Plätzen), ca în *Orion* (sau mai bine în cea a piciorului drept al lui Antinous, care apare ca o stea fixă înconjurată de nebulozitate), dacă ele ar fi aproape de noi, ar fi văzute sau ca proiectate pe discul astrelor, sau ca străbătând prin cea masă la fel ca prin cozile cometelor”.

**** Vidi: Nuvela lui Gelert : Hans Nord.

Constantin Vică: „Căutarea providenței se face acum pe Facebook”

Interviu realizat de **Robert Șerban**

Constantin Vică este lector la Facultatea de Filosofie din București și cercetător la Centrul de Cercetare în Etică Aplicată. Este doctor în filosofie al Universității din București, cu o teză de filosofie practică în domeniul internetului și al tehnologiei web. Activitatea sa s-a concentrat asupra aspectelor etice ale proprietății intelectuale, eticii și politicii noilor tehnologii, diverselor problematice de etică aplicată, precum și dezvoltării noilor media în contextul comunicării interculturale. Este autorul a două cărți de poezie.

Robert Șerban

Robert Șerban: Alvin Toffler își imagina omul viitorului ca având un trup mic, atrofiat, datorat sedentarismului, dar un cap mare-mare, „grație” lucrului la computer. Tu cum îți imaginezi că va arăta omul peste 1.000 de ani?

Constantin Vică: Cred că vom rămâne doar cu imaginația, pentru că în acest mileniu sunt șanse foarte mari ca specia noastră să dispară. Planeta aceasta ne ține cu greu, și noi contribuim activ la sabotarea existenței pe Pământ. Distrugem ecosisteme și credem că natura e doar un instrument. Un alt scenariu care implică riscul existențial, al dispariției noastre, este cel în care Inteligențele Artificiale preiau puterea, și oamenii devin, vorba glumei cu matematicienii, în plus. Deja vedem, iar acesta nu e doar un scenariu de viitor, oameni care se ameliorează biotehnologic, se cyborgizează prin implanturi sau extensii electronice, într-un cuvânt, se post-umanizează. Cât de curând interfețele om-computer vor fi produse de piață, exoscheletul va fi purtat de oricine, copiii se vor edita genetic înainte de a-i „publica” pe lume. Acesta este destinul omului: să se facă. Până când, destul de probabil, se va desface până la neființă.

R.Ș.: Este computerul mai mult decât un instrument? Trebuie ca el să fie mai mult decât asta?

C.V.: Da, computerul este modul în care omenirea dă seama de propria-i finitudine încercând să o depășească. El este filosofia minții și acțiunii umane în operă, pusă în fapt, în act, așa cum

ne-am priceput, de la informaticieni, ingineri, lingviști, statisticieni, la psihologi și filosofi. Că le folosim și-n viața de zi cu zi este doar o întâmplare, ceva contingent. Modelul abstract al unei mașini universale, care, totuși, nu poate da seama de ea însăși, a fost încercarea noastră, începută încă din zorii primelor automate, visate de Aristotel și ironizate de Descartes, de a înțelege „computația” fundamentală a naturii și cum aceasta a dat naștere, prin creșterea complexității, conștiinței. Computerul, ca instrument al activității cotidiene, este banal. Dar, ca obiect al gândirii care, astfel, se gândește pe sine (deocamdată cu un succes moderat), este o revoluție. Nu faptul că acum, prin computere, noii cârmaci, *kybernetes*, conduc lumea cu o voință algoritmică demnă de cauze mai bune, ci posibilitatea de a descoperi cine suntem noi, mașinăriile biologice cu cogniție superioară, și care e natura universului nostru este ceea ce trebuie urmărit.

R.Ș.: La finalul Forumului Economic Mondial de acum doi ani, de la Davos, Eric Schmidt, președintele executiv al Google, a afirmat că internetul va dispărea. Vor apărea, în schimb, spunea el, încăperile dinamice, unde omul poate interacționa inteligent, nu doar mecanic, cu lucrurile de acolo. Să îl credem, să nu? Ce se mai aude dinspre zona asta?

C.V.: Internetul, ca rețea de rețele, nu are cum să dispară lăsând loc doar Realității Virtuale. Fără această infrastructură - de la cabluri și routere, la

servere și protocoale - nimic nu ar fi posibil pe straturile superioare - cum sunt world wide web-ul, aplicațiile de mobil, jocurile online sau protocolul BitTorrent. Schimdt, ca orice exponent al teho-optimismului și salvaționismului digital, e profetul unei lumi în și din care compania Google (și nu numai) va scoate profit. O lume în care, precum cei din mitul peșterii platoniciene, vom fi prinși de picioare și de grumaz, obligați să privim doar înainte. O lume a umbrelor strălucitoare, în care informația capătă reprezentarea cea mai intuitivă și lasă iluzia înțelegerii. Inteligența ambientală și guvernarea algoritmică, realitatea augmentată și virtuală participă împreună la o nouă luare în posesie. De data aceasta nu mai sunt teritoriile de peste mări, ci oamenii, toți cei care, din utilizatori, au devenit marfă. Imersiunea în lumi virtuale și automatizarea deciziilor și muncii prin învățare statistică (căci, deocamdată, Inteligența Artificială nu e mai mult de-atât) par a forma textura noii lumi, cea visată de gigantul digitali, state și alte entități deopotrivă. Clasa post-muncitoare a ajuns în paradisul artificial - ce poate fi mai frumos?

R.Ș.: Citesc destul de des despre „sfârșitul filosofiei”. Cât de serioasă este această sintagmă, din perspectiva ta, de universitar la Filosofie?

C.V.: Această sintagmă a „furat” mințile oamenilor care chiar credeau că după căderea comunismului în Europa de Est și URSS vom trăi uni- sau post-ideologic, suspendați în timpul unui libe-

ralism al societății deschise. Mie, dimpotrivă, îmi pare că ritmul istoriei se înteteste, în sensul unor lupte (care nu mai sunt ale emancipării, ci ale unor noi sau renăscute forme de dominație și opresiune), clivaje și „blocalizări” sociale și culturale. Asistăm la o mișcare centrifugă care angrenează, tot în termeni hegelieni, „spectacolul schimbărilor și întâmplărilor” lumii, iar internetul și *social media* sunt aici să accelereze fracturile. Dincolo de spectacol nu e nimic, iar căutarea providenței se face acum pe Facebook.

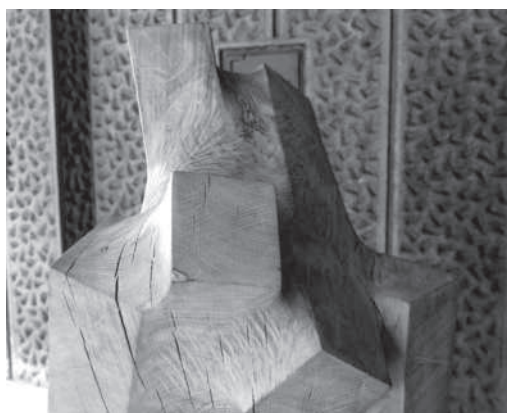
R.S.: *Corectitudinea politică a separat lumea în două tabere: cea care consideră că acest fenomen este o „religie” marxistă, care ne va distruge civilizația, și cea care consideră că ea este un pas firesc și hotărât în civilizație. Cert e că în numele corectitudinii politice s-a ajuns să se ceară și să se și accepte lucruri cel puțin stranii. Scoatem Baltagul, cu tot cu Vitoria Lipan a lui, din manuale, fiindcă nu-i corect politic, sau îl mai... ascuțim nițel?*

C.V.: Îl ascuțim și-l punem să taie desişul răspunsurilor gata primite. Corectitudinea politică are câteva justificări greu de respins: e nevoie de recunoașterea Celuilalt în autenticitatea biografiei sale pentru a ne recunoaște pe noi și e nevoie de respectul pentru persoane pentru a da condițiile de posibilitate unei lumi morale. Dar, în același timp, politicile care se nasc în numele ei trebuie să fie supuse unor dezbateri critice. E o discuție a cazurilor particulare, cred, și nu una care să poată fi făcută în sensul universalizării unor norme. Universală trebuie să fie grija și atenția pentru Ceilalți, mai ales față de cei vulnerabili sau marginalizați, să fie recunoașterea lor ca egali, ca scopuri întrupate, dar particulară este fiecare situație când discursul se normează. Zic să nu scoatem *Baltagul* din manuale, mai bine scoatem manualele cu totul.

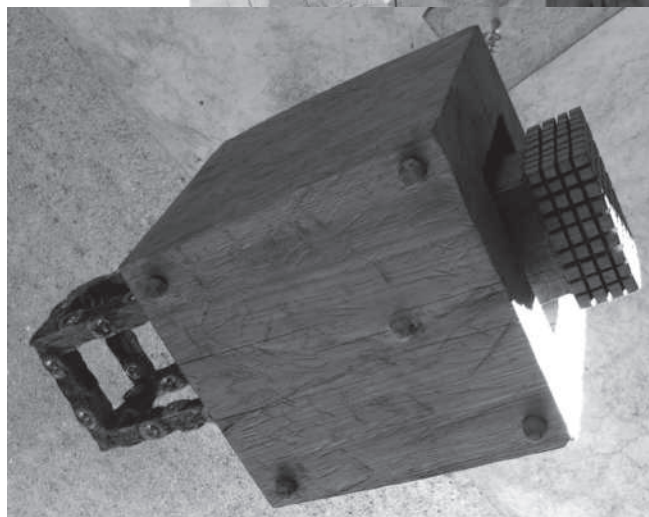
R.S.: *Te joci pe computer?*

C.V.: Mă joc rar și prefer consolele Playstation sau Wii. De curând mi-a revenit pofta pentru jocurile „cu bătaie”, cum ar fi *Street Fighter*, *Injustice* sau *Mortal Kombat*, dar și pentru cele „cu mașini”, de genul *Rocket League*. Poate e o regresie, poate o regenerare. Călătoresc uneori nostalgic către jocurile anilor '80 și '90, cu grafica aceea în care fiecare pixel avea în el viață. Aș rejuca *GTA Vice City*. Mai joc uneori pe tabletă sau mobil, provocat de colegi și, de obicei, pierd. M-am apucat de *EVE Online*, de la întrebarea ta.

R.S.: *Ești scriitor la bază. Care e cea mai ciudată întâmplare a ta legată de lumea computerelor și a internetului?*

Min-Chin Tumm

Nicolae Fleissig

C.V.: Cea mai ciudată întâmplare a fost când am visat Wikipedia.

R.S.: *Dacă ai avea un copil, ce e atât de fascinat de computer, încât riscă să îl vrăjească definitiv și să-l fure realității, care ar fi decalogul pe care tu, ca părinte responsabil și ca om care știe foarte bine ce e cu „scula” asta, i l-ai transmite fiului tău.*

C.V.: 1. 0 și 1 sunt Dumnezeuul acestui computer și nimic în afara lor nu există (cel puțin până îți cumpără tata unul nou, cuantic).

2. Să nu te minunezi în fața proiecțiilor virtuale, căci nimic din ele nu este așa, chiar dacă experiența ta poate fi una reală.

3. Să nu râzi de linia de comandă și de liniile de cod, căci acolo este puterea pe care n-o ai (încă - doar n-o să ajungi la clasa de filologie).

4. Amintește-ți de ziua de odihnă, joacă-te acum, că duminică nu vei avea voie.

5. Cinsteste pe Alan Turing și Ada Lovelace, că fără ei te jucai tot cu mama și cu tatăl tău sau cu alții copii prin fața blocului.

6. Să nu ucizi NPC! (Non-player character/personaj non-jucător, figurant - asta dacă citește și altcineva poruncile, vreun imigrant digital)

7. Să nu trimiți nuduri sau orice imagini și snapchaturi dubioase cu tine, care pot fi răspândite online.

8. Să nu lași nimic necriptat și să nu fii pirat fără VPN.

9. Să nu dai tag aiurea oamenilor online, să nu comentezi emoțional, să nu faci meme proaste.

10. Dorește-ți ca aproapele tău să mai fie om.

Constantin Vică

Intelligence nu înseamnă inteligență?

Daniel Pocovnicu

Așa începe să funcționeze mecanismul negării plauzibile: oare ce a vrut să spună autorul cu asemenea titlu? Nu-i vine să creadă că cineva s-ar putea îndoi de corespondența intuitivă a celor doi termeni? Ori exprimă convingerea corelației sensurilor într-o întrebare închisă ce sugerează, manipulator, un răspuns ferm și convenabil: ba da?

Sau, de-a dreptul incredibil, îndrăznește să aibă îndoieli cu privire la deplina corespondență a traducerii? Fiindcă un eventual răspuns negativ ar putea fi indiciul unei neîncrederi ostile, al unei adversități abia ascunse, dacă nu chiar al unei dușmării evidente față de termenul împrumutat din idiomul globalizării?

Odinioară, jocul revelării și al ocultării constituia un privilegiu al umanului, capabil să-și modifice precaut comportamentul pentru evitarea recunoașterii¹. Mai târziu, viclenia, înșelătoria, simularea au fost semnalate a se produce la scară mare în toată lumea animală².

Dar „secretul înțeleș ca o tănuire conștientă voită”³ ne-a singularizat categoric, ascunzând adevărul sub masca minciunii, pe care o răscumpără un înțeleș superior supraviețuirii individuale. Adică suntem umani și atunci când sacrificăm adevărul personal binelui comun, și când ascundem, după jertfa aceasta, noi egoisme, tot mai elaborate.

Astfel se organizează cunoașterea anticipativă a celui alt din analiza faptelor lui amenințătoare pentru existența, ființa noastră. Conștientă că predicția repre-

zintă o primejdioasă îndeletnicire, vulnerabilă la mirajului utopiilor și amenințată continuu cu rătăcirea încrederii de sine.

Dar să revenim la îndoiala inaugurală: *Intelligence* nu înseamnă *inteligență*? În pofida diversiunii retorice a unui preambul ocolitor, răspunsul rămâne a fi direct: nu! Fiindcă termenul *intelligence* a fost preluat din limba engleză în accepțiunea strict militară, de informație privitoare la inamic sau teritoriu și agenție calificată să colecteze astfel de informații, desemnată, în Marea Britanie, drept *Intelligence Service*.

Terminologia anglo-saxonă distinge două niveluri de *intelligence*: strategic, necesar elaborării politicii și planificării militare de interes național și internațional, respectiv tactic, destinat conducerii militare operaționale. Obiectivul lor major este asigurarea elementelor cognitive esențiale cu privire la puterile străine, forțele armate, țintele și mediile fizice, de importanță vitală pentru acuratețea și oportunitatea deciziei responsabililor politici și militari⁴.

Răspunsul acesta, deși limpede, deschide calea unor interogații surprinzătoare, în spații incomode de manevră ale rațiunii contaminate de negare plauzibilă: când și de ce am angajat asemenea împrumut terminologic? Nu avea *intelligence service* un corespondent satisfăcător în românescul *serviciu de informații*?

Sunt întrebări inaugurale pentru îndoieli și dezbateri, ce impun re poziționări iscusite între real, adevăr, implicit, verosimil, plauzibil, posibil, probabil,

Marko Vuksa

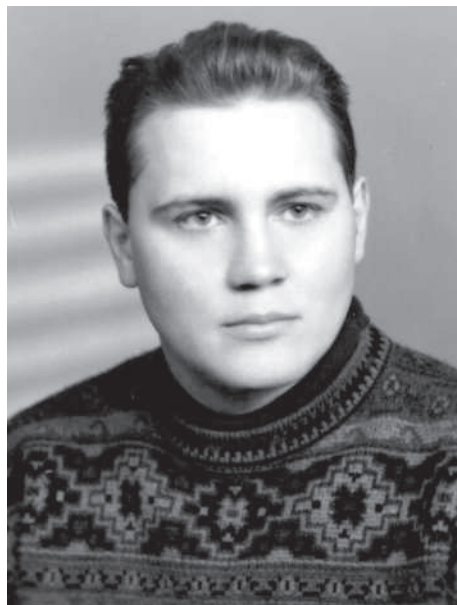
omis, fictiv, fals, mincinos, dar și între rațiune de stat, restricționare a informației și secret.

Astfel privind, devine plauzibil ca, în pofida lustrului birocratic al unor termeni globalizați în instituții (inter)continentale cu relevanță strategică, mentalul colectiv să fi conservat convingerea intimă, discretă, chiar și secretă, că, indiferent de opinia teoreticienilor și a profesioniștilor, *intelligence* rămâne dator vândut sensului prim de *inteligență*.

Fiindcă simțul comun și-a păstrat credința în misiunea statului de înarmare cu mai multă luciditate decât forța de care dispune, spre a avea câștig de cauză într-un climat de securitate concurențială, dominat de riscuri, amenințări și pericole complexe, confuze, difuze.

E nevoia de încredere a cetățeanului în autoritatea care îl reprezintă, întortocheată suspiciune minată de paradoxală bună-credință - ce nu vrea să piară - că cineva încă îi poartă grija. Undeva, într-un spațiu invidiat, detestat, admirat și abia temut, al bănuielii sistemice.

Ipoteza nu poate fi decât neașă, fiindcă limba română, spre deosebire de engleză, a disociat mai clar între *inteligență* și *informație*. Elocventă este, de aceea, tentativa profesorului Cristian Troncotă, istoric al serviciilor secrete, de a impune sintagma „serviciu de

Daniel Pocovnicu

intelență” în discursul public al unui moment dat.

Cuvânt stindard sau concept de încercare?

Termenul *intelligence* și-a început cariera publică românească după 2000, semnal al alinierii României la doctrina de securitate a țărilor cu democrație consolidată de apartenență euroatlantică. Exigentele profesionale de reformare, adecvare la contextul zonal de securitate și integrare euroatlantică a serviciilor românești de informații impuneau adoptarea sa pentru „asigurarea unei minime interoperabilități intelectuale cu celelalte servicii de informații din Occident”, direcție prioritară de acțiune⁵.

Caracterul mai cuprinzător al cuvântului din engleză, comparativ cu termenii autohtoni „informații” și „servicii de informații”, era fundamentat pe valențele îmbogățite ale definiției împrumutate din literatura americană de specialitate: „cunoașterea, organizările și activitățile care rezultă prin: culegerea, analiza, producția, diseminarea și exploatarea specializată a informațiilor referitoare la orice alt guvern, grup politic, partid, mișcare sau organizații militare sau paramilitare care se crede că ar putea avea vreo influență asupra securității țării respective; neutralizarea sau contracararea unor activități similare din partea unor alte guverne, grupuri sau mișcări; acțiunile acoperite întreprinse pentru a schimba comportamentul sau chiar componenta unor astfel de guverne sau grupări”⁶.

În adaptare la hipercomplexitate, conceptul deschide alte întrebări și contexte, în reflectarea noii paradigme de intelligence, aplicabilă după momentul 11 septembrie 2001. Astfel, viziunea relativ uzuală asupra actorului statal ostil în calitate de vector tipic de insecuritate națională era pusă la încercare de însuși impactul și semnalul public al globalizării fenomenului terorist. Noua perspectivă se adecva din mers realității în care actori de insecuritate statală, zonală, regională se organizau prin exploatarea mecanismelor globalizării, speculate cu eficiență virală.

Totuși, o observație a experiențelor traumatizante din 11 septembrie 2001 a fost omisă: decalajul dintre vulnerabilitatea concretă, măsurabilă, a individului în comunitatea nemijlocitei sale apartenențe, și rezistența structurii macrosociale organizate instituțional, protejată de legea numerelor mari și consolidată prin propaganda camuflată în comunicare publică. America a supraviețuit, în timp ce câteva mii de oameni au căzut sub stindardul convingător al valorii forte de libertate.

Un asemenea adevăr nevralgic dur și pentru România de azi: securitatea individuală nu sporește simultan și direct proporțional cu cea statală, eurocomunitară sau nord-atlantică, în pofida falselor percepții democratice. Securitatea individului rămâne un produs de consumat, asemenea șampaniei destinate clasei muncitoare de altădată, prin reprezentanți. E socială dar prea puțin politică spre a avea relevanță strategică sau tactică. Poate nu destul de socială încă spre a deschide dilema medierii între libertate și solidaritate, prin vreun orășel ce s-ar putea numi, întâmplător, Caracal.

Citit printre rânduri, cel mai important aspect al racordării la contextul euroatlantic de securitate privea climatul politic ce trebuia furnizat în sprijinul activității profesionale de intelligence: o „*bună guvernare*”, datoare să asigure atât controlul democratic, cât și obiectivitatea, care, potrivit spiritului anglosaxon, presupune informarea deciziona-

Nicolae Fleissig

rilor și cu privire la realitățile mai puțin comode sau convenabile⁷.

Adoptarea programatică a termenului *intelligence* dobânda o semnificație pronunțat simbolică, politică, de certificare a subscrierii la principiul democratic prin care domeniul de forță al producerii securității vira spre procesul intelectual-cognitiv de susținere și consolidare informațională a deciziei politice. Astfel, legitimitatea procesului se raporta mai strict la mecanismul reprezentării democratice pe care se sprijină, înainte de orice, decidentului desemnat „*beneficiar*” al produsului informațional.

În extremis, necesitatea înscrierii în noua paradigmă de intelligence putea fi decriptată până și în opiniile ultimului șef al Securității din epoca ceaușistă, generalul Iulian Vlad, formulate la

cincisprezece ani de la momentul decembrie 1989, când relua problema legitimității politice a acțiunilor din epocă ale Departamentului Securității Statului. Diagnostic pentru o anumită sensibilitate specifică deja epocii e pericolul pe care îl definea ca planând asupra instituției de informații a defunctului regim: „*Controlul partidului asupra Securității se exercita direct de Nicolae Ceausescu prin aparatul de partid, iar din punct de vedere instituțional, Securitatea se transforma din autoritate în aparat.*”⁸

Despre nevoia de intelligence social

Un instrument, am zice noi azi, un *organon politikon*, în care *politikon* rămâne în continuare a se traduce greșit drept *politic* mai degrabă decât *social*, cu accent pe violența legitimă, nicidecum pe domnia legii aplicate *rezonabil*, potrivit unui concept propus de filosofia politică.

Ne legitimează prezentul a afirma că organizația de intelligence s-a eliberat definitiv și irevocabil de pericolele subordonării politice? Un răspuns adecvat ar necesita paginile unei cărți întregi. Subiectul ar putea fi deschis cu evocarea frustrării foștilor ofițeri de securitate, tratați ca unici responsabili pentru faptele reprobabile ale unui regim dictatorial, specializat pervers în identificare propagandistică cu țara și poporul.

Iar cum țaful ispășitor fusese stabilit, responsabilul principal s-a camuflat în secretul lui Polichinelle. Tot un fel de negare plauzibilă. E nevoie de exercițiul simplei observații: ce arhive au fost făcute publice și care nu? În pofida tuturor dificultăților și tergiversărilor reclamate, fondurile documentare secrete ale serviciilor de informații ale

statului comunist au fost puse la dispoziție spre analiză publică și studiu istoriografic, în timp ce arhivele CC al PCR au devenit inaccesibile până și pentru foștii demnitari de prim rang dinainte și de după 1989⁹.

Asemenea lecție traumatizantă a istoriei induce morala poziționării neutre a *intelligence* între politic și social. Ceea ce nu e defel simplu. Reflexul identificării țapului ispășitor cu organizația de *intelligence* nu dispare cu una cu două. În definitiv, este entitatea ce deține monopolul secretului, al subversiunii despre care se uită prea ușor că-și datorează legitimitatea puterii politice și reprezentării ei sociale în logica parlamentară.

De altfel, ne aflăm încă în proces de definire a locului geometric concret al organizației între controlul democratic și asigurarea obiectivității. Limitele intervalului care, uneori, se resping. Expertiza secretului, grila preferabilă de receptare socială a organizației de *intelligence*, a împins prea ades o activitate atât de importantă pentru întreaga societate în penumbra monopolului politic al destinatarului exclusiv strategic al informației.

Cum republica e bazată pe decizie socială organizată electoral, ce creditează temporar autoritatea politică, instituirea unui mecanism legitim de *intelligence* social obligă la atenuarea decalajului informațional între cetățean și putere, atestat de faptul că majoritatea hotărăște prea rar și lasă prea mult din monopolul acțiunii strategice celor puțini.

Iată de unde tentația elitelor politice de a face din actul guvernării mai degrabă un privilegiu decât responsabilitate, în absența unui proces aprofundat de comuni-care socială și politică, în cadrul căruia aleșii să dea seamă aplicat și responsabil în fața alegătorilor care le-au delegat temporar reprezentarea.

Această lipsă de comunicare ar putea explica, în primă instanță, conturarea sintagmei *statul paralel*, cu accent pe ermetismul lenticular al unui mediu vizitat prea lesne de autosuficiență. La organizarea acestei percepții ar trebui să participe o *societate perpendiculară*, un organism public civil capabil să opereze coerent și transversal față de paralelismele vieții sociale. Adică solidar cu reconstrucția interesului public, axat pe o nouă transparență informațională, deschisă libertății de analiză, decizie și exprimare rațională.

Pentru o cultură strategică

Iată de ce educația și cultura, ca forme de sistematizare pragmatică, etică, igienică a informației sociale, ar trebui să concureze orice fascinație a mediului ocult, al cărui ermetism supe-

Min-Chin Tung

rior mizează exclusiv pe beneficiile puterii, nu pe impermeabilitate la populism și vulgarizare disprețuitoare a cunoașterii reale.

Așa argumentează, în orice caz, un specialist în *intelligence*, Tom Nichols (Thomas M. Nichols), profesor de securitate națională la US Naval War College, fost consilier al Senatului SUA și autor al mai multor volume despre politica externă a SUA și securitatea internațională. În volumul *Sfârșitul competenței: discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale*¹⁰, autorul american inventariază aplicat și respinge argumentat un mod inedit de consum „democratic” al informației. Acesta generează o rezistență cvasigeneralizată a americanului mediu la competență (sinteză individuală de educație, talent, experiență și atestare profesională), concretizată într-o reacție agresivă și narcisistă de poziționare arogantă în eroare, cu efect imediat de blocare a comunicării sociale.

Sindromul e vizibil și în viața românului, dificultatea dialogului, accentuată de falsele pretenții la inteligență ale mediocrității, fiind încurajată de dogma comunicării cu orice preț, redusă frecvent, în mod ironic, la ce s-ar putea numi *regula celui mai mic numitor comun*, aplicabilă interacțiunii sociale.

Potrivit acestei reguli, decalajul abilităților de comunicare ale partenerilor de dialog obligă la preferința pentru cel mai puțin evoluat și performant limbaj disponibil în realizarea interacțiunii. Strada oferă azi exemplul tipic de manifestare a reducerii egalizatoare, prin tentativele de impunere în dezbateră publică a inconsistenței și impreciziei accentuate și răuvoitoare. De aici ar putea proveni cauzalitatea violenței sociale ca vocabular comun al democrației

ezitante, tot mai activ în sesiunile frecvente de împușcături din America sau în revolta stradală cotidiană a vestelor galbene din Franța.

E posibil ca începuturile acestui fenomen de refuz al cunoașterii tradiționale, al competenței și comunicării raționale să fi fost semnalate acum mai bine de o sută de ani, în simptomele flaubertianului bovarism, „*puterea acordată omului de a se concepe altul decât este*”¹¹, în decalajul dintre cât oferă și cât primește un individ din beneficiile culturii și civilizației umane¹².

Titlul original în limba engleză al lucrării lui Tom Nichols este *The Death of Expertise: the Campaign against Established Knowledge and Why It Matters*. Așadar, *moartea competenței*, tradusă în românește drept *sfârșitul competenței*, formulare deopotrivă șocantă și adecvată funcționării retorice pe piața culturii de largă audiență.

Deși, mai adecvat la realitatea prezentată ar fi fost, poate, *retragerea competenței*, după cum argumentează însuși autorul în preambul, unde surprinde reacția de închidere, de introversie socială accentuată a mediilor intelectuale, a oamenilor de știință, reflectată într-un narcisism argotic al limbajelor profesionale hiperspecializate. Competența devine, astfel, pretext de distanțare socială abruptă între mase tot mai dezinteresate de cunoaștere și elite refugiate în nișa competenței fără consecințe practice, ecou public sau beneficiu colectiv.

Tom Nichols trage semnalul îngrijorării provocate de renunțarea la principii și argumente în dezbateră: „*Cunoștințele de bază ale americanului de mijloc sunt la un nivel atât de scăzut, încât au trecut de pragul „neinformat”, l-au depășit și pe cel de „informat greșit”,*

iar acum sunt în cădere liberă spre “în eroare într-un mod agresiv”. Ce se reflectă într-un imediat refuz al învățării, al renunțării la rețuta consolidată aiuritor cu false convingeri¹³.

Aroganța nejustificată dar furioasă a mediocrității în expansiune galopantă nu tolerează nicio referință oricât de aluzivă la inegalitate¹⁴. Iar totul pare a porni de la un raționament abuziv, prin care egalitatea drepturilor politice ale cetățenilor este extinsă fără temei asupra corectitudinii tuturor opiniilor¹⁵: „*trăim într-o lume post-industrială orientată spre informație, în care toți cetățenii se cred experți în orice*”¹⁶.

Nimeni nu mai vrea sau nu mai poate să înțeleagă că libertatea de expresie nu înseamnă nicidecum egalitatea opiniilor tuturor despre tot. Mitului maladiv al egalității îi cade pradă nu doar opinia, ci, oarecum previzibil, însăși inteligența, devenită subiect al unei convingeri absolut iraționale că toți oamenii sunt la fel de deștepți. Și că, prin urmare, educația și-a pierdut orice sens, a devenit lipsită de alt interes decât cel imediat, al obținerii unei diplome, care să ofere drept de practică, punct terminus al greu acceptatului compromis cu efortul învățării¹⁷.

Tom Nichols detectează în acest dispreț față de educație și competență conștiința agresivă a individului mediocru obișnuit să se servească de inteligența și expertiza cunoscătorilor ca de un simplu instrument¹⁸. Un fel de robot, s-ar zice, al cărui singur defect manifest e

că dispune de orgoliu intelectual, într-o majoritate oricum foarte mândră că știe aproape totul despre mai nimic și câte ceva din aproape orice.

Dimensiunea aceasta bovarică, surprinsă la anul de grație 1905, însemna un decalaj tot mai greu de acoperit între tezaurul de cunoaștere al civilizației omenesti și limitele staționare ale mediocrității: „*Posedând rezultatele săvârșite pe parcursul unei îndelungi generații de geniul celor mai buni reprezentanți ai săi, unii din cei mai mediocri dintre ultimii veniți se păcălesc asupra propriei lor valori; ei se împăunează, ca de-un merit individual, cu toate cuceririle intelectuale datorate elitei speciei, de care beneficiază în virtutea unui privilegiu comun întregii Umanități.*”¹⁹

Între timp, omul acesta răzgâiat s-a convins nu numai că nu vrea un asemenea bagaj, ce l-ar doborî dintr-un început, ci că nu merită efortul. Oricum „simțul de orientare” îl recomandă ca învingător automat în viață și societate, în disprețul celor mai puțin „descurcări”, supuși tradiționalului ritual, îndelungat și obositor, al muncii și studiului. De aceea, șmecheria, ipostază umanizată a vicleniei animale, a surclasat net, în preferințele publicului larg, competența, talentul, experiența, știința de carte.

Ceea ce diferențiază șmecherul de om este absența lucidității despre lipsa de măsură a imaginii de sine, a conștiinței ce obligă la acoperire prin fapte a spațiului gol dintre iluzie și realitate, trasat de *unghiul bovaric*, ce

măsoară devierea existentă în om între iluzia despre sine și realitatea sinelui, între ceea ce este și ceea ce crede el că este²⁰.

Ca analist de intelligence, Tom Nichols sistematizează cauzele acestei crizei a vieții publice americane, departajate între cele specifice naturii umane, cele etno-culturale și cele caracteristice epocii²¹. Prima constă în ruptura în adâncime între idealul profesional și științific al competenței și pseudovalorile impuse de mitul egalității democratice, ce tinde să echivaleze în mod abuziv opinia personală a individului cu părerea autorizată a expertului.

Autorul face apel la instrumentarul specific analizei de informații pentru a demonstra că biasul de confirmare, tendința de a accepta cu precădere argumentele ce confirmă credințe deja consolidate, e un risc major deopotrivă pentru gândirea comună și pentru cea specializată în evaluarea riscurilor strategice. De altfel, una din primele preocupări ale profesionistului în intelligence este aceea de a conștientiza pe cât posibil prejudecățile, preconcepțiile și supozițiile ce îi filtrează din principiu modul de operare al gândirii care întreprinde orice demers sistematic de analiză.

Iată cum cartea lui Tom Nichols poate fi citită de specialiștii în intelligence ca introducere în domeniul relevanței sociale (nu politice!) a analizei strategice, adică pentru omul obișnuit, cel care, prin votul său, îl desemnează pe beneficiarul uzual al acestui tip de consolidare informațională, necesar deciziei corecte. De ce ar fi mai puțin relevant din punct de vedere strategic votul cetățeanului decât decizia alesului său. Exclusiv din rațiuni statistice?

Este un exemplu reușit de studiu de risc în sensul cel mai concret al termenului, ce ar putea servi în egală măsură cetățenilor, reprezentanților societății civile și autorităților, pentru a pune la punct o strategie comună de luptă anti-ignorantă în America.

Din care, eventual, ne-am putea inspira. În calitate de aliați strategici. O organizare a riposteii împotriva prostiei agresive, bazată pe analiza societății americane, ne-ar fi chiar și nouă la îndemână. Cu o condiție: dacă elitele, începând de la cele politice, nu au făcut din cunoaștere un privilegiu strategic ocult.

A doua cauză a declinului ideii de competență este găsită în defectarea programatică a standardelor de calitate ale învățământului superior, prin adoptarea unor discutabile principii de evaluare, reduse până la ștacheta impusă de deficitul intelectual al studentului „mediu”, transformat în *client*, adesea discreționar, impertinent, abuziv.

Nicolae Fleiszig

La noi, degradingolada corespondentă instalată în sistemul educațional a contribuit substanțial la instalarea unei mentalități generale de dispreț social evident față de munca intelectuală, pe care fiecare a devenit convins că o poate îndeplini potrivit unor standarde ce se dovedesc din ce în ce mai scăzute.

Aceasta e o bresă prin care imposura intelectuală și falsificarea elitelor contribuie susținut la dezincriminarea totală a plagiatului în mentalul colectiv, prin campanii de aducere în desuetudine a acestei forme de furt al inteligenței și creativității.

În sprijinul acestui proces de dezintelectualizare simultană a elitelor și a maselor vine cea de-a treia cauză identificată de Tom Nichols, considerată cea mai importantă: internetul, suportul unei cantități uriașe de informație, dar și depozit gigantic de zgomot și gunoi, incapabil să furnizeze criterii solide și alergic la orice formă de spirit critic.

Chiar dacă analistul politic american nu se referă explicit în cuprinsul cărții sale la acest aspect, totuși, experiența actualității noastre ne arată că falsa senzație că oricine are acces la orice informație se asociază cu mentalitatea colectivă asupra proprietății intelectuale. Însă, totodată, încurajează calitatea precară, inconsistența și caracterul din ce în ce mai aproximativ al cunoașterii informale depozitate în imensa epură de balast informațional cu viitor neclar.

A patra cauză indicată de analistul american constă în deprofesionalizarea noului jurnalism de divertisment, cel care, în condiții deontologice normale, cum s-ar putea zice, ar trebui să reprezinte axa vertebrală a unui mecanism public de intelligence social.

Un fenomen paradoxal face ca inflația informațională să conducă la subinformarea majorității populației. Supraabundența generează saturație și refuz, în condițiile în care cantitatea în creștere exponențială nu se asociază cu ameliorarea calității. Dimpotrivă, expansiunea pieței profesionale a presei a potențat o scădere alarmantă a standardelor profesionale în rândul unei categorii de angajați tot mai tineri și mai puțin calificați. De asemenea, informația în exces a perimat și filtrele de importanță, relevantă și prioritate a știrilor.

Haosul melanjului tulbure de divertisment, știri, opinii experte și participare a cetățenilor, în loc să informeze, crează doar iluzia informării²². Iar supraîncărcarea cu informații îi copleșește nu doar pe oamenii obișnuiți, ci și pe profesioniștii atenți la știri care încearcă să fie consumatori cu discernământ.²³

Dezbaterile radio au transformat moderatorii acestora în autorități fără acoperire în realitate, dar care au subminat fără discernământ încrederea

populației în presă și experți.²⁴ Oricum, consumul de știri a devenit o practică captivă a biasului de confirmare: cetățenii nu sunt interesați de informație, ci preferă presa care le confirmă prejudecățile.²⁵ Se generalizează astfel un climat de neîncredere, de dispreț și ură, îndreptată nu doar împotriva presei, ci și împotriva celorlalte instituții.²⁶

Ceea ce explicațiile lui Tom Nichols nu spun în clar, dar ne fac să gândim e că inflația informațională ar putea indica un șoc al ciocnirii între limitele fiziologice ale individului și anvergura cognitivă dificil de controlat a globalizării.

Dacă e așa, e nevoie de o bursă a informațiilor relevante, care să îl ajute pe om să se recentreze spre miezul cu gust relevant și util al nebuloasei informaționale în care evoluează. După ce utopia informării directe prin intermediul social media pare relativ dezamorsată.

A cincea cauză a discreditării competenței face referire la erorile experților, la deontologia defectuoasă a unor oameni de știință sau specialiști, cu efecte grave asupra gradului încrederii publice în instituția competenței profesionale. Și aici se exercită admirabil luciditatea lui Tom Nichols, care recunoaște fără echivoc, nici ezitare, că și comunitatea experților este afectată de climatul social și informațional destructiv. Cu o listă copioasă de exemple cât se poate de concrete.

Erorile specialiștilor pot fi comise cu bună sau rea credință, în consecința unei false impresii de competență în domeniul din afara ariei de expertiză reală, sub presiunea unei nevoi publice de predictibilitate pentru zone cognitive unde aceasta e dificil de întreprins.

Cât despre optimismul încrederii în experți, Tom Nichols îl derivă oarecum statistic, fiindcă asta e tot ceea ce realitatea îi poate oferi: probabilitatea ca un expert să greșească în domeniul propriu de expertiză e mai redusă decât a oricui altcineva.

În sfârșit, concluziile evidențiază consecințele cele mai nefaste ale rupturii dintre cetățean și expert, fragilizarea tot mai accentuată a sistemului democratic american. Se întregeste astfel dimensiunea de manifest concomitent public și strategic a lucrării, adică cu dublă relevanță socială și politică.

Argumentat sistematic și documentat factual, el respinge cu fermitate tendințele electoratului american de a pune semnul egal între establishment politic, refuzat categoric la ultimele alegeri prezidențiale americane, și cel intelectual, al „established knowledge”, *cunoașterii atestate*, cum ar putea fi tradusă sintagma din titlul original al cărții.

Pledoaria aceasta ne amintește de mai vechea suspiciune a culturii eu-

Min-Chin Tung

ropene privind *trădarea cărțurilor*, la vremea interbelică a descoperirii interesului politic de către mase și elite intelectuale deopotrivă, sub efectul unui realism eliberat de fascinația ideologică a utopiei²⁷.

În fond, experții publici de azi sunt intelectualii care nu mai vor să fie „clasa celor nemulțumiți”, cum erau categorisiți literații și umaniștii de odinioară ci „oamenii cu conștiința împăcată” prin practicarea științei²⁸. Această repositionare îi obligă, însă, la compromisuri cu elitele politice, în slujba cărora se pun în calitate de consultanți, dar și cu masele, ale căror poziții încearcă să le înțeleagă, uneori chiar să le susțină demagogic.

Acest regim „amfibi” rămâne să confere tensiune statutului de intelectual, obligat de propria conștiință să-și verifice legitimitatea misiunii publice, a identității profesionale și a utilității sociale. Iar tonul convingător al lucrării *Sfârșitul competenței* întinde să împace dubla așteptare, să repare punți avariate grav între ignoranța satistită a celor mulți și tendința naturală de conservare a privilegiului celor puțini.

Iar semnalul lui Tom Nichols reconșideră relevanța strategică a educației și culturii, în absența cărora, informația riscă să se transforme în zgomot și gunoi, iar decizia să nu se poată exprima liber. E drept că intelectualul reinventat ca expert are sarcina dificilă de a rezista, dacă nu cumva de a coloniza un climat dublu abraziv de ambreiaj între presiunea socială și dominantă politică.

Imposibilitatea fizică a cunoașterii totale ne obligă pe absolut toți să apelăm la experți, care, cel puțin în chestiuni sociale și politice, ar trebui consultați responsabil și echilibrat atât de alegători, cât și de aleși, în ideea fundamentării deciziei corecte. Fără pretenția abso-

Nicolae Fleissig

lutului și cu îndelung rafinata capacitate a decelării adevărurilor relative de falsurile grotești.

De aceea impune argumentul lui Tom Nichols privind distincția fundamentală între democrație și republică, utilă înțelegerii unui necesar intelligence social: „oamenii obișnuiți uită prea ușor că forma republicană de guvernare în care trăiesc nu a fost menită pentru decizii ale maselor cu privire la chestiuni complicate. Și, bineînțeles, nici nu a fost concepută să fie condusă de un mic grup de tehnocrați sau de experți. Mai degrabă, trebuia să fie vehiculul prin care un electorat informat - informat fiind cuvântul-cheie aici - putea să aleagă alți oameni să îl reprezinte și să ia decizii în numele său.”²⁹

Astfel înarmați, putem reveni la întrebarea inaugurală și să răspundem: intelligence înseamnă mai mult decât inteligență! Inteligența e necesară, dar nu suficientă pentru intelligence, dacă nu vrem să recădem în povestea trist de simplă a ipoteticului vagonetar venit din mină și făcut ofițer de securitate, cu limite de la sine înțelese de însuși ultimul șef al Departamentului Securității Statului³⁰.

După cum, azi, se prefigurează și necesitatea unui intelligence social, care să pună informația la temelie unei adevărate societăți cognitive, în baza talentului și a unor abilități deosebite, a educației și a culturii, prin învățarea unei meserii delicate prin extrema particularizare a experiențelor, de muncă, înainte de toate, intelectuală.

„O meserie pentru domni” ar zice un critic literar român, ale cărui întrebări își mențin actualitatea: „nu cumva generația noastră (și a părinților noștri),

atât de obsedată de oribilul mit al Securității, a rămas cu pecetea acestei negre prejudecăți cum că intelligence va să zică barbarie, mizerie morală, cinism și perversiune totalitară, atomizare socială în scop coercitiv? Nu cumva „culegerea și analiza de informații”, ceea ce lumea civilizată consideră a fi „o meserie pentru domni” (Herrendienst), e ceva profund deformat în ochii noștri, obișnuiți cu imaginea găinarilor dezaxați, a burtoșilor spelbi și resentimentari, a roboților ruginiți, a trăgătorilor de limbă lubrici, asudați și duhnind a crâșmă protocronică? Nu cumva e timpul să facem un efort serios și sistematic pentru a de-diaboliza imaginea „spionului”, a ne detensiona percepția, a descoji prejudecata și a accepta ideea că - și în această zonă, ca și în afaceri sau politică - înnoirea nu poate veni, strict vorbind, doar din legislație, tehnică și administrație, ci în primul rând de la natura umană?”³¹

Tom Nichols e un exemplu de specialist în intelligence adecvat vremurilor noastre, iar cartea sa pledează susținut pentru o cultură strategică la care ar fi bine să dobândim acces, pentru a o putea aduce în practica vieții noastre un pic mai înțelepte.

Note:

¹ Georg Simmel, *Despre secret și societatea secretă*, traducere de Cristian Cercel, București, Editura Art, 2008, p. 10.

² André Petitat, *Secret și forme sociale*, traducere de Dana Lungu și Dan Lungu, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 25 și următoarele, p. 65.

³ Georg Simmel, *op. cit.*, p. 18.

⁴ Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/>

⁵ Iulian Fota, *Globalizare, Integrare și Intelligence*, în „Neliniștile Insecurității”, volum coordonat de Cristian Troncotă, Editura Tritonic, București, 2005, p. 22. Se remarcă fundamentarea expunerii pe documente programatice ale doctrinei euroatlantice de securitate.

⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ Alex Mihai Stoenescu, *Securitatea nu poate fi reabilitată: dialoguri cu Generalul Iulian Vlad: 2003-2008*, București, Editura RAO Distribuție, 2018, p. 105.

⁹ Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, ediția a II-a revăzută, Iași, Editura Polirom, 2018, pp. 35-39.

¹⁰ Tom Nichols, *Sfârșitul competenței: discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale*, traducere de Cristian Fulaș, Iași, Editura Polirom, 2019.

¹¹ Jules de Gaultier, *Bovarismlul*, traducere de Ani Bobocea, Iași, Editura Institutul European, 1993, p. 10.

¹² *Ibidem*, p. 27.

¹³ *Ibidem*, p. 10.

¹⁴ *Ibidem*, p. 18.

¹⁵ *Ibidem*, p. 20.

¹⁶ *Ibidem*, p. 19.

¹⁷ *Ibidem*, p. 21.

¹⁸ Tom Nichols, *op.cit.*, p. 18.

¹⁹ Jules de Gaultier, *op.cit.*, pp. 25-26.

²⁰ *Ibidem*, p. 41.

²¹ Tom Nichols, *op.cit.*, p. 22.

²² *Ibidem*, p. 162.

²³ *Ibidem*, p. 163.

²⁴ *Ibidem*, p. 167.

²⁵ *Ibidem*, p. 178.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, traducere de Gabriela Cretia, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2007, p. 159.

²⁸ Wolf Lepenies, *Ascensiunea și declinul intelectualilor în Europa*, traducere de Ioana Bot și Anca Neamțu, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2005, pp. 19-20.

²⁹ Tom Nichols, *op.cit.*, p. 251.

³⁰ Alex Mihai Stoenescu, *loc.cit.*, p. 138.

³¹ Dan C. Mihăilescu, *Meserie pentru domni*, în „Îndreptări de stânga”, București, Editura Humanitas, 2005, pp. 56-57.

Paul Valéry. Senina și obsedanta rigoare (II)

Gheorghe Iorga

Gheorghe Iorga

Lui Valéry îi repugnă elementele narative și descriptive. O propoziție cunoscută, pe care a și repudiat-o ulterior, „Marchiza ieși la ora cinci” nu i se potrivește deloc. Se simte bine în căutările personale, fără legătură cu limbajul. Înțelege, astfel, ideea de mare ca pe o imagine utilă organizării reflecției, deci ca pe un semn exterior ei, dar valabil pentru nevoia unei cercetări concrete. Pe de altă parte, e un martor apropiat. A primit de la el întrebări, ea e aceea care i-a permis să considere întinderea, spațiul, mișcarea, valoarea singurătății, l-a ajutat, fără îndoială, să înțeleagă noțiunea existenței unui infinit „determinat”, în relație cu infinitul inteligenței. Marea nu e așadar o întâmplare în „Cimitirul marin”. Ea s-a încredințat poetului, l-a recunoscut. O afirmă într-un fel de psalm al „mersului liber și viu” din „Ca la malul mării” („Alte rumburi”). „Mai mult decât singur la malul mării/ Mă abandonez ca un val/ Transformării monotone/ A apei în apă/ Și a mea în mine.”

Bogăție a apei, bogăție a eului, „unitate a apei, unitate a eului, „persistență a apei, persistență a eului. E „marea, mereu din-nou pornita mare”; și eul care nu încetează să fie ceea ce știe să fie eul. Totul se petrece pentru Valéry ca și cum apa ar fi, astfel, unul dintre elementele ce îndreptățesc reprezentarea ființei gânditoare. O consideră nu numai un lucru plăcut în mod firesc, consimțit, dorit, acceptat totodată, ci și un personaj care îl ajută

să se însufletească. Îi împrumută apei o viață: nu e o ființă vagă, ci una definită, înzestrată cu o esență și o existență. O ființă complementară, de altfel: poetul *primește*, iar acest act i se pare mai important decât ceea ce oferă. E obișnuit cu ea, se recunoaște trăind pe același plan. Când evocă „acest pod calm”, epitetul se aplică substantivului: „pod”, evident, cu sensul de calificativ întărit de verb: podul „palpită”, e în repaus, e liniștit, dar viu. Astfel, sub privirea poetului, marea încearcă una dintre acele emoții ce se traduc, la om, printr-o zbatere a pleoapelor, printr-o tresărire. „...„mereu din-nou-pornita mare” e, prin asta, o ființă vie, a cărei mobilitate e aspectul esențial, imobilitatea fiind atributul a ceea ce nu e viu. Poetul pare să fi fost redus de ceea ce găsea că e sintetic, adică arhitectural, într-un peisaj, dar a fost atras de o noțiune de calm formală („calm zeilor”), în care a transpus bucuria amantului fericit că-și odihnește capul pe care l-a ajutat să descopere în ea această bucurie. Noțiunea de plăcere fizică ce se transformă în alta, mai puternică, de plăcere intelectuală fără de care prima ar fi fost respinsă de către Valéry ca impură. Căci Valéry cunoaște carnea, exigențele și puterile ei, chiar micile nuanțe ale senzualității. E suficient să ne amintim „Lettre de Madame Emilie Teste”: „Știți ce nume ridicule schimbă amantii: ce de apelări de câini și de peruși sunt fructele naturale ale intimităților carnale! Cuvintele din

inimă sunt copilărești. Glasurile câinii sunt elementare. Domnul Teste, de altfel, crede că iubirea constă din *puterea de a fi bestii împreună*, „orice licență de porție și de bestialitate.” Sau în „Journal d’Emma”, nepoata Domnului Teste: „...Și dragostea! Sau cel puțin ceea ce oamenii numesc așa ceva. Într-o zi, cineva a pus mâna pe mine și a vrut să mă atingă puțin peste tot. E caraghios, în ziua aceea, trupul meu era chiar al meu. Și am țipat. În altă zi, cineva a pus mâna pe mine și a vrut să mă atingă puțin peste tot. În ziua aceea, trupul meu nu era al meu... și n-am zis nimic.”

Atât de rezervat, atât de neîncrezător în privința oricărei exaltări ce i-ar fi putut fi oferită printr-o voință exterioară voinței lui, îl găsim, în altă împrejurare, fremătând de o satisfacție aproape carnală când evocă marea pe care o posedă prin înot. E în prezența unei plăceri adevărate, dar chibzuite: „Înoată! Mi se pare că mă regăsesc și mă recunosc când revin la această apă universală. Nu mă pricep deloc la seceriș, la culesul viilor. Nimic pentru mine în georgice. „Dar să te arunci în mulțime și în mișcare, să acționezi până la extreme și de la ceafă până la degetele de la picioare; să te întorci în această pură și profundă substanță; să bei și să respiri divină amărăciune e pentru ființa mea jocul comparabil cu iubirea, acțiunea în care trupul meu se face în întregime semne și forțe, cum o mână se deschide și se închide, vorbește și acționează. Aici, tot corpul se dăruiește, își revine, se inventează, se zbate și vrea să-și epuizeze posibilitățile. El o răscolește, vrea să o apuce, s-o strângă, devine nebun de viață și o iubește cu libera lui mobilitate, o posedă, zămislește cu ea o mie de idei stranii. Prin ea, sunt omul care vreau să fiu. Trupul meu devine instrumentul direct al spiritului și, totodată, autorul tuturor ideilor sale. Totul se luminează pentru mine. *Înțeleg peste măsură ce ar putea fi dragostea*. Exces al realismului! Mângâierile sunt cunoaștere. Actele amantului ar fi modelele operelor. „Deci înoată! Dă din cap în această undă ce se rostogolește spre tine, se rupe și te rostogolește!” („Tel Quel”, II, „Autres Rhumbs”).

Valéry, gânditorul din afara lumii? Omul care semnifică retragerea, îndepărtarea, ariditatea? Criticul sensibilității? Apărătorul cu bonetă pătrată al rațiunii uscate?

Căutarea echilibrului n-a plasat pe cineva, vreodată, într-o categorie dincolo sau dincoace de punctul de echilibru. Un Valéry neîncrezător în uman nu-l implică pe unul totalmente inuman.

„Mi se pare că mă regăsesc și mă recunosc când revin la această apă universală.” Cele trei verbe ce conțin prefixul „re-” vizează o nouă naștere, o realitate pătrunsă cu intenție. Trei verbe ce marchează, și ele, un act de penetrare consimțită. De la prima frază a textului, îl văzusem pe autorul acestei confidențe făcând o mișcare ce indică voința întoarcerii la un principiu elementar al vieții: apa „universală” (să ne amintim cuvintele lui Mallarmé pentru discipolii săi: „Donner un sens plus pur aux mots de la tribu”).

Opoziție la ceea ce am putea numi elementul terestru: „Nu mă pricep deloc la seceriș, la culesul viilor. Nimic pentru mine în georgice.” Elementul terestru nu ține de condiția spiritului.

Dimpotrivă, în apă, „tot corpul se dăruiește, își revine, se inventează, se zbate și vrea să-și epuizeze posibilitățile” și „e pentru ființa mea jocul comparabil cu iubirea, acțiunea în care trupul meu se face în întregime semne și forțe, cum o mână se deschide și se încheie, vorbește și acționează”.

Și corpul. Corpul-carne și corpul-spirit, materia corpului fizic și esența individului. Adică mișcare chibzuită, adică acord voit, pregătit, dirijat astfel încât totul să apară în „semne și forțe”, în reacții conștiente ale inteligenței, legate de o acțiune.

„...să-și epuizeze posibilitățile.” Gânditorul de la ora cinci dimineata, omul celor 257 de „Caiete” e aici, prezent, cel care nu e singur când se dăruiește apei, pe care „o răscolește, vrea să o apuce, s-o strângă”. Trupul devine chiar „instrumentul spiritului” și, în consecință, „autorul tuturor ideilor

sale.” Nu e vorba, nicidecum, despre omul de interior sau de vreun turn de fildes, care își acoperă ochii și-și înfundă urechile: Valéry se cunoaște pe sine prin corpul său și se bucură de asta. Locuiește împreună cu apa. „Înteleg peste măsură ce ar putea fi dragostea.” E împlinirea unui act conștient și binefăcător, fiindcă „mângâierile sunt cunoaștere”. Descoperim, astfel, o acceptare vagă a instinctului și Valéry își amintește probabil de ceea ce înțelegea Bergson când scria, în „Evoluția creatoare”: „Pe forma însăși a vieții se mulează instinctul”. Dar Valéry nu se oprește aici multă vreme, nu are încredere în „excesul realului”, adică în ceea ce ar putea rămâne legat de circumstanțe exterioare și de interpretarea eronată a semnificației adevărate, cea fixată de spirit. Această suspiciune se regăsește în ultimul cuvânt al textului: „...această undă... te rostogolește”. După ce a acceptat darul apei cu o satisfacție evidentă, cu o voluptate benefică, atingând ceva foarte profund în el, își revine, posedat de nonvaloarea a ceea ce ne este dat să îndurăm, chiar și numai pentru plăcere. Dar, în secret, rămâne fidel mării. Să nu uităm totuși că e un mediteraneean, că o *anumită* mare și un *anumit* soare sunt chiar ale sale, l-au format în mod inconștient, că e pătruns de ele și că e mereu gata să mărturisească ceea ce le datorează. Și, mai cu seamă, să ne amintim că pe țărmurile imensei mări interioare se ivesc nobile amintiri ale civilizației filozofice, artistice, literare și, în general, umane. Când Valéry, în 1933, accepta să fie administrator al Centrului Universitar Mediteraneean, raportul său privind proiectul organizării unui asemenea centru sublinia importanța „noțiunii infinite de bogate a Mediteranei”, a cărei funcție fusese esențială în „dezvoltarea idealurilor și a resurselor omului”. Tot aici, scria despre o mașină „de făcut civilizație”.

„Bazin bine circumscris, vast lac sărat, mare închisă”, aceste expresii nu-i evocă lui Valéry o idee restrictivă, ci-i permit să situeze rolul Mediteranei, care a știut să favorizeze dezvoltarea umană.

Poetul „Cimitirului marin”, care contemplă „marea, mereu din-nou-pornita mare” de pe colina portului Sète, nu poate să nu citească, în memoria sa, viziunea importanței și a valorii universale ce persistă pe țărmurile Mediteranei. Astfel, marea i se pare figura unui eu în mișcare, bogat în posibilități, capabil să incite la creație nedefinită și cu care se armonizează eul său.

Seninătatea încrezătoare a poetului îndrăgostit de mare e marcată de versurile strofei a patra: a ajuns la o înălțime și la o siguranță a gândirii care-i dau conștiința atingerii absolutului: „Altar de Timp, ce-ntr-un suspin încapă,/ Împrejmuit de văzul meu de ape,/ În punctu-acesta sui, cu el mă-nvăț;/ Și ca spre zei ofranda mea supremă,/ Senin scânteietoarea mării stemă/ Aruncă-n sus un suveran dispreț.”

„Val fidel”, „Câtea splendidă”, „În valuri, spre-a sălta mai vin, m-avânt!”, „vastă mare-ntr-un delir stămită”, „Hidră-absolută-n vraja cărni-albastre” și ultimele versuri: „Voi, unde, spargeți! Spargeți în paragini/ Acest pod calm de pânze ciugulit!” sunt semne al uniunii poetului cu propria conștiință în vederea realizării unui elan vital dispus la premisele creației.

Dar chiar tentat de absolut, nu-și lasă eul racordat complet la dorințele sale. Îi place să rămână un reprezentant constant, fidel al puterilor lui. Suntem încă foarte aproape, în „Cimitirul marin”, de Domnul Teste: „N-am nevoie de nimic. Și chiar acest cuvânt, nevoie, n-are sens pentru mine. Deci voi face ceva. Îmi voi da un scop; și totuși nimic nu-i în afara mea” („Câteva gânduri ale

Nicolae Fleisig

Min-Chin Turg

Domnului Teste”). Pare că și Narcis folosea un asemenea limbaj: „Dar eu, Narcis iubite, eu nu sunt curios/ Decât de-a mea esență;/ Oricare altu-mi este profund misterios,/ Oricare-i doar absență. Scump corp, suprem tezaur, pe tine doar te am!” („Fragmente din Narcis”, ed.cit.)

Mereu ispășit să se depășească, poetul în fața mării ezită între Absolut, viață, moarte, conștiință, noțiunea de Ființă, de Neființă, care se agită în spiritul său. Dar alege viața („trebuie să încerci să trăiești”), iar în cuvintele „viață”, „a trăi” își include eul, obiect esențial al existenței. Vrea să rămână disponibil pentru singura aventură ce-l tentează, cum îi tenta pe Narcis și Domnul Teste: eul de atins, mereu eul de atins. Rigoare în voință, rigoare în mijloacele folosite pentru un țel ce nu va fi niciodată un țel.

Precum poetul „Cimitirului marin”, tânăra Parcă, înflăcărată cu totul, suferise tentația sciziunii, dar o învinsese. În loc să-și asume un risc facil, Valéry rămâne, în „Cimitirul marin”, „Persoana care vorbește, „ un amator de abstracții”. Poate că e aici un fel de modestie: nu vrea să accepte realitatea sensibilă decât ca pe un mijloc de a se distra în folosul realității ideilor.

Neîndurător cu el, Valéry a fost și mai neîndurător cu omul. Conferința lui de la Université des Annales, din 5 martie 1936, ne oferă rândurile de mai jos (conferința fiind, în ochii părintelui „Domnul Teste”, reflecție scrisă înainte de a deveni vorbită, adică nelăsând nimic hazardului improvizăției):

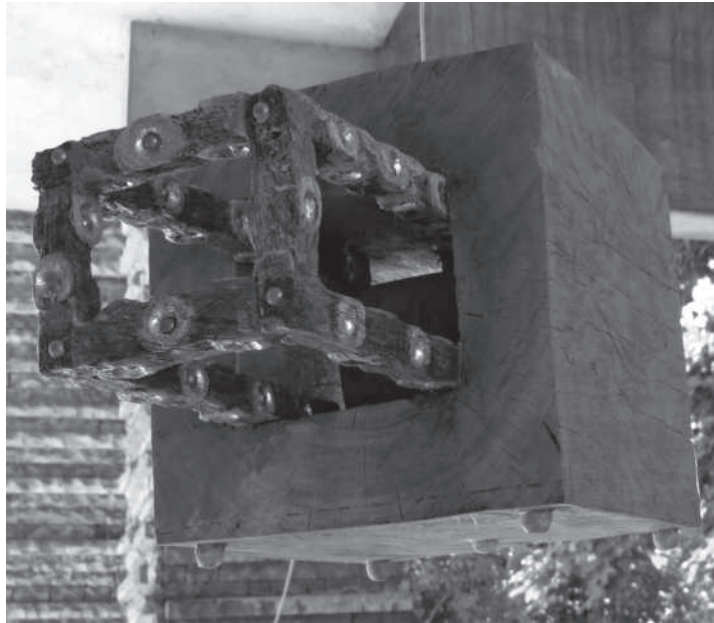
„Omul este acest animal singular care se privește trăind, își dă o valoare și așază toată această valoare, pe care îi place să și-o confere, în importanța acordată percepțiilor inutile și actelor fără consecință fizică vitală.

„Pascal așeza întreaga noastră demnitate în gândire; dar gândirea care ne înalță - în propriii ochi - deasupra

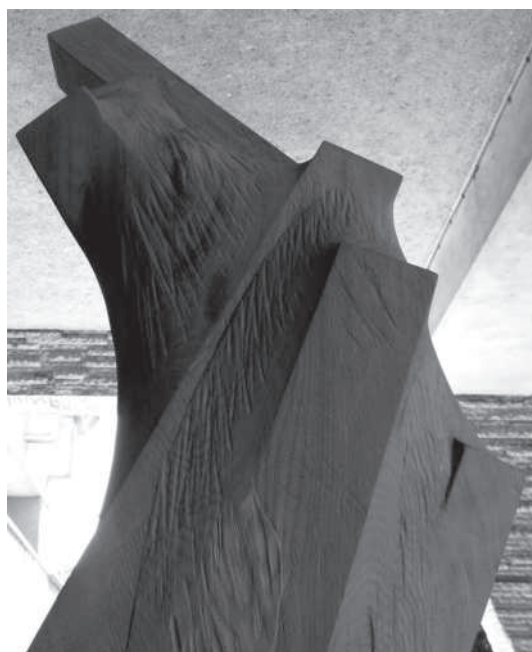
condițiilor noastre sensibile este tocmai gândirea care nu servește la nimic. Remarcați că nu folosește la nimic organismului nostru faptul că meditam asupra originii lucrurilor, asupra morții; și, mai mult, că gândurile de acest ordin, atât de înalt, ar fi mai degrabă dăunătoare și chiar fatale speciei noastre. Gândurile cele mai profunde sunt cele mai indiferente pentru conservarea noastră și, într-un fel, frivole în raport cu ele.

„Însă curiozitatea noastră, mai avidă decât e nevoie, activitatea noastră, mai excitabilă decât o cere scopul vital, s-au dezvoltat până la inventarea artelor, a științelor, a problemelor universale și până la producerea de obiecte, de forme, de acțiuni, de care ne-am putea lipsi cu ușurință.

„Dar, în același timp, invenția și producerea, libere și gratuite, tot acest joc al simțurilor și puterilor noastre și-au găsit încetul cu încetul un fel de *necesitate* și de *utilitate*.

Nicolae Fleissig

Min-Chin Tung

„Arta ca și știința, fiecare după propriile căi, tind să facă ceva util din ceea ce este inutil, să confere un gen de necesitate arbitrarului. Astfel, creația artistică nu este atât o creare de opere, cât o creare a *nevoii de opere*; căci operele sunt produse, oferte, care presupun cereri, nevoi.” („Filozofia dansului”).

Remarcăm, mai întâi, că autorul acestui text se cantonează în generalități. Că vede omul de *sus*, ca și cum ar fi vorba despre o ființă oarecare. Omul, „acest animal singular...” Ai putea citi și „păianjenul...” „puricele...”.

Adjectivul pronominal demonstrativ „acest” întărește aici o nuanță peiorativă accentuată de nume („animal”) și de epitet („singular”). Tonul dominant îl dă tocmai expresia astfel aruncată ca o provocare sau poate ca un regret: „Omul este acest animal singular.” Restul primei fraze depinde de acest început ce apasă asupra ei: mai întâi, sunt formulate două propoziții care au valoare de accentuare: „care se privește trăind, care își dă o valoare”; în puține cuvinte, dă forță disprețului. După Valéry, prin urmare, omul se privește trăind și se leagă de sine prea mult și cu prea mare îngăduință. Am putea obiecta că a se privi trăind nu implică o atitudine defavorabilă, fiindcă, în fond Valéry nu face decât asta: își pune întrebări, caută să se definească pe sine fără încetare. Dar remarcăm, în același timp, și vagul expresiei: Valéry se privește trăind în interior, în timp ce omul - oamenii - acționează prin pasivitate, nu în scopul cunoașterii. Dacă ne întoarcem la a doua propoziție care completează propoziția principală („Omul este acest animal singular”), vedem că omul e acuzat că și-a dat o valoare, deci e frustrat și îl acceptă

fiindcă, incapabil să recunoască în sine o valoare, el și-o atribuie totuși; din asta vine disprețul întărit al lui Valéry, pentru care - și care, după propria judecată, este considerabil – vrea și crede că poate gândi repede și just. Or el înțelesese deja puterea îndoielii în „Introducere în metoda lui Leonardo da Vinci” subliniind că „a gândi constă din [...] a rătăci printre motive despre care nu știm, înainte de orice, că le cunoaștem *mai mult sau mai puțin bine*”.

Restul frazei, cu o construcție puțin dificilă, poartă o greutate aproape fizică, ea condamnă.

Reflectând, Valéry pare, însă doar pare, a nu vedea în om decât un autor de acte care s-ar raporta la „percepții inutile” și ar fi „acte fără o consecință fizică vitală”. Termenul „fizică” ar putea genera confuzii dacă trecem ușor peste el.

„Fizic” se opune uneori raționalului, cuvântul împlinind ideea de corp. Nu uităm că acest text al lui Valéry e preludiul unei conferințe despre filozofia dansului. Am putea estima că din acest motiv rândurile citite n-ar viza decât omul considerat ca dotat cu o activitate motrice - așa ne explicăm folosirea termenului „animal”. Dar, de fapt, procesul activității intelectuale e luat în considerare de Valéry. Dacă omul *își dă* o valoare, dacă se leagă de unele *percepții* și *acte*, o face în funcție de posibilitățile creierului său, domeniu al gândirii și stăpân atotputernic al individului. De altfel, Valéry neagă ideea după care gândirea ar avea o relație de subordonare cu organismul nostru.

Orice act uman ar fi inutil. Omul nu s-ar găsi așadar redus la starea de animal decât dacă ar căuta un divertisment prin act? Sceptic sau pesimist, Valéry? Preferă, vorbind despre dans, să rămână în planul interogației. Dacă filozofia e „o distracție uilă pentru spirit”, cum o judeca Claude Bernard, el vrea să fie filozoful care o acceptă pentru că va găsi în ea, totuși, un avantaj ca filozof: „Dansul îi apare ca un somnambulism artificial, un grup de senzații care își face un locaș al său, unde anumite teme musculare se succed după o înlănțuire care îi instituie un timp propriu, o durată absolut a sa și contemplă cu o voluptate și o dilecțiune tot mai *intelectuale* această ființă care creează, emite din profunzimile sinelui o frumoasă înlănțuire de transformări ale formei sale în spațiu; care aici se poartă pe sine, fără a merge undeva anume; aici se modifică pe loc, se expune sub toate aspectele și, uneori, modulează savant aparențe succesive, prin faze parcă dozate; alteori se modifică energic într-un vârtej care se accelerează, pentru a se fixa

Min-Chin Tumbg

deodată, cristalizată în statuie, ornată cu un surâs straniu” („Filozofia dansului”).

Valéry acceptă deci dansul. Dacă, înainte de conferința „Filozofia dansului”, a consacrat un întreg dialog cu această formă de artă („Sufletul și dansul” a apărut pentru prima oară în numărul special al publicației „Revue musicale”, din 1 decembrie 1921, editată de multe ori, apoi reeditată în volum), ansamblul e clasat chiar de el în „scrieri de circumstanță”, ceea ce nu vrea să marcheze o distanță preliminară cu subiectele tratate din „Sufletul și

dansul” rostită de Athikte: „Azil, azil, azilul meu, o! tu Vârtej! – Eram în tine, o, mișcare, în afara tuturor lucrurilor”. (ed.cit.)

Orice lucru ce nu aparține într-o manieră absolută categoriei spiritului, Valéry îl privea ca nedemn. „Hostinat rigore”. Respingere. Puritate inumană. Dar și, câteodată, un fel de absență teribil de reală. Și periculoasă, fiindcă omul e om și unde ar duce, dacă s-ar generaliza, această fugă? Să judeci? Să decizi? Să concluzionezi? Pentru cine? În numele cui și a ce? Fața abstracției ar putea păstra o față umană?

Revista "Vitrăliu", numărul 51, apare cu sprijinul financiar
al Consiliului Județean Bacău

grafică: Mariana POPA

Centrul Internațional de Cultură „George Apostu”

instituție publică de cultură de importanță națională, înființată în anul 1990, aflată în subordinea Ministerului Culturii și Identității Naționale din România. Centrul contribuie activ la promovarea și valorificarea patrimoniului cultural și stimularea creativității contemporane prin diseminarea fenomenului cultural și derularea de proiecte și programe culturale în concepție integratoare și pluridisciplinară.

Ansamblul cultural cuprinde:

- **Muzeul de Artă Contemporană** care, pe lângă numeroase expoziții temporare, găzduiește o bibliotecă publică cuprinzând peste 15.000 de volume de artă și beletristică;
- **Parcul sau Grădina cu statui**, cu sculpturi monumentale din lemn, piatră și marmură realizate, în decursul timpului, de artiști reprezentativi, din țară și din străinătate;
- **Sala de marmură**, situată în clădirea principală a Centrului este destinată, de asemenea, evenimentelor culturale: spectacole, concerte, întruniri, reprezentații, simpozioane etc.;
- **Hotelul și restaurantul**, menite să asigure cele mai bune condiții de cazare atât artiștilor, cât și vizitatorilor.

Activitatea culturală a Centrului cuprinde o gamă largă de manifestări artistice:

- Reprezentații teatrale, literare, muzicale, coregrafice;
- Simpozioane pe cele mai complexe teme, expoziții de pictură, grafică, sculptură, fotografie, arte decorative;
- Concerte de muzică clasică și contemporană;
- Decernarea Marelui Premiu „George Apostu”;
- Programul de rezidență artistică „ArtistNe(s)t” pentru tineri interpreți și coregrafi din domeniul dans contemporan;
- Revista „Vitrăliu” editată de Centru reflectă periodic sinteza interferenței artelor și caracterul pluralist al activității Centrului;
- Proiect cultural „Mirabila Sămânță” (2018) – proiect desfășurat între Bacău și Chișinău, în cadrul căruia Centrul de Cultură „George Apostu” Bacău, în calitate de leader de proiect, alături de Muzeul Național de Artă al Moldovei și Muzeul de Artă Comparată Sângeorz-Băi, a realizat expoziția de artă contemporană „Acum și în veac”, care a reunit lucrările artiștilor Maxim Dumitraș - sculptură și Mihai Perca - pictură, dedicat aniversării Centenarului Marii Uniri;
- Centrul de Cultură „George Apostu” este unul dintre inițiatorii programului cultural „Salioanele Moldovei” (1991 – prezent), organizat împreună cu Uniunea Artiștilor Plastici din Republica Moldova și Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, în parteneriat cu Uniunea Artiștilor Plastici din România, Filiala U.A.P. Bacău, și Muzeul Național de Artă al Moldovei, Chișinău;
- Simpozionul Internațional „Cucuteni - 5000 Redivivus” (2017) – Centrul de Cultură „George Apostu” a fost partener, alături de Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași și Universitatea Tehnică a Moldovei, la Simpozionul Internațional „CUCUTENI - 5000 Redivivus: științe exacte și mai puțin exacte”. Evenimentul reunește în fiecare an academicieni, profesori universitari, poeți, scriitori, muzicieni, artiști și oameni de cultură de pe cele două maluri ale Prutului;
- Programul de Rezidență Internațională de Sculptură „Albastru”, organizat de Centrul de Cultură „George Apostu”, realizat de artiști renumiți din țară și străinătate (Spania, Japonia, Bulgaria, Serbia, Taiwan, Franța);
- S.C.I.P.T. (Studioul de Cercetare, Informare și Practică Teatrală), în cadrul căruia s-au realizat numeroase spectacole, dintre care amintim „O rugăciune de prisos” de George Astalos, regia Mircea Marin (Premiul pentru cel mai bun spectacol la Festivalul Teatrelor din Moldova Mare, Botoșani, 1992) și „Victimele datoriei” de Eugen Ionescu.

Centrul Internațional de Cultură și Arte George Apostu este membru al Consiliului Internațional al Muzeelor (ICOM), e înscris în Registrul Artelor Spectacolului, și este membru fondator al Asociației ArtistNe(s)t, Rețeaua Centrelor de Rezidență pentru Artiști din România.

MINISTERUL CULTURII ȘI IDENTITĂȚII NAȚIONALE
Centrul de Cultură „George Apostu”

Vitrăliu

Publicație periodică • numărul 51, octombrie 2019
ISSN: 1583-3151

Director: **Gheorghe Geo Popa**

Consiliu redacțional: **Gheorghe Iorga, Dan Petrușcă, Ion Fercu,
Val Mănescu, Alin Sebastian Popa**

Secretar general de redacție: **Victor Eugen Mihai - VEM**

Secretariat: **Maia Ignătescu**

Concept grafic: **Gheorghe Geo Popa, Victor Eugen Mihai - VEM**

Foto/ procesare foto: **Anca Mihăilă, Mari Bucur**

Tiparul: **Master Print Super Offset
prin Print Partner SRL**
Octombrie 2019

"Rugă" (detaliu), Ecaterina Aldea